

จามเทวีบุชา : การผลิตซ้ำตำนานและการสร้างพิธีบวงสรวงในสังคมไทยร่วมสมัย

นางสาววิศรา อนันต์โท

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

CHULALONGKORN UNIVERSITY

บทคัดย่อและแฟ้มข้อมูลฉบับเต็มของวิทยานิพนธ์ตั้งแต่ปีการศึกษา 2554 ที่ให้บริการในคลังปัญญาจุฬาฯ (CUIR)
เป็นแฟ้มข้อมูลของนิสิตเจ้าของวิทยานิพนธ์ ที่ส่งผ่านทางบัณฑิตวิทยาลัย

The abstract and full text of theses from the academic year 2011 in Chulalongkorn University Intellectual Repository (CUIR)
are the thesis authors' files submitted through the University Graduate School.

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาอักษรศาสตรดุษฎีบัณฑิต

สาขาวิชาภาษาไทย ภาควิชาภาษาไทย

คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ปีการศึกษา 2559

ลิขสิทธิ์ของจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

CAMADEVI WORSHIP : LEGEND REPRODUCTION AND RITUAL CONSTRUCTION
IN CONTEMPORARY THAI SOCIETY

Miss Warisara Anantato

A Dissertation Submitted in Partial Fulfillment of the Requirements
for the Degree of Doctor of Philosophy Program in Thai

Department of Thai

Faculty of Arts

Chulalongkorn University

Academic Year 2016

Copyright of Chulalongkorn University

หัวข้อวิทยานิพนธ์	จามเทวีบูชา : การผลิตซ้ำตำนานและการสร้างพิธี บวงสรวงในสังคมไทยร่วมสมัย
โดย	นางสาววิศรา อนันตโท
สาขาวิชา	ภาษาไทย
อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก	ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ปรมินทร์ จารูวร
อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ร่วม	ศาสตราจารย์ กิตติคุณ ดร.ศิราพร ณ ถลาง

คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย อนุมัติให้หัวข้อวิทยานิพนธ์ฉบับนี้เป็นส่วนหนึ่ง
ของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาคุษฎีบัณฑิต

..... คณะบดีคณะอักษรศาสตร์
(รองศาสตราจารย์ ดร.กึ่งกาญจนา เทพกาญจนา)

คณะกรรมการสอบวิทยานิพนธ์

..... ประธานกรรมการ
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ศิราพร ภัคดีผาสุข)

..... อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ปรมินทร์ จารูวร)

..... อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ร่วม
(ศาสตราจารย์ กิตติคุณ ดร.ศิราพร ณ ถลาง)

..... กรรมการ
(ศาสตราจารย์ ดร.ชลดา เรืองรักษ์ลิขิต)

..... กรรมการ
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.อาทิตย์ ชีรวณิชย์กุล)

..... กรรมการภายนอกมหาวิทยาลัย
(ศาสตราจารย์ พิเศษ ดร.ประคอง นิมมานเหมินท์)

วริศรา อนันต์โท : จามเทวีบูชา : การผลิตซ้ำตำนานและการสร้างพิธีบวงสรวงในสังคมไทย
 รั่วมสมัย (CAMADEVI WORSHIP : LEGEND REPRODUCTION AND RITUAL
 CONSTRUCTION IN CONTEMPORARY THAI SOCIETY) อ.ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก:
 ผศ. ดร.ปรมินท์ จารุวร, อ.ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ร่วม: ศ.กิตติคุณ ดร.ศิราพร ณ ถลาง, 408
 หน้า.

วิทยานิพนธ์เล่มนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อรวบรวมตำนานเกี่ยวกับพระนางจามเทวีที่นำมาผลิตซ้ำ
 ในรูปแบบต่าง ๆ ในปัจจุบันและวิเคราะห์วิธีคิดในการผลิตซ้ำตำนานพระนางจามเทวีในรูปแบบต่าง ๆ
 รวมทั้งวิเคราะห์วิธีการสร้างความหมายและพื้นที่ทางสังคมผ่านพิธีบวงสรวงพระนางจามเทวี ผู้วิจัย
 เก็บข้อมูลภาคสนามในช่วง พ.ศ. 2556 - 2560 ในพื้นที่ที่จัดพิธีบวงสรวงพระนางจามเทวี ได้แก่
 จังหวัดลำพูน เชียงใหม่ จังหวัดแพร่ น่าน และจังหวัดลพบุรี

ผลการศึกษาพบว่า ปัจจุบันมีการนำตำนานพระนางจามเทวีมาผลิตซ้ำในหลากหลาย
 รูปแบบ ทั้งที่เป็นรูปเคารพ วัตถุมงคล บทเพลง จิตรกรรม บทกวี ละคร และพิธีกรรม โดยมีวิธีคิดใน
 การเลือกสำนวนหรือตอนต่าง ๆ ในตำนานพระนางจามเทวีที่มีความเกี่ยวข้องมาอ้างอิง

ผู้จัดงานในปัจจุบันมีวิธีคิดในการสร้างพิธีบวงสรวงพระนางจามเทวีโดยการผนวกพิธี
 บวงสรวงพระนางจามเทวีเข้ากับประเพณีเดิมที่มีอยู่แล้วในสังคม และการสร้างประเพณีใหม่ขึ้นโดย
 ภาครัฐและชุมชน พิธีบวงสรวงต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นสะท้อนให้เห็นวิธีคิดในการนำตำนานพระนางจามเทวี
 มาปรับใช้ในสังคมไทยร่วมสมัย ทั้งเพื่อให้เป็นพื้นที่แสดงอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมในบริบทการ
 ท่องเที่ยว พื้นที่แสดงอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ และพื้นที่แสดงสำนักทางประวัติศาสตร์ของท้องถิ่น อีกทั้ง
 ทั้งยังมีบทบาทในด้านการเป็นพื้นที่ทางสังคมของผู้หญิงอีกด้วย

บริบททางสังคมที่สูงผลให้เกิดพิธีบวงสรวงพระนางจามเทวีในปัจจุบัน คือ บริบทสังคมโลกา
 ภิวัตน์และการท่องเที่ยว และบริบททุนนิยมเศรษฐกิจสร้างสรรค์ รวมถึงลักษณะทางวัฒนธรรมทาง
 ศาสนาของไทย ทั้งการพึ่งพาอำนาจเหนือธรรมชาติ ความเชื่อเกี่ยวกับการนับถือผู้หญิงและอำนาจ
 ศักดิ์สิทธิ์ของผู้หญิงในสังคมไทย ตลอดจนการนับถือพระสงฆ์ในฐานะผู้นำทางวัฒนธรรมของชุมชน
 บริบทและลักษณะทางวัฒนธรรมเหล่านี้ล้วนเป็นปัจจัยที่ส่งผลให้เกิดปรากฏการณ์ “จามเทวีบูชา”
 ในช่วง 1-2 ทศวรรษที่ผ่านมา

ภาควิชา	ภาษาไทย	ลายมือชื่อนิสิต .....
สาขาวิชา	ภาษาไทย	ลายมือชื่อ อ.ที่ปรึกษาหลัก .....
ปีการศึกษา	2559	ลายมือชื่อ อ.ที่ปรึกษาร่วม .....

5680511422 : MAJOR THAI

KEYWORDS: CAMADEVI WORSHIP LEGEND REPRODUCTION RITUAL CONSTRUCTION

WARISARA ANANTATO: CAMADEVI WORSHIP : LEGEND REPRODUCTION AND RITUAL CONSTRUCTION IN CONTEMPORARY THAI SOCIETY. ADVISOR: ASST. PROF. PORAMIN JARUWORN, Ph.D., CO-ADVISOR: PROF. EMERITUS SIRAPORN NATHALANG, Ph.D., 408 pp.

The purpose of dissertation is to gather the legend about Camadevi reproduced in different forms and analyse the concept of Camadevi reproduction, including the meaning concept and social area through the Camadevi worship. Field data (2013-2017) has been collected in the Camadevi ritual performing areas, namely Lamphun, Chiang Mai, Phrae, Nan, and Lopburi Province.

The study reveals that nowadays Camadevi legend has been reproduced in different forms, for instance, icon, sacred object, song, painting, poetry, play, and ritual by choosing the expressions or parts involving Camadevi legend.

It is found that there are two concepts of ritual construction. Firstly, combine Camadevi ritual with the original traditions. Secondly, construct the new traditions by public and private sectors. These rituals reflect the way people adapt Camadevi legend to the contemporary Thai society for constructing cultural identity in the context of tourism, ethnic identity, local history appreciation, and female society.

At present, the social contexts constructing Camadevi rituals are the context of globalised society and tourism, and the context of creative economic capitalism, including Thai culture such as religion, supernatural power dependency, respect for females, female holy power, and monk worshipping as a cultural leader. These Context and Cultural attributes are the main factors causing the phenomenon of “Camadevi worship” over the past two decades.

Department: Thai

Field of Study: Thai

Academic Year: 2016

Student's Signature .....

Advisor's Signature .....

Co-Advisor's Signature .....

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์เล่มนี้สำเร็จได้ความกรุณาของศาสตราจารย์กิตติคุณ ดร.ศิราพร ณ ถลาง อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ร่วม ผู้ซึ่งเป็น “แม่ครู” ของศิษย์ ที่ให้ทั้งความรู้ ความเมตตา อีกทั้งยังผลักดันให้ผู้วิจัยเติบโตในแวดวงวิชาการ ความรักของครูเป็นพลังอันยิ่งใหญ่ที่ทำให้ศิษย์มีพลังกายและพลังใจ ผู้วิจัยกราบขอขอบพระคุณผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ปรมินทร์ จารุวร อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก ครูผู้ให้ความช่วยเหลือศิษย์เสมอ ตลอดจนให้คำแนะนำ คำสั่งสอน และตรวจแก้ไขข้อบกพร่องต่าง ๆ ด้วยความกรุณา ผู้วิจัยขอกราบขอขอบพระคุณครูทั้งสองท่าน ที่กรุณาสละเวลาและความสุขส่วนตัวเพื่อให้ศิษย์คนนี้ประสบความสำเร็จ

ผู้วิจัยขอขอบพระคุณผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ศิริพร ภักดีผาสุก ประธานกรรมการสอบวิทยานิพนธ์ ศาสตราจารย์ ดร. ดรชลดดา เรืองรักษ์ลิขิต ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.อาทิตย์ ชีรวณิชย์กุล และศาสตราจารย์ พิเศษ ดร.ประคอง นิมมานเหมินท์ กรรมการสอบวิทยานิพนธ์ ที่กรุณาให้คำแนะนำอันเป็นประโยชน์ต่องานวิจัย

ผู้วิจัยขอขอบพระคุณ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. ธเนศ เวศภาดา คณบดีคณะมนุษยศาสตร์และประยุกต์ศิลปมหาวิทาลัยหอการค้าไทย ผู้เป็นทั้งหัวหน้าและครูของผู้วิจัยที่ได้มอบโอกาสให้ผู้วิจัยมีเวลาในการเขียนวิจัยได้อย่างเต็มกำลังและความสามารถ อีกทั้งคณาจารย์ภาควิชาภาษาไทย มหาวิทยาลัยหอการค้าไทย โดยเฉพาะอย่างยิ่งอาจารย์ฐนรัช กองทอง ที่กรุณาให้คำแนะนำและจุดประกายให้ได้ทำวิจัยในหัวข้อนี้

ผู้วิจัยขอขอบคุณผู้มอบทุนการวิจัยได้แก่ โครงการเมธีวิจัยอาวุโส (สกว.) “คติชนสร้างสรรค์: พลวัตและการนำคติชนไปใช้ในสังคมไทยร่วมสมัย, สถาบันไทยศึกษาแห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย (ENITS Scholarships 2016) และทุนวิจัยวิบูลย์สวัสดิ์-แอนเตอร์สัน

ขอขอบคุณผู้ให้ข้อมูลทุกท่าน และขอบคุณผศ.อภิวัฒน์ สุธรรมดี, ไอยเรศ บุญฤทธิ์ “สามทหารเสือ” จะจารึกในความทรงจำตลอดไป ขอขอบคุณกำลังใจสำคัญ และคำแนะนำจาก อ.จันทร์สุดา ไชยประเสริฐ, อ.ดร.วัชรภรณ์ ดิษฐ์ปาน, อ.ดร.ประเสริฐ รุนรา, อ.สุนทรี โชติติติก, พี่น้องชาว “คติชน” นางสาวกัญญาชรา จุฑาพานิช และนางสาว นัทธธัญญา เขียวชาญสุวรรณ

ขอขอบคุณแม่ พ่อ น้องชาย น้องสะใภ้ หลานสาวตัวน้อย และผู้ช่วยศาสตราจารย์ปรมภรณ์ ลิ้มปัสเสถียร ที่มอบความรักอันบริสุทธิ์ และอยู่เคียงข้างผู้วิจัยทุกช่วงขณะของชีวิตท้ายสุดนี้ ขอน้อมถวายวิทยานิพนธ์เล่มนี้เป็นเครื่องสักการบูชาพระนางจามเทวี เพื่อยังยืพระเกียรติยศให้เป็นที่ประจักษ์ ขอพระนามของพระองค์ดำรงอยู่ในสังคมไทยทุกสมัย

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย.....	ง
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ.....	จ
กิตติกรรมประกาศ.....	ฉ
สารบัญ.....	ช
สารบัญตาราง.....	13
สารบัญภาพ	15
บทที่ 1 บทนำ	19
1.1 ความเป็นมาของปัญหา	19
1.2 วัตถุประสงค์ของงานวิจัย	26
1.3 สมมติฐานของการวิจัย.....	26
1.4 ขอบเขตของการวิจัย.....	26
1.5 วิธีดำเนินการวิจัย.....	27
1.6 การเก็บข้อมูลภาคสนาม	32
1.7 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ.....	38
1.8 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....	38
บทที่ 2 ตำนานพระนางจามเทวีในสังคมไทย	47
2.1 ตำนานที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับพระนางจามเทวีแบบสมบูรณ์.....	47
2.1.1 ตำนานประวัติพระนางจามเทวีที่อยู่ในตำนานศาสนา	47
2.1.1.1 ชินกาลมาลีปกรณ์	48
2.1.1.2 จามเทวีวงศ์.....	49
2.1.1.3 ตำนานมูลศาสนา	51
2.1.1.4 ตำนานนางจามเทวี สำนวน พระมหากษัตริย์ วุฑฒินุญาโณ วัดหอธรรม จังหวัดเชียงใหม่.....	51

2.1.2	ตำนานพระนางจามเทวีที่อยู่ในตำนานสำนวนพื้นบ้าน.....	54
2.1.2.1	กลุ่ม “กุมารีวี”	56
2.1.2.2	กลุ่มเรื่อง “นางอุสาคี”	59
2.1.2.3	กลุ่มเรื่อง “พระโพธิสัตว์กวนอิม”	63
2.1.3	ตำนานพระนางจามเทวีที่อยู่ในพงศาวดาร.....	64
2.2	ตำนานที่มีเนื้อหาอ้างอิงถึงพระนางจามเทวี	66
2.2.1	ตำนานที่อ้างอิงถึงความเชื่อมโยงระหว่างพระนางจามเทวีกับสถานที่ต่าง ๆ	66
2.2.2	ตำนานที่อ้างอิงถึงพระนางจามเทวีที่สร้างมาจากอนุภาคต่าง ๆ	74
2.3	การจัดแบบเรื่องพระนางจามเทวี.....	82
2.3.1	แบบเรื่องฤๅษีสั่งสร้างเมืองหริภุญชัย	82
2.3.2	แบบเรื่องกำเนิดพระนางจามเทวี	84
2.3.3	แบบเรื่องอดีตชาติพระนางจามเทวี.....	86
2.3.3.1	แบบเรื่องย่อพระโพธิสัตว์กวนอิม	87
2.3.3.2	แบบเรื่องย่อนางศรีจันทน์	88
2.3.4	แบบเรื่องพระนางจามเทวีเดินทาง	88
2.3.4.1	แบบเรื่องย่อเดินทางสร้างศาสนสถาน	89
2.3.4.2	แบบเรื่องย่ออธิบายชื่อสถานที่	92
2.3.4.3	แบบเรื่องย่อหนองน้ำจามเทวี.....	94
2.3.4.4	แบบเรื่องย่อยิงธนูเสี่ยงทาย.....	95
2.3.5	แบบเรื่องขุนศึกคู่บารมี	96
2.3.6	แบบเรื่องขุนหลวงวิรังคะ	97
2.3.7	แบบเรื่องสถานที่และวัตถุมงคลที่เกี่ยวกับพระนางจามเทวี	99
2.3.8	แบบเรื่องพระนางจามเทวีเมตตาเพศที่สาม.....	101

2.4	นัยทางวัฒนธรรมจากการศึกษาดำเนินพระนางจามเทวี	102
2.4.1	โครงสร้างชีวิตพระนางจามเทวีในฐานะวีรบุรุษทางศาสนาในล้านนา.....	102
2.4.2	ความสัมพันธ์ระหว่างตำนานกับภูมินาม ภูมิศาสตร์ และสถานที่สำคัญในแต่ละ ท้องถิ่น.....	109
2.4.3	ความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มชนต่าง ๆ.....	111
2.4.4	คติความเชื่อเรื่องการใช้ศาสนาในการปกครองบ้านเมือง.....	112
2.4.5	อนุภาคที่น่าสนใจในแง่วัฒนธรรม	116
2.4.5.1	อนุภาคตัวละคร	116
2.4.5.2	อนุภาคเหตุการณ์.....	124
2.4.6	พลวัตของตำนานพระนางจามเทวี	130
2.4.6.1	แบบเรื่องพระโพธิสัตว์กวนอิม	131
2.4.6.2	แบบเรื่องพระนางจามเทวีเมตตาเพศที่สาม	135
บทที่ 3	การผลิตซ้ำตำนานพระนางจามเทวีในสังคมไทยร่วมสมัย	141
3.1	การผลิตซ้ำตำนานพระนางจามเทวีในรูปแบบต่าง ๆ	141
3.1.1	วรรณกรรม.....	141
3.1.1.1	บทเพลง	141
3.1.1.2	บทกวี.....	148
3.1.1.3	นวนิยาย.....	157
3.1.2	จิตรกรรม.....	160
3.1.3	ประติมากรรม.....	172
3.1.4	เทคโนโลยีสมัยใหม่	174
3.1.4.1	การใช้แผ่นบันทึกข้อมูล.....	174
3.1.4.2	การสร้างเป็นละครโทรทัศน์.....	176

3.1.5 รูปเคารพและวัตถุมงคล.....	178
3.1.5.1 รูปเคารพ.....	179
3.1.5.2 วัตถุมงคล.....	194
3.2 วิธีคิดและลักษณะการผลิตชำตำนานพระนางจามเทวี.....	202
3.2.1 การผลิตชำโดยใช้เหตุการณ์บางตอนในตำนาน.....	203
3.2.2 การผลิตชำตามแบบเรื่อง.....	207
3.2.2.1 การผลิตชำโดยเน้นการคงเนื้อหาตามแบบเรื่องต่าง ๆ	207
3.2.2.2 การผลิตชำโดยเน้นการดัดแปลงเนื้อหาบางส่วนในแบบเรื่องต่าง ๆ	210
3.2.3 การผลิตชำโดยการอ้างถึงชื่อของพระนางจามเทวี	220
3.2.4 การผลิตชำโดยแทรกเรื่องใหม่จากอนุภาคเดิม	222
บทที่ 4 พิธีบวงสรวงพระนางจามเทวีในสังคมไทยร่วมสมัย.....	228
4.1 วิธีคิดในการนำตำนานพระนางจามเทวีมาประกอบการสร้างพิธีบวงสรวงในแต่ละพื้นที่	228
4.1.1 ตำนานพระนางจามเทวีกับพิธีบวงสรวงพระนางจามเทวี จังหวัดลำพูน.....	230
4.1.1.1 ตำนานพระนางจามเทวีกับพิธีบวงสรวงพระนางจามเทวีที่จัดโดยภาครัฐ.....	231
4.1.1.2 ตำนานพระนางจามเทวีกับพิธีบวงสรวงพระนางจามเทวีที่จัดโดยชาติพันธุ์ มอญจังหวัดลำพูน.....	233
4.1.2 ตำนานพระนางจามเทวีกับพิธีบวงสรวงพระนางจามเทวีจังหวัดเชียงใหม่	235
4.1.2.1 ตำนานพระนางจามเทวีกับพิธีบวงสรวงพระนางจามเทวีที่วัดพระธาตุดอยคำ ...	235
4.1.2.2 ตำนานพระนางจามเทวีกับพิธีบวงสรวงที่วัดละโว้.....	237
4.1.3 ตำนานพระนางจามเทวีกับพิธีบวงสรวงพระนางจามเทวีจังหวัดแพร่	239
4.1.4 ตำนานพระนางจามเทวีกับพิธีบวงสรวงพระนางจามเทวีจังหวัดน่าน	240
4.1.5 ตำนานพระนางจามเทวีกับพิธีบวงสรวงพระนางจามเทวีจังหวัดลพบุรี.....	241
4.2 วิธีคิดในการสร้างพิธีบวงสรวงพระนางจามเทวี	244

4.2.1 การผนวกพิธีบวงสรวงพระนางจามเทวีกับประเพณีที่มีอยู่เดิมในสังคม	245
4.2.1.1 การผนวกพิธีบวงสรวงพระนางจามเทวีกับประเพณี 12 เดือน	246
4.2.1.2 การผนวกพิธีบวงสรวงพระนางจามเทวีกับประเพณีทางพุทธศาสนา.....	261
4.2.2 การสร้างประเพณีใหม่.....	275
4.2.2.1 การสร้างงานพระนางจามเทวีและงานฤดูหนาวลำพูน	275
4.2.2.2 การสร้างงานบวงสรวงพระนางจามเทวีเนื่องในวันคล้ายวันประสูติ.....	289
4.2.2.3 การสร้างงานบวงสรวงพระนางจามเทวีเนื่องในวันคล้ายวันสวรรคต	292
4.2.2.4 การสร้างงานบวงสรวงพระนางจามเทวีของคนมอญจังหวัดลำพูน	296
บทที่ 5 พิธีบวงสรวงพระนางจามเทวีกับการสร้างพื้นที่ทางสังคม	310
5.1 พิธีบวงสรวงพระนางจามเทวีในฐานะพื้นที่ของการแสดงอัตลักษณ์ของจังหวัดในบริบท การท่องเที่ยว.....	310
5.1.1 ตำนานพระนางจามเทวีในฐานะทุนทางวัฒนธรรมในการสร้างอัตลักษณ์จังหวัด	310
5.1.2 พลวัตพิธีบวงสรวงพระนางจามเทวีในบริบทการท่องเที่ยว.....	312
5.2 พิธีบวงสรวงพระนางจามเทวีในฐานะพื้นที่ของการแสดงอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์.....	318
5.2.1 พิธีบวงสรวงพระนางจามเทวีพื้นที่แสดงอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์มอญ	318
5.2.2 อัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมกับการสร้างความทรงจำและสำนึกทางชาติพันธุ์มอญ.....	324
5.2.3 การเป็นประเพณีรัฐและประเพณีราษฎร์.....	325
5.2.4 การผสมผสานระหว่างวัฒนธรรมความเป็นมอญกับวัฒนธรรมอื่น	327
5.2.5 พิธีบวงสรวงพระนางจามเทวีกับการสร้างพื้นที่ทางสังคมของคนมอญ.....	328
5.3 พิธีบวงสรวงพระนางจามเทวีในฐานะพื้นที่ของการสร้างสำนึกทางประวัติศาสตร์ท้องถิ่น ...	331
5.3.1 การสร้างจิตสำนึกทางประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภายใต้อำนาจรัฐ	332
5.3.2 การสร้างสำนึกประวัติศาสตร์ท้องถิ่นโดยพระสงฆ์ตัวแทนของชุมชน.....	338
5.4 พิธีบวงสรวงพระนางจามเทวีกับการสร้างพื้นที่ทางสังคมของผู้หญิง	346

5.4.1	บริบทพื้นที่ในพิธีกรรมและการติดต่อกับอำนาจเหนือธรรมชาติ.....	346
5.4.2	พระนางจามเทวีกับความเป็นผู้หญิงในบริบทพุทธศาสนา.....	348
5.4.3	พิธีบวงสรวงพระนางจามเทวีในฐานะพื้นที่การแสดงออกถึงอำนาจของผู้หญิง.....	350
บทที่ 6	สรุป อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ.....	354
6.1	สรุปผลการวิจัย.....	354
6.2	อภิปรายผลการวิจัย.....	358
6.2.1	บริบททางสังคมที่ส่งผลให้เกิดปรากฏการณ์ “จามเทวีบูชา”.....	359
6.2.1.1	บริบทสังคมโลกาภิวัตน์และการท่องเที่ยว: การผลักดันล้านนาเป็นเมือง มรดกโลก.....	359
6.2.1.2	บริบททุนนิยมและเศรษฐกิจสร้างสรรค์.....	363
6.2.2	ลักษณะวัฒนธรรมทางศาสนาของไทย.....	365
6.2.2.1	การพึ่งพาอำนาจเหนือธรรมชาติ.....	366
6.2.2.2	ความเชื่อเกี่ยวกับการนับถือผู้หญิงและอำนาจศักดิ์สิทธิ์ของผู้หญิงใน สังคมไทย.....	368
6.2.2.3	พระสงฆ์ในฐานะผู้นำทางวัฒนธรรมของชุมชน.....	371
6.2.3	จามเทวีบูชาในฐานะพื้นที่ทางสังคมของรัฐล้านนา.....	376
6.2.4	ข้อค้นพบจากงานวิจัยกับการศึกษาด้านคติชนวิทยา มอญศึกษา และจามเทวีศึกษา.....	380
6.2.4.1	ด้านคติชนวิทยา.....	380
6.2.4.2	ด้านมอญศึกษา.....	382
6.2.4.3	ด้านจามเทวีศึกษา.....	385
6.3	ข้อเสนอแนะ.....	388
	รายการอ้างอิง.....	389
	ประวัติผู้เขียนวิทยานิพนธ์.....	408

สารบัญตาราง

ตารางที่ 1 ประวัติพระนางจามเทวีที่อยู่ในตำนานศาสนา.....	48
ตารางที่ 2 เปรียบเทียบเนื้อหาเกี่ยวกับประวัติพระนางจามเทวีในตำนานศาสนา.....	53
ตารางที่ 3 ตารางแสดง ตำนานพระนางจามเทวีสำนวนพื้นบ้าน.....	54
ตารางที่ 4 แสดงรายชื่อตำนานที่เกี่ยวข้องกับพระนางจามเทวีในจังหวัดต่าง ๆ	66
ตารางที่ 5 แสดงภูมิภาคที่อ้างที่มาจากตำนานพระนางจามเทวี.....	72
ตารางที่ 6 แสดงตำนานที่อ้างถึงพระนางจามเทวีที่สร้างมาจากอนุภาคต่างๆ	74
ตารางที่ 7 แสดงการเปรียบเทียบเนื้อหาของตำนานพระนางจามเทวีประเภทต่าง ๆ	81
ตารางที่ 8 แสดงรายชื่อตำนานที่มีเนื้อหาตรงกับแบบเรื่องฤๅษีสร้างเมืองหรือฤๅษี.....	84
ตารางที่ 9 แสดงรายชื่อตำนานที่ตรงกับแบบเรื่องกำเนิดพระนางจามเทวี	86
ตารางที่ 10 แสดงรายชื่อตำนานที่มีแบบเรื่องย่อเดินทางสร้างศาสนสถาน	90
ตารางที่ 11 แสดงแบบเรื่องย่อพระนางจามเทวีกับชื่อสถานที่.....	93
ตารางที่ 12 แสดงแบบเรื่องย่อช่างปู่กำเนิดเกี่ยวกับชื่อสถานที่.....	93
ตารางที่ 13 แสดงแบบเรื่องย่อหนองน้ำจามเทวี.....	94
ตารางที่ 14 แสดงแบบเรื่องย่อยิงธนูเสียงทวย.....	95
ตารางที่ 15 แสดงแบบเรื่องขุนศึกคู่บารมี.....	97
ตารางที่ 16 แสดงแบบเรื่องขุนหลวงวิรังคะ.....	99
ตารางที่ 17 แสดงแบบเรื่องสถานที่และวัตถุมงคลเกี่ยวกับพระนางจามเทวี.....	100
ตารางที่ 18 แสดงจำนวนแบบเรื่องพระนางจามเทวี.....	102
ตารางที่ 19 เปรียบเทียบเนื้อหาแบบเรื่องฤๅษีสร้างเมืองหรือฤๅษีกับแบบเรื่องพระโพธิสัตว์	131
ตารางที่ 20 เนื้อหาและลักษณะการผลิตซ้ำตำนานพระนางจามเทวีในรูปแบบบทเพลง	143
ตารางที่ 21 สรุปรูปเนื้อหาของบทกวีและลักษณะการผลิตซ้ำ.....	156
ตารางที่ 22 แสดงรูปเคารพจังหวัดลำพูน.....	179

ตารางที่ 23	แสดงรูปเคารพจังหวัดเชียงใหม่.....	180
ตารางที่ 24	แสดงรูปเคารพจังหวัดลำปาง.....	181
ตารางที่ 25	แสดงรูปเคารพจังหวัดตาก.....	182
ตารางที่ 26	แสดงรูปเคารพจังหวัดแพร่.....	182
ตารางที่ 27	แสดงรูปเคารพจังหวัดลพบุรี.....	183
ตารางที่ 28	แสดงรูปเคารพจังหวัดนครสวรรค์.....	183
ตารางที่ 29	แสดงรูปเคารพจังหวัดกรุงเทพมหานคร.....	184
ตารางที่ 30	แสดงรูปเคารพจังหวัดสมุทรสาคร.....	184
ตารางที่ 31	สรุปลักษณะการสร้างรูปเคารพ.....	184
ตารางที่ 32	แสดงการสร้างรูปเคารพของผู้ศรัทธาพระนางจามเทวี.....	185
ตารางที่ 33	สรุปการสร้างรูปเคารพทั้งหมด.....	189
ตารางที่ 34	แสดงลักษณะวัตถุมงคลพระนางจามเทวี.....	195
ตารางที่ 35	แสดงจำนวนการผลิตซ้ำประเภทต่าง ๆ.....	202
ตารางที่ 36	แสดงการผลิตซ้ำตำนานแบบเลือกใช้เหตุการณ์บางตอนในตำนาน.....	204
ตารางที่ 37	แสดงการผลิตซ้ำตำนานพระนางจามเทวีตามแบบเรื่อง.....	208
ตารางที่ 38	เปรียบเทียบเนื้อหาในกาพย์เจ็ญฯ กับแบบเรื่องเดิม.....	211
ตารางที่ 39	เปรียบเทียบบทกวี นางจามเทวี กับแบบเรื่อง.....	215
ตารางที่ 40	เปรียบเทียบละครโทรทัศน์เรื่องจอมนางจามเทวีกับแบบเรื่อง.....	218
ตารางที่ 41	เปรียบเทียบเนื้อหาในนวนิยายสากฏิกกับเหตุการณ์ในตำนานพระนางจามเทวี.....	224
ตารางที่ 42	สรุปลักษณะการผลิตซ้ำประเภทต่างๆ.....	225
ตารางที่ 43	สรุปการเลือกตอนในตำนานพระนางจามเทวีมาใช้ในแต่ละพื้นที่.....	229
ตารางที่ 44	สรุปวิธีคิดในการสร้างพิธีบวงสรวงพระนางจามเทวี.....	305
ตารางที่ 45	สรุปผู้สร้างพิธีบวงสรวงพระนางจามเทวี.....	308

สารบัญภาพ

ภาพที่ 1 แสดงขั้นตอนการเดินทางของวีรบุรุษของคริสโตเฟอร์ โวล์กเกอร์	104
ภาพที่ 2 แสดงโครงสร้างชีวิตของพระนางจามเทวี	105
ภาพที่ 3 กำเนิดพระนางจามเทวี	161
ภาพที่ 4 พระนางจามเทวีในดอกบัว	161
ภาพที่ 5 ภาพพระนางจามเทวีวัยเด็ก	161
ภาพที่ 6 พระนางจามเทวีล่องแพไปละโว้	162
ภาพที่ 7 จิตรกรรมพระนางจามเทวีที่วัดจามเทวีตอนพระโอรสแฝดสร้างกู่กุด	162
ภาพที่ 8 จิตรกรรมฝาผนังที่วัดมหาวันตอนกำเนิดพระนางจามเทวี	164
ภาพที่ 9 จิตรกรรมฝาผนังที่วัดมหาวันตอนพระฤๅษีปลุกเสกพระรอด	165
ภาพที่ 10 จิตรกรรมฝาผนังที่วัดมหาวันตอนพระฤๅษีแจกพระรอดให้ชาวเมือง	165
ภาพที่ 11 จิตรกรรมฝาผนังที่วัดศรีบุญเรืองตอนพระนางจามเทวีเสด็จถึงผาสามเงา	166
ภาพที่ 12 พระนางจามเทวีสร้างอุโมงค์ครอบพระพุทธรูปที่วัดพระพุทธรูปตากผ้าจังหวัดตาก ..	166
ภาพที่ 13 จิตรกรรมฝาผนังวัดกู่ละมั่ง ตอนยิงธนูเสียงทวย	167
ภาพที่ 14 นายเตโคควบคุมขบวนแพเดินทางมานครหริภุญชัย	168
ภาพที่ 15 เหล่าพระฤๅษีทั้งสามและนายเตโค จัดพิธีราชาภิเษกพระนางจามเทวี	168
ภาพที่ 16 ยักษ์เตโคขุนพลของพระนางจามเทวีนำกองทัพออกต่อสู้กับกองทัพหลวงมลิละ	169
ภาพที่ 17 พิธีอภิเษกสมรสราชบุตรฝาแฝดของพระนางจามเทวีกับธิดาทั้งสองของขุนพลเตโค	169
ภาพที่ 18 พระนางจามเทวีกับช่างปู้กำงาเขียว	170
ภาพที่ 19 พระนางจามเทวีกำลังสั่งการนายช่างที่บูรณะวัดพระนอนป่าเก็ดถี่	170
ภาพที่ 20 ประติมากรรมเรื่องราวพระฤๅษีและพระนางจามเทวี ที่จังหวัดลำพูน	173
ภาพที่ 21 หน้าปกสารคดีพระนางจามเทวี	174
ภาพที่ 22 หน้าปกแผ่นบันทึกละครโทรทัศน์เรื่องจอมนางจามเทวี	176

ภาพที่ 23	รูปเคารพพระนางจามเทวีปางนักบวชที่นิยมในปัจจุบัน	188
ภาพที่ 24	รูปเคารพปางนักบวชที่วัดพระธาตุห้าดวง	189
ภาพที่ 25	รูปเคารพพระนางจามเทวีแบบกษัตริย์นักรบที่วัดพระธาตุดอยน้อย	191
ภาพที่ 26	รูปเคารพแบบนางกษัตริย์ (นั่ง) ที่วัดพระธาตุห้าดวง	192
ภาพที่ 27	รูปเคารพพระนางจามเทวีที่วัดพระธาตุศรีดอนคำ	193
ภาพที่ 28	รูปเคารพพระนางจามเทวีที่วัดพระเจ้าไ้	193
ภาพที่ 29	ภาพนิมิตพระนางจามเทวีของครูบาชัยวงศา.....	200
ภาพที่ 30	ภาพนิมิตพระนางจามเทวี ของ ศรีเพ็ญ จันทะศรี	200
ภาพที่ 31	ภาพวัตถุมงคลพระนางจามเทวีที่เกิดจากภาพนิมิต	200
ภาพที่ 32	ร้านค้าขายวัตถุมงคลพระนางจามเทวีที่จังหวัดลำพูน	201
ภาพที่ 33	งานถวายโคมพระนางจามเทวี จังหวัดลำพูน.....	248
ภาพที่ 34	งานถวายโคมพระนางจามเทวี จังหวัดลำพูน.....	248
ภาพที่ 35	แท่นบวงสรวงพระนางจามเทวีที่จังหวัดแพร่.....	250
ภาพที่ 36	งานบวงสรวงพระนางจามเทวี อำเภอเมือง จังหวัดแพร่	254
ภาพที่ 37	งานแสดงแสง สี ย้อนรอยตำนานเมืองล่อง	254
ภาพที่ 38	สลุงหลวงพระนางจามเทวีที่มีสวดสลายตำนานพระนางจามเทวี	257
ภาพที่ 39	ขบวนแห่เครื่องสักการะและสลุงหลวงถวายแด่พระนางจามเทวี	258
ภาพที่ 40	ผู้ว่าราชการจังหวัดลำพูน สรงน้ำพระนางจามเทวี	258
ภาพที่ 41	ภาพสุวรรณจังโกฏิเจดีย์ (กุฎ) ที่วัดจามเทวี	259
ภาพที่ 42	นางรำกำลังสรงน้ำพระนางจามเทวีที่วัดบางพี้	261
ภาพที่ 43	ประธานในพิธีกล่าวเปิดงานประเพณีเตียวขึ้นดอยคำ.....	264
ภาพที่ 44	ขบวนอัญเชิญน้ำสรงพระราชทาน.....	264
ภาพที่ 45	เสลี่ยงพระนางจามเทวีและครูบาศรีวิชัย.....	264
ภาพที่ 46	อนุสาวรีย์พระนางจามเทวีและพระโอรสแฝด ที่วัดพระธาตุดอยคำ.....	266

ภาพที่ 47 รถแห่ขบวนน้ำทิพย์จากดอยชะม้อ ที่วัดละโว้	269
ภาพที่ 48 งานบวงสรวงพระนางจามเทวีที่วัดพญาวัต จังหวัดน่าน	274
ภาพที่ 49 เหล่าข้าราชการจังหวัดลำพูนฟ้อนเล็บบวงสรวงพระนางจามเทวี.....	287
ภาพที่ 50 งานพระนางจามเทวีและงานฤดูหนาว จังหวัดลำพูน.....	288
ภาพที่ 51 ข้าราชการและประชาชน ร่วมงานวันประสูติพระนางจามเทวี	290
ภาพที่ 52 ผู้ว่าราชการจังหวัดลำพูนถวายมาลัยข้อพระกรพระนางจามเทวี.....	291
ภาพที่ 53 งานบวงสรวงวันสวรรคตพระนางจามเทวี จังหวัดลำพูน	295
ภาพที่ 54 ชุมชนมอญหนองคู่ร่วมกันปักธูปทางที่เครื่องบวงสรวง	299
ภาพที่ 55 พิธีบวงสรวงของชุมชนมอญหนองคู่ จังหวัดลำพูน	300
ภาพที่ 56 เจ้าหน้าที่ภาครัฐร่วมกันโปรยข้าวตอกดอกไม้ที่เครื่องบวงสรวง	302
ภาพที่ 57 งานบวงสรวงพระนางจามเทวีวัดเกาะกลาง บ้านบ่อควา จังหวัดลำพูน.....	303
ภาพที่ 58 ของที่ระลึกจังหวัดลำพูน ในงานนิทรรศการเรื่อง “ฝากไทยฯ”	311
ภาพที่ 59 ขบวนแห่สลุงสรวงพระนางจามเทวี ที่จังหวัดลำพูน.....	313
ภาพที่ 60 งานถวายโคมพระนางจามเทวีที่จังหวัดลำพูน	314
ภาพที่ 61 กลุ่มชาติพันธุ์ยอง ร่วมเดินขบวนในงานพระนางจามเทวีและงานฤดูหนาวฯ	315
ภาพที่ 62 การแสดงแสงสีเสียง ชุด “เล่าขานตำนานเมืองล่อง”	316
ภาพที่ 63 ขบวนแห่เครื่องสักการะพระนางจามเทวี ในงานพระนางจามเทวีและงานฤดูหนาวฯ	317
ภาพที่ 64 กลุ่มคนมอญร่วมกันรำด้วยท่วงท่ามอญ ถวายพระนางจามเทวี	319
ภาพที่ 65 ขนนมอญในพิธีบวงสรวงพระนางจามเทวี.....	320
ภาพที่ 66 พระนางจามเทวีประทับอยู่ในเรือหงส์สัญลักษณ์ของชาวมอญ	322
ภาพที่ 67 ผู้ว่าฯจังหวัดลำพูน สวมใส่เสื้อผ้าของชนมอญ	327
ภาพที่ 68 ภาพโปสเตอร์ในงานวันชาติมอญ ครั้งที่ 67 จังหวัดลำพูน.....	328
ภาพที่ 69 ตัวแทนจากข้าราชการและสภาวัฒนธรรม อำเภอล่อง ยืนถวายเครื่องสักการะ	335
ภาพที่ 70 ขบวนแห่เครื่องสักการะ งานฤดูหนาวฯ.....	337

ภาพที่ 71 ขบวนเชิดชูพระมหากษัตริย์และชาติไทย ใน งานสงฆ์น้ำกุ่มุ่กุดพระนางจามเทวี	337
ภาพที่ 72 ป้ายเชิญชวนนักท่องเที่ยวที่วัดละโว้.....	340
ภาพที่ 73 รถขบวนแห่พระนางจามเทวี วัดบางพิง จังหวัดลพบุรี.....	342
ภาพที่ 74 เจ้าอาวาสวัดพระธาตุดอยคำ เล่าประวัติพระนางจามเทวีในพิธีบวงสรวงฯ	345
ภาพที่ 75 ผู้หญิงในพิธีกรรมมีหน้าที่ถวายสังฆทานแด่พระภิกษุสงฆ์	350
ภาพที่ 76 บทบาทของผู้หญิงในการร่วมพิธีกับผู้ชาย	351

บทที่ 1

บทนำ

1.1 ความเป็นมาของปัญหา

เรื่องราวของพระนางจามเทวีปรากฏในตำนานหลายฉบับ ระบุว่าพระนางจามเทวีเป็นผู้ปกครองอาณาจักรหริภุญชัยซึ่งเป็นอาณาจักรโบราณในล้านนา เช่น **จามเทวีวงศ์ ตำนานมูลศาสนา ชินกาลมาลีปกรณ์ พงศาวดารโยนก** ตำนานเหล่านี้เล่าว่าหลังจากฤๅษีได้สร้างเมืองหริภุญชัยแล้วได้กราบทูลเชิญพระนางจามเทวีเป็นผู้ปกครองอาณาจักรหริภุญชัย

เอกสารโบราณของจีนเรียกอาณาจักรหริภุญชัยว่า หนีหวังก๊ก หมายความว่า อาณาจักรที่มีผู้หญิงเป็นกษัตริย์ (ตัวน ถี เซิง, 2557: 72) สอดคล้องกับ **พงศาวดารโยนก** ที่มีเนื้อความตอนหนึ่งกล่าวว่า

ครั้งการนิมิตพระนครสำเร็จแล้ว พระวาสุเทพดาบสจึงปรึกษาหารือกับพระสุกทันตดาบสว่า ตูกรสหาย เมืองของเรามียิ่งนัก จักได้ใครหนอที่สมควรมาครองราชย์สมบัติในเมืองนี้ พระสุกทันตฤๅษีจึงกล่าวคำแนะนำว่า สมเด็จพระเจ้าจักรพรรดิราชากรุงละโว้ทรงทศพิธราชธรรมสัมมาปฏิบัติเป็นบรมกษัตริย์มหาดาล มีราชธิดาทรงนามจามเทวี มีสติปัญญาสามารถฉลาดรอบรู้สรรพกิจ ชัดตियประเพณี มีมารยาทและพระอัธยาศัยเสด็จมงามพร้อมมีน้ำพระทัยโอบอ้อม อ่อนน้อม ตั้งอยู่ในศีลสัตย์สุจริตธรรมสมควรจะเป็นเจ้าเป็นใหญ่ปกครองรัฐ ประชานิกรในนครนี้ได้

(พระยาพระชาภิกรจักร, 2516: 172)

ใน**ชินกาลมาลีปกรณ์** ก็ได้กล่าวว่าสุกทันตได้แนะนำฤๅษีวาสุเทพให้อัญเชิญพระนางจามเทวีมาปกครองเมืองที่สร้างขึ้นใหม่นี้เช่นเดียวกัน ดังตอนหนึ่งที่ว่า

ท่านสุกทันตจึงกล่าวว่า ข้าแต่พระคุณเจ้า ถ้าได้นำเชื้อสายของพระเจ้าจักรพรรดิเมืองลวปุระมายังที่นี่แล้ว ก็จะมีความสุขความเจริญ ครั้นแล้วท่านทั้งสองจึงส่งทูตชื่อนายควาย พร้อมกับชายฉกรรจ์ 500 คน ทูตควายไปถึงแล้วถวายบังคมพระราชจักรพรรดิผู้เป็นใหญ่ในเมืองลวปุระแล้ว ทูลเรื่องราวทั้งหมดที่ท่านวาสุเทพสั่งมา ทูตควายพักอยู่ในเมืองลวปุระนั้น 1 ปี พอออกพรรษาแล้วจึงทูลลาพระเจ้าจักรพรรดิกลับไป พระเจ้าจักรพรรดิมี

ธิดาองค์หนึ่งพระนามว่า พระนางจัมมเทวี เป็นอัคมรเหสีของเจ้าประเทศราช ในเมืองรามัญ กำลังทรงครรภ์ได้ 3 เดือน พระเจ้าจักรพรรดิทรงส่งพระนางจัมมเทวีพระธิดาของพระองค์ให้มาครองราชย์สมบัติในที่นี้ (หริภุญชัย) ฝ่ายพระนางพร้อมด้วยบริวารหมู่ใหญ่จำพวกละ 500 องค์กับพระมหาเถรทรงไตรปิฎก 500 องค์ ลงเรือมาตามแม่น้ำพิงค์ 7 เดือนจึงบรรลุถึงเมืองนี้ ท่านวาสุเทพและท่านสุกกทนต์พร้อมด้วยชาวเมืองทั้งปวงได้อัญเชิญพระนางจัมมเทวีนั้นนั่งบนกองทองคำแล้วอภิเษก อาศัยเหตุที่พระนางนั่งบนกองทองคำอภิเษก นครนั้นจึงชื่อว่า หริภุญชัย สืบมาจนถึงทุกวันนี้

(รัตนปัญญาเถระ, 2510: 92)

เนื้อความจากพงศาวดารโยนกและชินกาลมาลีปกรณ์ ข้างต้น แสดงให้เห็นคุณลักษณะของพระนางจามเทวีในด้านต่าง ๆ เช่น “ฉลาดรอบรู้สรรพกิจขัตติยประเพณี” “ตั้งอยู่ในศีลสัตย์สุจริตธรรม” การเดินทางของพระนางก็มีลักษณะการเผยแผ่วัฒนธรรมของอาณาจักรทวารวดีมายังดินแดนใหม่ โดยนำ “บริวารหมู่ใหญ่กับพระมหาเถรทรงไตรปิฎก 500 องค์” ขึ้นมาด้วย อีกทั้งยังกล่าวถึงการปกครองของพระนางจามเทวีว่าก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทั้งด้านการปกครอง ศาสนา และวัฒนธรรม

นอกจากอาณาจักรหริภุญชัย พระนางจามเทวียังได้ขยายอาณาเขตการปกครองไปยังที่ราบลุ่มน้ำวังในเขตจังหวัดลำปาง มีพระเจ้าอินทวรหรือพระเจ้าอนันตยศ พระราชโอรสพระองค์เล็กปกครองเมือง เมืองนี้มีพระฤๅษีเป็นผู้สร้างเมืองเช่นเดียวกับหริภุญชัย เมื่อสร้างเมืองแล้วให้ดินแดนนี้ชื่อว่าเขลางค์นคร นอกจากนี้ยังมีเมืองอ่าลัมพางนครที่สร้างขึ้นเพื่อเป็นที่ประทับของพระนางจามเทวี ในช่วงแรกของการสร้างเมืองมีการนำผู้คนและพระสงฆ์จากหริภุญชัยไปยังเมืองเขลางค์นครด้วย ดังปรากฏข้อความในจามเทวีวงศ์ว่า

พระเจ้ามหันตยศตรัสอย่างนี้แล้ว จึงให้ตีไชยเกริเทียมประกาศทั่วไปในพระราชอาณาเขตหริภุญชัยนครทั้งสิ้น ว่าชนทั้งหลายเหล่าใด ๆ พรารถนาจะไปยังเขลางค์นคร ชนทั้งหลายเหล่านั้น ๆ จงไปกับด้วยพระเจ้าอนันตยศเถิด เมื่อนั้นพระเจ้าอนันตยศก็มีพระหฤทัยยินดี จึงนิมนต์พระภิกษุสงฆ์หมู่ใหญ่ มีพระสงฆ์แปดแสนให้ขึ้นยังสุวรรณราชยานอันประเทียบไว้แล้วให้ล่องนำไปก่อน

(พระโพธิรังสี, 2554: 177)

จากตำนานทั้ง 3 ฉบับที่กล่าวมานี้จะเห็นได้ว่า พระนางจามเทวีมีภาพลักษณ์ของผู้นำความเจริญมายังดินแดนหริภุญชัย ดังที่นักวิชาการด้านประวัติศาสตร์ได้กล่าวว่า “พระนางจามเทวีมาพร้อมกับบริวารในลักษณะที่นำพาความเจริญเข้ามา เพราะบริวารที่พระนางจามเทวีนำมาคือผู้ที่เชี่ยวชาญ

ศิลปะวิทยาการแขนงต่าง ๆ เช่น พระภิกษุ นักปราชญ์ และช่างหลายด้าน การขึ้นมาของพระนางจามเทวีจึงเป็นสัญลักษณ์แห่งความเปลี่ยนแปลงอันยิ่งใหญ่” (สร้อยสวัสดิ์ อ่องสกุล, 2543: 41)

สิ่งสำคัญอีกประการหนึ่งก็คือ พระนางจามเทวีได้นำศาสนามาหลอมรวมคนต่างกลุ่มที่นับถือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ต่างกันเพื่อลดความขัดแย้งระหว่างความเชื่อ ดังที่ ศรีศักร วัลลิโภดม ได้กล่าวถึงการนับถือพุทธศาสนาในสมัยทริภุญชัยว่า “เมื่อประชาชนนับถือศาสนาเดียวกันแล้ว ความรังเกียจและการขัดแย้งกันอันเนื่องมาจากการแตกต่างในด้านผิวพรรณ ถิ่นฐาน และความรู้ก็ผ่อนคลายลง” (ศรีศักร วัลลิโภดม, 2545: 42)

ประคอง นิมมานเหมินท์ ได้กล่าวว่า พระนางจามเทวีเป็นบุคคลที่มีความสำคัญยิ่ง เนื่องจากมีประวัติเกี่ยวข้องกับสถานที่ต่าง ๆ ในท้องถื่นจนเกิดเป็นภูมินาม ซึ่งปกติมักเป็นวีรบุรุษหรือคนสำคัญของท้องถื่น นอกจากนี้ยังได้กล่าวด้วยว่า ความเจริญในด้านอารยธรรมของทริภุญชัย ล้านนาและดินแดนใกล้เคียงนั้น ส่วนหนึ่งเป็นผลมาจากการที่พระนางจามเทวี เจ้าหญิงกรุงละโว้เดินทางมาสู่บัลลังก์ และเป็นแม่เมืองหรือประมุของค์แรกแห่งทริภุญชัย และเป็นแบบอย่างของผู้ปกครองที่มีคุณสมบัติดีเยี่ยมพร้อมนั่นเอง (ประคอง นิมมานเหมินท์, 2554: 357-381)

อนันต์ เหล่าเลิศวรกุล ศึกษาตำนานจามเทวีวงศ์พบว่า มีทั้งฉบับภาษาบาลีและฉบับภาษาไทย เฉพาะต้นฉบับจามเทวีวงศ์ภาษาบาลีก็พบทั้งที่จารด้วยอักษรขอม อักษรธรรมล้านนา และอักษรมอญ ทั้งยังอธิบายไว้ด้วยว่า พระเถระผู้ใหญ่เคยนำไปลานจามเทวีวงศ์นี้มาเทศน์ถวายในพิธีหรือพระราชพิธีสำคัญของราชสำนัก (อนันต์ เหล่าเลิศวรกุล, 2557: 26) งานวิจัยนี้ทำให้เห็นสายธารของตำนานพระนางจามเทวีว่าเป็นที่รับรู้อย่างกว้างขวางทั้งในดินแดนล้านนาจนกระทั่งถึงสมัยอยุธยาและรัตนโกสินทร์จวบจนปัจจุบัน

ภูเดช แสนสา ได้กล่าวถึงการทำบุญอุทิศส่วนกุศลให้ผีเมืองซึ่งจะมีการกล่าวคำโอกาสเวนทานของวัดต่าง ๆ ในเมืองลอง โดยเฉพาะที่วัดพระธาตุศรียอดคำ ซึ่งตามตำนานมีความเกี่ยวข้องกับพระนางจามเทวีได้ปรากฏชื่อของพระนางจามเทวีเป็นหนึ่งในผีเมืองด้วย ดังว่า

แม้ว่ากุศลบุญราศีมีหลายหลาก มุลละสัทธาจักกอยาดน้ำอุทิสไพหา
เทพอารักษ์ อันรักสาเมืองลองแก้วกว้าง หมายมีอารักษ์เจ้าเชิญเมืองตนใจ
หาญ มีทั้งอารักษ์เจ้าช่างปานตนใจหาญ เรื่องโรอะคร้าว มีทั้งตนด่านด้าวดวง
ลาน อันปรีวารหลายอนอก มีทั้งอารักษ์ เจ้าเขาเหล็กตนใสสองแจ้ง มีทั้งทั้ง
แล้งแลเจ้าสิบสองเมือง แลจอมเขียงขึ้นชื่อคอยอวาง เจ้าจอมผางค์ชื่อหูหิน มี
ทั้งท้าวสะหรั้อู่คำแดง พรหมธาตุสุดที่เท่ามี เจ้ากุมภันท์แลเจ้าเลาคำ **แม่เจ้า
จามเทวี**ดินหื้อกำเนิดเวียงไชย ขอจูงมารับเอากุศลผลบุญแต่เทอะ

(ภูเดช แสนสา, 2554: 106)

การปรากฏชื่อของพระนางจามเทวีในพินิจดังกล่าวยืนยันการนับถือพระนางจามเทวีในฐานะที่เป็นผู้สร้าง “เวียงไชย” ของชาวล้านนาได้เป็นอย่างดี ดังนั้นจะเห็นได้ว่า ความเชื่อ ความศรัทธาเกี่ยวกับพระนางจามเทวีในฐานะที่เป็นวีรบุรุษทางวัฒนธรรมนี้ ส่วนหนึ่งมาจากตำนานที่ปรากฏอย่างแพร่หลายในแถบล้านนา แต่ก็เป็นการนับถือที่มีลักษณะเฉพาะบุคคลเท่านั้น

จุดเปลี่ยนสำคัญที่ทำให้การรับรู้เรื่องราวพระนางจามเทวีแพร่หลายมากยิ่งขึ้นคือการสร้างอนุสาวรีย์พระนางจามเทวีขึ้นในพ.ศ. 2524 ตามหลักนโยบายรัฐนิยมที่หน่วยงานต่าง ๆ ของรัฐได้รับงบประมาณสนับสนุนในการจัดสร้างอนุสาวรีย์บุคคลสำคัญในแต่ละท้องถิ่น จนทำให้เกิดอนุสาวรีย์วีรบุรุษท้องถิ่นจำนวนมากในหลายจังหวัด เช่นเดียวกับจังหวัดลำพูนที่ได้จัดสร้างอนุสาวรีย์พระนางจามเทวีเพื่อเป็นสถานที่เคารพสักการะของประชาชนซึ่งสอดคล้องกับคติความเชื่อและความนิยมของชาวบ้านที่นับถือผีบรรพบุรุษและผีวีรบุรุษหรือผีอารักษ์อยู่แล้ว

การสร้างอนุสาวรีย์ดังกล่าวมีส่วนทำให้การนับถือพระนางจามเทวีมีลักษณะรวมสู่ศูนย์กลางมากยิ่งขึ้น เนื่องจากผู้คนในจังหวัดลำพูนมีชาติพันธุ์และวัฒนธรรมที่หลากหลาย การสร้างอนุสาวรีย์พระนางจามเทวีจึงเป็นสัญลักษณ์ของการแสดงอัตลักษณ์ร่วมกันของคนในท้องถิ่น นั่นคือการที่ทุกคนเป็นคนจังหวัดลำพูนเช่นเดียวกันไม่ว่าจะชาติพันธุ์ใดก็ตาม สอดรับกับนโยบายจากภาครัฐตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติ ฉบับที่ 2 (พ.ศ. 2510) เป็นต้นมาที่เริ่มให้มีการจัดสรรงบประมาณพัฒนาส่วนท้องถิ่นและให้ความสำคัญแก่ความมั่นคงของชาติ โดยเฉพาะอย่างยิ่งแผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติ ฉบับที่ 4 (2520-2524) รัฐเริ่มให้ความสนใจและจัดสรรงบประมาณเพื่อฟื้นฟูวัฒนธรรมท้องถิ่นเพื่อการท่องเที่ยว ในยุคนี้นางจามเทวีจึงเริ่มมีพื้นที่ความทรงจำทางสังคมมากยิ่งขึ้นตามลำดับ

ภายหลังจากการสร้างอนุสาวรีย์พระนางจามเทวี ได้ก่อให้เกิดการสร้างรูปเคารพจำนวนมากตามพื้นที่ต่าง ๆ ที่มีความเกี่ยวข้องกับพระนางจามเทวีสะท้อนให้เห็นความเชื่อเกี่ยวกับพระนางจามเทวีที่แพร่หลาย อีกนัยหนึ่งการสร้างรูปเคารพดังกล่าวได้ทำให้พื้นที่แห่งนั้นมีนัยความหมายว่าเป็นส่วนหนึ่งของตำนาน ยิ่งไปกว่านั้นในบางพื้นที่ก็ได้สร้างพิธีกรรมบวงสรวงพระนางจามเทวีขึ้นด้วย ก็ยิ่งทำให้ความเชื่อและตำนานเป็นรูปธรรมมากยิ่งขึ้น ทั้งนี้ผู้สร้างได้นำเนื้อหาจากตำนานพระนางจามเทวีในส่วนที่เกี่ยวข้องกับสถานที่ของตนมาเป็นเครื่องอธิบายการสร้างพิธีกรรม

ผลกระทบอีกประการหนึ่งของการสร้างอนุสาวรีย์ก็คือ ในปัจจุบันได้มีการนำเรื่องราวของพระนางจามเทวีมาผลิตซ้ำจำนวนมากในรูปแบบของสินค้าทางวัฒนธรรมตามกระแสทุนนิยม การนำตำนานมาผลิตซ้ำดังกล่าว ทำให้เห็นพลวัตที่เชื่อมโยงกับบริบทสังคมโลกาภิวัตน์และการท่องเที่ยว กล่าวคือ ทำให้ความเชื่อความศรัทธาเกี่ยวกับพระนางจามเทวีในปัจจุบันได้กลายเป็นสินค้าทางวัฒนธรรม

นอกจากนี้ ตำนานพระนางจามเทวีมีความสัมพันธ์กับการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม อันเกิดมาจากนโยบายการสร้างพื้นที่ในท้องถิ่นให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม และแนวคิดเรื่องเศรษฐกิจสร้างสรรค์จึงทำให้เกิดปรากฏการณ์การนำตำนานที่เชื่อมโยงกับวีรบุรุษในตำนานมาแสดงให้เห็นความเก่าแก่ของชุมชนโดยสร้างพิธีกรรมขึ้นรองรับ ทั้งนี้ก็เพื่อเพิ่มมูลค่าและสร้างภาพลักษณ์ให้แก่ท้องถิ่น อันเป็นปรากฏการณ์ที่ทุกจังหวัดในประเทศไทยตกอยู่ในกระบวนการเปลี่ยนวัฒนธรรมเป็นสินค้า โดยเฉพาะในด้านการท่องเที่ยวและนโยบายภาครัฐต่อวัฒนธรรมท้องถิ่นที่ส่งผลต่อการรื้อฟื้นและสร้างประเพณี

ดังนั้น จะเห็นได้ว่าทั้งองค์ประกอบเรื่องภาครัฐและแนวคิดเศรษฐกิจสร้างสรรค์นำทุนวัฒนธรรมในท้องถิ่นมาแปรเป็นการท่องเที่ยวได้ทำให้ทุกจังหวัดมีนโยบายเกี่ยวกับเรื่องมรดกท้องถิ่น มรดกชาติ และมรดกโลก ดังจะเห็นได้จากกรณีจังหวัดลำพูนที่ได้กำหนดนโยบายในด้านส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์โดยผลักดันเมืองลำพูนให้เป็นเมืองมรดกโลกในพ.ศ. 2547 (เกรียงไกร เกิดศิริ, 2553: 80) โดยได้อ้างอิงความเป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์สมัยพระนางจามเทวีมาเป็นจุดเด่นในการนำเสนอ

จังหวัดอื่น ๆ ที่มีความเกี่ยวข้องกับพระนางจามเทวีก็ได้จัดการท่องเที่ยวในลักษณะ “ตามรอยพระนางจามเทวี” เช่นเดียวกัน ทุกจังหวัดที่ปรากฏชื่ออยู่ในตำนานพระนางจามเทวีต่างขนานรับนโยบายการท่องเที่ยวด้วยการตั้งสถานที่สำคัญที่ปรากฏในตำนานซึ่งส่วนใหญ่เป็นศาสนสถาน จัดโปรแกรมท่องเที่ยวเชิงศาสนา เช่น “ตามรอยพระนางจามเทวี กราบพระดีแห่งล้านนา” จัดโดยการท่องเที่ยวจังหวัดตาก หรือบริษัทแพรรจามเทวีทัวร์ได้จัดการท่องเที่ยวแบบล่องแพในชื่อว่า “รอยชบวนเสด็จพระนางจามเทวี”

การที่พระนางจามเทวีอยู่ในกลุ่มการท่องเที่ยวเชิงพุทธศาสนานั้น อาจเป็นเพราะจากตำนานพระนางจามเทวีมีความเกี่ยวข้องกับศาสนสถานหลายแห่งในภาคเหนือ ทำให้มีผู้นำชื่อของพระนางมาจัดอยู่ในโปรแกรมการท่องเที่ยว ส่งผลให้มีการผลิตซ้ำตำนานอยู่บ่อยครั้ง ทำให้พระนางจามเทวีในยุคปัจจุบันกลายเป็นส่วนหนึ่งของการท่องเที่ยวและช่วยดึงดูดความสนใจของนักท่องเที่ยว สะท้อนให้เห็นบริบททางสังคมที่มีผลต่อวัฒนธรรม ทำให้เกิดการปรับเปลี่ยนวัฒนธรรมด้วยการผลิตซ้ำหรือปรับให้เข้ากับวัฒนธรรมใหม่โดยอิงจากรากฐานเดิมเพื่อนำเสนอแก่นักท่องเที่ยว

นอกจากนี้ แต่ละจังหวัดมีพิธีกรรมบวงสรวงพระนางจามเทวีเพื่อรื้อฟื้นความเป็นอดีตอันเก่าแก่ของท้องถิ่นเพื่อสร้างสำนึกร่วมและความภาคภูมิใจของชุมชน ทั้งยังตอบสนองนโยบายการท่องเที่ยวได้แก่ **จังหวัดลำพูน** มีหลายกลุ่มที่จัดงานบวงสรวงพระนางจามเทวี เช่น ชมรมลูกหลานพระนางจามเทวีจัดพิธีบวงสรวง 3 ครั้งในรอบปี ได้แก่ วันคล้ายวันประสูติพระนางจามเทวี ทุกแรม 10 ค่ำเดือน 10 โดยถือเอาวันที่เริ่มมีอนุสาวรีย์พระนางจามเทวีเป็นครั้งแรก / วันคล้ายวันสวรรคตทุกวันขึ้น 8 ค่ำเดือน 9 / พิธีเทิดพระเกียรติพระนางจามเทวีพร้อมกับสงฆ์น้ำคู่ครูบาศรีวิชัยและกู่กุดจามเทวีทุกเดือนเมษายนของทุกปี กลุ่ม **บ้านบ่อคำ วัดเกาะกลาง** จัดทุกวันที่ 14 กุมภาพันธ์ ชุมชนหนองคู่ – ป่าซาง

จัดทุกเดือนกุมภาพันธ์ **จังหวัดลพบุรี**จัดงานบวงสรวงพระนางจามเทวีที่วัดบางพิง ในวันที่ 13 เมษายน ของทุกปี **จังหวัดเชียงใหม่** ได้แก่ **วัดพระธาตุตอดคำ** จัดบวงสรวงพระนางจามเทวีพร้อมกับการสรงน้ำพระธาตุทุกแรม 8 ค่ำเดือน 8 เหนือ หรือเดือน 6 ของไทย เริ่มเป็นครั้งแรกในพ.ศ. 2538 เช่นเดียวกับ**วัดละโว้** อำเภอหางดง จัดพิธีบวงสรวงพระนางจามเทวีพร้อมกับสรงน้ำพระธาตุทุกแรมแปดค่ำเดือน 9 เหนือ **จังหวัดแพร่** ได้แก่ภาคีรัฐคือตำบลห้วยอ้อร่วมกับวัดศรีดอนคำ จัดงานไหว้สาป่าพระแม่เจ้าจามเทวี **ป่าเวณียี่เป็งล้านนา** **ปูจาพระธาตุห้วยอ้อ** ทุกเดือนพฤศจิกายน ในช่วงวันลอยกระทง โดยจัดครั้งแรกในพ.ศ. 2552 **วัดพญาวัต จังหวัดน่าน** มีพิธีบวงสรวงพระนางจามเทวีเช่นเดียวกัน ได้แก่ จากการสัมภาษณ์เจ้าอาวาสองค์ปัจจุบันได้ระบุว่า พิธีบวงสรวงพระนางจามเทวีมีมาตั้งแต่บรรพบุรุษแต่ใช้ชื่อพิธีว่า “**เลี้ยงผีนางจามเทวี**” ร่วมกับสรงน้ำพระธาตุพระนางจามเทวี ในพ.ศ. 2535 ได้เปลี่ยนชื่อเป็น **พิธีบวงสรวงพระนางจามเทวีและสรงน้ำพระธาตุพระนางจามเทวี** โดยมีความเชื่อที่ว่าพระนางจามเทวีเป็นผู้นำพระธาตุมาสร้างไว้ที่วัดพญาวัตแห่งนี้

ในแต่ละพื้นที่มีลักษณะวิถีคิดในการสร้างพิธีบวงสรวงพระนางจามเทวีร่วมกันคือ ความพยายามในการสร้างความหมายให้แก่พื้นที่ด้วยการสร้างตำนานหรือคัดเลือกตำนานให้สัมพันธ์กับชุมชน ซึ่งนอกจากเพื่อสร้างความชอบธรรมในการประกอบพิธีกรรมแล้ว ยังเป็นการสร้างความศักดิ์สิทธิ์ และความเก่าแก่ให้แก่พื้นที่อีกด้วย ว่าเป็นส่วนหนึ่งของตำนานด้วยการเชื่อมโยงพื้นที่หรือท้องถิ่นของตนกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์และตำนานไว้ด้วยกัน ทั้งนี้เนื่องจากตำนานพระนางจามเทวีในแต่ละพื้นที่ได้อธิบายกำเนิดของภูมินามและสถานที่สำคัญในท้องถิ่น ดังนั้น ตำนานจึงไม่ได้เป็นเฉพาะประวัติความเป็นมาของสิ่งศักดิ์สิทธิ์เท่านั้นแต่ยังเป็นประวัติของสถานที่ต่าง ๆ ภายในท้องถิ่นด้วย

ในขณะที่พื้นที่วัดเกาะกลางและวัดหนองตุ้ได้กล่าวอ้างหรือเชื่อมโยงตำนานพระนางจามเทวีบางฉบับที่ระบุว่า มีชาติพันธุ์มอญเช่นเดียวกับคนในชุมชน นับเป็นการเลือกนำเสนอตำนานมาแสดงให้คนกลุ่มอื่นได้รับรู้ว่ากลุ่มของตนเป็นผู้ที่ใกล้ชิดพระนางจามเทวีมากกว่ากลุ่มอื่น ๆ ด้วยการผลิตซ้ำตำนานดังกล่าวผ่านพิธีกรรม เป็นการสร้างสำนึกทางประวัติศาสตร์ร่วมกันของคนในชุมชนเพื่อก่อให้เกิดการรวมกลุ่มกันอย่างเหนียวแน่นจนกลายเป็นพลังในการดำรงอยู่ท่ามกลางชาติพันธุ์อื่น ๆ

โดยนัยดังกล่าว ความเชื่อหรือพิธีกรรมการบวงสรวงจึงไม่ได้มีความหมายเป็นเพียงเครื่องแสดงความเคารพพระนางจามเทวีเท่านั้น ปรากฏการณ์ดังกล่าวอาจมองได้ว่าเป็นประเพณีที่สร้างขึ้นโดยหยิบยกเรื่องราวที่มีมาในอดีตมาปฏิบัติใหม่เพื่อจุดมุ่งหมายบางประการ โดยสะท้อนผ่านองค์ประกอบของพิธีกรรมทั้งในแง่ของการนำตำนานและพิธีกรรมมาสร้างสำนึกทางประวัติศาสตร์ชาติพันธุ์และการสร้างความหมายให้แก่พื้นที่

การนำเสนอตำนานที่มีความสัมพันธ์กับพื้นที่ในท้องถิ่นดังกล่าว แสดงให้เห็นประวัติศาสตร์อันเก่าแก่ของพื้นที่ที่มีความสัมพันธ์กับพระนางจามเทวี อีกทั้งมีส่วนช่วยทำให้พิธีกรรมที่สร้างขึ้นมานั้นมีความน่าเชื่อถือและมีความศักดิ์สิทธิ์

ปรากฏการณ์การนับถือพระนางจามเทวีที่กล่าวมานี้ทำให้เห็นว่าข้อมูลคติชนถูกนำมาเป็นเครื่องมือในการสร้างความหมายให้แก่พื้นที่ที่มีความเกี่ยวข้องกับพระนางจามเทวี ทำให้พื้นที่นั้นกลายเป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ด้วยกระบวนการสร้างความหมายให้แก่พื้นที่ในรูปแบบต่าง ๆ เช่น การสร้างรูปเคารพ สร้างวัตถุมงคล และการสร้างพิธีกรรม หลังจากพื้นที่นั้นมีความหมายแล้ว ชุมชนก็ได้สร้างพื้นที่ของตนเองให้เป็นกลุ่มคนที่มีความเกี่ยวข้องกับตำนานพระนางจามเทวี กระบวนการดังกล่าวได้สร้างความทรงจำเกี่ยวกับพระนางจามเทวีให้เป็นที่รับรู้อย่างแพร่หลาย โดยเฉพาะอย่างยิ่งคนในชุมชน ก่อให้เกิดความภาคภูมิใจของชุมชนถึงการมีตัวตนของท้องถิ่นในฐานะที่เป็นชุมชนเก่าแก่และมีความเกี่ยวข้องกับพระนางจามเทวีผู้นำทางวัฒนธรรมในตำนาน

ในขณะเดียวกัน บางกลุ่มคนหรือบางสถานที่ก็ได้ผลิตซ้ำตำนานพระนางจามเทวีในรูปแบบอื่นเช่นกัน เช่น ภาพจิตรกรรมที่วัดพระบาทห้วยต้ม จังหวัดลำพูน หรือ การนำตำนานพระนางจามเทวีมาผลิตซ้ำผ่านละคร บทกวี บทเพลง ทำให้เห็นร่องรอยความเชื่อและการรับรู้เกี่ยวกับพระนางจามเทวีที่มีพลวัตไปตามสภาพสังคม “พระนางจามเทวี” ในปัจจุบันได้กลายเป็น “ทุนทางวัฒนธรรม” ที่แสดงให้เห็นการปรับตัวของกลุ่มคนในการประยุกต์ “อดีต” ทางประวัติศาสตร์ของชุมชนซึ่งถือเป็นทุนทางวัฒนธรรมมาสร้างสรรค์ก่อให้เกิดมูลค่าทางเศรษฐกิจตามแนวคิด “คติชนสร้างสรรค์” สะท้อนให้เห็นการปะทะสังสรรค์ระหว่างความเชื่อ ชุมชน ระบบทุนนิยม และบริบทโลกาภิวัตน์ อย่างไรก็ตาม ภาพของพระนางจามเทวียังคงแฝงไว้ด้วยความศักดิ์สิทธิ์ ผู้ที่นับถือยังคงมีความเชื่อและความศรัทธาต่อพระนางจามเทวี อันเกิดมาจากการผลิตซ้ำตำนานพระนางจามเทวีในรูปแบบต่าง ๆ อย่างต่อเนื่อง

ทั้งหมดที่กล่าวมานี้นำไปสู่คำถามการวิจัยที่ว่า ในช่วงสิบปีที่ผ่านมาเริ่มมีการสร้างพิธีกรรมบวงสรวงพระนางจามเทวี ทั้งที่เรื่องราวของพระนางจามเทวีเป็นเรื่องราวที่อยู่ในพงศาวดารและเป็นที่ยอมรับของคนในสังคมเป็นเวลานาน แต่เพราะเหตุใดจึงมีพิธีกรรมบวงสรวงพระนางจามเทวีอย่างเป็นทางการหลายจังหวัดเมื่อไม่กี่ปีที่ผ่านมา พิธีบวงสรวงเหล่านี้มีวัตถุประสงค์และมีวิถีคิดในการสร้างพิธีกรรมอย่างไร รวมไปถึงการศึกษาองค์ประกอบของพิธีกรรมซึ่งจะทำให้เข้าใจกระบวนการประกอบสร้างความเชื่อเกี่ยวกับพระนางจามเทวีและทำให้เข้าใจปรากฏการณ์ความเชื่อที่สัมพันธ์กับสภาพสังคมและวัฒนธรรมที่เปลี่ยนแปลงไปได้เป็นอย่างดี ซึ่งงานวิจัยนี้จะแตกต่างจากงานวิจัยอื่นที่ศึกษาเกี่ยวกับพระนางจามเทวี ที่เน้นศึกษาด้านานและบทบาทของพระนางจามเทวีจากตำนานเป็นสำคัญ

1.2 วัตถุประสงค์ของงานวิจัย

1. รวบรวมตำนานเกี่ยวกับพระนางจามเทวีที่นำมาผลิตซ้ำในรูปแบบต่าง ๆ ในปัจจุบัน
2. วิเคราะห์วิธีคิดในการผลิตซ้ำตำนานพระนางจามเทวีในรูปแบบต่าง ๆ
3. วิเคราะห์วิธีการสร้างความหมายและพื้นที่ทางสังคมผ่านพิธีบวงสรวงพระนางจามเทวี

1.3 สมมติฐานของการวิจัย

1. ปัจจุบันมีการนำตำนานพระนางจามเทวีมาผลิตซ้ำในหลากหลายรูปแบบ ทั้งที่เป็นรูปเคารพ วัตถุมงคล บทเพลง จิตรกรรม บทกวี ละคร และพิธีกรรม โดยมีวิธีคิดในการเลือกสำนวนหรือตอนต่าง ๆ ในตำนานพระนางจามเทวีที่มีความเกี่ยวข้องมาอ้างอิง

2. พิธีบวงสรวงพระนางจามเทวีในจังหวัดต่าง ๆ มีบทบาทในการสร้างความหมายทางสังคมให้แก่พื้นที่ผ่านสัญลักษณ์และองค์ประกอบในพิธีกรรม

1.4 ขอบเขตของการวิจัย

งานวิจัยนี้ศึกษาตำนานที่เกี่ยวกับพระนางจามเทวี 3 ลักษณะด้วยกัน ได้แก่ ตำนานพระนางจามเทวีแบบสมบูรณ์ ตำนานพระนางจามเทวีที่เกี่ยวข้องกับอนุภาคในตำนาน และตำนานพระนางจามเทวีที่เกี่ยวข้องกับสถานที่ต่าง ๆ

พิธีกรรมที่เกี่ยวกับพระนางจามเทวี ได้แก่ พิธีกรรมที่จังหวัดลำพูน เชียงใหม่ จังหวัดแพร่ น่าน และจังหวัดลพบุรี ดังนี้

จังหวัดลำพูน ได้แก่ ศาลากลางมหาวิทยาลัย

1. พิธีกรรมบวงสรวงพระนางจามเทวีในวันคล้ายวันประสูติพระนางจามเทวี จัดในวันแรม 10 ค่ำ เดือน 10 ของทุกปี โดยถือเอาวันที่เริ่มมีอนุสาวรีย์พระนางจามเทวีเป็นครั้งแรก จัดโดยเทศบาลเมืองลำพูนร่วมกับชมรมลูกหลานพระนางจามเทวี

2. พิธีกรรมบวงสรวงพระนางจามเทวีในวันคล้ายวันสวรรคต จัดทุกวันขึ้น 8 ค่ำ เดือน 9 ของทุกปี จัดโดยเทศบาลเมืองลำพูนร่วมกับชมรมลูกหลานพระนางจามเทวี

3. พิธีเทิดพระเกียรติพระนางจามเทวี พร้อมกับสงฆ์คู่ครูบาศรีวิชัยและกู่กุดจามเทวี จัดในเดือนเมษายนของทุกปี จัดโดยเทศบาลเมืองลำพูนร่วมกับชมรมลูกหลานพระนางจามเทวี

4. งานบวงสรวงพระนางจามเทวีและเทศกาลฤดูหนาวประจำปี จัดโดยจังหวัดลำพูน จัดในเดือนธันวาคมของทุกปี

5. งานถวายโคมพระนางจามเทวี จัดในเทศกาลลอยกระทงเดือนพฤศจิกายนของทุกปี จัดโดยเทศบาลเมืองลำพูนร่วมกับชมรมลูกหลานจามเทวีจังหวัดลำพูน

6. งานบวงสรวงพระนางจามเทวีของคนชาติพันธุ์มอญทุกเดือน 4 เหนือ (กุมภาพันธ์) จัดโดยคนมอญวัดหนองคู

7. งานบวงสรวงพระนางจามเทวีที่วัดเกาะกลาง ต.บ้านเรื่อน ทุกเดือน 4 เหนือ (กุมภาพันธ์) จัดโดยเทศบาลตำบลบ้านเรื่อน ร่วมกับวัดเกาะกลาง

จังหวัดเชียงใหม่

8. วัดพระธาตุดอยคำ จัดพิธีบวงสรวงพระนางจามเทวีผนวกกับประเพณีการสงฆ์น้ำพระธาตุ จัดทุกแรม 8 ค่ำ เดือน 8 (เหนือ) หรือเดือน 6 ของไทย

9. วัดละโว้ อ.หางดง จัดพิธีบวงสรวงพระนางจามเทวีผนวกกับประเพณีสงฆ์น้ำพระธาตุ จัดทุกแรม 8 ค่ำเดือน 9 (เหนือ)

จังหวัดแพร่

10. พิธีไหว้สาป่าระมีพระแม่เจ้าจามเทวี ป่าเวณียี่เป็งล้านนา ปูจาพระธาตุห้วยอ้อ ทุกเดือนพฤศจิกายน ในช่วงวันลอยกระทง จัดโดยเทศบาลเมืองลอง ร่วมกับชุมชนวัดพระธาตุศรีดอนคำ

จังหวัดน่าน

11. พิธีบวงสรวงพระนางจามเทวีและงานประเพณีห้าเป็ง ที่วัดพญาวัต จัดโดยวัดพญาวัต ทุกวันเพ็ญเดือน 5 เหนือ (เดือนกุมภาพันธ์ ถึง มีนาคม)

จังหวัดลพบุรี

12. วัดบางพิง อำเภอบ้านหมี่ จัดพิธีบวงสรวงพระนางจามเทวี จัดในช่วงประเพณีวันสงกรานต์ เดือนเมษายนของทุกปี

1.5 วิธีดำเนินการวิจัย

1. ศึกษาและรวบรวมข้อมูลเอกสาร (Documentary Research) ได้แก่ องค์กรความรู้เกี่ยวกับพื้นที่ศึกษา บริบททางสังคมและวัฒนธรรมของจังหวัดที่มีความเชื่อเกี่ยวกับพระนางจามเทวี รวมทั้งข้อมูลเบื้องต้นเกี่ยวกับการวิเคราะห์พิธีกรรม และตำนานที่เกี่ยวกับพระนางจามเทวี

2. ศึกษาและรวบรวมข้อมูลภาคสนาม (Fieldwork Research) ในพื้นที่ศึกษาเพื่อรวบรวมข้อมูลความเชื่อ ตำนาน และพิธีกรรมที่เกี่ยวกับพระนางจามเทวี ด้วยวิธีการดังนี้

2.1 การสัมภาษณ์ (Interview methods) จากผู้ให้ข้อมูลสำคัญได้แก่ ผู้นำชุมชน ผู้สร้างพิธีกรรมบวงสรวงพระนางจามเทวี เจ้าอาวาสวัดที่มีความเกี่ยวข้องกับการจัดงานบวงสรวงพระนางจามเทวี

2.2 การสังเกตการณ์ (Observation methods)

3. ศึกษาวิเคราะห์ข้อมูลโดยใช้ทฤษฎีด้านคติชนวิทยาที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ แนวคิดแบบเรื่อง และอนุภาค แนวคิดเรื่องการเดินทางของวีรบุรุษ แนวคิดการผลิตซ้ำทางวัฒนธรรม แนวคิดประเพณี ประดิษฐ์ แนวคิดการศึกษาพิธีกรรม และ แนวคิดคติชนสร้างสรรค์ ดังนี้

แนวคิดเรื่องอนุภาคและแบบเรื่อง

ผู้วิจัยได้นำวิธีการศึกษาอนุภาค (Motif) และแบบเรื่องของนิทาน (Tale type) มาใช้ในการศึกษาด้านนางพระนางงามเทวีเพื่อทำให้เห็นลักษณะเด่นของตำนาน อนุภาค หมายถึง “หน่วยย่อยในนิทานที่ได้รับการสืบทอดและดำรงอยู่ในสังคมหนึ่ง ๆ และเหตุที่ได้รับการสืบทอดก็เพราะมีความ “ไม่ธรรมดา” มีความน่าสนใจทางความคิดและจินตนาการ อนุภาคอาจเป็นตัวละคร วัตถุ สิ่งของ พฤติกรรมของตัวละครหรือเหตุการณ์ในนิทาน” (ศิริพร ณ ถลาง, 2552: 40)

ส่วนแบบเรื่อง คือ โครงเรื่องของนิทานที่ทำให้ให้นิทานแต่ละเรื่องมีลักษณะเฉพาะต่างจากนิทานเรื่องอื่นๆ (ศิริพร ณ ถลาง, 2552: 75) การศึกษาแบบเรื่องเป็นวิธีวิทยาที่ช่วยในการจัดระบบข้อมูลตำนานนางพระนางงามเทวี ตำนานนางพระนางงามเทวีมีเนื้อหาที่หลากหลาย ดังนั้นในหัวข้อนี้ผู้วิจัยจึงจัดแบบเรื่องตำนานนางพระนางงามเทวี ซึ่งจะให้เห็นลักษณะความคล้ายคลึงหรือความแตกต่างในแต่ละท้องถิ่น การจัดแบบเรื่องตำนานนางพระนางงามเทวีดังกล่าวยังทำให้เห็นลักษณะเฉพาะของตำนานนางพระนางงามเทวีที่แพร่หลายอีกด้วย นอกจากนี้ ผู้วิจัย ยังได้นำแนวคิดเรื่องการศึกษานิทานมาประยุกต์ใช้ เพื่อศึกษาหาอนุภาคที่สำคัญในตำนานนางพระนางงามเทวีเพื่อศึกษานัยทางวัฒนธรรมอันเกิดมาจากความคิดหรือจินตนาการของผู้สร้างตำนาน

แนวคิดการเดินทางของวีรบุรุษ

ผู้วิจัยได้ใช้แนวคิดความคิดเรื่องการผจญภัยของวีรบุรุษ (The Adventure of the Hero) ของ โจเซฟ แคมพ์เบลล์ และแนวคิดโครงสร้างการเดินทางผจญภัยของแคมพ์เบลล์ ที่ คริสโตเฟอร์ โวล์กเกอร์ ประยุกต์ขั้นตอนการเดินทางผจญภัยของวีรบุรุษออกเป็น 12 ขั้นตอน มาวิเคราะห์ประวัติชีวิตของพระนางงามเทวี ได้แก่ ขั้นตอน Ordinary world / Call to adventure / Refusal to the call / Meeting with the mentor / Crossing the threshold / Test, Allies, Enemies / Approach to the inmost cave / ordeal / The road back / Resurrection / Return with the elixir

หากนำแนวคิดความคิดเรื่องการผจญภัยของวีรบุรุษดังกล่าวมาวิเคราะห์โครงสร้างชีวิตของพระนางงามเทวีก็จะเห็นได้ว่าพระนางงามเทวีมีโครงสร้างชีวิตที่นับว่าเป็นวีรบุรุษ กล่าวคือ เนื้อหาของตำนานนางพระนางงามเทวีมีลำดับการเดินทางที่สัมพันธ์กับโครงสร้างการเดินทางผจญภัยของวีรบุรุษ จึงเป็นเหตุผลสำคัญที่ทำให้ในปัจจุบันมีผู้นำเรื่องราวของพระนางงามเทวีไปผลิตซ้ำในรูปแบบ

ต่างๆ มากมาย อีกทั้งยังทำให้เห็นทั้งลักษณะร่วมของวีรบุรุษที่เป็นความคิดสากลและลักษณะต่างซึ่งเป็นลักษณะเฉพาะของตำนานเรื่องนี้

แนวคิดเรื่องการผลิตซ้ำทางวัฒนธรรม

ชัสร่า ขมะวรรณ ได้อธิบายแนวคิดของ Williams เกี่ยวกับระบบการผลิตซ้ำทางวัฒนธรรม สรุปได้ว่า การผลิตซ้ำทางวัฒนธรรมในช่วงแรกเป็นการผลิตสัญลักษณ์เชิงอำนาจ เพื่อนิยามถึงขอบเขตทางการเมือง การผลิตซ้ำในปริณทลทางการค้าและทางศาสนาและพิธีกรรม ประเด็นของระบบการผลิตซ้ำเหล่านี้ ไม่ได้อยู่ที่ว่าเป็นศิลปะหรือไม่ แต่คือการผลิตซ้ำภาพลักษณ์ ความหมาย คุณค่าที่ยึดถือกันในสังคมหนึ่ง โดยใช้เครื่องมือชนิดต่าง ๆ สิ่งสำคัญคือ เทคโนโลยีการผลิตเหล่านี้ ไม่เพียงแต่ผลิตซ้ำความหมายที่ยังคงคุณค่าเดิม แต่ยังสามารถผลิตความหมายใหม่ขึ้นมาด้วย และในการผลิตความหมายใหม่หรือการตีความหมายเดิมเสียใหม่ ไม่ว่าจะด้วยจุดประสงค์ใดก็ตามย่อมเป็นสิ่งที่ก่อให้เกิดความขัดแย้งกับกล่อมทางสังคมที่ยึดครองการตีความ ยึดครองการอธิบายแบบเดิม (Williams, 1981: 95-96 อ้างถึงใน ชัสร่า ขมะวรรณ, 2537: 103-104)

วัชรารักษ์ ดิษฐปาน ได้อธิบาย การผลิตซ้ำทางวัฒนธรรมไว้ว่า การหยิบยกเอาวัฒนธรรมบางอย่างขึ้นมาให้ความหมายและให้คุณค่าผ่านวิถีปฏิบัติใหม่ ๆ หรือกิจกรรมทางวัฒนธรรมแบบใหม่อันทำให้วัฒนธรรมนั้นได้รับการเน้นย้ำให้โดดเด่น หรือมีชีวิตขึ้นมาใหม่ในบริบทที่ไม่เคยมีมาก่อน การผลิตซ้ำทางวัฒนธรรมจึงก่อให้เกิดการนำวัฒนธรรมมาผลิตใหม่ในวัตถุประสงค์ใหม่ เพื่อให้สอดคล้องตอบสนองสถานการณ์หรือบริบทใหม่ หรือมีการสร้างความหมายใหม่ (วัชรารักษ์ ดิษฐปาน , 2537: 17)

งานวิจัยชิ้นนี้ ผู้วิจัยจะใช้แนวคิดเรื่องการผลิตซ้ำทางวัฒนธรรม ตามแนวทางการวิเคราะห์ของ วัชรารักษ์ ดิษฐปาน เพื่อทำให้เห็นกระบวนการผลิตซ้ำ (process) ตำนานพระนางจามเทวีในรูปแบบต่าง ๆ ได้อย่างชัดเจน อีกทั้งยังทำให้เห็นการเลือกสรรทุนทางวัฒนธรรม ความเชื่อ และประเพณีต่างๆ (tradition of selection) ของคนในสังคมมาปรับประยุกต์ใช้ในบริบทใหม่

แนวคิดเรื่องประเพณีประดิษฐ์

ผู้วิจัยได้นำแนวคิดเรื่อง ประเพณีประดิษฐ์ ของ Eric Hobsbawm มาประยุกต์ใช้วิเคราะห์พิธีบวงสรวงพระนางจามเทวี

ประเพณีประดิษฐ์ คือ ชุดของวิถีปฏิบัติ ระเบียบปฏิบัติ พิธีการ กับพิธีกรรมและจะต้องมีการอ้างอิงหรือสืบเนื่องกับอดีต ดังข้อความที่ว่า

“Invented tradition is taken to mean a set of practices, normally governed by overtly or tacitly accepted rules and of a ritual or symbolic nature,

which seek to inculcate certain values and norms of behavior by repetition, which automatically implies continuity with the past” (Hobsbawm, E.J. and Ranger, T.O., 1983:1)

จากแนวคิดดังกล่าวจะเห็นได้ว่า ฮอบสบอว์ม (Hobsbawm) มุ่งประเด็นศึกษาประเพณีที่สร้างขึ้นจาก พิธีกรรม และสัญลักษณ์ต่าง ๆ ในสังคมวัฒนธรรม ซึ่งมีลักษณะของการอิงกับอดีต หรือ พยายามที่จะรักษาคุณค่าและบรรทัดฐานของพฤติกรรมโดยการผลิตซ้ำอย่างเป็นทางการ ดังที่ เอกรินทร์ พึ่งประชา (2545) ได้สรุปแนวคิดของฮอบสบอว์ม (Hobsbawm) ไว้ว่า เป็นงานที่มุ่งประเด็นการศึกษาการจัดระเบียบสังคมที่ถูกถ่ายทอดออกมาในรูปแบบของกฎระเบียบและข้อปฏิบัติ (set of practice) เช่น ศาสนา ความเชื่อ พิธีกรรม เรื่องเล่า ตำนาน คติชน ประวัติศาสตร์และสัญลักษณ์ต่าง ๆ หรือที่เรียกว่า วัตถุโบราณ (Ancient Materials) ทางวัฒนธรรมที่มีความเด่นชัดในแง่ของการพยายามอ้างอิง “อดีต” ของสังคมมาสร้าง “ประเพณีประดิษฐ์” จนเกิดการปฏิบัติซ้ำ (Repetition) การปฏิบัติอย่างเป็นทางการ (Formalization) และทำให้เป็นแบบอย่างในปฏิบัติการอย่างเป็นทางการ (Ritualization) ด้วยการอ้างอิงสืบทอดกันมาตั้งแต่บรรพบุรุษจนเป็นที่ยอมรับโดยปริยาย (Automatically Implies) เพื่อรับใช้สถานการณ์ทางเศรษฐกิจ การเมือง และสังคม ในช่วงเวลานั้น ๆ ที่กำลังเผชิญหน้ากับการเปลี่ยนแปลง (เอกรินทร์ พึ่งประชา, 2545: 15)

หากนำแนวคิดดังกล่าวมาพิจารณาพิธีบวงสรวงพระนางจามเทวีจะพบว่า เป็นพิธีที่เกิดขึ้นจากความพยายามอ้างอิงหรือความพยายามในการสร้างอดีตที่มีความเป็นมาอันยาวนานโดยโยงเข้ากับสถานที่แห่งนั้น ซึ่งนอกจากจะอ้างอิง “อดีต” ให้มีความสัมพันธ์กับปัจจุบันแล้ว พิธีบวงสรวงพระนางจามเทวียังได้อ้างอิงความเชื่อทางศาสนา ซึ่งเป็นความเชื่อเดิมที่รับรู้กันอยู่ก่อนแล้วในสังคม นอกจากนี้หากนำแนวคิดดังกล่าวมาวิเคราะห์วิธีคิดในการสร้างพิธีบวงสรวงยังพบว่า มีวิธีคิดในการสร้างโดยสร้างสรรค์มาจากประเพณีที่เป็นที่ยอมรับและรับรู้กันอยู่แล้วในสังคม ได้แก่ ประเพณี 12 เดือน และประเพณีทางพุทธศาสนา จึงกล่าวได้ว่า พิธีบวงสรวงพระนางจามเทวีเป็นพิธีที่สร้างสรรค์โดยอิงมาจากรากฐานความเชื่อ และวิถีปฏิบัติเดิมของคนในสังคม

แนวคิดเรื่องการศึกษาสัญลักษณ์ในพิธีกรรม

ผู้วิจัยได้ใช้กรอบการศึกษาเรื่องสัญลักษณ์ในพิธีกรรมของเทอร์เนอร์ (Turner) ซึ่งเป็นการศึกษาสัญลักษณ์ในพิธีกรรมอย่างสัมพันธ์กับกระบวนการสังคม พิเชฐ สายพันธ์ ได้วิเคราะห์แนวคิดของ เทอร์เนอร์ (Turner) เกี่ยวกับการศึกษาพิธีกรรมสรุปได้ว่า การแสดงที่เกิดขึ้นในพิธีกรรมเป็นช่วง ๆ หนึ่งที่เกิดขึ้นในกระบวนการทางสังคม พิธีกรรมแต่ละประเภทเป็นกระบวนการที่มีแบบแผน หน่วยของพิธีกรรมก็คือ การรวมกันเข้าของสัญลักษณ์และชุดของพิธีกรรมสัญลักษณ์ ดังนั้นพิธีกรรมคือรูปแบบทางวัฒนธรรมที่สำคัญ การแสดงความหมายเชิงสัญลักษณ์ กระบวนการทาง

พิธีกรรม (ritual process) จึงเกิดขึ้นในฐานะที่เป็นการเปลี่ยนผ่าน (transition) จากภาวะหนึ่งไปสู่อีกภาวะหนึ่ง ซึ่งในการเปลี่ยนผ่านนี้มีคุณสมบัติที่ไร้โครงสร้าง (communitas) นั้นแสดงว่า พิธีกรรมเป็นกระบวนการที่เกิดขึ้นโดยอยู่ระหว่างภาวะแห่งคุณสมบัติมีโครงสร้าง (structure) ด้วยกัน ขณะที่พิธีกรรมดำเนินไปในภาวะคุณสมบัติไร้โครงสร้าง เรียกช่วงเวลานี้ว่า “ช่วงชายขอบ” (liminal phase หรือ liminal period) อันถือเป็นช่วงที่อยู่ขอบริมแห่งโครงสร้างนั่นเอง (พิเชษฐ สายพันธ์, 2539: 14-15)

เมื่อนำแนวคิดการศึกษาพิธีกรรมของเทอร์เนอร์ (Turner) มาเป็นแนวทางในการศึกษาพิธีบวงสรวงพระนางจามเทวีจะพบว่า พิธีบวงสรวงพระนางจามเทวีมีพฤติกรรมสัญลักษณ์และวัตถุสัญลักษณ์ที่สื่อถึงการแสดงความเคารพพระนางจามเทวีในฐานะกษัตริย์และเชื้อในอำนาจศักดิ์สิทธิ์ของพระนางจามเทวี จะเห็นได้ว่า ทุกพิธีจะต้องมีรูปเคารพพระนางจามเทวีเป็นสัญลักษณ์หลักของพิธี นอกจากนี้ยังมีสัญลักษณ์สำคัญอื่นแฝงอยู่ และด้วยคุณสมบัติของพิธีบวงสรวงที่เป็นช่วงเวลาชายขอบทำให้กลุ่มคนต่าง ๆ อาศัยพื้นที่ของพิธีกรรมแสดงอัตลักษณ์ของกลุ่มหรือการพยายามมีตัวตนผ่านสัญลักษณ์และองค์ประกอบต่างๆ ในพิธี การนำแนวคิดดังกล่าวมาใช้ในงานวิจัยจึงทำให้เห็นสัญลักษณ์ที่เกิดขึ้นในพิธีกรรมที่สัมพันธ์กับบริบททางสังคมได้ดียิ่งขึ้น

แนวคิดเรื่องคติชนสร้างสรรค์

คติชนสร้างสรรค์ หมายถึง คติชนที่มีการสร้างใหม่หรือผลิตซ้ำในบริบททางสังคมไทย ปัจจุบันในลักษณะของการสืบทอดคติชนในบริบทใหม่ การประยุกต์คติชน การ “ต่อยอด” คติชน, การตีความใหม่และสร้างความหมายใหม่ หรือ การนำคติชนไปใช้เพื่อ “สร้างมูลค่าเพิ่ม” หรือ เพื่อสร้างอัตลักษณ์ของท้องถิ่นหรืออัตลักษณ์ชาติพันธุ์ (ศิริพร ณ ถลาง, 2559 :19)

ทฤษฎี คติชนสร้างสรรค์ เป็นทฤษฎีที่เกิดขึ้นมาจากปรากฏการณ์คติชนสร้างสรรค์ในสังคมไทยปัจจุบัน เพื่ออธิบายวิธีการสร้างสรรค์คติชนในบริบทใหม่และอธิบายวิธีคิดของคนไทย โดยทฤษฎีนี้ มีสมมติฐานว่า “คติชนสร้างสรรค์” ในสังคมไทยร่วมสมัยเป็นปรากฏการณ์ทางสังคมที่เป็น การนำคติชนในสังคมประเพณีมาปรับใช้ด้วยวัตถุประสงค์ใหม่ ๆ ในบริบทสังคมโลกาภิวัตน์ เศรษฐกิจสร้างสรรค์ การท่องเที่ยว และบริบทสังคมข้ามพรมแดน ปรากฏการณ์ “คติชนสร้างสรรค์” ในลักษณะใหม่ ๆ นี้เป็นผลจากการปรับใช้คติชนอันเป็นรากเหง้าทางวัฒนธรรมท้องถิ่นไทยที่มีอยู่เดิม ผนวกกับวิธีคิดในการผลิตซ้ำ ประยุกต์ ผสมผสาน สร้างใหม่ หรือสร้างความหมายใหม่ในบริบทใหม่ ทำให้คติชนที่สืบทอดมาในสังคมประเพณีมีพลวัตที่ต้องอธิบายด้วยบริบทใหม่ในสังคมปัจจุบัน” (ศิริพร ณ ถลาง, 2559 :121)

ผู้วิจัยได้นำทฤษฎีคติชนสร้างสรรค์มาเป็นกรอบแนวคิดในการวิเคราะห์การผลิตซ้ำตำนานและการสร้างพิธีบวงสรวงพระนางจามเทวีในสังคมไทยปัจจุบัน อันจะทำให้เห็นปรากฏการณ์ความเชื่อเกี่ยวกับพระนางจามเทวีในปัจจุบัน ที่มีพลวัตว่ามีที่มาอย่างไร และยังทำให้เห็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้เกิดการสร้างพิธีบวงสรวงพระนางจามเทวีในหลายพื้นที่ อีกทั้งยังทำให้เห็นวิถีคิดในการนำตำนานพระนางจามเทวีมาปรับใช้ในสังคมไทยร่วมสมัย

เมื่อนำทฤษฎี “คติชนสร้างสรรค์” มาวิเคราะห์ปรากฏการณ์การนับถือพระนางจามเทวีในปัจจุบัน พบว่า ปัจจัยที่ทำให้เกิดพิธีบวงสรวงพระนางจามเทวีในปัจจุบัน คือ บริบทสังคมโลกาภิวัตน์และการท่องเที่ยว และบริบททุนนิยมเศรษฐกิจสร้างสรรค์ โดยมีวิถีคิดในการสร้างพิธีคือการผนวกพิธีบวงสรวงกับประเพณีเดิมที่มีอยู่แล้วในสังคม และการสร้างประเพณีใหม่โดยภาครัฐและชุมชน พิธีบวงสรวงต่าง ๆ เหล่านี้ สะท้อนให้เห็นวิถีคิดของคนในสังคมไทยปัจจุบันในการนำคติชนประเภทนิทานพื้นบ้านหรือตำนานพื้นบ้านมาปรับใช้ด้วยวัตถุประสงค์ใหม่ในบริบทสังคมเศรษฐกิจสร้างสรรค์

4. เรียบเรียงและสรุปผลวิจัย

1.6 การเก็บข้อมูลภาคสนาม

1.ระยะเวลาการเก็บข้อมูลภาคสนาม

งานวิจัยชิ้นนี้ เริ่มเก็บข้อมูลภาคสนามระหว่างปีพ.ศ. 2556-2560 ผู้วิจัยเก็บข้อมูลภาคสนามจากพื้นที่ทั่วประเทศที่ปรากฏว่ามีการผลิตซ้ำตำนานพระนางจามเทวีในรูปแบบต่าง ๆ ส่วนใหญ่อยู่ในจังหวัดภาคเหนือ ส่วนพื้นที่ที่ปรากฏการสร้างพิธีบวงสรวงพระนางจามเทวีพบ 5 จังหวัด ได้แก่ จังหวัดลำพูน เชียงใหม่ แพร่ น่านและลพบุรี ดังรายละเอียดต่อไปนี้

การเก็บข้อมูลครั้งที่ 1	: วันที่ 10 – 17 ตุลาคม 2556 : เก็บข้อมูลการผลิตซ้ำตำนานพระนางจามเทวีทุกพื้นที่ที่เกี่ยวข้องตั้งแต่จังหวัดนครสวรรค์ถึงเชียงใหม่
การเก็บข้อมูลครั้งที่ 2	: วันที่ 8 – 9 กุมภาพันธ์ 2557 : พิธีบวงสรวงและแห่รูปเคารพพระนางจามเทวี ที่วัดบางพึ้ง จังหวัดลพบุรี
การเก็บข้อมูลครั้งที่ 3	: วันที่ 14 – 15 กุมภาพันธ์ 2557 : พิธีบวงสรวงพระนางจามเทวีที่วัดเกาะกลาง จังหวัดลำพูน

- การเก็บข้อมูลครั้งที่ 4 : วันที่ 4 พฤศจิกายน 2557
: พิธีบวงสรวงพระนางจามเทวีที่อำเภอทอง จังหวัดแพร่
- การเก็บข้อมูลครั้งที่ 5 : วันที่ 6 พฤศจิกายน 2557
: งานถวายโคมพระนางจามเทวี จังหวัดลำพูน
- การเก็บข้อมูลครั้งที่ 6 : วันที่ 2 – 4 กุมภาพันธ์ 2558
: พิธีบวงสรวงพระนางจามเทวีและพิธีสงฆ์พระธาตุ
วัดพญาวัต จังหวัดน่าน
- การเก็บข้อมูลครั้งที่ 7 : วันที่ 14 เมษายน 2558
: พิธีบวงสรวงพระนางจามเทวีที่วัดบางพึ้ง จังหวัดลพบุรี
- การเก็บข้อมูลครั้งที่ 8 : วันที่ 16 เมษายน 2558
: งานสงฆ์น้ำกุฎพระนางจามเทวีและครูบาศรีวิชัย
จังหวัดลำพูน
- การเก็บข้อมูลครั้งที่ 9 : วันที่ 8 – 9 มิถุนายน 2558
: พิธีบวงสรวงพระนางจามเทวีที่วัดละโว้ จังหวัดเชียงใหม่
: พิธีบวงสรวงพระนางจามเทวีที่วัดพระธาตุดอยคำ
จังหวัดเชียงใหม่
- การเก็บข้อมูลครั้งที่ 10 : วันที่ 22 สิงหาคม 2558
: งานสรวรรคตพระนางจามเทวี ที่จังหวัดลำพูน
- การเก็บข้อมูลครั้งที่ 11 : วันที่ 7 ตุลาคม 2558
: งานวันประสูติพระนางจามเทวี ที่จังหวัดลำพูน
- การเก็บข้อมูลครั้งที่ 12 : วันที่ 21 พฤศจิกายน 2558
: งานถวายโคมพระนางจามเทวี จังหวัดลำพูน
- การเก็บข้อมูลครั้งที่ 13 : วันที่ 23 พฤศจิกายน 2558
: งานบวงสรวงพระนางจามเทวีและประเพณีลอยกระทง
ที่อำเภอทอง จังหวัดแพร่
- การเก็บข้อมูลครั้งที่ 14 : วันที่ 2 – 5 ธันวาคม 2558
: งานพระนางจามเทวีและงานฤดูหนาว จังหวัดลำพูน
- การเก็บข้อมูลครั้งที่ 15 : วันที่ 7 – 8 กุมภาพันธ์ 2559
: พิธีบวงสรวงพระนางจามเทวีของกรมอภัยหนອງคู่
จังหวัดลำพูน

- การเก็บข้อมูลครั้งที่ 16 : วันที่ 14 กุมภาพันธ์ 2559
: พิธีบวงสรวงพระนางจามเทวีที่วัดเกาะกลาง จังหวัด
ลำพูน
- การเก็บข้อมูลครั้งที่ 17 : วันที่ 22 กุมภาพันธ์ 2559
: งานบวงสรวงพระนางจามเทวีและสร่งน้ำพระธาตุ
ที่วัดพญาวัต จังหวัดน่าน
- การเก็บข้อมูลครั้งที่ 18 : วันที่ 28 – 28 พฤษภาคม 2559
: งานประเพณีเตียวขึ้นดอย พิธีบวงสรวงพระนางจามเทวี
และ พิธีสร่งน้ำพระธาตุ วัดพระธาตุดอยคำ จังหวัด
เชียงใหม่
- การเก็บข้อมูลครั้งที่ 19 : วันที่ 11 สิงหาคม 2559
: งานสวรรคตพระนางจามเทวี ที่จังหวัดลำพูน
- การเก็บข้อมูลครั้งที่ 20 : วันที่ 2 – 7 ธันวาคม 2559
: งานพระนางจามเทวีและงานฤดูหนาว
- การเก็บข้อมูลครั้งที่ 21 : วันที่ 5 กุมภาพันธ์ 2560
: พิธีบวงสรวงพระนางจามเทวีของกรมมอญหนองคู่
จังหวัดลำพูน

นอกจากนี้ ในช่วงระหว่างการเดินทางเพื่อเก็บข้อมูลเกี่ยวกับพิธีบวงสรวงพระนางจามเทวี ผู้วิจัยได้นัดสัมภาษณ์เจ้าอาวาสที่เกี่ยวข้องพร้อมทั้งเก็บข้อมูลภาคสนามเกี่ยวกับการผลิตข้าดำนานพระนางจามเทวีในรูปแบบต่าง ๆ เช่น ภาพจิตรกรรม วัตถุมงคล ป้ายประวัติวัดที่สัมพันธ์กับพระนางจามเทวี เป็นต้น

2. การเตรียมตัวก่อนลงภาคสนาม

1. การสำรวจพื้นที่ในระยะแรก

ก่อนเริ่มต้นการวิจัย ผู้วิจัยได้ค้นหาข้อมูลเพิ่มเติมเกี่ยวกับการศึกษาดำนานพระนางจามเทวี ทั้งจากเอกสาร พงศาวดาร งานวิจัย หนังสือ นิตยสาร และอินเทอร์เน็ต เพื่อสืบค้นข้อมูลว่ามีสถานที่ใดปรากฏความเชื่อเกี่ยวกับพระนางจามเทวีบ้าง หลังจากนั้นผู้วิจัยก็จะเดินทางไปทุกสถานที่ด้วยตนเอง เพื่อค้นหาการผลิตข้าดำนานพระนางจามเทวีในรูปแบบต่าง ๆ เช่น วัตถุมงคล ภาพจิตรกรรม แผ่นป้ายบอกประวัติวัด หรือประวัติเจดีย์พระธาตุต่าง ๆ ที่ในตำนานมักระบุว่าพระนางจามเทวีเป็นผู้สร้างเจดีย์ครอบพระธาตุ เนื่องจากงานวิจัยนี้ศึกษาข้อมูลพิธีกรรมด้วย ดังนั้นเมื่อผู้วิจัย

ไปถึงสถานที่แล้วก็จะสอบถามกับทางเจ้าอาวาสว่ามีพิธีบวงสรวงพระนางจามเทวีหรือไม่ ในทุกสถานที่ที่ปรากฏชื่ออยู่ในตำนานพระนางจามเทวีเพื่อให้ได้ข้อมูลที่ครบถ้วน ในบางพื้นที่ที่จัดพิธีโดยชุมชน ผู้วิจัยก็จะเริ่มต้นค้นหาผู้ให้ข้อมูลที่วัดก่อนเช่นเดียวกัน เนื่องจากในสังคมชนบท วัดเป็นศูนย์รวมกิจกรรมและศูนย์รวมจิตใจของคนในชุมชน และปราชญ์ชาวบ้านส่วนใหญ่เมื่อมีเวลาว่างก็มักจะไปชุมนุมกันที่วัด ถึงแม้ไม่ได้พบกับผู้ให้ข้อมูลในครั้งแรก แต่จากการสอบถามก็จะทำให้ได้หมายเลขโทรศัพท์ของผู้ให้ข้อมูลได้ ดังนั้นผู้วิจัยคิดว่า คุณสมบัติอย่างหนึ่งของผู้ที่ลงภาคสนามคือ ต้องกล้าสอบถามหรือพูดคุยกับคนในชุมชนซึ่งมีประโยชน์ในแง่ของการเชื่อมสัมพันธ์และในด้านการให้ความไว้วางใจของผู้ให้ข้อมูล เมื่อผู้วิจัยได้พบกับผู้ให้ข้อมูลแล้ว ผู้วิจัยก็จะติดต่อทางโทรศัพท์เพื่อสอบถามถึงกำหนดการการประกอบพิธีบวงสรวงให้แน่ชัด เพราะบางพิธีไม่มีกำหนดระยะเวลาที่แน่นอน

2. การวางแผนก่อนลงพื้นที่ภาคสนาม

การวางแผนก่อนการลงภาคสนามของผู้วิจัย ผู้วิจัยจะสอบถามผู้ให้ข้อมูลถึงกำหนดการที่แน่นอน หลังจากนั้นวางแผนการเดินทาง ศึกษาเส้นทาง เพราะถึงแม้จะมี จีพีเอส (GPS) คอยช่วยนำทาง แต่บางครั้งพบว่าโทรศัพท์ไม่ค่อยมีสัญญาณ จึงควรศึกษาเส้นทางก่อนทุกครั้ง นอกจากนี้เตรียมวางแผนการเช่ารถ การเก็บข้อมูลตามสถานที่ต่าง ๆ ที่อยู่ใกล้เคียง ตารางงาน การเตรียมค่าใช้จ่าย และเตรียมอุปกรณ์ส่วนตัว

3. วางแนวทางการเก็บข้อมูล

ส่วนใหญ่ผู้วิจัยจะเก็บข้อมูลพื้นที่ละสองครั้งเพื่อเห็นลักษณะพลวัตของพิธีและเพื่อให้เก็บข้อมูลได้อย่างครบถ้วน ผู้วิจัยมีวิธีการวางแผนการเก็บข้อมูล หากมีการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูล ผู้วิจัยจะไปก่อนมีพิธีทุกครั้ง เนื่องจากในช่วงมีพิธีกรรม ผู้ให้ข้อมูลเหล่านี้มักเป็นผู้มีบทบาทสำคัญในพิธีกรรมจึงไม่ค่อยมีเวลาที่จะให้สัมภาษณ์ อีกทั้งยังเป็นการเสียมารยาทถ้าสัมภาษณ์ระหว่างประกอบพิธี เนื่องจากคนในชุมชนมักถือว่าพิธีเหล่านี้เป็นพิธีศักดิ์สิทธิ์ การเดินทางลงภาคสนามแต่ละครั้งใช้เวลาและทุนทรัพย์ ดังนั้น การเดินทางแต่ละครั้งผู้วิจัยจะสำรวจทุกครั้งว่า จะต้อง “เก็บตก” ข้อมูลส่วนใดหรือไม่ หรือบางพื้นที่อยู่ไม่ไกลกันมาก ระหว่างที่รอเวลา ผู้วิจัยอาจนัดสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลซึ่งเป็นผู้รู้ในอีกพิธีหนึ่งได้

นอกจากนี้ ก่อนลงพื้นที่ ผู้วิจัยจะเตรียมคำถามสำหรับการเก็บข้อมูลทุกครั้ง โดยจะต้องคำนึงถึงวัตถุประสงค์และสมมติฐานในการวิจัยเสมอ ด้านการเตรียมอุปกรณ์ ผู้วิจัยจะเตรียมอุปกรณ์สำหรับเก็บข้อมูลภาคสนาม เช่น กล้อง เครื่องอัดเสียง สมุดบันทึก คอมพิวเตอร์

4. การวางแผนการเดินทางและที่พัก

ผู้วิจัยใช้วิธีการเดินทางที่แตกต่างกัน หากเป็นการเก็บข้อมูลภาคสนามที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาข้อมูลการผลิตซ้ำต่าง ๆ ผู้วิจัยจะเดินทางด้วยการขับรถยนต์ส่วนตัวไปเองเพื่อความสะดวก เนื่องจากตำนานพระนางจามเทวีปรากฏอยู่หลากหลายสถานที่ เริ่มตั้งแต่จังหวัดนครสวรรค์ ตาก

ลำปาง ลำพูน และเชียงใหม่ ในบางกรณีที่ผู้วิจัยเก็บข้อมูลภาคสนามเฉพาะพิธีกรรมที่มีพื้นที่ที่แน่นอน ผู้วิจัยจะใช้วิธีนั่งเครื่องบินและเช่ารถยนต์ที่จังหวัดเชียงใหม่ เพราะช่วยประหยัดระยะเวลา ส่วนเรื่องที่พักเนื่องจากผู้วิจัยเป็นผู้หญิงจึงเลือกที่พักที่อยู่ในตัวเมืองและคำนึงถึงความปลอดภัยเป็นสิ่งสำคัญ

5. เตรียมของตอบแทนผู้บอกข้อมูล

เพื่อแสดงความขอบคุณต่อผู้บอกข้อมูล ผู้วิจัยจะเตรียมสิ่งของตอบแทน เช่น อาหาร ขนม เงินสด และของที่ระลึกประเภทต่าง ๆ หากเป็นพระสงฆ์ ผู้วิจัยก็จะให้ปัจจัยเพื่อร่วมทำบุญกับทางวัด หากเป็นงานที่ชุมชนจัด ผู้วิจัยก็จะตอบแทนด้วยการร่วมสนับสนุนการจัดพิธี

3. การลงภาคสนาม

ก่อนถึงวันและเวลาที่กำหนด ผู้วิจัยจะสอบถามผู้ให้ข้อมูลเพื่อยืนยันการลงภาคสนามให้แน่นอนอีกครั้ง ผู้วิจัยจะต้องไปก่อนวันและเวลาเสมอ เพื่อสังเกตการณ์ เตรียมอุปกรณ์ และเตรียมร่างกายให้พร้อม เนื่องจากเมื่อถึงพิธี เหตุการณ์หลายอย่างจะเกิดขึ้นพร้อมๆ กัน หากเตรียมตัวไม่ดีทำให้พลาดข้อมูลที่สำคัญได้ สิ่งหนึ่งที่สำคัญก็คือ ระหว่างพิธีไม่ควรก้มหน้าจตมากเกินไป เพราะสายตาของนักวิจัยคือสิ่งสำคัญ ในระหว่างพิธีควรที่จะต้องใช้สายตาสังเกตทุกอย่าง ทั้งตัวพิธี อารมณ์ที่ปรากฏทางสีหน้า แววตา ท่าทางของผู้ร่วมพิธี และผู้ประกอบพิธี นอกจากนี้ ควรที่จะต้องฟังให้มาก เพราะบางครั้งคำพูดต่าง ๆ สามารถสะท้อนความคิดของกลุ่มคนได้ คติชนคือการศึกษาค้น ดังนั้นเราจะรู้ความคิดของคนได้ก็ด้วยการฟังและนำมาวิเคราะห์

ระหว่างพิธี นักวิจัยอาจได้รับเชิญให้เป็นผู้มีบทบาทในงาน ควรที่จะยินยอมทำตามในบทบาทที่ชาวบ้านมอบให้ ถือว่าเป็นการให้เกียรติชุมชนและคนในชุมชนที่ศึกษา ในบางพิธี ชาวบ้านมักนำอาหารที่อยู่ในพิธีซึ่งเป็นอาหารพื้นถิ่น ซึ่งเชื่อว่าเป็นของมงคล ก็ควรรับประทานเพื่อให้ชาวบ้านรู้สึกที่ไม่ถูกดูถูกหรือรังเกียจ หลังจากเสร็จสิ้นการเก็บข้อมูลแต่ละพื้นที่ ผู้วิจัยจะนำข้อมูลที่ได้นำมาบันทึกทันทีเพื่อป้องกันการหลงลืมและข้อมูลสูญหาย พร้อมทั้งเขียนข้อสังเกตที่ได้จากงาน ข้อบกพร่องอุปสรรคต่างๆ เพื่อนำมาแก้ไขและวิเคราะห์ข้อมูลในการทำงานวิจัยต่อไป

4. ปัญหา อุปสรรค และการแก้ไข

ผู้วิจัยพบปัญหา อุปสรรค และการแก้ไข ดังประเด็นต่อไปนี้

1. ปัญหาเกิดจากตัวผู้วิจัย

ด้านการเป็นเพศหญิง ผู้วิจัยพบว่า การเป็นหญิงค่อนข้างมีอุปสรรคในการเก็บข้อมูลภาคสนามเนื่องจากเพศหญิงมีความเสี่ยงอันตรายค่อนข้างมาก บางพื้นที่มีลักษณะเปลี่ยวและมีด หรือบางครั้งการที่ต้องพักแรมคนเดียวก็เป็นเรื่องที่ต้องระวังตัวในสังคมปัจจุบัน ทำให้ต้องมีผู้ร่วมทางเพื่อ

สร้างความอุ่นใจ ซึ่งหาเพื่อนร่วมเก็บข้อมูลได้ยากเนื่องจากเป็นงานที่ใช้เวลาในการเก็บข้อมูลนาน นอกจากนี้ หากเป็นงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับพระสงฆ์ ทำให้ต้องมีการสัมภาษณ์ พระสงฆ์ก็ไม่ค่อยให้ความร่วมมือมากนัก เนื่องมาจากความไม่เหมาะสมทางสังคมหลายประการ พระสงฆ์เหล่านี้มักให้ติดต่อสัมภาษณ์กับลูกศิษย์แทน ดังนั้นควรนัดสัมภาษณ์พระสงฆ์พร้อมทั้งลูกศิษย์ล่วงหน้า และหาสถานที่สัมภาษณ์ที่เหมาะสม

ด้านสุขภาพของผู้วิจัย บางครั้งผู้วิจัยพบว่า ปัญหาด้านสุขภาพเป็นปัญหาใหญ่ในการเก็บข้อมูล เนื่องจากส่วนใหญ่พื้นที่พิธีกรรมเป็นพื้นที่กลางแจ้งและมีผู้คนจำนวนมาก บางพิธีใช้ระยะเวลาช้านาน บางงานมีพิธีสองช่วงในระยะเวลาที่ห่างกันมาก ทำให้ผู้เก็บข้อมูลร่างกายอ่อนล้า วิธีการแก้ไขปัญหาคือควรเตรียมร่างกายและอุปกรณ์อำนวยความสะดวกให้พร้อมเพื่อป้องกันการเจ็บป่วย

ด้านการแต่งกายให้เหมาะสม บางพิธีผู้วิจัยบกร่องในด้านการศึกษาวัฒนธรรม ประเพณีของพื้นที่ที่จะเก็บข้อมูล เช่น คนท้องถิ่นส่วนใหญ่เมื่ออยู่ในพิธีกรรมโดยเฉพาะอย่างยิ่งพิธีทางศาสนา มักนุ่งขาวห่มขาว แต่ผู้วิจัยสวมใส่ผ้าสี ทำให้คนในชุมชนอาจมองว่าผู้วิจัยไม่รู้จักกาลเทศะ วิธีแก้ปัญหาคือควรศึกษาก่อนล่วงหน้าว่าพิธีคือพิธีที่เกี่ยวข้องกับอะไรและควรแต่งกายให้เหมาะสมกับสถานการณ์

2. ปัญหาที่เกิดจากสถานที่และวันเวลาของพิธีกรรม

ผู้วิจัยพบว่า บางสถานที่ค้นหาได้ยากจะต้องมีผู้รู้นำทางและบางสถานที่มีสภาพอากาศที่แปรปรวน บางสถานที่ที่มีพื้นที่ไม่เหมาะสมที่จะรองรับจำนวนคนมากได้ ทำให้คนแออัดในพิธีกรรม เป็นอุปสรรคต่อการสัมภาษณ์และเก็บภาพถ่าย หรือบางพื้นที่มีความเสี่ยง เช่น การเดินขึ้นดอยที่ถนนค่อนข้างคับแคบ ทำให้ผู้คนจำนวนมากพันคนเบียดเสียดกันและมีการผลัดกัน จนทำให้เกิดอบตกละเลทาง นอกจากนี้บางพิธีจัดในระยะเวลาที่ตรงกันหรือใกล้เคียงกันทำให้ผู้วิจัย ต้องรีบเก็บข้อมูลเพื่อจะไปให้ทันอีกพิธีหรือเลือกพิธีใดพิธีหนึ่งแล้วมาเก็บข้อมูลซ้ำในปีถัดไป

3. ปัญหาที่เกิดจากผู้ให้ข้อมูล

บางกรณี ผู้ให้ข้อมูลไม่ค่อยให้ความร่วมมือ เนื่องจากทราบว่าเป็นนักวิจัย ชาวบ้านหรือคนในชุมชนไม่ค่อยอยากให้ข้อมูลเชิงลึกมากนัก เนื่องจากเกรงกลัวอันเกิดมาจากช่องว่างระหว่างชาวบ้านและนักวิจัย ถึงแม้ความเป็นผู้หญิงจะเป็นอุปสรรคอยู่บ้าง แต่ในกรณีนี้ ผู้วิจัยก็ได้ใช้ความเป็นผู้หญิงที่มีลักษณะอ่อนน้อมและจริงใจ สัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลด้วยวิธีการที่นุ่มนวลไม่รุ้ร้าวผู้ให้ข้อมูลมากเกินไป หรือบางกรณีก็ไม่ควรแสดงตัวว่าเป็นนักวิจัยหรือนักวิชาการ ควรวางบทบาทในลักษณะที่เป็นลูกหลานหรือเป็นชาวบ้านที่มาร่วมงานซักถามที่บ้านอาาในชุมชนเท่านั้น

นอกจากนี้บางพื้นที่คนในชุมชนเกิดความขัดแย้งกัน ทำให้ได้ข้อมูลไม่ครบ หรือได้ข้อมูลที่ไม่มีความเป็นกลางจึงควรที่จะสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลที่หลากหลายเพื่อให้ข้อมูลได้รอบด้านมากยิ่งขึ้น

1.7 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. เป็นแหล่งรวบรวมความเชื่อ ตำนานพระนางจามเทวี และข้อมูลคติชนประเภทอื่นๆ ที่มีการผลิตซ้ำตำนานพระนางจามเทวีในปัจจุบัน
2. เป็นแนวทางในการศึกษาปรากฏการณ์การสร้างพิธีกรรมจากตำนานในสังคมไทยปัจจุบัน
3. สร้างองค์ความรู้เกี่ยวกับจามเทวีศึกษาจากแง่มุมการผลิตซ้ำตำนานและพิธีกรรมในปัจจุบัน

1.8 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

จากการสำรวจเอกสารงานวิจัยต่างๆ ที่เกี่ยวกับพระนางจามเทวีและทฤษฎีที่ใช้ในการวิจัย ผู้วิจัยได้แบ่งงานวิจัยออกเป็น 4 กลุ่มดังนี้

1. เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับพระนางจามเทวี
2. เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวกับประเพณีประติษฐาน
3. เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวกับสัญลักษณ์ในพิธีกรรม
4. เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวกับการผลิตซ้ำทางวัฒนธรรม

1. เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับพระนางจามเทวี

งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับพระนางจามเทวีส่วนมากเป็นงานวิจัยที่ศึกษาต่อบทจากคัมภีร์ใบลานสำนวนต่าง ๆ หรือศึกษาด้านประวัติศาสตร์ที่ปรากฏในตำนานพระนางจามเทวี ในขณะที่บางฉบับศึกษาลักษณะบทบาทความเป็นผู้นำของพระนางจามเทวีที่ปรากฏในตำนาน ดังรายละเอียดต่อไปนี้

ศรี แนวณรงค์ (2533) การศึกษาวิเคราะห์จามเทวีวงศ์ฉบับจังหวัดแพร่. วิทยานิพนธ์ฉบับนี้ได้ศึกษาตำนานจามเทวีวงศ์ ฉบับวัดสูงเม่น อำเภอสูงเม่น จังหวัดแพร่ วิทยานิพนธ์นี้มุ่งเน้นศึกษาลักษณะอักษรธรรมล้านนาและศึกษาลักษณะภาษาบาลีที่ใช้ในจามเทวีวงศ์

ผลการศึกษาพบว่า จามเทวีวงศ์จัดเป็นวรรณกรรมประเภทตำนาน กล่าวถึงตำนานจังหวัดลำพูนและจังหวัดลำปางบางส่วนถือได้ว่าเป็นตำนานฝ่ายวัด เพราะเนื้อหากล่าวถึงพระรัตนตรัย ต้นศรีมหาโพธิ์ แล้วดำเนินเรื่องว่าเมืองต่างๆ เกิดขึ้นตามพุทธทำนาย อีกทั้งยังจัดเป็นตำนานฝ่ายเมืองด้วย เพราะได้กล่าวถึงพระราชประวัติของพระนางจามเทวีตั้งแต่ต้นจนได้รับทูลเชิญเสด็จมาเสวยราชสมบัติเป็นพระปฐมกษัตริย์แห่งนครหริภุญชัย พร้อมทั้งกล่าวถึงพระราชวงศ์ของพระนางโดยตลอด นอกจากนี้ยังได้กล่าวถึงภูมิประเทศ สถานที่ ชุมชนต่าง ๆ เป็นต้น ดังนั้นตำนานจามเทวีวงศ์จึงมีคุณค่าจากตำนานจามเทวีวงศ์ในด้านต่างๆ ได้แก่ ด้านประวัติศาสตร์ ด้านสังคม ด้านวัฒนธรรม และด้านศาสนา

วรางคณา สิทธิกัน (2542) การศึกษาวิเคราะห์กาพย์เจ็ยจามเทวีและวิรังคะ. ผู้วิจัยได้ศึกษากาพย์เจ็ยจามเทวีและวิรังคะ โดยศึกษาวิเคราะห์รูปแบบและกลวิธีการนำเสนอ รวมทั้งศึกษา

ประเพณี วัฒนธรรม ค่านิยม ความเชื่อและวิถีชีวิตของชาวล้านนา ที่ปรากฏอยู่ในเนื้อหาของภาพย์เจ็ยจามเทวีและวิรังคะ เพื่อช่วยให้มองเห็นคุณค่าและทำความเข้าใจวรรณกรรมเรื่องภาพย์เจ็ยจามเทวีและวิรังคะในทางกว้างมิได้ศึกษาด้านสุนทรียศาสตร์หรือความอลังการทางด้านภาษา

ผลการวิจัยพบว่า รูปแบบของภาพย์เจ็ยจามเทวีและวิรังคะเป็นบันเทิงคดีที่มีรูปแบบเป็นนิทานคำกพย์ ผู้แต่งใช้กลวิธีของการเล่าเจ็ยหรือเล่านิทานคือวิธีที่ผู้แต่งเป็นผู้เล่าเอง อันมีส่วนช่วยให้ผู้แต่งสามารถเล่าเรื่องราวของพระนางจามเทวีและขุนหลวงวิรังคะไปพร้อม ๆ กับการกล่าวถึงประเพณีและวัฒนธรรมของล้านนา รวมทั้งสามารถถอกนอกเรื่องไปเล่าถึงตำนานต่าง ๆ ส่วนโครงเรื่องของภาพย์เจ็ยจามเทวีและวิรังคะมีทั้งโครงเรื่องใหญ่ที่เป็นเรื่องของพระนางจามเทวี ส่วนโครงเรื่องย่อยเป็นประเพณีวัฒนธรรม วิถีชีวิต ตำนาน เรื่องเล่าต่าง ๆ รวมทั้งลักษณะธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของล้านนา ความคิดหลักของเรื่องนี้คือ การเล่าเรื่องราวของพระนางจามเทวีและขุนหลวงวิรังคะ นอกจากนี้ผู้วิจัยได้ศึกษาการสร้างตัวละครและการใช้ภาษาในการแต่งภาพย์เจ็ยจามเทวีและวิรังคะอีกด้วย โดยกล่าวว่า การใช้ภาษาไทยกลางและภาษาล้านนาในบทร้อยกรองนั้น ผู้แต่งสามารถทำได้อย่างกลมกลืนโดยเฉพาะอย่างยิ่งการใช้เชิงอรรถ ใช้คำซ้อน และใช้บริบทช่วยอธิบายความหมาย ทำให้การใช้ภาษาในวรรณกรรมเรื่องนี้แปลกออกไป

อย่างไรก็ตาม แม้ว่าวิทยานิพนธ์เรื่องนี้จะศึกษาวิเคราะห์ภาพย์เจ็ยจามเทวีและวิรังคะซึ่งไม่ใช่ตำนาน แต่ก็ป็นวรรณกรรมที่แต่งขึ้นโดยใช้เค้าโครงเรื่องมาจากตำนานจามเทวีวงศ์ ทั้งยังสะท้อนให้เห็นการผลิตซ้ำทางวรรณกรรมทำให้พื้นที่ของตำนานที่เกี่ยวกับพระนางจามเทวียังคงอยู่สืบเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน

นอกจากนี้ มีงานเขียนของ **ธรรมทาส พานิช (2533)** และงานของ **กิตติ วัฒนมะมหาตม์ (2550)** ทั้งสองเล่มนี้มีเค้าโครงความคิดในการนำเสนอเนื้อหาเกี่ยวกับตำนานพระนางจามเทวีที่คล้ายคลึงกัน นั่นคือการมุ่งหาข้อเท็จจริงทางประวัติศาสตร์จากตำนานพระนางจามเทวีหลากหลายฉบับ ทั้งในเรื่องของชาติกำเนิดซึ่งเป็นข้อถกเถียงว่าเป็นชาวเม็ง บ้านหนองตู หรือเป็นชาวละโว้ นอกจากนี้ ยังได้ศึกษาเปรียบเทียบความเป็นไปได้ ความน่าเชื่อถือของตำนานจามเทวีว่าฉบับใดมีความน่าเชื่อถือ โดยเฉพาะอย่างยิ่งงานของ กิตติ วัฒนมะมหาตม์ ที่ได้เปรียบเทียบเส้นทางการเดินทางของพระนางจามเทวีจากละโว้มาสู่อาณาจักรทริภุชชัย ได้อย่างน่าสนใจ นอกจากนี้ ผู้เขียนได้รวบรวมข้อมูลต่าง ๆ ที่เป็นสัญลักษณ์เกี่ยวกับพระนางจามเทวีทั้งอนุสาวรีย์ เหริยญ พระสาทิสถลักษณ์ ละครเวท

ธนระรัตน์ สุภาแสน (2554) วิจัยเรื่อง **วิวาทะการเป็นผู้นำของพระนางจามเทวีปฐมกษัตริย์แห่งอาณาจักรทริภุชชัย**. วิทยานิพนธ์ฉบับนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษานัยสำคัญที่ซ่อนอยู่ในเรื่องเล่าของตำนานสองฝ่ายที่บันทึกความทรงจำเรื่องพระนางจามเทวี ได้แก่ ตำนานฝ่ายวัดและตำนานฝ่ายบ้าน รวมถึงเพื่อศึกษาบทบาทในฐานะผู้นำของพระนางจามเทวี มุมมองและการตีความ

ของนักวิชาการปัจจุบันโดยวิเคราะห์จากเอกสารโบราณล้านนาทั้งตำนานฝ่ายวัดและฝ่ายพื้นบ้านที่มีการบันทึกไว้

ผลการศึกษาพบว่า ความแตกต่างที่สำคัญของตำนานทั้งสองฝ่ายอยู่ที่วัตถุประสงค์ในการนำเสนอ กล่าวคือตำนานฝ่ายวัดต้องการเผยแพร่เรื่องราวที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนาเป็นหลัก โดยชี้ให้เห็นว่าพระนางจามเทวีเป็นผู้นำพุทธศาสนาเข้ามาในดินแดนล้านนาเป็นครั้งแรก เมื่อราวพุทธศตวรรษที่ 13 ส่วนตำนานฝ่ายพื้นบ้านนั้นต้องการเผยแพร่เกียรติคุณของพระนางจามเทวีในฐานะมนุษย์ ด้วยการเขียนที่มีสำนวนอ่านง่าย ชวนติดตาม คล้ายนิทานของตำนาน มีส่วนสำคัญที่ทำให้เรื่องราวของพระนางจามเทวีเป็นที่รู้จักกันอย่างกว้างขวาง เมื่อพิจารณาจากตำนานทั้งสองฝ่ายแล้วพบว่าลักษณะความเป็นผู้นำของพระนางจามเทวีเกิดขึ้นจากบุญญาธิการมาแต่กำเนิด มากกว่าเกิดขึ้นเพราะเหตุและปัจจัยในภายหลัง ในอดีตความชอบธรรมในการขึ้นครองราชย์นั้นขึ้นกับบุญญาธิการเป็นสำคัญทั้งด้านเดชาบุคลิกภาพและพุทธบุคลิกภาพ ความเป็นหญิงหรือชายไม่ใช่ประเด็นสำคัญในการขึ้นครองราชย์ ส่วนเหตุที่ทำให้เรื่องราวของพระนางยังคงเป็นที่รู้จักกันตกลอดมาถึงปัจจุบันสืบเนื่องจากบุคลิกภาพของพระนางเป็นหลัก ผู้คนชื่นชอบในความกล้าหาญและความมีเมตตาธรรมของพระนาง ส่งผลให้มีการสร้างบุคลิกกึ่งมนุษย์กึ่งเทพเจ้า โดยเฉพาะในตำนานฝ่ายพื้นเมือง อีกส่วนหนึ่งเกิดจากการผลิตวรรณกรรมเกี่ยวกับพระนางซ้ำแล้วซ้ำเล่าของคนหลายรุ่นซึ่งยังสืบมาถึงปัจจุบัน การผลิตซ้ำทำให้เรื่องราวของพระนางไม่ถูกกลืนเลื่อนไปจากสังคมลำพูน

อนันต์ เหล่าเลิศวรกุล (2557) **ชินกาลมาลินีและจามเทวีวงศ์: ตำนานบ้านเมืองล้านนา ตำนานพระศาสนาห้าพัน**. งานวิจัยฉบับนี้มุ่งศึกษาประวัติต้นฉบับของวรรณคดีภาษาบาลี 2 เรื่อง คือชินกาลมาลินีและจามเทวีวงศ์ โดยวิเคราะห์หาความหมายและความสัมพันธ์ระหว่างชื่อวรรณกรรมโครงเรื่องและเนื้อหาของ**ชินกาลมาลินีและจามเทวีวงศ์** อีกทั้งยังวิเคราะห์ลักษณะเด่นและคุณค่าทางวรรณคดีของวรรณกรรมล้านนาทั้ง 2 เรื่องนี้อีกด้วย

ผลการวิจัยพบว่า ต้นฉบับชินกาลมาลินีฉบับสมบูรณ์เหลือแต่ที่จารเป็นอักษรขอมกับอักษรมอญ ส่วนต้นฉบับจามเทวีวงศ์เหลือที่จารเป็นอักษรธรรมล้านนากับอักษรขอม สภาพและเนื้อหาของต้นฉบับทำให้รู้ว่ามี การคัดลอกจากจามเทวีวงศ์อักษรธรรมล้านนาฉบับเก่าแก่มาเป็นฉบับอักษรขอมในขณะเดียวกันฉบับอักษรธรรมที่หลงเหลือในปัจจุบันได้คัดลอกกลับไปจากอักษรขอม ด้านชื่อเรื่องชินกาลมาลินีสอดคล้องกับการผนวกประวัติศาสตร์ของล้านนาเข้าเป็นส่วนหนึ่งของประวัติพระพุทธศาสนาตามจาริตของเถรวาท ในขณะที่จามเทวีวงศ์มี 2 ชื่อ คือทริภุชชัยนิทเทศและจามเทวีวงศ์ โดยสัมพันธ์กับสารัตถะของเรื่องที่มีจุดอธิบายกำเนิดทริภุชชัยนครและพระบรมธาตุในนครทริภุชชัย ด้านคุณค่า ชินกาลมาลินีมีคุณค่าสามารถใช้อ้างอิงในฐานะหลักฐานทางประวัติศาสตร์ได้แต่จามเทวีวงศ์ต้องอาศัยการตีความ วรรณคดีทั้ง 2 เรื่องได้ผสานตำนานของท้องถิ่นล้านนาเข้าเป็น

ส่วนหนึ่งของตำนานพระพุทธศาสนา โดยมีความคิดสำคัญว่ารัฐอาณาจักรกับพุทธจักรเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน

จากการวิจัยที่เกี่ยวกับพระนางจามเทวีทั้งหมดนี้พบว่า ยังไม่มีงานวิจัยที่ศึกษาปรากฏการณ์การนับถือพระนางจามเทวีตามแนวทางคติชน ทั้งในส่วนของตำนานและพิธีกรรม ส่วนใหญ่เป็นการศึกษาด้านคุณค่าของตำนานจามเทวีด้านประวัติของพระนางจามเทวีและด้านบทบาทความเป็นผู้นำของพระนางจามเทวีเท่านั้น อย่างไรก็ตาม งานวิจัยเหล่านี้ทำให้เห็นสายธารของ ความเชื่อ ความศรัทธาของสังคมที่มีต่อพระนางจามเทวีอย่างต่อเนื่อง

2. เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวกับประเพณีประดิษฐ์

งานวิจัยที่เกี่ยวกับประเพณีประดิษฐ์เริ่มต้นตั้งแต่พ.ศ. 2545 เป็นต้นมา จากการรวบรวมผลงานวิจัยที่เกี่ยวกับประเพณีประดิษฐ์ทั้งสิ้น 5 เรื่อง ดังนี้

เอกรินทร์ พึ่งประชา (2545) พระราหู : ประเพณีประดิษฐ์แห่งวัดศิระชะทอง วิทยานิพนธ์เล่มนี้มีวัตถุประสงค์ในการศึกษาความเป็นมาและความหมายของคติความเชื่อพระราหูในด้านต่าง ๆ รวมถึงศึกษาระบบนิยาม ข้อปฏิบัติและความเชื่อพระราหูวัดศิระชะทองว่ามีบทบาทเช่นไรต่อปัจเจกและสังคม โดยศึกษาความเชื่อพระราหูที่วัดศิระชะทองในฐานะปรากฏการณ์ทางสังคมว่าในแต่ละยุค นั้นก่อตัวด้วยปัจจัยใดและมีความแตกต่างกันหรือไม่ อีกทั้งยังสะท้อนภาพสังคมโดยรวมได้หรือไม่อย่างไร

ผลการวิจัยพบว่า ความเชื่อเรื่องพระราหูของชุมชนมีความเกี่ยวข้องกับประวัติศาสตร์ชุมชนบ้านศิระชะทอง โดยผู้วิจัยแบ่งออกเป็น 3 ยุคสมัย คือยุคปฐมบทของการก่อตั้งชุมชน พระราหูในช่วงนี้ถูกนำมาทำเป็นเครื่องรางโดยมีบทบาทหน้าที่สำคัญคือทำให้เกิดการรวมกลุ่มกันทางสังคมและช่วยผ่อนคลายจากแรงกดดันทางสังคม ยุคต่อมาคือยุคหรือฟื้นฟูการสร้างเครื่องราง พระราหูในยุคนี้ถูกนำมาใช้เพื่อช่วยเศรษฐกิจของวัดเพราะวัดอยู่ในสภาพทรุดโทรมมาหลายปี ยุคสุดท้ายของงานวิจัยนี้คือยุคโลกาภิวัตน์ที่มีการประดิษฐ์ประเพณีขึ้นจากตำนานพระราหูที่ถูกนำมาอ้างอิงให้สัมพันธ์กับความเชื่อของบรรพบุรุษลาวเวียงศิระชะทอง และพิธีกรรมไหว้บูชาพระราหูด้วยเครื่องเซ่น ของคำ 8 อย่าง ดังนั้นจะเห็นได้ว่า ความเชื่อพระราหูที่วัดศิระชะทองนั้นสร้างขึ้นมาจากกระบวนการสร้างอดีตและมีการอ้างอิงใหม่ซึ่งมีความสัมพันธ์กับเงื่อนไขทางสังคมและประวัติศาสตร์ของชุมชน

จากการศึกษาประเพณีประดิษฐ์ของเอกรินทร์ พึ่งประชานั้นทำให้เห็นว่าสิ่งที่ควรให้ความสำคัญในการศึกษาประเพณีประดิษฐ์ประการหนึ่งก็คือ การศึกษาประวัติศาสตร์ของชุมชนที่มีความสัมพันธ์ต่อพิธีกรรม ทำให้เข้าใจได้ว่าพิธีกรรมนั้นสร้างขึ้นมาจากหรือประดิษฐ์ขึ้นมาด้วยเงื่อนไขทางสังคมอย่างไร

นิชิตา บุญเฉลียว (2552) **ความทรงจำร่วมของคนลี้พลัดถิ่นกับประเพณีประติษฐานกรรม.** ผู้ศึกษาได้นำเสนอให้เห็นการรื้อฟื้นวัฒนธรรมหรือการประติษฐานประเพณีใหม่โดยได้เลือกนำเอาอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์มานำเสนอขายในเวทีการท่องเที่ยว กระบวนการรื้อฟื้นประเพณีวัฒนธรรมดังกล่าวส่งผลให้เกิดการรวมกลุ่มทางสังคม

ผลการศึกษาพบว่า การจัดงานเทศกาลวัฒนธรรมที่เรียกว่า สืบสานตำนานไทลื้อนั้น กลายเป็นพื้นที่แสดงตัวตนของชาวลื้อ เพื่อต่อรองหรือได้ต่อการจัดงานของภาครัฐของชุมชน แต่ในขณะเดียวกัน อีกด้านหนึ่งก็ชี้ให้เห็นถึงการแสดงความจงรักภักดีที่มีต่อภาครัฐในถิ่นที่อยู่ใหม่ผ่านการจัดแสดงวัฒนธรรมของชาวลื้อในฐานะที่เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นในท้องถิ่นหนึ่ง ๆ ที่มีประวัติศาสตร์ความเป็นมาอย่างยาวนาน รวมไปถึงการมีวัฒนธรรมประเพณี ความเชื่อ และศาสนาที่ไม่ต่างไปจากความเป็นไทย ดังนั้นจึงกล่าวได้ว่าการจัดงานเทศกาลทางวัฒนธรรมประจำปี การประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ ในชีวิตประจำวัน การจัดตั้งศูนย์วัฒนธรรมไทลื้อได้เป็นเวทีของการต่อรองของชุมชนชาวลื้อพลัดถิ่นแห่งนี้ภายใต้บริบทของชาติและเป็นเวทีของการแสดงอัตลักษณ์ด้วยวิธีการผลิตซ้ำและประติษฐานสร้างประเพณีต่าง ๆ เพื่อที่จะสืบสานและสร้างความทรงจำทางวัฒนธรรม

ยุทธกาน ดิสกุล (2553) **ประเพณีประติษฐานและอัตลักษณ์ชุมชนคลองแห.** งานวิจัยนี้มุ่งศึกษากระบวนการสร้างประเพณีประติษฐานและศึกษาการช่วงชิงความหมายของคนกลุ่มต่าง ๆ ที่มีบทบาทต่อการประติษฐานประเพณีของชุมชน ผู้วิจัยได้ใช้กรอบความคิดเรื่องประเพณีประติษฐานของฮอบสบอว์ม (Hobsbawm)

ผลการศึกษาพบว่ากระบวนการสร้างประเพณีประติษฐานในชุมชนคลองแหนั้น บุคคลที่มีบทบาทสำคัญในช่วงแรกคือเจ้าอาวาสวัดคลองแห โดยเริ่มต้นฟื้นฟูวัฒนธรรม ความเป็นอดีตของชุมชนซึ่งส่วนใหญ่เป็นด้านศาสนาและวิถีชีวิตของชุมชนในอดีต โดยเปิดโอกาสให้ชาวบ้านเข้ามามีส่วนร่วมผ่านกระบวนการคัดสรร และการเลือกนำเสนออัตลักษณ์ผ่านประเพณีประติษฐานจากกลุ่มคณะต่าง ๆ ที่มีบทบาทในชุมชน กลุ่มคนเหล่านี้ได้เลือกนำเสนออัตลักษณ์ของชุมชนในด้านความมีศรัทธาต่อศาสนาและแสดงถึงตัวตนในการตั้งถิ่นฐานที่มีมายาวนานในประวัติศาสตร์ปัจจัยสำคัญอีกประการหนึ่งของประเพณีต่างๆ ที่ถูกประติษฐานขึ้นในชุมชนคลองแห คือ ปัจจัยด้านการตอบสนองการท่องเที่ยว สะท้อนให้เห็นว่าประเพณีประติษฐานได้เป็นเรื่องการรับใช้หรือตอบสนองกลุ่มบุคคลใดบุคคลหนึ่ง นอกจากนี้ ผลการศึกษาพบว่ากระบวนการสร้างประเพณีประติษฐานนั้นสะท้อนให้เห็นการต่อรองและการช่วงชิงความหมายของคนในชุมชนอีกด้วย

จะเห็นได้ว่างานวิจัยเรื่องนี้มุ่งเน้นให้ความสำคัญแก่กลุ่มบุคคลที่ประติษฐานสร้างประเพณีขึ้น โดยมีมุมมองว่า ประเพณีที่ประติษฐานนั้นประติษฐานขึ้นโดยใครและเพื่ออะไร และในกระบวนการสร้างนั้น มีการช่วงชิงหรือต่อรองกันระหว่างคนในชุมชนหรือไม่อย่างไร นอกจากนี้ยังได้วิเคราะห์เกี่ยวกับปัจจัยด้านการท่องเที่ยวที่มีส่วนประกอบสร้างให้เกิดประเพณีประติษฐานของชุมชนขึ้น

พิภก เมืองหลวง (2554) มโนทัศน์และสัญลักษณ์ในงานบุญแปดหมื่นสี่พันชั้น ที่บ้านท่าม่วง อำเภอสลภูมิ จังหวัดร้อยเอ็ด: การศึกษาในฐานะพิธีกรรมประดิษฐ์.

วิทยานิพนธ์เรื่องนี้ มีวัตถุประสงค์ในการศึกษามโนทัศน์และสัญลักษณ์ในงานบุญแปดหมื่นสี่พันชั้นที่บ้านท่าม่วง อำเภอสลภูมิ จังหวัดร้อยเอ็ด ซึ่งเป็นพิธีกรรมที่พระสงฆ์และชาวบ้านช่วยกันประดิษฐ์ขึ้นให้เป็นพิธีกรรมประจำปีของเดือนสาม โดยศึกษาจากองค์ประกอบต่าง ๆ ได้แก่ คัมภีร์ไบเบิลเรื่องแปดหมื่นสี่พระธรรมชั้น ฉบับวัดป่าสักคาราม บ้านท่าม่วง อำเภอสลภูมิ จังหวัดร้อยเอ็ด จากอักษรธรรมอีสานให้เป็นภาษาไทยปัจจุบัน วิเคราะห์ประวัติความเป็นมาและคติการสร้างงานบุญแปดหมื่นสี่พันชั้นในฐานะพิธีกรรมประดิษฐ์ และวิเคราะห์องค์ประกอบและสัญลักษณ์ในงานบุญแปดหมื่นสี่พันชั้น วัดป่าสักคาราม บ้านท่าม่วง อำเภอสลภูมิ จังหวัดร้อยเอ็ด

ผลการวิจัยพบว่าการประดิษฐ์งานบุญแปดหมื่นสี่พันชั้น พระครูสีลสารภรณ์ เจ้าอาวาสวัดป่าสักคาราม บ้านท่าม่วง ใช้มโนทัศน์ในการประดิษฐ์งานบุญแปดหมื่นสี่พันชั้นที่สำคัญ 3 ประการ คือ 1. มโนทัศน์การนำคัมภีร์ไบเบิลเรื่องแปดหมื่นสี่พระธรรมชั้นมาสร้างพิธีกรรมให้เป็นรูปธรรม อีกทั้งประดิษฐ์เครื่องประกอบพิธีจากข้อความในคัมภีร์ทำให้เกิดความศักดิ์สิทธิ์ 2. มโนทัศน์การสร้างพิธีกรรมจากความเชื่อเรื่องบุญกรรม พระสงฆ์ได้ประดิษฐ์เครื่องประกอบพิธีต่าง ๆ เพื่อเป็นเครื่องแสดงให้ผู้มาร่วมพิธีเกิดความเชื่อมั่นว่าจะได้รับผลบุญจากการฟังธรรม ฟังพระสวดคัมภีร์ไบเบิลเรื่องแปดหมื่นสี่พระธรรมชั้น และ 3. มโนทัศน์การสร้างพิธีกรรมเพื่อรวมกลุ่มทางสังคม โดยในพิธีกรรมนี้มีการใช้ทั้งวัตถุสัญลักษณ์และพฤติกรรมสัญลักษณ์ที่แทนพระธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้า แทนอำนาจเหนือธรรมชาติมาสร้างความศักดิ์สิทธิ์ และวัตถุสัญลักษณ์แทนความอุดมสมบูรณ์

งานของ ศุภชัย สิงห์ยะบุศย์ (2553) ในงานเขียนเรื่อง หลวงพระบาง เมืองมรดกโลก : ราชธานีแห่งความทรงจำและพื้นที่พิธีกรรมในกระแสโลกาภิวัตน์ที่ได้ศึกษาพิธีกรรมบุญปีใหม่เมืองหลวงพระบาง พ.ศ. 2549 โดยมุ่งเน้นการศึกษาวิเคราะห์อัตลักษณ์ของคนหลวงพระบางผ่านการใช้พื้นที่ของเมือง ศึกษาเงื่อนไขและบริบทของกระแสโลกาภิวัตน์ที่ส่งผลต่ออัตลักษณ์ของคนหลวงพระบางในปัจจุบัน และการสร้างตัวตนและต่อรองเชิงอัตลักษณ์ของคนหลวงพระบางภายใต้เงื่อนไขและบริบทของกระแสโลกาภิวัตน์ สำหรับในส่วนที่เกี่ยวข้องกับประเพณีประดิษฐ์นั้น ผู้เขียนได้ใช้กรอบความคิดเรื่องประเพณีประดิษฐ์ของ อีริค ฮอบสบอว์ม อธิบายพิธีบุญปีใหม่เมืองหลวงพระบาง พ.ศ. 2549 ผลการศึกษาสรุปได้ว่างานบุญปีใหม่เมืองหลวงพระบางเป็นชุดหนึ่งของการปฏิบัติกรรือพื้นและประดิษฐ์สร้างประเพณีพิธีกรรมที่ถูกกำหนดขึ้นจากอำนาจของภาครัฐระดับท้องถิ่นที่สัมพันธ์กับอำนาจของกระแสโลกาภิวัตน์ และองค์การระหว่างประเทศซึ่งมีอิทธิพลต่อประเทศลาวให้ปรับเปลี่ยนนโยบายทางเศรษฐกิจแบบสังคมนิยมไปสู่ทุนนิยมให้กลายเป็นเมืองมรดกโลกทางวัฒนธรรม และเมืองท่องเที่ยวทางประวัติศาสตร์เพื่อนำรายได้เข้าสู่ประเทศชาติ ทำให้พื้นที่ของเมืองหลวงพระบางเป็นเมืองที่ถูกประดิษฐ์สร้างความหมายใหม่ลงบนพื้นที่เก่าด้วยการรื้อฟื้นและประดิษฐ์สร้างประเพณีที่มี

การอ้างอิงหรือสัมพันธ์กับประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมและมีการปรับเปลี่ยนประเพณีเพื่อให้สอดคล้องกับเมืองท่องเที่ยวและเมืองมรดกโลก รวมทั้งการสร้างความทรงจำทางสังคมชุดใหม่ให้กับคนหลวงพระบางในปัจจุบัน

จากการศึกษางานวิจัยเกี่ยวกับประเพณีประดิษฐ์เหล่านี้ทำให้ทราบว่าพิธีกรรมที่เกิดขึ้นมานั้นไม่ได้เกิดขึ้นมาโดยปราศจากเหตุผลแต่มีความเชื่อและเรื่องเล่าทางพุทธศาสนาและเรื่องเล่าพื้นบ้านมาอธิบายพิธีกรรมได้อย่างเป็นรูปธรรม อีกทั้งการศึกษาวิเคราะห์องค์ประกอบของพิธีกรรมด้านต่าง ๆ ที่นอกจากจะให้รายละเอียดในด้านพิธีกรรมแล้ว ยังทำให้เข้าใจว่าพิธีกรรมที่ประดิษฐ์ขึ้นนี้สร้างขึ้นมาจากอะไร และเพื่ออะไร ซึ่งวิทยานิพนธ์ฉบับนี้จะใช้เป็นแนวทางในการวิเคราะห์ต่อไป

3. เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวกับสัญลักษณ์ในพิธีกรรม

งานวิจัยที่เกี่ยวกับสัญลักษณ์ในพิธีกรรมส่วนใหญ่เป็นการวิเคราะห์สัญลักษณ์ในพิธีกรรมของกลุ่มต่าง ๆ เช่นกลุ่มคนชายฝั่งลุ่มน้ำโขงและชาวผู้ไท ดังรายละเอียดต่อไปนี้

พิเชษฐ สายพันธ์ (2539) “**นาคาคติ**” **อีสานลุ่มน้ำโขง : ชีวิตทางวัฒนธรรมจากพิธีกรรมร่วมสมัย** วิทยานิพนธ์สังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยมหาบัณฑิต สาขามานุษยวิทยา คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ งานวิจัยนี้มุ่งศึกษาพิธีกรรมบูชาพญาสัตตนาคา และสัญลักษณ์ของนาคในพิธีกรรมที่มีความหมายต่อประสบการณ์ชีวิตของผู้คน และอธิบายกระบวนการของพิธีกรรมและแปลความหมายสัญลักษณ์ในพิธีโดยสัมพันธ์กับกระบวนการและโครงสร้างทางสังคมของอีสานลุ่มน้ำโขง

ผลการวิจัยพบว่า สัญลักษณ์นาคและความหมายของนาคถูกตีความหมายใหม่ นับตั้งแต่ พ.ศ. 2500 เป็นต้นมา เกิดข่าวลือเรื่องกึ่งพุทธกาลที่ทำให้สถาบันสงฆ์ซึ่งในอดีตมีบทบาทอย่างเข้มข้นในการรักษาองค์พระธาตุเริ่มสั่นคลอนขึ้น นาคถูกนำมาอธิบายใหม่โดยกล่าวว่าให้พญานาคเข้ามารักษาพระธาตุพนมจนสิ้นศาสนาพระโคตม อันเป็นความหมายที่แสดงถึงการค้ำจุนพระพุทธศาสนาให้มั่นคง โดยการนำสัญลักษณ์เดิมมาตีความหมายใหม่ของกลุ่มผู้สถาปนาสัญลักษณ์ของพญาสัตตนาคาที่ในอดีตกล่าวถึงนาคกลุ่มหนึ่งมีหน้าที่รักษาองค์พระธาตุพนม ได้เกิดคำอธิบายใหม่กลายเป็นพญานาคทั้ง 7 องค์ โดยมีขั้นตอนต่างๆ ได้แก่ การสร้างคำอธิบายใหม่เพื่อแสดงกำเนิดหรือที่มาของพญาสัตตนาคา ประกอบกับเรื่องเล่าในท้องถิ่น เพื่อแสดงที่มาอันชอบธรรมของพญานาคทั้ง 7 องค์ นอกจากนี้ยังมีการตั้งชื่อเฉพาะ การให้สีประจำพญานาคแต่ละองค์ มีคุณสมบัติ และบทบาทหน้าที่ใหม่ว่าเป็นนาคผู้เข้ามาปกป้องรักษาองค์พระธาตุพนมแทนเทวดาและผีเจ้าเฮือนที่เคยทำหน้าที่นี้มาก่อน โดยเชื่อมโยงเข้าสู่คติเดิมเรื่องนาคในอุรังคนิทานซึ่งเกี่ยวกับองค์พระธาตุพนมโดยตรง

ในด้านการวิเคราะห์สัญลักษณ์ในพิธีกรรมนั้น ผู้ศึกษาได้ใช้กรอบความคิดในการวิเคราะห์สัญลักษณ์ของเทอร์เนอร์ ทั้งวัตถุสัญลักษณ์และพฤติกรรมสัญลักษณ์ โดยได้พิจารณาบริบททางสังคม

ในด้านความหมายของนาคด้วย ผลการศึกษาพบว่า ความหมายทางประวัติศาสตร์สังคมของนาค ได้อาศัยสัญลักษณ์เดิมและเพิ่มเติมความหมายใหม่ลงไปเพื่อให้สอดคล้องกับความต้องการของกลุ่มสังคมบางกลุ่มที่สร้างความชอบธรรมในการมีบทบาทเป็นผู้รักษาพระธาตุพนม

ภาณุพงศ์ อุดมศิลป์(2554) **ลัทธิพิธีการนับถือเจ้าแม่สองนางกับชุมชนชายฝั่งลุ่มน้ำโขง.** งานวิจัยฉบับนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาความเชื่อและตำนานเจ้าแม่สองนางที่พบในชุมชนชายฝั่งลุ่มน้ำโขง บทบาทของลัทธิพิธีเกี่ยวกับเจ้าแม่สองนางที่มีต่อชุมชนชายฝั่งลุ่มน้ำโขง โดยเฉพาะพิธีกรรมเกี่ยวกับเจ้าแม่สองนาง อำเภอมุกดาหาร จังหวัดมุกดาหาร

ผลการวิจัยพบว่า ตำนานทั้ง 22 สำนวน แบ่งได้เป็น 3 แบบเรื่อง แบบเรื่องที่พบมากที่สุดคือแบบเรื่องธิดาเจ้าเมืองอพยพหนีสงครามทางเรือแล้วเรือล่มเสียชีวิต อย่างไรก็ตาม ทั้ง 3 แบบเรื่องล้วนเกี่ยวกับความเชื่อที่ว่า เจ้าแม่สองนางเป็นเทพประจำศาลหลักบ้านตั้งแต่ตั้งชุมชน ชาวบ้านในชุมชนชายฝั่งลุ่มน้ำโขงล้วนเกี่ยวข้องกับเจ้าแม่สองนางที่มาจากลาว มีพิธีกรรมที่สำคัญ 4 พิธี ได้แก่ พิธีบวงสรวงเจ้าแม่สองนาง ประเพณีสงฆ์ประจำปี ประเพณีสงกรานต์และถวายเครื่องบรรณาการแด่เจ้าแม่สองนางและเจ้าพ่อฟ้าเมือง และพิธีถวายเครื่องบรรณาการแด่องค์พระธาตุพนม การศึกษาสัญลักษณ์ในพิธีกรรมที่เกี่ยวกับเจ้าแม่สองนางพบว่า มีทั้งพื้นที่สัญลักษณ์ วัตถุประสงค์สัญลักษณ์ และพฤติกรรมสัญลักษณ์ สัญลักษณ์ส่วนใหญ่สัมพันธ์กับตำนานเจ้าแม่สองนาง สถานภาพของเจ้าแม่สองนางที่เป็นชนชั้นสูง ทั้งตำนานและพิธีกรรมเกี่ยวกับเจ้าแม่สองนางนี้มีบทบาทหน้าที่ต่อชุมชนชายฝั่งลุ่มน้ำโขงในด้านต่าง ๆ ทั้งมีบทบาทสำคัญในการสร้างสำนึกร่วมความเป็นชาวลาวเวียงจันทน์ที่อพยพมาตั้งชุมชนอยู่ตามชายฝั่งลุ่มน้ำโขง บทบาทในด้านการให้ความหวังในด้านความอุดมสมบูรณ์ทั้งในด้านเศรษฐกิจเคราะห์ต่าง ๆ และความเจ็บป่วย นอกจากนี้ พิธีกรรมบวงสรวงเจ้าแม่สองนางยังมีบทบาทสำคัญที่ทำให้เกิดการประนีประนอมกันระหว่างกลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ อีกทั้งยังมีบทบาทในการสร้างเครือข่ายและผู้สืบทอดหน้าที่ประกอบพิธีกรรมหรือผู้สืบทอดอำนาจทางวัฒนธรรมของชุมชนให้คงอยู่

สุรัชย์ ชินบุตร (2553) วิจัยเรื่อง **การสืบทอดอำนาจศักดิ์สิทธิ์ของหมอเหยาและอัตลักษณ์ของผู้ไทในพิธีเหยาเลี้ยงผี: กรณีศึกษาตำบลโนนยาง อำเภอหนองสูง จังหวัดมุกดาหาร** มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาวิธีการสืบทอดอำนาจและวิธีการสร้างเครือข่ายของหมอเหยาและบริวารและองค์ประกอบของพิธีเหยาเลี้ยงผีที่แสดงอัตลักษณ์ของชาวผู้ไท

ผลการวิจัยพบว่า พิธีเหยาเลี้ยงผีมีบทบาทสำคัญในการสืบทอดอำนาจศักดิ์สิทธิ์ของหมอเหยาและสร้างเครือข่ายระหว่างหมอเหยากับบริวาร ในด้านการวิเคราะห์สัญลักษณ์ในพิธีกรรม พบว่าสัญลักษณ์ต่าง ๆ ในพิธีเหยาเลี้ยงผีล้วนแสดงอัตลักษณ์ของชาวผู้ไท ตำบลโนนยาง อำเภอหนองสูง จังหวัดมุกดาหาร องค์ประกอบต่าง ๆ ในพิธีกรรมมีทั้งที่เป็นวัตถุประสงค์สัญลักษณ์และพฤติกรรมสัญลักษณ์ได้ วัตถุประสงค์สัญลักษณ์ จากการศึกษาทั้งวัตถุประสงค์สัญลักษณ์และพฤติกรรมสัญลักษณ์แสดงให้เห็นว่าพิธีกรรม

เหยาเลี้ยงผีได้จำลองภาพการต่อสู้ระหว่างผีใต้ผืนดินกับวิญญาณร้ายที่จะเข้ามาทำลายพิธีเหยาหรือทำให้เกิดการเจ็บป่วย วัตถุและพฤติกรรมต่าง ๆ ล้วนเป็นสัญลักษณ์ในเรื่องของอำนาจและพลังอันศักดิ์สิทธิ์ที่สามารถทำลายล้างสิ่งอวมงคลและบำบัดโรคภัยไข้เจ็บให้แก่ผู้ป่วยได้

จากการวิจัยที่เกี่ยวกับสัญลักษณ์ในพิธีกรรมจะเห็นได้ว่า ทุกพิธีกรรมที่ถูกสร้างขึ้นล้วนมีความคิดมโนทัศน์ในการสร้างพิธีกรรมสอดแทรกอยู่ในองค์ประกอบของพิธีกรรมผ่านรูปแบบสัญลักษณ์ที่มีทั้งวัตถุสัญลักษณ์ พฤติกรรมสัญลักษณ์ และในงานวิจัยบางเรื่องได้วิเคราะห์พื้นที่สัญลักษณ์ด้วย ในบางพิธีกรรมสัญลักษณ์ต่าง ๆ ในพิธีกรรมได้สะท้อนลักษณะเฉพาะทางวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ด้วยซึ่งผู้วิจัยจะนำมาประยุกต์ใช้ในงานวิจัยฉบับนี้ต่อไป

4. เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวกับการผลิตซ้ำทางวัฒนธรรม

งานวิจัยของวัชรภรณ์ ดิษฐ์ปั้น (2555) เรื่อง **ความเชื่อเรื่องพระอุปคุตปราบมาร: การสืบทอดและการผลิตซ้ำในสังคมไทยปัจจุบัน** ผู้วิจัยได้ใช้แนวคิดการสืบทอดวัฒนธรรมและการผลิตซ้ำวัฒนธรรมมาเป็นกรอบในการวิเคราะห์ นอกจากนี้ผู้วิจัย ได้ศึกษาการสืบทอดและการผลิตซ้ำประเพณีและพิธีกรรมเกี่ยวกับพระอุปคุตในฐานะปรากฏการณ์ “คติชนสร้างสรรค์” ผลการวิจัยสรุปได้ว่าปัจจุบันมีการผลิตซ้ำประเพณีและพิธีกรรมเกี่ยวกับพระอุปคุตตั้งแต่เดิมอาจปรากฏเฉพาะภาคเหนือและภาคอีสาน แต่ในปัจจุบันพบว่าในพื้นที่ภาคกลางด้วยซึ่งนับเป็นส่วนหนึ่งของการผลิตซ้ำความเชื่อเกี่ยวกับพระอุปคุตในพื้นที่ใหม่ นอกจากนี้พิธีกรรมดังกล่าวยังมีลักษณะของการปรับเปลี่ยนรายละเอียดของพิธีกรรมให้สอดคล้องกับสภาพสังคมปัจจุบัน และการประยุกต์ใช้พิธีกรรมในบริบทใหม่ อันเกิดมาจากบริบทของสังคมไทยในปัจจุบัน ได้แก่ กระแสนิยมการท่องเที่ยวทำบุญบริบทของสังคมบริโภคนิยม บริบทของสังคมแห่งการเสพสื่อ บริบทของสังคมแห่งความเสี่ยง ซึ่งบริบทเหล่านี้เป็นปัจจัยสำคัญที่เอื้อต่อการสืบทอดและการผลิตซ้ำประเพณีและพิธีกรรมเกี่ยวกับพระอุปคุตในสังคมไทยร่วมสมัย

จากเอกสารและงานวิจัยทั้ง 4 กลุ่มนี้ ผู้วิจัยจะนำมาใช้เป็นกรอบความคิดในการศึกษาวิจัยเรื่อง “จามเทวีบูชา : การผลิตซ้ำตำนานและการสร้างพิธีกรรมบวงสรวงในสังคมไทยปัจจุบัน” ซึ่งจากการศึกษาพบว่ายังไม่มีผู้ใดศึกษาในประเด็นนี้มาก่อน ผู้วิจัยจึงสนใจศึกษาการผลิตซ้ำตำนานและพิธีกรรมที่เกี่ยวกับพระนางจามเทวีให้ละเอียดลึกซึ้งต่อไป

บทที่ 2

ตำนานพระนางจามเทวีในสังคมไทย

ปัจจุบันได้เกิดปรากฏการณ์ความเชื่อเกี่ยวกับพระนางจามเทวีในหลายมิติ ความเชื่อ ความศรัทธาเหล่านี้ส่วนหนึ่งมาจากตำนานพระนางจามเทวี มีการนำเนื้อหาตอนต่างๆ ในตำนานไปใช้ ทำให้ตำนานมีความหลากหลายมากขึ้น กล่าวคือ บางกรณีเน้นการสร้างเมือง หรือบุญช่วย บางกรณีเน้น ช่วงกำเนิดพระนางจามเทวี ช่วงพระนางจามเทวีเดินทางจากนครละโว้สู่อาณาจักรหรือบุญช่วย จนเกิด เป็นสถานที่ต่าง ๆ เรื่องราวระหว่างพระนางจามเทวีกับขุนหลวงวิรังคะ บางกรณีเน้นการนำอนุภาค ต่าง ๆ ในตำนานพระนางจามเทวีไปใช้ เช่น ช้างปูก้างาเขียว เป็นต้น การนำสำนวนต่าง ๆ จากตำนาน พระนางจามเทวีข้างต้นมาจัดกลุ่มแบบเรื่องจะทำให้มองเห็นความแตกต่างของตำนานที่มีการนำไปใช้ ในแต่ละกรณี ในแต่ละชุมชน อีกทั้งจะทำให้เห็นการแพร่กระจายของตำนานพระนางจามเทวีซึ่งเป็นการผลิตซ้ำตำนานพระนางจามเทวีในแต่ละพื้นที่ในปัจจุบัน

ตำนานเกี่ยวกับพระนางจามเทวีแบ่งเป็น 2 กลุ่ม ได้แก่ตำนานที่มีเนื้อหาสมบูรณ์และกลุ่ม ตำนานที่เป็นการนำบางตอนไปใช้ ดังนี้

2.1 ตำนานที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับพระนางจามเทวีแบบสมบูรณ์

ตำนานกลุ่มนี้เล่าประวัติชีวิตของพระนางจามเทวี บางสำนวนอาจบรรยายชีวิตของพระนาง อย่างละเอียด ในขณะที่บางสำนวนเล่าเฉพาะช่วงที่เดินทางจากละโว้มาหรือบุญช่วยจนกระทั่งสวรรคต ตำนานที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับประวัติของพระนางจามเทวีนี้ มีลักษณะแตกต่างจากตำนานพระนาง จามเทวีที่สัมพันธ์กับสถานที่ต่าง ๆ ในท้องถิ่น ตำนานที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับประวัติพระนางจามเทวีแบบ สมบูรณ์ปรากฏทั้งในตำนานศาสนาและตำนานสำนวนพื้นบ้าน ดังนี้

2.1.1 ตำนานประวัติพระนางจามเทวีที่อยู่ในตำนานศาสนา

ตำนานศาสนา แบ่งออกเป็น 2 ภาค ภาคแรกมีลักษณะเป็นประวัติศาสตร์สากล กล่าวถึงประวัติพระพุทธศาสนา เริ่มตั้งแต่พระพุทธเจ้าเมื่อครั้งเป็นพระโพธิสัตว์ได้ตั้งปณิธานจะตรัสรู้ เป็นพระพุทธเจ้า ต่อมาเกิดพระพุทธศาสนา ครั้นพระพุทธเจ้าปรินิพพานแล้ว พระพุทธศาสนาได้รับการอุปถัมภ์จากพระเจ้าอโศกมหาราชและพุทธศาสนาได้เผยแผ่มาสู่ล้านนา ภาคสองเป็น ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น อธิบายความเป็นมาของกษัตริย์และราชวงศ์ท้องถิ่นตามลำดับรัชกาล โดยมี

พระพุทธศาสนาเป็นแก่นของเรื่อง ในส่วนนี้แม้จะเรียงตามลำดับรัชกาลแต่ก็เน้นกษัตริย์องค์ที่เป็นเอก
อัครศาสนูปถัมภกเป็นพิเศษ โดยกล่าวถึงพระกรณียกิจด้านศาสนาอย่างละเอียด (สร้อย สร้อย, 2557 : 9)

จากการสำรวจข้อมูลพบว่า ตำนานพระนางจามเทวีที่อยู่ในตำนานศาสนา มีทั้งหมด 4
สำนวน ได้แก่ **ชินกาลมาลีปกรณ์ จามเทวีวงศ์ ตำนานมูลศาสนา และ ตำนานจามเทวี** สำนวน พระ
มहाหมื่น ดังตารางต่อไปนี้

ตารางที่ 1 ประวัติพระนางจามเทวีที่อยู่ในตำนานศาสนา

ตำนานพระนางจามเทวีที่อยู่ในตำนานศาสนา			
ลำดับที่	ชื่อตำนาน	ปีที่พิมพ์ครั้งแรก	สำนวน
1.	ชินกาลมาลีปกรณ์	2451	พระรัตนปัญญา ปรีวรรตโดย แสง มนวิฑูร
2.	จามเทวีวงศ์	2463	พระโพธิรังสี ปรีวรรตโดย พระยาปริยัติธรรมธาดาและ พระญาณวิจิตร
3.	ตำนานมูลศาสนา	2482	พระพุทธญาณเถระ และ พระพุทธคามมหาเถระ
4.	ตำนานจามเทวี	2515	พระมหาหมื่น วุฑฒิยาโน ปรีวรรตโดย สวงน โชติสุขรัตน์

2.1.1.1 ชินกาลมาลีปกรณ์

ชินกาลมาลีปกรณ์ รัชกาลที่ 1 โปรดให้ราชบัณฑิตแปลจากภาษาบาลีเป็น

ภาษาไทย ต่อมาพิมพ์ในสมัยรัชกาลที่ 5 โดยสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยาภาณุพันธุ
วงศ์วรเดช โปรดให้พิมพ์เมื่อ พ.ศ. 2451 หลังจากนั้นอีก 1 ปี โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากรก็ได้นำ
เฉพาะภาษาบาลีมาพิมพ์โดยระบุว่าพิมพ์ตามต้นฉบับหลวงในหอพระสมุดวชิรญาณ ส่วนคำแปลนั้นก็
นำมาพิมพ์ใหม่ในปีเดียวกัน เมื่อพ.ศ. 2452 ปัจจุบัน (พ.ศ. 2554) สำนักพิมพ์ศรีปัญญาได้นำชินกาล
มาลีนี้ ฉบับพิมพ์เมื่อ พ.ศ. 2451 มาทำสำเนาพิมพ์ใหม่ หลังจากนั้นชินกาลมาลีภาษาบาลีได้แปล
ใหม่ 2 ครั้ง เสถียร พันธรังษีแปลเมื่อ พ.ศ. 2473 ครั้งหนึ่ง และ ร.ต.ท. แสง มนวิฑูร แปลเมื่อ พ.ศ.
2501 อีกครั้งหนึ่ง คำแปลของเสถียร พันธรังสี ได้ทยอยตีพิมพ์ในหนังสือพิมพ์ชื่อดวงประทีป ซึ่งเป็น
หนังสือพิมพ์ที่มีกำหนดออกทุก ๆ 10 วัน เริ่มตั้งแต่ฉบับที่ 9 เรื่อยไป คำแปลของเสถียร พันธรังสีมี
อรรถาธิบายประกอบ ผู้ทำอรรถาธิบายคือ หลวงวิจิตรวาทการ ส่วนคำแปลของ ร.ต.ท. แสง มนวิฑูร

พิมพ์ครั้งแรกเมื่อ พ.ศ. 2501 ภายหลังกกรมศิลปากรได้พิมพ์ทั้งภาษาบาลีและภาษาไทยไว้ในชุดวรรณกรรมสมัยรัตนโกสินทร์เล่ม 4 ให้ชื่อว่า **ชินกาลมาลีปกรณ์** (อนันต์ เหล่าเลิศวรกุล, 2557 : 1)

สำหรับเนื้อหาของ**ชินกาลมาลีปกรณ์** ช่วงต้นของตำนานเป็นประวัติพระพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาท เริ่มจากประวัติอดีตพระพุทธเจ้าองค์ต่างๆ โดยละเอียด จนถึงพระพุทธเจ้าองค์ปัจจุบัน และมีเรื่องราวอื่น ๆ อีก เช่น เรื่องการสังคายนาพระไตรปิฎกและเรื่องราวเกี่ยวกับพระบรมสารีริกธาตุต่างๆ ของพระพุทธเจ้า

ต่อจากนั้นมีเนื้อหากล่าวถึงพระนางจามเทวีในฐานะผู้นำพระพุทธศาสนามาเผยแพร่ยังดินแดนล้านนาเป็นครั้งแรก เนื้อหาเริ่มด้วยเรื่องราวในช่วงที่พระนางเดินทางมาปกครองเมืองหริภุญชัย พระนางเป็นธิดาของพญาจักรวรรดิ กษัตริย์ลพบุรีและเป็นอัครมเหสีแห่งกษัตริย์ประเทศราชเมืองรามัญนคร เมื่อพระวาทสเทพฤๅษีสร้างเมืองขึ้นโดยขอความช่วยเหลือจากฤๅษีสกทันตพระสหายเมืองละโว้แล้ว จึงอัญเชิญพระนางมาปกครอง เมื่อพระนางจามเทวีเดินทางจากเมืองละโว้มาหริภุญชัยนั้น ทรงพระครรภ์ได้ 3 เดือนและเมื่อเสด็จมาถึงหริภุญชัยได้ 7 วัน พระนางก็ประสูติพระโอรสแฝด เมื่อพระโอรสมีอายุได้ 7 ชันษา เจ้ามหายศราชกุมารมหันตยศผู้พี่ได้รับการอภิเษกให้เป็นกษัตริย์ครองหริภุญชัย หลังจากนั้นพญามิลักขราชได้ยกทัพบุกเมืองหริภุญชัย เจ้ามหายศกับพระอนุชานันตยศทรงช้างศึกดีสี่ที้ออกรบและเป็นฝ่ายชนะ เหตุการณ์ต่อมาเป็นการสถาปนาเมืองเขลางค์นครให้แก่เจ้าอินทวราชกุมารโอรสแฝดผู้น้อง โดยได้รับการช่วยเหลือจากพระสุพรหมฤๅษีกับพรานเขลางค์ อาศัยเหตุนี้ เมืองใหม่จึงได้ชื่อว่าเขลางค์นคร เมื่อเจ้าอินทวราชกุมารขึ้นเป็นปฐมกษัตริย์ปกครองเมืองเขลางค์แล้วก็ให้คนไปอัญเชิญพระนางจามเทวีมาประทับยังเมืองเขลางค์ หลังจากพระนางประทับอยู่ 6 เดือน ก็ลาพระสุพรหมฤๅษีกลับเมืองหริภุญชัย หลังจากนั้นพระนางจามเทวีเสด็จสวรรคต จากนั้นจึงเป็นประวัติของกษัตริย์ที่ปกครองหริภุญชัยรวม 31 พระองค์ เนื้อหาต่อมาได้กล่าวถึงพระพุทธรูปสำคัญ ได้แก่ พระพุทธสิหิงค์ พระแก้วมรกตและเรื่องพระมหาธาตุเชิงใหม่ เล่าเรื่องควบคู่กันกับประวัติพระราชวงศ์มังราย กระทั่งถึงสมัยพระเมืองแก้ว

2.1.1.2 จามเทวีวงศ์

จามเทวีวงศ์ ฉบับปริวรรต พิมพ์เผยแพร่ครั้งแรกเมื่อ พ.ศ. 2463 **จามเทวีวงศ์** ฉบับนี้มีคำแปลภาษาไทยอยู่ส่วนหลังของหนังสือ ซึ่งกรรมการหอพระสมุดวชิรญาณสำหรับพระนครได้ขอให้พระยาปริยัติธรรมธาดา (แพ ตาละลักษมณ์) และพระญาณวิจิตร (สิทธิ โลงนานนท์) ช่วยกันแปลเป็นภาษาไทย พระยาปริยัติธรรมธาดา เป็นผู้แปลปริจเฉทที่ 1-3 ปริจเฉทที่ 4 บางส่วน ปริจเฉท

ที่ 7-8 และส่วนต้นของปริจเฉทที่ 9 ส่วนพระญาณวิจิตรแปลต่อตั้งแต่ส่วนท้ายของปริจเฉทที่ 9 ไปจนจบปริจเฉทที่ 15 ส่วนปริจเฉทที่ 4 ส่วนท้ายและปริจเฉทที่ 5-6 มิได้แปลไว้เพราะยังหาต้นฉบับไม่ได้ (อนันต์ เหล่าเลิศวรกุล, 2557 : 3-4)

จามเทวีวงศ์ มีเนื้อเรื่องทั้งหมด 15 ปริจเฉท ต้นฉบับโบราณหายไป 1 ผูก ซึ่งคือตอนท้ายของปริจเฉทที่ 4 ปริจเฉท 5 และปริจเฉท 6 ซึ่งผู้แปลได้นำเนื้อหาเพิ่มเติมในส่วนที่ขาดหายไปจาก**ชินกาลมาลีปกรณ์** ดังที่ อนันต์ เหล่าเลิศวรกุล ได้กล่าวว่า

พระยาปริยัติธรรมธาดาและพระญาณวิจิตรแปล**จามเทวีวงศ์**เสร็จในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อ พ.ศ. 2463 เจ้าดารารัศมี พระราชชายาในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดให้พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานปลงพระศพเจ้าทิพเนตรอินทวโรรสสุริยวงศ์ ชายาของเจ้านครเชียงใหม่ การพิมพ์ครั้งนี้ได้พิมพ์ภาษาบาลีซึ่งส่วนใหญ่เป็นบทร้อยกรองไว้ด้านซ้ายและพิมพ์คำแปลภาษาไทยกำกับไว้ด้านขวาเทียบกันไปโดยตลอด เนื้อหาส่วนที่ขาดหายไป (ปริจเฉทที่ 4 ส่วนท้ายและปริจเฉทที่ 5-6) ได้นำชินกาลมาลินีมาลงแทรกไว้ตั้งแต่นำหน้า 90 ถึงหน้า 108 **จามเทวีวงศ์**ฉบับทวิภาษานี้ได้พิมพ์ซ้ำถึง 2 ครั้ง ครั้งแรกพิมพ์เป็นอนุสรณ์ในการพระราชกุศลสมโภชพระอัฐิพระวิมาดาเธอ กรมพระสุทธาสินีนาฏ พ.ศ. 2473 ครั้งที่สอง สำนักพิมพ์ศรีปัญญานำมาพิมพ์ใหม่และแยกพิมพ์เฉพาะคำแปลภาษาไทยเพื่อให้กะทัดรัดแก่ผู้ใช้หนังสือซึ่งส่วนใหญ่เป็นนักประวัติศาสตร์และผู้สนใจทั่วไป (อนันต์ เหล่าเลิศวรกุล, 2557 : 3-4)

นอกจาก**จามเทวีวงศ์**ฉบับทวิภาษานี้ อนันต์ เหล่าเลิศวรกุล ยังพบว่ามีการคัดลอก**จามเทวีวงศ์**ด้วยอักษรอื่น ๆ เช่น อักษรขอม อักษรธรรมล้านนา ภาษาบาลี และแพร่กระจายในหลายจังหวัด เช่น จังหวัดเชียงใหม่ แพร่ น่าน ลำพูน ซึ่งการคัดลอกนี้มีมาตั้งแต่อยุธยาถึงรัตนโกสินทร์และใช้ชื่อที่แตกต่างกัน เช่น **จามเทวีวงศ์** *ตำนานนางเจ้าจามเทวี* (อนันต์ เหล่าเลิศวรกุล, 2557 : 8-9)

เนื้อหาของ**จามเทวีวงศ์** เริ่มเรื่องด้วยพระพุทธเจ้าเสด็จมา ทรงแสดงธรรมแก่ชาวเมงคี่ให้ตั้งอยู่ในเบญจศีล ต่อมาฤๅษี 4 ตนมีพระवासเทพเป็นประธานในการสร้างเมืองให้แก่คนที่เกิดในรอยเท้าสัตว์ ครั้นกษัตริย์ไม่ตั้งอยู่ในทศพิธราชธรรมเป็นเหตุให้น้ำท่วมเมือง เหล่าฤๅษีจึงได้สร้างเมืองใหม่โดยเชิญพระนางจามเทวีมาเป็นกษัตริย์พระองค์ใหม่ เนื้อเรื่องต่อมาได้บรรยายการเดินทางของพระนางจามเทวี การให้กำเนิดพระราชโอรสแฝด การรบกับพระเจ้ามลิกราช การขยายอาณาจักรไปยังดินแดนที่ชื่อว่าเขลางค์นครจนพระนางสวรรคต ต่อจากนั้นเป็นเรื่องราวของพระเจ้าอาทิตยราชผู้สร้างพระธาตุหริภุญชัย

2.1.1.3 ตำนานมูลศาสนา

ตำนานมูลศาสนาฉบับที่กรมศิลปากรใช้เผยแพร่ในปัจจุบัน ประพันธ์โดย พระภิกษุล้านนาฝ่ายลังกาวงค์เก่า คือวัดสวนดอก นามพระพุทฺธพุกามกับพระพุทฺธญาณเจ้า พ.ศ. 2480 ตำนานมูลศาสนาจัดพิมพ์ครั้งแรกในงานศพคุณหญิงทรงพลภาพ (ขุน พลธร) ผู้แปลคือ สตรีสมวงศ์ กับพรหม ขมาลา เจ้าหน้าที่กองวรรณคดี กรมศิลปากร

เนื้อหาในตำนานเป็นเรื่องกำเนิดโลกสมัยภัทรกัปและการเกิดมีขึ้นของ พระพุทธเจ้า 5 พระองค์ จากนั้นเป็นประวัติพระพุทธเจ้าองค์ปัจจุบัน ตั้งแต่ประสูติกระทั่งปรินิพพาน การสังคายนาพระไตรปิฎก การส่งทูตมาเผยแพร่พระพุทธศาสนาของพระเจ้าอโศกมหาราช ต่อจากนั้นเป็นเรื่องการประดิษฐานพุทธศาสนาในล้านนาเริ่มจากเมืองหริภุญชัยจนถึงเมืองของ ราชวงศ์มังราย

เรื่องพระนางจามเทวีใน**ตำนานมูลศาสนา**เริ่มต้นด้วยเรื่องของฤๅษีทั้ง 5 จากนั้น เป็นเรื่องของพระสุทนต์ฤๅษีกับพระสุทนต์ฤๅษีร่วมกันสร้างเมืองหริภุญชัย วาสเทพฤๅษีขอให้พระนาง จามเทวีราชาธิดาพระยาจักรวัตติแห่งกรุงละโว้ไปครองเมืองหริภุญชัย ระหว่างเสด็จไปเมืองหริภุญชัย นั้น พระนางได้สร้างเมืองตลอดเส้นทางเดินทาง หลังจากนั้นก็ประสูติพระโอรสแฝด คือเจ้า มหันตยศกับเจ้าอินทวร ภายหลังพระนางทำสงครามกับขุนหลวงวิลังคราชซึ่งเป็นเจ้าแห่งลัวะที่ส่ง สาสน์มาขอพระนางเป็นมเหสี สงครามครั้งนี้ขุนหลวงวิลังคะเป็นฝ่ายพ่ายแพ้ให้แก่โอรสทั้งสองของ พระนางจามเทวี เมื่อเสร็จสงคราม พระนางแต่งตั้งให้เจ้ามหันตยศครองเมืองหริภุญชัย เจ้าอินทวร ครองเขลางค์นครที่พระนางและพระฤๅษีร่วมกันสร้าง ต่อมาพระนางจามเทวีสวรรคตแล้วแสดงลำดับ ราชวงศ์ต่อจากพระนางจามเทวี

2.1.1.4 ตำนานนางจามเทวี สำนวน พระมหาหมื่น วุฑฒินญาโณ วัดหอธรรม

จังหวัดเชียงใหม่

ตำนานนางจามเทวี สำนวนของพระมหาหมื่น สงวน โชติสุขรัตน์ ปวิวรรตจาก ภาษาไทยยวน การที่ผู้วิจัยจัด **ตำนานนางจามเทวี** สำนวนพระมหาหมื่นไว้ในตำนานศาสนานั้น เนื่องจากเห็นว่าเนื้อหาตอนต้น กล่าวถึงการเสด็จโปรดเวไนยสัตว์ของพระพุทธเจ้า ครั้นพระพุทธเจ้า ปรินิพพานแล้ว พระพุทธศาสนาได้รับการอุปถัมภ์จากพระเจ้าอโศกมหาราชและพระองค์ได้เผยแพร่ ของพระพุทธศาสนาเข้าสู่ล้านนา ภาคสองเป็นประวัติศาสตร์ท้องถิ่น อธิบายความเป็นมาของพระนาง จามเทวีและราชวงศ์ท้องถิ่นตามลำดับรัชกาล โดยมีพระพุทธศาสนาเป็นแก่นของเรื่อง ตำนานนี้เน้น ประวัติของพระนางจามเทวี เนื่องจากพระนางเป็นเอกอัครศาสนูปถัมภก นอกจากนี้เนื้อหาของ

ตำนานสำนวนพระมหามเห็มีส่วนคล้ายกับ**จามเทวีวงศ์**เป็นอย่างมาก เพียงแต่แตกต่างกันบ้างในรายละเอียด โดยเฉพาะอย่างยิ่งตอนชาติกำเนิดพระนางจามเทวี จึงอาจเป็นไปได้ที่ตำนานฉบับพระมหามเห็คือ **จามเทวีวงศ์** ในพากย์ภาษาล้านนาอาจแต่งเติมเนื้อหาเพิ่มเติม สอดคล้องกับงานวิจัยของอนันต์ เหล่าเลิศวรกุล ที่พบว่า **จามเทวีวงศ์** มีฉบับที่จารเป็นภาษาไทยล้านนาและอักษรธรรมล้านนาซึ่งพบต้นฉบับที่จังหวัดลำพูนและเชียงใหม่ใช้ชื่อตำนานต่างกัน เช่น *ตำนานนางเจ้าจามเทวี* *ตำนานจามเทวี* *ตำนานนางจามเทวี* และ *ตำนานนางเจ้าจามเทวีวงศ์* (อนันต์ เหล่าเลิศวรกุล, 2557 : 84-85)

เนื้อหาของ**ตำนานนางจามเทวี** สำนวนพระมหามเห็เริ่มด้วยพระพุทธเจ้าเสด็จมาทรงแสดงธรรมแก่ชาวเมงคี่ให้ตั้งอยู่ในเบญจศีล ต่อมาฤๅษี 4 คน มีพระवासเทพเป็นประธานสร้างเมืองให้แก่คนที่เกิดในรอยเท้าสัตว์ ภายหลังกษัตริย์ไม่ตั้งอยู่ในทศพิธราชธรรมจึงเป็นเหตุให้น้ำท่วมเมือง เหล่าฤๅษีจึงได้สร้างเมืองใหม่โดยเชิญพระนางจามเทวีซึ่งเป็นลูกเลี้ยงของพระฤๅษีมาเป็นกษัตริย์พระองค์ใหม่ เนื้อหาในตำนานช่วงนี้ได้ย้อนกลับไปเล่าเรื่องสมัยที่พระนางจามเทวีเป็นโอรปาติกะ เกิดจากดอกบัวและพระฤๅษีนำมาเลี้ยงดู ก่อนที่จะส่งไปยังเมืองละโว้ เนื่องจากเกรงคำครหาซึ่งเนื้อเรื่องตอนดังกล่าวมีความแตกต่างจาก**จามเทวีวงศ์** อธิบายต่อมาเนื้อเรื่องได้บรรยายถึงการเดินทางของพระนางจามเทวีที่ก่อให้เกิดสถานที่ต่างๆ จำนวนมาก การให้กำเนิดพระราชโอรสแฝด การถวายตัวของช่างปู้ก่างาเขียว การรบกับขุนหลวงวิรังคะ ซึ่งตอนรบกับขุนหลวงวิรังคะนี้สำนวนพระมหามเห็ได้ให้รายละเอียดของการต่อสู้ละเอียดกว่า **จามเทวีวงศ์** ต่อจากนั้นบรรยายถึงการขยายอาณาจักรไปยังดินแดนที่ชื่อว่าเขลางค์นครจนพระนางสวรรคต แล้วจึงเป็นเรื่องราวของพระเจ้าอาทิตย์ราชผู้สร้างพระธาตุหริภุญชัยจนกระทั่งจบสิ้นราชวงศ์จามเทวี

เนื้อหาเกี่ยวกับประวัติพระนางจามเทวีในตำนานศาสนาส่วนใหญ่จะคล้ายคลึงกันแตกต่างกันเพียงรายละเอียด ในแง่ของการเพิ่มตัวละคร การเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของตัวละคร การเปลี่ยนแปลงรายละเอียดเกี่ยวกับตัวละคร และการลำดับเหตุการณ์ ดังนี้

ตารางที่ 2 เปรียบเทียบเนื้อหาเกี่ยวกับประวัติพระนางจามเทวีในตำนานศาสนา

เหตุการณ์	จามเทวีวงศ์	ชินกาลมาลีปกรณ์	ตำนานมูลศาสนา	ตำนานพระมหามีน
1. ฤๅษีสร้างเมือง	ฤๅษีวาสุเทพสร้างเมืองร่วมกับสุกกทันตฤๅษี ฤๅษีวาสุเทพ ติดต่อสุกกทันตฤๅษี ด้วยวิธีนำสารผูกติดกับกอไม้และให้เทวดาชักกอไม้ หลังหลากัน 7 วันจึงเดินทางมาในวันนั้นพร้อมเทวดา	ฤๅษีวาสุเทพสร้างเมืองติดต่อสุกกทันตฤๅษีเรื่องหาผู้มาครองเมือง ฤๅษีสุกกทันตจึงเดินทางมาในวันนั้น	ฤๅษีวาสุเทพสร้างเมืองร่วมกับสุกกทันตฤๅษี ฤๅษีวาสุเทพติดต่อสุกกทันตฤๅษีด้วยวิธีนำสารผูกติดกับกอไม้และให้เทวดาชักกอไม้ พระฤๅษีเดินทางมาในวันนั้นพร้อมเทวดา	ฤๅษีวาสุเทพ และสุกกทันตฤๅษี และนายคชะยะ ร่วมกันหาที่ชัยภูมิ ฤๅษีวาสุเทพ ติดต่อสุกกทันตฤๅษีด้วยวิธีนำสารผูกติดกับกอไม้และให้เทวดาชักกอไม้ไป ฤๅษีสุกกทันตจึงเดินทางมาในวันนั้นพร้อมเทวดา
2. รูปหอยสังข์	เป็นรูปเปลือกสังข์ทะเล นายคชะยะเป็นคนไปขอลจากอนุลิสฤๅษี	เป็นรูปแพเกล็ดหอย	เป็นรูปเกล็ดหอย ฤๅษีสุกกทันตเป็นคนไปขอลจากอนุลิสฤๅษีด้วยตัวเอง	เป็นรูปเกล็ดหอย ฤๅษีสุกกทันตและสุเทวฤๅษีเป็นคนไปขอลจากอนุลิสฤๅษีด้วยตัวเอง
3. เชิญพระนางจามเทวี	เป็นธิดาของพระเจ้าลโวราช	พระนางจามเทวีเป็นเทวีพระยารามัญ เป็นพระธิดาของพญาจักรวรรดิ	เป็นพระราชธิดาของพญาจักรวรรดิ	พระนางจามเทวีเป็นลูกเลี้ยงสุเทวฤๅษีที่ถือกำเนิดขึ้นจากดอกบัว
4. การเดินทาง	พระนางจามเทวีสร้างศาสนสถาน รายละเอียดของชื่อเมืองและจำนวนสถานที่ต่างกันเล็กน้อย	ทรงครคร 3 เดือน พระนางจามเทวีสร้างศาสนสถาน รายละเอียดชื่อเมืองและจำนวนสถานที่ต่างกันเล็กน้อย	พระนางจามเทวีสร้างศาสนสถาน รายละเอียดชื่อเมืองและจำนวนสถานที่ต่างกันเล็กน้อย	พระนางจามเทวีสร้างศาสนสถาน รายละเอียดชื่อเมืองและจำนวนสถานที่ต่างกันเล็กน้อย
5. ประสูติพระโอรส	มหันตยศ / อนันตยศ	มหันตยศ / อินทวร	มหันตยศ / อนันตยศ	มหันตยศ / อินทวรอนันตยศ
6. ได้ช้างคู่บารมี	เนื้อเรื่องในช่วงนี้ขาดหายไป ผู้เขียนจึงนำเนื้อหามาจากชินกาลมาลีปกรณ์	ด้วยอำนาจบุญทำให้เทวดาทั้งหลายนำช้างมีเดขมาให้ เป็นช้างเผือก ตอนรบมีรัศมีสีแดงที่ปลายงา	มีศึกตามาก เวลาตะวันตกเที่ยงไครมายืนตรงหน้า ต้องมีอันเป็นไป	สุเทวฤๅษีขอเทวดาให้บันดาลช้างจากดอยอย่าง สรงให้พระนางจามเทวีเป็นช้างเผือกงาเดียว
7. ทำสงครามชนะ	-ทำสงครามกับพญามิลักขราช -ส่งทูตขอธิดาของพญามิลักขราชหลังการรบ	ทำสงครามกับพญามิลักขราช	ทำสงครามกับวิลังคราช	ทำสงครามกับขุนหลวงวิรังคะซึ่งเป็นพระยาแก้ว
8. ขยายเมืองไปเขลางค์พระนางไปประทับที่เขลางค์นคร	พระนางไปประทับที่เขลางค์นคร 6 ปี 11 เดือน	พระนางไปประทับที่เขลางค์นคร 6 เดือน	พระนางไปประทับที่เขลางค์นคร 6 เดือน	พระนางไปประทับที่เขลางค์นคร 6 เดือน
9. เสด็จกลับหรือถูกขัยก่อนสวรรคต	พระราชทานมหาทานสมาทานศีล 7 วัน วันที่ 8 สวรรคต	2 เดือน หลังจากนั้นสวรรคต	7 วัน หลังจากนั้นสวรรคต	7 เดือน 7 วัน หลังจากนั้นสวรรคต

อย่างไรก็ตาม เห็นได้ว่าสำนวนของพระมหามันมีเนื้อหาเกี่ยวกับชาติกำเนิดของ พระนางจามเทวีซึ่งแตกต่างออกไปโดยกล่าวว่าเป็นลูกเลี้ยงของสุทนต์กษัตริย์กับสำนวนพื้นบ้านแต่ แตกต่างกันตรงที่ไม่ได้เป็นลูกของมนุษย์แต่เป็นโอปาติกะที่ถือกำเนิดขึ้นจากดอกบัว อย่างไรก็ตาม แม้ว่าเนื้อหามีรายละเอียดแตกต่างกัน แต่โดยภาพรวมตำนานกลุ่มนี้มีจุดประสงค์ร่วมกันคือ เพื่อนำเสนอเรื่องราวพระพุทธรูปศาสนาในดินแดนล้านนาโดยมีดินแดนหรือภูมิลำเนาเป็นจุดเริ่มต้นการนับถือ พระพุทธรูปศาสนาในล้านนา ส่วนที่เป็นประวัติพระนางจามเทวีช่วยเน้นย้ำว่าพระนางจามเทวีทรงมี ฐานะเป็นผู้นำพระพุทธรูปศาสนาเข้ามาประดิษฐานในภาคเหนือเป็นพระองค์แรก

2.1.2 ตำนานพระนางจามเทวีที่อยู่ในตำนานสำนวนพื้นบ้าน

ตำนานพระนางจามเทวีสำนวนพื้นบ้านหรือตำนานฝ่ายเมือง หมายถึง ตำนานที่เล่า ความเป็นมาของราชวงศ์รวมทั้งเรื่องของบ้านเมืองโดยตรง การนำเสนอของตำนานฝ่ายเมืองจึงเน้น บทบาทของกษัตริย์เรียงลำดับตามรัชกาลโดยเขียนประวัติพระพุทธรูปเพียงเล็กน้อยในลักษณะ เกริ่นตามจารีตการเขียนตำนาน ตำนานฝ่ายเมืองประกอบด้วยตำนานวีรบุรุษ ตำนานลำดับราชวงศ์ (สร้อยดี อ่องสกุล, 2557: 11)

ตำนานพระนางจามเทวีสำนวนพื้นบ้านมีเนื้อหาแตกต่างกันไป แต่ส่วนใหญ่ให้ รายละเอียดเกี่ยวกับประวัติชีวิตของพระนางจามเทวีอย่างละเอียด เริ่มตั้งแต่ตอนกำเนิดจนกระทั่งสิ้น อายุขัย บางสำนวนกล่าวอ้างถึงอดีตชาติก่อนจะมาเป็นพระนางจามเทวีอีกด้วย

ผู้วิจัยรวบรวมตำนานที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับพระนางจามเทวีได้ 15 สำนวน จำแนกเป็น 3 กลุ่ม ตามเนื้อหาที่อธิบายเรื่องชาติกำเนิดของพระนางจามเทวี ได้แก่ กลุ่มเรื่อง “กุมารีวี” กลุ่ม เรื่อง “นางอุสาคี” และ กลุ่มเรื่อง “พระโพธิสัตว์กวนอิม” ดังตารางต่อไปนี้

ตารางที่ 3 ตารางแสดง ตำนานพระนางจามเทวีสำนวนพื้นบ้าน

ตำนานจามเทวีสำนวนพื้นบ้าน			
กลุ่ม “กุมารีวี”			
1.	ตำนานจามเทวี	2510	ยุทธ เดชคำรน
2.	นิทานพื้นเมืองเรื่อง จามเทวี	2510	ยุทธ เดชคำรน
3.	พระราชชีวประวัติพระแม่เจ้า จามะเทวี บรมราชินารี ศรีสุริยวงศ์ องค์บดินทร์ ปิ่นธานีหรือภูมิลำเนา	2521	สุทนต์วารี สุวรรณภาชน์

4.	ประวัติพระนางจามเทวีและความ เป็นมาจังหวัดลำพูน	2524	สิงฆะ วรรณสัย
5.	พระนางจามเทวีวงศ์	2543	ม.ล. สุพร อิศรเสนา
6.	จามเทวี ชัตติยนาครีศรีทริภุญชัย	2549	พระพงษ์ศักดิ์ คัมภีร์ธัมโม
7.	ตามรอยพระนางจามเทวีสู่เขลางค์นคร	2550	จงสวัสดิ์ ชุ่มอินทรจักร อิม สมุท
8.	ตำนานพระราชประวัติพระนางจามเทวี กษัตริย์ศรีทริภุญชัย	2554	อัจจนา
9.	ประวัติย่อพระนางจามเทวี	2555	นายสนั่น หมื่นแก้ว
10.	ตำนานพระนางจามเทวี	2555	มนตรี มีแก้วน้อย
กลุ่ม “นางอุสาคี”			
11.	เจ้าแม่หม่อมเล้า	2532	ประสิทธิ์ เพชรรักษ์
12.	ศุภนิมิตพระเจ้าตาเขียว	2533	วิรัตน์ พร้อมเพ็ญบุญ
13.	พระราชประวัติองค์พระแม่เจ้า จามเทวี ศรีสุริยวงศ์ องค์คันทน์ ปันธานีทริภุญ ไชย	2555	แม่ชีอัญชลี แม่บุญเรือน, ประดิษฐ์ และนิตยา หลวง ระแหง
กลุ่ม “พระโพธิสัตว์กวนอิม”			
14.	เกร็ดพระราชประวัติ พระนางจามเทวี	2554	แก้ว อมรินทร์
15.	ตำนานพระนางจามเทวี	2557	จ่านง อยู่สว่าง

ตำนานพระนางจามเทวีสำนวนพื้นบ้านให้ภาพการเกิดของพระนางจามเทวีแตกต่างกันไป ทั้งที่เกิดเป็นกุมารีวี ลูกคนมอญหนองคู่ภายหลังถูกนกยักษ์จับตัวไป นางอุสาคี แห่งหมู่บ้านจุงจาลิงคามาที่ตองหนีภัยโรคระบาด และพระโพธิสัตว์กวนอิมแบ่งภาคมาเกิดเป็นพระนางจามเทวี แต่ทั้งสามกลุ่มเรื่องนี้ล้วนสะท้อนให้เห็นการกำเนิดของที่พระนางจามเทวีที่แตกต่างจากคนปกติทั่วไป และที่สำคัญต่างเน้นย้ำถึงความสามารถในด้านการรบ การปกครองเมือง และการติดต่อกับอำนาจเหนือธรรมชาติ ไม่ว่าจะพระนางจามเทวีหรือธิดาสิ่งใด ก็มักสมประสงค์โดยเฉพาะเรื่องเกี่ยวกับศาสนา ดังนั้นภาพของพระนางจามเทวีในตำนานสำนวนพื้นบ้านจึงมีความเป็นวีรบุรุษมากกว่าตำนานศาสนา สอดคล้องกับการศึกษาของ ประมินท์ จารูร ที่ได้ศึกษาตำนานวีรบุรุษแล้วพบว่า ตำนานวีรบุรุษต่าง ๆ ในสังคมไทยมีเนื้อหาที่ปรากฏซ้ำ ๆ ในประเด็นต่างๆ ได้แก่ วีรบุรุษมักมีชาติกำเนิดแตกต่างจากคนธรรมดา มีคุณลักษณะพิเศษต่างจากคนธรรมดา ได้ของคู่บารมี แสดงความสามารถหรือวีรกรรมทาง

ใดทางหนึ่งและไปสร้างบ้านแปงเมืองหรือครองเมืองต่าง ๆ (ปรมินท์ จารุวรรณ, 2549: 140) ดังรายละเอียดต่อไปนี้

2.1.2.1 กลุ่ม “กุมารีวี”

ตำนานพระนางจามเทวีสำนวนพื้นบ้าน กลุ่ม “กุมารีวี” เป็นกลุ่มที่มีจำนวนมากที่สุด จำนวน 10 สำนวน กลุ่มเรื่อง “กุมารีวี” มีเนื้อเรื่องหลักสรุปได้ว่า

กุมารีวี (พระนางจามเทวี) เป็นบุตรของเศรษฐีชาวหนองคู ภายหลังจากนกยักษ์คาบตัวไป ฤๅษีเพ่งกระแสจิตให้นกยักษ์ปล่อยตัว นางตกลงมาในดงบัว ฤๅษีใช้พัดซ้อนนางขึ้นมา กุมารีวีจึงได้เป็นบุตรบุญธรรมพระฤๅษี ซึ่งมอบหมายให้พญาวานรเป็นผู้ดูแล พระฤๅษีได้สอนวิชาให้แก่กุมารีวี ภายหลังจากพระฤๅษีได้ส่งกุมารีวีไปยังเมืองละโว้ด้วยแพรวาวายนต์พร้อมกับเหล่าวานร วานรนำของนางได้มาหยุดที่หน้าวัดชัยมงคลแห่งเมืองละโว้ซึ่งเป็นที่ทำโดยเสด็จทางชลมารคของกษัตริย์ละโว้ ชาวประชาต่างแตกตื่นกระหวังรู้ไปถึงกษัตริย์แห่งเมืองละโว้ คือ พระเจ้าพนรัตน์และพระนางมัทนาเทวีจึงได้เสด็จพระราชดำเนินไปทอดพระเนตร โหรหลวงทำนายว่า กุมารีวีเป็นเด็กที่มีบุญญาธิการ ประเทศใดที่กุมารีวีสถิตอยู่ประเทศนั้นจะเจริญรุ่งเรือง อีกทั้งกษัตริย์ละโว้ทั้งสองพระองค์ไม่มีพระราชโอรสหรือพระธิดา ด้วยเหตุนี้ กษัตริย์ทั้งสองพระองค์จึงรับกุมารีวีได้เป็นบุตรบุญธรรมและแต่งตั้งให้เป็น “เจ้าหญิงจามเทวี” มีพระพี่เลี้ยงเกษวดีและปทุมวดีคอยสั่งสอนศิลปวิทยาการต่าง ๆ เมื่อเจ้าหญิงจามเทวีเจริญชันษามีพระสิริโฉมงดงามทำให้เจ้าชายจากกรุงโกสัมพีนามสวามิขอ แต่ทางเมืองละโว้ปฏิเสธเนื่องจากเจ้าหญิงจามเทวีได้ทรงหมั้นกับเจ้าชายรามราชแล้ว ทำให้ทางโกสัมพีนามสวามิไม่พอใจจึงเกิดสงครามขึ้น เจ้าหญิงจามเทวีอาสารบกับโกสัมพีนามสวามิ

ภายหลังฤๅษีเสวได้กราบทูลเชิญเจ้าหญิงจามเทวีมายังหริภุชยะซึ่งเป็นเมืองที่สร้างขึ้นใหม่แทนเมืองบูรพนครที่ถูกน้ำท่วม ก่อนเดินทางไปเจ้าหญิงได้ให้ประสูติพระโอรสแฝด นามว่า เจ้ามหันตยศและเจ้าอนันตยศ หลังจากนั้นจึงออกเดินทางโดยพระสวามีได้เสด็จตามมาส่งถึงนครน่านฟ้า ส่วนผู้ที่ร่วมเดินทางจนกระทั่งถึงเมืองหริภุชยะคือ พระโอรสแฝด เจ้าหญิงเกษวดี เจ้าหญิงปทุมวดี ระหว่างทางที่เจ้าหญิงจามเทวีหยุดพักหรือเดินทางผ่าน สถานที่นั้นกลายเป็นชื่อบ้านนามเมืองต่างๆ

เมื่อถึงนครหริภุชยะมีพระราชพิธีเถลิงถวัลยราชสมบัติ แต่งตั้งเจ้าหญิงจามเทวีเป็นปฐมกษัตริย์แห่งหริภุชยะ เจ้าหญิงจามเทวีจึงมีพระนามใหม่ว่า “พระนางจามเทวี บรมราชธานีศรีสุริยวงศ์ องค์ดินทร์ ปิ่นธานีหริภุชยะ” พระนางทรงวางระเบียบการปกครอง สร้างเวียงหน้าด่าน สร้างอักษร ตำนานได้กล่าวถึงช้างพลายงาเขียว ภายหลังจากได้เป็นช้างคู่บารมีของพระนาง

จามเทวี ระหว่างที่พระนางจามเทวีครองราชย์อยู่นั้นได้เกิดอุปสรรคต่าง ๆ มากมาย แต่เอาชนะอุปสรรคได้ทุกครั้ง เช่น การประลองปัญหาธรรมระหว่างเมืองละโว้กับทริภุญชัย การทำสงครามกับขุนหลวงวิรังคะ พระราชกรณียกิจที่สำคัญของพระองค์คือการสร้างเขลางค์นคร ช่วงบั้นปลายของชีวิตพระนางทรงครองสมณเพศจวบจนสิ้นพระชนม์

ตำนานกลุ่มนี้ส่วนใหญ่ได้รับอิทธิพลมาจากตำนานหนังสือพระราชชีวิตประวัติพระแม่เจ้าจามเทวี บรมราชนารี ศรีสุริยวงศ์ องค์บดินทร์ ปิ่นธานีทริภุญชัย ของ สุทวารี สุวรรณภานันท์ เห็นได้จากหนังสือตำนานพระนางจามเทวีฉบับอื่นๆ ที่พิมพ์หลังจากนี้ชี้แจงว่ารวบรวมมาจากตำนานพระนางจามเทวี ส่วนของนายสุทวารี สุวรรณภานันท์ด้วย

สำหรับ ตำนานหนังสือพระราชชีวิตประวัติพระแม่เจ้า จามเทวี บรมราชนารี ศรีสุริยวงศ์ องค์บดินทร์ ปิ่นธานีทริภุญชัย ของสุทวารี สุวรรณภานันท์ ผู้เขียนกล่าวว่าเนื้อหาทั้งหมดได้มาจากต้นฉบับของฤๅษีแก้ว และมีทั้งหมด 5 ฉบับ ดังนี้ (สุทวารี สุวรรณภานันท์, 2521 : 7)

ฉบับที่ 1 เป็นอักษรขอม พระพี่เลี้ยงปทุมวดีซึ่งเป็นทั้งอาจารย์ พระพี่เลี้ยงและเป็นพระเมเหสีรองร่วมพระสวามีกับพระแม่เจ้าเป็นผู้บันทึกใส่ลานทองและเก็บฝังไว้ ณ คูหาก้าดอยคำ

ฉบับที่ 2 ท่านเจ้าคุณโหราธิบดีบดินทร์เป็นผู้บันทึกต่อ ฝังไว้ ณ ถ้าพระพุทธรบาท อยู่ห่างจากตำบลเมืองงาย อำเภอเชียงดาว

ฉบับที่ 3 ฝังไว้ ณ ทิศตะวันออกเฉียงเหนือของจังหวัดลำพูน ทางบ้านออนเหนือ อำเภอ สันกำแพง

ฉบับที่ 4 ฝังไว้ ณ คูหากันเขตแดนทริภุญชัย - ละโว้ ปัจจุบันคือบริเวณเหนือเขื่อนกั้นน้ำยันฮี (เขื่อนภูมิพล)

ฉบับที่ 5 เป็นฉบับที่สุทวารี สุวรรณภานันท์ กับสานุศิษย์พระฤๅษีแก้วได้ฝังไว้ร่วมกัน ณ ถ้ำดอยขุนตาล

ผู้เขียนระบุเพิ่มเติมด้วยว่า ฉบับที่ 1-3 บันทึกเป็นอักษรขอม ฉบับที่ 4-5 เป็นอักษรพื้นเมืองล้านนา และฉบับที่ 6 ซึ่งเป็นสำนวนของผู้เขียน เรียบเรียงเป็นภาษาไทยและจะฝังไว้ ณ คูหาจังหวัดลพบุรี มีการตัดข้อความบางตอนออก ได้แก่ การทำพิธีล้างอาถรรพ์ การเก็บพระราชทรัพย์ ทั้งนี้เพื่อรักษาสัจจะที่ให้ไว้กับท่านพ่อฤๅษีและเพื่อประโยชน์แก่แผ่นดิน (สุทวารี สุวรรณภานันท์, 2521 : 7)

สุทวารี สุวรรณภานันท์ กล่าวว่า ตัวอักษรที่บันทึกและสถานที่เก็บตำนานพระนางจามเทวีที่ มีส่วนเติมเต็มตำนานพระนางจามเทวีสำนวนนี้ให้มีความสมจริงมากขึ้น กล่าวคือ

การบันทึกเป็นอักษรขอมสอดคล้องกับช่วงชีวิตของพระนางที่มีศักดิ์เป็นธิดาแห่งกรุงละโว้ ส่วนอักษรล้านนาสอดคล้องกับเหตุการณ์ที่พระนางจามเทวีเดินทางจากละโว้ขึ้นมายังดินแดนล้านนา ส่วนตำนานฉบับที่ 6 ที่เป็นภาษาไทยสอดคล้องกับเหตุการณ์ในปัจจุบันที่ล้านนาถูกผนวกรวมเข้ากับรัฐส่วนกลางของไทย สถานที่เก็บตำนานดังกล่าวล้วนสัมพันธ์กับตำนานพระนางจามเทวีทั้งสิ้นไม่ว่าเป็น เชื้อนภูมิพล ซึ่งในอดีตเป็นสถานที่ที่พระนางจามเทวีเดินทางผ่าน หรือดอยคำซึ่งเป็นสถานที่ที่พระนางได้มาบูรณะพระธาตุไว้ที่แห่งนี้ อีกทั้งยังเกี่ยวข้องกับพระฤๅษีสุเทวซึ่งเป็นผู้เลี้ยงดูพระนางในวัยเด็ก

เมื่อพิจารณาจากพ.ศ. แม้จะพบว่าตีพิมพ์ครั้งแรกในพ.ศ. 2521 ซึ่งตีพิมพ์หลังสำนวนของ ยุทธ เดชคำรน ถึง 11 ปีก็ตาม แต่เมื่อพิจารณาจากคำนำในหนังสือพระราชชีวิตประวัติพระแม่เจ้า จามเทวี บรมราชันี ศรีสุริยวงศ์ องค์บดินทร์ ปิ่นธานีหรือภูษัย ของ สุทธาวารี สุวรรณภาชน์ ในหนังสือที่ตีพิมพ์ครั้งแรกแล้วกลับพบว่าเขียนขึ้นใน พ.ศ. 2509 ทั้งที่เป็นคำนำของผู้เขียน คำวิจารณ์ หนังสือ โดย ชุ่ม ฌ บางช้าง และ เจ้าคุณพระประศาสน์ สุตะคม ล้วนระบุพ.ศ. ตรงกันคือ พ.ศ. 2509 แต่อาจไม่ได้รวมเล่มหรือตีพิมพ์อย่างเป็นทางการจนกระทั่ง พ.ศ. 2521 ผู้เขียนคือ สุทธาวารี สุวรรณภาชน์ ได้รวบรวมและเรียบเรียงขึ้นใหม่พร้อมกับให้สำนักพิมพ์สินอักษรการพิมพ์ตีพิมพ์อย่างเป็นทางการครั้งแรก สอดคล้องกับที่ กิตติ วัฒนมหาคม ได้กล่าวว่า สุทธาวารี ได้นำบันทึกคำแปลเอกสารของพ่อฤๅษีแก้วมาเรียบเรียงพระประวัติพระนางจามเทวีใน พ.ศ. 2509 เฉพาะภาคแรก และพิมพ์เผยแพร่สู่สาธารณชน เป็นเหตุให้ได้รับความสนใจโดยทั่วไป (กิตติ วัฒนมหาคม, 2550 : 320)

ตำนานพระนางจามเทวีสำนวนนี้ได้รับการตีพิมพ์โดยรวมภาคหนึ่งและสอง ใน พ.ศ. 2525 ผู้ว่าราชการจังหวัดลำพูนในขณะนั้นคือ นายเจริญญา พึ่งแสง ให้พิมพ์เผยแพร่ โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อแสดงความจงรักภักดี และประกาศพระเกียรติคุณของพระนางจามเทวี และเพื่อให้เป็นหนังสืออนุสรณ์ทางประวัติศาสตร์และการศึกษาที่สำคัญในวาระสมโภชกรุงรัตนโกสินทร์ 200 ปี (สุทธาวารี สุวรรณภาชน์, 2521: ๓) นอกจากนี้ตำนานสำนวน สุทธาวารี ที่ตีพิมพ์ใน พ.ศ.2525 มีผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. สอนอง วรอุไร ช่วยตรวจสอบและรวบรวมประวัติพระธาตุดอยคำไว้ด้วย

กิตติ วัฒนมหาคม กล่าวถึงตำนานพระนางจามเทวีสำนวนนี้ไว้ว่า เป็นตำนานที่ทางราชการให้การยอมรับ เพราะจังหวัดลำพูนในสมัยของ นายเจริญญา พึ่งแสง เป็นผู้ว่าราชการจังหวัดเป็นผู้จัดพิมพ์ตำนานฉบับนี้จำนวนถึง 6,500 เล่ม ออกเผยแพร่ในช่วงต้น พ.ศ. 2525 ตั้งแต่

ก่อนประดิษฐานพระราชานุสาวรีย์ในปลายปีดังกล่าว เป็นการพิมพ์แจกแก่สาธารณชนทั่วไปโดยไม่มี การวางจำหน่าย (กิตติ วัฒนสมหาตม์, 2550 : 10)

จะเห็นได้ว่า ที่มาของตำนานพระนางจามเทวีสำนวน สุทวารีย์ สุวรรณภาชน์ นี้ มีที่มาที่ดูสลับซับซ้อน เต็มไปด้วยเรื่องเล่าที่มีปาฏิหาริย์ เพิ่มความศักดิ์สิทธิ์ให้แก่ตำนานได้เป็นอย่างดี ส่งผล ให้พระนางจามเทวีสำนวนนี้เป็นบุคคลศักดิ์สิทธิ์ แตกต่างจากเจ้านายหรือกษัตริย์องค์อื่น นอกจากนี้ การบรรยายตำนานที่กล่าวถึงอารมณ์และความรู้สึกของพระนางจามเทวีอย่างละเอียด ทำให้ตำนาน สำนวนนี้ได้รับความนิยม มีผู้นำมาเรียบเรียงและพิมพ์เผยแพร่ซ้ำจำนวนมาก

เนื้อหาของตำนานพระนางจามเทวีกลุ่มเรื่องกำเนิดกุมารีวิณี ทำให้เห็นความ แพร่หลายทางความคิดที่ว่าพระนางจามเทวีคือคนจังหวัดลำพูน เกิดที่หมู่บ้านมอญหนองตู่ อ.ป่าซาง ซึ่งแตกต่างจากตำนานฝ่ายศาสนาที่กล่าวว่าพระนางจามเทวีเป็นธิดาของกษัตริย์เมืองละโว้ ทำให้ พระนางจามเทวีมีความใกล้ชิดกับพื้นที่มากขึ้น เพราะไม่ใช่คนภายนอกที่เข้ามาปกครองอาณาจักร ใหม่ตามคำพูลเชิญของพระฤๅษี

2.1.2.2 กลุ่มเรื่อง “นางอุสาคี”

ตำนานพระนางจามเทวีกลุ่มเรื่องนางอุสาคีนี้มีทั้งสิ้น 3 สำนวนด้วยกัน ได้แก่

1. **เจ้าแม่หมอนเกล้า** (2532) ของ ประสิทธิ์ เพชรรักษ์
2. **ศุภนิมิตพระเจ้าตาเขียว** (2533) ของ วิรัตน์ พร้อมเพียงบุญ
3. **พระราชประวัติองค์พระแม่เจ้าจามเทวี ศรีสุริยวงศ์ องค์บดินทร์ ปันธานี**

ทริภุชยะ (2555) ของ แม้อิทธิชัย แม่บุญเรือน, ประดิษฐ์ และนิตยา หลวงระแหง

ตำนานกลุ่ม “นางอุสาคี” นี้เป็นตำนานพระนางจามเทวีที่มีเนื้อหาคล้ายกับกลุ่ม เรื่อง “กุมารีวิณี” แต่ต่างกันเรื่องชาติกำเนิด มูลเหตุที่ทำให้ต้องพลัดพรากจากครอบครัว และชื่อของ พระฤๅษีผู้ช่วยเหลือพระนางจามเทวี ส่วนเนื้อเรื่องต่อจากนี้ มีเนื้อหาเช่นเดียวกับกลุ่มเรื่อง “กุมารีวิณี” จนจบเรื่อง อย่างไรก็ตาม สถานที่เกิดของพระนางจามเทวียังคงเดิม คือบริเวณหมู่บ้านหนองตู่ เช่นเดียวกับกลุ่มเรื่อง “กุมารีวิณี” แต่เพิ่มเติมชื่อหมู่บ้านเข้าไปด้วยและยังคงอนุภาคพระนางจามเทวี อยู่ในดอกบัวไว้ ความว่า

นางอุสาคี (พระนางจามเทวี) เกิดในหมู่บ้านที่ชื่อว่า “จั่งจาลิงคามา” บริเวณบ้าน หนองตู่ - บ้านเกาะกลางในปัจจุบัน มีแม่ชื่อนางแก้วผกา พ่อชื่อนานอินทวงศ์ (บางตำนานว่าหนาน อินตา) หลังจากทีอุสาคีเกิดได้เพียง 5 เดือน บิดาก็เสียชีวิต แม่แก้วผกาจึงได้ให้ลูกเสละผู้เป็นพี่ชาย

คุณนางอุสาห์ ภายหลังหมู่บ้านเกิดโรคห่า (อหิวาตกโรค) ลุงเสละได้พาเด็กหญิงอุสาห์หนีโรคห่ามาจนถึงบริเวณดอยดึกก็หมดแรงจึงนำนางอุสาห์ไปไว้ในดอกบัวใหญ่พร้อมอธิษฐานขอพรเทวดาให้อุสาห์ปลอดภัย แล้วลุงเสละเสียชีวิตในเวลาต่อมา ภายหลังฤๅษีสฤงเทว (บางตำนานว่าเป็นฤๅษีโสนันโทพุทธชฎิล) ได้ลงจากดอยมาสร่งน้ำที่หนองน้ำเชิงดอยนั้น ก็ได้พบอุสาห์ที่อยู่ในดอกบัว จึงใช้วี (พัด) ยื่นไปที่ดอกบัวนั้น เด็กหญิงอุสาห์ก็ได้คลานขึ้นมาบนพัด ฤๅษีได้เลี้ยงดูพร้อมส่งสอนวิทยาการต่าง ๆ โดยมีพญาวารเป็นผู้ช่วยและตั้งชื่อว่า “จามเทวี”

ต่อมาจามเทวีเจริญวัยขึ้น พระฤๅษีเห็นว่าไม่เหมาะที่สมณเพศจะอยู่ร่วมกับหญิงสาวจึงได้ปรึกษากับสหายฤๅษีด้วยกัน พระฤๅษีแห่งเขาสมอคอน ได้เสนอให้จามเทวีไปอยู่กับกษัตริย์กรุงละโว้เนื่องจากไม่มีราชธิดา พระฤๅษีจึงส่งจามเทวีไปเมืองละโว้โดยให้เดินทางทางน้ำ หลังจากเดินทางไปถึง เจ้าันพรัตน์ (กษัตริย์กรุงละโว้) ได้แต่งตั้งให้เป็น “เจ้าหญิงจามเทวี” และได้ให้เจ้าหญิงเกษวดี และปทุมวดี เป็นผู้ส่งสอนศิลปวิทยาการต่าง ๆ หลังจากนั้นเกิดเหตุการณ์สำคัญ ที่ทดสอบความสามารถของเจ้าหญิงจามเทวีคือการทำสงครามกับเมืองโกสัมพี ผลปรากฏว่าเจ้าหญิงจามเทวีเป็นฝ่ายชนะ สงครามกับเมืองโกสัมพีแล้ว เจ้าหญิงจามเทวีได้อภิเษกกับเจ้าชายรามราช ต่อมาสุเทวฤๅษีและสหายฤๅษีได้ร่วมกันสร้างเมืองตามรูปพรรณสัณฐานแบบหอยสังข์แล้วได้ปรึกษากันว่าจะเชิญเจ้าหญิงจามเทวีมาครองเมืองจึงส่งทูตไปที่เมืองละโว้ ขณะนั้นเจ้าหญิงจามเทวีทรงพระครรภ์ได้ 3 เดือน ในที่สุดเจ้าหญิงได้ตัดสินใจมาครองเมืองตามคำเชิญ พร้อมด้วยช่าง สมณชีพรามณ์ และผู้ติดตาม ก่อนที่เจ้าหญิงจะออกเดินทาง พระเจ้าละโว้มีพระราชโองการอภิเษกเจ้าหญิงขึ้นเป็นกษัตริย์เฉลิมพระนามใหม่ว่า “พระนางจามเทวี บรมราชานารี ศรีสุริยวงศ์ องค์บดินทร์ปิ่นธานีศรีภูษัย”

พระนางจามเทวีได้สร้างศาสนสถานระหว่างเดินทางจำนวนมากและหลังจากที่ได้ครองเมืองศรีภูษัยก็ได้ประสูติพระโอรสแฝดชื่อว่า มหันตยศและอนันตยศ ระหว่างครองเมืองพระนางได้สร้างคุณูปการต่าง ๆ ทั้งการจัดวางผังเมือง และการสร้างพระเครื่อง ต่อมาพระนางจามเทวีได้ช่างแก้ว ชื่อว่าช่างปู่ก่างาเขียว (บางตำนานมี ม้าแก้ว และไก่แก้ว) ความงามของพระนางทำให้ขุนหลวงวิรังคะ เจ้าแห่งชาวลัวะหลงรัก และปรารถนาให้พระนางจามเทวีมาเป็นชายา พระนางจามเทวีถ่วงเวลาด้วยการออกอุบายให้ขุนหลวงวิรังคะพุ่งเส่น้ำจากดอยสุเทพมายังศรีภูษัย หากทำสำเร็จจะแต่งงานด้วย ระหว่างนี้พระนางจามเทวีใช้อุบายให้ขุนหลวงวิรังคะกินหมากพลูลงอาถรรพ์และได้เอาผ้าชิ้นมาเย็บเป็นหมวกให้ขุนหลวงวิรังคะสวมเพื่อทำลายคาถาอาคม ทำให้ขุนหลวงวิรังคะไม่สามารถพุ่งเส่น้ำมาถึงเมืองศรีภูษัยได้ ขุนหลวงวิรังคะทราบว่าเป็นอุบายพระนางจามเทวีจึงโกรธแค้น และทำสงครามกับพระนางจามเทวี แต่แพ้เพราะพระนางจามเทวีได้ช่างปู่ก่างาเขียวช่วย

หลังจากนั้นพระนางจามเทวีขยายอาณาเขตสร้างเมืองเขลางค์นครโดยให้พระโอรสอันทวยศครองเมือง ในช่วงท้ายของชีวิต พระนางจามเทวีได้บำเพ็ญภาวนาจนกระทั่งสิ้นพระชนม์

ตำนานกลุ่มนี้สันนิษฐานว่าได้รับอิทธิพลมาจากสำนวนของ ประสสิทธิ์ เพชรรักษ์ ที่เรียบเรียงขึ้นจากนิมิตของ ไทศาล แสงไชย เนื่องจากเป็นสำนวนที่ตีพิมพ์และเผยแพร่เป็นสำนวนแรกในพ.ศ. 2532 ปีต่อมาตีพิมพ์หนังสือชื่อว่า **ศุภนิมิตพระเจ้าตาเขียว** โดย วิรัตน์ พร้อมเพียงบุญ ซึ่งในเนื้อหาช่วงแรกเป็นเนื้อหา “บันทึกพิเศษ พระนางเจ้าจามเทวี ปฐมกษัตริย์แห่งนครลำพูน” ตำนานสองสำนวนนี้มีแหล่งที่มาเดียวกันนั้นคือจากนิมิตของ ไทศาล แสงไชย แต่ผู้เรียบเรียงต่างกัน

ผู้เขียนกล่าวว่า ไทศาล แสงไชย คือบุคคลพิเศษที่สามารถสื่อสารระหว่างโลกวิญญานกับโลกมนุษย์ได้และมีโอกาสพบปะกับพระนางจามเทวีที่ทิพย์วิมานของพระนาง ดังตอนหนึ่งที่ว่า

การเข้าไปพบปะพูดคุยกับพระนางจามเทวีแต่ละครั้งถ้ามีเวลายาวพอ พระนางก็จะเล่าเรื่องราวของชีวิตในอดีต ความเป็นอยู่ของผู้คนเมืองหรืออุษยชาติตลอดจนลักษณะภูมิประเทศในสมัยก่อนนั้น และแม้แต่เกร็ดเล็กเกร็ดน้อยที่น่าสนใจ สนุก ขบขันให้ไทศาลฟัง เพื่อจะนำมาถ่ายทอดให้แก่ผู้ที่อยากรู้ให้ได้รู้ คุณไทศาลก็ได้เก็บสะสมเรื่องต่าง ๆ ไว้ทีละเล็กละน้อย จนถึงกาลอันสมควร ตามเงื่อนงำที่พระนางจามเทวีกำหนดไว้จึงได้เปิดเผยเรื่องเหล่านี้ ซึ่งกลายเป็นเรื่องที่มีเนื้อหาสาระน่ารู้มากมาย การพบปะพูดคุยกับพระนางจามเทวีนั้น เจ้าแม่จามเทวีจะใช้คำสรรพนามแทนพระองค์ว่า “แม่หม่อม” และรูปร่างของแม่หม่อมที่คุณไทศาลเห็นนั้นเป็นรูปร่างของหญิงชราอายุ 90 ปีกว่า

(ประสสิทธิ์ เพชรรักษ์, 2538: 5)

ส่วนอีกสำนวนเป็นของแม่ชีอัญชลีและคณะ พิมพ์ไว้แจกแก่ผู้มาปฏิบัติธรรมที่สถานปฏิบัติธรรมวัดพระธาตุคอกน้อย อ.คอกหล่อ จ.เชียงใหม่ ซึ่งเป็นสถานที่ที่ปรากฏในตำนานพระนางจามเทวี สำนวนนี้น่าจะได้รับอิทธิพลมาจากสำนวนของ ประสสิทธิ์ เพชรรักษ์ เพราะตีพิมพ์หลังสำนวนของประสสิทธิ์หลายปี

จากการสำรวจตำนานพระนางจามเทวีของกิตติ วัฒนสมมหาตม์ พบว่า ตำนานพระนางจามเทวีที่มีเนื้อหาแบบกลุ่มเรื่อง “นางอุสาคี” คือ ตำนานพระนางจามเทวี ฉบับวัดสามเงา ตก ตำบลย่านรี อำเภอสามเงา จังหวัดตาก ต้นฉบับเดิมคงเป็นตำนานในส่วนที่ทางวัดเรียบเรียงขึ้น และเล่าสืบต่อกันมา ผู้ใช้นามแฝงนามว่า สังกะลิวัดเป็นผู้นำมาเผยแพร่ในนิตยสาร*ศาสตร์เหนือโลก*

กล่าวถึงกำเนิดพระนางจามเทวีที่ลำพูนไว้อีกสำนวนหนึ่ง นอกจากนั้นยังแจกแจงถึงการเดินทางไปยังกรุงละโว้และเหตุการณ์อื่นๆ ตลอดเรื่องซึ่งมีเค้าโครงเกือบจะเหมือนกับตำนานที่ นายสุทวารวิสุวรรณภรณ์ (กิตติ วัฒนมะหัทธม, 2550 : 6) เขียนเล่า

อย่างไรก็ตาม ผู้วิจัยมีความเห็นว่าตำนานฉบับวัดสามเงาตกนี้ น่าจะได้รับอิทธิพลมาจาก **ตำนานสำนวนเจ้าแม่หมอนเล่า** ของ ประสิทธิ์ เพชรรักรักษ์ เนื่องจากเผยแพร่ออกมาหลังพ.ศ. 2532 ซึ่งเป็นปีที่ตีพิมพ์ **ตำนานสำนวนเจ้าแม่หมอนเล่า** ครั้งแรก ดังที่ กิตติ ได้กล่าวว่า ตำนานฉบับวัดสามเงาตกนี้เผยแพร่ภายหลัง **จอมนางหริภุญไชย** ซึ่งตีพิมพ์ครั้งที่ 3 (กิตติ วัฒนมะหัทธม, 2550 : 7) ซึ่งจากการสำรวจของผู้วิจัยพบว่า **จอมนางหริภุญไชย** พิมพ์ครั้งที่ 3 ใน พ.ศ. 2548 ดังนั้นจึงเป็นไปได้ว่าตำนานพระนางจามเทวีฉบับวันสามเงาตกตีพิมพ์หลังสำนวนเจ้าแม่หมอนเล่าถึงกว่าสิบปี

นอกจากนี้ สำนวนของ ประสิทธิ์ เพชรรักรักษ์ ยังได้กล่าวถึงอดีตชาติของพระนางจามเทวีสรุปได้ว่า อดีตชาติของพระนางจามเทวีคือ นางศรีจันต๊ะ ชาวเมืองรัมยะนครโกลัมโพกฐ้อม (วัดธรรมนิยารามในปัจจุบัน) นางศรีจันต๊ะลำบากมาก แต่นางก็หมั่นทำบุญและขออิच्छฐานจิตว่าด้วยอาณิสสรส์ของบุญที่ได้ทำนี้ไม่ว่าเกิดชาติใดก็ตาม ขอให้มีความสุขสบาย หากว่ามีกุศลมากขอให้เกิดมาเป็นเจ้าคนนายคนอันมีพญาเจ้าเมืองเป็นที่สุดเทอญ ท่านครูบาญาณวิชัยย์ ครูบาที่นางศรีจันต๊ะนับถือได้น้อมรับรู้และอนุโมทนาให้ความปรารถนาของนางสำเร็จ และด้วยอาณิสสรส์ในชาติก่อนทำให้ในชาติต่อมาบังเกิดเป็นพระนางจามเทวี กษัตริย์แห่งหริภุญชัย ในเนื้อหาของตำนานสำนวนนี้ยังระบุด้วยว่าตัวละครในตำนานเป็นบุคคลใดในชาตินี้ มีทั้งที่เป็นเจ้าหน้าที่ภาครัฐและประชาชนทั่วไป

อย่างไรก็ตาม เมื่อศึกษาตำนานสำนวนของแม่ชีบุญเรือนและการผลิตซ้ำตำนานสำนวนนางอุสาห์ในรูปแบบของจิตรกรรมฝาผนังกลับไม่พบอนุภาคการกลับชาติของนางศรีจันต๊ะ หรือการระบุชื่อบุคคลในชาติปัจจุบันแต่อย่างใด คงไว้แต่เพียงอนุภาคเหตุการณ์เกิดของนางอุสาห์ และเหตุการณ์ที่ลู่ เสละพานางอุสาห์หนีโรคอหิวาต์มาปล่อยไว้ที่ตอกบัวเท่านั้น

แม้ว่าตำนาน กลุ่มเรื่อง “นางอุสาห์” นี้จะตีพิมพ์จำนวนน้อยกว่าแต่อาจได้รับความนิยมในรูปแบบของมุขปาฐะมากกว่า สิ่งหนึ่งที่ยืนยันได้ดีถึงความแพร่หลายของตำนานสำนวนนี้คือการนำตำนานสำนวนนี้ไปผลิตซ้ำในรูปแบบของจิตรกรรมฝาผนังพร้อมเนื้อหาประกอบภาพที่วัดพระบาทห้วยต้ม อ.ลี้ จ.ลำพูน และวัดจามเทวี อ.เมือง จ.ลำพูน¹

¹ ศึกษาดูภาพจิตรกรรมที่วัดพระบาทห้วยต้ม อ.ลี้ จ.ลำพูน ในบทที่ 3 หัวข้อ การผลิตซ้ำตำนานพระนางจามเทวี ประเภทจิตรกรรมฝาผนัง

2.1.2.3 กลุ่มเรื่อง “พระโพธิสัตว์กวนอิม”

กลุ่มเรื่องพระโพธิสัตว์กวนอิมมี 2 ส่วนนวนได้แก่

1. **เกร็ดพระราชประวัติพระนางจามเทวี** ของ แก้ว อัมรินทร์ (2554)
2. **ตำนานพระนางจามเทวี** ของ จำนงค์ อยู่สว่าง (2557)

ตำนานกลุ่มนี้เป็นตำนานที่เพิ่มโครงเรื่อง ประวัติพระนางจามเทวีบนสรวงสวรรค์ ก่อนที่จะลงมาในโลกมนุษย์ ตำนานกลุ่มพระโพธิสัตว์กวนอิมนี้เป็นตำนานที่สร้างขึ้นใหม่ (ผู้วิจัยจะอภิปรายประเด็นนี้อย่างละเอียดในหัวข้อ 2.4.6.1) และน่าจะได้รับอิทธิพลมาจากหนังสือ**เกร็ดพระราชประวัติพระนางจามเทวี**ของ แก้ว อัมรินทร์ ที่ตีพิมพ์ครั้งแรกเมื่อ พ.ศ. 2554 ซึ่งเนื้อหาส่วนใหญ่เป็นเรื่องราวของพระนางจามเทวีและพระแก้วเสด็จคณินเป็นข้อมูลที่ได้มาจากการถ่ายทอดจากบุคคลที่อ้างว่าสื่อจิตกับพระนางจามเทวี เนื้อหาเน้นย้ำว่าพระนางจามเทวีคือพระโพธิสัตว์กวนอิมที่มีภารกิจสำคัญคือการเผยแผ่ศาสนาในแผ่นดินล้านนาโดยมีพญานาคเป็นผู้ช่วยเหลือ นอกจากนี้ ในตำนานยังกล่าวถึงที่มาของพระแก้วขาวเสด็จคณินว่าแท้จริงแล้วคือพระพุทธรูปที่พระนางจามเทวีขอมาจากสรวงสวรรค์

จากการสำรวจตำนานพระนางจามเทวี ของ แก้ว อัมรินทร์ พบว่ามีพลวัตของการสร้างตำนานเพื่อรองรับกิจกรรมของกลุ่มบารมีธรรมในด้านต่าง ๆ ซึ่ง แก้ว อัมรินทร์ เป็นสมาชิกและเพื่อให้สังคมของคนที่น่าเชื่อถือพระนางจามเทวีอยู่แล้วยอมรับ อีกทั้งยังมีการนำ “เทพ” หรือ “สิ่งศักดิ์สิทธิ์” ที่คนในสังคมรู้จักและให้ความนับถือในวงกว้างมาดึงดูดคนทั่วไปให้เป็นสมาชิกคณะบารมีธรรม ทำให้คณะบารมีธรรมเป็นคณะที่มั่นคงและมีที่ยืนในสังคมเหนือกลุ่มหรือสำนักอื่น ๆ ที่ทรงพระนางจามเทวี

ตำนานพระนางจามเทวีสำนวนของ จำนงค์ อยู่สว่าง ก็เช่นเดียวกันที่พิมพ์ขึ้นเพื่อแจกให้แก่ผู้ที่มีส่วนร่วมงานบวงสรวงพระนางจามเทวีครั้งแรกที่วัดบางพึ้ง จังหวัดลพบุรี สำนวนนี้มีเนื้อหาสอดคล้องกันกับสำนวน ของ แก้ว อัมรินทร์ ที่กล่าวว่าพระนางจามเทวีคือเจ้าแม่กวนอิม อย่างไรก็ตามสำนวนของจำนงค์ อยู่สว่างนี้ได้เพิ่มเติมเนื้อหาเรื่องความเกี่ยวพันระหว่างพระนางจามเทวีกับ “วัดบางพึ้ง” โดยกล่าวว่าในอดีต “วัดบางพึ้ง” คือพระราชวังของพระนางจามเทวีกับเจ้าชายรามราชผู้เป็นพระสวามี การเพิ่มเติมเนื้อหาดังกล่าวก็เพื่อแสดงให้เห็นความสำคัญของพื้นที่ “วัดบางพึ้ง” ว่ามีประวัติความเป็นมาอันยาวนาน อีกทั้งยังผูกโยงกับวีรสตรีในตำนาน ทำให้พื้นที่ “วัดบางพึ้ง” เป็นวัดที่มีความพิเศษและศักดิ์สิทธิ์ เนื้อหาของตำนานจึงเป็นส่วนสำคัญในการ

สร้างความชอบธรรมในการประกอบพิธีกรรมที่เกี่ยวกับพระนางจามเทวีที่เกิดขึ้นเป็นครั้งแรกที่ “วัดบางพิง” แห่งนี้

เนื้อหาของตำนานกลุ่ม “พระโพธิสัตว์กวนอิม” เริ่มเรื่องด้วยโครงสร้างชีวิตของพระนางจามเทวีตั้งแต่ก่อนการจุติจากสรวงสวรรค์ลงสู่โลกมนุษย์ การเลือกพญานาคเป็นผู้ช่วย ชีวิตวัยเยาว์ การอภิเษกสมรสกับเจ้าชายรามราช การรับคำเชิญจากท่านสุเทวฤๅษีขึ้นไปปกครองหริภุญชัย การเดินทางและความยากลำบากในการเดินทาง การสร้างศาสนสถาน กำเนิดพระราชโอรสแฝด การทำศึกสงครามกับขุนหลวงวิรังคะ การสร้างเขลางค์นคร ชีวิตบั้นปลายพระชนม์ชีพ การสวรรคต การกลับสู่โลกมนุษย์เพื่อตามหาพระแก้วขาวเสด็จมณี

จากการสำรวจเนื้อหาพระนางจามเทวีของตำนานกลุ่มนี้พบว่า แม้ว่ามีรายละเอียดของเนื้อหาที่แตกต่างกันบ้าง โดยเฉพาะอย่างยิ่งในเรื่องของชาติกำเนิดที่บางตำนานว่าเป็นลูกเศรษฐีอินตาที่หมู่บ้านหนองตู บ้างว่าเป็นเด็กอุสาคีซึ่งเกิดที่หมู่บ้านจุงจาลิงคามะ บ้างว่าเป็นภาคหนึ่งของพระโพธิสัตว์กวนอิมแบ่งภาคลงมาเกิดเป็นพระราชธิดากรุงละโว้ นอกจากนี้เนื้อหาของพลัดพรากจากผู้ให้กำเนิดก็แตกต่างกัน บางสำนวนกล่าวว่าเกิดจากพญานาค บ้างว่าพระอินทร์ให้พระวิสสุกรรมช่วยไปถวายฤๅษีเนื่องจากเกิดการทะเลาะกันในหมู่บ้าน บ้างว่าเกิดจากโรคภัย ลุงของพระนางจามเทวีจึงต้องพาหนีจากหมู่บ้าน

โครงเรื่องสำคัญที่เหมือนกันทุกสำนวนคือ พระนางจามเทวีอยู่ในดอกบัว ภายหลังจากพระฤๅษีวาสูเทพมาพบและเป็นคนช่วยเลี้ยงดูพระนางจามเทวี หลังจากนั้นพระฤๅษีส่งพระนางจามเทวีไปเป็นธิดาบุญธรรมที่เมืองละโว้ พระนางจามเทวีช่วยเมืองละโว้ทำสงครามกรุงโกสัมพี ต่อมาทรงหมั้นกับเจ้าชายรามราชและเดินทางมาปกครองหริภุญชัยตามคำกราบทูลเชิญของพระฤๅษีระหว่างทางมีการสร้างวัดหรือบูรณะพระธาตุจำนวนมาก พอถึงเมืองหริภุญชัยได้ช้างคู่บารมีและทำสงครามใหญ่อีกครั้งคือรบกับขุนหลวงวิรังคะและพระนางชนะได้ด้วยการทำลายคาถาอาคม หลังเสร็จศึกได้ขยายดินแดนไปยังเขลางค์นคร บั้นปลายชีวิตทรงสมทานศีลจนกระทั่งสิ้นพระชนม์

2.1.3 ตำนานพระนางจามเทวีที่อยู่ในพงศาวดาร

ตำนานพระนางจามเทวีที่อยู่ในพงศาวดาร ได้แก่ พงศาวดารโยนก พระยาประชากิจกรจักร (แช่ม บุนนาค) ได้รวบรวมและเรียบเรียงขึ้นและพิมพ์ในหนังสือวชิรญาณเป็นตอนๆ ระหว่าง พ.ศ. 2441 – 2442 ต่อมาได้เรียบเรียงใหม่แล้วรวมพิมพ์เป็นเล่มอีก 7 ครั้ง โดยรวบรวมจากตำนานต่าง ๆ ซึ่งเป็นต้นฉบับอักษรไทยเหนือหรือลาวจำนวน 17 เล่ม ได้แก่ ตำนานสุวรรณโคมคำ ตำนาน

สิงหนวัติ ตำนานเมืองหริภุญชัย และจามเทวีวงศ์ ตำนานหิรัญนครเชียงแสน ตำนานพิงควงศ์
 ชินกาลมาลินี ตำนานเมืองพะเยา ตำนานเชียงราย ตำนานเมืองน่าน และตำนานเกร็ดต่าง ๆ
 ตำนานพระธาตุดอยตุง พระธาตุดุสิต พระธาตูลำปาง ตำนานพระแก้ว ตำนานพระสิงห์ ตำนาน
 พระแก้วจันทน์ ตำนานพระพุทธรูปศิลา ตำนานพระเจ้าตนหลวงทุ่งเอี้ยง

เนื้อหาที่เกี่ยวกับพระนางจามเทวีนั้นอยู่ในภาคที่ ชื่อ “หริภุญไชย ว่าด้วยจามสมัย” ซึ่ง
 แบ่งเป็น 5 ปริเฉท คือ การกำเนิดเมืองหริภุญชัย ระยะเวลานางจามเทวี การสร้างเมืองนครเขลางค์
 การทำศึกสงครามกับละโว้ และสุดท้ายเป็นเรื่องของพระเจ้าอาทิตย์วงศ์มาถึงกษัตริย์องค์สุดท้ายคือ
 พระยาธิบยา

ในต้นเรื่องนั้นกล่าวถึงการเสด็จมาของพระพุทธเจ้าและทรงทำนายนการกำเนิดเมือง
 หริภุญชัย นอกจากนี้ตำนานยังกล่าวถึงการกำเนิดฤๅษี ทั้ง 5 ซึ่งอาศัยอยู่ตามภูเขาต่าง ๆ แล้วเน้นที่
 ฤๅษีวาสุเทพผู้สร้างเมืองให้แก่คนที่เกิดในรอยเท้าสัตว์ ภายหลังน้ำท่วมเมืองเนื่องจากกษัตริย์ตัดสินว่า
 การตีมารดานั้นไม่ผิด ฤๅษีวาสุเทพจึงเชิญสุกทันตฤๅษี แห่งกรุงละโว้มาร่วมกันสร้างเมืองใหม่ ซึ่งมี
 รูปพรรณสัณฐานแบบหอยสังข์ แล้วฤๅษีทั้งสองส่งทูตคือ นายควิยะเชิญพระนางจามเทวีพระธิดากรุง
 ละโว้มาครองเมือง ในขณะนั้นพระนางจามเทวีเป็นเทวีของอุปราชาครองเมืองรามนครและทรงครุภ
 ได้ 3 เดือน หลังจากนั้นพระนางจามเทวี นายควิยะ และ สุกทันตฤๅษี ได้ออกเดินทาง พร้อมด้วย
 บริวาร ระหว่างเดินทางพระนางจามเทวีได้สร้างสถานที่เกี่ยวกับศาสนามากมาย สถานที่บางแห่งที่
 พระนางเดินทางผ่านก็ได้กลายมาเป็นชื่อบ้านนามเมือง เมื่อถึงหริภุญชัยพระนางจามเทวีได้รับการ
 ราชาภิเษกเป็นกษัตริย์ครองเมือง หลังจากราชาภิเษกได้ 7 วันพระนางก็ให้กำเนิดพระโอรสแฝดชื่อ
 มหันตยศกาและอินทวรกุมาร พระนางครองเมืองด้วยศุภพิชราชธรรม เหล่าเทวดาจึงได้บันดาล
 ช้างเผือกงาเขียว อันอยู่ ณ เชิงเขาอ่างสรอง ให้ลงมาเป็นช้างคู่บารมีพระนางจามเทวี นอกจากนี้
 ตำนานได้กล่าวถึงขุนลัวะ ชื่อวิรังคะเป็นเจ้าแห่งชาวลัวะเกิดหลงใหลความงามของพระนางจามเทวีแต่
 พระนางจามเทวีปฏิเสธทำให้ขุนหลวงวิรังคะโกรธแค้นยกทัพมาแต่ก็ต้องพ่ายแพ้ให้แก่ช้างคู่บารมี
 พระนางจามเทวีได้ให้พระโอรสแฝดอภิเษกกับพระธิดาแฝดของขุนหลวงวิรังคะ ทั้งสองเมืองสงบสุข

หลังจากนั้นเนื้อหาของตำนานกล่าวถึงการขยายดินแดนของพระนางจามเทวีไปยัง
 เขลางค์นครเพื่อให้พระโอรสแฝดองค์เล็กครองเมือง โดยมีพระมหาพรหมฤๅษีเป็นผู้ร่วมสร้าง หลังจาก
 สร้างเขลางค์นครแล้วพระนางจามเทวีก็สวรรคต เนื้อหาในตำนานได้กล่าวต่อไปถึงกษัตริย์องค์ต่อ ๆ
 มาจนสิ้นราชวงศ์จามเทวี

ตำนานพระนางจามเทวีที่อยู่ใน **พงศาวดารโยนก** มีลักษณะเป็นตำนานเมืองที่กล่าวถึงความ เป็นมาของเมืองนับตั้งแต่พระพุทธเจ้าเสด็จมา กล่าวถึงกษัตริย์ที่ปกครองเมือง เรื่องของพระนางจามเทวีมีเนื้อหาเช่นเดียวกันกับ **จามเทวีวงศ์** และ**ชินกาลมาลีปกรณ์** โดยนำเสนอเนื้อหาแบบเปรียบเทียบระหว่างตำนานทั้งสองและตำนานอื่น ๆ ที่มีการกล่าวถึงพระนางจามเทวีควบคู่กันไป

2.2 ตำนานที่มีเนื้อหาอ้างอิงถึงพระนางจามเทวี

ตำนานกลุ่มนี้คือตำนานที่มีเนื้อหาอ้างอิงถึงพระนางจามเทวี ไม่ได้เล่าประวัติพระนางจามเทวีแบบสมบูรณ์ แต่จะเล่าพฤติกรรมของพระนางจามเทวีที่สัมพันธ์กับสถานที่ บุคคล และพระพุทธรูปในท้องถิ่น ผู้วิจัยได้จำแนกตำนานออกเป็น 2 กลุ่ม คือ ตำนานที่อ้างอิงถึงความเชื่อมโยงระหว่างพระนางจามเทวีกับสถานที่ต่าง ๆ และตำนานที่อ้างอิงถึงพระนางจามเทวีที่สร้างมาจากอนุภาคต่าง ๆ ดังนี้

2.2.1 ตำนานที่อ้างอิงถึงความเชื่อมโยงระหว่างพระนางจามเทวีกับสถานที่ต่าง ๆ

ตำนานที่อ้างอิงถึงความเชื่อมโยงระหว่างพระนางจามเทวีกับสถานที่ พบจำนวนมากถึง 54 สำนวน พบที่จังหวัด ลพบุรี ตาก น่าน แพร่ ลำปาง เชียงใหม่ ลำพูน ดังตารางแสดงรายชื่อตำนานแยกตามจังหวัดดังนี้

ตารางที่ 4 แสดงรายชื่อตำนานที่เกี่ยวข้องกับพระนางจามเทวีในจังหวัดต่าง ๆ

ตำนานที่เกี่ยวข้องกับพระนางจามเทวีในจังหวัดต่าง ๆ	
ลำดับที่	จังหวัดลำพูน
	ชื่อตำนาน
1.	ตำนานวัดจามเทวี(กุฎ) ต.ในเมือง อ.เมือง จ.ลำพูน
2.	ตำนานวัดมหาวัน ต.ในเมือง อ.เมือง จ.ลำพูน
3.	ตำนานวัดพระคงฤๅษี ต.ในเมือง อ.เมือง จ.ลำพูน
4.	ตำนานวัดประตูลี้ อ.เมือง จ.ลำพูน
5.	ตำนานประตู่ช้างสี ต.ในเมือง อ.เมือง จ.ลำพูน
6.	ตำนานวัดช้างร้อง ต.ในเมือง อ.เมือง จ. ลำพูน
7.	ตำนานบ่อน้ำเลี้ยงวัดธรรมนิยาราม (กุหล่มัก) จ.ลำพูน
8.	ตำนานหนองน้ำจามเทวี ต.ในเมือง อ.เมือง จ.ลำพูน
9.	ตำนานบ้านวังสะแกง ต. หนองล่อง อ.เมือง จ.ลำพูน
10.	ตำนานวัดธรรมนิยาราม (กุหล่มัก) ต.ต้นธง อ.เมือง จ. ลำพูน (สำนวน 1)

11.	ตำนนวนวัดบรมนิวาสาราม (กู่ละมั่ง) ต.ต้นธง อ.เมือง จ. ลำพูน (สำนวน 2)
12.	ตำนนวนวัดศรีบุญเรือง อ.เมือง จ.ลำพูน
13.	ตำนนวนโบราณสถานวัดป่าคะยอมใต้ ต.มะเขือแจ้ อ.เมือง จ.ลำพูน
14.	ตำนนวนพระพุทธรูปตาคผ้า ต.มะกอก อ.ป่าซาง จ. ลำพูน
15.	ตำนนวนหมู่บ้านหนองตู๋ - บ่อควา ต.บ้านเรื่อน อ.ป่าซาง จ.ลำพูน
16.	ตำนนวนโบราณสถานเวียงเกาะกลาง ต.บ้านเรื่อน อ.ป่าซาง จ.ลำพูน
17.	ตำนนวนวัดพระธาตุห้าดวง ต. ลี อ.ลี จ. ลำพูน
18.	ตำนนวนพุทธนครธรรม (ดอยกินป่าเชียง) ต.ศรีบัวบาน อ.เมือง จ.ลำพูน
19.	ตำนนวนวัดสันป่ายางหลวง ต. ในเมือง อำเภอเมือง จ. ลำพูน
20.	ตำนนวนวัดน้อยวังสะแกง อ.เวียงหนองล่อง จ.ลำพูน
จังหวัดเชียงใหม่	
21.	ตำนนวนวัดพระธาตุคอกคำ ต.แม่เหียะ อ.เมือง จ.เชียงใหม่
22.	ตำนนวนวัดละโว้ ต.หนองแก้ว อ.หางดง จ. เชียงใหม่
23.	ตำนนวนวัดมงคลเกษม (วัดยั้งบัว) ต.หนองแก้ว อ.หางดง จ. เชียงใหม่
24.	ตำนนวนวัดโขงขาว ต.บ้านแหวน อ.หางดง จ.เชียงใหม่
25.	ตำนนวนวัดอุโบสถ (แสนตอ) ต.น้ำแพร่ อ.หางดง จ.เชียงใหม่
26.	ตำนนวนวัดพระเจ้าไท้ ต.ฮอด อ. ฮอด จ.เชียงใหม่
27.	ตำนนวนวัดสันกู่ ต.หางดง อ.ฮอด จ.เชียงใหม่
28.	ตำนนวนพระพุทธรูปแก้วข้าว ต.ฮอด อ.ฮอด จ.เชียงใหม่
29.	ตำนนวนเมืองพิศดารนคร อ.ฮอด จ. เชียงใหม่
30.	ตำนนวนวัดคอกยอแก้วจามเทวี ต. ฮอด อ.ฮอด จ.เชียงใหม่
31.	ตำนนวนวัดป่าลาน ต.สองแคว อ.ดอยหล่อ จ. เชียงใหม่
32.	ตำนนวนวัดพระธาตุคอกน้อย ต.ดอยหล่อ อ.ดอยหล่อ จ. เชียงใหม่
33.	ตำนนวนวัดพระธาตุศรีทรีกัลสปะ(สำนักสงฆ์ปฏิบัติธรรมดอยตอก) ต.บงตัน อ.ดอยเต่า จ.เชียงใหม่
34.	ตำนนวนวัดพระธาตุคอกเก็ง ตั้งอยู่ ต.ท่าเตื่อ อ.ดอยเต่า จ. เชียงใหม่
35.	ตำนนวนวัดพระธาตุศรีจอมแจ้ง (ชะแมดเก่า) ต.ช่วงเปา อ.จอมทอง จ.เชียงใหม่
จังหวัดลำปาง	
36.	ตำนนวนอำเภอห้างฉัตร จ.ลำปาง
37.	ตำนนวนวัดปงยางคก ต.ปงยางคก อ.ห้างฉัตร จ.ลำปาง
38.	ตำนนวนวัดป่าพระนางเจ้าจามเทวี - หนองปู่ฮ้อ ต.ห้างฉัตร อ.ห้างฉัตร จ.ลำปาง.
39.	ตำนนวนวัดพระธาตุจอมปิง ต.นกแก้ว อ.เกาะคา จ.ลำปาง
40.	ตำนนวนวัดถ้ำขุมทรัพย์ ต.ใหม่พัฒนา อ.เกาะคา จ.ลำปาง
41.	ตำนนวนพระธาตุลำปางหลวง ต.ลำปางหลวง อ.เกาะคา จ. ลำปาง
42.	ตำนนวนบ่อน้ำเลี้ยงพระนางจามเทวี อ.เกาะคา จ.ลำปาง

43.	ตำนานวัดพระธาตุเสด็จ ต.เสด็จ อ.เมือง จ. ลำปาง
44.	ตำนานเมืองเถิน อ.เถิน จ.ลำปาง
จังหวัดแพร่	
45.	ตำนานเมืองสอง อ.สอง จ.แพร่
46.	ตำนานวัดพระธาตุศรีดอนคำ ต.ห้วยอ้อ อ.สอง จ.แพร่
47.	ตำนานวัดสะแล่ง ต.ห้วยอ้อ อ.สอง จ.แพร่
จังหวัดน่าน	
48.	ตำนานวัดพญาวัด ต.ตุ้ใต้ อ.เมือง จ.น่าน
จังหวัดตาก	
49.	ตำนานผาอาบนาง อ.สามเงา จ.ตาก
50.	ตำนานผาสามเงา ต.ย่านรี อ.สามเงา จ.ตาก
51.	ตำนานวัดพระธาตุแก่งสร้อย ต.บ้านนา อ.สามเงา จ.ตาก
จังหวัดลพบุรี	
52.	ตำนานวัดเชิงท่า ต.ท่าหิน อ.เมือง จ. ลพบุรี
53.	ตำนานวัดถ้ำตะโก ต.เขาสมอคอน อ.ท่าม่วง จ.ลพบุรี
54.	ตำนานวัดบางพิง ต. มหาสอน อ.บ้านหมี่ จ.ลพบุรี

น่าสังเกตว่า ตำนานลักษณะนี้จะพบในจังหวัดริมแม่น้ำปิงเป็นส่วนใหญ่ เนื้อหาส่วนใหญ่เป็นเรื่องราวของพระนางจามเทวีที่สร้างศาสนสถานไว้ในแต่ละพื้นที่ในจังหวัดต่าง ๆ ดังตัวอย่าง

ตำนานวัดคู่ละมั่ง (รมณียราม) จังหวัดลำพูน

เมื่อพระนางจามเทวีได้รับคำเชิญของสุทนต์ให้ขึ้นมาครองเมืองหริภุญชัยแล้ว พระนางก็พร้อมด้วยอำมาตย์ราชบริพาร ก็เสด็จขึ้นโดยทางชลมารค จนกระทั่งบรรลุลถึงเมืองฮอด พระนางจึงมีพระเสาวนีย์ตรัสปรึกษาแก่หมู่อำมาตย์ราชครูทั้งหลายว่า เราจะตั้งเวียงเล็กพักอยู่ ณ สถานที่นี้ก่อน ยังมีควรจะด่วนเข้าไปในเมืองลำพูนยามนี้ พวกอำมาตย์ราชครูก็เห็นด้วย พระนางจึงปรึกษาต่อไปว่าจะควรตั้งเวียงพักตรงไหนจึงจะดี อำมาตย์ราชครูโหราจารย์ทั้งหลายต่างก็กราบถวายทูลความเห็นว่าจะเสี่ยงธนูตามประเพณีที่เคยมีมาแต่ก่อน พระนางเจ้าก็เห็นด้วย จึงตรัสสั่งให้นายธนูศิลป์ไปเฝ้ามีพระราชเสาวนีย์ว่า เราจักตั้งบ้านอยู่เหนือที่นี้ท่านจงยิงธนูของท่านเสี่ยงหาสถานที่อันเป็นมงคลแก่เราเถิด นายธนูศิลป์รับพระเสาวนีย์แล้วก็พากันไปตั้งพิธีพลีกรรมเสี่ยงธนู แล้วก็ขึ้นสายพาดป็นธนูบายหน้าเฉพาะทิศเหนือแล้วก็ลั่นธนูไป ปืนธนู อันนายธนูศิลป์ยิงมาจากท่าเชียงทองในครั้งนั้นก็ตกลงมาปักอยู่ที่เจดีย์วัดละมั่ง (คือวัดคู่ละมั่งบัดนี้ ในตำนานโยนกว่า วัดละโว้) พวกนายธนูศิลป์ซึ่งตามลูก

ธนูมาพบเห็นลูกธนูตกอยู่และตั้งอยู่ในลักษณะตรงก็ให้คนเฝ้าสถานที่นั้นไว้ แล้วก็มากราบทูลให้พระนางจามเทวีทรงทราบพระนางเจ้าจิงตริสใช้ให้ราชบัณฑิตทั้งหลายไปอาราธนาถามพระสงฆ์เจ้าทั้งหลายว่า ปืนธนูตกในที่นี้ควรทำประการใดก่อนจึงจะดี พระสงฆ์ทั้งหลายถวายพระพรว่า มหาราชเทวีนำพระศาสนามาแต่กรุงละโว้ ควรหยังรักพระศาสนาลงที่นี้ก่อน พระนางจามเทวีได้สดับก็เห็นชอบด้วย จึงโปรดให้สถาปนาพระอารามขึ้น ณ ที่นั้น ให้ก่อพระมหาเจดีย์ ณ ที่ปืนธนูตก บรรจุพระบรมธาตุและลูกธนูที่ยังเสี้ยนมาไว้ในที่นั้น แล้วสร้างกุฏิ ศาลา และหล่อพระพุทธรูปเท่าส่วนพระองค์ของพระนางจามเทวี บรรจุพระบรมธาตุประดิษฐานไว้ในพระอารามนั้น พระพุทธรูปองค์นี้ภายหลังมีอิทธิปาฏิหาริย์ศักดิ์สิทธิ์ ในทางรักษาโรคภัยไข้เจ็บประชาชนนับถือเป็นอันมาก ในครั้งนั้น พวกอำมาตย์ราชบริพารเป็นต้นว่า พระยาแขนเหล็ก พระยาบ่อเบี้ย (ในตำนานมูลศาสนาว่า พระยาบเพก) ต่างก็ได้สร้างพระพุทธรูปไว้คนละองค์สององค์ พระพุทธรูปจึงบังเกิดขึ้นมากมายในสมัยนั้น เมื่อทรงสร้างพระอารามเสร็จเรียบร้อยแล้ว พระนางก็โปรดให้สร้างพระราชนิเวศน์มณฑลเสด็จสถาน ประทับสำราญอยู่ ณ ที่นั้น จึงเรียกในสมัยนั้นว่า “รมย์คาม” ครั้นกาลเวลาล่วงเลยมา คนทั้งหลายต่างก็เรียกกันว่า “บ้านละมั่ง” มาจนถึงทุกวันนี้ พระนางเจ้าประทับสำราญอยู่ ณ ที่นั้นไม่นานนัก พระवासเทพฤชชีก็เชิญเข้าไปในเมืองลำพูนตั้งการพิธีราชาภิเษกพระนางจามเทวีเป็น “พระบรมราชาธิราชินี” ครองราชย์สมบัตินครลำพูนแต่นั้นมา

(สงวน โชติสุขรัตน์, 2552: 591-592)

ตำนานวัดสันกู่ จังหวัดเชียงใหม่

พระนางจามเทวีได้ออกทำศึกกับอริราชศัตรูในเขตชายแดนฝั่งเหนือและหลังจากการสู้รบแล้วพระองค์ทรงเสด็จกลับนคร พร้อมกับศพของทหารที่ร่วมรบกับพระองค์โดยเสด็จกลับทางน้ำ ขณะนั้นเป็นหน้าน้ำหลากกระแสน้ำเชี่ยวมากเรือที่บรรทุกศพของทหารได้ล่ม พระองค์จึงมีคำสั่งให้ทหารทั้งหมดค้นหาศพที่จมอยู่ในท้องน้ำและให้นำศพขึ้นมาทำพิธีและสร้างวัดขึ้น ณ ที่แห่งนั้น ส่วนพระนางจามเทวีได้บวชและถือศีลอยู่ที่วัดแห่งนี้ พร้อมได้สร้างกู่ (เจดีย์) เก็บกระดูกเพื่ออุทิศส่วนกุศลให้แก่ไพร่พลที่เสียชีวิตในสงคราม และเสด็จกลับนครหริภุญชัย จนกระทั่งบั้นปลายชีวิตของพระแม่เจ้าจามเทวี พระองค์ได้เสด็จกลับมาที่วัดนี้และได้มาปฏิบัติธรรมถือศีลและปฏิบัติธรรมเพื่ออุทิศให้กับดวงวิญญาณของทหารที่วัดแห่งนี้

(ระบบฐานข้อมูลวัด มหาวิทยาลัยฟาร์อีสเทิร์น, 2555: ออนไลน์)

ตำนานวัดหนองปู่ฮ้อ (วัดป่าพระนางจามเทวี) จังหวัดลำปาง

พระนางจามเทวีได้เสด็จมาเขลาจันคร ที่อำเภอห้างฉัตรในปัจจุบันพร้อมกับพระราชโอรส พระเจ้านันทยศเพื่อเดินทางเข้ามาปกครองเมืองเขลาจันคร ระหว่างเดินทางได้เคลื่อนไพร่พลพร้อมช้าง ม้า วัว คาย ขบวนเสบียงอาหารผ่านมาบริเวณสถานที่นี้ ปรากฏว่าไม่สามารถผ่านได้ เนื่องจากบริเวณนี้พื้นดินเป็นหล่มเป็นหนอง ช้าง ม้า วัว ควายเป็นติดหล่มดินโคลน ไม่สามารถเดินทางต่อไปได้ ด้วยพระบารมีแห่งพระนางเจ้าจามเทวี ซึ่งทรงทราบว่าเหล่าพญานาคที่ได้ปกปักรักษาสถานที่แห่งนี้ทราบว่าขบวนของพระแม่เจ้า จะเสด็จผ่านทางนี้ จึงดลบันดาลให้พื้นดินกลายเป็นหนองเป็นหล่มเพราะเหล่าพญานาคต้องการให้พระแม่เจ้าทรงสร้างเจดีย์ในบริเวณนี้เพื่อเป็นที่สักการะของเหล่าพญานาคต่อไปในวันข้างหน้า พระนางจามเทวีได้ทรงทราบความประสงค์ของเหล่าพญานาคเช่นนั้นจึงมีรับสั่งให้เหล่าทหารและบริวารร่วมกันสร้างพระเจดีย์ขึ้นมา พื้นดินที่เป็นโคลนจึงกลับกลายเป็นที่ดอนตามพลังอิทธิฤทธิ์ของเหล่าพญานาค ขบวนเสด็จจึงได้ผ่านบริเวณนี้ได้อย่างราบรื่น

(วัดหนองปู่ฮ้อ (วัดป่าพระนางจามเทวี) : ป้าย)

วัดสะแล่ง จังหวัดแพร่

ขณะที่ขบวนของพระนางจามเทวีผ่านเมืองกุ๊กกุ๊กไก่อึก (อำเภอลองในปัจจุบัน) จึงมีพระเสาวนีย์ให้ขบวนเสร็จพักแรมที่ดอนสะแล่งและตั้งผอบทองคำบรรจุพระบรมสารีริกธาตุใกล้ ๆ ปากถ้ำเพื่อให้อาณาประชาราษฎร์ได้สักการบูชาและโปรดให้ประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุ ณ ปากถ้ำกลางดอนสะแล่งแห่งนั้น โดยถ้ำแห่งนี้ลึกทะลุไปถึงเมืองพญานาคราช เจ้าแห่งบาดาล เมื่ออัญเชิญผอบทองคำ และประดิษฐานพระธาตุนั้นเสร็จแล้วจึงทรงให้ทหารช่วยกันเลื่อนหินศิลาแลงก้อนใหญ่ลงปิดปากถ้ำเสียและโปรดให้สร้างพระเจดีย์ครอบพระบรมสารีริกธาตุเพื่อเป็นที่สักการะกราบไหว้ของเทวดา และมนุษย์ทั้งหลายต่อไป

(วัดสะแล่ง จังหวัดแพร่, ม.ป.ป.: ออนไลน์)

นอกจากการสร้างวัดหรือสร้างพระเจดีย์ครอบพระบรมสารีริกธาตุแล้ว การเดินทางของพระนางจามเทวียังเกี่ยวพันกับความอุดมสมบูรณ์ของชนพื้นเมืองอีกด้วย มีตำนาน 4 สำนวน ได้แก่ ตำนานผาอาบนาง จังหวัดตาก ตำนานบ่อน้ำเลี้ยงกู่ละม็ก จังหวัดลำพูน ตำนานบ่อน้ำเลี้ยงพระนางจามเทวี ที่จังหวัดลำปางและตำนานหนองน้ำจามเทวีจังหวัดลำพูน ในที่นี้จะขอยกตัวอย่างตำนานบ่อน้ำเลี้ยงพระนางจามเทวี ที่จังหวัดลำปางที่อยู่ใกล้จากวัดพระธาตูลำปางหลวง สรุปได้ว่า

เมื่อพระนางจามเทวีเสด็จกลับจากราชการ ทพเมืองแม่สลิเดินทางผ่านได้มา
นมัสการพระบรมธาตุ มีชาวเมืองมาร้องทุกข์ว่าสถานที่นี้ขาดแคลนน้ำบริโภคน้ำ พระ
นางจึงอธิษฐานเสวยด้วยบุญบารมีของพระนางเมื่อพระนางกลับจากวัดพระธาตุ
ลำปางไปพักที่เมืองรมณีย์(เมืองตาลระหว่างดอยขุนตาล) วันต่อมาจึงมีคนไปพบ
น้ำพุขึ้นและน้ำนี้ได้มีตลอดมาปัจจุบันได้บูรณะเป็นบ่อลึก 5 วา กว้าง 5 วา

(วุฒิการ เมธาพันธ์, 2548: ออนไลน์)

อีกสำนวนหนึ่งเล่าว่า พระนางจามเทวีเสด็จจากเมืองละโว้ (ลพบุรี) จะไป
สร้างเมืองหริภุชชัย (ลำพูน) พระนางได้แวะมานมัสการพระธาตุลำปางหลวง และ
ได้ถวายพระนาครปรกบูชาพระธาตุ ด้านทิศตะวันตกหรือวิหารละโว้ เมื่อชาวบ้านได้
รู้ข่าวจึงได้เข้าเฝ้าเพื่อให้พระนางจามเทวีหาแหล่งน้ำให้ในหมู่บ้านให้ สมัยนั้น
ชาวบ้านต้องหาแหล่งน้ำไกล ดังนั้นพระนางจึงได้อธิษฐานต่อหน้าพระธาตุลำปาง
หลวงว่า “ ถ้าที่ใดมีสายน้ำผ่าน ขอดลบันดาลให้ชาวบ้านผุดเจอน้ำด้วยเถิด ” พลัน
ได้นั้นมีหมุดตัวหนึ่งมากุ้ยบริเวณที่เป็นบ่อน้ำที่เห็นในปัจจุบันนี้และได้มีสายน้ำผุด
ออกมา ชาวบ้านและทหารที่ตามเสด็จมาช่วยกันขุดและกลายมาเป็นบ่อน้ำเลี้ยงมา
จนถึงปัจจุบันนี้

(ประวัติบ่อน้ำเลี้ยงพระนางจามเทวี จังหวัดลำปาง, ม.ป.ป: ออนไลน์)

ผู้วิจัยสังเกตว่า ตำนานกลุ่มนี้มักกล่าวถึงการที่พระนางจามเทวีสามารถดลบันดาลให้เกิด
น้ำได้ด้วยการติดต่อกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ หากสถานที่นั้นเกิดภาวะขาดแคลนน้ำ มีเพียงตำนานหนองน้ำ
จามเทวีเพียงสำนวนเดียวที่กล่าวว่าพระนางจามเทวีได้มีรับสั่งให้ขุดคลองขึ้น แม้ว่าตำนานสำนวนนี้
ไม่ได้กล่าวถึงการที่พระนางจามเทวีสามารถติดต่อกับสิ่งเหนือธรรมชาติได้แต่ก็สะท้อนให้เห็นการเป็น
นักปกครองของพระนางจามเทวีได้เป็นอย่างดี จะเห็นได้ว่าเส้นทางที่พระนางจามเทวีเสด็จผ่านในอดีต
ก็จะกลายเป็นสัญลักษณ์ทางวัตถุในปัจจุบัน

นอกจากนี้การเดินทางของพระนางจามเทวีก็ได้กลายเป็นชื่อบ้านนามเมืองหรือเกิดเป็น
หมู่บ้านชุมชนต่างๆและมีเรื่องราวต่าง ๆ ที่เล่าสืบต่อกันมาถึงปัจจุบัน เช่นตัวอย่าง ภูมินามตามพื้นที่
ต่าง ๆ ที่พระนางจามเทวีเสด็จผ่านที่ปรากฏในตำนานพระนางจามเทวีใน **ตำนานมูลศาสนา**

ตารางที่ 5 แสดงภูมินามที่อ้างที่มาจากตำนานพระนางจามเทวี

ภูมินามที่อ้างที่มาจากตำนานพระนางจามเทวี	
ภูมินาม	เนื้อเรื่องในตำนาน
เมืองตาก จังหวัดตาก	พระนางรับสั่งแก่แม่เลี้ยงทั้งหลายว่าให้เอาผ้าเปียกชุ่มน้ำออกตากแล้วก็ตั้งเมือง ณ ที่แห่งนั้น
สระเหงาหรือจามเหงา จังหวัดตาก	ระหว่างการเดินทางพระนางทอดพระเนตรเห็นริ้วพลทั้งหลายวงเหงา
ดอยอาบนางหรือผาอาบนาง จังหวัดตาก	มีบริวารคนหนึ่งเสียชีวิตพระนางก็ไปสร่งน้ำดำหัวให้กับบริวารคนนั้น
ดอยผาแต้ม จังหวัดตาก	พระนางให้ช่างแต้มรูปช้างที่ดอยแห่งหนึ่งที่กินขวางแม่น้ำ
ดอยเต่าหรือปลาเต่า จังหวัดเชียงใหม่	มีปลาและเต่ามาเบียดเบียนคน
บ้านทา จังหวัดลำพูน	พระนางตรัสให้สร้างบ้านเมืองใกล้แม่น้ำทา

ในตำนานสำนวนอื่น ๆ ก็ได้กล่าวถึงความสัมพันธ์ระหว่างพระนางจามเทวีกับสถานที่ด้วยเช่นเดียวกันและเป็นที่มาของภูมินามของสถานที่นั้น บางสถานที่ปรากฏในตำนานมรดกศาสนา แต่ก็มี การแต่งเรื่องราวที่ต่างออกไปโดยเพิ่มความศักดิ์สิทธิ์ให้แก่สถานที่นั้น เช่น ตำนานผาอาบนาง มีหลักฐานเกี่ยวกับพระนางจามเทวีว่า พระองค์ได้เสด็จตามลำน้ำปิงขึ้นไปครองเมืองหริภุญชัย ระหว่างทางพระนางต้องการที่จะสร่งน้ำและสระเกศาเพื่อความบริสุทธิ์แต่ไม่สะอาดพอ พระนางจึงอธิษฐานว่าหากตนมีบุญญาธิการที่จะช่วยทำนุบำรุงให้พระพุทธศาสนามีความเจริญรุ่งเรืองแล้ว ขอให้เทวดาอารักษ์โปรดประทานน้ำบริสุทธิ์ให้ พอจบคำอธิษฐานก็มีน้ำเย็นใสไหลตกลงมากล้ายฝักบัวหน้าผานี้จึงได้ชื่อว่า ผาอาบนาง (มหาวิทยาลัยเชียงใหม่. สำนักบริการเทคโนโลยีสารสนเทศ, ม.ป.ป.ออนไลน์)

ตำนานจามเทวีและผาสวมเงา จังหวัดตากได้กล่าวว่าเมืองตากเริ่มเสื่อมลงในพุทธศตวรรษที่ 10 พระยากาฬวราชดิศ กษัตริย์เมืองตาก ผู้เป็นเชื้อสายของผู้อพยพมาจากตอนใต้ เนื่องจากการรุกรานจากจีน ได้อพยพผู้คนไปสร้างราชธานีที่เมืองละโว้ซึ่งอยู่ทางตอนใต้ของเมืองตาก ในพงศาวดารเหนือกล่าวว่าพระนางจามเทวี พระราชธิดาของพระยากาฬวราชดิศได้สมรสกับกษัตริย์มอญและเสด็จมาปกครองเมืองหริภุญชัยโดยทางชลมารคจนถึงเมืองตาก เมื่อมาถึงบริเวณหน้าผา เกิดมหัศจรรย์มีพายุใหญ่พัดกระหน่ำจนเรือไม่สามารถแล่นทวนกระแสน้ำได้ พระนางและคณะต้องแวะพักริมน้ำปิงนาน 3 วัน ฝนยังตกไม่หยุด พระนางจึงตั้งสัตยาธิษฐานว่าถ้านางจะได้ครองเมืองหริภุญชัย

ขอให้พายุฝนนั้นหาย เมื่อสิ้นคำอธิษฐานฝนก็หยุดตกและปรากฏเงาพระพุทธรูปที่หน้าผาริมฝั่งน้ำปิง
แห่งนั้น พระนางจึงได้สร้างพระพุทธรูปประดิษฐานไว้บนเชิงเขา และให้ชื่อว่าผาสามเงาด้านตรงข้าม
ของหน้าผาจะมีรูปปั้นของพระนางจามเทวี ปัจจุบันอยู่ในตำบลย่านรี อำเภอสามเงา จากทางหลวง
หมายเลข 1107 ผ่านเจดีย์ยุทธหัตถีประมาณ 25 กิโลเมตร ที่เชิงผาเงาะ เป็นโพรงลึกเข้าไปในภูเขา
เรียงกัน 3 ช่อง ประดิษฐานพระพุทธรูปปิดทองช่องละ 1 องค์ (วรารัตน์, 2548 : 72 - 73)

เมืองฮอดมีตำนานเกี่ยวกับพระนางจามเทวีว่าหลังจากที่เสด็จรอนแรมมาได้ 1 เดือนเศษ
ก็มาถึงสถานที่ที่กว้างขวางแห่งหนึ่งเห็นว่าประหลาดนักได้ให้ไพร่พลหยุดพักแรม พระนางจามเทวี
ได้ให้สร้างนครไว้ที่นี่เป็นที่ระลึกและได้สร้างวัดวาอาราม อุทิศส่วนกุศลให้แก่ไพร่พลที่ได้เสียชีวิต
ระหว่างเดินทาง จนกระทั่งเสร็จเรียบร้อย ในวันขึ้น 15 ค่ำ เดือนยี่ ปีมะเส็ง พุทธศักราช 1201 ขนาน
นามว่า “พิสดารนคร” ปัจจุบันสันนิษฐานว่าอยู่บริเวณบ้านวังลุง หมู่ที่ 3 ตำบลฮอด อำเภอฮอด
จังหวัดเชียงใหม่ คำว่าฮอด แปลว่า ถึงแล้ว หรือมาถึงแล้ว และได้สร้างวัด 99 วัด เพื่ออุทิศส่วนกุศล
ให้แก่ไพร่พลที่เสียชีวิตระหว่างการเดินทาง เช่น ได้สร้างเจดีย์พร้อมพระพุทธรูปองค์ใหญ่ถวายเป็น
พระพุทธรูป ชาวบ้านเรียกขานพระเจ้าโทะ ตามคำอุทานในภาษาล้านนาว่า โทะ แปลว่าใหญ่โต
(พระคองศักดิ์ สุภโท, 2555: 4-19)

จังหวัดลำปางก็ปรากฏตำนานที่แสดงถึงความมีตัวตนจริงของพระนางจามเทวี
เช่นเดียวกัน เช่น ที่มาของชื่ออำเภอห้างฉัตร มีตำนานเล่าว่า เมื่อพระนางจามเทวีเสด็จมาสร้าง
พระธาตุลำปางหลวง ได้ใช้เส้นทางห้างฉัตรเป็นทางติดต่อ เมื่อเดินทางถึงห้วยแม่ตาลได้หยุดพักพลที่นี้
บรรดาชาวเมือง จึงตกแต่งที่ประดับด้วยราชวัตรตรงดงงาม ภายหลังที่แห่งนั้นเป็นเมืองขึ้นมา จึง
เรียกว่า เมืองห้างฉัตร แต่ชาวบ้านออกเสียงเพี้ยนเป็น หางสัตว์ เมื่อ พ.ศ. 2483 ทางราชการจึง
ประกาศนามอำเภอนี้ว่าห้างฉัตรให้ถูกต้องตามความหมายเดิม (สำนักงานจังหวัดลำปาง ศาลากลาง
จังหวัด กลุ่มงานข้อมูลสารสนเทศและการสื่อสาร, ม.ป.ป : ออนไลน์)

จากตำนานพระนางจามเทวีที่มีการเดินทางจากกรุงละโว้เริ่มต้นที่จังหวัดลพบุรีผ่าน
แม่น้ำปิง มายังจังหวัดตาก หลงไป อ.ลองจังหวัดแพร่แล้ววกกลับมาที่บางสวนในจังหวัดเชียงใหม่ และ
เข้าสู่เมืองลำพูนระหว่างทางเกิดสถานที่ต่าง ๆ มากมายที่เกี่ยวข้องกับพระนางทำให้พื้นที่ของการรับรู้
เกี่ยวกับตำนานพระนางจามเทวีกระจายออกไปในหลายจังหวัด นอกจากนี้ทุกแห่งที่พระนางจามเทวี
ได้เสด็จประทับนอกจากจะกลายเป็นบ้านเมืองแล้วยังเกิดศาสนสถานต่าง ๆ มากมายหรือจากสถานที่
ที่ขาดแคลนน้ำ ด้วยบุญญาบารมีของพระนางจามเทวีทำให้เกิดบ่อน้ำขึ้นชาวบ้านไม่เคยอดร้อน ดังนั้น
จะเห็นได้ว่าพระนางได้นำความเจริญ นำวัฒนธรรมไปสู่พื้นที่ต่าง ๆ

ดังนั้น ความเชื่อเกี่ยวกับพระนางจามเทวีจึงผูกติดอยู่กับภาพของพระนางในฐานะที่เป็นบุคคลทางประวัติศาสตร์ที่ ดังปรากฏเรื่องราวและชื่อสถานที่อันเกี่ยวกับพระนางจามเทวีหลายแห่งในปัจจุบัน จะเห็นได้ว่าเมื่อมีสถานที่จริงมารองรับ ทำให้คนรุ่นหลังรับรู้ว่ามีพระนางจามเทวีเคยมีตัวตนจริง ในอีกทางหนึ่งก็ทำให้เห็นความสำคัญของพระนางจามเทวีที่มีต่อดินแดนล้านนาได้เป็นอย่างดี จากการมีชื่อบ้านนามเมืองอันเกิดมาจากพระนางจามเทวีนี้ก่อให้เกิดพิธีกรรม รูปเคารพ และคาถาบูชาพระนางจามเทวี เรื่องเล่าต่าง ๆ ได้ก่อให้เกิดความเชื่อว่าพระนางจามเทวีเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์คู่บ้านคู่เมืองในหลายพื้นที่

2.2.2 ตำนานที่อ้างอิงถึงพระนางจามเทวีที่สร้างมาจากอนุภาคต่าง ๆ

ตำนานที่อ้างอิงถึงพระนางจามเทวีที่สร้างมาจากอนุภาคต่าง ๆ หมายถึง ตำนานที่มีการอ้างอิงถึงพระนางจามเทวีที่เกี่ยวข้องกับอนุภาคต่าง ๆ เช่น ตำนานการสร้างพระพุทธรูปที่มีความเกี่ยวข้องกับพระนางจามเทวี หรือการนำอนุภาคที่ปรากฏในตำนานพระนางจามเทวีมาขยายความเพิ่มเติม สร้างเป็นตำนานเรื่องใหม่ หรือเช่น ในบางสำนวนมีเนื้อหากว่าถึงความสัมพันธ์ระหว่างพระนางจามเทวีกับขุนหลวงวิรังคะเพียงเล็กน้อยแต่บางสำนวนได้นำเหตุการณ์ระหว่างพระนางจามเทวีกับขุนหลวงวิรังคะมาขยายความเพิ่มเติมเป็นตำนานสำนวนใหม่ที่เป็นเรื่องราวของพระนางจามเทวีและขุนหลวงวิรังคะโดยเฉพาะ

จากการสำรวจตำนานพระนางจามเทวีกลุ่มนี้พบว่า มีจำนวน 13 สำนวนด้วยกัน ดังตารางต่อไปนี้

ตารางที่ 6 แสดงตำนานที่อ้างอิงถึงพระนางจามเทวีที่สร้างมาจากอนุภาคต่าง ๆ

ตำนานที่อ้างอิงถึงพระนางจามเทวีที่สร้างมาจากอนุภาคต่าง ๆ			
ตำนานขุนหลวงวิรังคะ			
ลำดับที่	ชื่อตำนาน	ปีที่พิมพ์ครั้งแรก	สำนวน
1.	นางจามเทวีฉบับใบลาน	2499	ไม่ทราบผู้แต่ง ปรีวรรตโดย สวงน โชติสุขรัตน์
2.	ตำนานวิรังคะและเอื้องแซะ	2539	รุ่งวิทย์ สุวรรณอภิชน
3.	ประวัติขุนหลวงพะงั่วกับพระนางเจ้าจามเทวี	2548	ดวงแก้ว สนิ่นัด
4.	ขุนหลวงวิรังคะ	2548	วรารัตน์

ตำนานช้างป่ากังงาเขียว			
5.	ป่ากังงาเขียว ช้างพลายอัศจรรย์ คู่พระบารมีของพระนางจามเทวี	2556	แก้ว อมรินทร์
6.	เจ้าพ่อภูซ้าง	2557	สำราญ กาญจนคูหา
ตำนานเจ้าพ่อเตโค			
7.	ตำนานเสือเมืองหริภุญชัย พ่อเจ้าเตโค ขุนพลแก้วของพระแม่เจ้าจามเทวี	2556	ประสิทธิ์ เพชรรักษ์
ตำนานวัดอุโมงค์ที่สัมพันธ์กับตำนานพระนางจามเทวี			
8.	ตำนานพระแก้วขาว วัดเชียงมั่น	-	วัดเชียงมั่น
9.	ตำนานพระเจ้าทันใจเมืองฮอด	-	วัดพระเจ้าทันใจ
10.	ตำนานพระรอดมทาว์น	-	วัดมทาว์น
11.	ตำนานพระนอนวัดพระนอนป่าเก็ดถี้		วัดพระนอนป่าเก็ดถี้ จ.เชียงใหม่
12.	ประวัติการสร้างพระมูจรี วัดอุโบสถ (แสนตอ) จ.เชียงใหม่	-	วัดอุโบสถ (แสนตอ) จ.เชียงใหม่
13.	ตำนานพระแก้วขาวเสด็จมณี วัดศรีบุญเรือง จ.ลำพูน	2554	แก้ว อมรินทร์

ตำนานที่อ้างอิงพระนางจามเทวีมีจำนวนมากเช่น พระนางจามเทวีกับฝัอรักรัษมีทั้งที่เป็นฝัอรักรัษฝ่ายปฏิบัติ และฝัอรักรัษฝ่ายเดียวกับพระนาง ได้แก่ฝัอรักรัษเมืองเชียงใหม่คือขุนหลวงวิรังคะผู้ทำสงครามกับพระนางจามเทวี และฝัอรักรัษเมืองลำพูนได้แก่พญาเตโค ทหารคู่พระทัยที่เป็นคนพื้นเมืองก่อนพระนางจามเทวี ตัวอย่างตำนานกลุ่มนี้ได้แก่

ตำนานขุนหลวงวิรังคะ

ศาสนาพระลวงแล้วได้ 872 ปี เดือนปุสยะเพ็ญ เจ้าฤชิตทั้งสองเป็นประธานอภิเษกนางจัมมะเทวีให้กินเมืองละพูนปีนั้นแล พระยาขุนหลวงวิรังคะ ก็ใคร่ได้นางจามเทวีมาเป็นอัครมเหสีราชเทวีแห่งตนพระยาก็ไปปฏิบัติจะปราศรัยกับด้วยนางจัมมะเทวียังเมืองละพูนนางก็ใคร่ได้เท่านั้น พุดเอางามว่า บุรุษผู้ใดแลยังมีกำลังแข็งแรงอาจจะอยู่ยงอุสุบรรพต (ดอยสุเทพ) พูนแลยังเสนา (อาวุธชนิดหนึ่งคล้ายหอกใช้พุ่ง) มาตกยังกลางเวียงละพูนที่นั่นนั้น ข้าจักเอาเป็นเจ้าผู้และเป็นเจ้าแก่ประชาราษฎร์ทั้งหลายบ้านเมืองที่นั่นแล พระยาขุนหลวงก็อยู่ยงอุสุบรรพต ก็พุ่งเสนามาตกกลางเมืองละพูนนั้นแท้ลวดเป็นหนองเสนามาถึงกาลบัดนี้แลนางก็จึงทำอุปายเพื่อจักข่มขี้ยังพระยาตนนั้นให้เสียเดชะฤทธิ นางจึงใช้ค่างามว่าขอพระยาเจ้าจงอยู่หั้นก่อนวันใดดีขี้ชนะปราบปรามที่ทั้งหลายก็จักมาขอเชิญให้ไปเป็นเจ้าผู้แห่งข้าแล

เป็นเจ้าแก้วพรฟ้ามนตรี นางจัมมะเทวีก็มากระทำของอันถ้อยนั้นมาพักให้ย่อยให้อ่อน แล้วก็มาบิดมาปั่นมาทอให้มีผิวพรรณอันงาม แล้วก็มาตัดเป็นหมวกประดับด้วยคำและแก้วดูงามยิ่งนัก นางก็มาทำของกินให้มีไอชารสอันหอม แล้วก็ใช้เสนาอำมาตย์เอาไปถวายแล้วก็กล่าวว่า ราชเทวีอันเป็นเจ้าแก้วผู้ข้าทั้งหลายก็ใช้เอาของบรรณาการมาถวายแก่พระยาเจ้าจูงเสวยแล้ว จูงทรงยังหมวกอันประจิดริสนาแล้วด้วยลานดอกคำอันช่างหากบุ ซ้อนดอกและแก้วอันมีวรรณต่าง ๆ แล้วขอพระยาเจ้าฟ่งเสนาเข้ามาแถมให้พอสามที่กันมาตกลางเมืองละพูนถ้วน 3 ที่นั้น พระยาเจ้ากักได้เป็นเจ้าประชาราษฎร์แท้แล พระยาขุนพลวิลังคะก็ฟ่งเสนา ท่านก็หมายเมืองละพูนไปเสนาอันนั้นก็ไปโปรดไหนแผน (ถึง) ไหน ก็ไปที่ตีนดอยอุสุบรรพต (ดอยสุเทพ) ฟ่งครั้งที่ 2 ก็ไปตกที่เก่า พระยาขุนพลวิลังคะก็หนีไปตายเสียที่ขุนน้ำแม่ระมิงคั้น ท่านก็สั่งเสียเสนาอำมาตย์ว่าในขอนแก่น (ซากศพ) ภูนี้ให้สูททั้งหลายจงมาเอาไปไว้ที่จักผ่อเห็นเมืองละพูนนั้นเกิดเท่าอย่าให้หาบของเราข้ามน้ำห้วยเนอ จักผู้แพ้ยัง (หมายถึงว่าจะเป็นการไม่ตีแก่ผู้ยังมีชีวิตอยู่) ให้ห้ามไปตามสันดอย เขาก็ห้ามไปตามสันดอยแท้ก็มาเสียที่ดอยม่อนหนึ่ง จักไปทางไหนไม่ได้หล่อง (โลงใส่ศพ) ก็มาขว้าเสียภายในหน้าจักว่า ม่อนขว้าหล่องแล เจ้าตนใดยังเสวยเมืองก็ตีอันเป็นของต่างเมืองก็ดี ของในเมืองก็ดีบรูจักจิตใจแท้ อย่าได้เอาขึ้นใส่หัวแลกินก็จักเสียเดชะฤทธิเหมือนดังขุนพลวิลังคะนั้นแล

(สงวน โชติสุขรัตน์, 2552: 95-96)

บางสำนวนเรียกขุนพลวิลังคะว่าพญามลิกขราช โดยกล่าวเพียงว่าพญามลิกขราช หลงรักพระนางจามเทวีแต่พระนางปฏิเสธจึงขอทำรบ พระนางจามเทวีจึงส่งพระโอรสแฝดทรงช้างปู่กำงา เขียวรบกับพญามลิกขราชจนพญาพ่ายแพ้ ต่อมาพระนางจามเทวีจึงได้สู่ขอพระธิดาแฝดของพญามลิกขราชให้มาเป็นมเหสีพระราชาโอรสแฝดของพระองค์ พญามลิกขราชตอบตกลงเนื่องจากเกรงกลัวพระบารมีของพระนางจามเทวีและพระราชาโอรสทั้งสองพระองค์ ทำให้ทั้งสองเมืองต่างสงบร่มเย็น และไม่มีการทำสงครามต่อกันอีกเลย

ปัจจุบันมีศาลที่สถิตวิญญาณของขุนพลวิลังคะและทหารซ้ายและขวาของขุนพลอีก 2 ศาล ชาวบ้านเช่นสรวงดวงวิญญาณของขุนพลและทหารปีละครั้ง มีเรื่องเล่าว่าดวงวิญญาณของขุนพลจะสถิตอยู่ 3 แห่ง ได้แก่ บนดอยคว่ำหล่อง กลางคืนเดือนเพ็ญบางครั้งจะได้ยินเสียงดนตรีบรรเลงบนยอดเขา ศาลที่บ้านเมืองกะ อำเภอมะริม และอีกแห่งหนึ่งคือบริเวณดอยคำ อำเภอมือง ซึ่งตั้งอยู่ที่ทิศใต้ของดอยสุเทพ ปัจจุบันบนยอดดอยมีวัดชื่อว่า วัดพระธาตุดอยคำ บนวัดแห่งนี้มีอนุสาวรีย์ขุนพลวิลังคะประดิษฐานที่ลานวัดใกล้เจดีย์ และที่ดอยคำแห่งนี้เป็นที่สถิตดวงวิญญาณของหัวหน้าลัวะซึ่งเป็นบรรพบุรุษของขุนพลวิลังคะ ชื่อว่า ปู่สะเย่าสะเย ซึ่งจะมีการเลี้ยงผีปู่สะเย่าสะเย ด้วยควายทุกปี หรือ 3 ปีครั้ง

ตำนานเจ้าพ่อเตโค

หลังจากพระแม่เจ้าจามเทวีเสด็จขึ้นครองราชย์เป็นปฐมกษัตริย์แห่งนคร
 ทริภุญชัยแล้ว นอกจากเสนาอำมาตย์ราชครูที่ตามเสด็จมาจากเมืองละโว้ได้เข้ารับ
 ราชการสนองพระบรมราชโองการต่าง ๆ แล้ว ทางฝ่ายชนเผ่าพื้นเมืองเดิมก็มี “นาย
 ควะยะ” ได้เข้าไปปรับใช้ใกล้ชิดกับองค์พระแม่เจ้าเพราะทางฝ่ายที่มาจากเมืองละโว้
 ยังคงเป็นผู้มาใหม่ ไม่เข้าใจในขนบธรรมเนียมประเพณีและจิตใจของคนพื้นบ้านได้
 ลึกซึ้ง หากทำการสิ่งใดผิดพลาดก็อาจจะมีการกระทบกระทั่งกันได้ อาจเป็นเหตุให้
 เกิดความยุ่งยากวุ่นวายขึ้นในบ้านในเมืองและในระยนี้ เป็นช่วงที่กำลังสร้างบ้านแปง
 เมืองขึ้นมาใหม่พระนางจามเทวีก็ได้ “นายควะยะ” ซึ่งพระองค์ทรงรู้จักนิสัยใจคอ
 ตลอดจนความจงรักภักดีต่อพระองค์มาแล้วในช่วงระยะเดินทางมานครทริภุญชัย
 นานถึง 7 เดือน เข้ามาช่วยเหลือทำหน้าที่เป็นผู้ประสานงานติดต่อระหว่างผู้มาใหม่
 กับชนพื้นบ้าน จึงทำให้การปลูกสร้างสิ่งต่างๆ ภายในบ้านเมืองสำเร็จได้ด้วยดี อีกทั้ง
 มีความสามัคคีกันภายในกลุ่มคน ทั้งนี้เป็นเพราะนายควะยะเป็นคนที่รู้จักภูมิ
 ประเทศและผู้คนในแถบนี้เป็นอย่างดี นอกจากนี้ในยามบ้านเมืองมีศึกสงครามมา
 ประชิดรุกราน “นายควะยะ” ก็ทำหน้าที่ควบคุมพลรบต่อสู้กับข้าศึกวางแผนการ
 รบร่วมกับองค์พระแม่เจ้าจามเทวีและพระโอรสทั้งสองประกอบกับ “นายควะยะ”
 เป็นผู้ที่มีร่างกายกำยำ มีใจกล้าหาญ นำกำลังพลรบของนครทริภุญชัยเข้าต่อสู้ข้าศึก
 ศัตรูอย่างไม่ย่อท้อ ในยามรบไม่ว่า “นายควะยะ” จะป่วยหนักเข้าผจญกับข้าศึกใน
 ทิศทางไหน ข้าศึกต้องแตกพ่าย จนได้รับการขนานนามว่า “ยักษ” หรือ “ยักษเตโค”

(ประสิทธิ์ เพชรรักษ์, 2556: 13-15)

ปัจจุบันเจ้าพ่อเตโคมีสถานภาพเป็นพระเสื้อเมืองทริภุญชัย มีศาลให้ประชาชน
 สักการะ ภายในศาลมีรูปเคารพเจ้าพ่อเตโคและมีภาพจิตรกรรมฝาผนังที่แสดงให้เห็นความสัมพันธ์
 ระหว่างพระนางจามเทวีกับเจ้าพ่อเตโคในฐานะที่เป็นคนกราบทูลเชิญพระนางจามเทวีจากกรุงละโว้
 มา ทริภุญชัยและเป็นขุนพลสำคัญผู้คอยช่วยเหลือพระนางจามเทวีในด้านการปกป้องบ้านเมือง
 ปัจจุบันชาวลำพูนเคารพเจ้าพ่อเตโคมาก ทุกปีใหม่จะมีพิธีสักการะดำหัวเจ้าพ่อตลอดจนบนบานศาล
 กล่าวขอพรจากเจ้าพ่อ ที่บริเวณภายในศาลมีคำไหว้บูชาเจ้าพ่อเตโค ดังนี้

อะหัง ทริภุญชะยะนะคะรายะ อิทธิมะยะโชติง เตคะปะติง นะมามิ เตคะปะ
 ติวะเสนะ ลาโม จะยะโสจะ ปสังสัญจะ สุขัญจะโหดุมะ นิจจัง

ข้าพเจ้าขอนอบน้อมคารวะ แต่พ่อเจ้าเตโค ผู้เรืองฤทธิ์ มีเดชานุภาพ แห่ง
 นครทริภุญชัย ด้วยเดชอำนาจของพ่อเจ้าเตโค ของดลบันดาลให้ข้าพเจ้า บังเกิด
 ลาม ยศ สรรเสริญและความสุขตลอดกาลเป็นนิจเทอญ

ตำนานช่างปู่กำงาเขียว

ช่างเผือกที่จะกล่าวถึงนี้ เป็นช่างเผือกสีชาวมขมพู่ ที่งามมีสีประหลาดคือ มีสีเขียวอมดำ อาศัยอยู่ ณ บริเวณป่าเชิงเขาอ่างสลุงหรือดอยหลวงอำเภอเชียงดาว อยู่ทางทิศเหนือของเมืองเชียงใหม่ ช่างเผือกเชือกนี้มีเทวดาอารักษ์คือเจ้าหลวงคำแดง ผู้เป็นใหญ่แห่งดอยหลวงเชียงดาวเป็นผู้พิทักษ์รักษา โดยเหตุที่เป็นช่างคู่บารมีแห่งพระนางจามเทวีจึงบันดาลให้ช่างเผือกเชือกนี้บ่าหน้าลงมาทางทิศใต้ มุ่งตรงเข้าสู่เมืองหริภุญชัย ครั้นมาถึงขานเมืองในด้านทิศอีสาน ซึ่งเรียกกันว่า สนวนพนัน ชาวบ้านชาวเมืองเห็นเข้าจึงได้รับนำความกราบทูลให้พระนางจามเทวีทรงทราบ พระนางเธอก็มีพระทัยโสมนัสยินดียิ่ง จึงโปรดให้แต่งเครื่องสักการะและดุริยางค์ดนตรีไปรับคชสารตัวประเสริฐนั้นเข้ามาไว้ในโรงช้างหลวง มีการสมโภชและประดับประดาตกแต่งด้วยวัตถุอาภรณ์สำหรับคชสารอย่างครบถ้วนทุกสิ่งสรรพ พระยา คชสารเชือกนี้ถือได้ว่าเป็นช่างคู่บุญบารมีแห่งพระนางจามเทวี และพระยามหันตยศุมารโดยแท้ เป็นพระยาคชสารที่มีอิทธิฤทธิ์ล้าเลิศ ช่างเชือกนี้ได้ชื่อว่า “ช่างปู่กำงาเขียว” ซึ่งปัจจุบันคือ “เจ้าพ่อปู่ช่าง” อันศักดิ์สิทธิ์ของชาวเมืองลำพูน

คำบวงสรวงไหว้เจ้าพ่อปู่ช่าง คือสารอุสิงโต (3 จบ) กะยากระโร อิกะตั้ง พระยาขุนจงคกงระพัน เจ้าพระยาช่าง ผู้กำงาเขียว อิตะกะตั้ง จะหิตายะ จะสุชายะ ประมะมังโสติ

(สารานุกรมกาญจนคูหา, 2557: 9-12)

นอกจากนี้ยังมีตำนานพระพุทธรูปศักดิ์สิทธิ์ที่เกี่ยวข้องกับพระนางจามเทวี ตำนานวัตถุมงคลที่สัมพันธ์กับพระนางจามเทวีส่วนใหญ่กล่าวว่า พระนางจามเทวีเป็นผู้ที่นำวัตถุมงคลที่ศักดิ์สิทธิ์มาจากละโว้ หรือเป็นพระที่พระนางและเหล่าข้าราชการบริพารร่วมกันสร้างเพื่ออุทิศผลบุญให้แก่บริวารที่เสียชีวิตระหว่างการเดินทาง บางตำนานมีเนื้อหาที่กล่าวถึงพระฤๅษีสั่งสร้างวัตถุมงคลเพื่อนำหน้าทัพไปปกป้องรักษาบ้านเมืองให้ร่มเย็นเป็นสุขเนื่องจากเกรงว่าการที่พระนางจามเทวีเป็นสตรีจะทำให้มีข้าศึกมารุกรานได้ง่าย ดังตัวอย่าง

สำนวนที่ 1 ตำนานพระเจ้าไท้

ในสมัยที่พระนางจามเทวีเสด็จจากเมืองลพบุรีหรือเมืองละโว้ ขึ้นมาตามลำน้ำปิง พระนางได้แวะสร้างและบูรณะวัดขึ้นมาเรื่อย ๆ จวบจนถึงเมืองฮอดได้หยุดพักเป็นเวลา 7 เดือน ในช่วงที่หยุดพักนี้ได้ปฏิสังขรณ์วัดหลายวัดจนเสร็จเรียบร้อย วันหนึ่งข้าทาสบริวารที่ตามเสด็จเกิดล้มป่วยเป็นอหิวาตกโรคทำให้คนสนิของพระนางเสียชีวิต

พระนางได้เปล่งวาจาว่า “โห้ๆๆๆ” เสนาผู้ฉลาดได้คิดที่จะทำบุญอุทิศส่วนกุศลให้กับผู้ที่เสียชีวิตไป จึงได้ร่วมกันก่อสร้างพระพุทธรูปองค์นี้ว่า “พระเจ้าโห้” ตั้งแต่นั้นเป็นต้นมา

(พระคัมภีร์ สุธาทโธ, 2555: 16)

สำนวนที่ 2 ตำนานพระรอดมหาวัน ความว่า

สมัยเมื่อพระนางจามเทวีได้รับราชาภิเษกขึ้นเป็นเจ้าครองเมืองลำพูนแล้ว ประมาณ พ.ศ. 1200 ปีเศษ ฤๅษีทั้งสองคือนิวาสุเทพฤๅษีและสุกกทันตฤๅษี เป็นต้น ได้ปรารภกันว่าเมืองลำพูนหรือหริภุญชัยนครนี้มีเจ้าผู้ครองนครเป็นสตรี อาจเกิดศึกได้โดยง่าย จึงปรึกษากันหาเครื่องรางไว้เพื่อช่วยปกป้องรักษาจึงผูกอาถรรพ์ไว้ตรงใจกลางเมืองแล้วได้สร้างพระเครื่องรางขึ้น ท่านวาสุเทพได้สร้างพระคงไว้ที่ทางทิศเหนือของเมืองลำพูน คือวัดพระคงในปัจจุบันสำหรับพระรอดสุกกทันตฤๅษีเป็นผู้สร้างขึ้น เมื่อปลุกเสกแล้วได้นำไปให้ที่ปัจฉิมทิศคือวัดมหาวันนาราม

(วรเทวี (ณ ลำพูน) ชลวณิช, 2555:38)

สำนวนที่ 3 ตำนานพระแก้วขาวเสด็จมณี ความว่า

ภายหลังจากที่พระพุทธเจ้าได้ปรินิพพาน สุเทพฤๅษีได้นำดอกจำปา 5 ดอกขึ้นไปบูชาพระจุฬามณีบนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ได้พบพระอินทร์ พระอินทร์ได้บอกกับสุเทพฤๅษีว่าปีนี้ในเดือนวิสาขะเพ็ญที่ลวระรัฐจะสร้างพระพุทธรูปปฏิมากรด้วยแก้วขาว สุเทพฤๅษีจึงได้ไปเมืองละโว้กับพระกัสสปเถระเจ้าปรารภการที่จะสร้างพระแก้วซึ่งพระอรหันต์ไปได้แก้วขาวบริสุทธิ์มาจากจันทเทวบุตรแล้วขอพระวิษณุกรรมมาเนรมิตกลายเป็นรูปพระพุทธรูปปฏิมากร เมื่อสร้างเสร็จแล้วพระแก้วขาวได้ไปประดิษฐานอยู่ที่เมืองละโว้ เมื่อพระฤๅษีสร้างเมืองหริภุญชัยเสร็จแล้วได้ทูลเชิญพระนางจามเทวีขึ้นมาปกครอง พระนางจึงขออนุญาตจากพระราชบิดานิมนต์พระภิกษุ สามเณรพร้อมทั้งพระแก้วขาว (พระเสด็จมณี) มาเป็นพระพุทธรูปบูชาประจำพระองค์ พระแก้วขาวจึงได้ประดิษฐานที่หริภุญชัยตั้งแต่นั้นมาจนกระทั่งถึงสมัยพระยาเม็ญรายได้มานำพระแก้วขาวไปประดิษฐานที่เชียงใหม่เนื่องจากพระยาเม็ญรายศรัทธาพระแก้วขาวเสด็จมณีมาก จากเหตุการณ์ที่พระยาเม็ญรายได้เผาเมืองหริภุญชัยแต่องค์พระแก้วขาวไม่รับผลกระทบแต่อย่างใดทำให้พระยาเม็ญรายทรงเคารพสักการบูชาเป็นพระพุทธรูปประจำพระองค์แต่นั้นมา

(กลุ่มจิตอาสาวัดเชียงใหม่, 2557: 38-40)

จากการสำรวจพบว่า มีตำนานที่ไม่ได้เป็นตำนานพระพุทธรูปสมัยพระนางจามเทวีหรือพระนางจามเทวีเป็นผู้นำมาจากละโว้ แต่กล่าวถึงมูลเหตุของการสร้างพระพุทธรูปในปัจจุบัน ผู้วิจัยคิดว่า ตำนานสำนวนนี้น่าจะเป็นตำนานที่สร้างขึ้นใหม่ภายหลัง (ผู้วิจัยจะอภิปรายประเด็นนี้อย่างละเอียดในหัวข้อ 2.4.6.2)

สรุปความได้ว่า ในสมัยพระนางจามเทวีมีพลเมืองเพศที่สามต้องการออกบวชแต่ด้วยความผิดปกติทางเพศจึงไม่สามารถบรรพชาได้ พระนางจามเทวีจึงได้ให้ครองเพศฤๅษีแทนและได้ทำนายว่าในอนาคตจะมีพุทธศาสนิกชนที่มีน้ำใจระลึกถึงเพศที่สามทำการสร้างถาวรวัตถุเพื่อเอาบุญให้กับเพศที่สามในฐานะของเพื่อนมนุษย์ที่มีความเท่าเทียมและมีคุณค่าในการมีอยู่ ด้วยเหตุนี้พระพุทธรูปปฏิมาพระองค์นี้จึงสร้างขึ้นมาจากศรัทธาของประชากรเพศที่สามที่ร่วมกันสละทรัพย์สร้าง นั่นคือ พระอุบลไพลิน แห่งวัดอุโบสถ จังหวัดเชียงใหม่

จะเห็นได้ว่าตำนานกลุ่มที่มีการอ้างถึงพระนางจามเทวีจะมีเนื้อหาไม่ยาวมาก หากเป็นกลุ่มตำนานสถานที่ เนื้อหาจะเน้นย้ำถึงความสัมพันธ์ระหว่างพระนางจามเทวีกับสถานที่นั้น เช่นเดียวกับตำนานพระนางจามเทวีกับพระพุทธรูปก็จะกล่าวแต่เพียงสั้น ๆ ว่าพระนางจามเทวีเป็นคนนำมาจากทริภุชชัย ส่วนตำนานผิอรักข์ที่มีการกล่าวอ้างถึงพระนางจามเทวีมีเนื้อหาทั้งที่เป็นคู่ขัดแย้งในอดีตเคยทำสงครามกัน ในขณะที่ผิอรักข์เมืองลำพูนซึ่งเป็นเมืองของพระนางจามเทวีโดยตรง จะมีเนื้อหาที่เน้นย้ำถึงคุณงามความดีที่ผิอรักข์เหล่านี้เคยช่วยพระนางจามเทวีปกครองบ้านเมือง หลังเสียชีวิตจึงได้กลายมาเป็นผิอรักข์

หากเปรียบเทียบตำนานที่มีเนื้อหาประวัติพระนางจามเทวีอย่างสมบูรณ์และตำนานที่มีเนื้อหาอ้างถึงบางส่วนของประวัติพระนางจามเทวี จะเห็นรายละเอียดที่แตกต่างกัน ดังตารางต่อไปนี้

ตารางที่ 7 แสดงการเปรียบเทียบเนื้อหาของตำนานพระนางจามเทวีประเภทต่าง ๆ

เปรียบเทียบเนื้อหาหลักของตำนาน					
เนื้อหาหลักของตำนานพระนางจามเทวี	เนื้อหาสมบูรณ์			เนื้อหาที่อ้างถึงพระนางจามเทวี	
	ตำนานศาสนา	ตำนานพื้นบ้าน	พงศาวดาร	ตำนานที่อ้างถึงความเชื่อมโยงระหว่างพระนางกับสถานที่	ตำนานที่อ้างถึงพระนางที่สร้างมาจากอนุภาคต่างๆ
พระพุทธเจ้าเสด็จ	/		/		
พระฤๅษีสั่งเมืองครั้งที่ 1	/		/		
พระฤๅษีสั่งเมืองใหม่	/	/	/		
อดีตชาติพระนางจามเทวี		/	/		
กำเนิดพระนางจามเทวี		/			
พระนางจามเทวีในฐานะพระราชธิดากรุงละโว้	/	/	/	/	
พระนางจามเทวีเดินทาง	/	/	/	/	
เดินทางกลายเป็นภูมินามและเกิดสถานที่	/	/	/	/	
พระนางปกครองเมืองหริภุญชัย	/	/	/		/
ความสัมพันธ์ของพระนางจามเทวีกับอนุภาคสถานที่และวัตถุมงคล					/
พระนางกับพระโอรสแฝด	/	/	/		
พระนางกับขุนศึกคู่บารมี	/	/	/		/
พระนางกับขุนหลวงวิรังคะ	/	/	/		/
พระนางสร้างเขलगคั่นคร	/	/	/		
พระนางสิ้นพระชนม์	/	/	/		
ราชวงศ์จามเทวี	/		/		

จากตารางจะเห็นได้ว่า ตำนานที่มีเนื้อหาพระนางจามเทวีอย่างสมบูรณ์มีความแตกต่างกับตำนานที่มีเนื้อหาอ้างถึงบางส่วน ตรงเนื้อหาช่วงกำเนิดพระนางจามเทวี ตำนานฝ่ายศาสนาและพงศาวดารเน้นการสร้างเมืองและเน้นเหตุการณ์ระหว่างพุทธศาสนากับบ้านเมืองจนสิ้นราชวงศ์ ในขณะที่ตำนานฝ่ายพื้นบ้านเน้นการให้รายละเอียดเกี่ยวกับชาติกำเนิดพระนางจามเทวี ส่วนตำนานที่อ้างถึงบางตอนจากตำนานพระนางจามเทวีจะเน้นเฉพาะส่วนที่กล่าวถึงพระนางจามเทวีในฐานะพระราชธิดากรุงละโว้แล้วออกเดินทางเพื่อมาครองเมืองหริภุญชัย สถานที่ที่พระนางเดินทางผ่านกลายเป็นภูมินามและเกิดสถานที่ต่าง ๆ ต่อมา

เมื่อพิจารณาเนื้อหาที่ปรากฏร่วมกันตำนานทั้งหมดแล้วจะพบ “โครงสร้างชีวิตของพระนางจามเทวี” ที่เป็นที่รับรู้ของคนในล้านนา ได้แก่ ตอนที่พระฤๅษีสั่งเมืองใหม่ ได้ทูลเชิญ

พระนางจามเทวีพระราชธิดากรุงละโว้ขึ้นมาปกครองเมือง หลังจากนั้นพระนางจามเทวีได้เดินทางระหว่างเดินทางเกิดภูมินามบ้านเมืองและเกิดสถานที่ต่างๆ เมื่อพระนางปกครองเมืองหริภุญชัย พระนางได้ให้กำเนิดพระโอรสแฝดและได้พบขุนศึกคู่มารมีช่วยพระนางจามเทวีรบกับขุนหลวงวิรังคะ เมื่อเสร็จศึกพระนางได้สร้างเขลางค์นคร หลังจากสร้างเขลางค์นครได้ไม่นานพระนางก็สิ้นพระชนม์

2.3 การจัดแบบเรื่องพระนางจามเทวี

บทบาทของพระนางจามเทวีในฐานะผู้นำทางวัฒนธรรมและศาสนามีมากมายจนปรากฏเป็นตำนานและเรื่องเล่าที่มีเนื้อหาหลากหลาย ในหัวข้อนี้ ผู้วิจัยจะจัดตำนานเกี่ยวกับพระนางจามเทวี ออกเป็นแบบเรื่องต่าง ๆ ซึ่งจะให้เห็นความคล้ายคลึงหรือความแตกต่างของตำนานในแต่ละท้องถิ่น ทั้งยังให้เห็นลักษณะเฉพาะของตำนานพระนางจามเทวีในแต่ละท้องถิ่นอีกด้วย

จากตำนานที่เกี่ยวกับพระนางจามเทวีจำนวน 87 สำนวน ผู้วิจัยจัดจำแนกได้เป็น 8 แบบ เรื่อง เรียงตามลำดับ “โครงสร้างชีวิตของพระนางจามเทวี” ในตำนาน ได้ดังนี้

1. แบบเรื่องฤๅษีสั่งสร้างเมืองหริภุญชัย จำนวน 5 สำนวน
2. แบบเรื่องกำเนิดพระนางจามเทวี จำนวน 12 สำนวน
3. แบบเรื่องอดีตชาติพระนางจามเทวี จำนวน 3 สำนวน
4. แบบเรื่องพระนางจามเทวีเดินทาง จำนวน 43 สำนวน
5. แบบเรื่องขุนศึกคู่มารมี จำนวน 3 สำนวน
6. แบบเรื่องขุนหลวงวิรังคะ จำนวน 4 สำนวน
7. แบบเรื่องสถานที่และวัตถุมงคลเกี่ยวกับพระนางจามเทวี จำนวน 16 สำนวน
8. แบบเรื่องพระนางจามเทวีเมตตาเพศที่สาม จำนวน 1 สำนวน

2.3.1 แบบเรื่องฤๅษีสั่งสร้างเมืองหริภุญชัย

แบบเรื่องฤๅษีสั่งสร้างเมืองหริภุญชัย พบเฉพาะที่เป็นตำนานศาสนาเท่านั้น พบ 5 สำนวน สามารถแบ่งโครงเรื่องได้เป็น 6 ตอน ประกอบด้วยอนุภาคสำคัญ 25 อนุภาค

แบบเรื่องฤๅษีสั่งสร้างเมืองหริภุญชัยนี้ เป็นแบบเรื่องที่เน้นเหตุการณ์กำเนิดเมืองหริภุญชัย มีเหตุการณ์สำคัญและลำดับอนุภาคสำคัญ ดังนี้

ตอนที่ 1 พระพุทธเจ้าเสด็จ

- (a) พระพุทธเจ้าเสด็จมายังบ้านโกนตคามและชโรหคาม

- (b) พระพุทธเจ้าสอนศีล 5 ให้แก่ชาวเมงคบุตร
- (c) พระพุทธเจ้าตั้งบาตรบนแท่นหิน
- (d) พระพุทธเจ้าทำนายอนาคตถึงการเกิดพระบรมสารีริกธาตุ
- (e) กาเผือกเฝ้าสถานที่

ตอนที่ 2 พระฤๅษีสร้างเมืองครั้งที่ 1

- (f) ฤๅษีพบเด็กในรอยเท้าสัตว์
- (g) กำเนิดลูกพระฤๅษี
  - (g1) เกิดจากนางเนื้อกินนุสสุจิปนมุตรของพระฤๅษี
  - (g2) เกิดจากนางเนื้อกินน้ำปัสสาวะปนมุตรของพระฤๅษี
- (h) พระฤๅษีสร้างเมืองให้ลูกและคนในรอยเท้าสัตว์
- (i) กษัตริย์ไม่อยู่ในทศพิธราชธรรม ตัดสินว่าลูกดีแม่ไม่ผิด
- (j) เทวดาบันดาลให้น้ำท่วมเมือง

ตอนที่ 3 พระฤๅษีสร้างเมืองใหม่

- (k) พระฤๅษีให้นักหัตถ์ลึงคังมหายสังข์จากกลางสะดือทะเล
- (l) คณะพระฤๅษีสร้างเมืองตามรูปพรรณหายสังข์
- (m) ฤๅษีส่งทูตไปกราบทูลเชิญพระนางจามเทวี

ตอนที่ 4 พระนางจามเทวีเดินทาง

- (n) พระนางจามเทวีเดินทางจากละโว้มาทริภุชชัย
- (o) ระหว่างทางพระนางสร้างศาสนสถาน/บ้านเมือง

ตอนที่ 5 พระนางปกครองเมืองทริภุชชัย

- (p) ให้กำเนิดพระโอรสแฝด
- (q) ช้างปู่กำงาเขียวถวายตัว
- (r) ทำสงครามกับพระเจ้ามลิขราช
- (s) พระโอรสแฝดของพระนางจามเทวีอภิเษกกับพระธิดาแฝดของพระเจ้ามลิขราช
- (t) สร้างเขลางค์นคร
- (u) สร้างสถานที่ปฏิบัติธรรม
- (v) ถือศีลแปดบวชชีพรามณ์
- (w) พระนางจามเทวีสวรรคตเกิดในสวรรค์ชั้นดุสิต

ตอนที่ 6 เหตุการณ์หลังสมัยพระนางจามเทวี

(x) พระเจ้าอาทิตย์ราชทำสงครามกับกรุงละโว้

(y) พระเจ้าอาทิตย์ราชสร้างพระธาตุหริภุญชัย

แบบเรื่องกษัตริย์สร้างเมืองหริภุญชัย พบ 5 สำนวน ดังตารางต่อไปนี้

ตารางที่ 8 แสดงรายชื่อตำนานที่มีเนื้อหาตรงกับแบบเรื่องกษัตริย์สร้างเมืองหริภุญชัย

แบบเรื่อง <u>กษัตริย์สร้างเมืองหริภุญชัย</u>			
ลำดับ ที่	ชื่อตำนาน	ปีที่พิมพ์ครั้งแรก	สำนวน
1.	ชินกาลมาลีปกรณ์	2451	พระรัตนปัญญา ปวีรรัตโดย แสง มนวิฑูร
2.	จามเทวีวงศ์	2463	พระโพธิรังสี ปวีรรัตโดย พระยาปริยัติธรรมธาดา และ พระญาณวิจิตร
3.	ตำนานมูลศาสนา	2482	พระพุทธญาณเถระ และ พระพุทธคามมหาเถระ
4.	ตำนานพระนางจามเทวี	2515	พระมหาหมื่น วุฑฒินาโน ปวีรรัตโดย สงวน โชติสุขรัตน์
5.	พงศาวดารโยนก	2441	พระยาประชาภิจักรจักร (แจ่ม บุญนาค)

2.3.2 แบบเรื่องกำเนิดพระนางจามเทวี

แบบเรื่องกำเนิดพระนางจามเทวีพบเฉพาะที่เป็นตำนานสำนวนพื้นบ้านเท่านั้น โดยตัดเนื้อหาส่วนที่เป็นกษัตริย์สร้างเมืองและเหตุการณ์ส่วนที่เป็นราชวงศ์พระนางจามเทวีออกไปแต่เน้นเนื้อหาส่วนที่เป็นช่วงชีวิตของพระนางจามเทวีตั้งแต่ตอนกำเนิดพร้อมทั้งมีอนุภาคแสดงให้เห็นบุญญาบารมีของพระนางจามเทวีที่แตกต่างจากสำนวนทางฝ่ายศาสนา สามารถแบ่งโครงเรื่องได้เป็น 5 ตอน ประกอบด้วยอนุภาคสำคัญ 20 อนุภาค ดังนี้

ตอนที่ 1 กำเนิดพระนางจามเทวี

(a) กำเนิดกุมาริวิ

(a1) เป็นลูกเศรษฐีมอบูบ้านหนองคู่

- (a2) เป็นลูกหนานทา บ้านจุงจาลิงคามาะ
- (b) พลาดพรากจากผู้ให้กำเนิด
  - (b1) นกยักษ์คาบ
  - (b2) เกิดโรคคอหิวตักโรค
  - (b3) พระอินทร์ให้พระวิสสุกรรมลักพา
- (c) มีผู้ช่วยเหลือพระนางจามเทวี
  - (c1) ฤๅษีเพ่งกระแสดิจิตให้นกยักษ์ปล่อยพระนางจามเทวี
  - (c2) ลุงเสละพาพระนางจามเทวีหนีโรคคอหิวตัก
  - (c3) พระวิสสุกรรมพาพระนางจามเทวีมาให้พระฤๅษี
- (d) พระนางจามเทวีอยู่ในดอกบัว
- (e) ฤๅษีใช้วี(พัด)ยื่นไปรับพระนางจามเทวี
- (f) ฤๅษีและพญาวานรเลี้ยงดูพระนางจามเทวี
- (g) ฤๅษีส่งพระนางจามเทวีไปเมืองละโว้ด้วยการล่องแพพร้อมพญาวานร
- (h) กษัตริย์กรุงละโว้รับพระนางจามเทวีเป็นพระราชธิดาบุญธรรม

ตอนที่ 2 ชีวิตพระนางจามเทวีในฐานะพระราชธิดากรุงละโว้

- (i) พระนางจามเทวีหมั้นกับเจ้าชายรามราช
- (j) พระนางจามเทวีทำสงครามกับกรุงโกสัมพี

ตอนที่ 3 ฤๅษีสร้างเมือง

- (k) ฤๅษีสร้างเมืองตามรูปพรรณหอยสังข์
- (l) ฤๅษีส่งทูตทูลเชิญพระนางจามเทวี

ตอนที่ 4 พระนางจามเทวีเดินทาง

- (m) พระนางจามเทวีเดินทางจากละโว้มาหริภุญชัย
- (n) ระหว่างทางการเดินทางพระนางสร้างศาสนสถาน/บ้านเมือง

ตอนที่ 5 พระนางปกครองเมืองหริภุญชัย

- (o) ให้กำเนิดพระโอรสแฝด
- (p) สร้างวัด
- (q) ช้างปู้ก่างเขียวถวายตัว
- (r) ทำสงครามกับขุนหลวงวิรังคะ

(s) สร้างเขลางค์นคร

(t) ลี้นพระชนม์ (ขณะลี้นพระชนม์พระนางครองเพศบรรพชิต)

แบบเรื่องกำเนิดพระนางจามเทวี พบ 12 สำนวน ดังตารางต่อไปนี้

ตารางที่ 9 แสดงรายชื่อตำนานที่ตรงกับแบบเรื่องกำเนิดพระนางจามเทวี

แบบเรื่องกำเนิดพระนางจามเทวี			
1.	ตำนานจามเทวี	2510	ยุทธ เดชคำรณ
2.	นิทานพื้นเมืองเรื่อง จามเทวี	2510	ยุทธ เดชคำรณ
3.	พระราชชีวิตประวัติพระแม่เจ้า จามะเทวี บรมราชินารี ศรีสุริยวงศ์ องค์บดินทร์ ปิ่นธานีหริภุชชัย	2521	สุทรวารี สุวรรณภาชน
4.	ประวัติพระนางจามเทวีและความเป็นมา จังหวัดลำพูน	2524	สิงฆะ วรรณสัย
5.	ศุภนิมิตพระเจ้าตาเขียว	2533	วิรัตน์ พร้อมเพียงบุญ
6.	ประวัติย่อพระนางจามเทวีและหลวงมีลิ่ง คะ	2534	นายสนั่น หมิ่นแก้ว
7.	พระนางจามเทวีวงศ์	2543	ม.ล. สุพร อิศรเสนา
8.	จามเทวี ขัตติยาริศรีหริภุชชัย	2549	พระพงษ์ศักดิ์ คัมภีร์จัมโม
9.	ตามรอยพระนางจามเทวีสู่เขลางค์นคร	2550	จงสวัสดิ์ ชุ่มอินทรจักร อิมสมุท
10.	ตำนานพระราชประวัติพระนางจามเทวี กษัตริย์ศรีหริภุช	2554	อัจฉนา
11.	ตำนานพระนางจามเทวี	2555	มนตรี มีแก้วน้อย
12.	พระราชประวัติองค์พระแม่เจ้า จามเทวี ศรีสุริยวงศ์ องค์บดินทร์ ปิ่นธานีหริภุช ไชย	2555	แม่ชีอัญชลี แม่บุญเรือน, ประดิษฐ์ และนิตยา หลวงระแหง

2.3.3 แบบเรื่องอดีตชาติพระนางจามเทวี

แบบเรื่องอดีตชาติพระนางจามเทวี เป็นแบบเรื่องทีเพิ่มโครงเรื่องมาจาก แบบเรื่องกำเนิดพระนางจามเทวี เนื้อหากล่าวถึงอดีตชาติของพระนางจามเทวีก่อนที่จะมาเกิดเป็นกษัตริย์ปกครองอาณาจักรหริภุชชัย พบ 3 สำนวน แบ่งออกได้เป็น 2 แบบเรื่องย่อย ได้แก่ ก. แบบเรื่องย่อยพระโพธิสัตว์กวนอิม และ ข. แบบเรื่องย่อยนางศรีจันต๊ับ ดังรายละเอียดต่อไปนี้

2.3.3.1 แบบเรื่องย่อพระโพธิสัตว์กวนอิม

แบบเรื่องย่อพระโพธิสัตว์กวนอิมนี้ จากการสำรวจพบว่ามีจำนวน 2 ส่วน

1. **เกร็ดพระราชประวัติ พระนางจามเทวี** (2554) ของ แก้ว อมารินทร์
2. **ตำนานพระนางจามเทวี** (2557) ของ จ้านงค์ อยู่สว่าง

แบบเรื่องย่อพระโพธิสัตว์กวนอิม เป็นแบบเรื่องที่อธิบายถึงชาติกำเนิดของพระนางจามเทวีก่อนที่จะจุติลงมาบนโลกมนุษย์ นั่นคือเป็นพระโพธิสัตว์กวนอิมที่อยู่บนสรวงสวรรค์ได้รับพระบรมราชานุญาตจากพระพุทธเจ้าให้ลงมาช่วยมนุษย์ มกเน้นที่สถานะความเป็นพระโพธิสัตว์ของพระนางจามเทวีก่อนที่จะเป็นมนุษย์มากกว่า

มีเหตุการณ์สำคัญ 3 เหตุการณ์ และลำดับอนุภาคสำคัญ 16 อนุภาค ดังนี้

ตอนที่ 1 พระโพธิสัตว์จุติลงบนมนุษย์

- (a) พระโพธิสัตว์กวนอิมแบ่งภาคลงมาช่วยมนุษย์
- (b) อัญเชิญพระแก้วขาวเสด็จมณีนิจจากสวรรค์
- (c) ขอพระพุทธเจ้าเลือกเทพยดานาคเป็นผู้ช่วย
- (d) จุติในพระครรภ์แห่งพระมเหสีกรุงละโว้

ตอนที่ 2 ชีวิตพระนางจามเทวีในฐานะพระราชธิดากรุงละโว้

- (e) พระนางหมั้นกับเจ้าชายรามราช
- (f) ทำสงครามกับกรุงโกสัมพี

ตอนที่ 3 ฤๅษีสรางเมือง

- (g) พระฤๅษีสรางเมืองเป็นรูปหอยสังข์แทนเมืองเก่าที่น้ำท่วม
- (h) พระฤๅษีส่งทูตไปเชิญพระนางจามเทวีที่ละโว้

ตอนที่ 4 พระนางจามเทวีเดินทาง

- (i) พระนางเดินทางจากละโว้มาทริภุชชัย
- (j) ระหว่างทางการเดินทางพระนางสร้างศาสนสถาน/บ้านเมือง

ตอนที่ 5 พระนางปกครองเมืองทริภุชชัย

- (k) ให้กำเนิดพระโอรสแฝด
- (l) สร้างวัด

- (m) ช้างป่าฆ่าเจ้าหญิงสวยตัว
- (n) ทำสงครามกับขุนหลวงวิรังคะ
- (o) สร้างเขลางค์นคร
- (p) สิ้นพระชนม์

2.3.3.2 แบบเรื่องย่อนางศรีจันต๊อบ

แบบเรื่องย่อ*นางศรีจันต๊อบ* มีเพียงสำนวนเดียวคือ ตำนานเรื่อง “**เจ้าแม่หมอนเล่า**” (2538) ของ ประสิทธิ์ เพชรรักษ์

เนื้อหาเริ่มต้นด้วยอดีตชาติของพระนางจามเทวีที่เกิดเป็นนางศรีจันต๊อบ หลังจากนั้นเหตุการณ์หลักก็จะคล้ายกับแบบเรื่อง*กำเนิดพระนางจามเทวี* มีเหตุการณ์สำคัญ 3 เหตุการณ์ และอนุภาคสำคัญ 7 อนุภาค เรียงลำดับได้ดังนี้

ตอนที่ 1 การเกิดของอดีตชาติพระนางจามเทวี

- (a) เกิดเป็นชาวดอย ชื่อศรีจันต๊อบ
- (b) นางศรีจันต๊อบลำบากแต่หมั่นทำบุญสร้างกุศล

ตอนที่ 2 พบผู้วิเศษ

- (c) นางศรีจันต๊อบได้ทำบุญกับครูบาญาณวิชัยโย
- (d) นางศรีจันต๊อบเล่าความทุกข์ยากให้ครูบาฟัง
- (e) นางศรีจันต๊อบอธิษฐานจิตต่อครูบาขอให้เกิดมาเป็นเจ้าเมือง
- (f) ครูบารับและอนุโมทนาขอให้คำอธิษฐานสมประสงค์

ตอนที่ 3 กลับชาติมาเกิด

- (g) นางศรีจันต๊อบมาเกิดเป็นพระนางจามเทวี

2.3.4 แบบเรื่องพระนางจามเทวีเดินทาง

แบบเรื่อง*พระนางจามเทวีเดินทาง* มี 42 สำนวน เป็นแบบเรื่องที่มีเหตุการณ์สำคัญคือการเดินทางของพระนางจามเทวีและหยุดพักตามสถานที่ต่าง ๆ ก่อให้เกิดสถานที่หรือความอุดมสมบูรณ์ให้กับท้องถิ่นนั้น แบบเรื่องพระนางจามเทวีเดินทางแบ่งออกเป็น 4 แบบเรื่องย่อย ได้แก่ แบบเรื่องย่อย*เดินทางสร้างศาสนสถาน* แบบเรื่องย่อย*อธิบายชื่อสถานที่* แบบเรื่องย่อย*หนองน้ำจามเทวี* และแบบเรื่องย่อย*ยิงธนูเลี้ยงทวย* มีรายละเอียดดังนี้

2.3.4.1 แบบเรื่องย่อเดินทางสร้างศาสนสถาน

แบบเรื่องย่อพระนางจามเทวีสร้างศาสนสถาน นี้มีจำนวนมากที่สุดในแบบเรื่องพระนางจามเทวีพบ 30 สำนวน สะท้อนให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างพระนางจามเทวีกับพุทธศาสนาในแง่ของผู้นำศาสนาพุทธไปเผยแผ่ดินแดนล้านนาได้เป็นอย่างดี มีเหตุการณ์สำคัญและอนุภาคสำคัญเรียงลำดับได้ดังนี้

ตอนที่ 1 การเดินทางของพระนางจามเทวี

(a) พระนางจามเทวีเดินทาง

- (a1) พระนางเดินทางชลมารคจากละโว้มาหริภุญชัย
- (a2) พระนางเดินทางไปเขलगค์นคร
- (a3) พระนางเดินทางไปทำศึกจากหริภุญชัยไปละโว้

ตอนที่ 2 พระนางจามเทวีหยุดการเดินทาง

(b) เกิดเหตุการณ์ระหว่างการเดินทาง

- (b1) น้ำเซียวกราก
- (b2) ทางคดเคี้ยว
- (b3) ฝืนประหลาด
- (b4) ศพทหารจมน้ำ
- (b5) หลงทาง
- (b6) เกิดน้ำวน
- (b7) พายุโหมกระหน่ำ
- (b8) ดิดหล่มหนอง
- (b9) ช้างหมอบพร้อมชูงวง
- (b10) แพลอยวน
- (b11) พระพุทธรูปที่นำมาด้วยจมนดิน
- (b12) พระนางเหนื่อยกายและใจไม่ทราบสาเหตุ

(c) พระนางจามเทวีพักแรมที่บริเวณนั้น

(d) เกิดเหตุการณ์คลี่คลายพระนางจามเทวีให้สร้างศาสนสถานไว้ที่แห่งนั้น

- (d1) เกิดเงาพระพุทธรูป

- (d2) พญานาคคลใจให้สร้างวัด
- (d3) พญานาคคลใจให้สร้างโบสถ์
- (d4) ชีปะขาวแปลงกายมาบอกให้พระนางสร้างวัด
- (d5) เกิดลูกไฟลอยพุ่งขึ้นฟ้า
- (d6) สายน้ำไหลออกมาจากพื้นดิน
- (d7) เห็นลูกแก้ว 5 ดวง
- (d8) ทหารล้มตายผิดปกติ
- (d9) ศพทหารจมน้ำ
- (d10) เกิดดวงตาเห็นธรรม ณ สถานที่แห่งนั้น
- (d11) เจ้าเมืองเชิญพระนางจามเทวี
- (e) พระนางสร้างเครื่องหมายของการเดินทางไวยังที่แห่งนั้น
  - (e1) สร้างพระธาตุ
  - (e2) บูรณะพระธาตุ
  - (e3) สร้างอุโบสถ
  - (e4) สร้างวิหารครอบอุโบสถ
  - (e5) สร้างวัด
  - (e6) ประดิษฐานพระพุทธรูป
  - (e7) สร้างสถานที่ปฏิบัติธรรม
  - (e8) ปลุกต้นไม้

แบบเรื่องย่อเดินทางสร้างศาสนสถาน พบ 30 สำนวน ดังตารางต่อไปนี้

ตารางที่ 10 แสดงรายชื่อตำนานที่มีแบบเรื่องย่อเดินทางสร้างศาสนสถาน

แบบเรื่องย่อเดินทางสร้างศาสนสถาน	
จังหวัดลำพูน	
ลำดับที่	ชื่อตำนาน
1.	ตำนานโบราณสถานวัดป่าคะยอมใต้ ต.มะเขือแจ้ อ.เมือง จ.ลำพูน
2.	ตำนานพระพุทธรูปบาทตากผ้า ต.มะกอก อ.ป่าซาง จ. ลำพูน
3.	ตำนานวัดพระธาตุห้าดวง ต. ลี้ อ.ลี้ จ. ลำพูน
4.	ตำนานพุทธนครธรรม (ดอยกินป่าเขียง) ต.ศรีบัวบาน อ.เมือง จ.ลำพูน
5.	ตำนานวัดมณีอาราม (กู่ละมັถ) ต.ต้นธง อ.เมือง จ. ลำพูน (สำนวน 1)

6.	ตำนนวนวัดน้อยวังสะแกง (วัดทิพย์อัศจรรย์อินทร์) อ.เวียงหนองล่อง จ.ลำพูน
จังหวัดเชียงใหม่	
7.	ตำนนวนวัดพระธาตุดอยคำ ต.แม่เหียะ อ.เมือง จ.เชียงใหม่
8.	ตำนนวนวัดละโว้ ต.หนองแก้ว อ.หางดง จ. เชียงใหม่
9.	ตำนนวนวัดโขงขาว ต.บ้านแหวน อ.หางดง จ.เชียงใหม่
10.	ตำนนวนวัดอุโบสถ (แสนตอ) ต.น้ำแพร่ อ.หางดง จ.เชียงใหม่
11.	ตำนนวนวัดพระเจ้าโ้ ต.ฮอด อ. ฮอด จ.เชียงใหม่
12.	ตำนนวนวัดสันกู่ ต.หางดง อ.ฮอด จ.เชียงใหม่
13.	ตำนนวนพระพุทบาทแก้วข้าว ต.ฮอด อ.ฮอด จ.เชียงใหม่
14.	ตำนนวนวัดดอยอุปแก้วจามเทวี ต. ฮอด อ.ฮอด จ.เชียงใหม่
15.	ตำนนวนวัดป่าลาน ต.สองแคว อ.ดอยหล่อ จ. เชียงใหม่
16.	ตำนนวนวัดพระธาตุศรีศรีภักดิ์ (สำนักสงฆ์ปฏิบัติธรรมดอยต้อก) ต.บงตัน อ.ดอยเต่า จ. เชียงใหม่
17.	ตำนนวนวัดพระธาตุดอยเก็ง ตั้งอยู่ ต.ท่าเตื่อ อ.ดอยเต่า จ. เชียงใหม่
18.	ตำนนวนวัดพระธาตุศรีจอมแจ้ง (ชะแมคเก้) ต.ช่วงเปา อ.จอมทอง จ.เชียงใหม่
จังหวัดลำปาง	
19.	ตำนนวนวัดปงยางคก ต.ปงยางคก อ.ห้างฉัตร จ.ลำปาง
20.	ตำนนวนวัดป่าพระนางเจ้าจามเทวี - หนองปู่ฮ้อ ต.ห้างฉัตร อ.ห้างฉัตร จ.ลำปาง.
21.	ตำนนวนวัดถ้ำขุมทรัพย์ ต.ใหม่พัฒนา อ.เกาะคา จ.ลำปาง
22.	ตำนนวนพระธาตุลำปางหลวง ต.ลำปางหลวง อ.เกาะคา จ. ลำปาง
23.	ตำนนวนพระธาตุจอมปิง ต.นกแก้ว อ.เกาะคา จ. ลำปาง
24.	ตำนนวนวัดพระธาตุเสด็จ ต.เสด็จ อ.เมือง จ. ลำปาง
25.	ตำนนวนเมืองเถิน อ.เถิน จ.ลำปาง
จังหวัดแพร่	
26.	ตำนนวนวัดพระธาตุศรีดอนคำ ต.ห้วยอ้อ อ.ลอง จ. แพร่
27.	ตำนนวนวัดสะแล่ง ต.ห้วยอ้อ อ.ลอง จ.แพร่
จังหวัดน่าน	
28.	ตำนนวนวัดพญาวัต ต. คูใต้ อ.เมือง จ.น่าน
จังหวัดตาก	
29.	ตำนนวนผาสามเงา ต.ย่านรี อ.สามเงา จ.ตาก
30.	ตำนนวนวัดพระธาตุแก่งสร้อย ต.บ้านนา อ.สามเงา จ.ตาก

2.3.4.2 แบบเรื่องย่ออธิบายชื่อสถานที่

แบบเรื่องย่ออธิบายชื่อสถานที่ มีจำนวน 7 ส่วน แบ่งออกได้เป็น 2 แบบ เรื่องย่อตามผู้ให้กำเนิดที่มาของชื่อสถานที่นั้น ๆ นั่นคือพระนางจามเทวีและช้างป่าก่าเงี้ยว ดังนั้น ผู้วิจัยจึงแบ่งแบบเรื่องย่ออธิบายชื่อสถานที่อีก 2 แบบเรื่องย่อ ได้แก่ แบบเรื่องย่อพระนางจามเทวีกับชื่อสถานที่ และ แบบเรื่องย่อช้างป่าก่าเงี้ยวกับสถานที่ ดังรายละเอียดต่อไปนี้

1. แบบเรื่องย่อพระนางจามเทวีกับชื่อสถานที่

แบบเรื่องย่อพระนางจามเทวีกับชื่อสถานที่เป็นแบบเรื่องที่มีเหตุการณ์สำคัญคือ พระนางจามเทวีออกเดินทาง พบเหตุการณ์ประหลาด กลายเป็นชื่อเรียกของสถานที่นั้น แบบเรื่องนี้ แตกต่างจากแบบเรื่องพระนางจามเทวีสร้างศาสนสถาน กล่าวคือ แบบเรื่องย่อพระนางจามเทวีสร้างศาสนสถาน จะมีเหตุการณ์สำคัญคือพระนางจามเทวีสร้างศาสนสถานหรือสร้างบ้านเมืองยังสถานที่นั้นๆ แต่ แบบเรื่องย่อพระนางจามเทวีกับชื่อสถานที่ นี้ หลังจากที่พระนางจามเทวีเสด็จมาถึงก็บังเกิดเหตุการณ์ประหลาดหรือผิดปกติ ภายหลังจึงมีการเรียกชื่อสถานที่นั้นตามเหตุการณ์ เช่นตำนานของเมืองวังสะแกง ที่เล่าว่าสมัยที่พระนางจามเทวีได้เสด็จโดยเรือพระที่นั่งผ่านมาที่นี่ต้องผ่านวังน้ำวนที่รุนแรง พวกผีพายออกแรงอย่างสุดชีวิตจึงรอดไปได้ แต่เนื่องจากความแรงของกระแสน้ำจึงทำให้เรือหมุนไปตะแคงกับตลิ่ง จึงเรียกหมู่บ้านนี้ว่า วังสะแกงหรือวังตะแคง มีเหตุการณ์และอนุภาคสำคัญ ดังนี้

ตอนที่ 1 การเดินทางของพระนางจามเทวี

- (a) พระนางจามเทวีเดินทาง
  - (a1) พระนางจามเทวีเดินทางจากละโว้มาหรืออุษย
  - (a2) พระนางจามเทวีไปเขลางค์นคร

ตอนที่ 2 มูลเหตุของชื่อสถานที่

- (b) เกิดเหตุการณ์ระหว่างเดินทาง
  - (b1) เกิดวังน้ำวนจนเรือตะแคง (วังสะแกง)
  - (b2) กระแสน้ำเปลี่ยนทิศจึงหลงทาง พระนางตรัสว่าลองขึ้นไปดู
  - (b3) สร้างห้างเพื่อตกแต่งฉัตรที่จะไปติดไว้ที่ยอดพระธาตุลำปางหลวง
  - (b4) ทหารล้มตายจำนวนมาก
  - (b5) เชือกที่ผูกพระพุทธรูปขาด

ต่อไปนี้เป็นแบบเรื่องย่อพระนางจามเทวีกับชื่อสถานที่ พบ 5 สำนวน ดังตาราง

ตารางที่ 11 แสดงแบบเรื่องย่อพระนางจามเทวีกับชื่อสถานที่

แบบเรื่องย่อพระนางจามเทวีกับชื่อสถานที่	
จังหวัดลำพูน	
ลำดับที่	ชื่อตำนาน
1.	ตำนานบ้านวังสะแกง ต.หนองล่อง อ.เมือง จ.ลำพูน
จังหวัดเชียงใหม่	
2.	ตำนานเมืองพิสดารนคร อ.ฮอด จ. เชียงใหม่
3.	ตำนานบ้านยั้งปูน (วัดมงคลเกษม) ต.หนองแก้ว อ. หางดง จ. เชียงใหม่
จังหวัดลำปาง	
4.	ตำนานอำเภอห้างฉัตร จ.ลำปาง
จังหวัดแพร่	
5.	ตำนานเมืองลอง อ.ลอง จ.แพร่

2. แบบเรื่องย่อช้างปู่ก่างาเกี่ยวกับชื่อสถานที่

แบบเรื่องย่อช้างปู่ก่างาเกี่ยวกับชื่อสถานที่ เป็นแบบเรื่องที่กล่าวถึงพฤติกรรมของช้างปู่ก่างาเขียวที่แสดงให้เห็นถึงความมีอิทธิฤทธิ์ของช้างก่างาเขียวที่มีมากกว่าช้างธรรมดาทั่วไป เช่น ร้องเสียงดัง ทำให้ชาวบ้านเรียกว่าบ้านช้างรอง หรือเป็นช้างที่มีร่างกายใหญ่โต มีงาที่ใหญ่และแข็งแรง จนสี่ประตูเมืองเป็นรอย ชาวบ้านจึงเรียกว่าประตูช้างสี่ พบ 2 สำนวนที่จังหวัดลำพูน ได้แก่

ตารางที่ 12 แสดงแบบเรื่องย่อช้างปู่ก่างาเกี่ยวกับชื่อสถานที่

แสดงแบบเรื่องย่อช้างปู่ก่างาเกี่ยวกับชื่อสถานที่	
ลำดับที่	ชื่อตำนาน
1.	ตำนานประตูช้างสี่ ต.ในเมือง อ.เมือง จ.ลำพูน
2.	ตำนานวัดช้างร้อง ต.ในเมือง อ.เมือง จ. ลำพูน

แบบเรื่องย่อช้างปู่ก่างาเกี่ยวกับชื่อสถานที่ มีเหตุการณ์สำคัญและอนุภาคสำคัญเรียงตามลำดับได้ดังนี้

ตอนที่ 1 การเดินทางของช้างปู่ก่างาเขียว

(a) ช้างปู่ก่างาเขียวออกเดินทาง

(a1) ความรู้ช่างนำช่างมาอาบน้ำที่ประตูท่านาง

(a2) พระโอรสแฝดซี่ข้างมาจากตอย่างสรงเข้าประตูเมือง

ตอนที่ 2 ที่มาของชื่อสถานที่

(b) ช่างปู่กำงาเขียวแสดงอาการกลายเป็นชื่อสถานที่

(b1) ช่างแฝดเสียงร้องตอนอาบน้ำ

(b2) ช่างเอาสี่ข้างสี่กับประตูเมือง

2.3.4.3 แบบเรื่องย่อหนองน้ำจามเทวี

แบบเรื่องย่อหนองน้ำจามเทวี มีทั้งหมด 4 ส่วนวน ดังตารางต่อไปนี้

ตารางที่ 13 แสดงแบบเรื่องย่อหนองน้ำจามเทวี

แบบเรื่องย่อหนองน้ำจามเทวี	
จังหวัดลำพูน	
ลำดับที่	ชื่อตำนาน
1.	ตำนานบ่อน้ำเลี้ยงวิกรมณีয়ারาม (กู่ละม๊ก) จ.ลำพูน
2.	ตำนานหนองน้ำจามเทวี ต.ในเมือง อ.เมือง จ.ลำพูน
จังหวัดลำปาง	
3.	ตำนานบ่อน้ำเลี้ยงพระนางจามเทวี อ.เกาะคา จ.ลำปาง
จังหวัดตาก	
4.	ตำนานผาอาบนาง อ.สามเงา จ.ตาก

แบบเรื่องย่อหนองน้ำจามเทวี เป็นแบบเรื่องที่มีอนุภาคความขาดแคลนน้ำ บริเวณสถานที่ที่พระนางจามเทวีเดินทางผ่าน ด้วยบุญญาธิการของพระนางจามเทวีทำให้มีน้ำผุดขึ้นเองราวปาฏิหาริย์และกลายเป็นชื่อเรียกบ่อน้ำหรือหนองน้ำแห่งนั้นต่อมา เช่น ตำนานผาอาบนาง จังหวัดตาก ตำนานบ่อน้ำเลี้ยงพระนางจามเทวี ในขณะที่บางสถานที่หนองน้ำนั้นไม่ได้เกิดจากปาฏิหาริย์หรือเป็นเพราะบุญบารมีของพระนางจามเทวีแต่เกิดจากการที่พระนางรับสั่งให้ขุดคลองเพื่อประชาชนจะได้มีน้ำบริโภค แสดงให้เห็นถึงการเป็นนักปกครองของพระนางจามเทวี ดังจะเห็นได้จาก ตำนานหนองน้ำจามเทวีจังหวัดลำพูน มีเหตุการณ์สำคัญและอนุภาคสำคัญดังนี้

ตอนที่ 1 การเดินทางของพระนางจามเทวี

- (a) พระนางจามเทวีเดินทาง
- (b) เกิดภาวะขาดแคลนน้ำ

ตอนที่ 2 พระนางจามเทวีกับแหล่งน้ำ

- (c) พระนางสร้างแหล่งน้ำ
  - (c1) พระนางอธิษฐานขอน้ำจากเทวดา
  - (c2) พระนางรับสั่งให้ขุดคลอง

2.3.4.4 แบบเรื่องย่ออิงธนุเสียดไทย

แบบเรื่องย่ออิงธนุเสียดไทย มี 2 ส่วนวน ดังตารางต่อไปนี้

ตารางที่ 14 แสดงแบบเรื่องย่ออิงธนุเสียดไทย

แบบเรื่องย่ออิงธนุเสียดไทย	
จังหวัดลำพูน	
ลำดับที่	ชื่อตำนาน
1.	ตำนานวัดธรรมนิยาราม (กู่ละมั่ง) ต.ต้นธง อ.เมือง จ. ลำพูน (ส่วนวน2)
จังหวัดเชียงใหม่	
2.	ตำนานวัดพระธาตุดอยน้อย ต.ดอยหล่อ อ.ดอยหล่อ จ. เชียงใหม่

แบบเรื่องนี้มีเหตุการณ์สำคัญคือการเสียดไทยเพื่อหาสถานที่ที่เป็นมงคลโดยเพิ่มอนุภาคอิงธนุเสียดไทยระหว่างที่พระนางจามเทวีเดินทางและต้องการหยุดพัก หากธนูตกที่ใดแสดงว่าเป็นสถานที่มงคล พระนางจามเทวีก็จะบ้านเมืองและสร้างศาสนสถานไว้ยังที่แห่งนั้น เช่น *ตำนานวัดพระธาตุดอยน้อย* และ *ตำนานวัดธรรมนิยาราม (กู่ละมั่ง)* มีเหตุการณ์และอนุภาคสำคัญ ดังนี้

ตอนที่ 1 พระนางจามเทวีเดินทาง

- (a) พระนางจามเทวีเดินทางจากละโว้มาหริภุชชัย
- (b) พระนางจามเทวีหยุดพักการเดินทาง

ตอนที่ 2 พระนางเสียดไทยเพื่อหาสถานที่มงคล

- (c) พระนางให้พรานธนูยิงธนุเสียดทางหาชัยภูมิที่เหมาะสม
- (d) พระนางสร้างเมือง สร้างศาสนสถาน ณ สถานที่ธนูตก

2.3.5 แบบเรื่องขุนศึกคู่บารมี

แบบเรื่องขุนศึกคู่บารมีเป็นแบบเรื่องที่แตกเรื่องมาจากอนุภาคหรือเหตุการณ์บางเหตุการณ์มาจากตำนานพระนางจามเทวี ตำนานแบบเรื่องนี้มีเนื้อหาสั้น ๆ กล่าวถึงลักษณะเด่นของอนุภาคตัวละครที่เป็นขุนศึกช่วยพระนางจามเทวีออกรบและสร้างบ้านเมือง ได้แก่ช่างปู่กำงาเขียวกับเจ้าพ่อเตโค เนื้อหาเริ่มต้นด้วยประวัติของขุนศึกก่อนที่จะมาพบกับพระนางจามเทวี จากนั้นเนื้อหาก็จะกล่าวถึงวีรกรรมต่าง ๆ ที่มีส่วนสำคัญในการกอบกู้และเสียสละเพื่อบ้านเมือง ภายหลังจากขุนศึกเหล่านี้ก็ได้กลายมาเป็นผิอารักษ์เมืองลำพูน มีเหตุการณ์สำคัญและอนุภาคสำคัญเรียงตามลำดับได้ดังนี้

ตอนที่ 1 กำเนิดขุนศึกคู่บารมี

(a) ลักษณะพิเศษของขุนศึกคู่บารมี

- คือพระอินทร์
- (a1) เป็นช่างศึกจตุตจากสวรรค์อาสาช่วยพระนางจามเทวีซึ่งในอดีตชาติ
  - (a2) เป็นช่างที่มีเทวดาประจำตัวคือเจ้าหลวงคำแดง
  - (a3) เป็นนายคະວະຍະ พรานป่าร่างกายแข็งแรงใหญ่โตผิมนุชย์

ตอนที่ 2 การพบกันระหว่างขุนศึกกับพระนางจามเทวี

(b) ขุนศึกออกเดินทางมาพบกับพระนางจามเทวี

- (b1) ช่างปู่กำงาเขียวเดินทางมาทูลเชิญชัย
- (b2) พระฤๅษีเลือกนายคະວະຍະเป็นทูตทูลเชิญพระนางจามเทวีที่ละโว้

ตอนที่ 3 การแสดงความสามารถของขุนศึกคู่บารมี

(c) ขุนศึกช่วยพระนางจามเทวีปกป้องบ้านเมือง

- (c1) ช่างปู่กำงาช่วยพระนางจามเทวีรบกับขุนหลวงวิรังคะ
- (c2) พญาเตโค (นายคະວະຍະ) ช่วยพระนางจามเทวีสร้างบ้านเมืองและออกรบกับทหารของขุนหลวงวิรังคะ

ตอนที่ 4 ขุนศึกเสียชีวิต

(d) ขุนศึกเป็นผิอารักษ์

- (d1) ช่างปู่กำงาเขียวเป็นเจ้าพ่อคู่ช่าง
- (d2) นายคະວະຍະเป็นเจ้าพ่อเตโค

แบบเรื่องขุนศึกคู่บารมี มีจำนวน 3 ส่วนนวดังตารางต่อไปนี้

ตารางที่ 15 แสดงแบบเรื่องขุนศึกคู่บารมี

แบบเรื่องขุนศึกคู่บารมี		
ตำนานช้างปู่กำงาเขียว		
1.	ปู่กำงาเขียว ช้างพลายอัศจรรย์ คู่พระบารมี ของพระนางจามเทวี	2556 แก้ว อัมรินทร์
2.	เจ้าพ่อภูซ่าง	2557 สำราญ กาญจนคูหา
ตำนานเจ้าพ่อเตโค		
3.	ตำนานเสือเมืองทริภุญชัย พ่อเจ้าเตโค ขุนพลแก้วของพระแม่เจ้าจามเทวี	2556 ประสิทธิ์ เพชรรัักษ์

2.3.6 แบบเรื่องขุนหลวงวิรังคะ

แบบเรื่องขุนหลวงวิรังคะ เป็นแบบเรื่องที่กล่าวถึงเรื่องราวความขัดแย้งของพระนางจามเทวีกับขุนหลวงวิรังคะ ขุนหลวงวิรังคะมีความสามารถพิเศษคือสามารถพุ่งเสน้าได้ไกล ภายหลังขุนหลวงวิรังคะอยากได้พระนางจามเทวีเป็นมเหสี พระนางจามเทวีตั้งข้อแม้ว่าจะยอมเป็นมเหสีหากขุนหลวงวิรังคะพุ่งเสน้าจากเชียงใหม่มาถึงลำพูนได้ ภายหลังพระนางจามเทวีได้ใช้ไสยศาสตร์ทำให้ขุนหลวงวิรังคะพุ่งเสน้าไม่สำเร็จ จนในที่สุดทำให้ขุนหลวงวิรังคะต้องฆ่าตัวตาย มีเหตุการณ์สำคัญ 6 เหตุการณ์และอนุภาคสำคัญ 11 อนุภาค ดังนี้

ตอนที่ 1 ขุนหลวงวิรังคะหลงเสน่ห์พระนางจามเทวี

(a) ขุนหลวงวิรังคะส่งทูตสู่ขอพระนางจามเทวี

ตอนที่ 2 พระนางหาวิธีการหลีกเลี่ยงการอภิเษก

(b) พระนางจามเทวีออกอุบายถ่วงเวลา

(b1) พระนางอ้างว่าเพิ่งให้กำเนิดลูก

(b2) พระนางถือศีลกินเจเพื่อช่วยบ้านเมือง

(b3) พระนางให้ขุนหลวงสร้างเจดีย์ที่มีขนาดเท่ากับพระธาตุ

ทริภุญชัย

แต่งงาน

(b4) พระนางแก้ไขชื่อเดือนจากเดือนอ้ายเป็นเดือนยี่เพื่อนเลื่อนการ

(c) พระนางให้ขุนหลวงวิรังคะพุงเสนาจากเชิงดอยสุเทพมาหริภุญชัย 3 ครั้ง

(d) ขุนหลวงทำพระนางจามเทวีรีบ

ตอนที่ 3 พระนางจามเทวีหลอกขุนหลวงวิรังคะ

(e) พระนางจามเทวีทำลายมนต์ขุนหลวงวิรังคะ

(e1) พระนางใช้ผ้าชิ้นชิ้นในทำเป็นหมวกให้ขุนหลวงใส่

(e2) พระนางนำเอาเศษพระกุษาของพระองค์มาทำเป็นหมวกและนำไปปลู

เปื้อนประจำเดือนให้ขุนหลวง

ตอนที่ 4 ขุนหลวงวิรังคะพุงเสนา

(f) ขุนหลวงพุงเสนาไม่ถึงหริภุญชัย

ตอนที่ 5 ขุนหลวงวิรังคะแพ้พระนางจามเทวี

(g) ขุนหลวงวิรังคะเสียชีวิต

(g1) ขุนหลวงอับอายตรอมใจตายที่ขุนน้ำแม่ระมิงค์

(g2) ขุนหลวงฆ่าตัวตายพุงเสนาขึ้นฟ้าและแอนอกรับ

ตอนที่ 6 เคลื่อนศพขุนหลวงวิรังคะ

(h) ทหาร/เสนาอำมาตย์ ห้ามโลงศพขุนหลวงวิรังคะ

(i) ขบวนศพพลัดหลงกันเกิดเป็นสถานที่ต่าง ๆ

(j) วางศพขุนหลวงวิรังคะให้หันหน้าไปทางทิศที่ตั้งของหริภุญชัย

(k) โลงศพคว่ำกลายเป็นดอยม่อนล่อง/ดอยคว่ำหล่อง/ม่อนคว่ำล่อง

(k1) ผู้เคลื่อนขบวนศพเอาโลงคว่ำครอบศพขุนหลวงวิรังคะ

(k2) ระหว่างการแบกศพขึ้นเนินเขาเกิดอุบัติเหตุโลงศพคว่ำลง

แบบเรื่องขุนหลวงวิรังคะ มี จำนวน 4 ส่วน ดังตารางต่อไปนี้

ตารางที่ 16 แสดงแบบเรื่องขุนหลวงวิรังคะ

แบบเรื่องขุนหลวงวิรังคะ			
ลำดับที่	ชื่อตำนาน	ปีที่พิมพ์ครั้งแรก	สำนวน
1.	นางจามเทวีฉบับโบราณ	2499	ไม่ทราบผู้แต่ง ปรีวรรตโดย สงวน โชติ สุขรัตน์
2.	ตำนานวิรังคะและเอื้องแซะ	2539	รุ่งวิทย์ สุวรรณอภิชน
3.	ประวัติขุนหลวงพะงั่วกับพระนางเจ้าจามเทวี	2548	ดวงแก้ว สนิมิต
4.	ขุนหลวงวิรังคะ	2548	วรารัตน์

2.3.7 แบบเรื่องสถานที่และวัตถุมงคลที่เกี่ยวกับพระนางจามเทวี

แบบเรื่องสถานที่และวัตถุมงคลที่เกี่ยวกับพระนางจามเทวี มีจำนวน 15 สำนวน เป็นเรื่องที่มีเนื้อหาไม่ยาวนาน เนื้อหาไม่ได้กล่าวถึงการกำเนิดของพระนางจามเทวีหรือการเดินทางของพระนางจามเทวีแต่เน้นไปที่สถานที่หรือวัตถุมงคลนั้นว่าเกี่ยวข้องกับพระนางจามเทวีอย่างไร กล่าวแต่เพียงว่า สถานที่หรือวัตถุมงคลมีความเกี่ยวข้องกับพระนางจามเทวีในช่วงชีวิตใด เช่น ตำนานวัดบางพิง กล่าวว่าเป็นสถานที่ที่เคยเป็นพระราชวังของพระนางจามเทวีและพระสวามี ในขณะที่ตำนานวัดจามเทวี เล่าว่าเป็นสถานที่ที่เก็บพระอัฐิพระนางจามเทวี หรือตำนานพระแก้วขาวเสด็จมณีวัดศรีบุญเรือง มีเนื้อเรื่องว่าเป็นพระแก้วขาวที่พระนางจามเทวีทูลขอพระราชบิดาแห่งเมืองละโว้เพื่อนำมาเป็นพระประจำพระองค์ที่พระนางจะมาเป็นกษัตริย์ที่ทริภุชชัย

ดังนั้น แบบเรื่องสถานที่และวัตถุมงคลที่เกี่ยวข้องกับพระนางจามเทวี จึงเป็นแบบเรื่องที่มีเหตุการณ์สำคัญที่กล่าวถึงสถานภาพของพระนางจามเทวีและกล่าวว่ามีสถานที่หรือวัตถุมงคลที่เกี่ยวข้องกับพระนางจามเทวี มีเหตุการณ์สำคัญและอนุภาคสำคัญเรียงลำดับได้ดังนี้

(a) สถานภาพของพระนางจามเทวี

(a1) พระนางเป็นกษัตริย์ครองเมืองทริภุชชัย

(a2) พระนางเป็นราชธิดากรุงละโว้

(a3) พระนางเป็นบุตรสาวของเศรษฐีบ้านหนองตู่

- (b) ความสัมพันธ์ของพระนางจามเทวีกับสถานที่และวัดอุ้มงคล
- (b1) เป็นศาสนสถานที่เศรษฐีอินตาทิดาของกุมาริวิ (พระนางจามเทวี) สร้าง
- (b2) เป็นสถานที่เรียนวิชาของพระนางจามเทวี
- (b3) พระนางทูลขอพระแก้วขาวจากพระราชบิดาที่เมืองละโว้มาเมือง
- (b4) พระนางสร้างวัด
- (b5) เป็นพระราชวังของพระนางจามเทวี
- (b6) เป็นสถานที่ว่าราชการของพระนางจามเทวี
- (b7) พระฤๅษีสถาปนาวัดอุ้มงคลเพื่อช่วยพระนางจามเทวีปกครองบ้านเมือง
- (b8) เป็นสถานที่ถวายพระเพลิงพระศพของพระนางจามเทวี
- (b9) เป็นสถานที่เก็บพระอัฐิของพระนางจามเทวี

หรืออุบาย

แบบเรื่องสถานที่และวัดอุ้มงคลที่เกี่ยวกับพระนางจามเทวี มี 16 ส่วนวน ดังตารางต่อไปนี้

ตารางที่ 17 แสดงแบบเรื่องสถานที่และวัดอุ้มงคลที่เกี่ยวกับพระนางจามเทวี

แบบเรื่องสถานที่และวัดอุ้มงคลที่เกี่ยวกับพระนางจามเทวี	
จังหวัดลำพูน	
ลำดับที่	ชื่อตำนาน
1.	ตำนานวัดจามเทวี(กุฎ) ต.ในเมือง อ.เมือง จ.ลำพูน
2.	ตำนานวัดมहांวัน ต.ในเมือง อ.เมือง จ.ลำพูน
3.	ตำนานวัดพระคงฤๅษี ต.ในเมือง อ.เมือง จ.ลำพูน
4.	ตำนานวัดประตูลี้ อ.เมือง จ.ลำพูน
5.	ตำนานวัดศรีบุญเรือง อ.เมือง จ.ลำพูน
6.	ตำนานหมู่บ้านหนองตู่ - บ่อควา ต.บ้านเรื่อน อ.ป่าซาง จ.ลำพูน
7.	ตำนานโบราณสถานเวียงเกาะกลาง ต.บ้านเรื่อน อ.ป่าซาง จ.ลำพูน
8.	ตำนานวัดสันป่ายางหลวง ต. ในเมือง อำเภอเมือง จ.ลำพูน
9.	ตำนานพระแก้วขาวเสด็จมณีนี วัดศรีบุญเรือง จ.ลำพูน
10.	ตำนานพระรอดมहांวัน
จังหวัดเชียงใหม่	
11.	ตำนานพระแก้วขาว วัดเชียงใหม่
12.	ตำนานพระเจ้าไท่ เมืองฮอด
13.	ตำนานพระนอนวัดพระนอนป่าเก็ดลี

จังหวัดลพบุรี	
14.	ตำนานวัดเชิงท่า ต.ท่าหิน อ.เมือง จ. ลพบุรี
15.	ตำนานวัดถ้ำตะโก ต.เขาสมคอน อ.ท่าม่วง จ.ลพบุรี
16.	ตำนานวัดบางพิง ต. มหาสอน อ.บ้านหมี่ จ.ลพบุรี

2.3.8 แบบเรื่องพระนางจามเทวีเมตตาเพศที่สาม

แบบเรื่องพระนางจามเทวีเมตตาเพศที่สาม พบจำนวน 1 สำนวน ได้แก่ เรื่อง *ตำนานพระมูจรี วัดอุโบสถ (แสนตอ) จ.เชียงใหม่* แบบเรื่องนี้มีเนื้อหาที่กล่าวถึงเหตุการณ์สมัยที่พระนางจามเทวีทราบว่ามีเพศที่ 3 ต้องการออกบวชแต่ไม่สามารถบวชได้เนื่องจากผิดพระวินัย เมื่อพระนางจามเทวีทราบดังนั้นจึงเป็นผู้บวชให้แทนและให้ใส่ชุดคล้ายชุดฤๅษี พร้อมทั้งพระราชทานนามว่า “มูจรี” พระนางจามเทวีได้ปลอบใจประชากรเพศที่สามว่าในอนาคตจะมีผู้ที่ทำบุญและอุทิศให้แก่เพศที่สาม จึงเป็นที่มาของการสร้างพระพุทธรูป “พระมูจรี” เพื่ออุทิศให้แก่เพศที่สามทั้งในอดีตชาติและปัจจุบันชาติ สามารถแบ่งโครงเรื่องได้เป็น 3 ตอน ประกอบด้วยอนุภาคที่สำคัญ 3 อนุภาค ดังนี้

ตอนที่ 1 พลเมืองเพศที่สามมีศรัทธาต่อพระพุทธศาสนาต้องการบวช

(a) พลเมืองเพศที่ 3 ของพระนางจามเทวีต้องการบวช

ตอนที่ 2 พระนางจามเทวีเมตตาพลเมืองที่เป็นเพศที่ 3

(b) พระนางจามเทวีตัดเย็บเครื่องบวชให้ครองเพศฤๅษีและ

พระราชทานนามว่า “มูจรี”

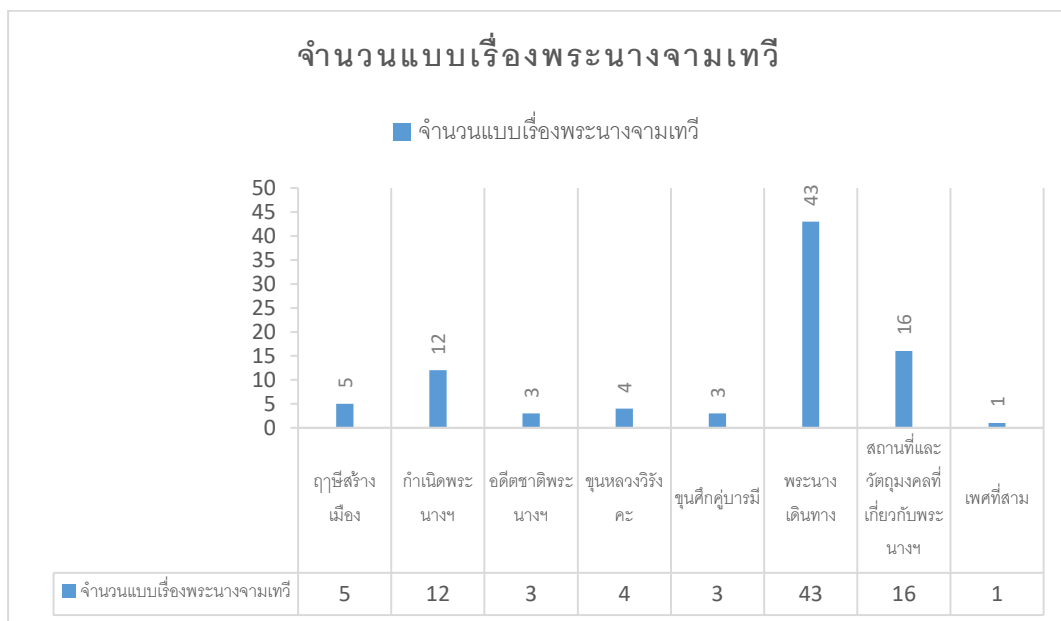
ตอนที่ 3 พระนางทำนายอนาคต

(c) พระนางทำนายอนาคตจะมีการสร้างถาวรวัตถุเพื่ออุทิศให้เพศ

ที่ 3

จากการศึกษาแบบเรื่องและอนุภาคตำนานพระนางจามเทวีทั้งหมด 87 สำนวน สามารถสรุปให้เห็นตารางแสดงจำนวนแต่ละแบบเรื่องได้ดังนี้

ตารางที่ 18 แสดงจำนวนแบบเรื่องพระนางจามเทวี

จากตารางแสดงให้เห็นว่า แบบเรื่องพระนางจามเทวีเดินทาง เป็นแบบเรื่องที่มีจำนวนมากที่สุดในตำนานพระนางจามเทวี สะท้อนให้เห็นว่าแบบเรื่องพระนางจามเทวีเดินทางนี้เป็นแบบเรื่องที่โดดเด่นมากที่สุดและอาจกล่าวได้ว่าเป็นลักษณะเด่นของตำนานพระนางจามเทวีที่นางเดินทางจากเมืองละโว้สู่เมืองหริภุญชัย ด้วยลักษณะเนื้อหาของตำนานที่เกี่ยวข้องกับสถานที่ที่พระนางจามเทวีเดินทางผ่าน โดยเฉพาะอย่างยิ่งบริเวณริมแม่น้ำเจ้าพระยาสู่มแม่น้ำปิงซึ่งเป็นเส้นทางการเดินทางทางน้ำไปภาคเหนือในสมัยโบราณได้เอื้อต่อการเกิดตำนานสำนวนต่าง ๆ ได้เป็นอย่างดี

2.4 นัยทางวัฒนธรรมจากการศึกษาตำนานพระนางจามเทวี

2.4.1 โครงสร้างชีวิตพระนางจามเทวีในฐานะวีรบุรุษทางศาสนาในล้านนา

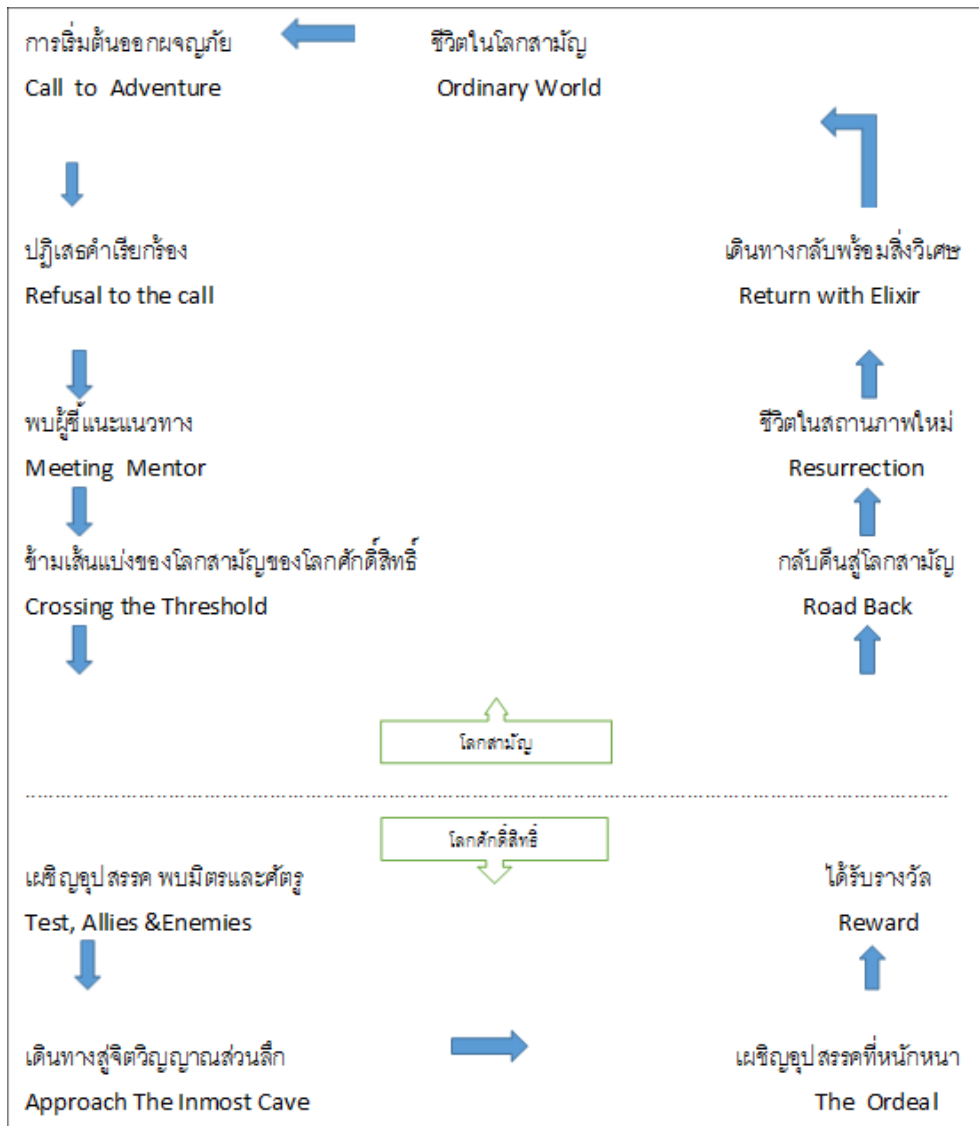
เมื่อนำแบบเรื่องต่าง ๆ ของตำนานของพระนางจามเทวีมาพิจารณารวมกันอาจกล่าวได้ว่าแบบเรื่องต่าง ๆ สะท้อนให้เห็นความเป็นวีรบุรุษของพระนางจามเทวี โดยเฉพาะอย่างยิ่งแบบเรื่องกำเนิดพระนางจามเทวี และแบบเรื่องกษัตริย์สร้างเมือง ที่มีทั้งการพลัดพราก การต่อสู้กับอุปสรรค การทดสอบต่าง ๆ เมื่อชนะบททดสอบหรืออุปสรรคก็อาจมีการสถาปนาหรือมีการกลับคืนบ้านเมืองของตนเอง

หากนำแนวความคิดเรื่องการผจญภัยของวีรบุรุษ (The Adventure of the Hero) ของ โจเซฟ แคมป์เบลล์ มาวิเคราะห์โครงสร้างชีวิตของพระนางจามเทวีก็จะเห็นได้ว่าพระนางจามเทวีมีโครงสร้างชีวิตที่นับว่าเป็นวีรบุรุษที่นำความเจริญและพระพุทธศาสนาเข้าสู่อาณาจักรล้านนา

นอกจากนี้พระนางจามเทวียังมีความสามารถในการปกครองอาณาจักรได้อย่างมั่นคง การที่พระนางชนะขุนหลวงวิรังคะสะท้อนให้เห็นว่าไม่มีใครสามารถต่อสู้กับพระนางได้ แม้ว่าผู้นั้นจะมีเป็นผู้มีฤทธิ์เพียงใดก็ตาม แบบเรื่อง*การเดินทางของตำนานพระนางจามเทวี* เต็มไปด้วยอนุภาคการทดสอบและความยากลำบากแต่พระนางจามเทวีก็ผ่านมาได้ด้วยบุญญาบารมีมีส่วนทำให้ลักษณะความเป็นวีรบุรุษของพระนางจามเทวีเด่นชัดยิ่งขึ้น

เมื่อศึกษาแนวคิดโครงสร้างการเดินทางผจญภัยของแคมป์เบลล์ ที่คริสโตเฟอร์ โวล์กเกอร์ ประยุกต์ขั้นตอนการเดินทางผจญภัยของวีรบุรุษออกเป็น 12 ขั้นตอน มาวิเคราะห์ประวัติชีวิตของพระนางจามเทวีทำให้เห็นว่า แบบเรื่องต่างๆ ของตำนานพระนางจามเทวีมีลำดับการเดินทางที่สัมพันธ์กับโครงสร้างการเดินทางผจญภัยของวีรบุรุษ ทำให้เห็นทั้งลักษณะร่วมของวีรบุรุษที่เป็นความคิดสากลและลักษณะต่างซึ่งเป็นลักษณะเฉพาะของตำนานเรื่องนี้ อธิบายได้ดังภาพต่อไปนี้

ภาพที่ 1 แสดงขั้นตอนการเดินทางของวีรบุรุษของคริสโตเฟอร์ โวล์กเกอร์
(Vogler, Christopher, 1998)

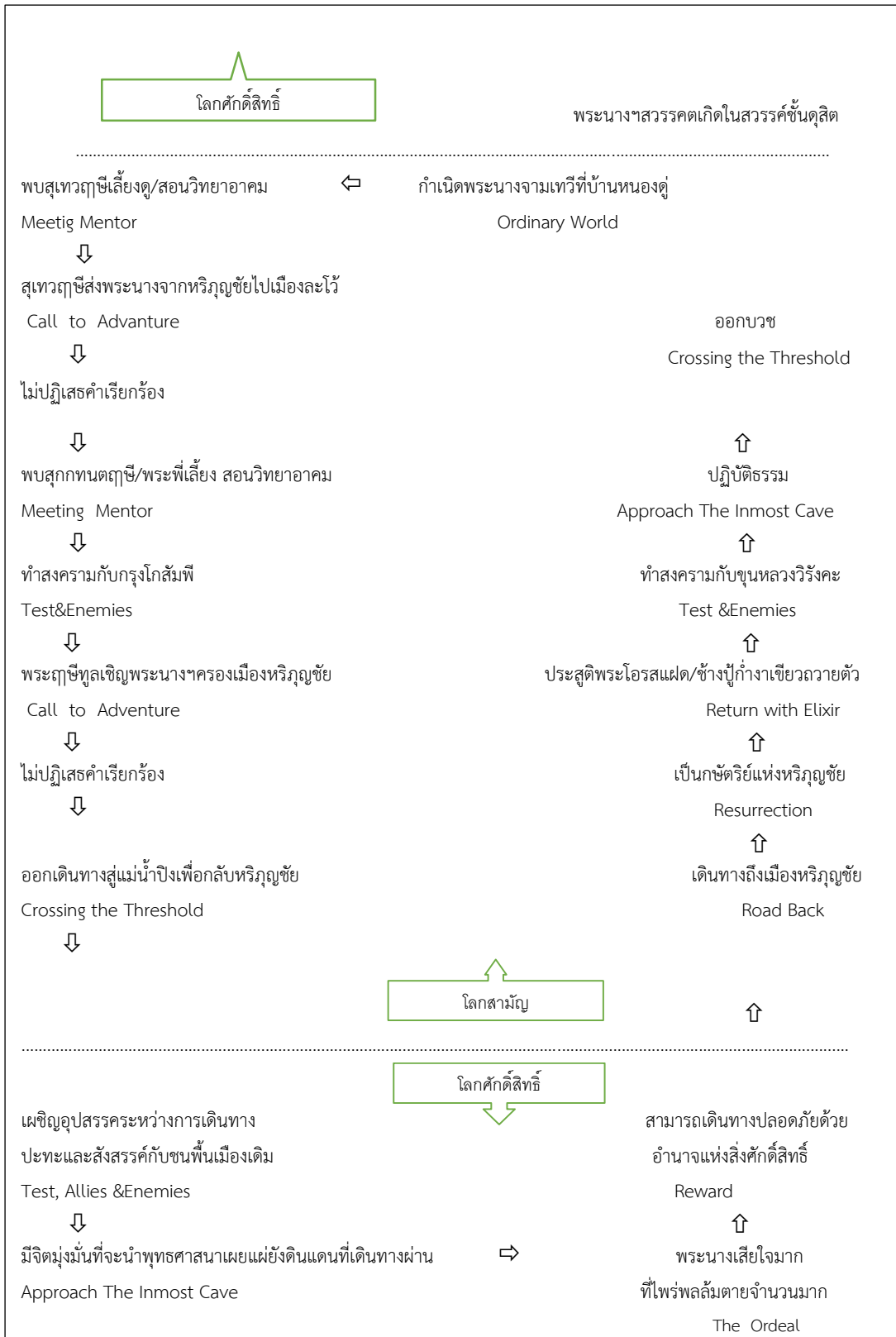

ผู้วิจัยประยุกต์โครงสร้างการเดินทางของวีรบุรุษกับโครงสร้างชีวิตพระนางจามเทวี² ได้เป็นรูปภาพแผนภูมิดังนี้

² ผู้วิจัยใช้ตอนกำเนิดพระนางจามเทวีจากตำนานส่วนพื้นบ้านซึ่งกล่าวว่าพระนางจามเทวีเกิดที่บ้านหนองคูก่อนออกเดินทางไปละโว้

ภาพที่ 2 แสดงโครงสร้างชีวิตของพระนางจามเทวี

จากแผนภูมิ เมื่อเปรียบเทียบขั้นตอนชีวิตของพระนางจามเทวีและขั้นตอนชีวิตของวีรบุรุษ พบว่ามีลักษณะที่สอดคล้องกัน ได้แก่ Ordinary World ⇨ Call to Adventure ⇨ Meeting Mentor ⇨ Crossing the Threshold ⇨ Test, Allies & Enemies ⇨ Approach The Inmost Cave ⇨ The Ordeal ⇨ Reward ⇨ Road Back ⇨ Resurrection ⇨ Return with Elixir

จากแผนภูมิดังกล่าวอธิบายได้ว่า ในแบบเรื่อง*กำเนิดพระนางจามเทวี*มีขั้นตอนการเดินทางจากโลกสามัญไปสู่โลกศักดิ์สิทธิ์และกลับมายังโลกสามัญด้วยสถานภาพใหม่ การมีลำดับขั้นตอนร่วมกันเช่นนี้สะท้อนให้เห็นว่าพระนางจามเทวีมีลักษณะร่วมกับความเป็นวีรบุรุษสากล กล่าวคือวีรบุรุษจะต้องเริ่มจากบุคคลธรรมดาที่ต้องออกไปผจญภัย พบเจอกับอุปสรรคที่นำไปสู่การค้นพบของจิตวิญญาณ ทำให้บุคคลนั้นกลายเป็นวีรบุรุษพร้อมกับได้รับสิ่งพิเศษจากโลกศักดิ์สิทธิ์

สำหรับความแตกต่างระหว่างขั้นตอนชีวิตของพระนางจามเทวีและขั้นตอนชีวิตของวีรบุรุษประการแรกที่โดดเด่นที่สุดคือการออกผจญภัย (Call to Adventure) ถึง 2 ครั้ง ดังปรากฏใน แบบเรื่อง*กำเนิดพระนางจามเทวี* ในขณะที่แบบเรื่อง*ฤๅษีสร้างเมืองทริภุญชัย* จะปรากฏเพียงครั้งเดียว กล่าวคือ ในแบบเรื่อง*กำเนิดพระนางจามเทวี* พระนางจามเทวีคือบุตรบุญธรรมของพระฤๅษี ภายหลังจากฤๅษีต้องส่งพระนางจามเทวีไปเมืองละโว้เพื่อให้ไปเรียนวิชากับสุกทนต์ฤๅษี อีกทั้งยังลบคำครหาจากชาวบ้านที่กล่าวถึงความไม่เหมาะสมระหว่างนักบวชกับสตรี ดังนั้นพระนางจามเทวีจึงมีขั้นตอน Call to Adventure ถึงสองครั้ง

ในขณะที่แบบเรื่อง*ฤๅษีสร้างเมืองทริภุญชัย* จะปรากฏเพียงครั้งเดียวเพราะไม่ปรากฏเหตุการณ์การเป็นลูกเลี้ยงพระฤๅษี เรื่องจึงเริ่มที่พระนางจามเทวีเป็นพระราชธิดากรุงละโว้ ตำนานพื้นบ้านบางฉบับยังกล่าวด้วยว่าพระนางจามเทวีแท้จริงแล้วเป็นปางหนึ่งของพระโพธิสัตว์กวนอิมอีกด้วยทำให้เห็นว่าวีรบุรุษของไทยจะต้องเป็นผู้ที่มีบุญญาบารมีมากกว่าคนปกติทั่วไป

นอกจากนี้ ตำนานพระนางจามเทวียังไม่ปรากฏขั้นตอนปฏิเสธการเรียกร้อง (Refusal to the call) ทั้ง 2 ครั้ง การไม่ปฏิเสธดังกล่าวสะท้อนให้เห็นจิตใจที่แน่วแน่ของวีรบุรุษ อีกแง่หนึ่งอาจสะท้อนให้เห็นลักษณะของสังคมไทยที่จะต้องเชื่อฟังครูหรือผู้ที่เลี้ยงดู การที่พระนางจามเทวีตัดสินใจออกเดินทางทั้ง 2 ครั้งก็เป็นเพราะเชื่อฟังคำแนะนำของพระฤๅษีและกษัตริย์เมืองละโว้ที่ให้พระนางจามเทวีออกเดินทาง

ลักษณะเฉพาะอีกประการหนึ่งก็คือผู้ที่ชี้แนะนำวีรบุรุษของตำนานพระนางจามเทวี คือพระฤๅษีซึ่งถือเป็นลักษณะสำคัญที่ช่วยส่งเสริมให้พระนางจามเทวีมีความเป็นวีรบุรุษมากขึ้น เนื่องจากในการรับรู้ของสังคมไทย พระฤๅษีมีวิทยาอาคมทำให้พระนางจามเทวีเปลี่ยนสถานะจากลูกของบุคคลธรรมดาเป็นลูกของนักบวชซึ่งเป็นผู้มีบทบาทอย่างมากในสังคมขณะนั้น ซึ่งผู้วิจัยจะอธิบายในหัวข้ออนุภาคของตัวละครฤๅษีต่อไป อีกทั้งในตำนานพระนางจามเทวียังปรากฏว่ามีครูผู้ฝึกสอนพระนางจามเทวีหลายคนด้วยกัน ทำให้พระนางจามเทวีมีคุณสมบัติและความรู้รอบด้าน ทำให้บทบาทความเป็นสตรีของพระนางจามเทวีมีบทบาทแตกต่างจากสตรีทั่วไป ทำให้ความเป็นวีรบุรุษของพระนางจามเทวีสมบูรณ์แบบยิ่งขึ้น

ประเด็นต่อมาที่จะกล่าวถึงก็คือ เรื่องการทดสอบ พันธมิตร และศัตรู (Test, Allies & Enemies) ในตำนานพระนางจามเทวีปรากฏการทดสอบถึงสองครั้งด้วยกัน เป็นการรบกับคนต่างถิ่น การรบครั้งแรกทำให้กษัตริย์กรุงละโว้และชาวเมืองยอมรับพระนางจามเทวีเนื่องจากพระนางจามเทวีเป็นคนต่างถิ่นที่ไปอยู่ใหม่ ส่วนการออกรบครั้งที่สองเป็นการทำเพื่ออาณาจักรใหม่ที่พระนางเป็นกษัตริย์ ทำให้เห็นถึงลักษณะสำคัญอีกประการหนึ่งของวีรบุรุษของไทยนั้นคือต้องมีความกล้าหาญและเสียสละเพื่อบ้านเมืองหรือส่วนรวม

นอกจากนี้ ลำดับขั้นตอนชีวิตของพระนางจามเทวีมักจะเกี่ยวข้องกับศาสนา ผู้ช่วยที่คอยช่วยเหลือพระนางจามเทวีคือบุญญาบารมีของพระนางซึ่งเกิดจากการฝึกฝนในธรรมจะเห็นได้จากภารกิจสำคัญของพระนางจามเทวีคือการนำพระพุทธรูปขึ้นไปเผยแพร่ยังดินแดนต่าง ๆ ดังนั้นสิ่งหนึ่งที่แตกต่างจากขั้นตอนชีวิตของวีรบุรุษ ของคริสโตเฟอร์ โวลค์เกอร์ ก็คือการพบมิตร ในตำนานพระนางจามเทวีไม่คอยปรากฏอนุภาคตัวละครที่คอยช่วยเหลือพระนางจามเทวี แต่ตำนานจะเน้นย้ำถึงอำนาจแห่งบุญญาบารมีที่คอยช่วยเหลือพระนางจามเทวีให้เดินทางปลอดภัยและทำภารกิจเพื่อศาสนาได้สำเร็จ

ในบั้นปลายชีวิต หลังเสร็จศึกสงครามพระนางจึงเริ่มปฏิบัติธรรมอย่างแน่วแน่ ในตำนานระบุว่าหลังการมอบอำนาจการปกครองเมืองให้พระโอรสแล้วพระนางสร้างวัด ทำบุญ ฟังธรรมเป็นนิจศีล ดังนั้นพระนางจามเทวีจึงมีขั้นตอนชีวิตในช่วง Approach The Inmost Cave อีกครั้งหนึ่ง ก่อนที่พระนางจามเทวีจะออกบวชเพื่อการหลุดพ้นเพื่อเข้าไปสู่โลกศักดิ์สิทธิ์อีกครั้งหนึ่งซึ่งถือเป็นครั้งสุดท้ายของชีวิต สอดคล้องกับแนวคิดการดำเนินชีวิตตามหลักอาศรม 4 ของศาสนาพราหมณ์-ฮินดู คำว่าอาศรม คือขั้นตอนของชีวิต อันหมายถึงช่วงระยะเวลาของชีวิต ประมาณกาลแห่งอายุของคนเอาไว้อย่างเฉลี่ยแล้วตกประมาณคนละ 100 ปี และในร้อยปีนี้ได้แบ่งออกเป็น 4 ระยะเวลา หรือ 4 ขั้นตอน

แต่ละขั้นตอนนี้เรียกว่า “อาศรม” ในแต่ละอาศรมนั้น คำสอนในทางศาสนายังได้แบ่งช่วงระยะเวลาเอาไว้ ในแต่ละอาศรมกินเวลาประมาณ 25 ปี แต่ละอาศรมมีชื่อเรียกต่างกัน คือ 1.พรหมจรรย์ 2.คฤหัสถ์ 3.วนปรัสถ์ 4. สันยาสะ ทุกวรรณะต้องดำเนินชีวิตตามหลักอาศรมทั้ง 4 นี้โดยเฉพาะอย่างยิ่งบุคคลที่เกิดในวรรณะสูงทั้ง 3 วรรณะ คือ กษัตริย์ พราหมณ์ และแพศย์ จะต้องปฏิบัติและดำเนินตามหลักแห่งอาศรม 4 นี้อย่างเคร่งครัด (อารี วิชาชัย, 2543: 60-64)

จะเห็นได้ว่าทุกขั้นตอนชีวิตของพระนางจามเทวีล้วนแวดล้อมด้วยปรัชญาศาสนา แสดงให้เห็นลักษณะสำคัญของพระนางจามเทวีที่อุทิศตนเพื่อศาสนาและการบำเพ็ญเพียร น่าจะเกิดจากปัจจัยด้านผู้สร้างตำนานพระนางจามเทวี ผู้สร้างที่มีบทบาทในการเผยแพร่ตำนานพระนางจามเทวีในช่วงแรกคือ พระสงฆ์ในสมัยของพญาแก้วเหลนของพระเจ้าติโลกราช ที่ได้นำเรื่องราวของพระนางจามเทวีสอดแทรกไว้ในเนื้อหาในฐานะที่พระนางจามเทวีเป็นบุคคลสำคัญที่นำพระพุทธศาสนาเข้าสู่ดินแดนล้านนา ได้แก่ **จามเทวีวงศ์ ตำนานมูลศาสนา และ ชินกาลมาลีปกรณ์** (สร้อยดี อ่องสกุล, 2539: 37)

การที่พระสงฆ์เหล่านี้นำเรื่องราวของพระนางจามเทวีใส่ไว้ในเนื้อหาของศาสนามีส่วนทำให้บทบาทของพระนางจามเทวีในด้านศาสนามีความโดดเด่นมากยิ่งขึ้น ทั้งนี้เนื้อหาส่วนใหญ่เป็นการสดุดีพระนางจามเทวีในฐานะที่พระองค์ได้นำพระพุทธศาสนาเผยแผ่ในดินแดนล้านนา ในขณะที่ทาง “โลกสามัญ” พระนางจามเทวีก็อุทิศตนเพื่อบ้านเมือง ทั้งเสียสละความสุขส่วนตนในการพรากจากพระสวามีเพื่อขึ้นมาปกครองเมือง เสียสละชีวิตด้วยการออกรบเพื่อปกป้องบ้านเมือง คุณลักษณะด้านการเสียสละดังกล่าวถือเป็นลักษณะสำคัญของวีรบุรุษ ดังนั้นจึงกล่าวได้ว่าพระนางจามเทวีเป็นวีรบุรุษทั้งทางโลกและทางธรรม

ดังนั้นภาพความเป็นวีรบุรุษของพระนางจามเทวีจึงมี 2 มิติ ได้แก่ มิติแรก พระนางจามเทวีเป็นผู้ปกครองอาณาจักรสุโขทัยและเป็นต้นราชวงศ์จามเทวีวงศ์ และมิติที่ 2 พระนางจามเทวีเป็นวีรสตรีที่เผยแผ่พระพุทธศาสนาที่สร้างวัดวาอารามมากมาย

ลักษณะของความเป็นวีรบุรุษของพระนางจามเทวีที่ปรากฏในตำนานดังกล่าวมีส่วนสำคัญยิ่งที่ทำให้พระนางจามเทวีมีลักษณะและมีบทบาทที่โดดเด่น ทำให้เรื่องของพระนางเป็นที่จดจำและบอกเล่าสืบมาจากรุ่นสู่รุ่นดังจะเห็นได้จากการนำตำนานพระนางจามเทวีไปผลิตซ้ำในรูปแบบต่าง ๆ ในปัจจุบัน

4.2.2 ความสัมพันธ์ระหว่างตำนานกับภูมินาม ภูมิศาสตร์ และสถานที่สำคัญในแต่ละท้องถิ่น

ตำนานพระนางจามเทวีสะท้อนให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างตำนานกับภูมินามและสถานที่สำคัญในแต่ละท้องถิ่น เห็นได้จากตำนานที่สร้างขึ้นเพื่ออธิบายที่มาของสถานที่ต่าง ๆ สะท้อนให้เห็นความคิดของคนในอดีตที่เชื่อมโยงระหว่างวีรบุรุษท้องถิ่นกับสภาพทางธรรมชาติของท้องถิ่นตนผ่านตำนาน ดังนั้นตำนานพระนางจามเทวีจึงทำหน้าที่อธิบายเรื่องราวหรือประวัติความเป็นมาอันยาวนานของท้องถิ่นทำให้ท้องถิ่นนั้นมีความน่าเชื่อถือเนื่องจากมีหลักฐานทางกายภาพหรือภูมินามที่มีเรื่องเล่าและตำนานประกอบภาพให้เห็นชัดเจน เช่น *ตำนานวังสะแกง* ของหมู่บ้านวังสะแกงที่ตำนานเล่าว่าพระนางจามเทวีได้เสด็จโดยเรือพระที่นั่งผ่านมาทางนี้แต่เนื่องจากความแรงของกระแสน้ำจึงทำให้เรือหมุนไปตะแคงกับตลิ่ง จึงเรียกหมู่บ้านนี้ว่าวังตะแคง หรือ วังสะแกงในปัจจุบันทำให้เห็นสภาพแม่น้ำวังสะแกงที่เขี้ยวกราก

อีกตำนานหนึ่งคือ *ตำนานวัดป่าลาน* หรือวัดปากล่องปากายนางเหลียว จังหวัดเชียงใหม่ สะท้อนให้เห็นกายภาพของท้องถิ่นที่ได้เป็นอย่างดี ตำนานเล่าว่าหลังจากที่พระนางจามเทวีสร้างวัดพระธาตุดอยน้อยแล้วพระนางก็เดินทางต่อไปยังเมืองหริภุญชัย เมื่อเดินทางออกทำน้าบริเวณหน้าวัดป่าลานในปัจจุบัน มีดงต้นกายขึ้นตามริมน้ำและปากคลองหรือชาวบ้านเรียกว่าปากล่องซึ่งเป็นจุดที่จะมองเห็นวัดพระธาตุดอยน้อยก่อนที่จะลับตา เพราะความคดเคี้ยวของลำน้ำทำให้เห็นพระนางได้หันกลับไปมองวัดพระธาตุดอยน้อยอีกครั้ง ด้วยอาการที่พระนางได้แสดงอาการเหลียวกลับไปมองจึงมีรับสั่งให้สร้างวัดตรงจุดที่พระนางหันกลับไปมองพระธาตุดอยน้อยโดยขนานนามว่า “วัดปากล่องปากายนางเหลียว” จะเห็นได้ว่าตำนานนี้มีการอ้างอิงถึงตำนานพระธาตุดอยน้อยทำให้ตำนานวัดป่าลานมีความน่าเชื่อถือมากยิ่งขึ้น เนื่องจากการเชื่อมโยงกันระหว่างพื้นที่ในปัจจุบันกับพื้นที่ในตำนานที่พระนางจามเทวีเดินทางผ่าน และทั้งสองวัดคือวัดป่าลานและวัดพระธาตุดอยน้อยอยู่ในอำเภอเดียวกันและจังหวัดเดียวกันอีกด้วย

การศึกษาข้างต้นนี้จึงสอดคล้องกับการศึกษาเรื่อง **ภูมินามของหมู่บ้านในจังหวัดลำปาง** จากการวิจัยพบว่ามีชื่อหมู่บ้านที่มาจากตำนานพระนางจามเทวี เช่น บ้านจำ บ้านจู้ด บ้านนางแล บ้านปางม่วง บ้านหม้อ ในทีนี้จะขอยกตัวอย่างบ้านปางม่วงและบ้านหม้อ ดังนี้ “บ้านปางม่วง มาจากเนื้อหาในตำนานตอนที่พระนางจามเทวีบูรณะและสร้างวัดพระธาตุลำปางหลวงเสร็จแล้วก็ได้มีการเฉลิมฉลองยิ่งใหญ่ชาวบ้านมีความสนุกสนาน (ม่วน) จึงเรียกขานกันว่า “ปางม่วน” ซึ่งต่อมาเพี้ยนกลายเป็นบ้านปางม่วง ดังเช่นปัจจุบัน หรือบ้านหม้อ มาจากตำนานที่กล่าวว่าเมื่อครั้งพระนางจามเทวีเสด็จมานมัสการพระธาตุลำปางหลวง พระนางได้เสด็จมาถึงบริเวณหมู่บ้านนี้ พระนาง

จามเทวีทรงทำหม้อแตก หมู่บ้านนี้จึงถูกเรียกขานว่า บ้านหม้อ สืบมาจนปัจจุบัน” (โอฬาร รัตนภักดี และ วิมลศิริ กลิ่นบุบผา, 2551: 235-240)

ในขณะที่แบบเรื่องย่อของ *น้ำจามเทวี* ก็แสดงให้เห็นลักษณะทางภูมิศาสตร์ของแต่ละพื้นที่ที่ขาดแคลนน้ำ เช่นบริเวณใจกลางเมืองลำพูนและอำเภอเกาะคา จังหวัดลำปาง มีเพียงสำนวนเดียวคือ *ตำนานผาอาบนาง* ที่อยู่บริเวณริมแม่น้ำปิงแต่ในตำนานบรรยายถึงแหล่งน้ำในบริเวณหน้าผาว่าเป็นน้ำที่สกปรกขุ่นมากจนพระนางไม่สามารถบริโภคน้ำนั้นได้จึงอธิษฐานขอน้ำสะอาดจากเทวดาหนองน้ำจึงได้ผุดขึ้นตามคำอธิษฐานของพระนางจามเทวี

แบบเรื่องย่อของ *น้ำจามเทวี* ได้แสดงให้เห็นชุดความคิดสัญลักษณ์ทางศาสนากับความคิดเรื่องความอุดมสมบูรณ์ ว่า พระนางจามเทวีมีบทบาทในด้านให้ความอุดมสมบูรณ์ ทั้งนี้เป็นเพราะพระนางจามเทวีเป็นตัวแทนของพุทธศาสนาในฐานะที่นำพุทธศาสนาขึ้นไปเผยแผ่ยังดินแดนอื่น แบบเรื่องย่อของ *น้ำจามเทวี* นี้จึงสะท้อนให้เห็นความคิดเรื่องความอุดมสมบูรณ์เกี่ยวกับน้ำในระบบความคิดของชาวล้านนา พระพุทธเจ้า / พระพุทธรูปมีฐานะเสมือนเป็นตัวแทนของแหล่งน้ำและความอุดมสมบูรณ์ไปพร้อมๆกัน (ปฐม หงษ์สุวรรณ, 2554: 339-340)

นอกจากนี้ ยังพบว่าในละแวกเดียวกัน เนื้อหาในตำนานมีลักษณะคล้ายกันอีกด้วย ส่วนใหญ่มักเป็นเรื่องราวของพระนางจามเทวีที่เดินทางบริเวณริมแม่น้ำปิง เช่น *ตำนานบ้านตาด* *ตำนานผาสามเงา* *ตำนานผาอาบนาง* แม้ว่าบางพื้นที่จะไม่อยู่บริเวณแม่น้ำปิงแต่อยู่บริเวณแม่น้ำยมก็มีการโยงให้มาเข้ากับพื้นที่ของตนด้วยเช่นเดียวกันโดยอาศัยลักษณะเหตุการณ์สำคัญของตำนานพระนางจามเทวีที่ต้องมีการเดินทางในเส้นทางน้ำ พร้อมกับสร้างตำนานให้มีความเป็นเหตุเป็นผลว่าพระนางจามเทวีหลงทาง เดินทัพผิดทางหลุดจากแม่น้ำปิงมาถึงแม่น้ำยม นั่นคืออำเภอลอง จังหวัดแพร่ในปัจจุบัน เนื้อหาด้านากล่าวว่า เรือของพระนางจามเทวีได้พลัดหลงมาตามกระแสน้ำปิงมายังแม่น้ำยม เมื่อเส้นทางเริ่มแคบลงพระนางจามเทวีจึงสั่งให้หยุดเรือ ครั้นมองเห็นฝั่งจึงกล่าวกับผู้ติดตามว่า “ลองขึ้นไปดู” จึงเป็นที่มาของชื่ออำเภอลอง ในปัจจุบัน ตำนานนี้เป็นอีกกรณีหนึ่งที่ยืนยันได้เป็นอย่างดีว่าตำนานพระนางจามเทวีมีการแพร่กระจายผ่านเส้นทางน้ำซึ่งเป็นเส้นทางคมนาคมของคนในอดีต

จากการศึกษาแบบเรื่องเกี่ยวกับการเดินทางของพระนางจามเทวี แสดงให้เห็นบทบาทของตำนานในฐานะที่เป็นเครื่องมือช่วยให้เกิดความรู้สึกด้านอัตลักษณ์ท้องถิ่นและสร้างสำนึกทางประวัติศาสตร์ที่ว่าตนเป็นส่วนหนึ่งของบ้านเมืองที่มีประวัติศาสตร์สืบทอดกันมาอย่างยาวนาน

2.4.3 ความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มชนต่าง ๆ

การศึกษาแบบเรื่องต่าง ๆ เกี่ยวกับตำนานพระนางจามเทวีสะท้อนให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มคน เช่น แบบเรื่อง*พระนางจามเทวีเดินทาง* และ แบบเรื่อง*ขุนหลวงวิรังคะ* ทั้ง 2 แบบเรื่องนี้ทำให้เห็นว่า เส้นทางที่พระนางเดินทางผ่านล้วนมีกลุ่มคนที่เป็นเจ้าของพื้นที่ดั้งเดิมและมีสิ่งที่น่าสนใจต่างกัน ดังที่ศรีศักร วัลลิโภดม ได้กล่าวถึงอาณาจักรหริภุญชัยสมัยก่อนที่พระนางจามเทวีจะมาปกครองว่า

ลักษณะของชนพื้นเมืองนี้เป็นแบบเผ่า (Tribal society) แต่ว่าแบ่งออกเป็นหลายตระกูล (Totemic groups) กระจายกันอยู่ในท้องที่ใกล้เคียงกัน แต่ละตระกูลมีสัตว์เป็นสัญลักษณ์ของตนเอง (totem) คือแรด ช้าง วัว และเนื้อ ต่อมา มีชาวต่างถิ่นที่รับวัฒนธรรมอินเดีย คือฤๅษีวาสุเทพอพยพเข้ามา ได้แต่งงานกับหญิงพื้นเมืองกลุ่มที่นับถือเนื้อเป็นสัญลักษณ์ ฤๅษีวาสุเทพกลายเป็นผู้นำชาวพื้นเมืองเหล่านี้ทั้งหมด ต่อมาจึงได้สร้างบ้านเมืองขึ้นให้ลูกหลานปกครอง คนในตระกูลที่นับถือเนื้อเป็นสัญลักษณ์ก็กลายเป็นชนชั้นปกครองไป ดังจะเห็นได้ว่า ชื่อเมือง มิคสังครนคร กิติ ชื่อสมันตประเทศกิติ ล้วนแต่เกี่ยวข้องกับเนื้อทั้งสิ้น ความเจริญของบ้านเมืองในระยษณีนับว่าเป็นการเปลี่ยนแปลงทางสังคม คือเปลี่ยนจากสังคมแบบเผ่า (Tribal society) มาเป็นสังคมแบบเมือง (urban society) เกิดมีชนชั้นและกษัตริย์ปกครอง สมัยต่อมาเมืองที่สร้างขึ้นนี้เกิดอุทกภัย ผู้คนล้มตายเลยร้างไป ฤๅษีจึงได้มีการสร้างเมืองใหม่ขึ้นแทนในบริเวณใหม่ที่เหมาะสมคือเมืองหริภุญชัย

(ศรีศักร วัลลิโภดม, 2545: 39-40)

แบบเรื่อง*ฤๅษีสร้างเมือง* เป็นอีกแบบเรื่องหนึ่งที่ทำให้เห็นว่า มีกลุ่มคนดั้งเดิมก่อนที่พระนางจามเทวีจะขึ้นมาครองเมือง นั่นคือกลุ่มชาวมอญ ใน แบบเรื่อง*กำเนิดพระนางจามเทวี* ก็ได้มีการกล่าวว่พระนางจามเทวีเป็นลูกของคนมอญด้วยเช่นเดียวกัน

ดังนั้นเห็นได้ว่าก่อนที่พระนางจามเทวีจะมาปกครองหริภุญชัย ดินแดนในแถบนี้มีชนพื้นเมืองหลายกลุ่ม การขึ้นมาปกครองเมืองของพระนางจามเทวีทำให้เริ่มมีสถาบันกษัตริย์และลักษณะการปกครองเป็นแบบบ้านเมืองที่ได้รับวัฒนธรรมอินเดีย (ศรีศักร วัลลิโภดม, 2545: 41) โดยพระนางจามเทวีได้จัดกลุ่มคนที่มีหลายเผ่าพันธุ์เหล่านี้ให้อยู่เป็นกลุ่ม ๆ ตามทิศต่าง ๆ ของเมือง ดังที่พงศาวดารโยนก ได้กล่าวว่า

หมู่ชนอันมากกับพระนางจามเทวีแต่กรุงละโว้นั้น ก็พร้อมกันตั้งเคหะสถานเป็นหมู่เดียวกันในเบื้องต้นที่ศรีสาครแห่งนครลำพูน ฝ่ายชาวมุขสังฆะนครนั้นอยู่หนบัจจิมทิศ ชาวรมณียมณฑนานครให้อยู่ทิศทักษิณ ตรีภูทกที่เกิดแต่รอยเท้าสัตว์นั้น ให้อยู่ในกำแพงเวียงหรือภูษัย

(พระยาประชากิจกรจักร, 2516: 180-181)

แบบเรื่องพระนางจามเทวีเดินทาง แสดงให้เห็นการเดินทางของพระนางจามเทวีที่มีการพบปะกับผู้คนต่างถิ่น โดยคนพื้นเมืองดั้งเดิมเหล่านี้ยอมรับการเข้ามาตั้งถิ่นฐานของพระนางจามเทวี ดังจะเห็นได้จากตำนานตอนหนึ่งที่กล่าวว่าเมื่อพระนางจามเทวีเดินทางมาถึงชาวพื้นเมืองได้มาช่วยพระนางจามเทวีลากเรือเข้าฝั่ง บางตำนานกล่าวว่าสมัยที่พระนางจามเทวีอยู่เมืองละโว้ได้ยกทัพมาสู้รบกับเมืองโกสัมพีคือจังหวัดตากในปัจจุบัน สะท้อนให้เห็นการขยายตัวของอาณาจักรทวารวดีมาสู่ภาคเหนือได้อย่างชัดเจน สอดคล้องกับการศึกษาของสร้อยสวัสดิ์ อ่องสกุล ที่ได้กล่าวถึงอาณาจักรหรือภูษัยว่า สร้างขึ้นราวพุทธศตวรรษที่ 14 นับเป็นการขยายตัวของวัฒนธรรมจากเมืองละโว้ (ลพบุรี) ขึ้นมาทางภาคเหนือโดยเมืองหรือภูษัยเป็นเมืองเหนือสุดที่รับวัฒนธรรมละโว้ เมื่อแรกกำเนิดที่เมืองหรือภูษัย เมืองหรือภูษัยคงเป็นส่วนหนึ่งของอาณาจักรทวารวดี ซึ่งมีเมืองละโว้เป็นศูนย์กลาง (สร้อยสวัสดิ์ อ่องสกุล, 2539: 54)

การที่พระนางจามเทวีเดินทางแล้วไปตั้งสัญลักษณ์ทางศาสนาที่สะท้อนให้เห็นการปะทะสังสรรค์กันระหว่างคนต่างวัฒนธรรม ดังจะเห็นได้จากแบบเรื่องขุนหลวงวิรังคะ แบบเรื่องขุนศึกคู่บารมี แบบเรื่องกำเนิดพระนางจามเทวี แบบเรื่องกษัตริย์สร้างเมือง และแบบเรื่องพระนางจามเทวีเดินทาง ต่างก็มีอนุภาคที่พระนางจามเทวีทำศึกสงครามกับขุนหลวงวิรังคะซึ่งเป็นชาวลัวะ ซึ่งผู้วิจัยจะอภิปรายในรายละเอียดในหัวข้ออนุภาคที่น่าสนใจในตำนานพระนางจามเทวีต่อไป

2.4.4 คติความเชื่อเรื่องการใช้ศาสนาในการปกครองบ้านเมือง

แบบเรื่องสถานที่และวัตถุมงคลเกี่ยวกับพระนางจามเทวีเป็นแบบเรื่องที่สะท้อนให้เห็นความกลมกลืนระหว่างพุทธศาสนากับการนับถือผี กล่าวคือ ในด้านศาสนา พระนางจามเทวีได้นำพระพุทธศาสนาขึ้นมาเป็นศาสนาสำคัญของภาคเหนือและมีการสร้างวัดพร้อมกับพระพุทธรูปต่างๆ มากมายตลอดเส้นทางเดินทางซึ่งแต่เดิมผู้คนในพื้นที่ส่วนใหญ่ นับถือผี การที่พระนางจามเทวีได้นำศาสนามาหลอมรวมคนต่างกลุ่มที่มีการนับถือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ต่างกันจึงมีส่วนสำคัญในการลดความขัดแย้งระหว่างความเชื่อด้วย ดังที่ ศรีศักร วัลลิโภดม ได้กล่าวถึงการนับถือพุทธศาสนาในสมัยหรือภูษัยว่าเป็นสิ่งที่ทำให้ประชาชนต่างกลุ่มเหล่าและต่างเผ่าพันธุ์อยู่รวมกันได้อย่างสงบว่า “เมื่อประชาชน

นับถือศาสนาเดียวกันแล้ว ความรังเกียจและการขัดแย้งกัน อันเนื่องมาจากการแตกต่างในด้าน ศาสนา ถิ่นฐาน และความรู้ก็ผ่อนคลายลง” (ศรีศักร วัลลิโภดม, 2545 : 42)

จากข้อความข้างต้น จึงสรุปได้ว่าพระนางจามเทวีทรงใช้หลักการเผยแผ่ศาสนามาเป็น เครื่องมือในการรวบรวมอาณาจักรโดยทำให้ดินแดนในแถบแอ่งที่ราบเชียงใหม่-ลำพูนในขณะนั้นซึ่งมี หลากหลายชาติพันธุ์และมีการนับถือผีที่กระจัดกระจายสามารถอยู่รวมกันเป็นกลุ่มภายใต้การ ปกครองของพระนางได้

นอกจากนี้ การสร้างพระพุทธรูปหรือการนำวัตถุมงคลที่เกี่ยวกับศาสนาไป ประดิษฐานในดินแดนต่าง ๆ ยังทำให้เห็นบทบาทของสิ่งศักดิ์สิทธิ์ทางศาสนาที่มีต่อจิตใจของ พระมหากษัตริย์และประชาชนถึงความมั่นคงทางจิตใจในภาวะเปลี่ยนผ่านของบ้านเมือง ดังที่ ปฐม หงษ์สุวรรณ ได้กล่าวถึง ความสัมพันธ์ระหว่างพระพุทธรูปศักดิ์สิทธิ์คู่บ้านคู่เมืองกับความ เป็นพระมหากษัตริย์หรือเจ้าฟ้าเจ้าแผ่นดินในวัฒนธรรมล้านนา พบว่า ตำนานพระพุทธรูปได้ขยายภาพให้ เห็นว่าการขึ้นครองบ้านครองเมืองที่เรียกว่า “ราชาภิเษก” ที่มีการเปลี่ยนแปลงเจ้าฟ้าเจ้าแผ่นดินนั้น จะต้องมีการกราบไหว้สักการบูชาพระประจำเมืองอันเสมือนเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์คู่บ้านคู่เมือง นอกจากนี้ คติความเชื่อเรื่องการสร้างพระพุทธรูปดังกล่าวยังสะท้อนให้เห็นความเชื่อที่ว่าพระพุทธรูปสามารถ ปกป้องบ้านเมืองได้ (ปฐม หงษ์สุวรรณ, 2554: 356)

ใน แบบเรื่อง*กษัตริย์สร้างเมืองทริภุญชัย* มีอนุภาคสำคัญหลายอนุภาคที่สะท้อนให้เห็น ความสัมพันธ์ระหว่างศาสนากับอาณาจักร ตัวอย่างเช่นอนุภาคเมืองล่มอันเกิดจากกษัตริย์ไม่ตั้งอยู่ใน ทศพิธราชธรรมดังตอนหนึ่งที่ว่า “ในขณะนั้นเทวดาทิ้งหลายก็บันดาลให้เมื่อนั้นจมลงด้วยน้ำทรด ต่ำลงถึงภายใต้หลังเรือนทั้งสิ้นก็ได้ถึงซึ่งกิริยาอันจมลงภายใต้แห่งน้ำ ฝ่ายมนุษย์อาธรรมทั้งหลายมี พระเจ้ากุนริกนาสราชเปนประธานได้พากันถึงแล้วซึ่งมหาวินาสด้วยประหารครั้งเดียวนั้นเทียว ” (พระโพธิ์รังสี, 2554: 41)

นอกจากนี้ ในชาดกเรื่อง *มหาปิงคลชาดก* *ภรรษาชาดก* และ *มณีโจรชาดก* ก็ได้กล่าวถึง โทษของการที่กษัตริย์ไม่ดำรงตนอยู่ในราชธรรม ทำให้บ้านเมืองล่มจมเช่นเดียวกัน

จะเห็นได้ว่าการดำรงอยู่ในราชธรรมของกษัตริย์มีผลต่อความอุดมสมบูรณ์ของบ้านเมือง สภาพของดินฟ้าอากาศ ด้วยเหตุนี้ในตำนานจึงมีการแสดงให้เห็นว่า การที่บ้านเมืองใดมีกษัตริย์ที่ทรง ทศพิธราชธรรม มีกษัตริย์ที่มีศีลธรรมอันดีจะทำให้ประเทศชาติเจริญรุ่งเรืองและประชาชนเป็นสุข ใน ขณะเดียวกันเรื่องก็ได้แสดงให้เห็นอย่างชัดเจนเช่นกันว่าหากรัฐหรือประเทศนั้นๆ มีพระราชาที่ไม่มี

ศีลธรรมอันดียอมทำให้ประเทศชาติลำบากเดือดร้อน ประชาชนตกทุกข์ได้ยาก เกิดภัยพิบัติต่างๆ ผู้ปกครองประเทศจึงเป็นบุคคลที่มีความสำคัญอย่างยิ่ง

แบบเรื่อง*ฤๅษีสร้างเมืองหริภุญชัย* มีการสอดแทรกแนวคิดการปกครองว่ากษัตริย์จะต้องเป็นผู้ทรงธรรม นั่นคือการใช้หลักธรรมในการปกครอง หลักธรรมที่ปรากฏได้แก่ ทศพิธราชธรรม กุศลกรรมบถ 10 สังคหวัตถุ 4 จักรวรรดิวัตร อคติ 4 ซึ่งเป็นหลักธรรมของพระพุทธศาสนา ในที่นี้จะขอยกตัวอย่างแนวคิดที่ว่ากษัตริย์จะต้องประกอบไปด้วยทศพิธราชธรรมจากตำนานพระนางจามเทวี ส่วนพระโพธิ์รังสี ซึ่งมีการอ้างอิงราวโฆวาทคาถาจากชาดก ดังตอนหนึ่งที่ว่า

พระราชอาองค์ใดก็ดี ได้รับชนะในแผ่นดินแล้ว เป็นผู้อันความโกรธครอบงำแล้ว ไม่พิจารณาซึ่งกาลก็ดีประเทศก็ดี พลเสนาอันจะสุขแลทุกข์ก็ดี คนอื่นก็ดี ตนเองก็ดี ผู้ลู่อำนาจ โลภะก็ดี โทสะก็ดี ราคะก็ดี ความหลงด้วยโมหะก็ดี ความเพ่งด้วยความกระด้างด้วยมานะก็ดี พระราชอาองค์นั้นแท้ พึงปราศัยในน่านามรบ ครั้นเมื่อศทั้งหลายเสื่อมแล้ว พระองค์ก็ได้ถึงความอาย พระราชอาองค์ใดก็ดี แม้จะไม่พ่ายแพ้แล้วละความโกรธเสียได้ พิจารณาเป็นอันดีซึ่งกาลด้วยประเทศด้วย พลเสนาอันจะสุขแลทุกข์ด้วย ซึ่งผู้อื่นด้วย ซึ่งพระองค์เองด้วย อันจะเข้าไปสู่ความเก้อด้วย ละเสียได้แล้วซึ่งโลภะด้วย โทสะด้วย ซึ่งความหลงเกินแล้วด้วย โมหะด้วย ซึ่งความเพ่งด้วย ความเป็นคนกระด้างด้วย มานะด้วย พระราชอาองค์นั้นแท้ พึงมีชัยวิเศษ ในน่านามรบ ครั้นเมื่อศทั้งหลายจำเรียงแล้ว พระองค์ก็ได้ถึงแล้วซึ่งมหาลาภ

(พระโพธิ์รังสี, 2554: 122-123)

หรืออีกตอนหนึ่งที่พระฤๅษีได้ให้โอวาทแก่พระนางจามเทวีและพระโอรสทั้งสองว่า

ลำดับนั้นจึงโปรดเกล้าให้ตกแต่งพุทธาราม และธรรมารามแลสังฆาราม แล้วจึงให้กระทำกุฎีวิหารแลอาวาศให้พระภิกษุสงฆ์หมู่ใหญ่ในที่นั้น ๆ ตามสมควรแล้ว ก็เสด็จเข้าไปใกล้พระภิกษุสงฆ์โดยเคารพ ในการก่อนได้เคยทรงฟังพระธรรมเทศนา แลสมาทนศีล แลประพฤติอยู่ในสุจริตธรรมสามประการ พร้อมทั้งกายวาจาใจ รักษาอยู่ซึ่งกุศลกรรมบถทั้ง 10 ประการ มิให้ทศพิธราชธรรมกำเริบด้วยประการใด

(พระโพธิ์รังสี, 2554: 183-184)

จากที่กล่าวมาทั้งหมดนี้ทำให้เห็นแนวคิดสำคัญที่ว่า ทั้งอาณาจักรและศาสนจักรล้วนมีความสัมพันธ์กัน มีลักษณะสนับสนุนส่งเสริมกัน โดยมีวัตถุประสงค์คือการนำสันติสุขมาสู่สังคมเพื่อให้สมาชิกในสังคมดำรงชีวิตอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข สอนประชาชนให้มีศีลธรรม จริยธรรม รู้จักรับผิดชอบต่อหน้าที่ของตนเพื่อช่วยลดหรือแก้ไขปัญหาให้แก่ผู้อยู่ในสังคม

จากการศึกษาแบบเรื่อง*กษัตริย์สร้างเมืองทริภุณชัย* ซึ่งอาจถือได้ว่าเป็นตัวแทนของฝ่ายศาสนจักรจะพบแนวคิดด้านการปกครองของกษัตริย์ซึ่งส่วนใหญ่มีความต้องการให้กษัตริย์ประพฤติตนอยู่ในธรรม จะเห็นได้จาก แนวคิดธรรมราชาที่กล่าวถึงการให้กษัตริย์ปกครองบ้านเมืองด้วยหลักธรรมต่าง ๆ ทางศาสนา จะเห็นได้ว่า ตำนานเน้นความสำคัญในการสถาปนารัฐขึ้นมาในยุคแรก กล่าวถึงมูลเหตุของความเสื่อมทรามทางสังคมของชนพื้นเมือง กล่าวถึงกษัตริย์กบวชผู้มีบทบาทสำคัญในการสถาปนาเมืองพระมหากษัตริย์สายจามเทวีวงศ์ มีพระนางจามเทวีจากละโว้ ครอบครององค์สุดท้ายคือพญาธิบา ต่างมีบทบาทมากที่สุดในการธำรงอาณาจักรตลอดระยะเวลาหลายร้อยปี การที่พระพุทธศาสนาได้รับความเอาใจใส่เป็นอย่างดี เกิดจากพระนางจามเทวีที่นับว่าเป็นผู้ทรงให้การสนับสนุนพุทธศาสนาที่เด่นที่สุดในระยะเริ่มแรก (บำเพ็ญ ะวิน, 2538 : ก-ข)

ดังนั้น จะเห็นได้ว่าแนวคิดทางพุทธศาสนามีบทบาทในการเป็นตัวเสริมพระราชอำนาจหรือการสร้างความชอบธรรมในการปกครองบ้านเมืองของกษัตริย์ด้วยการนำหลักการทางศาสนามาเป็นหลักในการปกครอง ในทางตรงกันข้าม หากกษัตริย์ไม่ใช้หลักศาสนาในการปกครอง หรือไม่เป็นผู้อยู่ในศีลธรรม ฝ่ายศาสนจักรก็ได้แสดงน้ำเสียงวิพากษ์กษัตริย์เหล่านี้ด้วยภาพการล่มสลายของบ้านเมือง

จึงกล่าวได้ว่าฝ่ายศาสนจักรได้ใช้ตำนานเป็นพื้นที่ของที่ใช้ในการวิพากษ์วิจารณ์ผู้นำของรัฐ ฝ่ายศาสนจักรจึงเป็นตัวแทนหรือเป็นเสียงของประชาชนในการต่อต้านผู้นำที่ไม่คำนึงถึงประชาชน พร้อมกับนำเสนออุดมการณ์ของรัฐให้กับฝ่ายอาณาจักร ด้วยการยกตัวอย่างผู้นำในอุดมคติ ตำนานจึงเป็นเครื่องมือของฝ่ายศาสนาในการผลิตปรัชญาการเมืองแบบ “ธรรมราชา” ทำให้ “รัฐ” กับ “ศาสนา” หลอมรวมเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน

2.4.5 อนุภาคที่น่าสนใจในแง่วัฒนธรรม

2.4.5.1 อนุภาคตัวละคร

1. ฤๅษี

ในตำนานพระนางจามเทวี กล่าวถึงอิทธิฤทธิ์ของพระฤๅษีมากมาย ทั้งการสร้างเมือง การสร้างวัดถมุงคหรือการช่วยเหลือพระนางจามเทวีตอนเด็กดังจะเห็นได้จากกลุ่มเรื่องกุมารวีรสอดคล้องกับอนุภาคสากล คือ อนุภาค *D1713 Magic of hermit* (Thompson, Stith, 1955 – 1958 : 308) และ อนุภาค *R 131.10 Hermit rescues abandoned child* (Ibid, 1955 – 1958 : 280)

จากการศึกษาด้านานพระนางจามเทวี พบว่าสุเทวฤๅษีเป็นอนุภาคตัวละครที่มีบทบาทอย่างมากในด้านของการสร้างเมือง เริ่มตั้งแต่พบคนในรอยเท้าสัตว์และลูกนางกวางที่เกิดจากการกินน้ำปัสสาวะของพระฤๅษี พระฤๅษีจึงได้สร้างเมืองให้คนเหล่านี้ หลังจากเมืองล่มพระฤๅษีได้สร้างเมืองใหม่อีกครั้งโดยมีเครือข่ายพระฤๅษีจากถิ่นต่างๆ ช่วยเหลือ และส่งทูตเชิญพระนางจามเทวีขึ้นมาปกครอง หลังจากที่พระนางจามเทวีได้ปกครองเมืองหริภุญชัยแล้ว สุเทวฤๅษียังมีบทบาทสำคัญในการให้คำแนะนำการปกครองเมืองและช่วยปกป้องเมืองจากศัตรู เห็นได้จากตอนหนึ่งในตำนานการสร้างพระรอดมหาวัน โดยตำนานกล่าวถึงที่มาของการสร้างพระรอดในครั้งนั้นว่าเนื่องจากสุเทวฤๅษีเห็นว่าพระนางจามเทวีเป็นผู้หญิงเกรงว่าข้าศึกจะเข้ามารุกรานได้ง่าย จึงได้ร่วมกับพระฤๅษีอีก 3 คนสร้างพระเครื่องรางนั่นคือพระรอดขึ้นมาเพื่อปกป้องบ้านเมืองและแจกทหารในการเป็นเครื่องป้องกันในยามออกศึก

นอกจากนี้ สุเทวฤๅษียังเป็นตัวผสมระหว่างพระนางจามเทวีซึ่งถือเป็นคนต่างถิ่นให้เข้ากับชนดั้งเดิมได้อีกด้วย การที่พระนางจามเทวีซึ่งถือเป็นคนต่างถิ่นต่างศาสนาขึ้นมาปกครองเมืองอาจทำให้เกิดช่องว่างระหว่างพระนางและชนดั้งเดิมได้ง่าย แต่พระนางจามเทวีมีสุเทวฤๅษีผู้ที่เป็นตัวเชื่อมหรือเป็นตัวกลาง ทั้งนี้เนื่องจากในตำนานระบุว่าสุเทวฤๅษีเป็นคนดั้งเดิมในพื้นที่ที่มีชาติพันธุ์คือลัวะและนับถือผี ภายหลังจากพบพระพุทธเจ้าจึงได้หันมานับถือพุทธศาสนา จึงกล่าวได้ว่า สุเทวฤๅษีในตำนานพระนางจามเทวีมีบทบาทเป็นตัวเชื่อมระหว่างคนต่างถิ่น และต่างศาสนาได้เป็นอย่างดี ดังจะเห็นได้จากการศึกษาของ ประมินทร์ จารูวร ที่กล่าวถึงฤๅษีในตำนานซึ่งมีบทบาทเป็นตัวเชื่อมอันมีลักษณะของการเป็นความเชื่อดั้งเดิม ชนดั้งเดิม และความเชื่อทางพุทธศาสนา (ประมินทร์ จารูวร, 2549 : 264)

ดังนั้นจะเห็นได้ว่าแนวคิดเชิงวัฒนธรรมที่สะท้อนผ่านอนุภาคฤๅษี คือ พระฤๅษี มีบทบาทเป็นผู้นำทางวัฒนธรรม ทั้งในด้านของการสร้างเมืองก่อให้เกิดการรวมกลุ่มกันของชุมชน อีกทั้งยังเป็นผู้ประสานความสัมพันธ์ระหว่างคนต่างกลุ่มชนอีกด้วย

2. ชาวลัวะ

ชาวลัวะ ถือได้ว่าเป็นกลุ่มคนที่มีอิทธิพลทางด้านความเชื่อและจารีตประเพณีของชาวล้านนาไม่น้อย ลัวะหรือ ละเวือ หรือ ละว้า นับเป็นกลุ่มชาติพันธุ์หนึ่งที่ดำรงเมืองทางเหนือกล่าวถึงมากที่สุดในฐานะที่เป็นชนกลุ่มดั้งเดิมที่อาศัยอยู่โดยทั่วไปในแหลมอินโดจีนจนถึงลุ่มแม่น้ำคง (สาละวิน) แม่น้ำเงินในเชียงตุง (ยุพิน เข็มมุกต์, 2554: 31)

จากการศึกษาของ ประมินทร์ จารูวร พบว่า ตำนานพื้นถิ่นหลายฉบับสะท้อนให้เห็นว่าชาวลัวะมีถิ่นฐานอยู่ในแถบภูเขาและที่ราบเชิงเขาในเขตจังหวัดเชียงราย โดยเรียกกลุ่มนี้ว่าพวก “มิลักขุ” หรือ ลักขุ อยู่ในตำนานเมืองสุวรรณโคมลาคำ ตำนานสิงหนวัติกุมาร ใน พงศาวดารโยนก (ประมินทร์ จารูวร, 2549 : 240)

ในตำนานพระนางจามเทวีทั้งตำนานศาสนาและตำนานพื้นบ้านปรากฏเนื้อหาที่แสดงถึงปรากฏเนื้อหาที่แสดงถึงความสัมพันธ์ระหว่างพระนางจามเทวี กับคนลัวะอยู่สองเหตุการณ์ด้วยกัน คือในตอนต้นได้กล่าวถึงพระพุทธเจ้าพบกับชนเผ่าลัวะ คือปู่แสะย่าแสะและลูก ซึ่งคิดจะจับพระพุทธเจ้ากินเป็นอาหาร ภายหลังพระพุทธเจ้าทรงสั่งสอน ทั้งปู่แสะย่าแสะจึงเลิกทำบาป ส่วนลูกของปู่แสะย่าแสะได้บวชเป็นฤๅษีชื่อสุเทวฤๅษี ภายหลังสุเทวฤๅษีได้สร้างเมืองใหม่จึงได้เชิญพระนางจามเทวีจากกรุงละโว้มาปกครอง สอดคล้องกับงานวิจัยของ ประมินทร์ จารูวร ที่กล่าวว่า “ชนพื้นเมืองในตำนานที่พระพุทธเจ้าเสด็จมาพบมากที่สุดก็คือ ลัวะ ซึ่งเป็นชนพื้นเมืองดั้งเดิมกลุ่มใหญ่ของล้านนาตัวเอง” (ประมินทร์ จารูวร, 2549 : 240)

ประเด็นดังกล่าว สอดคล้องกับข้อมูลทางประวัติศาสตร์ที่กล่าวถึงอาณาจักรหริภุญชัยว่า สร้างขึ้นราวพุทธศตวรรษที่ 14 เป็นการขยายตัวของวัฒนธรรมจากเมืองละโว้ (ลพบุรี) ขึ้นมาทางภาคเหนือโดยเมืองหริภุญชัยยังคงเป็นเมืองเหนือสุดที่รับวัฒนธรรมละโว้ เมื่อแรกกำเนิดที่เมืองหริภุญชัย เมืองหริภุญชัยคงเป็นส่วนหนึ่งของอาณาจักรทวารวดีซึ่งมีเมืองละโว้เป็นศูนย์กลาง (สร้อยสวัสดิ์ อ่องสกุล, 2539 : 54) โดยมีกลุ่มชนที่อาศัยอยู่ในที่ราบลุ่มเชียงใหม่ – ลำพูน อาศัยอยู่ก่อนแล้ว ได้แก่ชาวลัวะ ดังตำนานที่กล่าวถึงฤๅษีวาสุเทพอยู่ตอยอุจจบุรพตหรือตอยอ้อย ซึ่งภายหลังได้เปลี่ยนชื่อตอยตามชื่อฤๅษีวาสุเทพเชื่อกันว่าเป็นลูกหลานปู่แสะย่าแสะ (สร้อยสวัสดิ์ อ่องสกุล, 2539 : 53)

หลังจากนั้นตำนานพระนางจามเทวีได้กล่าวถึงชาติพันธุ์ลัวะอีกครั้ง โดยตำนานเล่าถึงขุนหลวงวิรังคะ หรือขุนหลวงพะลั้งคะ หัวหน้าชาวลัวะซึ่งตั้งเมืองอยู่อยู่ที่เชิงดอยสุเทพได้ทำสงครามกับพระนางจามเทวี สำหรับชื่อของขุนหลวงวิรังคะมีความหลากหลายในแต่ละตำนาน เช่น ตำนานศาสนาเรียกขุนหลวงวิรังคะว่า พญามิลักขุ/ขุนวิลังคราชเจ้า ส่วนในตำนานสำนวนพื้นบ้านเรียกว่า ขุนลัวะ พญาลัวะ ขุนวิรังคะ ขุนหลวงวิรังคะ เป็นต้น

เนื้อหาของตำนานระบุว่าขุนหลวงวิรังคะมีจิตเสนาหาต่อพระนางจามเทวีแต่พระนางจามเทวีปฏิเสธทำให้ขุนหลวงวิรังคะโกรธแค้นจึงยกทัพมาทำสงครามแต่ก็พ่ายแพ้ให้แก่พระนางและพระโอรสแฝด ส่วน **ตำนานจามเทวีวงศ์** ของ พระโพธิ์รังสีกล่าวต่อไปอีกว่า ภายหลังจากเสร็จศึกสงคราม พระโอรสแฝดของพระนางจามเทวีได้แต่งงานกับพระธิดาแฝดของพญามิลักขราชด้วย หลังจากนั้นก็ไม่มีเรื่องราวความขัดแย้งระหว่างชาวลัวะและพระนางจามเทวีอีกเลย ดังข้อความตอนหนึ่งในจามเทวีวงศ์ว่า “จำเดิมแต่นั้นมา มีลักขรัฐกิติ หริปุณไชยรัฐกิติ ทั้งสองรัฐนี้ก็ได้เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน มีปฏิพัทธ์ติดต่อกันและกันมา” (พระโพธิ์รังสี, 2554: 44)

อนุภาคตัวละครชาวลัวะในตำนานพระนางจามเทวีดังกล่าวสะท้อนให้เห็นความคิดเชิงวัฒนธรรม ถึงการขัดแย้งระหว่างคนสองกลุ่มในอดีต ได้แก่ ชนกลุ่มดั้งเดิมคือชาวลัวะและชนกลุ่มที่มาใหม่คือพระนางจามเทวี มีทั้งในแง่ของการยอมรับและไม่ยอมรับ กล่าวคือภายหลังการเข้ามาครอบครองพื้นที่ของพระนางจามเทวี ชาวลัวะบางกลุ่มยอมที่จะถูกกลมกลืนไปกับชนต่างถิ่น และหันมานับถือพระพุทธศาสนา ในขณะที่ลัวะบางกลุ่มแยกย้ายกระจัดกระจายไปอยู่ตามที่ต่าง ๆ ดังการศึกษาของ อานันท์ ที่กล่าวถึงชนชาติลัวะว่า ““ลัวะ” มีถิ่นที่อยู่สำคัญดั้งเดิมคือ อยู่แถบเชียงใหม่แล้วกระจายกันออกไปอยู่ในเขตที่เป็นบ่อหลวงและเขตบ้านอมพายเป็นศูนย์กลางที่หนึ่งและอีกที่หนึ่งแถบเมืองก๊ะที่แมริมเพราะว่าการกระจายตัวของลัวะหลังจากที่ชาวบ้านเล่าว่า หลังจากแพ้นางจามเทวีทำให้ลัวะต้องกระจายไปอยู่ในที่ต่าง ๆ เหล่านี้” (อานันท์ กาญจนพันธุ์, 2555: 123-124)

3. แผลด/พี่น้อง

อนุภาคแผลดหรือพี่น้องในตำนานพระนางจามเทวี ตรงกับอนุภาคสากล A 515.1.1 *Twin culture heroes* (Thompson, Stith, 1955 – 1958 : 119) และ อนุภาค A 515.1 *Culture heroes are brothers* (Ibid, 1955 – 1958 : 101)

อนุภาคแผลดหรือพี่น้องเป็นอีกหนึ่งอนุภาคตัวละครที่มีความโดดเด่น ในตำนานมีตัวละครที่เป็นแผลดหรือพี่น้อง ได้แก่ แผลดพระโอรสของพระนางจามเทวี พระธิดาแฝดของพญา

มิลักขราช ในตำนานสำนวนพื้นบ้านมีพี่น้องคือเจ้าหญิงเกษวดี เจ้าหญิงปทุมวดีเป็นลูกเลี้ยงของเจ้าเมืองละโว้ซึ่งมีหน้าที่เป็นพระพี่เลี้ยงของพระนางจามเทวี ทำหน้าที่สอนทั้งด้านการรบและการเรือน

บทบาทหน้าที่ของอนุภาคตัวละครแฝดทำหน้าที่แตกต่างกันไป ในตำนานพระนางจามเทวี ตัวละครแฝดมีลักษณะของความเป็นวีรบุรุษ พระโอรสแฝดสร้างวีรกรรมที่สำคัญ 2 ประการ ประการแรกทรงออกรบกับขุนหลวงวิรังคะอย่างกล้าหาญทั้งๆ ที่อายุเพียงเจ็ดปี หลังจากนั้นทรงปกครองเมืองด้วยทศพิธราชธรรม โดยพระเจ้ามหันตยศครองเมืองหริภุญชัย ส่วนอนันตยศครองเมืองเขลางค์นคร

ส่วนเจ้าหญิงเกษวดี เจ้าหญิงปทุมวดี มีเฉพาะในตำนานสำนวนพื้นบ้านเท่านั้น ในสำนวนพื้นบ้านกล่าวตรงกันถึงบทบาทการเป็นพระพี่เลี้ยงให้กับพระนางจามเทวีของเจ้าหญิงทั้ง 2 พระองค์ที่อยู่เคียงข้างพระนางจามเทวีตลอดเวลา เช่นการช่วยพระนางจามเทวีออกรบและวางแผนกลศึกกับเจ้าชายเมืองโกสัมพีก่อนที่พระนางจามเทวีจะเสด็จมาหริภุญชัย นอกจากนี้เมื่อพระนางจามเทวีมาครองเมืองหริภุญชัย เจ้าหญิงทั้งสองทำหน้าที่ช่วยพระนางปกครองเมืองอีกด้วย ชื่อของเจ้าหญิงทั้งสองพระองค์จึงปรากฏในตำนานสำนวนพื้นบ้านทั้งกลุ่มที่เป็นเรื่องพระนางจามเทวีโดยตรง และกลุ่มที่มีการอ้างถึงพระนางจามเทวีก็ล้วนแต่มีชื่อของเจ้าหญิงเกษวดี เจ้าหญิงปทุมวดีทั้งสิ้น เช่น *ตำนานวัดละโว้* ได้กล่าวว่าเป็นวัดที่พระนางจามเทวีสร้างและให้เจ้าหญิงเกษวดีเจ้าหญิงปทุมวดีปกครอง

นอกจากอนุภาคตัวละครแฝดมีบทบาทหน้าที่ในการช่วยพระนางจามเทวีออกรบเพื่อปกป้องบ้านเมืองแล้ว ตัวละครแฝดยังมีบทบาทหน้าที่ในการเป็นตัวเชื่อมเพื่อลดความขัดแย้งระหว่างคนต่างถิ่นอีกด้วย เช่น ในตำนานจามเทวีวงศ์ตอนหนึ่งกล่าวว่า ภายหลังจากที่พระโอรสแฝดรบกับขุนหลวงวิรังคะแล้วพระนางจามเทวีได้ให้พระโอรสแฝดทูลขอพระธิดาของขุนหลวงวิรังคะหรือพญามิลักขะเจ้าแห่งชาวลัวะแต่งงาน นอกจากนี้ตำนานอีกสำนวนหนึ่งได้กล่าวว่าพระนางจามเทวีได้ให้พระโอรสแฝดแต่งงานกับธิดาของนายคะวะยะ ชนพื้นเมืองเดิมที่อยู่หริภุญชัยด้วยเท่ากับว่าพระนางจามเทวีได้ใช้กุศโลบายในการเชื่อมคนต่างชาติพันธุ์ด้วยการให้แต่งงานกัน

ในพงศาวดารโยนก ได้กล่าวถึงพระเจ้ามิลักขราชซึ่งเป็นผู้นำชาวลัวะได้ทำสงครามกัน สาเหตุของสงครามอาจเกิดจากความพอใจของชาวพื้นเมืองลัวะที่ถูกชนต่างถิ่นเข้ามาแทรกแซง พระนางจามเทวีทรงแก้ไขปัญหาการไม่ลงรอยกันระหว่างชนต่างกลุ่มด้วยการให้แต่งงานกันทำให้เกิดความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันมากขึ้น ดังตอนหนึ่งว่า

พระนางจามเทวีจึงให้แต่งเครื่องบรรณาการ และมีพระราชสาส์นไปสู่ออสองราชธิดานั้นต่อพระเจ้ามีลักขราช ๆ ก็ตกแต่งราชธิดาทั้งสององค์ส่งมายังนครทริภุญไชย ก็กระทำอวาทหวมงคลการกับสองราชกุมารแห่งพระนางจามเทวี องค์ละองค์ ตั้งแต่นั้นมาเมืองมีลักขและเมืองทริภุญไชยทั้งสองนี้ ก็เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน มีความวิสาสะคุ้นเคยกันและกัน บังเกิดเป็นสัมพันธ์วงศ์ตระกูลผูกพันต่อกันด้วยบุตรและธิดา ได้กระทำอวาทวิวาหวมงคลแก่กันนั้น และถัดนั้นมา พระนางจามเทวีก็ให้สู่อธิดาทั้งสองของนายควิยะคามโกชกอำเภอบ้าน มาให้แก่ราชกุมารทั้งสองของพระองค์ ๆ ละนางอีกเล่า

(พระยาประชากิจกรจักร์, 2516: 184)

ลักษณะเนื้อหาดังกล่าวสอดคล้องกับงานวิจัยของสายป่าน ปุริวรรณชนะที่กล่าวว่า “อนุภาคสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่นื่องแสดงให้เห็นสังคมที่มีความพยายามผสมผสานกลุ่มชนต่างชาติพันธุ์และต่างวัฒนธรรมเข้าเป็นกลุ่มเดียวกันและเป็นร่องรอยความสัมพันธ์ทางเครือญาติของกลุ่มชนต่างท้องถิ่น” (สายป่าน ปุริวรรณชนะ, 2552: 176)

ดังนั้นจะเห็นได้ว่า อนุภาคแฝดหรืออนุภาคสองพี่น้องสะท้อนให้เห็นความพยายามของคนในสังคมอดีตที่มีความต้องการผสมผสานคนต่างวัฒนธรรมให้เป็นอันหนึ่งอันเดียวกันเพื่อลดความขัดแย้งและเพื่อเอกภาพในการปกครอง

4. ช้าง

ช้างมีความสำคัญและมีความสัมพันธ์กับคติความเชื่อ วัฒนธรรมประเพณีของ โดยเฉพาะอย่างยิ่งความสัมพันธ์ระหว่างช้างกับพระมหากษัตริย์ในฐานะเป็นสิ่งมงคลคู่บารมีพระมหากษัตริย์ ใกล้เคียงกับอนุภาคสากล คืออนุภาค *A155.5 God's elephant* และ อนุภาค *A155.5.1.457 God has Enormous elephant.* (Thompson, Stith, 1955 – 1958 : 89)

ในตำนานปรัมปราที่อธิบายความเป็นมาของผู้นำทางวัฒนธรรมและเมืองโบราณ ช้างมีบทบาทสำคัญในฐานะเป็นของคู่บุญบารมีของกษัตริย์ เช่น ช้างเผือกพานคำของพระเจ้าพรหมมหาราชและท้าวสุ่งขุนเจือง (ปรมินท์ จารูวร, 2549: 261) เช่นเดียวกับตำนานพระนางจามเทวีที่มีช้างเผือกคู่พระบารมีชื่อว่า ช้างปู่ก่างาเขียว หรือ ช้างผู้ก่างาเขียว เป็นช้างที่มีฤทธิเดชมาก ลำตัวสีเผือกมีงาสีดำหรือสีเขียวเข้ม เมื่อช้างเชือกนี้หันหน้าไปทางศัตรูก็จะทำให้ศัตรูอ่อนกำลังลงทันที ช้างปู่ก่างาเขียวเชือกนี้มีบทบาทในฐานะช้างศึกของเจ้านันทยศและเจ้ามหันตยศเมื่อครั้งทำออกศึกสงครามกับขุนหลวงวิรังคะ จนกระทั่งช้างเชือกนี้ล้มลงพระนางจามเทวีจึงโปรดให้สร้างเจดีย์ทรงสูง

ครอบไว้โดยให้ปลายงาช้างขึ้นฟ้าเนื่องจากเมื่อยังมีชีวิตอยู่เป็นช้างที่มีอิทธิฤทธิ์วิเศษหากงาช้างชี้ไปทางใดก็จะทำให้เกิดภัยพิบัติและผู้คนล้มตาย

บางตำนานก็กล่าวว่า เจ้านันตยศและเจ้ามหันตยศจึงได้นำร่างของช้างใส่ลงไปในแพไหลล่องไปตามลำน้ำกวัง แต่พระองค์ก็ได้ทรงเปลี่ยนพระทัยที่จะนำสรีระของช้างกลับขึ้นมาฝังบนฝั่งเพราะว่าช้างเชือกนี้เป็นช้างศักดิ์สิทธิ์คู่บุญบารมีของพระนางจามเทวี หากว่าปล่อยให้ล่องลงไปกับแพแล้ว จะทำให้ประชาชนที่อยู่ทางทิศใต้ลงไปได้รับความเดือดร้อนจึงได้อัญเชิญร่างของช้างลากกลับขึ้นมาฝังบริเวณท่าน้ำวัดไก่อ่แก้ว แล้วลากมาฝังไว้ที่บริเวณคูช้างในปัจจุบัน หลังจากนั้นจึงได้ลงมือสร้างสุปเป็นเวลาถึง 8 เดือนจึงแล้วเสร็จ ในการฝังช้างปู่ก่างานาเขียวจะให้ซากของช้างหันหน้าขึ้นไปบนฟ้า ส่วนงาทั้งสองข้างของช้างถูกนำไปบรรจุไว้ในสุปที่ประดิษฐานพระบรมอัฐิของพระนางจามเทวีภายในสุวรรณจังโกฏิหรือกู่กุด

จะเห็นได้ว่าความคิดเกี่ยวกับช้างคู่บารมีพระมหากษัตริย์จะต้องเป็นช้างที่มีลักษณะพิเศษแตกต่างจากช้างทั่วไป นอกจากนี้จะต้องมีความสามารถด้านการรบ ดังที่ ช้างปู่ก่างานาเขียวช่วยพระโอรสแฝดของพระนางจามเทวีออกรบกับขุนหลวงวิรังคะ การช้างช่วยกุมารออกศึกนี้ตรงกับบทบาทของช้างในวรรณคดีชาดก นั่นคือ ช้างของอลีนจิตตกุมาร คือพญาช้างเผือกผู้เป็นสหายของพระเจ้าพรหมทัตแห่งเมืองพาราณสี ซึ่งเป็นพระราชบิดาของเจ้าชายอลีนจิตตกุมาร ดังเนื้อหาตอนหนึ่งที่ว่า

พญาช้างจึงยี่นงวงไปอุ้มพระราชกุมารยกขึ้นวางบนกระพองแล้วร้องให้อาลัยพระสหาย หลังจากวางพระราชกุมารลงในพระหัตถ์ของของพระอัครมเหสีแล้วพญาช้างก็โลดแล่นจากโรงช้างทันที พวกอำมาตย์เสนาทหารก็เปิดประตูเมืองยกทัพตามออกไป พญาช้างเผือกออกจากเมืองก็ส่งเสียโยถุนาพา ข้าศึกตกใจแตกหนีกันไปคนละทิศละทาง ไม่สามารถรวมกำลังกันได้

(สุทธิลักษณ์ อัมพวันวงศ์, 2537: 195)

นอกจากบทบาทด้านการรบแล้ว ช้างในตำนานพระนางจามเทวียังมีส่วนเกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนาด้วย ดัง *ตำนานวัดปงยางคก* ความว่า ภายหลังจากเมื่อสร้างฉัตรทองคำเสร็จเพื่อประดิษฐานที่วัดพระธาตุลำปางหลวงแล้วพระนางจามเทวีก็ทรงช้างพระที่นั่งเดินไปตามเส้นทางพอไปถึง ณ ที่แห่งหนึ่งปรากฏอัครจรรย์ ช้างพระที่นั่งทรุดเข่าลงหมอบคู้ขู่งวงในท่าคารวะ เมื่อพระนางจามเทวีเห็นอาการของช้างจึงพักการเดินทางที่นั่น พอตกกลางคืนจึงอธิษฐานว่า ณ ที่นี้มีสิ่งศักดิ์สิทธิ์ก็ขอให้ปรากฏปาฏิหาริย์ขึ้น ทันใดนั้นก็ปรากฏแสงฉัพพรรณรังสีแห่งพระบรมสารีริกธาตุพวยพุ่งขึ้น ณ

ที่จอมพลวกแห่งหนึ่ง จึงทรงให้ปลุกวิหารจามเทวีรอบจอมพลวกไว้ด้วยมณฑปปราสาท ตลอดจนสร้างรูปจางนบไว้หน้าวิหารเป็นรูปช้างทนต์เข่าลงหมอบคู้ขวงขึ้นเหนือหัวในท่าคารวะและปลูกไม้ศรีมหาโพธิ์ซึ่งได้พันธุ์มาจากลังกาทวีปไว้พร้อมสรรพ ต่อมา ณ ที่แห่งนี้จึงเรียกว่า "บ้านปงจางนบ" ต่อมาหลายร้อยปี นามนี้ก็ไต่เพี้ยนไป เป็น "ปงยางคค" ราชบัณฑิตยสถาน. สำนักศิลปกรรม, 2530: 43)

เนื้อหาของตำนานที่สะท้อนให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างช้างกับพระธาตุหรือช้างกับพระพุทธศาสนาดังกล่าว ปรากฏในตำนานปรัมปราไทยอื่น ๆ เช่นกัน ดังที่ปรมินท์ ได้กล่าวว่า

เรื่องราวเกี่ยวกับช้าง ในตำนานปรัมปราไทยมีปรากฏทั้งในตำนานปรัมปราที่อธิบายความเป็นมาของผู้เฒ่าทางวัฒนธรรมและเมืองโบราณ และตำนานปรัมปราที่อธิบายการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในดินแดนไทย (ปรมินท์ จารูวร, 2549: 261)

ในตำนานพระธาตุดอยสุเทพ เล่าถึงการอัศจรรย์พระบรมธาตุไปประดิษฐานที่ดอยสุเทพว่าเมื่ออัศจรรย์พระบรมธาตุประดิษฐานบนช้างมงคลและอธิษฐานเสี่ยงช้างให้ไปหยุด ณ ที่เหมาะสม ในการประดิษฐานพระบรมธาตุแล้ว ช้างได้เดินไปจนถึงยอดดอยสุเทพแล้วร้องเสียงก้องสะท้านไปทั่วภูเขา แล้วประทักษิณ 3 รอบ แล้วคุกเข่าหมอบลง ทันทันที่อาราธนาพระบรมธาตุลงจากหลังช้างแล้วช้างมงคลนั้นก็ล้มลงตายในทันที ซึ่งหมายความว่าไม่ยอมเป็นพาหนะของผู้ใดอีก การเล่าเช่นนี้จึงสะท้อนให้เห็นว่า นอกจากช้างเผือกหรือช้างมงคลจะมีนัยถึงของคู่บุญของกษัตริย์แล้ว ยังมีนัยถึงพระพุทธและการช่วยประดิษฐานพระบรมธาตุในดินแดนไทย - ไทยนี้อีกด้วย

(ปรมินท์ จารูวร, 2549: 261)

เนื้อหาในลักษณะดังกล่าวยังปรากฏในตำนานพระธาตุดวงเดียนางจามรี อีกด้วย โดยเนื้อหาในตำนานกล่าวว่า

ราชบุตรในแคว้นโยนกถูกจีนฮ่อแห่งแคว้นยูนนานกดขี่ข่มเหง พระนางจามรีเทวี ซึ่งเป็นธิดาของเจ้าผู้ครองเมืองหลวงพระบาง ถูกพวกฮ่อตีเมืองแตก ล่าถอยกลับมาหลบภัยตั้งบ้านเมืองใหม่ โดยเสี่ยงสัจจะอธิษฐานให้ช้าง "พลายสุวรรณหัตถ์" นำทางมาหาที่ตั้งเมืองใหม่ พญาช้างพาพระนางจากเมืองฝางสู่ "จัมปรีนคร" (เชียงใหม่) ไปทางอำเภोजอมทองล่องไปทางดอยหล่อ ข้ามแม่น้ำลี้มาทางอำเภอรุ่งหัวซังจนถึงดอยสุภราช พญาช้างก็ได้พาพระนางจามรีมายังสถานที่ซึ่งมีก้อนหินใหญ่อยู่ก้อนหนึ่ง (ไม่ทราบได้ว่าก้อนหินนี้มีประวัติความเป็นมาอย่างไร ปัจจุบันคือ วัดพระธาตุดวงเดียน) พญาช้างได้ทำ

กิริยาอาการกับก้อนหินใหญ่นี้ 5 อย่างคือ 1. คู่แข่งทำท่าไหว้ 2. ชูวงเสมือนโพรย
 ข้าวตอก 3. แผลเสียงสีหนาท ประหนึ่งแสดงความยินดี 4. ก้มหัวน้อมลงดินแสดงอาหาร
 สักการะ 5. ลุกขึ้นเดินไปโดยรอบก้อนหินนี้ 3 รอบ เสมือนเป็นการประทักษิณ เมื่อพญา
 ช้างได้แสดงกิริยาอาการทั้ง 5 อย่างเพื่อเป็นการสักการะแล้ว พญาช้างจึงได้เดินไปรอบๆ
 บริเวณสถานที่นั้นพระนางจามรีเทวี จึงให้บรรดาเสนาอำมาตย์รวมทั้งข้าราชการบริพารตาม
 พญาช้างไป เพื่อกำหนดเขตการสร้างบ้านเมืองเมื่อพญาช้างเดินไปเพื่อกำหนดเขตการ
 สร้างบ้านเมืองแล้ว พญาช้างก็ได้แผลเสียงสีหนาทก้องขึ้นและวิ่งเตลิดมาทางพระเจดีย์ทั้ง
 5 องค์ และมาขาดใจตาย ณ บริเวณด้านข้างพระวิหารวัดพระธาตุห้วยด่างด้านทิศใต้
 ปัจจุบัน เมื่อพญาช้างเสียชีวิตลง พระนางจามรีก็เศร้าเสียใจ จึงได้ทำพิธีปลงศพพญาช้าง

(ตำนานวัดพระธาตุดวงเดียว, 2558: ออนไลน์)

นอกจากนี้ตำนานที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับช้างยังปรากฏที่จังหวัดพะเยา ด้วย
 เช่นเดียวกันชื่อว่าช้างปู่ก่างาเขียวเป็นช้างป่ามีตัวใหญ่มากถึง 12 ศอก กำลังมหาศาล มีผิวหนังดำก่ำ
 มีงาสีเขียวเหมือนแก้วนิลผักตบชวา เช่นเดียวกับจังหวัดลำพูน เป็นช้างคู่บารมีของพญาลิ้นก้านเจ้า
 เมืองพะเยา ภายหลังช้างตกมันจึงมีผู้พยายามฆ่าชิ้นส่วนต่าง ๆ ของช้างกลายเป็นชื่อบ้านนามเมือง
 เช่นเดียวกับจังหวัดลำพูนก็มีชื่อบ้านนามเมืองที่มีที่มาจากการแสดงกิริยาอาการของช้าง เช่นวัดช้าง
 ร้องและประตูช้างสี เป็นต้น

จากทั้งหมดที่กล่าวมานี้ สรุปแนวคิดทางวัฒนธรรมที่สะท้อนผ่านอนุภาคตัวละคร
 ได้ว่า ช้างมีความสัมพันธ์อันแนบแน่นกับพระมหากษัตริย์ในฐานะที่เป็นนักรบและผู้ส่งเสริมบารมี
 พระมหากษัตริย์ นอกจากนี้ช้างยังเป็นตัวแทนของอำนาจเหนือธรรมชาติ จะเห็นได้จากการมีลักษณะ
 พิเศษหรือในตำนานพระนางจามเทวีบางสำนวนก็กล่าวว่าช้างปู่ก่างาเขียวเป็นช้างที่มีเทวดาเจ้าหลวง
 คำแดงปกปักษ์รักษา บางตำนานกล่าวว่าเทวดาที่รักษาช้างปู่ก่างาเขียวดลบันดาลให้พระโอรสแฝดชนะ
 ศิกขุนหลวงวิรังคะ

ดังนั้นช้างจึงมีคุณวิเศษในการหาสถานที่ที่เป็นมงคลในการสร้างบ้านเมือง หรือมี
 อาการที่ผิดปกติไปจากช้างทั่วไปทำให้ผู้คนจดจำและนำมาเป็นชื่อบ้านนามเมือง ในขณะเดียวกันช้างก็
 ยังมีบทบาทในการช่วยเผยแผ่ศาสนา ช่วย دلใจให้พระมหากษัตริย์เห็นปาฏิหาริย์แห่งพระธาตุด้วยการ
 แสดงอาการต่าง ๆ ด้วยเหตุนี้ ช้างจึงจัดเป็นอนุภาคตัวละครฝ่ายพระพุทธศาสนาได้

2.4.5.2 อนุภาคเหตุการณ์

1. พระนางจามเทวีอยู่ในดอกบัว

อนุภาคพระนางจามเทวีในดอกบัวนี้ เป็นอนุภาคสำคัญในตำนานพระนางจามเทวี เป็นที่น่าสังเกตว่าจะปรากฏเฉพาะตำนานที่เป็นสำนวนพื้นบ้านเท่านั้น โดยอนุภาคนี้จะอยู่ในช่วงกำเนิดพระนางจามเทวี รายละเอียดของเนื้อหาแตกต่างกันบ้างเล็กน้อย เช่น บางตำนานบอกว่าพระนางเป็นโอปาดิกะถือกำเนิดขึ้นจากดอกบัว บางตำนานว่าฤๅษีเพ่งกระแสดิจิตให้นกยักษ์ปล่อยพระนางจามเทวีไว้ในดอกบัว หรือบางตำนานกล่าวว่าลุงของพระนางจามเทวีชื่อว่าลุงเสลแนะนำพระนางจามเทวีหนีโรคหิวตาคโรครมาไว้ในดอกบัวยักษ์พร้อมอธิษฐานจิตให้เทวดารักษา จนกระทั่งฤๅษีมาพบและเป็นผู้เลี้ยงดูพระนางจามเทวี บางตำนานบอกว่าการที่พระนางจามเทวีอยู่ในดอกบัวนี้ทำให้พระนางจามเทวีมีกลิ่นผมกลิ่นกายหอม อนุภาคที่เกี่ยวกับนางในดอกบัวนี้ เป็นอนุภาคสากล ตรงกับอนุภาคสากล คือ อนุภาค *Birth from Lotus* (Thompson, Stith, 1955 – 1958: 397) นอกจากนี้ในวรรณกรรมไทยปรากฏเนื้อหาในลักษณะนางในดอกบัวนี้ ทั้งในนิทานไทย วรรณคดีไทย วรรณกรรมทางพุทธศาสนา ดังงานวิจัยของปริยารัตน์ เขาวลิตประพันธ์ ที่กล่าวถึงอนุภาคของนางในดอกบัว สรุปความได้ว่า

ในนิทานไทยมีเรื่องราวของนางที่ถือกำเนิดในดอกบัวหลายเรื่อง ที่พบบ่อยคือ วรรณกรรมประโลมโลกหรือเรื่องจักร ๆ วงศ์ ๆ ของทุกภาค ส่วนใหญ่หลังจากที่เกิดในดอกบัวแล้วจะมีฤๅษีมาพบและเก็บไปเลี้ยง เช่น *พระสวาทกับนางบัวตูม สุวรรณรัตน์ ท้าวโสวัตร โมงป่า ลักษณะวงศ์ อูสาบารส นางแดงอ่อน* เป็นต้น (ปริยารัตน์ เขาวลิตประพันธ์, 2549: 88-102) โดยเฉพาะอย่างยิ่งเรื่อง อูสาบารส ซึ่งมีลักษณะที่น่าสนใจคล้ายกับตำนานพระนางจามเทวีสำนวนพื้นบ้านอยู่มาก เช่น การเกิดในดอกบัว โดยเฉพาะชื่อตัวละคร “นางอูสา” ก็มีส่วนคล้ายกับ “นางอูสาร์ท” ในตำนานพระนางจามเทวีสำนวนพื้นบ้าน ดังเนื้อความตอนหนึ่งใน นิทานนางอูสา ว่า “ท้าวทองพาน เจ้าเมืองพาน อันเป็นเมืองใหญ่ อุดมสมบูรณ์ ผู้มีอิทธิฤทธิ์มาก ได้นางอูสาผู้เกิดมาในดอกบัวบนเทือกเขาจากพระฤๅษีจันทา ผู้เป็นอาจารย์มาเลี้ยงไว้เป็นลูก นางอูสามีกลิ่นเนื้อหอม และสวยงามมาก (ฤดีมิน ปรีดีสินท, 2544: 59)

บวยังเป็นสัญลักษณ์แทนองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ในวรรณคดีไทยหลายเรื่องที่ได้รับอิทธิพลมาจากอินเดีย ไม่ว่าจะเป็นอิทธิพลจากวรรณกรรมสันสกฤตหรือวรรณกรรมทางพุทธศาสนาก็ได้กล่าวถึงกำเนิดของผู้มีบุญญาธิการต่าง ๆ ที่กำเนิดในดอกบัวหรือมีดอกบัวมาเกี่ยวข้องกับการกำเนิด นอกจากนี้ลักษณะของนางในดอกบัวจะเป็นผู้ที่มีความบริสุทธิ์และเป็นผู้ที่มีความงามเป็น

ผู้ที่มีความดี (ปริยาร์ตัน เซาวลิตประพันธ์, 2549: 88-102) นอกจากนี้อนุภาคการกำเนิดในดอกบัว หรือนางอยู่ในดอกบัว ปรากฏในอรรถกถาชาดก เรื่องอาสังกชาดก และพบในปัญญาสชาดกเรื่อง มหาปทุมชาดก

แนวคิดเชิงวัฒนธรรมที่สะท้อนผ่านอนุภาคนางในดอกบัวนี้ สะท้อนให้เห็น ความคิด ประการแรก คติความเชื่อของกลุ่มคนที่เกี่ยวกับกษัตริย์หรือวีรบุรุษทางวัฒนธรรม ว่าจะต้อง มีชาติกำเนิดที่พิเศษแตกต่างจากคนทั่วไป เพื่อแสดงให้เห็นบุญญาธิการหรือพลังพิเศษจึงจะมีความสามารถที่จะปกครองบ้านเมืองได้ พลเมืองก็จะเกิดความเชื่อมั่นและศรัทธากษัตริย์หรือวีรบุรุษ พระองค์นั้น

ประการที่ 2 สะท้อนให้เห็นความคิดที่ว่า พระนางจามเทวีคือกษัตริย์ที่ฝึกฝนใน พระพุทธศาสนา ดำรงธรรมตามแนวคิดพุทธอย่างชัดเจน ทั้งนี้เพราะดอกบัวเป็นสัญลักษณ์แทน พระพุทธเจ้าหรือสิ่งที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนาจะเห็นได้จากการที่พระนางจามเทวีเป็นองค์ อุปลัมภกพระพุทธศาสนา การนำพุทธศาสนาไปเผยแผ่ยังดินแดนล้านนา การสร้างศาสนสถานหรือ ถาวรวัตถุมากมาย และสุดท้ายพระนางก็ได้ถือศีลแปดจนกระทั่งสิ้นพระชนม์ ดังนั้นจึงกล่าวได้ว่า พระนางจามเทวีมีทั้งความบริสุทธิ์และความดีงาม นอกจากนี้การถือกำเนิดในดอกบัวยังสอดคล้องกับ ความเชื่อที่ว่าพระนางจามเทวีคือพระโพธิสัตว์กวนอิมอีกด้วย

2. พระนางจามเทวีเดินทางทำนุบำรุงศาสนาและออกบวช

อนุภาคเหตุการณ์พระนางจามเทวีเดินทางทำนุบำรุงศาสนาและออกบวชนี้ถือเป็นอนุภาคที่สำคัญอนุภาคหนึ่งในตำนานพระนางจามเทวี ตำนานทุกสำนวนต่างเน้นย้ำและระบุ ตรงกันเกี่ยวกับการเดินทางสร้างศาสนสถานของพระนางจามเทวี โดยเฉพาะอย่างยิ่งบริเวณลำน้ำปิง จะมีเรื่องเล่าเกี่ยวกับเหตุการณ์ต่าง ๆ นี้มากมาย โดยกล่าวว่า พระนางจามเทวีได้นำพระพุทธศาสนา จากภาคกลางขึ้นมาเป็นศาสนาสำคัญของภาคเหนือและมีการสร้างวัดวาอารามขึ้นตลอดเส้นทาง การเดินทางที่พบด้วย

ประเด็นสำคัญจากเนื้อหาในตำนานพระนางจามเทวีคือ เมื่อพระนางจามเทวี เดินทางไปถึงท้องถิ่นต่าง ๆ จะมีเรื่องเล่าที่เกี่ยวข้องกับพระนางจามเทวีแตกต่างกันไปทำให้สามารถ เห็นร่องรอยของเส้นทางเดินทางสมัยโบราณทั้งทางบกและทางน้ำหรือแม้แต่การเดินทางข้ามภูมิภาค อีกทั้งยังทำให้เข้าใจสภาพแวดล้อมของบ้านเมืองและวิถีชีวิตของคนด้วย

นอกจากนี้ตำนานพระนางจามเทวีที่เกี่ยวข้องกับสถานที่ต่าง ๆ นี้สะท้อนให้เห็นถึงอิทธิพลของศาสนาพุทธแบบเถรวาทที่เข้ามาตั้งมั่นที่ดินแดนทางภาคเหนืออย่างชัดเจน พระนางทรงใช้หลักการเผยแผ่ศาสนามาเป็นเครื่องมือในการรวบรวมอาณาจักร เห็นได้จากการที่พระนางได้นำวัฒนธรรมและศาสนาจากทวารดีขึ้นมาเป็นศาสนาสำคัญของบ้านเมืองมีพระสงฆ์ขึ้นมาสอนศาสนาและมีการสร้างวัดวาอาราม ส่งผลให้ผู้ที่มีการนับถือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ต่างกันสามารถหลอมรวมความเชื่อให้เป็นอันหนึ่งอันเดียวกันได้ ทั้งนี้เพราะการสร้างบ้านเมืองด้วยการนำศาสนาไปยังดินแดนที่นับถือศาสนาอื่นทำให้ต้องมีการทำนุบำรุงศาสนาหรือขยายศาสนาไปยังดินแดนใกล้เคียงเพื่อสร้างความมั่นคงหรือเป็นหลักประกันความมั่นคงให้กับราชอาณาจักร

ดังนั้นจึงกล่าวได้ว่าตำนานพระนางจามเทวีก็เป็นอีกหนึ่งวรรณกรรมทางศาสนาที่แสดงให้เห็นความสัมพันธ์อย่างแนบแน่นระหว่างศาสนจักร และอาณาจักรได้เป็นอย่างดี ทำให้เห็นภาพความสำคัญของพระนางจามเทวีที่กลายเป็นผู้นำทางการปกครอง และทางวัฒนธรรมของชุมชนและบ้านเมืองแถบบริเวณริมน้ำปิง และทำให้เห็นว่าแม่น้ำปิง ในความคิดของชาวล้านนาจึงมิใช่เพียงแม่น้ำตามที่อยู่ในธรรมชาติเท่านั้น แต่ยังเสมือนแม่น้ำศักดิ์สิทธิ์ (Sacred rivers) เพราะแม่น้ำปิงเป็นน้ำที่ได้ไหลผ่านเรือนร่างหรือพระวรกายขององค์พระพุทธรูปที่เป็นตัวแทนขององค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้าผู้มีพลังอำนาจศักดิ์สิทธิ์ (ปฐม หงษ์สุวรรณ, 2554: 338)

การเดินทางของพระนางจามเทวีผ่านแม่น้ำปิงที่เชื่อกันว่าเป็นแม่น้ำศักดิ์สิทธิ์เท่ากับว่าพระนางเป็นบุคคลศักดิ์สิทธิ์ด้วยเช่นเดียวกัน โดยมีเหตุการณ์สำคัญระหว่างทางที่เต็มไปด้วยเรื่องราวศักดิ์สิทธิ์สะท้อนให้เห็นถึงภาวะของพระนางจามเทวีที่สามารถติดต่อกับศักดิ์สิทธิ์ได้ สิ่งศักดิ์สิทธิ์เหล่านี้ก็มีส่วนเสริมสร้างบารมีพระนางจามเทวีของการเป็นกษัตริย์ต่างถิ่นที่ต้องเดินทางมาปกครองดินแดนใหม่คือทริภุชชัย ดังนั้น การเดินทางของพระนางเปรียบเสมือนการเข้าสู่ภาวะเปลี่ยนผ่านสถานภาพจากโลกสามัญไปสู่โลกศักดิ์สิทธิ์ก่อนที่พระนางจามเทวีจะได้รับการสถาปนาเป็นกษัตริย์ปกครองเมืองทริภุชชัยโดยสมบูรณ์

อีกนัยหนึ่งอนุภาคนี้ อาจกล่าวได้ว่าเป็น “อนุภาคเชิงวัฒนธรรม” ที่ชี้ให้เห็นว่ากษัตริย์จะต้องทำนุบำรุงพระพุทธศาสนาซึ่งนอกจากจะมีส่วนช่วยให้อาณาจักรมั่นคงแล้ว ศาสนจักรยังมีส่วนทำให้การขึ้นมามีอำนาจปกครองของกษัตริย์เป็นไปอย่างชอบธรรมอีกด้วย

3. การต่อสู้ด้วยคาถาอาคม

อนุภาคการต่อสู้ด้วยคาถาอาคม เป็นอนุภาคที่โดดเด่นมากในตำนานพระนางจามเทวี เป็นการต่อสู้ระหว่างขุนหลวงวิรังคะกับพระนางจามเทวี อนุภาคการต่อสู้ด้วยคาถาอาคมนี้ปรากฏอยู่ในอนุภาคสากล คืออนุภาค *D 1719.1 contest in magic* (Thompson, Stith, 1955 – 1958: 309)

ตำนานฝ่ายศาสนากล่าวถึงการต่อสู้ของพระนางจามเทวีและขุนหลวงวิรังคะว่า เกิดจากอำนาจของเทวดาที่ปกป้องรักษาเมืองและเทวดาที่รักษาช้างป่าป่าภูเขา ดลบันดาลให้แสงแดดเจิดจ้าและให้อากาศร้อนระอุทำให้สายตาของขุนหลวงพร่ามัวมองข้าศึกคือพระโอรสแฝดของพระนางจามเทวีไม่เห็น ประกอบกับทนอากาศที่เผาไหม้ไม่ไหวจึงทิ้งกองทัพหนีไป

ในขณะที่ตำนานสำนวนพื้นบ้านกล่าวถึงการต่อสู้ด้วยคาถาอาคมระหว่างขุนหลวงวิรังคะกับพระนางจามเทวี สรุปความได้ว่า ขุนหลวงวิรังคะหลงเสน่ห์พระนางจามเทวีได้ส่งทูตขอร้องพระนางจามเทวี พระนางจามเทวีไม่ตอบรับการแต่งงานจึงหาวิธีการหลีกเลี่ยงการแต่งงานด้วยการออกอุบายถ่วงเวลาไม่ว่าจะเป็นพระนางอ้างว่าเพิ่งให้กำเนิดลูก ต้องถือศีล (กินเจ) เพื่อช่วยทำให้ดวงของบ้านเมืองดีขึ้น ให้ขุนหลวงสร้างเจดีย์ที่มีขนาดเท่ากับพระธาตุดุริฎุชัย แกะไข่อะเคียวจากเดือนอ้ายเป็นเดือนยี่เพื่อนเลื่อนการแต่งงาน จนกระทั่งเดือนไขสุดท้ายพระนางให้ขุนหลวงวิรังคะพุ่งเสนาจากเชิงดอยสุเทพมาหริฎุชัย 3 ครั้ง หากทำสำเร็จพระนางจะแต่งงานด้วย พระนางเกรงกลัวอิทธิฤทธิ์ของขุนหลวงวิรังคะ เนื่องจากขุนหลวงวิรังคะมีฤทธิ์เดชและมีพลังกำลังมากสามารถพุ่งเสนาได้ไกล พระนางจามเทวีจึงคิดทำลายมนต์ขุนหลวงวิรังคะ

บางตำนานกล่าวแต่เพียงว่าพระนางใช้ผ้าชิ้นชิ้นในทำเป็นหมวกให้ขุนหลวงใส่ บางตำนานกล่าวว่าพระนางนำเอาเศษพระกุษาของพระนางมาทำเป็นหมวกและนำไปปลูเปื้อนประจำเดือนให้ขุนหลวง ทำให้ขุนหลวงพุ่งเสนาไม่ถึงหริฎุชัย ขุนหลวงอัปอายตรอมใจตายที่ขุนน้ำแม่ระมิงค์ บางตำนานกล่าวว่า ขุนหลวงฆ่าตัวตายพุ่งเสนาขึ้นฟ้าและแอนอกรับ

การศึกษาของสายป่าน บุริวรรณชนะ เรื่องตำนานประจำถิ่นริมแม่น้ำและชายฝั่งทะเลภาคกลาง พบอนุภาคในลักษณะการต่อสู้ของผู้วิเศษด้วยเช่นกัน โดยเรียกว่า “อนุภาคการประลองฤทธิ์” ซึ่งนอกจากจะแสดงความคิดที่ว่าสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในตำนานประจำถิ่นมีความศักดิ์สิทธิ์จริง ไม่มีผู้ที่สามารถมาประลองฤทธิ์หรือแข่งขันด้วยได้แล้ว ผู้วิจัยสันนิษฐานว่าอนุภาคนี้ยังได้สะท้อนร่องรอยความขัดแย้งระหว่างกลุ่มชน เนื่องจากเป็นไปได้ว่ากลุ่มชนแต่ละกลุ่มอาจมีความไม่เข้าใจความแตกต่างทางวัฒนธรรมของกันและกัน จนอาจก่อให้เกิดความขัดแย้งทางความคิดขึ้นได้ ทั้งนี้คู่

ประลองในตำนานแต่ละเรื่องเป็นตัวแทนของคนแต่ละกลุ่ม (สายป่าน ปุริวรรณชนะ, 2552: 157-158)

อนุภาคการต่อสู้ด้วยคาถาอาคมในตำนานพระนางจามเทวีก็มีลักษณะเช่นเดียวกันที่นอกจากจะทำให้เห็นความชาญฉลาดและความมีบุญญาธิการของพระนางจามเทวีที่สามารถเอาชนะผู้มีฤทธิ์มากอย่างขุนหลวงวิรังคะแล้ว ยังได้สะท้อนให้เห็นความขัดแย้งระหว่างกลุ่มชนอีกด้วย เป็นความขัดแย้งระหว่างชนกลุ่มใหม่ คือพระนางจามเทวี และชนกลุ่มเก่าคือขุนหลวงขุนหลวงวิรังคะที่มีความแตกต่างกันทางวัฒนธรรมและศาสนา อีกนัยหนึ่งจะเห็นได้ว่าจากตำนานพระนางจามเทวีชนขุนหลวงวิรังคะด้วยปัญญาของพระองค์ไม่ใช่ด้วยกำลัง

นอกจากนี้หากมองในแง่ของเพศสภาพ อาจทำให้เห็นความคิดเชิงวัฒนธรรมเกี่ยวกับเพศสภาพได้อย่างน่าสนใจอีกมิติหนึ่งที่ไม่ใช่ความขัดแย้งระหว่างกลุ่มชนแต่เป็นความขัดแย้งระหว่างเพศและการใช้ตำนานต่อรองอำนาจในเรื่องเพศภาวะ กล่าวคือจะเห็นได้ว่าอนุภาคที่น่าสนใจของการต่อสู้ด้วยคาถาอาคมในครั้งนี้คือ อนุภาคการใช้ประจำเดือนของผู้หญิงทำลายคาถาอาคมตรงกับอนุภาคสากลคือ *D 1003.1 Magic menstrual blood* (Thompson, Stith, 1955 – 1958: 122) สะท้อนให้เห็นความคิดสากลเกี่ยวกับประจำเดือนของสตรีว่าเป็นของที่มีอำนาจในการทำลายและยังเกี่ยวกับความอุดมสมบูรณ์

งานศึกษาของปราณี วงเทศ ที่ศึกษาพิธีกรรมเกี่ยวกับประจำเดือนของสตรี (ปราณี วงษ์เทศ, 2544: 248) สรุปความได้ว่า เลือดที่เกิดจากระดูนั้นเป็นสิ่งที่น่าสะพรึงกลัวและความน่าสะพรึงกลัวของเลือดที่เกิดจากระดูจึงฝังแน่นอยู่ในจิตสำนึกของบรรดาหมู่ชนเผ่าดั้งเดิมไม่เสื่อมคลาย ดังจะเห็นได้จากประเพณีจำนวนมากายที่แสดงให้เห็นถึงความเชื่อนี้ ความหวาดกลัวเลือดจากระดูจะพบได้จากบรรดาหนังสือคัมภีร์ทางศาสนาต่าง ๆ เช่น คัมภีร์ของโมเสส คัมภีร์ไบเบิล คัมภีร์กุระอ่าน และในคัมภีร์ของพราหมณ์-โดยเฉพาะคัมภีร์ปุราณะ จะกล่าวถึงข้อห้ามเกี่ยวกับการมีระดูของผู้หญิง นอกจากนี้บางสังคมมีพิธีกรรมที่เกี่ยวกับระดูโดยเฉพาะโดยเชื่อว่าระดูคือตัวแทนของความอุดมสมบูรณ์ (ปราณี วงษ์เทศ, 2544: 248)

ปฐม หงษ์สุวรรณได้กล่าวถึงการที่พระนางจามเทวีใช้คาถาอาคมทำลายฤทธิ์ของขุนหลวงวิรังคะ ว่า

พระนางจามเทวีใช้ผ้าชิ้นเปื้อนเลือดประจำเดือนมาทอเป็นผ้าคลุมศีรษะให้กับขุนหลวงวิรังคะเจ้าฟ้าชาวลัวะ ทำให้เวทมนตร์คาถาของขุนหลวงวิรังคะเสื่อมและต้องพ่ายแพ้สงครามในที่สุด ซึ่งการมีประจำเดือนของผู้หญิงถูกมองว่าเป็นภาวะแห่งพลังเหนือธรรมชาติที่สัมพันธ์กับเรื่องการมีชีวิตและความตาย บ้างก็เชื่อว่า เลือดประจำเดือนมี

อำนาจสามารถทำลายเวทมนตร์คาถาให้เสื่อมสลายลงได้ ดังนั้นผู้หญิงจึงมีลักษณะความเป็นเพศศักดิ์สิทธิ์ทั้งในแง่ของธรรมชาติและวัฒนธรรม ผู้หญิงเป็นเสมือนเทพผู้สร้างและเป็นผู้ที่เก็บงำพลังแห่งชีวิตและการทำลายล้างทั้งหลายเอาไว้

(ปฐม หงษ์สุวรรณ, 2550: 263-264)

อนึ่ง ขณะที่ปราณี วงษ์เทศ กล่าวว่า ความหวาดกลัวเลือดจากระดูที่ปรากฏในข้อห้ามต่าง ๆ ของชนเผ่าดั้งเดิมมาแต่แรกนั้น มิได้มีกำเนิดหรือเริ่มต้นมีความรู้สึกนึกคิดมาจากความหวาดกลัวว่าระดูเป็นสิ่งที่ไม่บริสุทธิ์หรือไม่ศักดิ์สิทธิ์ แต่น่าจะเริ่มจากทัศนคติที่เป็นผลมาจากสังคมที่ยกย่องผู้ชายเป็นใหญ่มากกว่า ทั้งนี้เพราะแท้ที่จริงแล้วมีตัวอย่างอีกเป็นจำนวนมากมายืนยันให้เห็นว่าระดูเป็นของศักดิ์สิทธิ์และช่วยล้างบาปได้ (ปราณี วงษ์เทศ, 2544: 249)

อย่างไรก็ตาม สังเกตได้ว่าเรื่องการทำลายมนต์นี้จะพบเฉพาะตำนานทางพื้นบ้านเท่านั้นแต่ตำนานทางฝ่ายศาสนากลับให้เป็นภาพของเทวดาบันดาลแทน ทั้งยังขยายความด้วยว่าเหตุที่เทวดาช่วยพระนางจามเทวีเนื่องจากพระนางดำรงตนอยู่ในศีลธรรมและปกครองเมืองด้วยทศพิธราชธรรม

หากสันนิษฐานว่าตำนานพระนางจามเทวีฝ่ายศาสนาเป็นตัวแทนของพระพุทธศาสนา การที่พระนางจามเทวีชนะศัตรูได้เป็นเพราะการทำความดีและการเป็นองค์อุปถัมภ์อย่างเคร่งครัดของพระนางซึ่งเกี่ยวพันกับศาสนาทั้งสิ้นและหากนับว่าตำนานสำนวนพื้นบ้านเป็นตำนานฝ่ายโลกศักดิ์สิทธิ์ก็จะทำให้เห็นภาพทางสังคมและวัฒนธรรมอย่างชัดเจนกล่าวคือ ในโลกศาสนาโดยเฉพาะนิกายเถรวาทเพศชายจะเป็นศูนย์กลางเพศหญิงจะเป็นเพียงคนชายขอบเท่านั้น แต่ในสังคมล้านนาและในโลกศักดิ์สิทธิ์หญิงเป็นใหญ่ เห็นได้ชัดเจนในระบบความเชื่อเรื่องผีในภาคเหนือและภาคอีสานที่ผู้หญิงคือผู้สืบสายผีบรรพบุรุษ หรือในกรณีของเจ้าแม่เกาจิที่มีฐานะสูงกว่าเจ้าพ่อมังกร ในการประกอบพิธีกรรมหรือประเพณีที่สำคัญต่างๆ ของคนในชุมชนจะมีการอัญเชิญเจ้าแม่เกาจิก่อนเจ้าพ่อเสมอ ลำดับชั้นของเทพต่าง ๆ เป็นตัวบอกถึงการยกย่องเพศหญิงที่เห็นชัดเจนอีกอย่างหนึ่ง (ปรารธนา จันทรุพันธ์, 2542: 162) ดังนั้นการที่พระนางจามเทวีชนะขุนหลวงวิรังคะด้วยไสยศาสตร์จึงเป็นสิ่งที่ยืนยันถึงสถานภาพของเพศหญิงในโลกศักดิ์สิทธิ์ได้เป็นอย่างดี

อีกนัยหนึ่งอาจมีร่องรอยของความขัดแย้งระหว่างโลกสามัญกับโลกศักดิ์สิทธิ์ทับซ้อนอยู่ ซึ่งตำนานพระนางจามเทวีทั้งกว่า 80 สำนวน ระบุตรงกันว่า พระนางจามเทวีไม่ได้เกี่ยวข้องกับไสยศาสตร์อย่างเดียวแต่พระนางยังมีความใกล้ชิดกับพุทธศาสนานับตั้งแต่เดินทางจากละโว้มาหรืออุยชัยพระนางสร้างวัด บูรณะพระธาตุ จนกระทั่งพระนางจามเทวีออกบวช การให้ผู้หญิงทำนุ

บำรุงศาสนาเหมือนเป็นเสียงของผู้หญิงที่กำลังต่อรองกับเพศชายว่าแม้ผู้หญิงจะมีภาพหรือมีอำนาจในโลกศักดิ์สิทธิ์แต่ผู้หญิงยังมีบทบาทสำคัญในการค้ำจุนพระพุทธศาสนาด้วย ดังคำกล่าวของปฐมที่กล่าววว่า

ลักษณะเด่นของพระนางจามเทวีเกี่ยวกับความเป็นเพศศักดิ์สิทธิ์อีกประการหนึ่ง นั่นคือ การสะท้อนให้เห็นความสำคัญของความเป็นเทพเจ้าผู้หญิงที่ดูแลอุปถัมภ์พุทธศาสนา “แสดงให้เห็นมุมมองที่นำเอาพลังอำนาจเหนือธรรมชาติที่มีอยู่ในตัวตนของผู้หญิงมาเป็นเครื่องบ่งชี้การผสมผสานเพศภาวะของผู้หญิงกับพุทธศาสนาเข้าด้วยกัน แสดงให้เห็นว่า ผู้หญิงมิได้เป็นเพศที่เกี่ยวแต่กับเรื่องเวทมนตร์ไสยศาสตร์หรืออำนาจเหนือธรรมชาติแต่ยังมีคุณค่าในการเป็นผู้ช่วยเหลือค้ำจุนส่งเสริมส่งเสริมให้พุทธศาสนาดำรงอยู่ได้เช่นกัน

(ปฐม หงษ์สุวรรณ, 2550: 279)

ดังนั้น ตำนานพระนางจามเทวีก็ได้ยืนยันถึงควมมีอำนาจของเพศหญิงที่เกี่ยวข้องพันกับอำนาจศักดิ์สิทธิ์โดยตรง นอกจากนี้ผู้หญิงได้ใช้ตำนานเป็นเครื่องต่อรองอำนาจกับเพศชายถึงการเป็นบุคคลในพระพุทธศาสนาอีกด้วย

2.4.6 พลวัตของตำนานพระนางจามเทวี

ผลจากการศึกษาตำนานพระนางจามเทวีพบว่า เนื้อหาของตำนานพระนางจามเทวีมีความหลากหลายและมีพลวัตไปตามบริบทของสังคม ในหัวข้อนี้ผู้วิจัยจะนำเสนอการพลวัตของตำนานพระนางจามเทวี โดยจะใช้ แบบเรื่อง *ภีษัสร้างเมือง* เป็นแบบเรื่องหลักในการเปรียบเทียบกับเนื้อหาของตำนานที่มีเนื้อหาใหม่ ๆ ในปัจจุบัน เนื่องจากแบบเรื่อง *ภีษัสร้างเมือง* เป็นแบบเรื่องที่พบเฉพาะตำนานฝ่ายศาสนา ได้แก่ **มูลศาสนา จามเทวีวงศ์ ชินกาลมาลีปกรณ์** ผู้วิจัยเห็นว่าตำนานกลุ่มนี้เป็นตำนานที่เขียนขึ้นในยุคแรก อีกทั้งเป็นตำนานที่นักวิชาการส่วนใหญ่เชื่อว่าเป็นต้นแบบของตำนานในยุคหลัง ดังที่ อานันท์ กาญจนพันธ์ ได้กล่าวถึงตำนานและลักษณะความคิดทางประวัติศาสตร์ในล้านนาระหว่างพุทธศตวรรษที่ 20-21 โดยได้นำตำนาน มูลศาสนา จามเทวีวงศ์ นิทานพระพุทธรูทิงค์ ชินการมาลีปกรณ์ และรัตนพิมพวงศ์ โดยกล่าวว่าตำนานกลุ่มนี้เขียนขึ้นในอาณาจักรล้านนาระหว่างพุทธศตวรรษที่ 20-21 โดยมีตำนานมูลศาสนาเป็นตำนานแรกสุดของยุคนี้ นอกจากนี้ยังได้กล่าวอีกด้วยว่า ตำนานกลุ่มนี้ต่อมาได้กลายเป็นแบบฉบับของการเขียนตำนานสมัยต่อมาอีกหลายศตวรรษ แม้จะมีการเปลี่ยนแปลงเนื้อหาไปบ้าง แต่ก็ยังคงรูปเดิมไว้ (อานันท์ กาญจนพันธ์, 2527: 23-47)

ตำนานที่มีการพลวัตได้แก่ตำนาน กลุ่มแบบเรื่องพระโพธิสัตว์ และ กลุ่มแบบเรื่อง พระนางจามเทวีเมตตาทศมาส ผู้วิจัยเห็นว่าตำนานทั้งสองกลุ่มนี้มีการเปลี่ยนแปลงเหตุการณ์สำคัญของตำนาน และเพิ่มอนุภาคตัวละครที่เชื่อมโยงกับบริบทสังคมไทยปัจจุบัน ดังรายละเอียดต่อไปนี้

2.4.6.1 แบบเรื่องพระโพธิสัตว์กวนอิม

ตำนานกลุ่ม แบบเรื่องพระโพธิสัตว์กวนอิม นี้ มีทั้งเพิ่มเนื้อหา ลดเนื้อหาให้สั้นลง และปรับเปลี่ยนรายละเอียดเนื้อหา แต่ยังคงโครงเรื่องหลักของพระนางจามเทวี คือ เรื่องราวการเดินทางจากละโว้มาหริภุชชัยและการเป็นนักรบครองของพระนางจามเทวี จากการศึกษาพบว่ามี ลักษณะการเปลี่ยนแปลงตามตารางดังนี้

ตารางที่ 19 เปรียบเทียบเนื้อหาแบบเรื่องกษัตริย์สร้างเมืองหริภุชชัยกับแบบเรื่องพระโพธิสัตว์

แบบเรื่องกษัตริย์สร้างเมืองหริภุชชัย	แบบเรื่องพระโพธิสัตว์กวนอิม
<p>ตอนที่ 1 พระพุทธเจ้าเสด็จ</p> <p>(a) พระพุทธเจ้าเสด็จมายังบ้านชโรทคาม</p> <p>(b) พระพุทธเจ้าสอนชาวเมงคบุตร</p> <p>(c) พระพุทธเจ้าตั้งบาตรบนแท่นหิน</p> <p>(d) พระพุทธเจ้าทำนายอนาคตถึงการเกิดพระบรมสารีริกธาตุ</p> <p>(e) กาเผือกเผ่าสถานที่</p>	<p>ตอนที่ 1 พระโพธิสัตว์กวนอิมจุติลงบนมนุษย์</p> <p>(a) โพธิสัตว์กวนอิมแบ่งภาคลงมาช่วยมนุษย์</p> <p>(b) อัญเชิญพระแก้วขาวเสด็จมณีจากสวรรค์</p> <p>(c) เลือกเทพพญานาคเป็นผู้ช่วย</p> <p>(d) จูติในพระครรภ์แห่งพระมเหสีกรุงละโว้</p>
<p>ตอนที่ 2 พระกษัตริย์สร้างเมืองครั้งที่ 1</p> <p>(f) กษัตริย์พบเด็กในรอยเท้าสัตว์</p> <p>(g) กำเนิดลูกพระกษัตริย์</p> <p>(h) พระกษัตริย์สร้างเมือง</p> <p>(i) กษัตริย์ไม่อยู่ในทศพิชราชธรรม</p> <p>(j) เทวดาบันดาลให้น้ำท่วมเมือง</p>	<p>ตอนที่ 2 ชีวิตพระนางจามเทวีในฐานะพระราชธิดากรุงละโว้</p> <p>(e) พระนางหมั้นกับเจ้าชายรามราช</p> <p>(f) ทำสงครามกับกรุงโกสัมพี</p>
<p>ตอนที่ 3 พระกษัตริย์สร้างเมืองใหม่</p> <p>(k) พระกษัตริย์ให้นกหัสติลิงค์มหายสังข์</p> <p>(l) คณะพระกษัตริย์สร้างเมืองตามรูปหอยสังข์</p> <p>(m) กษัตริย์ส่งทูตไปเชิญพระนางจามเทวี</p>	<p>ตอนที่ 3 กษัตริย์สร้างเมืองใหม่</p> <p>(g) พระกษัตริย์สร้างเมืองแทนเมืองเก่าที่น้ำท่วม</p> <p>(h) พระกษัตริย์ส่งทูตไปเชิญพระนางจามเทวีที่ละโว้</p>

<p>ตอนที่ 4 พระนางจามเทวีเดินทาง</p> <p>(n) พระนางเดินทางจากละโว้มาหริภุญชัย</p> <p>(o) พระนางสร้างศาสนสถาน/บ้านเมือง</p>	<p>ตอนที่ 4 พระนางจามเทวีเดินทาง</p> <p>(i) พระนางเดินทางจากละโว้มาหริภุญชัย</p> <p>(j) ระหว่างทางการเดินทางพระนางสร้างศาสนสถาน/บ้านเมือง</p>
<p>ตอนที่ 5 พระนางปกครองเมืองหริภุญชัย</p> <p>(p) ให้กำเนิดพระโอรสแฝด</p> <p>(q) ช่างปู่ก่างาเขียวถวายตัว</p> <p>(r) ทำสงครามกับพระเจ้านมิลักขราช</p> <p>(s) พระโอรสแฝดแต่งงานกับธิดาแฝดของพระเจ้านมิลักขราช</p> <p>(t) สร้างเขลางค์นคร</p> <p>(u) สร้างสถานที่ปฏิบัติธรรม</p> <p>(v) ถือกีฬาแปดบวชชีพรามณ์</p> <p>(w) พระนางสวรรคตเกิดในสวรรค์ชั้นดุสิต</p>	<p>ตอนที่ 5 พระนางปกครองเมืองหริภุญชัย</p> <p>(k) ให้กำเนิดพระโอรสแฝด</p> <p>(l) สร้างวัด</p> <p>(m) ช่างปู่ก่างาเขียวถวายตัว</p> <p>(n) ทำสงครามกับขุนหลวงวิรังคะ</p> <p>(o) สร้างเขลางค์นคร</p> <p>(p) สิ้นพระชนม์</p>
<p>ตอนที่ 6 เหตุการณ์หลังสมัยพระนางจามเทวี</p> <p>(x) พระเจ้าอาทิตย์ราชทำสงครามกับกรุงละโว้</p> <p>(y) พระเจ้าอาทิตย์ราชสร้างพระธาตุหริภุญชัย</p>	

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
CHULALONGKORN UNIVERSITY

จากตารางจะเห็นได้ว่า แบบเรื่อง*พระโพธิสัตว์กวนอิม* มีการตัดทอนเนื้อหา ได้แก่ ตอนพระพุทธเจ้าเสด็จ ตอนพระฤๅษีสั่งสร้างเมืองครั้งที่ 1 และเหตุการณ์หลังสมัยพระนางจามเทวี นอกจากนี้ได้ตัดทอนตัวละคร ได้แก่ พระฤๅษีต่างๆ ที่สร้างเมืองหริภุญชัยซึ่งเป็นตอนเปิดเรื่อง พระนางจามเทวีสำนวนของพระโพธิ์รังสี ส่วนพระเจ้าอาทิตย์ราชซึ่งเป็นผู้พบพระธาตุของพระพุทธเจ้านั้นเป็นเนื้อหาหลังจากที่พระนางจามเทวีสวรรคตแล้ว ดังนั้นจะเห็นได้ว่าตัวละครทั้งสองดังที่กล่าวมานี้เป็นส่วนที่ไม่ค่อยมีความเกี่ยวข้องกับพระนางจามเทวีเท่าใดนัก นอกจากสุเทวฤๅษีที่มีบทบาทสำคัญในการเชิญพระนางจามเทวีมาปกครองเมืองหริภุญชัย ดังนั้น แบบเรื่อง*พระโพธิสัตว์กวนอิม* จึงเลือกเฉพาะตัวละครหลักและพฤติกรรมของตัวละครที่มีความสัมพันธ์กับพระนางจามเทวีหรือตัวละครที่ช่วยเสริมบทบาทของพระนางจามเทวีให้โดดเด่นเท่านั้น

นอกจากนี้ แบบเรื่อง*พระโพธิสัตว์กวนอิม* ได้เปลี่ยนบทบาทของตัวละครที่สำคัญ คือการเปลี่ยนบทบาทของพระพุทธเจ้า กล่าวคือ ในตำนานพระนางจามเทวีแบบเรื่อง*กฤษีสร้างเมือง* พระพุทธเจ้ามีบทบาทเป็นผู้ทำนายว่าจะเกิดพระธาตุที่เมืองหริภุญชัย แตกต่างจากแบบเรื่อง*พระโพธิสัตว์กวนอิม* ที่พระพุทธเจ้ามีบทบาทเป็นผู้ส่งพระนางจามเทวีซึ่งเป็นพระโพธิสัตว์แบ่งภาคมา เกิดเป็นมนุษย์เพื่อเผยแผ่พุทธศาสนา

แบบเรื่อง*พระโพธิสัตว์กวนอิม* ซึ่งมีการเพิ่มโครงเรื่องตอนเปิดเรื่องได้เพิ่ม รายละเอียดเนื้อหา ก่อนที่พระนางจามเทวีจะมาเกิดบนโลกมนุษย์โดยกล่าวว่าฐานะแท้จริงของพระนางจามเทวีคือปางหนึ่งแห่งพระโพธิสัตว์ “อวโลกิเตศวร” หรือเจ้าแม่กวนอิม โดยได้อาสากราบทูลพระพุทธองค์มาจุติยังโลกมนุษย์ เพื่อปฏิบัติภารกิจอันสำคัญ นั่นคือ การเผยแผ่คำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าให้เจริญรุ่งเรืองบนโลกมนุษย์ ณ แผ่นดินล้านนา โดยได้อัญเชิญพระแก้วขาวเสด็จมณี จากสรวงสวรรค์ลงมาที่โลกมนุษย์ด้วย นอกจากนี้พระนางจามเทวียังได้รับพระมหาเมตตาธิคุณจากพระพุทธเจ้าให้พระนางจามเทวีเลือกเทพที่จะไปช่วยกิจการเผยแผ่พุทธศาสนาและพระองค์ได้เลือกเทพพญานาคราช

จากที่กล่าวมาข้างต้นจะเห็นประเด็นที่น่าสนใจของ แบบเรื่อง*พระโพธิสัตว์กวนอิม* คือ การเพิ่มตัวละครที่สำคัญได้แก่ พระโพธิสัตว์กวนอิม และพญานาคราช การเพิ่มตัวละครเจ้าแม่กวนอิมหรือพระโพธิสัตว์กวนอิมใน แบบเรื่อง*พระโพธิสัตว์กวนอิม* นี้ สะท้อนให้เห็นว่าความเชื่อเกี่ยวกับพระนางจามเทวีมีความหลากหลายสอดคล้องกับระบบความเชื่อของคนไทยในปัจจุบัน ซึ่งภายหลังมีการผนวกรวมลัทธิเจ้าแม่กวนอิมกับพระนางจามเทวีด้วย ด้วยมีความเชื่อที่ว่าพระนางจามเทวีเป็นภาคหนึ่งของเจ้าแม่กวนอิม ดังตัวอย่างในตำนานพระนางจามเทวี สำนวน แก้ว อมรินทร์ ที่กล่าวว่า

ฐานะอันแท้จริงของพระองค์คือ ปางหนึ่งแห่งพระโพธิสัตว์ “อวโลกิเตศวร” หรือที่รู้จักกันดีว่า “พระโพธิสัตว์กวนอิม” ผู้ทรงพระบุญญาธิการสูงสุดนั่นเอง ได้กราบทูลพระพุทธองค์ ขึ้นอาสาลงมาจุติยังโลกมนุษย์ เพื่อปฏิบัติภารกิจสำคัญยิ่ง คือ การเผยแผ่พระสัทธรรมคำสั่งสอนของสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าพระสมณโคดม หยั่งรากแห่งพระพุทธศาสนาให้เจริญรุ่งเรืองบนโลกมนุษย์ ณ แผ่นดินล้านนา โนม่น้าวเหล่าเวไนยสัตว์ให้หันมาประพฤติปฏิบัติธรรม ดำเนินรอยตามพระธรรมคำสั่งสอนแห่งองค์พระศาสดา พระผู้มีพระภาคเจ้า เพื่อเข้าสู่หนทางแห่งการหลุดพ้นจากห้วงภยวิภูฏงสะสารกลับคืนสู่พระนิพพาน เหตุฉะนั้นจิตดวงทิพย์แห่งพระโพธิสัตว์กวนอิมผู้ทรงบารมีเมตตากรุณาธิคุณจึงได้แบ่งภาคลงมาจุติในพระครรภ์แห่งพระมเหสีแห่งกรุงละโว้

(แก้ว อัมรินทร์, 2554: 20)

อย่างไรก็ตาม เมื่อได้ค้นคว้าข้อมูลในลัทธิพิธีเจ้าแม่กวนอิมและตำนานจามเทวี ทั้งสำนวนศาสนาและสำนวนพื้นบ้านก็ไม่ปรากฏว่ามีภาคหนึ่งเป็นพระนางจามเทวีแต่อย่างใด สะท้อนให้เห็นการสังสรรค์กันระหว่างตำนานซึ่งมีลักษณะร่วมกันนั้นคือ “ความเป็นเพศหญิง” (นิธิ เอียวศรีวงศ์, 2537: 82) ด้วยเหตุนี้ พระนางจามเทวีจึงกลายเป็นผู้หญิงที่มีความศักดิ์สิทธิ์เพราะมีพระพุทธเจ้าเป็นผู้คัดเลือกให้เป็นผู้สืบสานและเผยแผ่คำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าซึ่งจะเห็นได้ว่าทั้งพระนางจามเทวีและเจ้าแม่กวนอิมต่างมีความเกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนาแม้ว่าจะคนละนิกายก็ตาม ถือเป็นความพยายามที่จะให้พระนางจามเทวีเกี่ยวข้องกับพระโพธิสัตว์กวนอิมเพื่อสร้างความเป็นพระโพธิสัตว์ให้กับพระนางจามเทวีและเป็นเครื่องยืนยันลักษณะเด่นของพระนางจามเทวีในตำนานถึงความ เป็นกษัตริย์ผู้ฝึกฝนในศาสนาอย่างเคร่งครัดได้อย่างเด่นชัดและเป็นรูปธรรมยิ่งขึ้น

นอกจากนี้ แบบเรื่องพระโพธิสัตว์กวนอิม ยังได้เพิ่มตัวละคร “นาค” ในหนังสือ **เกร็ดพระราชประวัติพระนางจามเทวี** สำนวน แก้ว อัมรินทร์ และสำนวน จำรงค์ อยู่สว่าง ได้ให้รายละเอียดความสัมพันธ์ระหว่างนาคกับพระนางจามเทวีโดยได้ถอดบันทึกพระราชดำรัสของพระนางจามเทวีผ่านร่างทรงไว้ว่าเป็นผู้ที่ดูแลพระนางจามเทวีที่ต้องเสด็จทางชลมารคทวนกระแสน้ำขึ้นมาให้รอดพ้นจากภัยอันตรายต่าง ๆ ตลอดเส้นทางสายน้ำ โดยได้เชื่อมโยงตำนานเกี่ยวกับพญานาคที่คนทั่วไปรับรู้ว่ามีส่วนช่วยเผยแผ่พระศาสนาดูแล ปกป้องรักษาพระพุทธศาสนาให้เข้ากับตำนานพระนางจามเทวีที่เป็นกำลังสำคัญในการนำพุทธศาสนาขึ้นไปเผยแผ่ยังดินแดนภาคเหนือ ดังตอนหนึ่งจากสำนวน แก้ว อัมรินทร์ ว่า

เทพ (ทรงหมายถึงนาคราช) ที่มีส่วนช่วยเผยแผ่พระศาสนาดูแล ปกป้องรักษาพระพุทธศาสนา เราทุกคนต้องยกย่องสรรเสริญให้เกียรติท่าน ก็เห็นว่าสมควรแล้วนะลูก ถ้าแม่ไม่ได้ท่านพญานาคทั้งหลาย แม่ก็คงเสด็จขึ้นมา (หรือถูกขี้) เผยแผ่พระพุทธศาสนาได้เป็นการลำบาก เพราะการที่ขบวนเสด็จทางน้ำ จัดเป็นสิ่งที่ยากนักซ้ำร้ายการเดินทางครั้งนี้ เราไม่ได้ล่องตามธรรมชาติของสายน้ำ แต่เราต้องล่องแพทวนกระแสน้ำขึ้นมา นั่นยังเป็นการยากยิ่งขึ้นไปอีก และยังคงเผชิญกับภัยธรรมชาติต่าง ๆ นานามาขวางกั้น ถ้าไม่ได้เทพแห่งสายน้ำช่วยดูแลปกป้องรักษาตลอดเส้นทางแม่น้ำ ก็คงเป็นการยากนะลูก ท่านได้ดูแลตั้งแต่อองค์แม่เสด็จลงไปประทับ ณ ขบวนแพพระที่นั่งและก่อนที่แม่จะเสด็จลงนั้น เสด็จพ่อ เสด็จแม่ และพระสวามี เหล่าบริวารทั้งหลาย พระเถระ เหล่าสมณชีพราหมณ์ทั้งหลายได้จัดพิธีบวงสรวงเทพไท่ทเวดาที่สำคัญนั้นต้องบอกกล่าวพระแม่คงคาก็ดี เทพที่เป็นใหญ่แห่งเมืองบาดาล นั่นคือพญานาคราช ซึ่งแต่ก่อนเก่านั้น เวียงวังของนาคราชเดิมที่จะต้องติดต่อสื่อสาร

กับเมืองมนุษย์ได้อยู่ที่การสมโภช เมื่อนาคราชทุก ๆ องค์ได้รับรู้จากการบวงสรวงบอกกล่าว สักการะ ท่านได้อนุโมทนาจิตที่แม่ได้อธิษฐานถึงการเดินทางครั้งนี้ เพื่อจะนำพระศาสนาขึ้นไปเผยแผ่ยังแผ่นดินแดนล้านนาทางทิศเหนือ เหล่าบรรดานาคราชเมื่อพร้อมใจกันอนุโมทนาแล้ว ยังขันอาสาปกป้องคุ้มครองตลอดเส้นทางสายน้ำ อีกทั้งพระแม่คงคาก็ดี พระแม่ธรณีก็ดี ล้วนอนุโมทนาสาธุการในกาลบัดนั้น ..... ในการเดินทางครั้งนั้นพญานาคท่านได้ทรงกรณามอบลูกแก้วลูกหนึ่งเป็นลูกแก้ววิเศษ เป็นที่อัศจรรย์ยิ่งนัก

(แก้ว อัมรินทร์, 2554: 132-133)

เป็นที่ทราบกันดีว่ารूपลักษณะของนาคปรากฏให้เห็นเป็นวัตถุสัญลักษณ์ในวัฒนธรรมไทยด้านต่างๆ เช่น พิธีกรรม วรรณกรรม ประติมากรรม จิตรกรรม สถาปัตยกรรม แพร่หลายทั่วไปโดยเฉพาะอย่างยิ่งในภาคอีสานและภาคเหนือในเค้าโครงความคิดที่ว่า “นาค เป็นสัตว์มีฤทธิ์ มีอำนาจ และมีความศักดิ์สิทธิ์ ในแง่ของการให้ความเคารพบูชา เป็นผู้ให้กำเนิดและคุ้มครองรักษาธรรมชาติ และบางครั้งต้นกำเนิดของคนบางกลุ่มก็เกิดมาจากบรรพบุรุษของตนแต่งงานกับลูกสาวพญานาคซึ่งแสดงถึงความเกี่ยวพันอันลึกซึ้งระหว่างกลุ่มชนที่มีต่อพญานาค หลักจากนั้นสถานะความมีอำนาจและความศักดิ์สิทธิ์ของนาคได้ถูกนำมาใช้ทำหน้าที่ในการปกป้องรักษาพระพุทธศาสนา” (พิเชฐ สายพันธ์, 2539: 49)

การผนวกเอาความเชื่อเกี่ยวกับนาคซึ่งเป็นความเชื่อที่แพร่หลายอยู่แล้ว และพระนางจามเทวีมาผสมผสานกันนั้น สะท้อนให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างพระนางจามเทวีและพญานาคที่มีลักษณะร่วมกันคือ ในโลกศานาบุคคลทั้งสองไม่สามารถเข้าถึงการอุปสมบทได้ เป็นได้แต่เพียงผู้อุปถัมภ์พระพุทธศาสนา แต่ไม่ใช่นักบวชที่มีอำนาจในโลกแห่งศานา อีกความเชื่อหนึ่งจะเป็นทางด้านการผสมผสานกันระหว่างพระพุทธศาสนานิกายมหายานที่มีพระโพธิสัตว์และนิกายเถรวาทที่มีนาคเป็นผู้ปกป้องพระพุทธศาสนา ทั้งนี้เพื่อสนับสนุนสถานะของพระนางจามเทวีก่อนจุติลงมาโลกมนุษย์ว่าเป็นพระโพธิสัตว์หรือภาคหนึ่งของพระพุทธเจ้า

2.4.6.2 แบบเรื่องพระนางจามเทวีเมตตาเทศที่สาม

แบบเรื่องนี้เหตุการณ์สำคัญคือพลเมืองเทศที่สามยุคสมัยพระนางจามเทวีมีศรัทธาต่อพระพุทธศาสนาและต้องการออกบวช แต่ไม่สามารถบวชได้เนื่องจากขัดหลักต่อพระธรรมวินัย ดังนั้นพระนางจามเทวีจึงตัดเย็บเครื่องบวชให้ครองเพศฤๅษีและพระราชทานนามว่า “มูจรี”

หลังจากนั้นพระนางจามเทวีทำนายอนาคตจะมีการสร้างถาวรวัตถุเพื่ออุทิศให้เพศที่สามจึงเป็นที่มาของการสร้างพระพุทธรูปนำไปประดิษฐานไว้ที่วัดอุโบสถ (แสนตอ) จังหวัดเชียงใหม่

เมื่อเปรียบเทียบ แบบเรื่อง*ฤๅษีสร้างเมืองหริภุญชัย* หรือ แบบเรื่องอื่นๆ กับแบบเรื่อง*พระนางจามเทวีเมตตาเพศที่สาม* พบว่าไม่มีอนุภาคใดในตำนานสำนวนอื่นๆ ที่กล่าวถึงอนุภาคพระนางจามเทวีเมตตาเพศที่สามเลย ดังนั้นจึงกล่าวได้ว่า แบบเรื่อง*พระนางจามเทวีเมตตาเพศที่สาม* เป็นแบบเรื่องที่เกิดขึ้นจากบริบทสังคมในปัจจุบันที่คนในสังคมให้ความสนใจเพศที่สามมากขึ้นทั้งในมิติทางวิชาการและมิติทางสังคมวัฒนธรรม

แบบเรื่อง*พระนางจามเทวีเมตตาเพศที่สาม* เป็นตำนานที่รองรับการจัดสร้างพระพุทธรูปปฏิมา “พระมหาธนบดีศรีจุฬาลักษณ์(หลวงพ่โพลินอุบล)” ประดิษฐานที่วัดอุโบสถเมื่อวันที่ 27 กันยายน 2558 ที่ป้ายหน้าองค์พระได้กล่าวว่า หลวงพ่โพลินอุบลเป็นพระพุทธรูปปฏิมาเพื่อบรรเทาทุกข์บำรุงสุขของเพศที่สามและสาธุชนทั่วไป มีเนื้อหาที่สรุปได้ว่า

ย้อนกลับไปในกาลสมัยของพระนางเจ้าจามเทวี ปฐมกษัตริย์นักบุญหญิงแห่งล้านนา ยังมีพลเมืองของท่านที่เป็นบุคลิกไม่สมกับเพศท่านหนึ่ง มีศรัทธาต่อบวรพระพุทธศาสนา หากแต่มีความขัดข้องในเรื่องของพุทธวินัยที่ถูกบัญญัติเอาไว้ว่า บัณเฑาะก์ ผู้มีความผิดปกติทางเพศนั้นจะไม่สามารถออกบวชได้ ด้วยน้ำพระทัยที่เมตตาของพระแม่เจ้าจามเทวี พระองค์ได้ทรงยังความปรารถนาของผู้ผิดเพศท่านนั้นให้เป็นจริงด้วยการตัดเย็บเครื่องบวชให้ครองเพศฤๅษี และพระราชทานนามให้ใหม่ว่า “มุจรี” และได้ทรงให้กำลังใจแก่มุจรีว่า อย่าได้เสียใจหรือน้อยใจในสิ่งที่เป็ น แม้ในอนาคตกาลนั้น จักมีลูกหลาน พุทธศาสนิกชนที่มีน้ำใจระลึกถึงเพศที่สาม และจะทำการสร้างถาวรวัตถุเพื่อเอาบุญให้กับเพศที่สาม ในฐานะของเพื่อนมนุษย์ที่มีความเท่าเทียมและมีคุณค่าในการมีอยู่ ขอท่านอย่าได้ร้อนใจหรือทุกข์ใจไปเลย... จะกี่ร้อยกี่พันปี ก็ยุคก็สมัยก็ตามนั้น จะต้องมีสักวันหนึ่งที่เพศที่สามจะมีตัวตนและมีการยอมรับอยู่ในสังคมด้วยเหตุนี้ พระพุทธรูปปฏิมาพระองค์นี้จึงถูกสร้างขึ้นมาด้วยศรัทธาและสามัญสำนึกในส่วนของบาปบุญคุณโทษของประชากรเพศที่สามที่ร่วมกันสละทรัพย์ และสร้างพระพุทธรูปปฏิมาพระองค์นี้ขึ้นมา โดยขอให้พระพุทธรูปปฏิมานั้นมีความจงกรมเจริญรุ่งเรืองต่อไป แม้เกิดเป็นคนไม่ปกติทางจิตใจ จะตัวเป็นชายใจเป็นหญิง หรือตัวเป็นหญิงใจเป็นชายก็ตามแต่ เพศนั้นไม่ได้เป็นปัจจัยหรือตัวกำหนดในการปฏิบัติทำความดีเราทั้งหลายที่มีความปรารถนาดีขอทำบุญร่วมสืบสานพระพุทธศาสนาให้มีความเจริญถาวรต่อไป

จะเห็นได้ว่าแบบเรื่องพระนางจามเมตตาทะเลที่สามนี้ มีอนุภาคสำคัญที่น่าสนใจ คือ อนุภาคพลเมืองเทศที่ 3 ของพระนางจามเทวีต้องการบวช และอนุภาคพระนางจามเทวีตัดเย็บเครื่องบวชให้ครองเพศฤๅษีและพระราชทานนามว่า “มุจรี”

การสร้างพระมุจรี แสดงให้เห็นความพยายามที่จะเชื่อมโยงอดีตเข้ากับปัจจุบันว่า เทศที่สามเป็นเรื่องที่มีมานานแล้วตั้งแต่อดีตกาล เนื้อหาในตำนานได้กล่าวถึงการยอมรับเทศที่สามของคนในสังคมบรรพกาลทั้งนี้ เป็นเพราะความเมตตา ดังจะเห็นได้จากตอนหนึ่งของตำนานที่มีการอ้างอิงว่าพระนางจามเทวีว่า พระนางจามเทวีเข้าใจและมีความเมตตาถึงขั้นบวชให้เทศที่สามแต่ให้ครองเพศในลักษณะของฤๅษีแทน

การรับรู้เรื่องเทศที่สามของสังคมในอดีตปรากฏในตำนานการสร้างโลกในคัมภีร์ปฐมมูลมุติ ที่ได้แยกเพศของมนุษย์เป็น 3 ประเภท คือ ผู้ชาย ผู้หญิงและนปุงสกะ เทศที่เรียกว่า นปุงสกะหมายถึงเทศที่ไม่ใช่ผู้ชายไม่ใช่ผู้หญิง (นฤพนธ์ ด้วงวิเศษ, ปีเตอร์ เอ แจ็คสัน, 2556: 5)

จากการศึกษาของ สุระ อินตามูล พบว่าในปัจจุบันการทรงผีเจ้านายไม่ได้เป็นหน้าที่ของผู้หญิงเท่านั้น เราจะเห็นผู้ชายที่สังคมล้านนาเรียกว่า “ปู่เมีย” เข้ามาทำหน้าที่เป็นร่างทรง มีการให้เหตุผลว่าผีเจ้านายเลือกปู่เมียเป็นร่างทรงเพราะปู่เมียไม่ต้องมีการเลี้ยงลูกและสามีเหมือนผู้หญิง และไม่มีประจำเดือนที่จะทำให้ลายความศักดิ์สิทธิ์ของผีเจ้านาย (นฤพนธ์ ด้วงวิเศษ, ปีเตอร์ เอ. แจ็คสัน, 2556: 52)

การที่ปู่เมียมีตัวตนดำรงอยู่ในสังคมล้านนา สะท้อนให้เห็นว่าลักษณะข้ามเพศ ไม่ใช่หญิงไม่ใช่ชายหรือมีลักษณะผสมระหว่างหญิงกับชายเป็นคุณสมบัติเฉพาะของสิ่งที่อยู่ “ตรงกลาง” คุณลักษณะนี้ไม่ได้บ่งบอกว่าดีหรือไม่ดี หากแต่เป็น “ความพิเศษ” ที่เปิดโอกาสให้บุคคลสามารถติดต่อกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ (นฤพนธ์ ด้วงวิเศษ, ปีเตอร์ เอ. แจ็คสัน, (บรรณาธิการ), 2556: 115)

ลักษณะการสร้างตำนานที่เน้นอนุภาคบุคคลเทศที่สามดังกล่าว มีความสอดคล้องกับความเชื่อดั้งเดิมในล้านนาทำให้ตำนานกลุ่มแบบเรื่องเทศที่สามนี้เป็นที่รับรู้และเข้าใจได้ง่าย จากการศึกษาของ สุระ อินตามูล ทำให้เห็นบทบาทและตัวตนของเทศที่สามที่มีความใกล้ชิดกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ได้เป็นอย่างดี แบบเรื่องพระนางจามเมตตาทะเลที่สาม ถือเป็นเครื่องยืนยันถึงการแสดงตัวตนของคนข้ามเพศที่มีความใกล้ชิดทางศาสนา

นอกจากนี้ หากพิจารณาจากตำนานจะพบว่ากลุ่มเทศที่สามมีความใกล้ชิดกับพระนางจามเทวีซึ่งถือได้ว่าเป็นบุคคลสำคัญของล้านนา การสร้างตำนานดังกล่าวช่วยสร้างพื้นที่และตัวตนให้กับกลุ่มคนเทศที่สามได้เป็นอย่างดีว่าเป็นกลุ่มคนที่มีความสำคัญต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์หรือวิญญาณ

บรรพบุรุษนั้นคือพระนางจามเทวีดังจะเห็นได้จากพระนางจามเทวีเมตตาและตัดเย็บชุดนักบวชให้ ดังนั้น ตำนานพระนางจามเทวีแบบเรื่อง *พระนางจามเทวีเมตตาเพศที่สาม* เป็นเครื่องแสดงอัตลักษณ์ทางเพศอย่างหนึ่งว่ากลุ่มคนเพศที่สามฝังใ้ในพุทธศาสนาและใกล้ชิดพระนางจามเทวีเป็นเพศที่มีมาแต่เดิมไม่ใช่เรื่องแปลกใหม่ ที่สำคัญเพศที่สามเหล่านี้เป็นผู้สืบทอดศาสนาทั้งด้านการปฏิบัติธรรมและการเผยแพร่ถาวรวัตถุ

ประเด็นที่น่าสนใจประการหนึ่งก็คือ การที่ตำนานมีเนื้อหาว่า พระนางจามเทวีบวชให้เพศที่สามแทนที่จะเป็นพระสงฆ์ซึ่งไม่สามารถบวชให้ได้แสดงให้เห็นสถานภาพและความศักดิ์สิทธิ์ของพระนางจามเทวีได้เป็นอย่างดี หากนับว่าพระสงฆ์และเพศที่สามเป็นคู่ตรงข้ามกันที่มีความขัดแย้งกัน บทบาทของพระนางจามเทวีก็คือการทำหน้าที่เป็นตัวเชื่อม หรือเป็นคนกลางที่ทำหน้าที่เชื่อมประสานให้เพศที่สามได้รับการยอมรับจากพุทธศาสนาหรือพระสงฆ์ด้วยการบวชเป็นฤๅษี และในขณะเดียวกันเพศที่สามก็ได้เปลี่ยนบทบาทมาเป็นตัวกลางระหว่างเพศที่สามกับพุทธศาสนา/พระสงฆ์แทน ดังที่ปรมินท์ จารูวร ได้กล่าวถึงบทบาทของฤๅษีในตำนานไว้ว่า “ฤๅษีเป็นตัวเชื่อมที่มีลักษณะของการเป็นความเชื่อดั้งเดิม/ชนดั้งเดิม และความเชื่อทางพุทธศาสนา (ปรมินท์ จารูวร, 2549: 265)

ประการที่สอง คือ การเล่าว่าพระนางจามเทวีจัดให้เพศที่สามครองเพศในลักษณะของฤๅษีแทนนักบวช หากนับว่าฤๅษีคืออนุภาคตัวละครที่แทนฝ่ายพุทธศาสนาและเพศที่สามคือเพศศักดิ์สิทธิ์ที่เป็นตัวแทนของอำนาจเหนือธรรมชาติ เท่ากับว่าตำนานแบบเรื่องเพศที่สามนี้ เป็นสำนวนที่มีการผนวกร่างของเพศศักดิ์สิทธิ์มาอยู่ร่วมกับร่างฝ่ายศาสนา สะท้อนให้เห็นภาวะของเพศที่สามในแง่ของการเกี่ยวข้องกับความศักดิ์สิทธิ์ควบคู่กับความเชื่อทางศาสนา

อีกนัยหนึ่ง หากมีชุดความคิดที่ว่า ฤๅษีเป็นสัญลักษณ์แทนคนกลางระหว่างความเชื่อดั้งเดิมกับพุทธศาสนาซึ่งจะเห็นได้จากในตำนานพระนางจามเทวีที่กล่าวว่า ฤๅษีครองเพศพระสงฆ์ไม่สำเร็จอันเกิดจากพระธรรมวินัยหลายข้อภายหลังได้ขอลาสิกขาบทธมาครองเพศฤๅษีแทนทำให้ฤๅษีมีลักษณะที่ก้ำกึ่งระหว่างพุทธศาสนากับความเชื่อดั้งเดิม ดังที่ปรมินท์ จารูวร (2549: 268) ได้กล่าวว่า “การปฏิบัติธรรมไม่สำเร็จตามพุทธศาสนาทำให้ฤๅษีมีลักษณะที่ก้ำกึ่งระหว่างการเป็นฝ่ายความเชื่อดั้งเดิมกับฝ่ายพุทธศาสนาอันเป็นลักษณะที่ดีของตัวเชื่อมในตำนานปรัมปรานั่นเอง”

ดังนั้น การเล่าว่า พระนางจามเทวีไม่บวชเพศที่สามให้เป็นพระสงฆ์แต่ให้ครองสมณะแบบฤๅษีแทนเท่ากับว่าพระนางจามเทวียอมรับพระวินัยของพระพุทธศาสนา ประการที่สอง ผู้เขียนตำนานพระนางจามเทวีสำนวนนี้ได้ใช้ลักษณะของความเป็นตัวกลางของฤๅษีเพื่อหาที่อยู่ที่ยืนให้กับเพศที่สามซึ่งเป็นช่องว่างระหว่างกฎของศาสนาที่เคร่งครัดกับโลกสามัญ

จากการศึกษา ทำให้เห็นว่า การเล่าว่าพระนางจามเทวีทำให้ผู้หญิงและเพศที่สามมีบทบาทและมีความสำคัญ ได้รับการยอมรับนับถือจากเพศชายและสังคมศาสนา ที่ถึงแม้ในโลกศาสนาให้ความสำคัญของผู้ชายมากกว่า ซึ่งแตกต่างจากโลกศักดิ์สิทธิ์ที่เห็นได้ชัดเจนในระบบความเชื่อเรื่องผีในภาคเหนือและภาคอีสานที่ผู้หญิงคือผู้สืบสายผีบรรพบุรุษ หรือในกรณีการศึกษาของสุระ อินตามูล ที่แสดงให้เห็นบทบาทของเพศที่สามที่ได้รับการยอมรับจากการเป็นคนทรงผีเจ้านายมากกว่า

ในตำนานพระนางจามเทวีก็ได้ยืนยันถึงความมีอำนาจของเพศหญิงที่เกี่ยวข้องกับอำนาจศักดิ์สิทธิ์โดยตรง ดังที่ปฐม หงษ์สุวรรณได้กล่าวถึงพระนางจามเทวีในตำนานตอนหนึ่งที่ว่า

ลักษณะเด่นของพระนางจามเทวีเกี่ยวกับความเป็นเพศศักดิ์สิทธิ์อีกประการหนึ่งนั้น คือ การสะท้อนให้เห็นความสำคัญของความเป็นเทพเจ้าผู้หญิงที่ดูแลอุปถัมภ์พุทธศาสนา แสดงให้เห็นมุมมองที่น่าเอาพลังอำนาจเหนือธรรมชาติที่มีอยู่ในตัวตนของผู้หญิงมาเป็นเครื่องป้องกันผสมผสานเพศภาวะของผู้หญิงกับพุทธศาสนาเข้าด้วยกันแสดงให้เห็นว่าผู้หญิงมิได้เป็นเพศที่เกี่ยวข้องแต่กับเรื่องเวทมนตร์ไสยศาสตร์หรืออำนาจเหนือธรรมชาติแต่ยังมีคุณค่าในการเป็นผู้ช่วยเหลือค้ำจุนส่งเสริมส่งเสริมให้พุทธศาสนาดำรงอยู่ได้เช่นกัน

(ปฐม หงษ์สุวรรณ, 2550: 279)

อีกนัยหนึ่งตำนานพระนางจามเทวีแบบเรื่องเพศที่สามนี้ ทำหน้าที่เป็นเป็นเครื่องระบายความคับข้องใจ และเป็นพื้นที่ให้เพศที่สามได้แสดงตัวตนทั้งในพื้นที่ของศาสนา และพื้นที่ทางสังคมเพื่อเรียกร้องให้คนในสังคมยอมรับเพศที่สามในฐานะของเพื่อนมนุษย์ที่มีคุณค่าเท่าเทียม และมีส่วนช่วยสร้างควมมีอำนาจ และบารมีของพระนางจามเทวีที่ถือได้ว่าเป็นตัวแทนของเพศทางเลือกให้มีบทบาทหน้าที่ช่วยระบายความคับข้องใจของผู้หญิง และเพศที่สามในสังคมพุทธศาสนาที่ไม่เท่าเทียมกับเพศชาย และช่วยหลีกเลี่ยงจากการกดขี่ของผู้ชายที่มีต่อผู้หญิงและเพศที่สามในโลกสามัญได้อีกทางหนึ่ง

กล่าวโดยสรุป จากการศึกษาแบบเรื่องต่างๆ ของตำนานพระนางจามเทวีทำให้เห็นว่าเป็นแบบเรื่องพระนางเดินทาง เป็นแบบเรื่องที่อยู่ในการรับรู้ของคนในสังคมมากที่สุด เห็นได้จากการมีสถานที่ต่าง ๆ ในปัจจุบันที่อ้างว่าอยู่ในสมัยพระนางจามเทวีสะท้อนให้เห็นการผสมผสานระหว่างบันทึกทางประวัติศาสตร์และตำนานเรื่องเล่ามุขปาฐะ ทำให้เรื่องราวของพระนางจามเทวียังคงดำรงอยู่ สถานที่ที่ปรากฏในตำนานของพระนางจามเทวีก็ได้กลายเป็นพื้นที่พิเศษที่มีความเกี่ยวข้องกับผู้นำในตำนาน นอกจากนี้ ศาสนสถานหรือถาวรวัตถุอื่นๆ ที่ได้กล่าวกันว่าพระนางจามเทวีเป็นผู้สร้างก็ได้รับการบูรณะอย่างดีจากพระสงฆ์และชุมชน

ความหลากหลายของแบบเรื่องตำนานพระนางจามเทวี สอดคล้องกับการนำตำนานพระนางจามเทวีมาผลิตซ้ำในรูปแบบต่าง ๆ ที่สัมพันธ์กับแบบเรื่องที่หลากหลาย เช่น หากผู้สร้างเชื่อว่าพระนางจามเทวีเป็นพระโพธิสัตว์ตาม แบบเรื่องพระโพธิสัตว์กวนอิม ก็ จะสร้างรูปเคารพให้มีลักษณะคล้ายกับเจ้าแม่กวนอิมยืนอยู่บนดอกบัวหรือในด้านจิตรกรรม หากเน้นชาติกำเนิดพระนางจามเทวีก็จะมีรูปภาพของพระนางจามเทวีอยู่บนดอกบัว ซึ่งเป็นอนุภาคสำคัญที่ปรากฏในแบบเรื่องกำเนิดพระนางจามเทวี

การศึกษาแบบเรื่องตำนานพระนางจามเทวีทำให้เห็นพลวัตของตำนานพระนางจามเทวีในปัจจุบัน อีกทั้งยังทำให้เห็นอนุภาคสำคัญที่ปรากฏในตำนานพระนางจามเทวีซึ่งจะเป็นประโยชน์อย่างยิ่งในการศึกษาการผลิตซ้ำตำนานพระนางจามเทวี จากการสังเกตพบว่ามี การนำอนุภาคตัวละครหรืออนุภาคเหตุการณ์ต่างๆ ไปผลิตซ้ำในรูปแบบต่างๆ นอกจากนี้การศึกษาในเชิงแบบเรื่องยังทำให้พบประเด็นสำคัญเกี่ยวกับการแพร่กระจายของตำนานพระนางจามเทวีที่สัมพันธ์กับการผลิตซ้ำตำนานพระนางจามเทวีในแต่ละพื้นที่ ทำให้การผลิตซ้ำตำนานพระนางจามเทวีในแต่ละพื้นที่มีความสมเหตุสมผลที่สอดคล้องกับตำนาน ดังจะนำเสนอรายละเอียดในบทต่อไป

บทที่ 3

การผลิตซ้ำตำนานพระนางจามเทวีในสังคมไทยร่วมสมัย

สิ่งสำคัญที่ทำให้เรื่องราวของพระนางจามเทวียังคงรับรู้อยู่ในสังคมในปัจจุบันนั้นคือการนำตำนานพระนางจามเทวีมาผลิตซ้ำในรูปแบบต่าง ๆ เช่น นวนิยาย บทเพลง บทกวี เรื่องราวของพระนางจามเทวีไม่ได้จำกัดอยู่แต่เพียงวรรณกรรมลายลักษณ์เท่านั้น ยังปรากฏรูปเคารพ และจิตรกรรมฝาผนังอีกด้วย จะเห็นได้ว่าทั้งการผลิตซ้ำตำนานพระนางจามเทวี และการนำตำนานมาทำให้เป็นศิลปวัตถุ ส่งผลให้เรื่องราวของพระนางจามเทวียังคงดำรงอยู่และมีบทบาทที่สำคัญในสังคมไทย

ในบทนี้ ผู้วิจัยจะอภิปรายเกี่ยวกับการผลิตซ้ำตำนานพระนางจามเทวีในรูปแบบต่าง ๆ³ และลักษณะการผลิตซ้ำตำนานพระนางจามเทวี เพื่อทำให้ทราบวิธีคิดและวิธีการเลือกสรรเหตุการณ์จากตำนานของผู้สร้างในบริบทสังคมปัจจุบันที่มีพลวัตในด้านต่าง ๆ อย่างมาก

3.1 การผลิตซ้ำตำนานพระนางจามเทวีในรูปแบบต่าง ๆ

ปัจจุบันมีการผลิตซ้ำตำนานพระนางจามเทวีในรูปแบบต่าง ๆ จำนวนมาก ได้แก่ วรรณกรรม จิตรกรรม ประติมากรรม เทคโนโลยีสมัยใหม่ รูปเคารพ และวัตถุมงคล ดังรายละเอียดต่อไปนี้

3.1.1 วรรณกรรม

ปัจจุบันตำนานพระนางจามเทวีถูกนำมาผลิตซ้ำในรูปแบบของวรรณกรรมหลายประเภท ทั้งในรูปบทเพลง บทกวี และนวนิยาย ดังรายละเอียดต่อไปนี้

3.1.1.1 บทเพลง

บทเพลงที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับพระนางจามเทวีเป็นช่องทางหนึ่งที่ทำให้เรื่องราวของพระนางจามเทวีรับรู้และแพร่หลายในวงกว้างขึ้นในปัจจุบัน บทเพลงที่เกี่ยวกับพระนางจามเทวีที่ผู้วิจัยรวบรวมได้มีทั้งสิ้น 23 บทเพลง แบ่งตามลักษณะการผลิตซ้ำได้เป็น 3 กลุ่มดังนี้

---

³ ผู้วิจัยจะวิเคราะห์การผลิตซ้ำตำนานในรูปแบบพิธีกรรมในบทที่ 4

ได้แก่

1. การผลิตซ้ำตามแบบเรื่อง**กำเนิดพระนางจามเทวี** มีจำนวน 3 บทเพลง

1. เพลงกำเนิดพระแม่จามเทวี สำนักวัดช้างร้อง
2. เพลงเจ้าแม่จามเทวี (ตอนที่ 1) สำนักวัดช้างร้อง
3. เพลงเจ้าแม่จามเทวีศรีหริภุญชัย ผู้แต่ง อ.ขวัญชัย พิพัฒน์พงษ์หน่อรัก

2. การผลิตซ้ำตามแบบเรื่อง**พระกษิสร้างเมือง** มี 3 บทเพลงได้แก่เพลง

1. เพลงฮ่ำเมืองหละปูน (ทำนองซอพม่า) ผู้แต่ง ประสิทธิ์ เพชรรักษ์
2. เพลงพระนางจามเทวี ผู้แต่ง สุรพันธ์ ชาญวิชฌานันต์ ขับร้องโดย
ณัฐฐา พรหมมินทร์
3. เพลง เล่าขานเมืองหริภุญชัย ผู้แต่ง อ.เชฟ ปลุกคำ

3. การผลิตซ้ำแบบใช้เหตุการณ์บางตอนในตำนาน มีจำนวน 9 เพลง

1. เพลงพระนางจามเทวีศรีหริภุญชัย (ไม่ปรากฏชื่อผู้แต่งหรือผู้ขับร้อง)
2. เพลงเทิดไท้พระนางเจ้าจามเทวี ขับร้องโดย กัญญนันท์ ศิริ
ผู้แต่ง คณะบารมีธรรมพระนางเจ้าจามเทวี
3. เพลงเจ้าแม่จามเทวี (ตอนที่ 2) ของ วัดช้างร้อง
4. เพลงจามเทวี ผู้แต่ง อ.บัณฑิต สุขโชค
5. เพลงพระนางจามเทวีของ ขับร้องโดย ดาวใจ ไพจิตร
6. เพลงมาร์ชพระนางจามเทวี (ไม่ปรากฏชื่อผู้แต่งหรือผู้ขับร้อง)
7. เพลงเจ้าแม่จามเทวี ขับร้องโดย พาเมล่า เบาร์เดนและ เค โนเนม
8. เพลงเทิดไท้องค์เจ้าแม่ ขับร้องโดย อ้อยใจ จามเทวี ผู้แต่ง อ.เชฟ หละปูน
9. เพลงลำพูนเมืองบุญ ผู้แต่ง บัณฑิต สุขโชค
10. เพลงพระแม่เจ้าจามเทวี ขับร้องโดย นื่อง อาชิณญา
11. เพลงรำเปิงเมืองลอง (ไม่ปรากฏชื่อผู้แต่งหรือผู้ขับร้อง)
12. เพลงตำนานเมืองลอง (ไม่ปรากฏชื่อผู้แต่งหรือผู้ขับร้อง)

4. การผลิตซ้ำแบบอ้างอิงชื่อพระนางจามเทวี มีจำนวน 5 เพลง ดังนี้

1. เพลงวอนพระแม่จามเทวี ขับร้องโดย เหมมา มีมนต์
2. เพลงวอนพระแม่จามเทวี ขับร้องโดย ภู สบันงา
3. เพลงเชิญเสด็จพระแม่สู่พื้นปฐวี ของ คณะบารมีธรรมพระนางเจ้าจามเทวี
4. เพลงบนเจ้าแม่ ขับร้องโดย หลิว อาจารย์ยา
5. เพลงจตุคาม – จามเทวี ขับร้องโดย ดาวใจ ไพจิตร

ผู้วิจัยขอสรุปเป็นตารางได้ดังนี้

ตารางที่ 20 เนื้อหาและลักษณะการผลิตซ้ำตำนานพระนางจามเทวีในรูปแบบบทเพลง

การผลิตซ้ำในรูปของบทเพลง			
แบบเรื่องกำเนิดพระนางจามเทวี			
ชื่อ	ชื่อผู้แต่ง	เนื้อหา	แบบเรื่อง / อนุภาค
1. เพลงกำเนิดพระแม่จามเทวี	วัดข้างร้อง	เน้นตอนเกิดของพระนางจามเทวีว่าเป็นลูกเศรษฐีอินตา ภายหลังถูกนกยักษ์คาบมา พระฤๅษีใช้พัดซ้อนร่างพระนางและรับเป็นบุตรบุญธรรม	แบบเรื่องกำเนิดพระนางจามเทวี
2. เพลงเจ้าแม่จามเทวี (ตอนที่ 1)	วัดข้างร้อง	เน้นตอนพระฤๅษีส่งพระนางจามเทวีล่องแพ และเจ้าเมืองละโว้รับพระนางจามเทวีเป็นพระธิดาบุญธรรม ต่อมาหมั้นกับเจ้าชายรามราชและทำสงครามกับเมืองโกสัมพี	แบบเรื่องกำเนิดพระนางจามเทวี
3. เพลงเจ้าแม่จามเทวีศรีหริภุญชัย	อ.ขวัญชัย พิพัฒน์พงษ์หน่อรัก	กล่าวถึงเหตุการณ์ที่พระนางจามเทวีถูกนกยักษ์คาบมา ภายหลังพระฤๅษีช่วยชีวิตและส่งพระนางจามเทวีล่องแพ พระนางจามเทวีได้เป็นพระธิดาบุญธรรมและได้กลับมาหริภุญชัยอีกครั้งตามคำเชิญของพระฤๅษีที่ได้สร้างเมืองใหม่และหาผู้มาปกครอง พระนางจามเทวีได้เดินทางมาพร้อมพระธิดา นักรบราชนั นักรบ ข่างหมู่ต่าง ๆ ต่อมาพระนางจามเทวีได้ชัยชนะจากการทำสงครามกับขุนหลวงวิรังคะผู้ที่หลงใหลในความงามของพระองค์	แบบเรื่องกำเนิดพระนางจามเทวี

แบบเรื่องฤๅษีสรางเมืองหริภุญชัย			
ชื่อ	ชื่อผู้แต่ง	เนื้อหา	แบบเรื่อง / อนุภาค
4. เพลงฮ่ำเมืองหละ ปูน	ประสิทธิ์ เพชรรัตน์	ลักษณะเล่าขานตำนานประวัติ การสร้างแคว้นหริภุญไชยโดยพระฤๅษี พระยาโตโคหลังจากเชิญพระนาง จามเทวีปกครองเมือง	แบบเรื่องฤๅษีสรางเมืองฯ
5. เพลงพระนาง จามเทวี	สุรพันธ์ ชาญวิชฌานันต์	สรรเสริญพระเกียรติยศของพระนาง ในด้านต่าง ๆ เนื้อเรื่องเริ่มต้นด้วย พระฤๅษีสรางเมืองเชิญพระนาง จามเทวีปกครอง พระนางจามเทวีใช้ ธรรมในการปกครอง	แบบเรื่องฤๅษีสรางเมือง
6. เพลงเล่าขาน เมือง หริภุญชัย	อ.เชฟ ปลุกคำ	บรรยายเหตุการณ์ตั้งแต่พระฤๅษีสราง เมือง ภายหลังกุลเชิญพระนางจามเทวี ปกครองเมือง พระนางจามเทวี เดินทางพร้อมนักปราชญ์ นักบวช ช่าง และพระแก้วขาว หลังจากเดินทาง มาถึงหริภุญชัยพระนางจามเทวีได้ให้ กำเนิดพระโอรสแฝดแล้วรบกับขุน หลวงวิริงคะ หลังจากนั้นเนื้อหาได้ กล่าวถึงพระเจ้าญาซึ่งเป็นกษัตริย์ องค์สุดท้ายในราชวงศ์จามเทวี	แบบเรื่องฤๅษีสรางเมือง
แบบอ้างอิงเหตุการณ์บางตอนในตำนาน			
ชื่อ	ชื่อผู้แต่ง	เนื้อหา	แบบเรื่อง / อนุภาค
7. เพลงพระนาง จามเทวีศรี หริภุญชัย	ไม่ทราบผู้แต่ง (เพลงที่ใช้ประกอบการ แสดง "พระนางจาม เทวี จักรพรรดินีศรี หริภุญชัย")	สรรเสริญพระเกียรติคุณในด้านการใช้ ธรรมในการปกครองตนและบ้านเมือง	อ้างอิงเหตุการณ์บาง ตอนในตำนานพระนาง จามเทวีเกี่ยวกับการใช้ ธรรมเป็นหลักในการ ดำเนินชีวิตและการ ปกครองบ้านเมือง
8. เพลงเทิดไต้ พระนางเจ้าจามเทวี	คณะบารมีธรรม พระนางเจ้า จามเทวี	เชิดชูพระนางจามเทวีในด้านการเป็นผู้ ฝึกฝนในธรรม	อ้างอิงเหตุการณ์บาง ตอนในตำนานพระนาง จามเทวีเกี่ยวกับการใช้ ธรรมเป็นหลักในการ ดำเนินชีวิตและการ ปกครองบ้านเมือง

9. เพลงเจ้าแม่ จามเทวี (ตอนที่ 2)	วัดช้างร้อง	เนื้อเรื่องต่อจากตอนที่ 1 ผู้แต่ง บรรยายเหตุการณ์การทำสงคราม ระหว่างพระนางจามเทวีกับเจ้าชาย โกสัมพืออย่างละเอียด	อ้างอิงเหตุการณ์ใน ตำนานตอนที่พระนาง จามเทวี ทำสงครามกับ เจ้าชายโกสัมพือ
10. เพลงจามเทวี	อ.บัณฑิต สุขโชค	เนื้อหาบรรยายเหตุการณ์พระนาง จามเทวีเดินทางจากละโว้มาหริภุญชัย พระนางจามเทวีเป็นกษัตริย์ที่ใช้ หลักธรรมปกครองบ้านเมือง ทำให้ บ้านเมืองสงบสุข	อ้างอิงเหตุการณ์ใน ตำนานตอนที่พระนาง จามเทวีเดินทางจาก ละโว้มาหริภุญชัยและ ช่วงที่พระนางเป็น กษัตริย์ครองเมือง หริภุญชัย
11. เพลงพระนาง จามเทวีของ	ดาวใจ ไพจิตร (ขับร้อง)	เชิดชูพระนางจามเทวีว่ามีความโดดเด่น ทั้งในด้านความงาม การรบ เห็น ได้จากการมีชัยชนะจากการทำ สงครามกับเจ้าชายโกสัมพือ	อ้างอิงเหตุการณ์ใน ตำนานตอนที่พระนาง จามเทวี ทำสงครามกับ เจ้าชายโกสัมพือ
12. เพลงมาร์ช พระนางจามเทวี	-	เน้นความมีบุญญาบารมีของพระนาง จามเทวี ทั้งความงาม เชี่ยวชาญอาวุธ ภายหลังได้เป็นกษัตริย์ปกครองหริภุญ ชัยซึ่งเป็นเมืองที่สุทิวาธิเป็นผู้สร้าง ระหว่างการปกครองพระนางจามเทวี ได้สร้างศาสนสถานมากมาย	อ้างอิงเหตุการณ์ใน ตำนานตอนที่พระนาง จามเทวีเดินทางจาก ละโว้มาหริภุญชัยและ ช่วงที่พระนางเป็น กษัตริย์ครองเมือง หริภุญชัย
13. เพลงเจ้าแม่ จามเทวี	พามเกล้า เบาว์เด็น และ เค โนเนม (ขับร้อง)	เชิดชูพระนางจามเทวีในฐานะที่เป็นวีร สตรีเมืองลำพูนพระนางนำศาสนามา ดินแดนหริภุญชัยทำให้บ้านเมืองสงบ สุข และพระนางจามเทวียังได้สร้าง วัดมากมาย เช่น วัดป่าสันยางหลวง พร้อมทั้งเชิญชวนให้มาท่องเที่ยวเมือง ลำพูน	อ้างอิงเหตุการณ์ใน ตำนานตอนที่พระนาง สร้างศาสนสถาน
14. เพลงรำเปิง เมืองลอง	-	กล่าวถึงของดีเมืองลอง และเชิดชูพระ นางจามเทวีว่าเป็นผู้มีบารมี และเป็น ผู้นำพระธาตุมาไว้ที่เมืองลอง ใน ปัจจุบันคือ วัดพระธาตุศรีดอนคำ	อ้างอิงเหตุการณ์ตอนที่ พระนางจามเทวีเดินทาง มายังเมืองลอง และได้นำ พระธาตุมาประดิษฐาน ไว้ที่เมืองลอง

15. เพลงเล่าขานตำนานเมืองล่อง	-	เชิดชูพระนางจามเทวีในฐานะที่เป็นผู้นำพระธาตุมาประดิษฐานที่เมืองล่องในปัจจุบันคือ วัดพระธาตุศรีดอนคำ	อ้างอิงเหตุการณ์ตอนที่สุเทวฤๅษีได้เชิญพระนางจามเทวีมาครองเมืองพระนางเกิดพลังหลงมายังเมืองล่อง จึงได้นำพระธาตุประดิษฐานไว้ที่เมืองล่อง
16. เพลงเทิดไท้องค์เจ้าแม่	อ้อยใจ จามเทวี และ อ.เชฟ ปลุกคำ (หละปูน)	เชิดชูพระนางจามเทวีในฐานะที่เป็นกษัตริย์ที่ดี ทำให้ลำพูนเป็นเมืองแห่งศาสนา	อ้างอิงเหตุการณ์ในตำนานตอนที่พระนางจามเทวีปกครองเมืองหริภุญชัย
17. เพลงพระแม่เจ้าจามเทวี	น้อง อาชิณญา (ขับร้อง)	สดุดีพระนางจามเทวีในฐานะที่เป็นวีรกษัตริย์เมืองหริภุญชัยและล้านนาไทย ระหว่างการปกครองพระนางได้ทำให้ล้านนาไทยเป็นปึกแผ่นมั่นคง	อ้างอิงเหตุการณ์ในตำนานตอนที่สุเทวฤๅษีบิดาบุญธรรมของพระนางจามเทวีได้เชิญพระนางจามเทวีปกครองเมืองหริภุญชัย
18. เพลงลำพูนเมืองบุญ	บัณฑิต สุขโชค	กล่าวถึงเมืองลำพูนว่าเป็นเมืองแห่งบุญทั้งนี้เพราะพระนางจามเทวีอดีตกษัตริย์ที่ได้นำศาสนามายังดินแดนแห่งนี้ นอกจากนี้เมืองลำพูนยังมีของดีมากมาย เช่น ลำไย กุ้งช้างกุ่ม้า พระรอด พระคง และพระบาง	อ้างอิงเหตุการณ์บางตอนในตำนานที่พระนางจามเทวีได้นำพระพุทธศาสนา มาเผยแผ่ที่ลำพูน
แบบอ้างอิงชื่อของพระนางจามเทวี			
ชื่อ	ชื่อผู้แต่ง	เนื้อหา	แบบเรื่อง / อนุภาค
19. เพลงบนเจ้าแม่	หลิว จาริยา (ขับร้อง)	กล่าวถึงสาวเมืองลำพูนที่ต้องการมีคู่ครองจึงได้บนบานขอพรพระนางจามเทวีให้พบคู่ครองที่ดี ถ้าสำเร็จจะแก้บนด้วยเหล้า ยาไก่ ลำไย และผ้าทอ	อ้างอิงเฉพาะชื่อของพระนางจามเทวีว่ามีความศักดิ์สิทธิ์ในด้านการดลบันดาลความสำเร็จให้แก่ผู้ที่มากราบไหว้
20. เพลงวอนพระแม่จามเทวี	เหมา นิมนต์ (ขับร้อง)	เนื้อหาขอพระพระแม่จามเทวีให้มีคนมาหลงรักและขอให้ตนเองอยู่ในศีลธรรม	อ้างอิงเฉพาะชื่อของพระนางจามเทวีว่ามีความศักดิ์สิทธิ์ในด้านการ

			ดลบันดาลความสำเร็จ ให้แก่ผู้ที่มากราบไหว้
21. เพลงวอน พระแม่จามเทวี	ภู สับนงา (ผู้แต่ง)	ขอพรพระนางจามเทวีให้ช่วยปัดเป่า ความทุกข์ให้หมดสิ้นไป	อ้างถึงเฉพาะชื่อของ พระนางจามเทวีว่ามี ความศักดิ์สิทธิ์ในด้าน การดลบันดาล ความสำเร็จให้แก่ผู้ที่มา กราบไหว้
22. เพลงเชิญเสด็จ พระแม่สู่พื้นปฐวี	คณะบารมีธรรม พระนางเจ้าจาม เทวี	ขอเชิญพระนางจามเทวีที่อยู่บน สวรรค์ให้ลงมาช่วยมวลมนุษย์ที่กำลัง มีความทุกข์	อ้างถึงเฉพาะชื่อของ พระนางจามเทวีว่ามี ความศักดิ์สิทธิ์ในด้าน การดลบันดาล ความสำเร็จให้แก่ผู้ที่มา กราบไหว้
23. เพลงจดความ – จามเทวี		กล่าวถึงในภาควิรบุรุษและภาควิรสตรี ในประเทศไทยทั้งเหนือและใต้ ภาคเหนือคือพระนางจามเทวีและ ภาคใต้คือเจ้ากรุงศรีธรรมโศกราช	อ้างถึงเฉพาะชื่อของ พระนางจามเทวีว่าเป็น วิรสตรีของล้านนา

บทเพลงที่เกี่ยวข้องกับพระนางจามเทวีเหล่านี้มีเนื้อหาหลากหลาย เลื่อนนำ
เนื้อหาที่แตกต่างกันจากตำนานพระนางจามเทวีมาใส่ในบทเพลง บางเพลงเลื่อนนำเสนอพระนาง
จามเทวีในฐานะที่เป็นปฐมกษัตริย์แห่งนครทริภุชชัยที่เชี่ยวชาญการรบ เนื้อหาเน้นสวดติพระนาง
จามเทวีที่เป็นนักรบ เก่งกล้าสามารถเชี่ยวชาญในศาสตราวุธ รบชนะศัตรู ในเพลงมักมีอนุภาคตัว
ละครสำคัญที่ปรากฏ คือ ช้างปู่กำงาเขียว เจ้าชายต่างแดน (เจ้าชายโกสัมพี) และขุนหลวงวิรังคะ

เนื้อหาในตำนานที่ปรากฏในบทเพลงอีกลักษณะหนึ่งก็คือ พระนางจามเทวีเป็นผู้
มีบุญญาบารมี ฝึกฝนพระธรรม เนื้อหาของเพลงกลุ่มนี้ ส่วนใหญ่มีอนุภาคเหตุการณ์การทำนุบำรุง
ศาสนาของพระนางจามเทวี อนุภาคพระนางจามเทวีบวชชี อนุภาคพระนางจามเทวีสืบทอด
พระพุทธศาสนาให้รุ่งเรือง เนื้อเพลงมีการขอบูชาพระนางจามเทวีในฐานะเป็นองค์อุปถัมภ์ของ
พระพุทธศาสนา

บางเพลงมีเนื้อหาบอกเล่าตำนานการสร้างเมืองและกล่าวถึงชีวประวัติของพระ
นางจามเทวี เริ่มตั้งแต่ฤๅษีสู่เทพชุบเลี้ยงพระนางจามเทวี ฤๅษีส่งพระนางจามเทวีไปกรุงละโว้ และ
ภายหลังเชิญมาครองเมืองทริภุชชัย มีการสร้างพระรอด พระเสด็จมณี และทำศึกสงครามกับ

ขุนหลวงวิลังคะ ดังนั้นอนุภาคที่ปรากฏในเพลงกลุ่มนี้จึงเน้นตั้งแต่อนุภาคการเกิด อนุภาคการเดินทางของพระนางจามเทวี และอนุภาคการทำสงครามกับขุนหลวงวิลังคะ

บทเพลงอีกลักษณะหนึ่งที่น่าสนใจ คือบทเพลงที่แม้ไม่มีลักษณะของการผลิตซ้ำตำนานพระนางจามเทวี แต่เป็นการผลิตซ้ำความเชื่อเกี่ยวกับพระนางจามเทวี โดยเกิดมาจากการตีความจากตำนาน และเกิดมาจากการเชื่อที่ว่าพระนางจามเทวีคือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ผู้ช่วยเหลือมนุษย์ เนื้อหาและแนวคิดที่ปรากฏในเพลงนี้ส่วนใหญ่จะขอให้สุขสมสมหวังในความรัก และขอให้แผ่นดินรุ่งเรืองมีความสุข เพลงลักษณะนี้จะเรียกพระนางจามเทวีว่า “เจ้าแม่” เพลง *บนเจ้าแม่* ของหลิวอาจารย์ยา มีความน่าสนใจตรงที่ว่า เนื้อเพลงกล่าวว่าถ้าสมหวังในความรักจะขอแก้บนด้วย “เหล้าไหโต ๆ หนึ่งไหพร้อมยาไก่แซบ” ของที่แก้บนดังกล่าวส่วนใหญ่จะนำไปไหว้ผีเพราะเป็นอาหารที่อยู่ในพิธีกรรม สะท้อนให้สถานะของพระนางจามเทวีที่เปลี่ยนแปลงไปจากกษัตริย์กลายเป็นผีอารักษ์หรือผีเจ้าที่นั่นเอง

นอกจากนี้มีบทเพลง *จตุคาม - จามเทวี* เป็นบทเพลงที่มีการกล่าวเทียบเคียงระหว่างพระนางจามเทวีกับพระเจ้าศรีธรรมโศกราชว่าทั้ง 2 พระองค์ทำให้บ้านเมืองเป็นดินแดนแห่งธรรม ถือเป็นารเชื่อมโยงบุคคลที่มีชื่อเสียงเข้าด้วยกัน ทั้งนี้ก็เพื่อตอบสนองความนิยมของผู้ฟังที่มีการนับถือบูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์อย่างหลากหลาย

3.1.1.2 บทกวี

บทกวีที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับพระนางจามเทวีที่เป็นหนังสือมีทั้งหมด 6 ส่วน เป็นบทกวีที่เนื้อหาขนาดยาวมีทั้งหมด 3 เล่มด้วยกัน และบทกวีขนาดสั้นจำนวน 3 บท ได้แก่

1. *จามะเทวี* ของ พงศ์ประพันธ์ (2528)

บทกวีนี้ได้รับอิทธิพลมาจากตำนานจำนวน **พระราชชีวประวัติพระแม่เจ้าจามะเทวี บรมราชนารี ศรีสุริยวงศ์ องค์บดินทร์ ปันธานีหริภุชชัย** จำนวนของ สุทวารวิ สุวรรณภาพัน พ.ศ. 2521 โครงเรื่องของเนื้อหาส่วนใหญ่จึงมีลักษณะเดียวกับโครงเรื่องของตำนาน สุทวารวิ สุวรรณภาพัน เริ่มเรื่องด้วยเหตุการณ์นัยกษัตริย์จับพระนางจามเทวี ฤๅษีเพ่งญาณจึงรู้ว่าเป็นลูกเศรษฐีอินตาบ้านหนองคู พระฤๅษีจึงช่วยชีวิตและเลี้ยงดูพระนางจามเทวี ต่อมาได้ส่งพระนางจามเทวีล่องเรือไปเมืองละโว้ เจ้ากรุงละโว้รับพระนางจามเทวีเป็นพระราชธิดา ภายหลังพระนางจามเทวีได้เข้าพิธีหมั้นกับเจ้าชายรามราชและทำสงครามกับเจ้าชายโกสัมพี ทางด้านหริภุชชัย พระฤๅษีได้สร้างเมืองใหม่แทนเมืองเก่าที่ถูกน้ำท่วมและได้เชิญพระนางจามเทวีมาปกครองเมือง พระนางจามเทวีจึงออก

เดินทางจากละโว้มาทริภุชชัย เมื่อมาถึงเมืองพระนางได้ประสูติพระโอรสแฝดและมีช่างาเขียวถวายตัวเป็นช่างคู่พระบารมี ระหว่างการปกครองบ้านเมือง พระนางจามเทวีได้สร้างคุณูปการให้ทริภุชชัยมากมายทั้งด้านการปกครอง ศาสนา ตัวอักษร ทำให้ชื่อเสียงของพระนางจามเทวีเป็นที่เลื่องลือทั้งในด้านความงามและความสามารถทำให้ขุนหลวงวิรังคะตกหลุมรัก แต่พระนางจามเทวีไม่ได้มีใจประติพัทธ์ เป็นเหตุให้ต้องทำสงครามกับขุนหลวงวิรังคะ ผลปรากฏว่าพระนางจามเทวีเป็นฝ่ายชนะ หลังเสร็จศึกพระนางจามเทวีได้มอบบัลลังก์ให้พระเจ้ามหันตยศและสร้างเมืองเขลางค์ให้พระเจ้ามหันตยศ ส่วนพระนางจามเทวีครองเพศบรรพชิตจนกระทั่งสวรรคต

2. กาพย์เจ็ยจามเทวีและวิรังคะ ของ ไกรศรี นิมมานเหมินท์ (2530)

กาพย์เจ็ยจามเทวีและวิรังคะ เป็นผลงานของ ไกรศรี นิมมานเหมินท์ ที่ได้นำเรื่องราวของพระนางจามเทวีมาแต่งใหม่ โดยสอดแทรกขนบธรรมเนียมประเพณี และตำนานหรือเรื่องเล่าของล้านนา

เนื้อหากล่าวถึงการเกิดพระพุทธรบาทสี่รอย ต่อมากล่าวถึงฤๅษีวาสุเทพที่บำเพ็ญตบะอยู่บนดอยสุเทพ ภายหลังจากสัตว์ป่ามากินปัสสาวะของพระฤๅษีแล้วเกิดตั้งครรรค์ ฤๅษีจึงคิดสร้างเมืองให้ลูกอยู่ ภายหลังจากน้ำท่วมเมืองพระฤๅษีวาสุเทพนถมิเมืองทริภุชชัย (ลำพูน) และแสวงหาผู้ที่จะมาเป็นกษัตริย์ปกครองเมือง ในช่วงนี้เนื้อเรื่องแทรกแนวคิดเกี่ยวกับกษัตริย์ในอุดมคติ สุเทวฤๅษีไปลพบุรีเพื่อทูลขอโอรสหรือธิดาของเจ้าเมืองลพบุรีไปครองเมืองลำพูน ชื่อ จามเทวี ในช่วงนี้ ผู้เขียนได้เพิ่มเหตุการณ์เกี่ยวกับการที่พระนางจามเทวีต้องโทษฐานที่คบชายนามจันทรงพระครรรค์ขึ้น กษัตริย์ลพบุรีประสงค์จะเนรเทศให้ไปอยู่ไกล ฤๅษียกอุทาหรณ์เรื่องชายชู้ทะเลทรายให้ราชาลพบุรีฟัง ราชินีได้สติจึงโปรดให้พระนางจามเทวีไปครองลำพูนอย่างสมพระเกียรติ

พระนางจามเทวีออกเดินทางไปลำพูนพร้อมสุเทวฤๅษีโดยทางเรือ ฤๅษีได้ถวายเป็นการอบรมพระนางไปตลอดการเดินทาง ถวายหลักการปกครองที่ดีเพื่อให้บ้านเมืองและประชาชนเกิดความอยู่เย็นเป็นสุข การพัฒนาบ้านเมืองในด้านเศรษฐกิจและสังคม ในช่วงพระนางจามเทวีเดินทาง ผู้เขียนได้บรรยายสถานที่ต่าง ๆ ที่พระนางเดินทางผ่าน รวมทั้งบรรยายธรรมชาติ วิถีชีวิตความเป็นอยู่ของชาวบ้าน เมื่อพระนางจามเทวีเดินทางถึงหมู่บ้านหมู่บ้านรมยคาม หรือกู่ละม็ก พระนางหยุดพักเพื่อรอฤๅษีเข้าเมืองลำพูน ระหว่างนี้พระนางจามเทวีได้สอนชาวบ้านทอผ้า เมื่อได้ฤๅษี ผู้เขียนได้เขียนบรรยายขบวนแห่พระนางจามเทวีเข้าสู่เมือง โดยอาศัยความทรงจำของผู้เขียนที่เห็นเหตุการณ์สมัยเมื่อพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี เสด็จประพาสนคร

เชียงใหม่ พ.ศ. 2469 ผู้เขียนได้แทรกเรื่องน้ำศักดิ์สิทธิ์จากบ่อนดอยกระม้อ (ขะม้อ) อยู่ทางทิศตะวันออกเฉียงของเมืองลำพูน ความรู้เกี่ยวกับการเรียกขวัญ และแทรกพิธีกรรมต่าง ๆ ของล้านนา

เมื่อพระนางจามเทวีมาถึงลำพูน พระนางได้ประสูติพระกุมารฝาแฝดนามว่า เจ้ามหันตยศและเจ้าอนันตยศ ช่วงนี้ผู้เขียนได้กล่าวถึงพิธีกรรมต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับการคลอดบุตรในล้านนา เมื่อพระนางจามเทวีเสด็จขึ้นครองราชย์ สุทนต์กลับขึ้นไปบำเพ็ญตบะบนดอยสุเทพจนกระทั่งเสียชีวิต เก็บอัฐิไว้ที่ภูบ่นดอยสุเทพเรียกว่า ภูสุทนต์ ต่อมาพระนางจามเทวีได้ช้างพลายกังกาเขียวจากอ่างสรงบนดอยเขียวดาว ขุนหลวงวิรังคะปกครองชาวลัวะส่งทูตเข้าเฝ้าพระนางจามเทวีเพื่อเชิญ พระนางจามเทวีมาเป็นพระมเหสี พระนางจามเทวีจึงส่งทูตไปทูลขุนหลวงวิรังคะว่าให้รออีก 3 ปี แล้วจึงจะอภิเษกสมรสด้วย ผู้เขียนได้กล่าวถึงประเพณีการแต่งงานของล้านนา อีกทั้งแทรกความรู้เกี่ยวกับวัฒนธรรมของชาวลัวะและการเผยแพร่คริสต์ศาสนาของมิชชันนารีอเมริกันในล้านนา

พระนางจามเทวีทรงใช้กุศโลบายรักษาอิสรภาพของเมืองลำพูน โดยขอเลื่อนเวลาอภิเษกสมรสกับขุนหลวงวิรังคะออกไปอีก 4 ปี พระนางจามเทวีทรงแก้ไขชื่อเดือน จากเดือนอ้ายเป็นเดือนสามเป็นเหตุให้ปัจจุบันเดือนของล้านนาเร็วกว่าเดือนของภาคกลางไป 2 เดือน ขุนหลวงวิรังคะยกพลล้อมเมืองลำพูนแต่ถูกบุตรฝาแฝดของพระนางจามเทวีขับไล่หลายกังกาเขียวต้านไว้จนทัพขุนหลวงวิรังคะแตกพ่ายกลับไป ขุนหลวงวิรังคะส่งทูตขอแต่งงานกับพระนางจามเทวีอีกครั้งหนึ่ง พระนางจามเทวีทรงวางแผนให้ขุนหลวงวิรังคะพุ่งเสน้าจากยอดดอยสุเทพไปตกใจกลางเมืองลำพูน ขุนหลวงวิรังคะพร้อมไพร่พลเตรียมการพุ่งเสน้า พระนางจามเทวีทำพิธีทางไสยศาสตร์ทำให้ขุนหลวงวิรังคะขว้างเสน้าไปตกที่เชิงดอยสุเทพไม่ถึงลำพูน ขุนหลวงวิรังคะฆ่าตัวตาย ก่อนตายได้ให้โอวาทแก่ชาวลัวะเป็นครั้งสุดท้าย พระนางจามเทวีทำบุญอุทิศส่วนกุศลไปให้ขุนหลวงวิรังคะและพัฒนากำแพงเมือง ขยายอาณาเขตเมืองลำพูนให้กว้างขวางจนถึงลำปางและให้เจ้าอนันตยศเป็นกษัตริย์ปกครองเมือง พระนางจามเทวีชักชวนประชาชนให้ปฏิบัติธรรมจวบจนสวรรคต มีการบรรยายภาพขบวนแห่พระศพและพระราชพิธีถวายพระเพลิงพระศพพระนางจามเทวีตามประเพณีดั้งเดิมของล้านนาด้วยการใช้จรวดบอกไฟหล่อยิงพุ่งเข้าใส่ปราสาท (เมรุ) ทำให้เกิดไฟลุกขึ้น เนื้อเรื่องหลังจากนี้ผู้เขียนได้กล่าวถึงประเพณีเผาศพเจ้านายและพระสงฆ์ชั้นผู้ใหญ่ของล้านนาและกล่าวถึงการเสียชีวิตของช้างพลายกังกาเขียว ช้างคู่บารมีของพระนางจามเทวี นอกจากนี้ยังได้กล่าวถึงกู่สัตว์อื่นๆ สมัยพระนางจามเทวี ได้แก่ กู่ม้า กู่มะแมว และกู่ไก่

3. นางจามเทวี ของ พ.ณ ประมวลมารค (2532)

บทกวี **นางจามเทวี** เป็นบทกวีล้อเลียนเสียดสีนักการเมืองและสังคมตลอดทั้งเรื่อง เนื้อเรื่องเริ่มด้วยเหตุการณ์ตอนที่พระนางจามเทวีอยู่บนสรวงสวรรค์แล้วทำให้เหล่าทวยเทพโกรธเนื่องจากเดินข้ามเครื่องเช่นเทพจึงต้องมาเกิดบนโลกมนุษย์ หลังจากนั้นเนื้อหาก็ค้นถ่วงกับตำนานพระนางจามเทวี โดยกล่าวว่าพระนางจามเทวีเป็นพระธิดาของพระเจ้าเมืองละโว้ เมื่อเติบโตใหญ่ได้แต่งงานกับเจ้าชายรามราชและตั้งครุฑ ต่อมาเมื่อพระฤๅษีสองตนสร้างเมืองทริภุชยะเป็นรูปเกล็ดหอยสังข์ จึงได้ทูลเชิญพระนางจามเทวีมาปกครอง พระนางเดินทางได้สร้างสถานที่ต่าง ๆ ประสูติลูกแฝด ได้ช้างงาเขียว ส่วนเรื่องราวระหว่างพระนางจามเทวีกับขุนหลวงวิรังคะถูกตัดออกไปเหลือเพียงเนื้อเรื่องทีกล่าวว่าขุนหลวงวิรังคะให้บ่าวไพร่ไปสืบข่าวเกี่ยวกับการสร้างเมืองใหม่ของพระฤๅษี

ระหว่างการดำเนินเรื่องมีการเพิ่มเหตุการณ์และรายละเอียดของตัวละคร ได้แก่ การเพิ่มเหตุการณ์ที่เทวดาประชุมกันเพื่อหาบทลงโทษพระนางจามเทวี เพิ่มเหตุการณ์ที่แสดงถึงอารมณ์โศกเศร้าของพระนางจามเทวีและเจ้าชายรามราชและมีการเพิ่มตัวละคร ได้แก่ นางแดง อีหมี อีเปี้ย อีกทั้งยังแทรกวรรณคดีเรื่องอื่น ๆ ด้วย ได้แก่ รามเกียรติ์ สังข์ทอง และแทรกบทนิราศ ขนบชมพู ตอนทีพระนางจามเทวีเดินทางจากละโว้มาทริภุชยะ

นอกจากนี้ ยังปรากฏบทกวีขนาดสั้นที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับพระนางจามเทวีอีก 3 บท ได้แก่ 1. *กำคาวเจ้าแม่จามเทวี* (2554) 2. *พื้นตำนานหนองบัว - ดอยดี* (2555) และ 3. *ตำนานประวัติพระพุทธรูปแก้วขาว* (2556) ดังรายละเอียดต่อไปนี้

1. *กำคาวเจ้าแม่จามเทวี* ของ ปุกแก้ว (2554)

สิบนิ้วไหว้สา	กัมการวะ	องค์พระแม่เจ้า	จามะเทวี
ตั้งคนสู้อัจ	ไปทุกถิ่นที่	องค์ษัตริย์	แห่งเมืองล้านนา
ผู้คนเล่าขาน	ตำนานมีมา	ว่าสิริโฉม	งดงาม
ชื่อเสียงพระนางฯ	เอ๋ยอ้างไปตาม	ทั่วทุกเขตคาม	ทั่วหล้า
ถึงเป็นแม่ญิง	งดงามโสภ	ก็ยิ่งเก่งกล้า	ตั้งชายชาติตรี
ปกครองไพร่ฟ้า	เมืองจามะเทวี	หือได้อยู่ดี	มีสุข
หนึ่งพันกว่าปี	บ่ได้มีทุกข์	เดือตร้อนอันใด	เลยนา
ด้วยบารมี	พระนางฯนั้นหนา	ได้แผ่บุญมา	ถึงปัจจุบัน

หื้อคนรุ่นหลัง	นั้นต่างสุขสันต์	อยู่ดีกินดี	กินมา
อนุสาวรีย์	เป็นที่ไหว้สา	คนพากันมา	ทุกถิ่น
ด้วยความศรัทธา	มาผ้อยลยิน	เจ้าแม่ฯโถมงาม	ตามดีได้ฟัง
ได้มาฮู้หัน	ชมกันบ่ยั้ง	สมคำเล่าขาน	แต่นา
ตำนานลือไกล	ไปทั่วแผ่นดิน	บ่ว่าชาวไทย	ชาวเทศ
ทั่วทุกทิศา	นานาประเทศ	ล้วนแต่พากัน	มาแอ้วมาเยือน
เช่าซื้อของไป	เอาไว้คอยเตือน	ว่าเคยมาแอ้ว	หละปูน
ไผ่ตีมาแล้ว	เป็นแก้วเกื้อกูล	นามคนหละปูน	ทุกคน
ขอสิ่งศักดิ์สิทธิ์	ทุกแห่งทุกหน	ได้บันดาลดล	หื้อท่านโชคดี

บทประพันธ์ข้างต้น มีลักษณะเป็นบทกวีเฉลิมพระเกียรติพระนางจามเทวี ในหลายประเด็น เช่น ด้านความงาม ความเก่งกล้าสามารถในการรบ ด้านการปกครอง ด้วยเหตุที่พระนางจามเทวีสามารถปกครองอาณาจักรสุโขทัย ด้วยเดชพระบารมีจึงทำให้อาณาจักรมีความสงบร่มเย็น

คนรุ่นหลังที่รักและศรัทธาพระนางจามเทวีจึงได้สร้างอนุสาวรีย์แด่องค์พระแม่เจ้าด้วยความเคารพรัก และเป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้คนทั่วไปได้มีโอกาสสัมผัสสัมผัสเมืองลำพูนมากยิ่งขึ้น

2. บทกวี พื้นตำนานหนองบัว – ดอยดี ของ ทวี ยศพิมสาร (2555)

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
CHULALONGKORN UNIVERSITY

1. นิราศเยือนถิ่นต้น	ตำนาน
หนองบัวบัวเป่งบาน	เกริ่นน้ำ
ดาราตาชตระการ	เต็มสระ นักเหย่
แต่ดอกหนึ่งอุมล้ำ	ใหญ่พันเกินบัว
2. อุบลดวงดอกลี	นำฉนวน
เสียงทารกในอุบล	รำให้
ฤษีพุทธชฎิลยล	ยามรุ่ง ฮามแฮ
อุ้มบาตรถือพัดไถ่	โอษฐ์เอื้ออนอิฐฐาน

3.	หากทวาริกาน้อย บารมีอุดหนุน จะเมตตาการุณย์ ยื่นพิตวีเปิดอ้า	ทรงบุญ แก้กล้า อุปฐาก เจ้าแล จ้อเจ้าทวาริกา
4.	หญิงแรกเกิดค้อยเต้า เหยียบวีประดุกเชิญ ฤษีบทดำเนิน บำรุงชีพเด็กน้อย	ดุ่มเดิน ไต่ต้อย นำสู่ อาศรมตนแล เสกนมจากนิ้วหล่อเลี้ยงจนโต
5.	อัศจรรย์นามเจ้า ดาบสผายพิตวี จำเรณูวัยสุขศรี ฉนำเนิ่นนานไซ้ไร	จามเทวี ยื่นให้ บทจร เจริญสุข ชুবเลี้ยงธิดาธรรม
6.	ฤษีอุตสาห์เฝ้า วัตรปฏิบัติธรรมมัก เหล่าฤษีพลพรรค วิพากษ์แลร่ำร้อง	พุ่มพิก ขัดข้อง ทีท่า ฉงนแล วากย์แล้วนินทา
7.	ครองพรตดาบสแล้ว มีลูกมีหน่อใน วัตรกรรมฐานโย ศิรีอาศรมเจ้า	เย็บฉน นำเศร้า มีลูก มัดเหย แหล่งล้วนโดนนินทา
8.	จำเนียรกาลผ่านพ้น “ดอยติ” นามขุนเขา “หนองบัวดอยติ” เขา ป่าสักตำบลกว้าง	นานเนา กล่าวอ้าง ออกชื่อ กู่เหง้าตำนาน
9.	ดาบสดอยติเจ้า จักสานไม้เนรมิต เชิญกุมารี่สิงสถิต ปล่อยเรือไหลลงใต้	ครุ่นคิด เสกไม้เรือมนต์ ลงสู่ นาวาแฮ ล่องน้ำปึงสาย

10. อธิษฐานจิตแผ้ว	พลันเชิญ
บุญญาธิดาเจริญ	รุ่งฟ้า
เรื่องจงดอดทอดเขิน	ขนานเมือง นันเหย
เรื่อน้อยลอยจอดหน้า	ละโว้ธานี
11. รามราชธานีเจ้า	จอมราชันย์
โสมนัสเกษมสันต์	พริ้งพร้อม
อังคาสธิดาพลัน	เทียบสู่ประสาทวัง
อุปถัมศิเศกน้อม	นับไท้ประยูรวงศ์
12. หลานศตวรรษผ่านพ้น	พรชงกาล
สองฤาษีบรรลุนาน	ก่อสร้าง
หริภุญไชยโอฬาร	เลอยิ่ง นครเอย
วาสุเทพสุกกทันต์อ้าง	ขาดเจ้าครองเมือง
13. สองดาบสภกมุขแล้ว	ลงสาสน์
ส่งควาวิยะคนหาญ	ล่องใต้
ทำเนียบทูตโองการ	อติราช
ทูลธิดาเทพไท้	เทียบท้าวครองเมือง
14. จามเทวีปฐมกษัตริย์เจ้า	หริภุญไชย
เรื่องรองผ่องอำไพ	เพริศแคว้น
ผุดจากดอกบัวใหญ่	เทพส่ง เสวยเมือง
อนุวัตรสืบบุญแมน	มิ่งด้วยบารมี
15. กษัตริย์แรกโลกเกิดแล้ว	ลานนา
เกียรติประวัติโลกา	เกียรติก้อง
จามเทวีชัตติยา	ยิ่งใหญ่ ยงเหย
หนึ่งเดียวที่โลกต้อง	ตราไว้ในสาร
16. จดจารจารึกไว้	จำจด
ดอยตีสำนักพรต	แก้กล้า
พุทธชฎิลดาบส	ครองเขต อาศรมแล
“หนองบัว” คู่ฝั่งฟ้า	แม่เจ้าจามเทวี

17. เผยตำนานเก่าแท้	เนอนาย
หาใช่แนวนิยาย	แอบอ้าง
“ป้าสัก” ควรกำจาย	เผยข่าว
เกียรติคุณกรุ่นไกลกว้าง	เกริกฟ้าแผ่นดินไทย...

โคลงนิราศข้างต้น มีลักษณะเป็นการเล่าขานตำนานประวัติการเกิดพระนางจามเทวี ตั้งแต่เป็นทารกแรกเกิดในดอกบัว จากนั้นฤษีมาพบได้ใช้พัดซ้อนขึ้นมาและนำไปเลี้ยงเป็นบุตรบุญธรรมแต่สุดท้ายก็เกรงจะถูกดิฉินินทาจึงมีดำริที่จะแก้ปัญห พระฤษีแห่งดอยติจึงสร้างเรือนำพระนางนางล่องไปสู่กรุงละโว้ เมื่อเรือล่องมาถึงกรุงละโว้ เหล่าเสนาอำมาตย์ได้กราบทูลให้พระรามราชทราบ จากนั้นพระราชแห่งกรุงละโว้ได้ชุบเลี้ยงพระนางจามเทวีไว้เป็นธิดาบุญธรรมจนเหตุการณ์ล่วงมาหลายปี ฤษีวาสุเทพกับสุภกทันตฤษีได้สร้างแคว้นหริภุญไชยแต่ขาดผู้ครองอาณาจักร จึงได้กราบทูลเชิญให้พระนางจามเทวีเสด็จกลับมาปกครองอาณาจักรหริภุญไชย

โคลงนิราศดังกล่าวจึงมีลักษณะเป็นการเล่าขานตำนานประวัติพระนางจามเทวีประวัติอาณาจักรหริภุญไชย ผสมผสานกับการสรรเสริญวีรกรรมขององค์ฤษีและกล่าวขานยกย่องตำนาน “ดอยติ” และ “หนองบัว” และตำบล “ป้าสัก” สะท้อนให้เห็นพลังศรัทธาอันเข้มแข็งของชุมชนที่มีส่วนเป็นผู้ผลิตซ้ำตำนานพระนางจามเทวีให้สังคมได้รับรู้

3. บทกวี *ประวัติพระพุทบาทแก้วขาว* ของ สุธีร์ ภัทรณี (2556)

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
CHULALONGKORN UNIVERSITY

พระเถรธรรมราชผู้	มีญาณ – หยั่งรู้เอย
สืบต่อไปในกาล	ภาคหน้า
ฮอดจักวิวัฒนาการ	เป็นมหานคร – พิศดาร นา
จักมีกษัตริย์แก้วกล้า	พระนาม “จามเทวี”
ลูพุทธศกหนึ่งพัน	สองร้อยปี
พระแม่จามเทวี	ดำริสร้าง
เมืองใหม่ “พิสดารนคร” ธาณี	ตั้งพระธรรมราช – ทำนาย นา
เป็นมหานครโลกกว้าง	ก้าวไกลในสากล
พุทธศกหนึ่งพันสอง	ร้อยปี
พม่ายกทัพล้อมธานี	“พิสดารฯ ไว้”
พากันขุดบาทมณี	ขนไปตองอู – พม่า นา
เจ้าแม่จามเทวีได้	นำทหารขับไล่

ทหารจามเทวีได้	รบพม่าแกร่ง – กล้า เอย
สนามรบ “ทำดินแดง”	บ่งไว้
ทหารพม่าสู้สุดแรง	พ่ายทหาร – ไทย นา
ทหารทริภุญชัยขับไล่	พม่าพ่ายแตกหนี
แม่จามเทวีทราบข่าว	พุทธสถาน เสียหาย เอย
ทรงนำเหล่าทหารหาญ	บำรุงพุทธสถาน
รอยพุทธบาทเก่ากาล	ซ่อมให้คืน – คง นา
แล้วสร้างเจดีย์สูงตระการ	ประกาศชัยเจ้าไท้

โคลงสี่สุภาพข้างต้น มีลักษณะเป็นการเล่าขานตำนานเมืองพิสดารนครหรือเมืองฮอด ว่าเกิดขึ้นในสมัยพระนางจามเทวี ล่วงมากกว่า 1200 ปี เมืองพิสดารนคร ได้ถูกพม่าโจมตี แต่พระนางจามเทวีได้สู้รบขับไล่พม่าออกไปได้สำเร็จ ผลของการสู้รบดังกล่าวทำให้เขตพุทธสถานหลายแห่งได้รับความเสียหาย ดังเช่น พระพุทธบาทแก้วขาว เจดีย์สูงที่วัดพระเจ้าไท้ ทำให้พระนางจามเทวีได้มีส่วนไปบูรณะซ่อมแซมพุทธสถานต่าง ๆ เหล่านี้มาตลอดพระชนม์ชีพ จึงสะท้อนให้เห็นภาพลักษณ์ของพระนางทั้งที่เป็นปฐมกษัตริยาผู้มากความสามารถด้านการปกครอง และด้านการยึดมั่นในบวรพุทธศาสนา พระนางจามเทวีจึงเป็นผู้ครองแคว้นที่ใช้ทั้งด้านนิติรัฐและนิติธรรมมาแก้ปัญหาอาณาจักรให้สงบร่มเย็น

จากบทกวีทั้งหมดสามารถสรุปเป็นตารางได้ ดังนี้

ตารางที่ 21 สรุปเนื้อหาของบทกวีและลักษณะการผลิตซ้ำ

การผลิตซ้ำตำนานในรูปแบบของบทกวี		
ชื่อ	ชื่อผู้แต่ง	แบบเรื่อง / อนุภาค
1 จามเทวี (2528)	พงศ์ประพันธ์.	แบบเรื่อง <i>กำเนิดพระนางจามเทวี</i>
2. กาพย์เจ็ยจามเทวี และวิลังคะ (2530)	ไกรศรี นิมมาน- เหมินทร์	แบบเรื่อง – ผสมกันระหว่างแบบ เรื่อง <i>พระกษัตริย์สร้างเมือง</i> ฯ และแบบ เรื่อง <i>ขุนหลวงวิรังคะ</i>
3. นางจามเทวี (2532)	พ.ณ ประมวญมารค	เพิ่มเหตุการณ์ใหม่และผสมกับแบบ เรื่องเดิมคือแบบเรื่อง <i>กษัตริย์สร้างเมือง</i>

4. <i>กำคำวเจ้าแม่จามเทวี</i> (2554)	ปุกแก้ว	อ้างอิงเหตุการณ์ในตำนานช่วงที่พระนางจามเทวีเป็นกษัตริย์ปกครองทริภุญชัย
5. <i>พื้นตำนานหนองบัว</i> (2555)	ทวี ยศพิมสาร	แบบเรื่อง <i>กำเนิดพระนางจามเทวี</i>
6. <i>ตำนานประวัติพระพุทธรูปแก้วขาว</i> (2556)	สุธีร์ ภัทรธนี	อ้างอิงเหตุการณ์บางตอนในตำนานที่มีความสัมพันธ์กับสถานที่

จากบทกวีทั้งหมดที่กล่าวมานี้ สังเกตได้ว่าเป็นบทกวีที่แต่งขึ้นจาก แบบเรื่องต่าง ๆ ได้แก่ แบบเรื่อง*กำเนิดพระนางพระนางจามเทวี*และแบบเรื่อง*พระฤาษีสรางเมือง* และแบบเรื่อง*ขุนหลวงวิรังคะ* ซึ่งส่วนใหญ่เป็นแบบเรื่องที่มาจากตำนานพระนางจามเทวีสำนวนพื้นบ้าน นอกจากนี้ยังพบบทกวีที่มีแบบเรื่องต่างไปจากเดิมกล่าวคือไม่ปรากฏในแบบเรื่องที่ถูกจัดกลุ่มไว้ในบทที่ 2 นั่นคือบทกวี *นางจามเทวี* ของ พ.ณ ประมวญมารค ที่ได้นำ “พระนางจามเทวี” มาเป็นเครื่องมือในการเสียดสีนักการเมืองปัจจุบัน

3.1.1.3 นวนิยาย

การผลิตซ้ำตำนานพระนางจามเทวีในลักษณะนวนิยายมีจำนวน 2 เล่มด้วยกัน ได้แก่ 1. เรื่อง *จามะเทวีกษัตริยาแห่งทริภุญไชย* ของ นายิกา เมฆจรัส (2548) 2. เรื่อง *สากฤโ* ของ บุญวรรณี (2558)

1. นวนิยายเรื่อง *จามะเทวีกษัตริยาแห่งทริภุญไชย* ของ นายิกา เมฆจรัส (2548)

จามะเทวี กษัตริยาแห่งทริภุญไชย เป็นนวนิยายอิงประวัติศาสตร์ที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับพระนางจามเทวีโดยตรง ผู้เขียนได้ศึกษาค้นคว้าเกี่ยวกับตำนานพระนางจามเทวีจากสำนวนต่าง ๆ และผู้เขียนใช้*ตำนานพระนางจามเทวี* สำนวนของ สุทวารี สุวรรณภาชน์ เป็นหลักตั้งข้อความตอนหนึ่งในคำนำว่า “โดยเฉพาะ คุณสุทวารี สุวรรณภาชน์ที่เป็นเจ้าของต้นฉบับพระราชชีวประวัติพระแม่เจ้าจามะเทวีฯ ซึ่งข้าพเจ้าได้ใช้เนื้อหาส่วนใหญ่ของหนังสือเล่มนี้เป็นสำคัญในการเรียบเรียงหนังสือนี้”

ดังนั้นโครงเรื่องหลักของนวนิยายเรื่องนี้จึงตรงกับแบบเรื่อง*กำเนิดพระนางจามเทวี* ที่มีเหตุการณ์สำคัญคือเหตุการณ์ที่พระนางจามเทวีเป็นลูกคนมอญที่ จังหวัดลำพูน ภายหลังพลัดพรากจากผู้ให้กำเนิด เนื่องจากถูกนกยักษ์คาบตัวไป ฤๅษีเพ่งกระแสจิตให้นกยักษ์ปล่อยตัว

พระนางจามเทวีตกลงมาในดอกบัว บางตำนานกล่าวว่าหมู่บ้านเกิดโรคระบาด ลุงได้ช่วยพระนางจามเทวีหนีจากโรครมาวางพระนางจามเทวีไว้ในดอกบัว ฤๅษีใช้พัดซ้อนร่างพระนางขึ้นมา พระนางจามเทวีจึงได้เป็นบุตรบุญธรรมพระฤๅษี ฤๅษีได้ส่งพระนางจามเทวีลอยแพไปกับพญาวานรจนถึงกรุงละโว้ กษัตริย์ละโว้รับเป็นบุตรบุญธรรม ภายในเรื่องมีเหตุการณ์ที่แสดงให้เห็นบุญญาธิการ ความกล้าหาญต่าง ๆ มากมาย เช่น การออกรบกับเจ้าชายโกสัมพิต์ด้วยพระองค์เอง ภายหลังฤๅษีสร้างเมืองได้เชิญพระนางจามเทวีมาปกครอง ระหว่างเดินทางพระนางได้สร้างศาสนสถานมากมาย เมื่อพระนางครองเมืองหรือถูกขยี้เกิดสงครามกับขุนหลวงวิรังคะ พระนางได้รับชัยชนะแล้วได้สร้างเมืองเขลางค์นครให้กับบุตรชายองค์เล็ก พระนางจามเทวีออกบวชและสิ้นพระชนม์ต่อมา

2. เรื่อง สากฎีกา ของ บุญวรรณณี (2558)

นวนิยายเรื่องนี้นำตัวละครในตำนานพระนางจามเทวีมาข้อมูลในการเล่าเรื่อง เพื่อเพิ่มบทบาทของตัวละครในตำนานให้เด่นชัดยิ่งขึ้น นั่นคือ พระโอรสของพระนางจามเทวี นามว่า เจ้าชายอนันตยศ แม้ว่าผู้เขียนจะไม่ได้ผลิตซ้ำตำนานพระนางจามเทวีทั้งเรื่องแต่ก็มีการใส่อนุภาคบางอนุภาคที่ปรากฏในตำนานพระนางจามเทวีลงไปในเรื่อง

ผู้เขียนเปิดเรื่องด้วยเหตุการณ์ในยุคสมัยพระนางเจ้าจามเทวี ภายหลังจากพระนางจามเทวีมีชัยชนะเหนือขุนวิลังคะและบ้านเมืองมีความเป็นปึกแผ่นดีแล้ว โดยมี "เจ้าอนันตยศ" หนึ่งในพระราชบุตรฝาแฝดของพระองค์เป็นตัวละครเอกที่เดินทางตามความฝันด้วยเกวียนเข้าป่าไปยังเมืองต่างๆ เพื่อเสาะหาหญิงในความฝันของพระองค์ ผู้หนึ่งที่อยู่ท่ามกลางกองไฟและได้เข้าช่วยเหลือหญิงงามผู้นั้นเป็นเวลาสามคืนติดต่อกัน ด้วยเหตุนี้เจ้าชายอนันตยศจึงได้ขอลพระนางจามเทวีออกตามหาหญิงสาวที่ตกอยู่ในอันตรายในความฝัน เจ้าชายอนันตยศได้ออกเดินทางพร้อมม้านิมังกรที่เลี้ยงสองคนใช้เกวียนเป็นพาหนะในการขนเสบียง ระหว่างการเดินทางพระองค์ได้ต่อสู้กับอุปสรรคมากมาย เช่น การพบพระอุปคุตการผจญภัยบนยอดเขาเขียงดาว การพบกับเจ้าหลวงคำแดง การคล้องช้างป่ากำงาเขียว การช่วยเหลือขุนหลวงวิลังคะ จนกระทั่งพระองค์ได้ฝ่าฟันอุปสรรคต่าง ๆ สำเร็จ และได้กลับมาสร้างบ้านแปงเมืองใหม่พร้อมกับเจ้าหญิงแห่งเวียงสา นั่นคือ เมืองเขลางค์นคร โดยมีเจ้าหลวงคำแดงและเหล่าพระฤๅษีเป็นผู้คอยช่วยเหลือ

จึงกล่าวได้ว่า ผู้เขียนได้นำอนุภาคบางอนุภาคในตำนานพระนางจามเทวีมาต่อยอดทางวรรณกรรมทำให้เกิดเรื่องเล่าใหม่ขึ้น ทำให้เรื่องเล่าที่เกี่ยวกับพระนางจามเทวีไม่เลือนหายไป

จากสังคม สิ่งหนึ่งที่ยังคงถูกผลิตซ้ำผ่านเรื่องเล่าเหล่านี้คือ ความเชื่อที่ว่าพระนางจามเทวีเป็นกษัตริย์ปกครองหริภุญชัยและเขลางค์นคร

นอกจากนี้ ผู้วิจัยพบว่า มีนวนิยายอีก 2 เรื่องที่มีการอ้างถึงพระนางจามเทวีหรือใช้ชื่อ จามเทวี แต่ผู้วิจัยไม่ได้นำมาศึกษาในครั้งนี้ ได้แก่ เรื่อง **ล่องไพร ตอน จามเทวี** ของ มาลัย ชูพินิจ (2536) และ **นางพญาหลวง** ของ กฤษณา อโศกสิน (2548)

สาเหตุของการไม่นำ เรื่อง **ล่องไพร ตอน จามเทวี** มาศึกษานั้น เนื่องจากเมื่อผู้วิจัยศึกษาข้อมูลแล้วพบว่า ในเนื้อหาของนวนิยายเล่มนี้ไม่ได้มีการผลิตซ้ำตำนานพระนางจามเทวีโดยตรง เพียงแต่อ้างถึงชื่อ “จามเทวี” เท่านั้น เนื้อหาประกอบด้วยตอนต่าง ๆ ได้แก่ ตอนดงพญาไฟ จามเทวี สู่จามนคร พยัคฆ์ร้ายแห่งธารทรพี คนรुकนลิ่ง ล่ามนุษย์วานร เขาเจ็ดยอด อวสานสัตว์ประหลาด ในอุ้งพระหัตถ์จามเทวี ลำธารใต้ดิน จามเทวีผู้เลอโฉม การตัดสินใจของจามเทวี ศักดิ์พราน ทะเลเพลิง ความอาฆาตของสะตี่ อวสานคู่ต่อสู้ จากการศึกษาข้อมูล สรุปได้ว่านวนิยายเรื่องนี้มีเนื้อหาและโครงเรื่องที่ไม่เหมือนแบบเรื่องของผู้วิจัยได้วิเคราะห์ไว้ในบทที่ 2 มีเพียงอนุภาคเดียวเท่านั้นที่ตรงกับตำนานพระนางจามเทวี คือ อนุภาคความงามของพระนางจามเทวี ดังนั้นกล่าวได้ว่า นวนิยายล่องไพร นำคำว่า “จามเทวี” มากกล่าวอ้างถึงโดยที่ไม่มีแบบเรื่องเช่นเดียวกับตำนานพระนางจามเทวีสำนวนอื่น ๆ ส่วน คำว่า “จามเทวี” ที่ปรากฏในเรื่องล่องไพรเป็นเพียงชื่อตำแหน่ง แม่เมืองของ เมืองจามนครเท่านั้น โดยเมืองนี้จะมีเจ้าเมืองเป็นผู้หญิงที่สืบทอดกันมา แม่เมืองจะต้องฝึกไสยเวทย์ต่าง ๆ เพื่อให้มีอำนาจในการปกป้องเมืองจากศัตรู

ส่วน เรื่อง **นางพญาหลวง** ของ กฤษณา อโศกสิน นั้น เหตุที่ผู้วิจัยไม่ได้นำมาเป็นข้อมูลในการวิจัย เนื่องจากเนื้อหาเน้นบทบาทวีรกษัตริย์ของล้านนา เริ่มตั้งแต่พระนางอินชาเทวี และพระนางจิริประภามหาเทวี ไม่ได้เน้นที่พระนางจามเทวี กล่าวคือ ผู้เขียนกล่าวถึง พระนางจามเทวีเพียงเล็กน้อยเท่านั้น โดยสอดแทรกเนื้อหาในช่วงที่บทสนทนาของตัวละครหลักซึ่งเป็นกษัตริย์กำลังจะขึ้นไปยังเมืองหริภุญชัย จึงได้มีการกล่าวอ้างถึงพระนางจามเทวี เริ่มด้วยเรื่องราวที่ฤๅษีวาสุเทพจึงได้สร้างเมืองให้กับบุตรนางมฤคิกับพระฤๅษี แต่กษัตริย์ผู้ครองเมืองไม่อยู่ในทิศพิธาธรรม เป็นเหตุให้เมืองล่มจนฤๅษีต้องสร้างเมืองใหม่จึงได้ขอความช่วยเหลือจากสุกทันตฤๅษีแล้วร่วมกันสร้างเมืองเป็นรูปหอยสังข์ จากนั้นเชิญพระนางจามเทวีมาครองเมือง ตำนานพระนางจามเทวีที่ปรากฏในเรื่อง **นางพญาหลวง** จึงมีลักษณะของการกล่าวอ้างถึงชื่อของพระนางจามเทวีเท่านั้น

3.1.2 จิตรกรรม

ภาพจิตรกรรมฝาผนังที่บันทึกเรื่องราวพระนางจามเทวีปรากฏในสถานที่ต่าง ๆ อยู่ในจังหวัดลำพูน 7 แห่ง ได้แก่ 1. วัดมหาวัน 2. วัดพระบาทห้วยต้ม 3. วัดพระพุทธรูปบ้านตาก 4. วัดศรีบุญเรือง 5. วัดจามเทวี 6. วัดกู่ละมั่ง 7. ศาลเจ้าพ่อเตโค และปรากฏที่จังหวัดเชียงใหม่ 2 แห่ง ได้แก่ 1. วัดพระพุทธรูปแก้วข้าว 2. วัดพระนอนป่าเก็ดถี่ ผู้วิจัยจะแสดงข้อมูลภาพจิตรกรรมในแต่ละสถานที่ ดังนี้

1. วัดพระพุทธรูปห้วยต้ม

วัดพระพุทธรูปห้วยต้ม ตั้งอยู่ที่หมู่ที่ 8 บ้านพระบาทห้วยต้ม ตำบลนาทราย อำเภอเถิน จังหวัดลำพูน มีภาพวาดจิตรกรรมฝาผนังที่ผลิตซ้ำตำนานพระนางจามเทวีอยู่รอบบริเวณวัด จากการสัมภาษณ์ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดพระพุทธรูปห้วยต้ม คือพระครูอุปลัมภ์สังขกิจ (พระครูอุปลัมภ์สังขกิจ, สัมภาษณ์, 22 มกราคม 2560) กล่าวว่า ภาพวาดเหล่านี้เกิดมาจากอดีตเจ้าอาวาสคือพระครูพัฒนกิจจามรรักษ์ หรือที่รู้จักกันในนาม ครูบาชัยยะวงศาพัฒนา ได้ให้ช่างจากเชียงใหม่วาดภาพตำนานพระนางจามเทวีประมาณพ.ศ. 2535 ทำให้วัดพระพุทธรูปห้วยต้มเป็นวัดที่มีภาพจิตรกรรมฝาผนังจำนวนมากที่สุด ประมาณ 137ภาพ แต่ละภาพมีเนื้อหาเกี่ยวกับพระนางจามเทวีอย่างละเอียดตั้งแต่ภาพกำเนิดพระนางจามเทวีจนถึงภาพสุดท้ายคือภาพ สุวรรณังโกลิเจดีย์ ที่บรรจุพระอัฐิของพระนางแต่ละภาพมีคำบรรยายใต้ภาพตั้งแต่กำเนิดจนกระทั่งสิ้นพระชนม์

จากการสำรวจภาพจิตรกรรมฝาผนังวัดพระบาทห้วยต้มทั้ง 137 ภาพ และการศึกษาตำนานและแบบเรื่องตำนานพระนางจามเทวีในบทที่ 2 ผู้วิจัยพบว่า เนื้อหาที่ปรากฏในภาพจิตรกรรมฝาผนังมีเนื้อหาตรงกับ แบบเรื่องกำเนิดพระนางจามเทวี กลุ่ม “เรื่องนางอุสาค์” (ชื่อของพระนางจามเทวีในวัยเด็ก) เนื่องจากมีเนื้อหาที่กล่าวถึงมูลเหตุการพบกันระหว่างพระนางจามเทวีและพระฤๅษีวาสูเทพว่าเกิดจากการที่หมู่บ้านที่พระนางจามเทวีอาศัยอยู่ในวัยเด็กเกิดโรคระบาด ลุงจึงพาพระนางจามเทวีหนี ก่อนที่จะเสียชีวิตได้นำพระนางจามเทวีไว้ที่บนดอกบัวยักษ์ พระฤๅษีจึงได้เลี้ยงดูพระนางจามเทวีไว้เมื่อพระนางจามเทวีเติบโตขึ้น ได้ปล่อยพระนางจามเทวีลอยแพโดยมีพญาวานรเป็นผู้ดูแล ดังตัวอย่างต่อไปนี้

ภาพที่ 3 กำเนิดพระนางจามเทวี

ภาพที่ 4 พระนางจามเทวีในดอกบัว

ภาพที่ 5 ภาพพระนางจามเทวีวัยเด็ก

ภาพที่ 6 พระนางจามเทวีล่องแพไปละโว้

2. วัดจามเทวี

วัดจามเทวีมีทั้งภาพประวัติพระพุทธเจ้าและภาพตำนานของพระนางจามเทวี ส่วนภาพที่เกี่ยวกับพระนางจามเทวีนั้นจัดอยู่ในลักษณะ แบบเรื่อง*กฤษีสร้างเมือง* กล่าวคือ เนื้อหาของ ตำนานไม่ได้กล่าวถึงกำเนิดพระนางจามเทวี แต่จะเน้นเรื่องราวตั้งแต่กฤษี 2 ตนสร้างเมืองลำพูน มีคำ บรรยายได้ภาพทุกภาพ เนื้อหาที่เริ่มต้นด้วยการกล่าวถึงกฤษี 2 ตนสร้างนครหริภุญชัย ได้ให้คณะยะ อำมาตย์ถวายสาสน์พระเจ้ากรุงละโว้ พระนางจามเทวีเสด็จถึงสามเงา ขบวนแห่พระนางพระนาง จามเทวีเสด็จเข้าเมือง อภิเชกพระนางจามเทวีครองเมืองหริภุญชัย พระนางจามเทวีประสูติ พระโอรสแฝด ขุนหลวงมิ่งคะกำลังพุ่งเสนา พระโอรสแฝดทำศึกกับขุนหลวงมิ่งคะ พระโอรสแฝด ชนะขุนหลวงมิ่งคะ พระนางจามเทวีเสด็จกลับจากเมืองเขลางค์นคร เหตุการณ์ถวายพระเพลิงพระ นางจามเทวี และภาพสุดท้ายเป็นรูปสุวรรณจังโกฏิเจดีย์ (กู่กุด) ที่บรรจุอัฐิพระนางเจ้าจามเทวี

ภาพที่ 7 จิตรกรรมพระนางจามเทวีที่วัดจามเทวีตอนพระโอรสแฝดสร้างกู่กุด

จะเห็นได้ว่าภาพจิตรกรรมฝาผนังที่วัดจามเทวี มีเนื้อหาส่วนใหญ่เน้นที่ความเป็นกษัตริย์ของพระนางจามเทวี โดยเชื่อมโยงตำนานของพระนางจามเทวีเข้ากับตำนานของวัดแห่งนี้ เริ่มตั้งแต่พระนางจามเทวีเป็นราชธิดาแห่งกรุงละโว้และได้เดินทางมาที่เมืองหริภุญชัย กล่าวถึงความขัดแย้งระหว่างพระนางจามเทวีกับขุนหลวงมั่งคั่งหรือขุนหลวงวิรังคะเล็กน้อย หลังจากนั้นพระนางจามเทวีก็ได้เดินทางสร้างเมืองเขลางค์นครจนกระทั่งสิ้นพระชนม์ภาพสุดท้ายซึ่งเป็นภาพสำคัญที่สุดเนื่องจากมีความเกี่ยวข้องกับวัดจามเทวี กล่าวคือ ภายหลังจากพระนางจามเทวีสิ้นพระชนม์ พระโอรสแฝดของพระนางจามเทวีได้สร้างกู่กุดหรือสุวรรณจังโกฏิเจดีย์ไว้ที่วัดจามเทวีแห่งนี้

3. วัดมหาวน

วัดมหาวน มีเนื้อหาของภาพจิตรกรรมฝาผนัง ที่ตรงกับ แบบเรื่อง*กำเนิดพระนางจามเทวี* กลุ่ม “นางอุสาคี” เช่นเดียวกับวัดพระพุทธรูปห้วยต้ม คือตำนานกลุ่มนี้มีเนื้อหาที่ว่าพระนางจามเทวีมีพระนามเดิมคือ อุสาคี หนานเสละ คือลุงของพระนางจามเทวีได้พาตัวอุสาคีหนีโรคภัยแล้วนำไปวางไว้ในดอกบัวใหญ่ดอกหนึ่ง แล้วหมดแรงเสียชีวิตอยู่ใกล้สระนั้นเอง แต่ภาพจิตรกรรม ฝาผนังที่วัดพระพุทธรูปห้วยต้มมีเนื้อหาตำนานพระนางจามเทวีครบถ้วนกว่าวัดมหาวน เนื่องจากภาพจิตรกรรมฝาผนังวาดไว้อยู่บริเวณรอบพื้นที่อนุสาวรีย์ของวัดซึ่งมีพื้นที่ที่กว้างกว่ามาก ทำให้สามารถถ่ายทอดตำนานพระนางจามเทวีได้อย่างละเอียด

ในขณะที่วัดมหาวนจะมีภาพจำนวนน้อย เนื่องจากภาพจิตรกรรมฝาผนังที่วัดมหาวนจะอยู่ในโบสถ์ซึ่งมีขนาดไม่ใหญ่มาก มีทั้งสิ้น 9 ภาพ มีคำบรรยายใต้ภาพ ดังรายละเอียดต่อไปนี้

1. พระนางจามเทวีในวัยเด็กที่ถูกผู้เป็นลุงนำมาฝากไว้ในดอกบัวเพื่อหนีโรคอหิวาตกโรค
2. พระนางจามเทวีอยู่ในดอกบัว ฤๅษีวาสุเทพใช้วิ (พัด) มาซ้อนร่างพระนางไว้
3. เมื่อปีมะเส็งพ.ศ. 1200 พระฤๅษีโสณันโทและชาวเมืองได้ทูลอัญเชิญพระนางจามเทวีขึ้นครองเมืองหริภุญชัย
4. ขุนหลวงมะลังคะส่งทูตมาสู่ขอเป็นมเหสีแต่พระนางไม่ชอบจึงให้พุงเสนาจากเชียงใหม่ถึงหริภุญชัยจึงจะยินยอม
5. หลวงมะลังคะสวมหมวกที่พระนางทำจากผ้านุ่ง จึงทำให้อิทธิฤทธิ์ของหลวงมะลังคะอ่อนลงและพุงเสนาไม่ถึงเมืองหริภุญชัย

6. ขุนหลวงมะลิสังคะโอรสที่ไม่สำเร็จประกาศจะยกทัพมายึดเมืองและพระนางพระฤๅษีจึงสร้างพระต่าง ๆ ไว้เพื่อคุ้มกัน
7. พระฤๅษีทำสมาธิเพ่งจิตปลุกเสกพระต่าง ๆ ด้วยอิทธิฤทธิ์เวทย์มนต์คาถาเพื่อให้เกิดความขลังแก่พระที่จะแจก
8. หลังจากที่ทำพิธีปลุกเสกพระต่าง ๆ เสร็จแล้วก็แจกให้ชาวเมือง พระที่เหลือแยกเก็บไว้ ส่วนพระรอดไว้ที่วัดมหาวัน
9. ทรงแต่งตั้งเจ้ามหันตยศขึ้นครองเมืองพร้อมเจ้าอนันตยศเป็นมหาอุปราชและอภิเษกกับธิดาฝาแฝดของขุนหลวงวิลังคะ และเสด็จไปเขลางค์นคร พระนางจามเทวีเสด็จสวรรคตและพระโอรสประชุมเพลิงสร้างสถูปอัฐิและอนุสาวรีย์ไว้

จะเห็นได้ว่าวัดมหาวันภาพส่วนใหญ่เน้นบทบาทของพระฤๅษีคู่กับพระนางจามเทวี และเน้นที่มาของการสร้างพระรอด วัดถุมงคลที่มีชื่อเสียงของวัดมหาวัน ดังตัวอย่างภาพต่อไปนี้

ภาพที่ 8 จิตรกรรมฝาผนังที่วัดมหาวันตอนกำเนิดพระนางจามเทวี

ภาพที่ 9 จิตรกรรมฝาผนังที่วัดมหาวันตอนพระฤๅษีปลุกเสกพระรอด

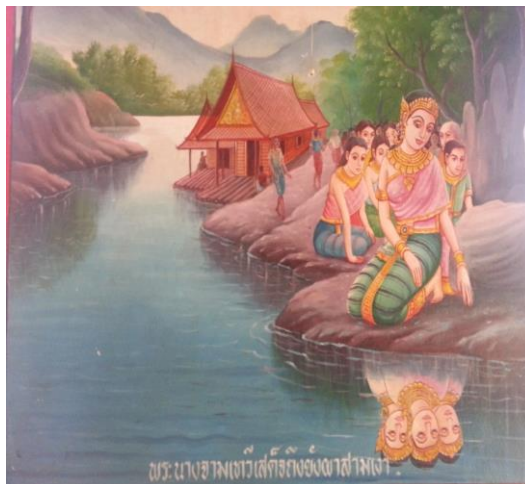
ภาพที่ 10 จิตรกรรมฝาผนังที่วัดมหาวันตอนพระฤๅษีแจกพระรอดให้ชาวเมือง

4. วัดศรีบุญเรือง

จิตรกรรมที่เกี่ยวกับพระนางจามเทวีที่วัดศรีบุญเรือง มีจำนวน 6 ภาพ ดังนี้

1. ฤๅษีสองตนสร้างนครหริภุญชัย
2. ควะยะยะอำมาตย์กราบทูลพระเจ้ากรุงละโว้
3. พระนางจามเทวีเสด็จถึงยังผาสามเงา
4. ขบวนแห่พระนางจามเทวีเข้าเมือง
5. อภิเชกพระนางจามเทวีขึ้นครองเมืองหริภุญชัยเป็นปฐมกษัตริย์แห่งหริภุญชัย
6. พระนางจามเทวีประสูติโอรสฝาแฝด ให้นามว่า มหันตยศ และ อนันตยศแล้ว

ให้ครองนครสืบต่อมา

ภาพที่ 11 จิตรกรรมฝาผนังที่วัดศรีบุญเรืองตอนพระนางจามเทวีเสด็จถึงผาสามเงา

5. วัดพระพุทธรบาทตากผ้า

วัดพระพุทธรบาทตากผ้ามีรูปจิตรกรรมฝาผนังที่เกี่ยวกับพระนางจามเทวีจำนวน 1 ภาพ ผู้วาดคือนาย อาคม ไชยสิทธิ์ วาดเมื่อวันที่ 1 มิถุนายน 2533 คือภาพเหตุการณ์ที่พระนางจามเทวีเสด็จมาสร้างอุโมงค์ครอบรอยพระพุทธรบาท สนับสนุนโดยร้านจามเทวีโฟโตล้าปูน เนื้อหาของภาพเป็นภาพที่พระนางจามเทวีเป็นกษัตริย์กำลังสั่งเหล่าทหารและมีรูปคนงานกำลังสร้างอุโมงค์เพื่อครอบรอยพระพุทธรบาท

ภาพที่ 12 พระนางจามเทวีสร้างอุโมงค์ครอบพระพุทธรบาทที่วัดพระพุทธรบาทตากผ้าจังหวัดตาก

6. วัดกุหลุมมก จังหวัดลำพูน

วัดกุหลุมมก หรือ วัดธรรมนิยาราม มีภาพจิตรกรรมฝาผนังพระนางจามเทวีเพียงเดียว คือ ภาพพระนางจามเทวีได้ให้พลธนูยิงธนูเสียงทายเป็นอาชญากรรมที่เหมาะสมในการสร้างวัด ดังที่ตำนานจามเทวีวงศ์ได้กล่าวถึงตอนนี้ว่า “เมื่อมีคนมามุ่งดูเป็นจำนวนมากพระนางจามเทวีจึงให้สาวใช้ถามคนเหล่านั้นว่า “คุณพ่อแม่ทั้งหลาย แต่นี้ถึงเมืองหริภุญชัยยังประมาณมากน้อยดังหรือจัดหอดจา” เมื่อได้ยินเช่นนั้นชาวบ้านจึงตอบว่า “ข้าแต่มหाराชเทวีเจ้า แต่นี้ถึงเมืองหริภุญชัยนั้น ดังข้าทั้งหลาย ได้ยินมาว่าหนึ่งโยชน์แลนา” เมื่อได้ยินดังนั้นพระนางจามเทวี จึงมีรับสั่งตรัสปรึกษาแก่หมู่อำมาตย์ราชครูทั้งหลายว่า เราควรจะทำอย่างไรตั้งเวียงพักอยู่ ณ ที่นี้ก่อน ยังมีควรรับร้อนเข้าไปในยามนี้ อำมาตย์ราชครูทั้งหลายก็เห็นชอบ พระนางจามเทวีจึงปรึกษาว่าเราควรจะทำอย่างไรตั้งเวียงนั้น ณ ตรงจุดใดดีเหล่าอำมาตย์ราชครูโหราจารย์ทั้งหลายจึงทูลถวายความเห็น ว่า ควรจะเสด็จตามเคยมาแต่ก่อน จากนั้นพระนางจามเทวีจึงได้สั่งนายฉม้งธนูว่า “เราจักตั้งบ้านอยู่ทิศเหนือก่อนหินนี้ ท่านจงยิงธนูเสียงมหา มงคลสถานไปให้แก่เราเถิด” จากนั้นนายฉม้งธนูจึงได้ตั้งพลีกรรมธนูแล้วก็ขึ้นสายพาดปืนธนู บ่ายหน้าเฉพาะทิศอุดรแล้วก็ลั่นลูกธนูออกไปแล้วมาตกตรงที่ตั้งเจดีย์ในวัดกุหลุมมก ลูกธนูที่เสียงทายเป็นอาชญากรรมตั้งอยู่เป็นอันดี ก็ทรงทราบว่าเป็นชัยภูมิอุดมสมควรยิ่งนัก พระนางจามเทวีจึงให้ราชบัณฑิตไปอาราธนาถามพระมหาเถระว่า ลูกธนูตกลง ณ ที่ใดเราควรจะทำประการใดดีก่อน พระมหาเถระจึงถวายตอบว่า มหาราชเทวีเจ้านำพระพุทธรูปมาแต่กรุงละโว้ควรจะทำอย่างไรพระศาสนา ณ ผืนแผ่นดินหริภุญชัยก่อนซึ่งพระนางฯ ก็เห็นชอบด้วย จึงทรงจัดการให้มีการสร้างพระอารามขึ้น ทรงให้ก่อมหาเจดีย์ ณ ตรงลูกธนูปักแล้วบรรจุพระบรมธาตุและสร้างพระอุโบสถ ดังภาพต่อไปนี้

ภาพที่ 13 จิตรกรรมฝาผนังวัดกุหลุมมก ตอนยิงธนูเสียงทายเป็นอาชญากรรม

7. ศาลเจ้าพ่อเตโค จังหวัดลำพูน

เจ้าพ่อเตโค คือ เลื้อเมืองหริภุญชัย คนในชุมชนเชื่อว่า คือ นายคะวะยะ ในตำนานพระนางจามเทวี ผู้ที่เป็นชนพื้นเมืองดั้งเดิมก่อนที่พระนางจามเทวีจะเดินทางมาปกครองเมือง ในตำนานได้กล่าวถึง นายคะวะยะไว้ว่า เป็นกำลังสำคัญในการช่วยพระฤๅษีสถาปนากองเมืองและยังเป็นทูตเชิญพระนางจามเทวีให้มาเป็นกษัตริย์ปกครองเมืองหริภุญชัยอีกด้วย

ปัจจุบัน ศาลเจ้าพ่อเตโค จังหวัดลำพูน ตั้งอยู่ในชุมชนท่าขาม – บ้านฮ่อม จังหวัดลำพูน ผู้ที่มีบทบาทในการสร้างศาลคือ ประสิทธิ์ เพชรรักษ์ พระราชมหาเจดีย์บาลเจ้าคณะจังหวัดลำพูน และเจ้าอาวาสวัดพระธาตุหริภุญชัย เริ่มก่อตั้งอย่างเป็นทางการเมื่อปีพ.ศ. 2543 ต่อมา พ.ศ. 2546 ได้มีการเททองหล่อเพื่อหล่อรูปเจ้าพ่อเตโคขึ้น พร้อมกับเขียนภาพประวัติเจ้าพ่อเตโคและการสร้างเมืองหริภุญชัย มีทั้งสิ้น 7 ภาพ ได้แก่ ภาพการสำรวจและการสร้างเมืองของพระฤๅษีและนายคะวะยะ 1 ภาพ ภาพชีวประวัติของนายคะวะยะ 4 ภาพ และภาพประเพณีล้านนา 2 ภาพ

ภาพที่ 14 นายเตโคควบคุมขบวนแพเดินทางมานครหริภุญชัย และเหล่าพระฤๅษี, นายเตโคสำรวจพื้นที่

ภาพที่ 15 เหล่าพระฤๅษีทั้งสามและนายเตโค จัดพิธีราชาภิเษกพระนางจามเทวี

ภาพที่ 16 ยักษ์เตโคขุนพลของพระนางจามเทวีนำกองทัพออกต่อสู้กับกองทัพหลวงมลิङคะ

ภาพที่ 17 พิธีอภิเษกสมรสราชบุตรฝาแฝดของพระนางจามเทวีกับธิดาทั้งสองของขุนพลเตโค

8. วัดพระบาทแก้วข้าว อำเภอฮอด จังหวัดเชียงใหม่

วัดพระบาทแก้วข้าว มีภาพจิตรกรรมฝาผนังเกี่ยวกับพระนางจามเทวี ลักษณะของภาพวาดมีเนื้อหาเกี่ยวกับพระนางจามเทวีในท่าทางที่เป็นกษัตริย์นักรบ พร้อมด้วยช้างปู่ก่า งาเขียว ช้างคู่พระทัย สอดคล้องกับตำนานประวัติ อำเภอฮอด ซึ่งเป็นที่ตั้งของวัดพระบาทแก้วข้าวว่า ก่อนขบวนรีพลของพระนางจามเทวีจะเดินทางถึงทริภุญชัย ขณะถึงเขตเมืองพิสดารนคร (ปัจจุบันคือ อำเภอฮอด) พระองค์ทรงหยั่งรากพระพุทธศาสนาไว้ ณ ดินแดนแห่งนี้ก่อนสถานที่อื่น ทั้งนี้เพื่อสืบสานพุทธศาสนายังดินแดนแห่งนี้ พระนางจามเทวีโปรดให้มีการสร้างวัดวาอาราม เจดีย์ พระพุทธรูป หยั่งรากพระพุทธศาสนา สร้างเป็นเวียงเล็ก และทรงแต่งตั้งอำมาตย์ผู้ติดตาม ปกครอง และทะนุบำรุงพระพุทธศาสนา ก่อนจะเสด็จจากไป ดังภาพต่อไปนี้

ภาพที่ 18 พระนางจามเทวีกับช้างป่าแก้งเชียง

8. วัดพระนอนป่าเกิดถี่ อำเภอสาร์ภี จังหวัดเชียงใหม่

วัดพระนอนป่าเกิดถี่ ตั้งอยู่บ้านป่าเกิดถี่ หมู่ที่ 4 ตำบลยางเนิ้ง อำเภอสาร์ภี จังหวัดเชียงใหม่ เว็บไซต์เทศบาล ยางเนิ้ง (เทศบาลยางเนิ้ง จังหวัดเชียงใหม่, 2560: ออนไลน์) ได้กล่าวถึง พระนอนที่วัดแห่งนี้เป็นศิลปะที่สร้างขึ้นในยุคทองของนางจามเทวี **สารานุกรมวัฒนธรรมไทยภาคเหนือ** (ไข่มุก อุทยานลี, 2542: 4449 – 4450) ได้กล่าวว่า พระนางจามเทวีและเชื้อพระวงศ์ทำนุบำรุงวัดพระนอนป่าเกิดถี่ตลอดมา

ผู้สร้างได้เลือกนำเหตุการณ์ในตำนานดังกล่าวมาสร้างจิตรกรรมฝาผนัง ไว้ที่เพดานด้านหลังพระนอน ดังภาพต่อไปนี้

ภาพที่ 19 พระนางจามเทวีกำลังสั่งการนายช่างที่บูรณะวัดพระนอนป่าเกิดถี่

ในภาพประกอบไปด้วย พระนางจามเทวีในชุดนางกษัตริย์ มีเหล่าข้าราชการคอยรับใช้ดูแล มีภาพชาวบ้านกำลังบูรณะพระนอน และชาวบ้านอีกกลุ่มหนึ่งกราบทูลพระนางจามเทวีเกี่ยวกับการบูรณะพระนอน ภาพดังกล่าวสะท้อนให้เห็นการเลือกนำเหตุการณ์ที่แสดงให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างพระนางจามเทวีกับวัดพระนอนป่าเกิดถิ่นนี้ ทำให้ตำนานเด่นชัดเป็นรูปธรรมยิ่งขึ้น ช่วยให้รู้สึกรู้ว่าวัดแห่งนี้เป็นวัดที่พระนางจามเทวีได้บูรณะเมื่อครั้งสมัยพระนางเป็นกษัตริย์อยู่จริง

จากจิตรกรรมฝาผนังทั้งหมดสังเกตว่าทุกวัดที่มีภาพของพระนางจามเทวี จะมีภาพจิตรกรรมประวัติพระพุทธรเจ้า ประวัติวัด หรือประวัติของครูบาผู้สร้างวัด ภาพต่าง ๆ ล้วนมีคำบรรยายใต้ภาพทั้งสิ้น ทำให้ตำนานของพระนางจามเทวีถูกนำมาผลิตซ้ำอีกครั้ง เรื่องราวของพระนางจามเทวีจึงยังคงดำรงอยู่ในสังคมปัจจุบัน ในด้านเนื้อหาที่นำมาผลิตซ้ำของแต่ละวัด พบว่า จิตรกรได้นำตำนานต่างฉบับกันมาเป็นข้อมูลในการวาดพร้อมคำบรรยายแบ่งได้เป็นสองกลุ่มคือ กลุ่มแรก เริ่มภาพตั้งแต่กำเนิดพระนางจามเทวี กลุ่มที่สอง เริ่มภาพตั้งแต่ฤๅษีสร้างเมือง โดยไม่มีเนื้อหาเกี่ยวกับชาติกำเนิดของพระนางจามเทวีแต่อย่างใด

ในขณะที่บางวัดเน้นย้ำเรื่องราวในตำนานแตกต่างกัน โดยจะเน้นเรื่องราวที่มีความเกี่ยวข้องระหว่างพระนางจามเทวีกับประวัติของวัด เช่น วัดมหาวัน มีประวัติว่าเป็นวัดที่มีการสร้างพระรอดในสมัยพระนางจามเทวี ดังนั้นภาพที่ปรากฏส่วนใหญ่ก็เป็นเรื่องของฤๅษีสร้างพระรอด ในขณะที่วัดอื่นไม่ปรากฏภาพเหล่านี้ เช่นเดียวกับวัดจามเทวี ที่มีการเน้นย้ำภาพของสุวรรณจังโกฏิเจดีย์(กุฎ) ของวัดจามเทวี ซึ่งเป็นสถานที่ที่บรรจุพระบรมอัฐิของพระนาง

อย่างไรก็ตาม ถึงแม้ภาพจิตรกรรมทั้งสองกลุ่มจะมีเนื้อหาที่แตกต่างกันบ้างในรายละเอียด แต่อนุภาคที่สำคัญเกี่ยวกับพระนางจามเทวีที่ยังคงอยู่ในรูปภาพ ได้แก่

- พระนางจามเทวีเป็นธิดากรุงละโว้
- ฤๅษีให้ทูตเชิญพระนางครองนครหริภุญชัย
- พระนางเดินทางระหว่างทางเกิดสถานที่ต่าง ๆ
- พระนางจามเทวีประสูติโอรสแฝด
- ช้างป่าฆ่าเขี้ยวถวยตัว
- พระนางจามเทวีสร้างเมืองเขลางค์นคร
- พระนางจามเทวีออกบวช
- พระนางจามเทวีสิ้นพระชนม์

ยกเว้นภาพจิตรกรรมที่วัดพระพุทธบาทตากผ้า วัดกู่ละมั่ง และวัดพระนอนป่าเกิดถี่ ที่มีเพียงการเลือกวาดภาพเฉพาะเหตุการณ์ที่เชื่อมโยงระหว่างประวัติวัดกับพระนางจามเทวีเท่านั้น ซึ่งผู้วิจัยจะวิเคราะห์ในหัวข้อลักษณะการผลิตซ้ำตำนานพระนางจามเทวีลำดับต่อไป

3.1.3 ประติมากรรม

การผลิตซ้ำตำนานพระนางจามเทวีในลักษณะประติมากรรม ได้แก่ ภาพปั้นลายนูนบริเวณอนุสาวรีย์พระนางจามเทวี สร้างแล้วเสร็จในพ.ศ. 2546 มีการทำบุญและจัดการแสดงแสงสีเสียงเพื่อเฉลิมฉลองอนุสาวรีย์พระนางจามเทวีและภาพปั้นประวัติศาสตร์เมืองลำพูนเมื่อวันที่ 12 สิงหาคม 2546

ในเนื้อหาของภาพปั้นลายนูนเป็นเรื่องเล่าเกี่ยวกับประวัติศาสตร์เมืองลำพูนบริเวณกำแพงฉากหลังอนุสาวรีย์พระนางจามเทวี เพื่อเป็นการอนุรักษ์และนำเสนอประวัติศาสตร์เมืองลำพูนตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ดังคำกล่าว ของ ประภัสร์ ภูเจริญ นายกเทศมนตรีเมืองลำพูนในขณะนั้น ที่ได้กล่าวถึงวัตถุประสงค์ของการจัดสร้างภาพประติมากรรมไว้ว่า

“เพื่อสร้างให้เป็นอนุสรณ์สถานให้สมพระเกียรติในพระบารมีพระองค์ท่าน บอกกล่าวเรื่องราวตามประวัติศาสตร์ของเมืองลำพูนอย่างถูกต้องชัดเจนในทิศทางเดียวกัน ทั้งนี้เพื่อให้เป็นแหล่งศึกษาค้นคว้าหาความรู้ของอนุชนรุ่นหลัง ๆ และรุ่นต่อ ๆ ไปให้ทราบเรื่องราว” (เทศบาลเมืองลำพูน, 2546: คำนำ)

เรื่องราวหรือเนื้อหาของภาพประติมากรรมเหล่านี้เป็นเรื่องราวประวัติศาสตร์ของเมืองลำพูนโดยอ้างอิงหลักฐานจาก **ตำนานมูลศาสนา** และเอกสารประวัติศาสตร์ต่าง ๆ มีจำนวน 8 ภาพ ได้แก่

1. ปฐมกาลก่อนกำเนิดอาณาจักรหริภุญชัย
2. พระนางจามเทวีเสด็จครองเมืองหริภุญชัย
3. พญาอาทิตย์ราชากับการกำเนิดของพระธาตุเจ้าหริภุญชัย
4. พญาสรรพสิทธิ์กับความศรัทธาในพระพุทธศาสนา
5. พญามังรายตีเมืองหริภุญชัย
6. หริภุญชัยในฐานะส่วนหนึ่งของเชียงใหม่และล้านนาประเทศ

7. หริภุญชัยในยุคเมืองประเทศราชของราชอาณาจักรสยาม
8. ลำพูนยุคผนวกเป็นส่วนหนึ่งของราชอาณาจักรสยาม

ภาพที่เกี่ยวข้องกับพระนางจามเทวีที่ถูกนำมาผลิตซ้ำคือ ภาพที่ 2 ที่ว่าด้วยเรื่องราวตอนที่พระนางจามเทวีเสด็จครองเมืองหริภุญชัย ดังนี้

ภาพที่ 20 ประติมากรรมเรื่องราวพระฤๅษีและพระนางจามเทวี ที่จังหวัดลำพูน

สิ่งที่ปรากฏในภาพนี้คือ เรื่องราวของการสร้างเมืองของพระฤๅษีแล้วได้ทูลเชิญพระนางจามเทวีจากละโว้ขึ้นมาปกครองเมือง พระนางได้ทรงนำคณะสงฆ์ นักปราชญ์ และช่างผู้เชี่ยวชาญสาขาต่างๆ มาจากเมืองละโว้ด้วย ทางด้านขวามือของภาพจะเห็นรูปพระพุทธรูปและธรรมจักร ซึ่งสะท้อนแนวความคิดการเชื่อมโยงระหว่างศาสนากับพระนางจามเทวีไว้ด้วยกัน สอดคล้องกับตำนานพระนางจามเทวีที่ได้กล่าวถึงการที่พระนางจามเทวีได้ทรงละทางโลกหันหน้าเข้าสู่ทางธรรมนุ่งขาวห่มขาว เข้าวัดถือศีลในช่วงบั้นปลายของชีวิต ดังนั้น จะเห็นได้ว่าพระนางจามเทวีทรงเป็นแบบอย่างที่ดีให้เหล่าเสนาอำมาตย์และประชาชนถือปฏิบัติเป็นแบบอย่าง อีกทั้งทรงทำนุบำรุงพระพุทธศาสนาให้เจริญรุ่งเรืองเสมอมาตลอดการครองราชย์

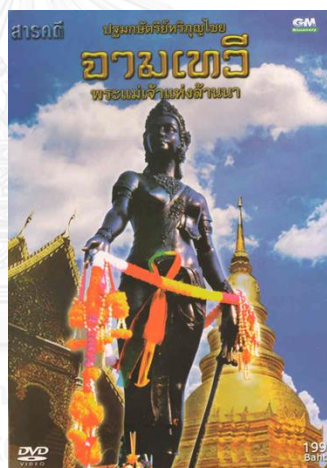
3.1.4 เทคโนโลยีสมัยใหม่

จากการเก็บข้อมูลพบว่า มีการผลิตซ้ำตำนานพระนางจามเทวีผ่านเทคโนโลยีสมัยใหม่หลายลักษณะด้วยกัน ได้แก่ 1. การใช้แผ่นบันทึกข้อมูล และ 2. การสร้างเป็นละครโทรทัศน์

3.1.4.1 การใช้แผ่นบันทึกข้อมูล

ปัจจุบันตำนานพระนางจามเทวีถูกเผยแพร่ผ่านการใช้แผ่นบันทึกข้อมูล นำเสนอในรูปแบบของสารคดี ได้แก่ สารคดีพระนางจามเทวี ผู้ผลิตคือ บริษัท GM DISCOVERY INTERNATIONAL จำกัด

บริษัท GM DISCOVERY INTERNATIONAL จำกัด ได้ผลิตสารคดีเกี่ยวกับพระราชประวัติของพระนางจามเทวีในชื่อชุดว่า “ปฐมกษัตริย์ศรีสุพรรณภูมิ จามเทวี พระแม่เจ้าแห่งล้านนา” สารคดีคือ สมเกียรติ เรือนประภัสสร ผู้เขียนบท ติณณภัสส์ เตชินท์ อัครวินท์ อำนวยการผลิต

ภาพที่ 21 หน้าปกสารคดีพระนางจามเทวี

เนื้อหาในบทสารคดีส่วนใหญ่ นำมาจากตำนานสำนวนพื้นบ้านของ สุทรวารี สุวรรณภาชน์ ทั้งนี้เนื่องจากมีความสอดคล้องกันทั้งชื่อของบุคคลที่เกี่ยวข้องกับพระนางจามเทวี เช่น กษัตริย์กรุงลพบุรี พระนามว่า พระเจ้านพรัตน์ บทสนทนาต่าง ๆ เช่น ตอนที่พระนางจามเทวีจะออกรบกับเจ้าชายโกสัมพี และราชทินนามของพระนางจามเทวีที่กษัตริย์กรุงลพบุรีพระราชทินนามให้ ซึ่งไม่พบในตำนานสำนวนใดแม้กระทั่งการระบุวันเดือนปีต่าง ๆ สารคดีชุดนี้ก็นำมาจากตำนานสำนวนของสุทรวารี สุวรรณภาชน์ ทั้งสิ้น

เนื้อหาในสารคดีกล่าวถึงพระราชประวัติพระนางจามเทวีสรุปได้ว่า พระนางจามเทวี เดิมชื่อว่า กุมารีวิ เป็นบุตรของเศรษฐีชาวหนองตู่ ภายหลังถูกนักษัตรคาบตัวไป ฤๅษีเพ่งกระแสดูให้นักษัตรปล่อยตัว กุมาริตกลงมาในดอกบัว ฤๅษีใช้พัดซ้อนร่างขึ้นมา กุมารีวิจึงได้เป็นบุตรบุญธรรมพระฤๅษีและมอบหมายให้พญาวานรเป็นผู้ดูแล พระฤๅษีได้สอนวิชาต่าง ๆ ให้แก่กุมารีวิ ภายหลังพระฤๅษีได้ส่งพระนางจามเทวีไปยังเมืองละโว้พร้อมกับเหล่าวานร นาวายนต์ของนางได้มาหยุดที่หน้าวัดชัยมงคลแห่งเมืองละโว้ซึ่งเป็นท่าโดยเสด็จทางชลมารคของกษัตริย์ละโว้ ชาวประชาต่างแตกตื่นล่องรู้ไปถึงกษัตริย์แห่งเมืองละโว้ คือ พระเจ้าพนรัตน์และพระนางมัทนาเทวีจึงได้เสด็จพระราชดำเนินไปทอดพระเนตร โหรหลวงได้ทำนายว่า กุมารีวิเป็นเด็กที่มีบุญญาธิการประเทศใดที่กุมารินี้สถิตอยู่ประเทศนั้นจะเจริญรุ่งเรือง อีกทั้งกษัตริย์ละโว้ทั้งสองพระองค์ไม่มีพระราชโอรสหรือพระธิดา ด้วยเหตุนี้กษัตริย์ทั้งสองพระองค์จึงรับพระนางจามเทวีได้เป็นบุตรบุญธรรมโดยมีพระพี่เลี้ยงเกษวดีและปทุมวดีคอยสั่งสอนศิลปวิทยาการต่าง ๆ เมื่อเจ้าหญิงจามเทวีได้เจริญชันษา พระองค์มีพระสิริโฉมงดงามทำให้เจ้าชายจากกรุงโกสัมพีนามาสู่ขอแต่ทางเมืองละโว้ปฏิเสธ เนื่องจากเจ้าหญิงจามเทวีได้ทรงหมั้นกับเจ้าชายรามราชแล้วทำให้ทางโกสัมพีไม่พอใจจึงเกิดสงครามขึ้น พระนางจามเทวีอาสารบกับโกสัมพีจนชนะศึก ภายหลังฤๅษีสุเวทได้ทูลเชิญเจ้าหญิงมายังหริภุญชัยซึ่งเป็นเมืองที่สร้างขึ้นใหม่แทนเมืองบูรพนครที่ถูกน้ำท่วม ก่อนเดินทางเจ้าหญิงได้ให้ประสูติพระโอรสเผดนามว่า เจ้ามหันตยศและเจ้านันตยศ หลังจากนั้นจึงออกเดินทางโดยพระสวามีได้เสด็จตามมาส่งถึงนครน่านฟ้า ส่วนผู้ที่ร่วมเดินทางจนกระทั่งถึงเมืองหริภุญชัย คือ พระโอรสเผด เจ้าหญิงเกษวดี เจ้าหญิงปทุมวดี ระหว่างทางที่เจ้าหญิงจามเทวีหยุดพักหรือเดินทางผ่านกลายมาเป็นชื่อบ้านนามเมืองของสถานที่แห่งนั้น เมื่อถึงนครหริภุญชัย เจ้าหญิงได้รับการสถาปนาเป็นกษัตริย์หริภุญชัย นามว่าพระนางจามเทวี พระนางได้ทรงวางระเบียบการปกครอง สร้างเวียงหน้าด่าน ตำนานได้กล่าวถึงช้างพลายงาเขียว ภายหลังได้กลายมาเป็นช้างคู่บารมีของพระนางจามเทวี ระหว่างที่พระนางจามเทวีครองราชย์อยู่นั้นได้เกิดอุปสรรคต่าง ๆ มากมายแต่พระนางจามเทวีก็ทรงประสบความสำเร็จและเอาชนะอุปสรรคได้ทุกครั้ง เช่นการประลองปัญหารธรรม ระหว่างเมืองละโว้กับหริภุญชัย หรือการทำสงครามกับขุนหลวงวิรังคะ พระราชกรณียกิจที่สำคัญของพระองค์คือการสร้างเขลางค์นคร ช่วงบั้นปลายของชีวิต พระนางได้ครองสมณเพศจวบจนกระทั่งสิ้นพระชนม์

อย่างไรก็ตาม สารคดีชุดนี้ได้ตัดเนื้อหาที่เป็นรายละเอียดคือเหตุการณ์ที่พระนางสร้างศาสนสถานหรือการกลายมาเป็นชื่อภูมิบ้านนามเมือง ระหว่างที่พระนางจามเทวีเดินทางออกไปคงเหลือไว้แต่โครงเรื่องที่สำคัญเท่านั้น

3.1.4.2 การสร้างเป็นละครโทรทัศน์

จากการสำรวจข้อมูลด้านการผลิตซ้ำ พบว่า มีการนำตำนานพระนางจามเทวีมาผลิตซ้ำในรูปแบบของละครโทรทัศน์ คือละครชุดเรื่อง **วีรชนคนกล้า ตอนจามเทวี** ดังรายละเอียดต่อไปนี้

ภาพที่ 22 หน้าปกแผ่นบันทึกละครโทรทัศน์เรื่องจอมนางจามเทวี

ภาพจาก <http://www.lover-dvd.com>

วีรชนคนกล้า ตอน จอมนางจามเทวี ออกอากาศในพ.ศ. 2552 เป็นบทประพันธ์ ของ แรเงา (นามปากกา) บทโทรทัศน์ โดย ขวัญเหวา วรיתהา นิลคุหา แสดงเป็นพระนางจามเทวี ดำเนินการสร้าง โดย บริษัท กันตนา กรุ๊ป จำกัด ออกอากาศทางสถานีวิทยุโทรทัศน์กองทัพบก ช่อง 5

เรื่องราวเริ่มด้วยการเล่าประวัติของเจ้าหญิงแห่งลพบุรี ผู้นำความเจริญมาสู่นครหริภุญชัย พระนางได้สร้างความเจริญให้หริภุญชัย ทั้งด้านพุทธจักรและอาณาจักร ตามประวัติศาสตร์ได้กล่าวไว้ว่าพระนางเป็นกษัตริย์ผู้กล้าหาญพระองค์หนึ่งในประวัติศาสตร์ชาติไทย

หลังจากนั้นเริ่มเข้าสู่เนื้อเรื่อง คือตอนที่พระนางจามเทวีลงไปในแพหน้าอาศรมของฤๅษี แพหลุดลอยตามน้ำไป พระพี่เลี้ยงทั้งสองคือเกษวดีกับปทุมวดีพร้อมขุนทหาร คือ ขุนสิงห์คำกับขุนมาอินทร์เร่งติดตามไปแต่ไม่ทันฤๅษีบอกว่าเป็นการแสดงบุญบารมีของจามเทวี แพของเทวีมาติดที่ปากแพรก เจ้าชายรามราชแห่งรัตนนครช่วยเอาไว้ พระสนมอินทรมณีจิตใจที่ได้ทราบข่าวเพราะคิดว่าจามเทวีคงไม่รอดชีวิต ขุนแก้วศิลาแม่ทัพลอบเป็นชู้กับอินทรมณีแจ้งข่าวว่าแท้จริงแล้วจามเทวีรอดชีวิต พระเจ้านพรัตน์ทรงขอเจ้าชายรามราชจากรัตนนครมาเป็นโอรสบุญธรรม โปรดเกล้าฯให้ครองเมืองประเทศราชคือเมืองรามนคร อินทรมณีวางแผนอยากให้รามราชได้อภิเษกกับเจ้าแก้วรัตนาริธาของตน

ภายหลังจากที่เจ้าชายรามราชสร้างบ้านแปงเมืองสำเร็จก็ได้อภิเษกกับพระนางจามเทวี ทำให้แก้วรัตนาลัยใจมากจนผูกคอตาย หลังจากที่แก้วรัตนาลัยตาย ทำให้พระสนมมณีอินทร์เสียพระทัยมากจึงได้ส่งสาสน์ไปยังเมืองโกสัมพีนครให้ยกทัพมาตีเมืองลวปุระ และเมืองรามนคร ทำให้เจ้าชายรามราชสิ้นพระชนม์ในสงคราม แต่อย่างไรก็ตามในที่สุดพระนางจามเทวีก็สามารถปกป้องเมืองไว้ได้ และได้ฆ่าเจ้าชายโกสัมพีนครสิ้นพระชนม์ ระหว่างที่พระนางจามเทวียกทัพไปรบกับเจ้าชายโกสัมพีนคร พระสนมมณีอินทร์ได้นำทหารเข้ายึดเมืองลวปุระ โดยจับเจ้านพรัตน์และพระมารดาของพระนางจามเทวีเป็นตัวประกัน

ในขณะนั้นพระอาจารย์ของพระนางจามเทวีล่วงรู้เหตุการณ์จึงได้ส่งสาสน์มาให้พระนางจามเทวีขึ้นไปครองเมืองทริภุชชัยเพื่อขยายอำนาจและบารมี พระนางจามเทวีตอบตกลงเนื่องจากพระสนมมณีอินทร์บีบบังคับให้พระนางจามเทวีออกจากเมือง หากพระนางจามเทวีไม่ออกจากเมืองไปทริภุชชัย พระสนมมณีอินทร์จะปลงพระชนม์พระบิดาและพระมารดาของพระนางจามเทวี ระหว่างเดินทางพระนางจามเทวีทรงตั้งครุฑและเมื่อถึงเมืองทริภุชชัยพระนางจามเทวีก็ได้ให้ประสูติพระโอรสแฝด พระฤๅษีพระอาจารย์ของพระนางจามเทวีตั้งชื่อให้ว่า เจ้ามหันตยศและเจ้าอนันตยศ ระหว่างครองเมืองทริภุชชัยพระนางจามเทวีถูกขุนลัวะรุกรานตลอดเวลาเนื่องจากขุนลัวะต้องการครองเมืองทริภุชชัยและต้องการได้พระนางจามเทวีเป็นชายา

พระนางจามเทวีถ่วงเวลาได้ถึง 7 ปี จนพระนางได้ช่างกำงาดำ มาเป็นช่างแก้วของเมืองทริภุชชัย ขุนลัวะจึงตัดสินใจยกทัพมาตีเมืองทริภุชชัย พระนางจามเทวียื่นข้อเสนอครั้งสุดท้ายว่าหากขุนลัวะขว้างหอกจากรมมิ่งคันครมายังทริภุชชัยได้พระนางจะยอมเป็นพระชายา ก่อนที่ขุนลัวะจะขว้างหอก พระนางได้ถวายพระมาลาที่ทำจากผ้าชิ้นเป็นเครื่องบรรณาการส่งให้ขุนลัวะทำให้เวทมนตร์ของขุนลัวะเสื่อมจนขว้างหอกไม่สำเร็จ พระนางจามเทวีจึงครองเมืองทริภุชชัยอย่างสงบนับแต่นั้น

การเผยแพร่ตำนานพระนางจามเทวีผ่านเทคโนโลยีสมัยใหม่ เป็นการผลิตซ้ำที่มุ่งไปสู่คนจำนวนมากตามวัฒนธรรมสมัยนิยม ทำให้เรื่องราวของพระนางจามเทวีไม่ได้จำกัดแค่ในโบราณที่อยู่ใต้วัด หรือในตำนานรูปแบบเก่า แต่เป็นรูปแบบในการนำเสนอโดยใช้สื่อเทคโนโลยีสมัยใหม่ประชาชนทั่วไปสามารถรับรู้เรื่องราวได้ง่าย สะดวก และรวดเร็วยิ่งขึ้น

นอกจากนี้ จากการเก็บข้อมูลของผู้วิจัยเกี่ยวกับการผลิตซ้ำตำนานพระนางจามเทวี ตั้งแต่พ.ศ. 2556 ผู้วิจัยพบว่า มีการเผยแพร่ตำนานพระนางจามเทวี ในรูปแบบของเว็บไซต์⁴ เฟซบุ๊ก⁵ และแผ่นป้ายต่าง ๆ⁶

3.1.5 รูปเคารพและวัตถุมงคล

การผลิตซ้ำรูปเคารพและวัตถุมงคลเกิดมาจากการตีความตำนานของผู้สร้างและนำเหตุการณ์บางตอนในตำนานมาสร้างสรรค์เพื่อตอบสนองความต้องการของมนุษย์ที่อยู่ในระบบสังคมทุนนิยม โดยมีความเชื่อว่าพระนางจามเทวีคือบุคคลศักดิ์สิทธิ์ที่สามารถตอบสนองความต้องการและเป็นสิ่งที่พึงพอใจได้ ทั้งยังเป็นสัญลักษณ์ของความดีงามของผู้ที่ยึดมั่นในศาสนาอีกด้วย ดังรายละเอียดต่อไปนี้

⁴ เว็บไซต์ มี 2 เว็บไซต์ ได้แก่ www.จามเทวี.com และ www.queenjamdhevi.com ของคณะกรรมการมีธรรม ซึ่งนำตำนานพระนางจามเทวี ฉบับ แก้ว อมรินทร์ มาเผยแพร่แต่เฟซบุ๊กดังกล่าวปิดไปประมาณพ.ศ. 2559

⁵ เฟซบุ๊ก มี 2 ลักษณะด้วยกัน ได้แก่ กลุ่มเปิดสาธารณะและกลุ่มปิด (จะมีผู้ดูแลรับสมาชิกเฉพาะผู้ที่สนใจและมีความเชื่อเกี่ยวกับพระนางจามเทวี) พบว่าส่วนใหญ่มีเนื้อหาเกี่ยวกับการประชาสัมพันธ์เชิญชวนให้ไปทำบุญตามสถานที่ต่าง ๆ **กลุ่มเปิด** ได้แก่เพจที่ชื่อว่า จามเทวีตำนานนางกษัตริย์ ผู้ดูแลเป็นทีมงาน ของ กิตติ วัฒนะมหาตม์ ผู้เขียนหนังสือ จามเทวี (ปัจจุบันได้ปิดเพจแล้ว) เพจที่ชื่อว่า พุทธนครธรรม พระนางเจ้าจามเทวี และ เพจที่ชื่อว่า วังแก้วจามเทวีวัดบางพิง **กลุ่มปิด** กลุ่มเฟซบุ๊กที่เป็นกลุ่มปิด แบ่งได้เป็น 2 ลักษณะ คือกลุ่มที่ใช้เพียงชื่อพระนางจามเทวีเท่านั้นโดยไม่ได้มีการเผยแพร่หรือนำเสนอตำนานพระนางจามเทวีแต่อย่างใด แต่เกิดจากการรวมกลุ่มกันของคนที่ศรัทธาพระนางจามเทวี เนื้อหาในเฟซบุ๊กส่วนใหญ่เป็นเนื้อหาของสมาชิกที่ได้ไปร่วมทำบุญตามสถานที่ต่าง ๆ เช่น ชมรมจามเทวีอนุสรณ์ ชุมชนจามเทวี สถานธรรมจามเทวี และ กลุ่มคนรักพระแม่จามเทวี

⁶ แผ่นป้ายประวัติวัดหรือสถานที่ที่เกี่ยวข้องกับพระนางจามเทวี นับเป็นช่องทางหนึ่งในการถ่ายทอดเรื่องราวของพระนางจามเทวีสู่สาธารณะ โดยเฉพาะบุคคลที่ไม่รู้จักเรื่องราวของพระนางจามเทวีมาก่อน ส่วนใหญ่นำรายละเอียดของสถานที่ แผ่นป้ายเหล่านี้มีจำนวนมาก กระจายอยู่ตามสถานที่ต่าง ๆ

3.1.5.1 รูปเคารพ

รูปเคารพพระนางจามเทวีพบมากตามสถานที่ที่มีความเกี่ยวข้องกับพระนางจามเทวี จากการเก็บข้อมูลพบรูปเคารพพระนางจามเทวีมีจำนวน 45 แห่ง มีรูปเคารพ 62 องค์ โดยผู้ศึกษาจะแบ่งเป็นรูปเคารพพระนางจามเทวีที่ปรากฏในจังหวัดต่าง ๆ ได้แก่ จังหวัดลำพูน จังหวัดเชียงใหม่ จังหวัดลำปาง จังหวัดตาก จังหวัดแพร่ และจังหวัดลพบุรี ดังรายละเอียดต่อไปนี้

จังหวัดลำพูน มี 17 แห่ง 27 องค์ ได้แก่

ตารางที่ 22 แสดงรูปเคารพจังหวัดลำพูน

สถานที่ตั้ง จังหวัดลำพูน	นางกษัตริย์	กษัตริย์ นักรบ	กษัตริย์ นักบวช	กษัตริย์ ถือดอกบัว	อนุภาค ตัวละครอื่น
1. วัดเกาะกลาง ต.บ้านเรื่อน อ.ป่าซาง มี 2 องค์		/	/		
2. วัดพระคงฤๅษี ต.เหมืองง่า อ.เมือง 2 องค์		/	/		ฤๅษี 4 ตน
3. วัดศรีบุญเรือง ต. เหมืองง่า อ.เมือง มี 1 องค์	/	/			เจ้าแม่กวนอิม
4. วัดจามเทวี ต.เหมืองง่า อ.เมือง มี 3 องค์		/	/		
5. วิหารพระนางจามเทวีในศาลา กลางจังหวัดลำพูน มี 1 องค์	//				พระโอรสแฝด/ ช้าง/ม้า
6. ลานพระบรมอนุสาวรีย์ในเมือง ลำพูน มี 1 องค์		/			ช้าง/ม้า
7. สำนักปฏิบัติธรรมพุทธนครธรรม ต.ศรีบัวบานมี 2 องค์	/		/		เจ้าหญิงเกษวดี/ ปทุมวดี
8. วัดพระธาตุห้าดวง ต.ลี้ อ.ลี้ มี 2 องค์	/		/		
9. ธรรมสถานวัดดอนแก้ว อ.เมือง จ.ลำพูน มี 1 องค์			/		
10. วัดมหาวัน อ.เมือง จ.ลำพูน มี 1 องค์			/		
11. วัดรมณีอาราม ต.ตันตง อ.เมือง จ.ลำพูน มี 2 องค์		/		/	ช้าง/ม้า
12. วัดม่อนมะหินศิลาราม ต.นคร เจดีย์ อ.ป่าซาง มี 1 องค์	/	/			

13. วัดป่าคะยอมใต้ ต. มะเขือแจ้ อ.เมือง มี 2 องค์			/		
14. วัดพระธาตุทริภุญชัย อ.เมือง มี 2 องค์				//	
15. วัดพุทธบาทถ้ำป่าไผ่ อ. ลี้ มี 1 องค์		/			
16. วัดทิพย์อักษรอมรินทร์ อ.เวียงหนองล่อง มี 1 องค์	/				
17. สำนักสงฆ์อนุสาวรีครูบาเจ้า ศรีวิชัย อ. ลี้ มี 1 องค์		/			
รวม	7	9	8	3	6

จังหวัดเชียงใหม่

จังหวัดเชียงใหม่มีรูปเคารพพระนางจามเทวีจำนวน 11 แห่ง มีรูปเคารพจำนวน
16 องค์ ดังนี้

ตารางที่ 23 แสดงรูปเคารพจังหวัดเชียงใหม่

สถานที่ตั้ง เชียงใหม่	นางกษัตริย์	กษัตริย์ นักรบ	กษัตริย์ นักรบ	กษัตริย์ ถือดอกบัว	อนุภาค ตัวละครอื่น ๆ
1. วัดพระธาตุดอยคำ ต.แม่เหียะ อ.เมือง มี 3 องค์	//	/			เจ้าหญิงเกษวดี/ปทุมวดี/ขุน หลวงวิรังคะ/ช้าง/ฤๅษี/ พระโอรสแฝด
2. วัดพระธาตุดอยน้อย ต. ดอยหล่อ อ.ดอยหล่อ มี 2 องค์	/	/			เจ้าหญิงเกษวดี/ ปทุมวดี/ ขุนหลวง วิรังคะ/ช้าง/ฤๅษี
3. วัดพระเจ้าโทะ ต.ฮอด อ.ฮอด มี 1 องค์				/	
4. วัดพระธาตุดอยเกิ้ง ต.ฮอด อ.ฮอด มี 1 องค์	/				
5. วัดพระธาตุแก้วข้าว ต.ฮอด อ.ฮอด มี 1 องค์	/				
6. วัดพระธาตุดอยอุปแก้ว ต.ฮอด อ.ฮอด มี 1 องค์			/		
7. วัดพระธาตุศรีจอมแจ้ง มี 1 องค์			/		

8. วัดละโว้ ต.หนองแก้ว อ.เมือง มี 1 องค์	/				เจ้าหญิงเกษวดี/ปทุมวดี
9. วัดโขงขาว ต.ทางดง อ.ทาง ดง มี 1 องค์		/			ฤๅษี
10. สถานปฏิบัติธรรมแม่ชี จามเทวี ต.ดอยหล่อ อ.ดอยหล่อ มี 1 องค์			/		
11. วัดพระอุโบสถ ต.น้ำแพร่ อ. ทางดง มี 3 องค์	//		/		เจ้าชายรามราช
รวม	8	3	4	1	5

จังหวัดลำปาง

จังหวัดลำปางมีรูปเคารพพระนางจามเทวีจำนวน 6 แห่ง มีรูปเคารพ 7 องค์ได้แก่

ตารางที่ 24 แสดงรูปเคารพจังหวัดลำปาง

สถานที่ตั้ง จังหวัดลำปาง	นางกษัตริย์	กษัตริย์ นักรบ	กษัตริย์ นักบวช	กษัตริย์ ถือดอกบัว	อนุภาค ตัวละครอื่น ๆ
1. วัดปงยางคค ต.ปงยางคค อ.ห้างฉัตร มี 1 องค์			/		เจ้าหญิงเกษวดี / ปทุมวดี
2. บ่อน้ำเลี้ยงพระ นางจามเทวี ต.ลำปาง หลวง อ.เกาะคา มี 1 องค์		/			
3. มุลนิธิเอื้ออารี ต. ลำปางหลวง อ. เมือง มี 1 องค์				/	
4. วัดป่าพระนางเจ้า จามเทวี มี 1 องค์		/			
5. วัดถ้ำขุมทรัพย์พระ นางจามเทวี มี 2 องค์			2 รูปเคารพ		เจ้าชายรามราช
6. วัดเทพนิมิตวังเงิน ต.วังเงิน อ.แม่ทะ มี 1 องค์		/			
รวม		3	3	1	2

จังหวัดตาก

จังหวัดตากมีรูปเคารพจำนวน 2 แห่ง มีรูปเคารพจำนวน 2 องค์ ได้แก่

ตารางที่ 25 แสดงรูปเคารพจังหวัดตาก

สถานที่ตั้ง จังหวัดตาก	นางกษัตริย์	กษัตริย์ นักรบ	กษัตริย์ นักบวช	กษัตริย์ ถือดอกบัว	อนุภาค ตัวละครอื่นๆในตำนาน
1. วัดผาสามเงา อ.สามเงา มี 2 องค์		/			ลิง/ช้าง/ฤๅษี
2. วัดพระธาตุแก่ง สร้อย อ.สามเงา มี 1 องค์				/	
รวม		1		1	

จังหวัดแพร่

จังหวัดแพร่มีรูปเคารพพระนางจามเทวีมีจำนวน 3 แห่ง มี 3 องค์

ตารางที่ 26 แสดงรูปเคารพจังหวัดแพร่

สถานที่ตั้ง จังหวัดแพร่	นางกษัตริย์	กษัตริย์ นักรบ	กษัตริย์ นักบวช	กษัตริย์ ถือดอกบัว	อนุภาค ตัวละครอื่นๆใน ตำนาน
1. วัดพระธาตุศรีดอน คำ ต.ห้วยอ้อ อ.ลอง มี 1 รูปเคารพ	/				
2. บริเวณริมแม่น้ำ ห้วยแม่กาง ต.ห้วยอ้อ อ.ลอง มี 1 รูปเคารพ		/			
3. วัดสะแล่ง ต.ห้วยอ้อ อ.ลอง มี 1 รูปเคารพ	/				
รวม	2	1			

จังหวัดลพบุรี

จังหวัดลพบุรีมีรูปเคารพพระนางจามเทวีจำนวน 2 แห่ง มีรูปเคารพ จำนวน 2 องค์ ได้แก่

ตารางที่ 27 แสดงรูปเคารพจังหวัดลพบุรี

สถานที่ตั้ง จังหวัดลพบุรี	นางกษัตริย์	กษัตริย์ นักรบ	กษัตริย์ นักบวช	กษัตริย์ ถือดอกบัว	อนุภาค ตัวละครอื่น ๆ
1. วัดเชิงท่า ต.ท่าหิน อ.เมือง มี 1 องค์		/			
2. วัดบางพิง ต.มหาสอน อ. บ้านหมี่ มี 1 องค์	/				
รวม	1	1			

จังหวัดนครสวรรค์

จังหวัดนครสวรรค์มีรูปเคารพพระนางจามเทวีจำนวน 1 แห่ง มีรูปเคารพ จำนวน 2 องค์ ได้แก่

ตารางที่ 28 แสดงรูปเคารพจังหวัดนครสวรรค์

สถานที่ตั้ง จังหวัดนครสวรรค์	นางกษัตริย์	กษัตริย์ นักรบ	กษัตริย์ นักบวช	กษัตริย์ ถือดอกบัว	อนุภาค ตัวละครอื่น ๆ
1. วัดเขาไหว้พระ อ.เมือง มี 2 องค์		/	/		
รวม		1	1		

จังหวัดกรุงเทพมหานคร

จังหวัดกรุงเทพมหานครมีรูปเคารพพระนางจามเทวีจำนวน 2 แห่ง มีรูปเคารพ จำนวน 2 องค์ ได้แก่

ตารางที่ 29 แสดงรูปเคารพจังหวัดกรุงเทพมหานคร

สถานที่ตั้ง กรุงเทพมหานคร	นางกษัตริย์	กษัตริย์ นักรบ	กษัตริย์ นักบวช	กษัตริย์ ถือดอกบัว	อนุภาค ตัวละครอื่น ๆ
1. วัดเทพนารี มี 1 องค์		/			
2. วัดคฤหบดี มี 1 องค์		/			
รวม		2			

จังหวัดสมุทรสาคร

จังหวัดสมุทรสาครมีรูปเคารพพระนางจามเทวีจำนวน 1 แห่ง มีรูปเคารพ จำนวน 1 องค์ ได้แก่

ตารางที่ 30 แสดงรูปเคารพจังหวัดสมุทรสาคร

สถานที่ตั้ง จังหวัด สมุทรสาคร	นางกษัตริย์	กษัตริย์ นักรบ	กษัตริย์ นักบวช	กษัตริย์ ถือ ดอกบัว	อนุภาค ตัวละครอื่น ๆ
วัดหนองนกไข่		/			
รวม		1			

จากรูปเคารพพระนางจามเทวีจากสถานที่ต่าง ๆ 45 แห่ง มีรูปเคารพทั้งสิ้น 61 องค์ และใน 45 แห่ง มีการสร้างอนุภาคตัวละครอื่น 13 แห่ง สรุปเป็นตารางได้ดังนี้

ตารางที่ 31 สรุปลักษณะการสร้างรูปเคารพ

สถานที่ตั้ง	นางกษัตริย์	กษัตริย์ นักรบ	กษัตริย์ นักบวช	กษัตริย์ ถือดอกบัว	รวมรูปเคารพ ทั้งหมด	อนุภาค ตัวละครอื่น
รวม	18	22	16	6	62	13

จากการเก็บข้อมูลของผู้วิจัย ในพ.ศ. 2556 ถึง 2559 พบว่า มีรูปเคารพพระนางจามเทวีปางผนวชที่มีลักษณะคล้ายกัน อยู่ 6 แห่ง ได้แก่ 1. วัดพระอุโบสถแสนตอ จังหวัดเชียงใหม่ 2. วัดพระพุทธบาทแก้วข้าว จังหวัดเชียงใหม่ 3. สำนักสงฆ์ป่าคยะอมใต้ จังหวัดลำพูน

4. พุทธนครธรรมจามเทวี จังหวัดลำพูน 5. วัดถ้ำป่าไผ่ จังหวัดลำพูนและ 6. วัดปงยางคก จังหวัดลำปาง ที่มีลักษณะเดียวกัน ภายหลังจากการสืบค้นข้อมูลพบว่า ประมาณ พ.ศ. 2559 มีกลุ่มคนที่ศรัทธาพระนางจามเทวีในชื่อว่า กลุ่มลูกหลานพระแม่เจ้าจามเทวี นำโดย คุณพุดทิภัทร ใจอินผล ได้สร้างรูปเคารพพระนางจามเทวีปางผนวชไว้ตามวัดต่าง ๆ โดยมี หลักการและเงื่อนไข ดังนี้

1. สถานที่หรือวัดต้องมีความเกี่ยวข้องกับพระแม่เจ้าจามเทวี
2. เจ้าอาวาส ชาวบ้าน มีจิตเลื่อมใสศรัทธาต่อองค์พระแม่เจ้าจามเทวี พร้อมทั้งจะจัดหาสถานที่อันเหมาะสมเพื่อเป็นที่ประดิษฐานองค์พระแม่เจ้า ซึ่งเคยเป็นกษัตริย์ปกครองล้านนามาแล้วครั้ง 1300 ปี มาก่อน ให้พระเกียรติแก่พระองค์ เคารพ รัก ศรัทธา ไม่นำพระรูปองค์ท่านเพื่อการพาณิชย์ การอื่นนอกเหนือจากการเคารพบูชาเทิดทูนพระแม่เจ้า
3. มีสิ่งศักดิ์สิทธิ์มาเข้านิมิตให้จัดหาพระรูปพระแม่เจ้าจามเทวีไปประดิษฐานไว้ที่วัดนั้น ๆ

4. มีความเกี่ยวข้องเกี่ยวพันกับพระแม่เจ้ามาครั้งในอดีต
กลุ่มลูกหลานพระแม่เจ้าจามเทวีได้บริจาครูปเคารพ ทั้งสิ้น 79 สถานที่ (รวมกับที่ผู้วิจัยพบ 6 สถานที่ อีกจำนวน 73 แห่ง) มีทั้งที่อยู่ในภาคเหนือตอนบน ได้แก่ จังหวัดลำพูน ลำปาง เชียงราย เชียงใหม่ พะเยา แพร่ น่าน และภาคกลาง ได้แก่ จังหวัดราชบุรีและจังหวัดเพชรบุรี ทั้งนี้จังหวัดลำพูน เป็นจังหวัดที่กลุ่มลูกหลานพระแม่เจ้าจามเทวีบริจาคมมากที่สุด ดังตารางต่อไปนี้

จตุราลงกรณมหาวิทยาลัย
ตารางที่ 32 แสดงการสร้างรูปเคารพของผู้ศรัทธาพระนางจามเทวี

ลำดับที่	จังหวัดลำพูน
1	วัดแม่ร่องน้อย อ.เมือง
2	โบราณสถาน วัดป่าคะยอมใต้ อ.เมือง
3	วัดน้ำพุ อ.เมือง
4	วัดบ้านม้า อ.เมือง
5	วัดดอยติ อ.เมือง
6	วัดร่องสาว อ.เมือง
7	วัดต้นปิ่น ต.หนองหนาม อ.เมือง
8	วัดต้นแก้ว ต.เวียงยอง อ.เมือง
9	วัดสวนดอก อ.เมือง
10	หอพระธาตุมหาจารย์ประสงค์ ลือเมือง บ้านพันตาเกิน อ.เมือง

11	วัดพันตาเกิน ต.สันตันธง อ.เมือง
12	วัดพระพุทธรูปพระธาตุอินทร์แขวน อ. เมือง
13	วัดบ้านแจ่ม ต.มะเขือแจ้ อ.เมือง
14	วัดหนองป่าเหมือง อ.เมือง
15	วัดป่าไม้แดง อ.เมือง
16	วัดดอยชะม้อ (บ่อน้ำทิพย์) ตำบลมะเขือแจ้ อ.เมือง
17	วัดหัวฝาย อ.เมือง
18	วัดประตูลี อ.เมือง
19	วัดกมลรัชชยาราม (วัดบ่อแฮ้ว) อ.เมือง
20	วัดก่อม่วง ต.อุโมงค์ อ.เมือง
21	พุทธนครธรรมพระนางเจ้าจามเทวี ต.ศรีบัวบาน อ.เมือง
22	ม่อนฤๅษี ตำบลศรีบัวบาน อำเภอเมือง
23	พุทธนครธรรมพระนางเจ้าจามเทวี ต.ศรีบัวบาน อ.เมือง
24	วัดเวียงรัตน อ.ป่าซาง
25	วัดผาเงิบพนาราม อ.ป่าซาง
26	วัดห้วยอ้อ ต.น้ำดิบ อ.ป่าซาง
27	พุทธอุทยานปางประทับ อ.ลี วัดหนองบัวคำ อ.ลี
28	วัดพระพุทธรูปผาหนาม อ.ลี
29	วัดผาลาด อ.ลี
30	วัดแม่แตด ต.แม่ตื่น อ.ลี
31	วัดถ้ำป่าไผ่ บ้านป่าไผ่ อ.ลี
32	อารามห้วยน้ำคัน อ.ลี
33	วัดห้วยหิน อ.ลี
34	วัดป่าไผ่ อ.ลี
35	วัดพระบาทห้วยต้ม อ.ลี
36	วัดสันผักแหละ ต.แม่ตื่น อ.ลี
37	วัดหนองบัวคำ อ.ลี
38	โบราณสถานพระพุทธรูปพญานกแควะ ต.นาทราย อ.ลี
39	วัดบ้านโฮ้งหลวง อ.บ้านโฮ้ง
40	อารามดงสามหมื่น บ้านห้วยน้ำดิบ อ.บ้านโฮ้ง
41	วัดป่าธรรมภิรมย์ บ้านโฮ้ง จ.ลำพูน
42	วัดถ้ำผาเวียง อ.บ้านโฮ้ง

43	วัดปากอ่ ต.ตะเคียนปม อ.ทุ่งหัวช้าง
44	วัดถ้ำจอมธรรม บ้านทาสบเมย ต.ทากาศ อ.แม่ทา
ลำดับที่	จังหวัดเชียงใหม่
45	วัดป่าขาม ต.บ้านตาล อ.ฮอด
46	วัดพระพุทธรูปแก้วขาว บ.แควมะกอก ต.ฮอด อ.ฮอด
47	วัดแปลงห้า อ.ดอยเต่า จ.เชียงใหม่ (4 ปาง)
48	วัดแสนตอ ต.น้ำแพร่ อ.หางดง
49	วัดยั้งปวน ต.หนองแก้ว อ.หางดง
50	เขาพระราชา อ.แม่वास
51	วัดพระธาตุแสนไห อ.เวียงแหง
52	วัดกู่เสื่อ อ.สารภี
53	พุทธสถานลานธรรมเมืองโบราณเวียงเศรษฐี ต.หนองแฝก อ.สารภี
54	วัดหนองป่าสะ หมู่ 1 ต.ชมพู อ.สารภี
55	สำนักสงฆ์น้ำโค้ง (สันติสุข) ต.เทพเสด็จ อ.ดอยสะเก็ด
56	วัดหนองบึง ต.ยุหว่า อ.สันป่าตอง จ.เชียงใหม่
ลำดับที่	จังหวัดลำปาง
57	วัดปงสนุกใต้ อ.เมือง
58	วัดพระธาตุจอมปิง อ.เกาะคา
59	วัดสันตินิคม อ.เกาะคา
60	วัดแม่แก้ว อ.เถิน
61	วัดพระธาตุห้วยไจ้ อ.เถิน
62	วัดปงยางคก อ.ห้างฉัตร
63	วัดศรีมงคลเมือง(บ้านใหม่) ต.หลวงเหนือ อ.งาว
64	วัดศรีอ้วน อำเภอมะทะ
65	วัดแพะใต้ อ.วังเหนือ
66	วัดแม่สุขใน ต.วังเหนือ อ.วังเหนือ.
67	วัดม่อนพญาคำ อ.เมืองปาน
68	วัดสันรุ่งเรือง อ.แจ้ห่ม
69	วัดดงนั้งชัยคีรี อ.แจ้ห่ม
ลำดับที่	จังหวัดแพร่
70	วัดพระธาตุปู่แดง อ.ร้องกวาง จ.แพร่

ลำดับที่	จังหวัดน่าน
71	สำนักสงฆ์น้ำปีประหาราม 61 ม.5 ต.น้ำมวบ อ.เวียงสา
ลำดับที่	จังหวัดพะเยา
72	วัดพระธาตุหลวงจำไก่อ.ดอกคำใต้
ลำดับที่	จังหวัดตาก
73	วัดโกกโก๋ อ.แม่สอด จ.ตาก
ลำดับที่	จังหวัดเชียงราย
74	ธรรมสถานพระธาตุภูธรธรรมพระธาตุภูธร ต.ไม้ยา อ.พญาเม็งราย
75	สำนักสงฆ์ตั้งใหม่ยังมีชื่อ ต.สันมะเค็ด อ.พาน
ลำดับที่	จังหวัดราชบุรี
76	สำนักสงฆ์ห้วยหนึ่ง อ.สวนผึ้ง
77	สถานปฏิบัติธรรมวัดทุ่งตาล อ.เมือง
78	วัดทุ่งตาล อ.เมือง จ.ราชบุรี.
ลำดับที่	จังหวัดเพชรบุรี
79	วัดกำแพงแลง อ.เมือง จ.เพชรบุรี

ภาพที่ 23 รูปเคารพพระนางจามเทวีปางนักบวชที่นิยมในปัจจุบัน

หากนำข้อมูลการบริจาครูปเคารพพระนางจามเทวีปางนักบวชของคุณพุทธภัทร ที่เพิ่มเติมจากที่ผู้วิจัยพบ 6 สถานที่ จำนวน 73 องค์ มารวมกับของผู้วิจัย 62 องค์ จะพบว่า ปัจจุบันมีรูปเคารพพระนางจามเทวีที่ปรากฏอยู่ตามสถานที่ต่าง ๆ ประมาณ 135 องค์ ทำให้ได้ตารางสรุปลักษณะการผลิตซ้ำในลักษณะรูปเคารพใหม่ ดังนี้

ตารางที่ 33 สรุปการสร้างรูปเคารพทั้งหมด

สถานที่ตั้ง	นางกษัตริย์	กษัตริย์ นักรบ	กษัตริย์ นักบวช	กษัตริย์ ถือ ดอกบัว	รวมรูป เคารพ ทั้งหมด
รวม	18	22	16 + 73 = 89	6	135

จากตารางสรุปรวมรูปเคารพพระนางจามเทวี สามารถอภิปรายตามจำนวนการสร้างรูปเคารพ 4 กลุ่ม ดังนี้

1. แบบนักบวช จะมีลักษณะสวมชุดชีพรามณ์ คล้ายนั่งสมาธิ รวบผมเป็นมวย บางแห่งสวมชุดสีขาวชัดเจน บางแห่งเป็นสีทองทั่วทั้งองค์ ดังนี้

ภาพที่ 24 รูปเคารพปางนักบวชที่วัดพระธาตุห้าดวง

รูปเคารพแบบนี้มีจำนวน 15 องค์ เช่น จังหวัดลำพูน พบที่วัดพระคงฤๅษี วัดพระธาตุห้าดวง วัดจามเทวี สถานปฏิบัติจามเทวี สำนักปฏิบัติธรรมพุทธนครธรรม

รูปเคารพปางนักบวชเหล่านี้ สะท้อนให้เห็นการเลือกเอาเรื่องราวในช่วงที่พระนางจามเทวีสละราชสมบัติแล้วออกบวช หรือบางตำนานกล่าวว่าพระนางได้ถือศีลจวบจนสิ้นพระชนม์ มานำเสนอ สถานที่บางแห่งมีรูปเคารพแบบนี้แบบเดียว แต่สถานที่บางแห่งนำรูปเคารพแบบนี้มาคู่กับรูปเคารพแบบกษัตริย์นักรบและแบบนางกษัตริย์ ทำให้สามารถเรียงร้อยเรื่องราวเกี่ยวกับพระนางจามเทวีได้อย่างชัดเจน เริ่มต้นที่สถานภาพของกษัตริย์นักรบต้องต่อสู้กับอุปสรรคต่าง ๆ เมื่อครองเมืองหริภุญชัยในตอนต้น ภายหลังบ้านเมืองสงบเรียบร้อย พระนางได้สละราชสมบัติให้พระเจ้ามหันตยศและทรงออกบวชจนกระทั่งสิ้นพระชนม์

การที่ในปัจจุบันมีรูปเคารพปางนักรบจำนวนมากที่สุด ส่วนหนึ่งเกิดมาจากการผลิตซ้ำและการเผยแพร่ของกลุ่มคนที่ศรัทธาพระนางจามเทวี นำโดย คุณพู่ฉัตร ใจอินผล ที่มีวัตถุประสงค์ในการจัดสร้างคือ เพื่อเผยแพร่เรื่องราวของพระนางจามเทวีที่มีความสัมพันธ์กับสถานที่ต่าง ๆ และยังต้องการแสดงบทบาทของคณะให้สังคมหรือคนที่น่าเชื่อถือพระนางจามเทวีที่ไปสถานที่ดังกล่าวได้รับรู้ว่า กลุ่มลูกหลานพระนางจามเทวีเป็นอีกกลุ่มหนึ่งที่มีความใกล้ชิดพระนาง อีกทั้งยังเป็นการแสดงอัตลักษณ์ของกลุ่มในด้านของการเป็นพุทธศาสนิกชน และผู้นำในการเผยแพร่ความเชื่อเกี่ยวกับพระนางจามเทวี โดยเชื่อมโยงลักษณะสำคัญของพระนางจามเทวีจากตำนานที่กล่าวว่าพระนางจามเทวีได้สร้างศาสนสถานต่าง ๆ มากมาย เพื่อถวายเป็นพุทธบูชาเป็นการเผยแพร่พุทธศาสนาในดินแดนล้านนา อีกทั้งก่อนที่พระนางจามเทวีจะสวรรคตพระนางจามเทวีก็ได้บวชเป็นชีพรามณ์อีกด้วย ลักษณะเช่นนี้จึงสอดคล้องกับอัตลักษณ์ของกลุ่มที่เลือกนำเสนอได้เป็นอย่างดี

2. **แบบกษัตริย์นักรบ** รูปเคารพแบบนี้จะมีลักษณะเหมือนกับรูปเคารพที่อนุสาวรีย์พระนางจามเทวีที่สวนสาธารณะหนองดอก จังหวัดลำพูน มีลักษณะท่าทางแบบยืนผายมือเหมือนเชื้อเชิญ ส่วนมืออีกข้างจะถือดาบอาวุธประจำตัว

เคารพแบบกษัตริย์นักรบนี้มีจำนวน 22 องค์ และปรากฏมากที่สุดในจังหวัดลำพูน ซึ่งเป็นการนำมาเนื่อหามาจากตำนานโดยเฉพาะอย่างยิ่งตำนานสำนักบ้าน ที่กล่าวถึงเหตุการณ์การรบระหว่างพระนางจามเทวีกับเจ้าชายแห่งกรุงโกสัมพี และการรบระหว่างพระนางจามเทวีและขุนหลวงวิรังคะ

สำหรับรูปเคารพแบบกษัตริย์นักรบที่น่าสนใจได้แก่ที่วัดพระธาตุดอยน้อยซึ่งมีรูปเคารพแบบผสมผสานลักษณะสำคัญของพระนางจามเทวีที่ปรากฏในตำนาน ได้แก่ ความเป็นนักรบและความเป็นผู้ฝึกฝนในพุทธศาสนา ดังนั้นรูปเคารพพระนางจามเทวีจำนวนหนึ่งจึงมีการสร้างให้พระนางจามเทวีถือดาบแบบนักรบแต่กลับยืนอยู่บนดอกบัวคล้ายพระโพธิสัตว์กวนอิม

ภาพที่ 25 รูปเคารพพระนางจามเทวีแบบกษัตริย์นักรบที่วัดพระธาตุคุดน้อย

ส่วนรูปเคารพแบบกษัตริย์นักรบได้รับอิทธิพลมาจากอนุสาวรีย์พระนางจามเทวีที่สวนสาธารณะหนองดอกจังหวัดลำพูน ซึ่งเป็นอนุสาวรีย์พระนางจามเทวีแห่งแรก สร้างขึ้นใน พ.ศ. 2525

กิตติ วัฒนมะหัทม์ บรรยายลักษณะพระรูปของพระนางจามเทวี ณ พระราชานุสาวรีย์แห่งนี้ว่าหล่อด้วยสำริดรมดำ โดยสมมติแทนองค์พระนางจามเทวีด้วยรูปเจ้านายสตรีที่อยู่ในท่าอย่างพระบาท พระหัตถ์ขวาทำทางเชื่อเชิญ ต้อนรับ พระหัตถ์ซ้ายทรงพระขรรค์ปล่อยปลายจรดพื้น ทรงมีพระลักษณะงดงาม ทรงศิราภรณ์ เครื่องถนิมพิมพาภรณ์ตลอดจนฉลองพระองค์อันวิจิตร และพยายามอิงแบบโบราณให้มากที่สุดเท่าที่จะคิดทำกันได้ในสมัยนั้น รายละเอียดเครื่องทรงนั้นทำประณีตมากเพราะพระรูปองค์นี้ออกแบบโดยช่างประติมากรของกรมศิลปากร คือนายสุภร ศิระสงเคราะห์ และปั้นหล่อที่กรมศิลปากร ใน พ.ศ. 2519 จังหวัดลำพูนมีความประสงค์จะสร้างพระราชานุสาวรีย์พระนางจามเทวีประดิษฐานไว้เป็นที่เคารพสักการะของชาวลำพูนจึงได้ขอให้กรมศิลปากรออกแบบและปั้นรูปหล่อพระรูป กรมศิลปากรได้ค้นคว้าข้อมูลและออกแบบปั้นหล่อโดยศึกษาค้นคว้าจากตำนาน รูปแบบศิลปะสมัยลพบุรี และศิลปะทางภาคเหนือ (กิตติ วัฒนมะหัทม์, 2550: 359)

จากรูปปั้นแบบกษัตริย์นักรบจำนวนมากนี้ อาจสะท้อนให้เห็นการรับรู้ของคนในแถบล้านนาที่มีต่อพระนางจามเทวีในภาพกษัตริย์นักรบที่เก่งกล้าสามารถ เชี่ยวชาญอาวุธ และทรงเป็นปฐมกษัตริย์แห่งนครหริภุญชัย ซึ่งเป็นการเชื่อมโยงลักษณะสำคัญของพระนางที่มีอยู่ในตำนานในด้านการปกครองเมืองให้ออกมาเป็นรูปธรรม

3. **แบบนางกษัตริย์** แบบนางกษัตริย์นี้รูปของพระนางจามเทวีจะมีลักษณะใส่ชุดกษัตริย์ พระหัตถ์ไม่ได้ถือดาบ มีทั้งแบบนั่งและแบบยืน ซึ่งนำมาจากเนื้อหาในตำนานที่ระบุว่าพระนางจามเทวีเป็นกษัตริย์ที่ปกครองเมืองทริภุชชัย อีกทั้งยังมีการขยายดินแดนการปกครองไปยังเขลางค์นครอีกด้วย ดังรูปต่อไปนี้

ภาพที่ 26 รูปเคารพแบบนางกษัตริย์ (นั่ง) ที่วัดพระธาตุห้าดวง

สำหรับรูปเคารพแบบนางกษัตริย์ มีลักษณะทั้งแบบนั่งและยืน มีจำนวนรวม 18 รูปเคารพ ปรากฏอยู่ตามพื้นที่ต่าง ๆ เช่น จังหวัดลำพูน จังหวัดเชียงใหม่ ที่จังหวัดแพร่ โดยเฉพาะอย่างยิ่งรูปเคารพที่วัดพระธาตุศรีดอนคำ จังหวัดแพร่ แม้อยู่ในลักษณะของนางกษัตริย์แต่ลักษณะท่าทางแตกต่างจากรูปเคารพแบบนางกษัตริย์ทั่วไป กิตติ วัฒนะมหาตม์ ได้กล่าวถึงรูปเคารพที่วัดพระธาตุศรีดอนคำว่า “พระหัตถ์ขวายื่นไปข้างหน้าหงายลงสู่พื้นตรง ๆ ส่วนพระหัตถ์ซ้ายยกขึ้นเสมอพระนาภี ถือผอบที่บรรจุพระบรมสารีริกธาตุ ดังมีตำนานท้องถิ่นว่าครั้งหนึ่งพระนางได้ “ลอง” เสด็จผ่านมาทางนี้ และโปรดฯให้บรรจุพระบรมสารีริกธาตุส่วนอรุรงคธาตุไว้ที่วัดนี้ด้วย” (กิตติ วัฒนะมหาตม์, 2550: 365)

ภาพที่ 27 รูปเคารพพระนางจามเทวีที่วัดพระธาตุศรีดอนคำ

4. แบบกษัตริย์ถือดอกบัว หรือที่มูลนิธิเอื้ออารีเรียกว่า “แบบปางประทานพร” ลักษณะของรูปเคารพจะอยู่ในท่ายืนขาข้างหนึ่งก้าวออกไปเล็กน้อยพระพุทธรูปปางลีลา มือถือดอกบัว ในขณะที่มืออีกข้างจะอยู่ตรงหน้าอก คล้ายกับลักษณะของพระโพธิสัตว์กวนอิม ดังรูปต่อไปนี้

ภาพที่ 28 รูปเคารพพระนางจามเทวีที่วัดพระเจ้าไ้

ในขณะที่ผู้สร้างสถานที่บางแห่งได้มีการสร้างรูปเคารพพระนางจามเทวีแบบ “พระนางจามเทวีถือดอกบัว” ซึ่ง “บัวเป็นดอกไม้ที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนาอย่างกว้างขวาง ชาวพุทธใช้ดอกบัวบูชาพระรัตนตรัยมาตั้งแต่โบราณกาล อาจกล่าวได้ว่า บัวเป็นดอกไม้ประจำพุทธศาสนา” (คุณหญิงคณิตา เลขะกุล, 2535 : 52) ดังนั้นรูปเคารพแบบถือดอกบัวอาจสะท้อนให้เห็นความคิดของผู้สร้างที่เชื่อมโยงดอกบัวซึ่งเป็นสัญลักษณ์ของศาสนาพุทธกับพระนางจามเทวีผู้เผยแผ่ศาสนาในล้านนา ทำให้สถานภาพของพระนางจามเทวีในปัจจุบันไม่ใช่เพียงอดีตกษัตริย์ที่ครองเมืองหรือกษัตริย์ หรือแม่ชีจามเทวีอีกต่อไป แต่เป็นผู้ที่เต็มเปี่ยมด้วยผลบุญที่ได้สร้าง และบำรุงศาสนสถาน

ต่าง ๆ หรือการบำเพ็ญเพียรปฏิบัติธรรม ทำให้ภายหลังเกิดความเชื่อว่าหลังจากที่เสด็จสวรรคตได้ กลายมาเป็นเทพบนสวรรค์ ที่มีลักษณะของพระโพธิสัตว์ที่มาช่วยเหลือมนุษย์ที่มากกราบไหว้บูชา

อย่างไรก็ตาม รูปเคารพพระนางจามเทวีที่มีลักษณะเกี่ยวพันกับพุทธศาสนาทั้ง แบบนักรบ และแบบถือดอกบัวนี้เป็นเครื่องยืนยันถึงความแพร่หลายของการรับรู้ของกลุ่มคนที่นับถือพระนางจามเทวีเกี่ยวกับความผูกพันระหว่างพุทธศาสนากับพระนางจามเทวีได้อย่างเป็นรูปธรรม ซึ่งน่าจะมีที่มาจากตำนานที่ระบุว่าพระนางจามเทวีทรงทำนุบำรุงพระพุทธศาสนาในด้านต่าง ๆ ได้แก่ การสร้างวัด การบูรณะพระธาตุตามสถานที่ต่าง ๆ การสร้างพระพุทธรูป เป็นต้น

รูปเคารพของพระนางจามเทวีทั้ง 4 แบบ ที่ปรากฏในสถานที่ต่าง ๆ ที่กล่าวมา ทั้งหมดจึงแสดงให้เห็นร่องรอยของการนับถือพระนางจามเทวีในด้านต่าง ๆ ทั้งในด้านการปกครอง และด้านศาสนา แนวคิดที่แฝงอยู่ในรูปเคารพ คือการยกย่อง สดุดี และให้ความเคารพแต่พระนางจามเทวี

นอกจากนี้ รูปเคารพบางแห่ง มีองค์ประกอบอื่น ๆ ได้แก่ตัวละครต่าง ๆ ที่อยู่ในตำนานประกอบอยู่ด้วย เช่น ที่ศาลเจ้าแม่จามเทวี ที่ศาลากลางจังหวัดลำพูน มีศาลของพระโอรสแฝดของพระนางจามเทวี หรือที่วัดพระธาตุดอยคำและพระธาตุดอยน้อย มีเจ้าหญิงเกษวดีและเจ้าหญิงปทุมวดีพระพี่เลี้ยงนั่งอยู่ข้าง ๆ และมีอาศรมพระสุเทวฤๅษีอยู่ข้าง ๆ หรือสถานที่บางแห่งมีลิง มีช้าง ปู่ก่างาเขียว ซึ่งจากตำนานพระนางจามเทวีเป็นสัตว์ที่มีอิทธิฤทธิ์และเป็นผู้ช่วยพระนางจามเทวี การปรากฏอนุภาคตัวละครที่มีความเกี่ยวพันกับพระนางจามเทวีในรูปของรูปเคารพซึ่งถือเป็นการนำอนุภาคในตำนานซึ่งเป็นเรื่องราวในอดีตมาสร้างให้เป็นรูปธรรมในปัจจุบันทำให้ตำนานของพระนางจามเทวีมีความเด่นชัด และสมบูรณ์ยิ่งขึ้น

3.1.5.2 วัดมุงคล

จากการสำรวจข้อมูลภาคสนาม พบว่ามีวัดมุงคลพระนางจามเทวีหลายลักษณะ เช่น เหยียด รูปหล่อลอยองค์ พระพิมพ์ดินเผา ลีอกเก็ด จำนวนประมาณ 47 รุ่น จากวัดต่าง ๆ ส่วนใหญ่เป็นวัดที่อยู่ในจังหวัดลำพูนและเชียงใหม่ เช่น วัดพระธาตุหริภุญชัย วัดเกาะกลาง วัดจามเทวี วัดป่ายางหลวง วัดพระเจ้าไ้ วัดพระธาตุดอยน้อย เป็นต้น วัดมุงคลที่พบส่วนใหญ่สามารถแบ่งออกได้เป็น 3 แบบ ได้แก่ 1. แบบภาพวาดจากการนั่งสมาธิเป็นรูปแบบนางกษัตริย์ 2. แบบกษัตริย์นักรบ และ 3. แบบแม่ชีหรือแบบนักรบ วัดมุงคลพระนางจามเทวีเหล่านี้มีหลายลักษณะ ดังตารางต่อไป

ตารางที่ 34 แสดงลักษณะวัดมุงคคพระนางจามเทวี

เหรียญ				
ผู้สร้าง	ปีที่สร้าง	ชื่อรุ่น	ลักษณะของพระนางจามเทวี	องค์ประกอบอื่น
1. วัดหนอง ข้างคีน จ.ลำพูน	2512	รุ่นแรกวัดหนอง ข้างคีน	ทำยื่น พระหัตถ์ขวาถือดาบ พระหัตถ์ซ้ายถือธนู และสะพายลูกธนู	ด้านหลังเป็นรูปพระธาตุ เจดีย์ ๓ ชั้นหน้าโบสถ์
2. วัดจามเทวี จ.ลำพูน	2525	สร้างอนุสาวรีย์ 200 ปี กทม.	ปางนักรบ (มีลักษณะเดียวกับอนุสาวรีย์ พระนางจามเทวี)	อักขระยันต์ และมีตรา สัญลักษณ์ฉลองครบรอบ 200 ปี กรุงรัตนโกสินทร์
3. จังหวัด ปราจีนบุรี	2526	รุ่น 2526	พระหัตถ์ขวาคล้องพวงมาลัย พระหัตถ์ซ้ายถือ ดาบ	ด้านหลังยันต์ ศรีมหาโพธิ
4. วัดป่าพระ สามเงา จ.ตาก	2536	รุ่นที่ระลึกวาง ศิลาฤกษ์อุโบสถ	ปางนักรบ (มีลักษณะเดียวกับอนุสาวรีย์ พระนางจามเทวี)	ด้านหลังเป็นรูปยันต์ น้ำเต้า
5. วัดจามเทวี จ.ลำพูน	2537	ฉลองพระวิหาร ปี 2537 (รุ่น 1)	ปางนักรบ (มีลักษณะเดียวกับอนุสาวรีย์ พระนางจามเทวี)	ด้านหลังเป็นรูป สุวรรณจังโกฏิเจดีย์
6. วัด พระธาตุ ดอยคำ จ.เชียงใหม่	2537	รุ่น 1	พระนางจามเทวีทรงชุดกษัตริย์ พระหัตถ์ถือ ดอกบัว	ด้านหลังเป็นรูปพระธาตุ ดอยคำ
7. ธรรมสถาน วัดดอนแก้ว จ.ลำพูน	2539	อนุรัักษ์วัดดอน แก้ว	พระนางจามเทวีปางผนวชนั่งสมาธิ	ด้านหลังเป็นรูปพระนาง จามเทวีปางนักรบ (มีลักษณะเดียวกับ อนุสาวรีย์พระนางจาม เทวี)
8. ธรรมสถาน วัดดอนแก้ว จ.ลำพูน	2542	ฉลอง 1400 ปี จามเทวี ศรีหริภุญชัย	ปางนักรบ (มีลักษณะเดียวกับอนุสาวรีย์ พระนางจามเทวี)	ด้านหลังเป็นรูป พระนาง จามเทวีและพระโอรส แฝด พระเจ้ามหันตยศ พระเจ้าอนันตยศ ทรงนั่ง อยู่บนช้างปู่ก่างาเขียว
9. วัดจามเทวี จ.ลำพูน	2546	พิธีบวงสรวง อนุสาวรีย์ พระนางจามเทวี	ปางนักรบ (มีลักษณะเดียวกับอนุสาวรีย์ พระนางจามเทวี)	ด้านหลังเป็นรูป สุวรรณจังโกฏิเจดีย์ หรือ เจดีย์กู่กุด
10. วัดคู่ละมั่ง จ.ลำพูน	2549	1343 ปี	พระนางจามเทวี ปางนางกษัตริย์ ทำท่า ประทานพร ส่วนพระหัตถ์อีกข้างถือ ดอกบัว	ด้านหลังเหรียญ รูปช้าง ม้า และไก่ สัตว์ในตำนาน ของพระนางเจ้าจามเทวี

11. สำนักสงฆ์วัดป่าคะยอมใต้ จ.ลำพูน	2556	เหรียญพระแม่เจ้าจามเทวีชูปทอง	ปางนักรบ (มีลักษณะเดียวกับอนุสาวรีย์พระนางจามเทวี)	ต้นศรีมหาโพธิ์
12. ลักษณะ เร ข า นิ เท ศ ร่วมกับวัดพระธาตุหริภุญชัย จ.ลำพูน	2557	ที่ระลึกร่วมสร้างพระเจ้าอาทิตยราช	พระนางจามเทวีปางกษัตริย์	ด้านหลังเป็นดวงเมืองวัดพระธาตุหริภุญชัย
13. วัดหนองช้างคืน จ.ลำพูน	2557	บูรณะเจดีย์ 746 ปี	ท่ายืน พระหัตถ์ขวาถือดาบ พระหัตถ์ซ้ายถือธนู และสพายลูกธนู	ด้านหลังเป็นรูปพระธาตุเจดีย์ ทัพน้าโบสถ์
14. วัดจามเทวี จ.ลำพูน	2558	หยดน้ำ	รูปพระนางจามเทวีปางกษัตริย์ โดยนำมาจากภาพวาดพระนางจามเทวีที่แพร่หลาย	ด้านหลังเป็นรูปสุวรรณจังโกฏิเจดีย์
15. วัดจามเทวี จ.ลำพูน	2558	ฉลองครบ 1350 ปี ลำพูน	พระนางจามเทวีใส่ชุดกษัตริย์ พระหัตถ์ขวาทำท่าประทานพร พระหัตถ์ซ้ายถืออาวุธ	ด้านหลังเป็นรูปสุวรรณจังโกฏิเจดีย์
16. วัดโขงขาว จ.เชียงใหม่	-	-	ปางนักรบ (มีลักษณะเดียวกับอนุสาวรีย์พระนางจามเทวี)	ด้านหลังเป็นรูปยันต์และระ ขู ชื่อ วัด โข ง ขาว ผู้จัดสร้าง
พระพิมพ์เนื้อดินเผา				
ผู้สร้าง	ปีที่สร้าง	ชื่อรุ่น	ลักษณะของพระนางจามเทวี	องค์ประกอบอื่น
1. วัดละโว้ จ. เชียงใหม่	2539	สมโภชน์พระธาตุ	พระนางจามเทวี พระหัตถ์ขวาอยู่ในท่าแสดงธรรม ส่วนพระหัตถ์ซ้าย ถือดอกบัว	ด้านหลังเป็นยันต์
2. วัดจามเทวี จ.ลำพูน	2551	-	ปางนักรบ (มีลักษณะเดียวกับอนุสาวรีย์พระนางจามเทวี)	ด้านหลังเป็นเลขกำกับ
3. วัดจามเทวี จ.ลำพูน	2556	สลุงหลวง	ปางกษัตริย์ ท่าปราบมาร	ด้านหลังเป็นเลขกำกับ
4. วัดจามเทวี จ.ลำพูน	2556	ถวายสลุงหลวง	พระนางจามเทวีทรงเครื่องกษัตริย์ พระหัตถ์ขวาทำท่าประทานพร	ด้านหลังเป็นระ ขู ชื่อ พระนางจามเทวี
รูปหล่อลอยองค์				
ผู้สร้าง	ปีที่สร้าง	ชื่อรุ่น	ลักษณะของพระนางจามเทวี	องค์ประกอบอื่น
1. วัดพระธาตุดอยคำ จ.เชียงใหม่	2538		ปางกษัตริย์ พระหัตถ์ขวาทำท่าเชื้อเชิญ เป็นภาพจากนิมิตเจ้าอาวาส	
2. วัดพระธาตุดอยคำ จ.เชียงใหม่	2538	รุ่น 1	ปางนักรบ (มีลักษณะเดียวกับอนุสาวรีย์พระนางจามเทวี)	

3. วัดสันป่ายาง หลวง จ.ลำพูน	2538		ลักษณะพระหัตถ์ขวาทำท่าประทานพร พระหัตถ์ซ้ายถืออาวุธ	ยืนประทับอยู่บนฐาน ดอกบัว
4. ธรรมสถาน วัดดอนแก้ว จ.ลำพูน	2539		ปางนักรบ (มีลักษณะเดียวกับอนุสาวรีย์ พระนางจามเทวี)	
5. วัดบ้านปาง จ. ลำพูน	2538	พระกริ่งจามเทวี	พระนางจามเทวีทรงเครื่องกษัตริย์ ทำท่าแบบ ปางปราบมารของพระพุทธรูป	นั่งอยู่บนฐานดอกบัว
6. วัดผางาม จ.เชียงใหม่	2548	รุ่น 1	ปางกษัตริย์ ท่าทางนั่งอยู่บนบัลลังก์ (ปางนั่งเพ ระหัตถ์)	
7. วัดสันป่ายาง หน่อม จ. ลำพูน	2550		ปางนักรบ (มีลักษณะเดียวกับอนุสาวรีย์พระ นางจามเทวี)	ยืนประทับอยู่บนฐาน ดอกบัว
8. วัดพระธาตุ ห้าดวง จ.ลำพูน	2542		พระนางจามเทวีปางกษัตริย์ อยู่ในท่าทางยืน ตรง	
9. วัดจามเทวี จ.ลำพูน	2547	รุ่น 2	ปางนักรบ (มีลักษณะเดียวกับอนุสาวรีย์พระ นางจามเทวี)	ยืนประทับอยู่บนฐาน ดอกบัว
10. สำนักสงฆ์วัด ป่าคะยอมใต้ จ.ลำพูน	2557	ปางวิตรรกมูทรา	ลักษณะพระหัตถ์ขวาทำท่าแสดงธรรม (ตั้งฝ่า พระหัตถ์ขึ้น หันฝ่าพระหัตถ์ออกนิ้วหัวแม่พระ หัตถ์และนิ้วชี้จรดเข้าหากันเป็นวงคล้ายรูป ธรรมจักร) พระหัตถ์ซ้ายถืออาวุธ	
11. วัดพระธาตุ ดอยน้อย จ.เชียงใหม่	2556	รุ่น 1	ปางนักรบ (มีลักษณะเดียวกับอนุสาวรีย์พระ นางจามเทวี)	ยืนประทับอยู่บนฐาน ดอกบัว
12. วัดถ้ำ ชุมทรัพย์พระนาง จามเทวี จ.ลำปาง	2559	1 ทศวรรษ	ปางนักรบแสดงธรรม	
สื่อเกิด				
ผู้สร้าง	ปีที่สร้าง	ชื่อรุ่น	ลักษณะของพระนางจามเทวี	องค์ประกอบอื่น
1. ไม่ระบุ	2526	รุ่นเสาร์ห้า	ภาพพิมพ์อนุสาวรีย์พระนางจามเทวีปางกษัตริย์ นักรบ (ครึ่งองค์)	ด้านหลังเป็นยันต์
2. ไม่ระบุ	2535		ภาพพิมพ์ภาพวาดพระนางจามเทวีที่เกิดจาก นิมิต	ด้านหลังมีข้อความว่า มหาบุญโย มหาลาโภ ภาตุเม

3. ไม่ระบุ	2549		ภาพพิมพ์ภาพวาดพระนางจามเทวีที่เกิดจาก นิมิต	ด้านหลังเป็นยันต์
4. ไม่ระบุ	2549		ภาพพิมพ์อนุสาวรีย์พระนางจามเทวีปางกษัตริย์ นักรบ (ครึ่งองค์)	ด้านหลังเป็นยันต์
5. ไม่ระบุ	2549		ภาพพิมพ์ภาพวาดพระนางจามเทวีที่เกิดจาก นิมิต	ด้านหลังสมเด็จพระ พระนเรศวรมหาราช
6. วัดญาวัด จ.น่าน	2552		ภาพพิมพ์ภาพวาดพระนางจามเทวีที่เกิดจาก นิมิต	ด้านหลังเป็นอักษรธรรม
7. วัดพระธาตุ หริภุญชัย จ.ลำพูน	2558	รุ่นแรก-ล้านนา ร่วมเย็น ฉากทอง	ภาพพิมพ์ภาพวาดพระนางจามเทวีที่เกิดจาก นิมิต	ด้านหลังเป็นรูปไก่ สัญลักษณ์ประจำ พระธาตุหริภุญชัย
8. วัดเกาะกลาง จ.ลำพูน	2559	สร้างมณฑป	ภาพพิมพ์รูปหล่อพระนางจามเทวีปางนักรบถือ อาวุธ	ด้านหลังเป็นโบราณ สถานที่วัดเกาะกลาง
9. วัดจามเทวี จ.ลำพูน	ไม่ระบุ	ไม่ระบุ	ภาพพิมพ์ภาพวาดพระนางจามเทวีที่เกิดจาก นิมิต	ด้านหลังเป็น สุวรรณ จังโกลิเจดีย์(กุฎ)
เหรียญกษาปณ์				
ผู้สร้าง	ปีที่สร้าง	ชื่อรุ่น	ลักษณะของพระนางจามเทวี	องค์ประกอบอื่น
1. กองกษาปณ์	2549	ไม่ระบุ	พระนางจามเทวีปางกษัตริย์นักรบ	ด้านหลังเป็นพระธาตุ หริภุญชัย
เหรียญพระนางจามเทวีร่วมกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์อื่น ๆ				
ผู้สร้าง	ปีที่สร้าง	ชื่อรุ่น	ลักษณะของพระนางจามเทวี	องค์ประกอบอื่น
1. ลักษณะ เรขานิเทศ ร่วมกับวัดพระ ธาตุหริภุญชัย จ. ลำพูน	2554	เหรียญพระราหู ทรงครุฑ ที่ ระลึกในพิธีเท ทองหล่อเทพ พระราหูทรง ครุฑ	พระนางจามเทวีปางนักรบลักษณะยืนหันข้าง	ด้านหน้าเป็นพระราหู ทรงครุฑ
2. ลักษณะ เรขานิเทศ ร่วมกับวัดพระ ธาตุหริภุญชัย จ.ลำพูน	2554	เหรียญพระ พิฆเนศวริเศขลา ภาที่ระลึกใน การร่วมสร้าง กุฎิสงฆ์	พระนางจามเทวีปางนักรบลักษณะยืนหันข้าง	ด้านหน้าเป็นพระพิฆเนศ

3. ลักษณะ เรขานิเทศ ร่วมกับวัดพระ ธาตุนฤทมิษฐ์ จ.ลำพูน	2554	เหรียญพระพุทธรูป มหาเศรษฐี นวโกฏิที่ระลึก ในการร่วมสร้าง กุฏิสงฆ์	พระนางจามเทวีปางนักรบลักษณะยืนหันข้าง	ด้านหน้าของเหรียญเป็น รูปพระพุทธรูปมหาเศรษฐี นวโกฏิ
4. บ้านมิตร สัมพันธ์	2553	เหรียญหลวงปู่ สุเทพ	พระนางจามเทวีปางนักรบพระหัตถ์ถืออาวุธ	ด้านหน้าเป็นรูป ฤๅษี वासुเทพ อยู่เหนือกลอง ตะโพน
5. วัดพระเจ้าไ้ จ.เชียงใหม่	-	เหรียญ พระพุทธรูปเจ้าไ้	พระนางจามเทวีพระหัตถ์ซ้ายถือดอกบัว พระ หัตถ์ขวาทำท่าทำเชื้อเชิญ ประทับยืนอยู่บนฐาน ดอกบัว	ด้านหน้าเป็นรูปพระเจ้า ไ้ ซึ่งเชื่อว่าพระนาง จามเทวีสร้าง

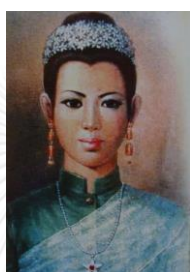
จากตารางเห็นได้ว่าวัตถุมงคลเหล่านี้ล้วนเกิดมาจากความเชื่อที่ว่าพระนางจามเทวีเป็นบุคคลจริงในประวัติศาสตร์ ดังนั้นวัตถุมงคลเหล่านี้ที่จึงมีลักษณะเป็นสัญลักษณ์ที่พยายามเชื่อมโยงกับประวัติศาสตร์สถานที่ต่าง ๆ ได้แก่ การนำเอาสถานที่ต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับพระนางจามเทวีดังที่ปรากฏในตำนานมาบรรจุไว้ในวัตถุมงคล เช่น สุวรรณจังโกฏิเจดีย์ที่เชื่อกันว่าเป็นที่บรรจุพระบรมอัฐิของพระนางจามเทวี กลุ่มผู้สร้างส่วนใหญ่อยู่ในจังหวัดลำพูนและจังหวัดเชียงใหม่ ซึ่งเป็นจังหวัดที่มีชื่ออยู่ในตำนานพระนางจามเทวี นอกจากนี้วัตถุมงคลเหล่านี้มักมีลักษณะแบบเดียวกับรูปเคารพที่อนุสาวรีย์พระนางจามเทวีจังหวัดลำพูน

เหรียญที่สร้างขึ้นเพื่อให้เช่าหรือบูชาที่ตั้งใจที่จะให้เหมือนรูปเคารพที่อนุสาวรีย์จังหวัดลำพูน บางรุ่นอาจมีการอ้างอิงเหตุการณ์บางช่วงบางตอนในตำนานพระนางจามเทวี เช่น เหรียญพระนางจามเทวีรุ่น 700 ปี วัดหนองช้างคืน จังหวัดลำพูน ลักษณะเป็นเหรียญรูปไข่ หูในตัว เนื้อทองเหลืองเคลือบนิกเกิล (ออกสีเงิน) ด้านหน้าเป็นรูปพระนางจามเทวี (ทำยืน) มือขวาถือดาบ มือซ้ายถือธนูและยังสะพายลูกธนู แสดงถึงการพร้อมรบ

ในขณะที่ภาพแบบนางกษัตริย์นั้นส่วนใหญ่เป็นรูปที่เกิดจากภาพนิมิต มี 2 ภาพ ได้แก่ภาพนิมิตของของครูบาศรีวิชัยวงศา วัดพระบาทห้วยต้ม (ธนกร สุริยนต์, 2556: ออนไลน์) จังหวัดลำพูน โดย คุณ วันทนา - พัวพันธ์สกุล เป็นผู้วาด และภาพที่สองเป็นภาพของ ศรีเพ็ญจันทะศรี โดย คุณลาวัลย์ อุปอินทร์เป็นผู้วาด

ภาพที่ 29 ภาพนิมิตพระนางจามเทวีของครูบาชัยวงศา

ภาพที่ 30 ภาพนิมิตพระนางจามเทวี ของ ศรีเพ็ญ จันทะศรี

ภายหลังภาพวาดพระนางจามเทวีแพร่หลาย ก็ได้กลายมาเป็นวัตถุมงคลโดย
ได้รับความนิยมทั้งสองรูปภาพ ดังตัวอย่างต่อไปนี้

ภาพที่ 31 ภาพวัตถุมงคลพระนางจามเทวีที่เกิดจากภาพนิมิต

ภาพที่ 32 ร้านค้าขายวัตถุมงคลพระนางจามเทวีที่จังหวัดลำพูน

ประเด็นที่น่าสนใจอีกประการหนึ่งคือ การเลือกวัดสำหรับทำพิธีปลุกเสก นับเป็นสัญลักษณ์ประเภทหนึ่งที่ย้ายมาจะเกี่ยวข้องกับพระนางจามเทวีเช่นเดียวกันโดยเฉพาะอย่างยิ่งวัดที่มีความเกี่ยวข้องกับพระนางจามเทวี เช่น วัดจามเทวีที่ได้สร้างเหรียญพระนางจามเทวีในงานทำบุญกฐินที่มีของกฐินที่ใหญ่ที่สุดในโลก เชื่อกันว่าวัดแห่งนี้เป็นที่บรรจุพระบรมอัฐิพระนางจามเทวี วัดอรัญญิกรัชมการามซึ่งเป็นวัดที่พระนางจามเทวีได้สร้างไว้ ปัจจุบันได้เปลี่ยนชื่อเป็นวัดดอนแก้ว กิตติ วัดนวมมหาตม์ ได้รวบรวมเหรียญและพระรูปของธรรมสถานวัดดอนแก้ว และวัดพระนางจามเทวี ที่ได้สร้างขึ้น โดยให้รายละเอียดว่า “ที่วัดดอนแก้ว มีรุ่นที่น่าสนใจอยู่ 2 รุ่นได้แก่ รุ่นอนุรักษธรรมสถานวัดดอนแก้ว รุ่นฉลอง 1400 ปี จามเทวีศรีหริภุญชัย ส่วนวัดจามเทวีมีวัตถุมงคลที่น่าสนใจ ได้แก่ เหรียญพระนางจามเทวี รุ่น 1 ฉลองพระวิหาร พระพิมพ์พระนางจามเทวีเนื้อว่าน พระรูปพระนางจามเทวีทรงสละราชสมบัติออกผนวช พระรูปพระนางจามเทวีครองเมือง” (กิตติ วัดนวมมหาตม์, 2550 : 385-392) ต่อมาภายหลังยังมีผู้สร้างเหรียญพระนางจามเทวีกับเทพองค์อื่นขึ้นอีก ได้แก่ เหรียญพระพิฆเนศวรเศวลาภา เหรียญเทพพระราหูทรงครุฑ เหรียญพระพุทธรูปมหาเศรษฐีนวโกฏิ ซึ่งทั้งสามรุ่นด้านหลังของเหรียญจะเป็นรูปพระนางจามเทวีรูปลักษณะเดียวกับอนุสาวรีย์ จัดสร้างขึ้นโดย อ.ลักษณะ เรขานิเทศ บางรุ่นก็จะเรียกว่าเหรียญพระเศรษฐีล้านนานี้มีพระบารมีแม่จามเทวีคุ้มครอง เป็นสรรพสิ่งมีมงคลเสริมดวงชะตาให้ร่ำรวยเป็นเศรษฐีมหาเศรษฐีมีปัญญา มีความมั่นคงในชีวิต

www.พระเครื่องเก่า.com และ www.cm-พระ.com ได้กล่าวถึงความศักดิ์สิทธิ์ของเหรียญพระนางจามเทวีในรุ่นต่างๆ ว่ามีอำนาจทางด้าน เมตามหานิยม คำขาย แคล้วคลาด

คกงระพัน ซึ่งได้มาจากประวัติของพระนางจามเทวีที่มีแต่คนรักใคร่ ไม่ว่าจะเป็นขุนหลวงวิลังคะ หรือประชาชน

นอกจากเหรียญที่สร้างขึ้นในยุคหลังแล้ว ก็ยังมีมบูชาเหรียญหรือพระเครื่องที่เชื่อว่าสร้างขึ้นในรัชสมัยของพระนางจามเทวีอีกด้วย ดังที่ ศรีลานนา (ศรีลานนา, 2552. : 123-139) ได้รวบรวมพระเครื่องในสมัยพระนางจามเทวีที่ได้รับความนิยมในปัจจุบัน เช่น พระรอดหลวง พระคงหรือพระลำพูน พระลือ พระเป็มลำพูนกรุเก่าวัดมหาวัน เป็นต้น

จากที่กล่าวมานี้จะเห็นได้ว่า เหรียญหรือรูปพระนางจามเทวีที่ผลิตออกมานั้น ได้รับความนิยมเช่นเดียวกับเหรียญของหลวงพ่อด่าง ๆ ถึงแม้ว่าพระนางจามเทวีจะไม่ใช่พระสงฆ์หรือเกจิที่มีชื่อเสียงก็ตาม เห็นได้จากการผลิตซ้ำออกมาหลายต่อหลายรุ่น วัดดงมดส่วนใหญ่นำเสนอภาพพระนางจามเทวีในฐานะพระมหากษัตริย์ การนำเอาวัดดงมดพระนางจามเทวีมาบูชา นับเป็นสัญลักษณ์ที่สร้างความใกล้ชิดระหว่างพระนางจามเทวีและผู้ที่นับถือได้อีกวิธีหนึ่ง

3.2 วิธีคิดและลักษณะการผลิตซ้ำตำนานพระนางจามเทวี

จากข้อมูลการผลิตซ้ำตำนานพระนางจามเทวีประเภทต่าง ๆ ผู้วิจัยสรุปเป็นตาราง แสดงจำนวนการผลิตซ้ำแต่ละประเภท โดยเรียงตามลำดับได้ดังนี้

ตารางที่ 35 แสดงจำนวนการผลิตซ้ำประเภทต่าง ๆ

การผลิตซ้ำประเภทต่าง ๆ	จำนวน
1. รูปเคารพ	135
2. วัตถุมงคล	47
3. เพลง	23
4. จิตรกรรมฝาผนัง	9
5. บทกวี	6
6. นวนิยาย	2
7. ประติมากรรม	1
8. สารคดี	1
9. ละครโทรทัศน์	1
รวม	225

จากตารางจะเห็นได้ว่า การผลิตซ้ำในรูปแบบรูปเคารพ มีจำนวนมากที่สุด ลำดับรองลงมา ได้แก่ วัตถุมงคล เนื่องจากรูปเคารพและวัตถุมงคลเป็นการผลิตซ้ำที่ทำให้เรื่องราวของพระนางจามเทวีเป็นรูปธรรมที่สามารถสื่อสารกับคนได้ง่ายกว่าสื่อประเภทอื่น นอกจากนี้การผลิตซ้ำทั้งสองรูปแบบนี้ ส่วนใหญ่เกิดมาจากผู้ที่ศรัทธาพระนางจามเทวีในปัจจุบันซึ่งมีหลากหลายกลุ่มและเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่อง ทำให้มีจำนวนในการผลิตซ้ำมากกว่าประเภทอื่น ๆ อย่างไรก็ตาม สื่อประเภทอื่น ๆ ได้แก่ วรรณกรรม จิตรกรรม ประติมากรรม และสื่อประเภทสารคดี ละครโทรทัศน์ ก็มีส่วนทำให้เรื่องราวของพระนางจามเทวียังปรากฏอยู่ในความทรงจำของคนในสังคม ทั้งนี้สื่อต่างประเภทก็มีลักษณะการผลิตซ้ำตำนานในลักษณะที่แตกต่างกัน

ในหัวข้อนี้ ผู้วิจัยจะนำข้อมูลการผลิตซ้ำตำนานพระนางจามเทวีในรูปแบบต่าง ๆ ที่วิเคราะห์ในหัวข้อก่อนหน้านี มาวิเคราะห์วิธีคิดของผู้ผลิตซ้ำและลักษณะของการผลิตซ้ำ ซึ่งพบว่าวิธีคิดและลักษณะการผลิตซ้ำหลายวิธี ได้แก่ การผลิตซ้ำโดยใช้เหตุการณ์บางตอนในตำนาน การผลิตซ้ำบางแบบเรื่อง การอ้างถึงชื่อพระนางจามเทวี และการดัดแปลงเนื้อหาในตำนานแต่ยังคงอนุภาคสำคัญของตำนานพระนางจามเทวีอยู่ ดังรายละเอียดต่อไปนี้

3.2.1 การผลิตซ้ำโดยใช้เหตุการณ์บางตอนในตำนาน

จากการศึกษาการผลิตซ้ำเรื่องราวเกี่ยวกับพระนางจามเทวีจากแหล่งข้อมูลต่าง ๆ จำนวน 225 แหล่งที่มา พบว่า การผลิตซ้ำลักษณะหนึ่งที่ปรากฏอยู่จำนวนมาก คือ การใช้เหตุการณ์บางตอนในตำนาน พบจำนวน 200 ผลงาน เหตุการณ์ในตำนานที่ถูกนำมาผลิตซ้ำ ได้แก่ ตอนพระนางจามเทวีนั่งเมือง พระนางจามเทวีกับศาสนา พระนางจามเทวีเชี่ยวชาญการรบ พระนางจามเทวีออกบวช พระนางจามเทวีกับสถานที่ นอกจากนี้ ยังมีการผสมอนุภาคหลายอนุภาคในตำนานด้วย ส่วนใหญ่จะอยู่ในรูปของวัตถุมงคล ตามตามตารางต่อไปนี้

ตารางที่ 36 แสดงการผลิตซ้ำตำนานแบบเลือกใช้เหตุการณ์บางตอนในตำนาน

การผลิตซ้ำประเภทต่าง ๆ	การผลิตซ้ำแบบใช้เหตุการณ์บางตอนในตำนาน						
	พระนางจามเทวีนั่งเมือง	พระนางกับศาสนา	พระนางจามเทวีเชี่ยวชาญการรบ	พระนางจามเทวีออกบวช	พระนางจามเทวีกับสถานที่	ผสมหลายอนุภาค	รวมจำนวนการผลิตซ้ำทั้งหมด
รูปเคารพ	18	6	22	89			
วัตถุมงคล	13	4	21	2		7	
เพลง	4	4	2		2		
บทกวี	1				1		
นวนิยาย							
จิตรกรรม			1		3		
ประติมากรรม							
สารคดี							
ละครโทรทัศน์							
รวม	36	14	46	91	6	7	200

จากตารางจะเห็นว่า ลักษณะสำคัญของพระนางจามเทวีที่คนในสังคมรับรู้มากที่สุดคือ เหตุการณ์ที่พระนางจามเทวีออกบวช ดังจำนวนการผลิตซ้ำผ่านสื่อประเภทรูปเคารพพระนางจามเทวีปางนักบวชหรือปางสมาธิ การที่ผู้วิจัยระบุว่ารูปเคารพพระนางจามเทวีปางนักบวช คือการผลิตซ้ำตำนานพระนางจามเทวี โดยมีวิธีการเลือกเหตุการณ์ช่วงออกบวชหรือปฏิบัติธรรมมานำเสนอ เพราะตำนานประเภทต่าง ๆ ทั้งตำนานศาสนาและตำนานพื้นบ้าน ต่างระบุตรงกันถึงเหตุการณ์การออกบวช ดังตอนหนึ่งที่ว่า

พระนางเจ้าจามเทวี พระราชทานมหาทานแล้วทรงสมათานศีล ฟังพระธรรมเทศนาด้วยประการดังนี้ถึงเจ็ดวัน ครั้นถึงวันที่แปด พระนางเจ้าก็บังเกิดประชวรพระโรคกำเริบแรงกล้าจนถึงเสด็จสวรรคต ด้วยกรรมที่พระนางเจ้ากระทำไว้แล้วแต่ปางก่อนเพราะอาศัยบุญสมบัติที่พระนางเจ้าได้สั่งสมไว้แล้ว แลชวนชายในกุศลกรรมด้วยสุจริตสามประการ แลได้เจริญพระไตรลักษณ์ญาณด้วยเปล่งพระวาจาว่า อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา ดังนี้ ในขณะที่มีพระโรคอาศ

มาเบียดเบียนเมื่อเวลาจวนใกล้จะสวรรคต พอขณะจตุตจากมนุษย์ใน
โลกนี้ ก็ได้ไปบังเกิดในสวรรค์ชั้นดุสิตเทวโลก

(พระโพธิธรรมาจารย์, 2554 : 210)

ผู้วิจัยตั้งข้อสงสัยคิดว่า ในจำนวนรูปเคารพปางนักรบขจำนวน 89 องค์ เป็นรูปเคารพของ
กลุ่มคนในปัจจุบันที่ศรัทธาพระนางจามเทวีประมาณ 73 องค์ ซึ่งได้เริ่มบริจาครูปเคารพไปยัง
วัดต่าง ๆ ในจังหวัดภาคเหนือตอนบนและภาคกลางบางจังหวัดมาตั้งแต่พ.ศ. 2559 จะเห็นได้ว่าการ
รับรู้ของคนในสังคมกับเหตุการณ์ตอนพระนางจามเทวีออกบวชเป็นความนิยมที่เกิดขึ้นในยุคหลัง

รูปเคารพต่าง ๆ เหล่านี้เกิดขึ้นจากผู้ศรัทธาพระนางจามเทวีต้องการสร้างรูปเคารพ
เพื่อนำไปถวายตามวัดต่าง ๆ ตามความต้องการของวัด เพราะจะช่วยเรียกศรัทธาประชาชนให้มา
ทำบุญที่วัดเพิ่มขึ้น

ผู้วิจัยคิดว่าความนิยมข้างต้นเป็นผลมาจากนโยบายการท่องเที่ยว โดยเฉพาะอย่างยิ่ง
การท่องเที่ยวเชิงศาสนาที่ได้รับการตอบรับอย่างมากจากคนในสังคม การที่วัดมีรูปเคารพพระนาง
จามเทวีช่วยเอื้อให้วัดธรรมดากลายเป็นวัดที่มีประวัติศาสตร์ยาวนาน โดยมีพระนางจามเทวีมารองรับ
ทำให้ความเชื่อที่เกิดจากตำนานเป็นรูปธรรมยิ่งขึ้น

เหตุการณ์ในตำนานที่ถูกนำมาผลิตซ้ำลำดับรองลงมา คือ เหตุการณ์พระนางจามเทวี
เชี่ยวชาญการรบ จากข้อมูลพบว่ามี การนำไปผลิตซ้ำหลากหลายช่องทาง โดยเฉพาะอย่างยิ่งการผลิต
ซ้ำประเภทรูปเคารพและวัดถ้ำมรกต มีผู้สร้างได้นำเหตุการณ์การรบของพระนางจามเทวี มาสร้างเป็น
รูปเคารพและวัดถ้ำมรกตมากที่สุด จำนวน 46 ผลงาน

ประเด็นที่น่าสนใจก็คือ ตำนานที่เป็นแหล่งที่มาของการอ้างอิงในการผลิตซ้ำคือตำนาน
สำนวนพื้นบ้านต่าง ๆ ที่เน้นย้ำความสามารถของพระนางในด้านการเชี่ยวชาญการรบ ได้แก่
เหตุการณ์การรบกับเจ้าชายโกสัมพี และเหตุการณ์การรบกับขุนหลวงวิรังคะ นอกจากนี้ในตำนาน
สำนวนพื้นบ้านบางสำนวน ยังได้กล่าวด้วยว่า ในยามที่บ้านเมืองสงบสุข พระนางก็ยังให้มีการซ้อมรบ
อยู่เสมอ

ผู้วิจัยสงสัยว่า การที่มีผู้สร้างพระนางจามเทวีปางนักรบจำนวนมาก มี 2 ปัจจัย ปัจจัย
แรก เกิดมาจากการได้รับอิทธิพลจากอนุสาวรีย์พระนางจามเทวีที่ได้สร้างรูปเคารพพระนางจามเทวีใน
ลักษณะของการเป็นนางกษัตริย์นักรบมือถืออาวุธ ส่วนปัจจัยที่สองเกิดมาจากการตีความของผู้สร้างที่
เชื่อว่าพระนางรบชนะศัตรู แม้ว่าพระนางจะเป็นหญิง ดังนั้นพระนางจึงสามารถปิดเป้าทุกซ์ ปราบ
ศัตรูหรือสิ่งชั่วร้ายได้

วัตถุมงคลและรูปเคารพปางกษัตริย์ เช่นเดียวกันที่เลือกผลิตซ้ำเหตุการณ์พระนางจามเทวีปกครองเมือง หรือนั่งเมืองหริภุญชัย จำนวนมาก รูปเคารพและวัตถุมงคลเหล่านี้ ไม่เพียงแต่สร้างขึ้นเพื่อเป็นอนุสรณ์ว่าพระนางเคยเป็นกษัตริย์ที่ปกครองเมืองในอดีต ยังเกิดมาจากการตีความว่าพระนางเป็นกษัตริย์ที่มีแต่ประชาชนรักใคร่ ทำให้บ้านเมืองร่มเย็น สงบสุข อีกทั้งยังมีชายหนุ่มมากมายหลงใหลความงามของพระนาง เช่น เจ้าชายโกสัมพีและขุนหลวงวิรังคะ ดังนั้นหากใครได้กราบไหว้หรือบูชาจะช่วยเรื่องความมีเสน่ห์ อีกทั้งยังทำให้เจริญในหน้าที่การงาน มีอำนาจวาสนา เช่นเดียวกับ พระนางจามเทวี

เหตุการณ์ที่นำมาผลิตซ้ำอีกเหตุการณ์หนึ่งก็คือ เหตุการณ์ที่พระนางจามเทวีเกี่ยวข้องกับศาสนา ในตำนานกล่าวถึงการที่พระนางจามเทวีได้เป็นผู้นำศาสนานิกายเถรวาทมาสู่อาณาจักรล้านนาโดยเฉพาะอย่างยิ่งในบริเวณแอ่งเชียงใหม่-ลำพูนที่มีชุมชนดั้งเดิมอาศัยอยู่นั้น คือ ลัวะและเม็งแทนที่การนับถือผี ที่เป็นความเชื่อดั้งเดิมของชาวลัวะที่นับถือผีจำนวนมาก เช่น ผีปู่และย่าแสะและเม็งซึ่งนับถือผีบรรพบุรุษกล่าวได้ว่ารัฐหริภุญชัยได้พัฒนาจากชุมชนพื้นเมืองสู่ความเป็นรัฐแบบแว่นแคว้นที่มีความเจริญขึ้นอีกระดับหนึ่ง ด้วยการใช้ศาสนาเป็นเครื่องมือในการสร้างอำนาจ

ความเป็นองค์ศาสนูปถัมภ์ของพระนางจามเทวี ปรากฏในตำนานตั้งแต่ระหว่างการเดินทาง“เริ่มต้นเมื่อพระนางจามเทวีทรงนำพระมหาเถระจำนวน 500 รูป จากเมืองละโว้มาด้วยพระนางตั้งใจสถาปนาพุทธศาสนาอย่างแท้จริง เพราะระหว่างการเดินทางมาพระนางได้สร้างวัดสร้างเมือง “ชุมชนพุทธศาสนา” ตามรายทาง ตั้งแต่พระบางหรือนครสวรรค์จนถึงหริภุญชัย ดังปรากฏชื่อบ้านเมืองใน **ตำนานมูลศาสนา** เช่น เมืองพระบาง เมืองคันธิกะ เมืองบุรีรัฐ เมืองบุราณ เมืองเทพบุรี เมืองบางพล เมืองราเสียด เมืองตาก เมืองบ้านทาง ท่าเชียงทอง วัดละมັถ (ตำนานมูลศาสนา, 2557 : 145-152) อีกทั้งในบั้นปลายชีวิตของพระนางก็ได้ออกบวชถือศีลฟังธรรมจวบจนสวรรคต

รูปเคารพและวัตถุมงคลที่สะท้อนภาพเหตุการณ์ที่พระนางผูกพันกับศาสนามักจะสร้างให้พระนางจามเทวีถือดอกบัวหรือยืนอยู่บนฐานดอกบัว นอกจากนี้มีวัตถุมงคลบางรุ่น ออกแบบผสมผสานโดยให้พระนางจามเทวีถือดอกบัวและถืออาวุธ หรือบางรุ่นถืออาวุธแต่อยู่บนฐานดอกบัวอีกด้วย สะท้อนให้เห็นลักษณะสำคัญของพระนางจามเทวีทั้งในแง่ของศาสนจักรและอาณาจักร

การที่ผู้วิจัยได้ตีความว่า การที่มีรูปเคารพพระนางจามเทวีกับดอกบัวสื่อให้เห็นการตีความจากตำนานว่าพระนางจามเทวีเกี่ยวพันกับศาสนาเนื่องจากดอกบัวในพระพุทธศาสนา มีความเกี่ยวพันกันอย่างแนบแน่น ทั้งในด้านของพุทธประวัติ และสถาปัตยกรรมที่เกี่ยวกับพระพุทธเจ้าก็ได้แสดงสัญลักษณ์ดอกบัวรองรับพุทธองค์ไว้ จากการศึกษาวิเคราะห์เรื่อง “ดอกบัว” ในคัมภีร์

พระพุทธศาสนานิกายเถรวาท ของจารี มั่นสินธ (2547: 108) สรุปได้ว่า ดอกบัวเป็นสัญลักษณ์อย่างหนึ่งในพระพุทธศาสนา เป็นสัญลักษณ์แห่งความสะอาดบริสุทธิ์และการตรัสรู้ธรรม รูปเคารพหรือวัตถุมงคลที่มีดอกบัวเป็นส่วนประกอบ จึงเกิดมาจากการเชื่อมโยงตำนานพระนางจามเทวีกับความเชื่อเกี่ยวกับพุทธศาสนาไว้ด้วยกัน

เหตุการณ์อีกหนึ่งเหตุการณ์ในตำนานที่ถูกนำมาผลิตซ้ำคือ เหตุการณ์ที่แสดงให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างพระนางจามเทวีกับสถานที่ต่าง ๆ เพื่อเชื่อมโยงให้เห็นว่าพระนางจามเทวีกับสถานที่นั้น มีความเกี่ยวข้องกัน ปรากฏในรูปของบทกวีในรูปของบันทึกเหตุการณ์และภาพจิตรกรรมฝาผนังประจำวัด เช่น บทกวีของวัดพระพุทธบาทแก้วขาว อำเภอฮอด ที่ระบุว่าพระนางจามเทวีออกศึกเพื่อปกป้องเมืองฮอดจากข้าศึกด้วยพระองค์เอง วัดกู่ละมั่ง วัดพระนอนป่าเกิด ถัดจากวัดพระพุทธบาทตากผ้า ต่างวาดภาพพระนางจามเทวีที่มีเนื้อหาว่า พระนางจามเทวีเคยมาบูรณะหรือสร้างวัดในอดีต เมื่อครั้งยังมีชีวิตอยู่ การที่มีชื่อสถานที่ในบทกวี หรือการวาดภาพจิตรกรรมฝาผนังทำให้เกิดความรู้สึกว่าเหตุการณ์ต่าง ๆ ของสถานที่แห่งนั้น เป็นเรื่องราวที่เกิดขึ้นจริง

3.2.2 การผลิตซ้ำตามแบบเรื่อง

ลักษณะการผลิตซ้ำที่มีจำนวนรองลงมา คือ การผลิตซ้ำตำนานบางแบบเรื่อง ในรูปแบบบทเพลง บทกวี นวนิยาย จิตรกรรม ประติมากรรม และสารคดี แบ่งออกได้เป็น 2 ลักษณะ คือ การผลิตซ้ำตามแบบเรื่องเดิมที่ยังคงมีเนื้อหาตามตำนาน และการผลิตซ้ำตามแบบเรื่องเดิมแต่ดัดแปลงเนื้อหาบางส่วน ดังรายละเอียดต่อไปนี้

3.2.2.1 การผลิตซ้ำโดยเน้นการคงเนื้อหาตามแบบเรื่องต่าง ๆ

จากการศึกษาพบว่า การผลิตซ้ำตามแบบเรื่องที่ยังคงมีเนื้อหาตามตำนาน คือ แบบเรื่อง*กำเนิดพระนางจามเทวี* ซึ่งมีจำนวนมากที่สุด รองลงมาได้แก่ แบบเรื่อง*กษัตริย์ร้างเมือง* และลำดับสุดท้ายเป็นการผสมหลายแบบเรื่อง ดังตารางต่อไปนี้

ตารางที่ 37 แสดงการผลิตซ้ำตำนานพระนางจามเทวีตามแบบเรื่อง

การผลิตซ้ำ ประเภทต่าง ๆ	การผลิตซ้ำตามแบบเรื่อง		
	การผลิตซ้ำโดยเน้นการคง เนื้อหาตามแบบเรื่อง		การผลิตซ้ำโดยเน้น การดัดแปลงเนื้อหา บางส่วนในแบบเรื่อง ต่างๆ
	กำเนิดพระนาง จามเทวี	ฤๅษีสร้าง เมืองๆ	
รูปเคารพ			
วัดมุงคล			
เพลง	3	3	
บทกวี	2		2
นวนิยาย	1		
จิตรกรรม	2	3	
ประติมากรรม		1	
สารคดี	1		
ละครโทรทัศน์			1
รวม	9	7	3

1. การผลิตซ้ำแบบเรื่องกำเนิดพระนางจามเทวี

จากตารางจะเห็นได้ว่า แบบเรื่องกำเนิดพระนางจามเทวี ถูกนำมาผลิตซ้ำในรูปแบบต่าง ๆ เช่น เพลง บทกวี จิตรกรรม มากกว่าแบบเรื่องอื่น ซึ่งแบบเรื่องดังกล่าวนี้จะปรากฏเฉพาะตำนานสำนวนพื้นบ้านเท่านั้น ดังนั้นจึงกล่าวได้ว่า ตำนานพระนางจามเทวีสำนวนพื้นบ้านเป็นที่รับรู้อย่างกว้างขวางมากกว่าตำนานฝ่ายศาสนา ทั้งนี้เนื่องจากการรับรู้ของคนไทย ผู้ที่จะมีลักษณะเป็นวีรบุรุษส่วนหนึ่งจะต้องเป็นผู้ที่มีลักษณะเหนือมนุษย์ จะต้องไม่ใช่คนธรรมดาแต่เป็นผู้ที่มีบุญบารมี บุญญาธิการ หรือจะต้องมีกำเนิดที่แตกต่างจากมนุษย์ทั่วไป

จากการศึกษา แบบเรื่องกำเนิดพระนางจามเทวี พบว่า ตำนานพระนางจามเทวีสำนวนต่าง ๆ ที่จัดอยู่ในแบบเรื่องกลุ่มนี้มีความแตกต่างกันบางอนุภาคโดยเฉพาะช่วงเหตุการณ์ตอนพลัดพรากจากผู้ให้กำเนิด แบบแรกพระนางจามเทวีเป็นลูกเศรษฐีมอบบ้านหนองคู ภายหลังถูกนกยักษ์คาบมา พระฤๅษีได้ช่วยไว้ และแบบที่สองที่กล่าวว่าพระนางเป็นลูกหนานทาบ้านจุงจาลิงคามา ภายหลังลุงพาหนีจากโรคระบาดแล้วนำมาไว้ในดอกบัวภายหลังพระฤๅษีรับเลี้ยงดู

จากการศึกษาพบว่า ประเภทของสื่อที่นำตำนานที่มีอนุภาคลึงพาพระนางหนีจากโรคระบาดมี 2 แห่ง ได้แก่ จิตรกรรมฝาผนังวัดมหาวัน และจิตรกรรมฝาผนังวัดพระพุทธบาทห้วยต้ม ส่วนอีก 7 ประเภท เลือกนำเสนออนุภาคพระนางอุกนกยักษ์คาบ

อย่างไรก็ตาม ทั้งสองอนุภาค ต่างก็มีเนื้อหาเน้นย้ำความมีบุญญาธิการของพระนางจามเทวีในวัยเด็กเป็นอย่างยิ่ง เช่น อภินิหารต่าง ๆ ในตอนเกิดของพระนางจามเทวี ไม่ว่าจะ เป็น อุกนกยักษ์คาบไปกิน หรือลึงพาพระนางไว้ในดอกบัว ภายหลังพระฤๅษีใช้พัดซ้อนร่างขึ้นมาจากดอกบัว และรับเลี้ยงเป็นลูกบุญธรรม พระนางจามเทวีได้เรียนวิทยาอาคมกับพระฤๅษีในวัยเด็กจนทำให้พระนางจามเทวีเก่งกล้าสามารถ มีคาถาอาคม การที่นกกยักษ์คาบหรือการเกิดโรคระบาด เป็นเหตุการณ์สำคัญของเรื่องทำให้พระนางจามเทวีเปลี่ยนสถานะจากลูกคนธรรมดากลายเป็นลูกของนักบวชซึ่งเป็นผู้มีบทบาทอย่างมากในสังคมขณะนั้น องค์ประกอบต่าง ๆ เหล่านี้มีส่วนช่วยสร้างความชอบธรรมให้กับพระนางจามเทวีว่าไม่ใช่สตรีธรรมดาแต่เป็นวีรบุรุษทางวัฒนธรรมได้อย่างโดดเด่นและชัดเจนยิ่งขึ้น

2. การผลิตซ้ำ แบบเรื่องฤๅษีสร้างเมืองทริภุชชัย

ในขณะที่ แบบเรื่องฤๅษีสร้างเมืองทริภุชชัย ไม่ได้เน้นย้ำในช่วงตอนเกิด เน้นอนุภาคที่เหล่าพระฤๅษีร่วมกันสร้างเมือง และเน้นการนำพระพุทธศาสนาขึ้นมาเผยแผ่ของพระนางจามเทวี ทั้งนี้เป็นเพราะตำนานพระนางจามเทวีที่มีแบบเรื่องฤๅษีสร้างเมืองส่วนใหญ่เป็นตำนานฝ่ายศาสนา เช่น **จามเทวีวงศ์** และ **ชินกาลมาลีปกรณ์** ซึ่งพระสงฆ์เป็นผู้แต่ง เนื้อหาของตำนานจึงมีการเน้นย้ำเฉพาะเรื่องที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนา ไม่ได้เน้นเรื่องราวอภินิหาร ดังนั้น ภาพของพระนางจามเทวีที่สะท้อนจากการผลิตซ้ำแบบเรื่องฤๅษีสร้างเมืองจึงมี 2 มิติ ได้แก่ มิติแรก พระนางจามเทวีเป็นผู้ปกครองอาณาจักรทริภุชชัยและเป็นต้นราชวงศ์จามเทวีวงศ์ และมิติที่ 2 พระนางจามเทวีเป็นวีรสตรีที่เผยแผ่พระพุทธศาสนาสร้างวัดวาอารามมากมาย

อย่างไรก็ตาม ด้วยข้อจำกัดของสื่อที่ผลิตซ้ำตำนาน ไม่เอื้อให้สามารถนำเสนอตำนานได้ทั้งหมดครบทุกอนุภาค จึงทำให้มีการตัดเหตุการณ์บางเหตุการณ์ออก ได้แก่ ตอนที่พระพุทธเจ้าเสด็จ ตอนพระฤๅษีสร้างเมืองครั้งที่ 1 และเหตุการณ์หลังสมัยพระนางจามเทวี

3.2.2.2 การผลิตซ้ำโดยเน้นการดัดแปลงเนื้อหาบางส่วนในแบบเรื่องต่าง ๆ

การผลิตซ้ำโดยเน้นการดัดแปลงเนื้อหาบางส่วนในแบบเรื่องต่าง ๆ หมายถึง มีโครงเรื่องที่ตรงกับแบบเรื่องที่ผู้วิจัยได้ศึกษาไว้ แต่อาจมีการดัดแปลงเนื้อหาบางส่วนบ้าง เช่น การเพิ่มเนื้อหา การตัดทอนเนื้อหา การผสมแบบเรื่อง และการดัดแปลงอนุภาคบางอนุภาค จากการศึกษาพบผลงานที่เข้าข่ายการผลิตซ้ำลักษณะนี้ 3 ผลงานด้วยกัน ได้แก่ **กาพย์เจ็ญจามเทวี และวิรั้งคะ** ของไกรศรี นิมมานเหมินท์, บทกวี **นางจามเทวี** ของ พ.ณ ประมวญมารค และละครโทรทัศน์ เรื่อง **จามเทวี** บทละครโทรทัศน์โดย แรเงา ผู้วิจัยจะวิเคราะห์ผลงานแต่ละชิ้นเพื่อให้เห็นลักษณะของการผลิตซ้ำได้อย่างชัดเจน ดังนี้

1. กาพย์เจ็ญจามเทวีและวิรั้งคะ ของ ไกรศรี นิมมานเหมินท์ (2530)

บทกวีเล่มนี้ มีลักษณะผสมแบบเรื่องระหว่าง แบบเรื่อง**กษัตริย์สร้างเมือง**และแบบเรื่อง**ขุนหลวงวิรั้งคะ** ทำให้เนื้อหาของตำนานสมบูรณ์ยิ่งขึ้น แม้ว่ากาพย์เจ็ญจะมีลักษณะที่สอดคล้องกับแบบเรื่องที่ผู้วิจัยได้ศึกษาไว้ แต่ก็มี ความแตกต่างกันในรายละเอียดอยู่บ้าง ได้แก่

มีการตัดทอนเนื้อหา ดังนี้

- เหตุการณ์ตอนพระพุทธเจ้าเสด็จที่เมืองทริภุญชัย กวีได้เปลี่ยนเป็น พระพุทธองค์พบชาวลัวะแทน
- เหตุการณ์ที่พระกษัตริย์สร้างเมืองให้กับคนที่เกิดในรอยเท้าสัตว์
- เหตุการณ์หลังพระนางจามเทวีสวรรคต

มีการเปลี่ยนแปลงเนื้อหา ดังนี้

- เปลี่ยนเหตุการณ์จากตอนต้นพระพุทธเจ้าเดินทางมา ยังบ้าน โคนตคาม และชโรทคาม พระพุทธเจ้าสอนศีล 5 ให้แก่ชาวมงคลบุตร พระพุทธเจ้าทำนายอนาคตถึงการเกิดพระบรมสารีริกธาตุที่ ทริภุญชัย ดัดแปลงเป็น พระพุทธเจ้าเสด็จพบชาวลัวะ ลูกชาวลัวะ บวชกลายเป็นกษัตริย์สุเทพ พระพุทธเจ้าทำนายเมืองและพระธาตุ

- เปลี่ยนเหตุการณ์ จากพระนางจามเทวีทรงหมั้นกับเจ้าชายรามราช ให้กลายเป็น พระนางจามเทวีถูกลงโทษเนื่องจากตั้งครมร์กับชายสามัญชน ทำให้ฤๅษีวาสุเทพขอพระราชทานอภัยโทษ

มีการเพิ่มเนื้อหา ดังนี้

- เพิ่มเหตุการณ์การให้โอวาทแก่พระนางจามเทวีของพระฤๅษี
- เพิ่มเหตุการณ์การบรรยายวิถีชีวิตของชาวลัวะและชาวล้านนา ในด้านต่าง ๆ

ผู้วิจัยสรุปเป็นตารางเปรียบเทียบลำดับเหตุการณ์ ได้ดังนี้

ตารางที่ 38 เปรียบเทียบเนื้อหาในกาพย์เจ็ญฯ กับแบบเรื่องเดิม

ลำดับเหตุการณ์ตามแบบเรื่อง	ลำดับเหตุการณ์ในกาพย์เจ็ญจามเทวีและวิรังคะ
แบบเรื่องฤๅษีสร้างเมืองหริภุญชัย	
ตอนที่ 1 พระพุทธเจ้าเสด็จ (a) พระพุทธเจ้าเสด็จมายังบ้านโกนตคามและชโรทคาม (b) พระพุทธเจ้าสอนศีล 5 ให้แก่ชาวเมงคบุตร (c) พระพุทธเจ้าตั้งบาตรบนแท่นหิน (d) พระพุทธเจ้าทำนายอนาคตถึงการเกิดพระบรมสารีริกธาตุ (e) กาเผือกเฝ้าสถานที่	- พระพุทธเจ้าเสด็จพบชาวลัวะ (เพิ่มเหตุการณ์ ประเพณีเกี่ยวกับการนับถือผีของชาวลัวะ) - ลูกชาวลัวะบวชกลายเป็นฤๅษีวาสุเทพ - พระพุทธเจ้าทำนายการเมืองและพระธาตุ
ตอนที่ 2 พระฤๅษีสร้างเมืองครั้งที่ 1 (f) ฤๅษีพบเด็กในรอยเท้าสัตว์ (g) กำเนิดลูกพระฤๅษี (h) พระฤๅษีสร้างเมืองให้ลูกและคนในรอยเท้าสัตว์ (i) กษัตริย์ไม่อยู่ในทศพิธราชธรรมตัดสินว่าลูกดีแม่ไม่ผิด (j) เทวดาบันดาลให้น้ำท่วมเมือง	- ไม่ได้กล่าวถึง

<p>ตอนที่ 3 พระฤๅษีสร้างเมืองใหม่</p> <p>(k) พระฤๅษีให้หนักหัตถ์ตั้งคั้งมหายสังข์จากกลางสะตือทะเล</p> <p>(l) คณะพระฤๅษีสร้างเมืองตามรูปหอยสังข์</p> <p>(m) ฤๅษีสั่งทูตพูลเชิญพระนางจามเทวี</p>	<ul style="list-style-type: none"> - พระฤๅษีวาสุเทพสร้างหรือฤๅษีชัย - พระฤๅษีเหาะไปยังเมืองละโว้พูลเชิญพระนางจามเทวี (เปลี่ยนเหตุการณ์ พระนางจามเทวีถูกลองโทษเนื่องจากตั้งครรรภ์กับชายสามัญชน ฤๅษีวาสุเทพขอพระราชทานอภัยโทษ ด้วยการเล่านิทานประกอบ)
<p>ตอนที่ 4 พระนางจามเทวีเดินทาง</p> <p>(n) พระนางจามเทวีเดินทางจากละโว้มาหรือฤๅษีชัย</p> <p>(o) ระหว่างทางการเดินทางพระนางสร้างศาสนสถาน/บ้านเมือง</p>	<ul style="list-style-type: none"> - พระนางจามเทวีเดินทาง (เพิ่มเหตุการณ์พระฤๅษีให้โอวาทเกี่ยวกับการเป็นกษัตริย์ / กวีบรรยายการเดินทางโดยการใช้เรือบรรยายการชมทิวทัศน์ระหว่างที่พระนางเดินทาง เช่น เรืองนก ปลา ผัก ผลไม้พื้นบ้าน)
<p>ตอนที่ 5 พระนางปกครองเมืองหรือฤๅษีชัย</p> <p>(p) ให้กำเนิดพระโอรสแฝด</p> <p>(q) ช้างปู่ก่างานาเขียวถวายตัว</p> <p>(r) ทำสงครามกับพระเจ้ามลิกลักราช</p>	<ul style="list-style-type: none"> - พระนางให้กำเนิดพระโอรสแฝด - พระนางได้ช้างพลายก่างานาเขียวจากดอยอย่างสงรง (เพิ่มเหตุการณ์บรรยายขบวนแห่และพิธีเชิญขวัญพระนางจามเทวีเข้าสู่เมือง / พิธีกรรมเกี่ยวกับการคลอดบุตรของล้านนา)
<p>แทรกแบบเรื่องขุนหลวงวิรังคะ</p>	
<p>ตอนที่ 1 ขุนหลวงวิรังคะหลงเสน่ห์พระนางจามเทวี</p> <p>(a) ขุนหลวงวิรังคะส่งทูตสู่ขอพระนางจามเทวี</p> <p>(b) พระนางจามเทวีออกอุบายถ่วงเวลา</p> <p>(c) พระนางให้ขุนหลวงวิรังคะพุงเสนาจากเชิงดอยสุเทพมาหรือฤๅษีชัย 3 ครั้ง</p> <p>(d) ขุนหลวงทำพระนางจามเทวีรีบ</p>	<ul style="list-style-type: none"> - ขุนหลวงวิรังคะหลงเสน่ห์พระนางจามเทวี - พระนางถ่วงเวลาด้วยการขอให้พระโอรสแฝดหย่านม / แก้วชื้อเดือนให้เร็วขึ้น 2 เดือน / ขอให้ขุนหลวงวิรังคะพุงเสนา - ขุนหลวงวิรังคะยกทัพมาหรือฤๅษีชัย (เพิ่มเหตุการณ์วิถีชีวิตของชาวลัวะ / พิธีการสู่ขอของล้านนา / การใช้ยาสมุนไพรเพื่อรักษาโรคของล้านนา / การเผยแพร่ศาสนาของกลุ่มมิชชันนารีต่างชาติ)

<p>ตอนที่ 2 พระนางหาวิธิการหลีกเลี่ยงการแต่งงาน</p> <p>(e) พระนางจามเทวีทำลายมนต์ขุนหลวงวิรังคะ</p>	<p>- พระนาง “ข่ม” อาคมของขุนหลวงวิรังคะด้วยไสยศาสตร์</p>
<p>ตอนที่ 3 พระนางจามเทวีหลอกขุนหลวงวิรังคะ</p> <p>(f) ขุนหลวงพุงเสน้ำไม่ถึงหริภุญชัย</p>	<p>- ขุนหลวงวิรังคะพุงเสน้ำไม่ถึงหริภุญชัย</p>
<p>ตอนที่ 4 ขุนหลวงวิรังคะพุงเสน้ำ</p> <p>(g) ขุนหลวงวิรังคะเสียชีวิต</p>	<p>- ขุนหลวงวิรังคะฆ่าตัวตาย (เพิ่มเหตุการณ์ ขุนหลวงวิรังคะให้อิโวาทแก้วชาวลัวะ เป็นครั้งสุดท้าย)</p>
<p>ตอนที่ 5 ขุนหลวงวิรังคะแพ้พระนางจามเทวี</p> <p>(h) ทหาร/เสนาอำมาตย์ ห้ามโจงศพขุนหลวงวิรังคะ</p>	<p>- ฝึงศพขุนหลวงวิรังคะที่ดอยคว่ำหล่อง</p>
<p>ตอนที่ 6 เคลื่อนศพขุนหลวงวิรังคะ</p> <p>(i) ขบวนศพพลัดหลกกันเกิดเป็นสถานที่ต่าง ๆ</p> <p>(j) วางศพขุนหลวงวิรังคะให้หันหน้าไปทางทิศที่ตั้งของหริภุญชัย</p> <p>(k) โจงศพคว่ำกลายเป็นดอยม่อนล่อง/ดอยคว่ำหล่อง/ม่อนคว่ำล่อง</p>	<p>- ศพของขุนหลวงวิรังคะตะแคงหันหน้าไปทางเมืองหริภุญชัย</p>
<p>แบบเรื่อง<i>กษีสร้างเมือง</i></p>	
<p>ตอนที่ 5 พระนางปกครองเมืองหริภุญชัย</p> <p>(s) พระโอรสแฝดของพระนางจามเทวีแต่งงานกับพระธิดาแฝดของพระเจ้ามลิักขราช</p> <p>(t) สร้างเขलगคันคร</p> <p>(u) สร้างสถานที่ปฏิบัติธรรม</p> <p>(v) ถือกีลแปดบวชชีพรหมณ์</p> <p>(w) พระนางจามเทวีสวรรคตเกิดในสวรรค์ชั้นดุสิต</p>	<p>- พระนางขอให้พระกษีสร้างเมืองให้เจ้าชายอนันตยศ (เพิ่มเหตุการณ์ พระนางจามเทวีปฏิบัติธรรมเพื่ออุทิศส่วนกุศลให้ขุนหลวงวิรังคะ / พิธีศพเจ้าชายและพระสงฆ์ของล้านนา / กล่าวถึงกู่สัตว์คู่บารมีของพระนางจามเทวี)</p>
<p>ตอนที่ 6 เหตุการณ์หลังสมัยพระนางจามเทวี</p> <p>(x) พระเจ้าอาทิตย์ราชทำสงครามกับกรุงละโว้</p> <p>(y) พระเจ้าอาทิตย์ราชสร้างพระธาตุนหริภุญชัย</p>	<p>- ไม่ได้กล่าวถึง</p>

2. บทกวี นางจามเทวี ของ พ.ณ ประมวลมารค (2532)

บทกวีขนาดยาวเรื่อง **นางจามเทวี** ของ พ.ณ ประมวลมารค ผู้วิจัยจัดให้อยู่ในกลุ่มการผลิตซ้ำตามแบบเรื่องเดิมแบบดัดแปลงเนื้อหาบางส่วน เนื่องจากโครงเรื่องของบทกวีชิ้นนี้มีลักษณะตรงกับแบบเรื่อง *อดีตชาติพระนางจามเทวี* แต่ได้มีการเปลี่ยนแปลงอนุภาคบางอนุภาค ผสมกับ แบบเรื่อง *พระนางจามเทวีเดินทาง* ที่มีการอธิบายชื่อสถานที่ต่าง ๆ ที่เกิดจากเหตุการณ์ระหว่างที่พระนางจามเทวีเดินทางผ่าน เช่น ผาอาบนาง ผานางแดง นอกจากนี้ยังได้เพิ่มอนุภาคบทกวีที่สละสลวย ออกเดินทางหาเกล็ดหอยที่มหาสมุทรให้พระฤๅษีนำไปเป็นสัญญาณในการสร้างเมืองอีกด้วย ส่วนตอนจบสิ้นสุดลงตรงที่พระโอรสแฝดของพระนางจามเทวีได้ช้างป่ากำาเขียว อย่างไรก็ตาม แม้ว่าโครงเรื่องของ **บทกวีนางจามเทวี** จะมีลักษณะที่ตรงกับโครงเรื่องสำคัญ แต่ก็มี การตัดทอนเนื้อหาและเพิ่มเติมเนื้อหาในส่วนต่าง ๆ อีกด้วย ดังรายละเอียดต่อไปนี้

การตัดทอนเนื้อหา มีการตัดทอนเนื้อหาในแบบเรื่อง *อดีตชาติพระนางจามเทวี* หลายเหตุการณ์ด้วยกัน เพื่อให้เรื่องกระชับเหมาะสมกับรูปแบบของบทกวีที่ต้องสั้น กระชับได้ใจความ ได้แก่ เหตุการณ์พระนางจามเทวีทำสงครามกับพระเจ้ามีลักขราชหรือขุนหลวงวิรังคะ เหลือเพียงว่า ขุนหลวงวิรังคะให้ทหารออกสืบเหตุการณ์ที่หริภุญชัยเกี่ยวกับพระฤๅษีสร้างเมืองใหม่แล้วเชิญพระนางจามเทวีครองเมือง

นอกจากนี้ได้มีการตัดเหตุการณ์พระนางจามเทวีสร้างเขลาจันครให้พระเจ้าอนันตยศและเหตุการณ์เกี่ยวกับพระนางจามเทวีปฏิบัติธรรมและสร้างศาสนสถานต่าง ๆ มากมายจนกระทั่งสิ้นพระชนม์

ดัดแปลงอนุภาค พระนางเป็นพระโพธิสัตว์ หรือเป็นหญิงที่สั่งสมบุญ กลายเป็นเทวดาบนสรวงสวรรค์ที่ทำผิดกฎสวรรค์ ทำให้เหล่าเทพเทวาโกรธเนื่องจากเดินข้ามเครื่องเซ่นไหว้ พระอิศวรจึงลงโทษพระนางจามเทวีให้มาเกิดเป็นมนุษย์ แต่พระอุมา พระลักษมี และเจ้าแม่กวนอิมสงสารจึงได้ประทานพรแก่พระนางจามเทวีว่า ขอให้มียูกแฝดที่เก่งกล้าและมีช้างที่มีฤทธิ์ไว้คอยช่วยเหลือ

การเพิ่มเนื้อหา กวีได้เพิ่มเนื้อหาจำนวนมากเพื่อให้สอดคล้องกับวัตถุประสงค์ของผู้แต่งที่ต้องการให้บทกวีชิ้นนี้มีลักษณะเป็นนิทาน เหตุการณ์ที่กวีได้แต่งเพิ่มเติม ได้แก่ เหตุการณ์พระเจ้าอุทองต้องการเชื่อมสัมพันธ์ไมตรีกับเมืองละโว้จึงได้ส่งเจ้าชายรามราช พระราชโอรสให้มาแต่งงานกับพระนางจามเทวีที่เมืองละโว้ เหตุการณ์พญานาคต้องการมาเกิดเป็นลูกพระนางจามเทวีเพื่อเผยแผ่พุทธศาสนา

นอกจากนี้ ในบทกวียังได้สอดแทรกนิทาน วรรณคดีเรื่องต่าง ๆ เช่น **รามเกียรติ์** **สังข์ทอง** **สัทวาภิธาน** เพื่อเป็นสาธกโวหารและเพื่อเสียดสีคนในสังคม อีกทั้งยังได้เขียนบทชมธรรมชาติตอนที่นกหัสติลิงค์ไปหาเกล็ดหอยให้พระฤๅษีสร้างเมือง เพื่อแสดงความสามารถของกวีตามขนบวรรณคดีโบราณอีกด้วย

การเพิ่มตัวละคร มีทั้งการเพิ่มตัวละครและตัดแปลงบทบาทของตัวละคร ได้แก่ ตัวละคร “อี่เปี้ย” อี่เปี้ย คือย่าแสะเป็นบริวารของสุเทวฤๅษี เหตุที่ย่าแสะต้องกลายมาเป็นบริวารของพระฤๅษีเนื่องจากผลกระทบจากการผิดสัญญาต่อพระพุทธองค์ว่าจะรักษา ศีล 5 แล้วทำไม่ได้ ทำให้ต้องกลายมาเป็นคนแคะ ตรงกันข้ามกับตำนานที่ย่าแสะ คือ แม่ที่เป็นยักษ์ของสุเทวฤๅษี ภายหลังได้ให้คำสัญญากับพระพุทธองค์ว่าจะกินเนื้อสัตว์ปีละครั้งเท่านั้น สรุปลักษณะการผลิตซ้ำเป็นตารางได้ดังนี้

ตารางที่ 39 เปรียบเทียบบทกวี นางจามเทวี กับแบบเรื่อง

ลำดับเหตุการณ์ตามแบบเรื่อง	ลำดับเหตุการณ์ในนางจามเทวี
แบบเรื่อง <i>อดีตชาติพระนางจามเทวี</i>	ของ พ.ณ ประมวญมารค
ตอนที่ 1 พระโพธิสัตว์จุติลงบนมนุษย์ (a) พระโพธิสัตว์กวณโถมแบ่งภาคลงมาช่วยมนุษย์ (b) อัญเชิญพระแก้วขาวเสด็จมณีจากสวรรค์ (c) ขอพระพุทธเจ้าเลือกเทพพญานาคเป็นผู้ช่วย (d) จูติในพระครรภ์แห่งพระมเหสีกรุงละโว้	- พระนางจามเทวีอยู่บนสรวงสวรรค์ ภายหลังเดินข้ามเครื่องเช่นสังเวย พระอิศวรจึงสาปให้เกิดเป็นมนุษย์
ตอนที่ 2 ชีวิตพระนางจามเทวีในฐานะพระราชธิดากรุงละโว้ (e) พระนางหมั้นกับเจ้าชายรามราช (f) ทำสงครามกับกรุงโกสัมพี	- พระเจ้าอุทองส่งเจ้าชายรามราชมาแต่งงานกับนางจามเทวี เพื่อเชื่อมสัมพันธ์ไมตรีระหว่างเมืองอุทองกับเมืองละโว้ (แทรกเนื้อหาการเสียดสีคนในสังคมที่เห็นแก่อำนาจเงินโดยการตัดแปลงวรรณคดีนิทานเรื่องรามเกียรติ์)
ตอนที่ 3 พระฤๅษีสร้างเมือง (g) พระฤๅษีสร้างเมืองเป็นรูปหอยสังข์แทนเมืองเก่าที่น้ำท่วม (h) พระฤๅษีส่งทูตไปเชิญพระนางจามเทวีที่ละโว้	- พระฤๅษีวาสุเทพสร้างเมืองหริภุญชัย - พระฤๅษีให้นกหัสติลิงค์มหอยสังข์จากกลางสะดือทะเล - พระฤๅษีสร้างเมืองตามรูปพรรณหอยสังข์ - ฤๅษีส่งทูตพูลเชิญพระนางจามเทวี

	(แทรกเหตุการณ์นักษัตรสังคีตเมือง เจอเมือง พระสังข์และรจนา นกหัสดีลิงค์ชมเมืองพระสังข์)
แบบเรื่องพระนางจามเทวีเดินทาง	
ตอนที่ 1 พระนางจามเทวีเดินทาง (a) พระนางจามเทวีเดินทางพระนางจามเทวีเดินทาง จากละโว้มาทริภุชชัย	- พระนางจามเทวีเดินทางจากละโว้มาทริภุชชัย (เพิ่มเหตุการณ์พระนางจามเทวีฝันว่าพญานาคจะมา เกิดเป็นพระโอรสของพระนางจามเทวีเพื่อเผยแผ่ศาสนา)
ตอนที่ 2 มูลเหตุของชื่อสถานที่ (b) เกิดเหตุการณ์ระหว่างเดินทาง	- น้ำเชี่ยวเข้าเรือทำให้ผ้าเปียก จึงเอาผ้ามาตาก กลายเป็น บ้านตาก - พระนางเริ่มเข้าเขตทางภาคเหนือรู้สึกเหงา มอง ตนเองในสายน้ำ ปรากฏพระนางมีสามเงา บริเวณ ที่แห่งนั้นจึงชื่อว่า สามเงา - นางก้านลงไปเล่นน้ำแล้วเสียชีวิต บริเวณที่แห่ง นั้นจึงมีชื่อว่า ผาอาบนาง
แทรกแบบเรื่องพระนางจามเทวีเดินทาง (แบบเรื่องย่ออิงธนุเสียงทาย)	
ตอนที่ 1 พระนางจามเทวีเดินทาง (a) พระนางจามเทวีเดินทางจากละโว้มาทริภุชชัย (b) พระนางจามเทวีหยุดพักการเดินทาง	- เมื่อใกล้ถึงทริภุชชัยพระนางรับสั่งให้หยุดการ เดินทางเพื่อสร้างวัด
ตอนที่ 2 พระนางเสียงทายเพื่อหาสถานที่มงคล (c) พระนางให้พรานธนูยิงธนูเสียงทายหาชัยภูมิที่ เหมาะสม (d) พระนางสร้างเมือง สร้างศาสนสถาน ณ สถานที่ธนูตก	- พระนางให้พรานธนูยิงธนูเสียงทาย - พระนางสร้าง วัด กู่ละมั่ง บริเวณที่ลูกธนูตก
ต่อ แบบเรื่องอดีตชาติพระนางจามเทวี	
ตอนที่ 5 พระนางปกครองเมืองทริภุชชัย (k) ให้กำเนิดพระโอรสแฝด (l) สร้างวัด (m) ช้างปู่ก่างานาเชียวถวายตัว (n) ทำสงครามกับขุนหลวงวิรังคะ (o) สร้างเขลางค์นคร (p) สิ้นพระชนม์	- พระนางให้กำเนิดพระโอรสแฝด - พระโอรสแฝดได้ช้างปู่ก่างานาเชียว - ขุนหลวงวิรังคะให้ทหารสืบเหตุการณ์ที่ทริภุชชัย

3. ละครโทรทัศน์ เรื่องวีรชนคนกล้า ตอน จอมนางจามเทวี (2552)

จากการศึกษาพบว่า บทละคร **จอมนางจามเทวี** มีลักษณะการผลิตซ้ำตำนานพระนางจามเทวีตาม แบบเรื่อง*กำเนิดพระนางจามเทวี* แต่ได้มีดัดแปลงเนื้อหาเพื่อเพิ่มอรรถรสให้กับเนื้อเรื่อง ดังนี้

การเพิ่มตัวละครฝ่ายร้าย เพื่อให้สอดคล้องกับลักษณะของละครที่ต้องมีตัวละครคู่ตรงข้ามเพื่อสร้างความขัดแย้งให้กับเรื่อง ผู้แต่งได้เพิ่มตัวละครที่ชื่อว่าพระสนมอินทร์มณี และลูกสาว อันมีบทบาทสำคัญในเรื่อง คือ ทำให้พระนางจามเทวีจะต้องพลัดพรากจากผู้ให้กำเนิด นอกจากนี้ยังเพิ่มตัวละครอื่น ๆ อีกมากมายทำให้เรื่องสมบูรณ์ขึ้น ได้แก่ ทหารเอกของพระนางจามเทวีคือขุนสิงห์คำกับขุนมินทร์ บทบาทของตัวละครสองตัวนี้คือการช่วยเหลือพระนางจามเทวีในด้านต่าง ๆ เช่น การรบ การสร้างเมือง

การเพิ่มเหตุการณ์ ในเรื่องมีการเพิ่มเหตุการณ์หลายเหตุการณ์ ได้แก่ พระเจ้านพรัตน์ทรงขอเจ้าชายรามราชจากรัตนนครมาเป็นโอรสบุญธรรม นอกจากนี้ยังมีการเพิ่มเหตุการณ์ที่เกิดมาจากการกระทำของพระสนมอินทร์มณีที่ผู้เขียนสร้างขึ้น เช่น พระสนมอินทร์มณีเสียใจที่ลูกสาวฆ่าตัวตายจึงเป็นไส้ศึกให้กับเมืองโกสัมพี เหตุการณ์พระสนมอินทร์มณีได้นำทหารเข้ายึดเมืองลวปุระ โดยจับเจ้านพรัตน์และพระมารดาของพระนางจามเทวีเป็นตัวประกันทำให้พระนางจามเทวีต้องออกจากเมือง

การดัดแปลงอนุภาค มีการดัดแปลงอนุภาค 3 อนุภาคด้วยกัน ได้แก่ อนุภาคแรกคือ อนุภาคพระนางจามเทวีล่องแพไปเมืองละโว้ แต่ในเรื่องดัดแปลงให้พระนางจามเทวีล่องแพกลางน้ำเชี่ยวเพื่อแสดงบุญบารมี รอนื้อคู่มารช่วยเหลือ

การดัดแปลงอนุภาคลำดับต่อมาคือ อนุภาคเหตุการณ์พระนางจามเทวีเดินทางมาหริภุญชัยเพราะคำเชิญของพระฤๅษี แต่ในละครโทรทัศน์ สาเหตุที่พระนางจามเทวีต้องออกมาจากเมืองละโว้ เพราะพระสนมอินทร์มณี ตัวละครฝ่ายร้าย จับเจ้านพรัตน์และพระมเหสีเป็นตัวประกัน

นอกจากนี้ยังมีการดัดแปลงอนุภาคพระฤๅษีสร้างเมือง จากในตำนานตามแบบเรื่องเดิม พระฤๅษีเป็นผู้สร้างเมือง แต่ในละครโทรทัศน์ ผู้ที่สร้างเมืองคือ พระนางจามเทวี ร่วมกับพระฤๅษีและทหาร

การตัดทอนเนื้อหา ตัดเนื้อหาช่วงกำเนิดพระนางจามเทวีออกไป เรื่องเริ่มด้วย พระฤๅษีสอนอาคมพระนางจามเทวี พระนางจามเทวีสร้างศาสนสถานระหว่างที่พระนางจามเทวี เดินทาง นอกจากนี้ยังตัดเนื้อหาช่วงที่พระนางจามเทวีสร้างเขลางค์นครออกไป เนื้อเรื่องสิ้นสุดลง ตรงที่ขุนหลวงวิรังคะเสียชีวิต ผู้วิจัยสรุปเป็นตารางได้ดังนี้

ตารางที่ 40 เปรียบเทียบละครโทรทัศน์เรื่องจอมนางจามเทวีกับแบบเรื่อง

ลำดับเหตุการณ์ตามแบบเรื่อง	ลำดับเหตุการณ์ในละคร จามเทวี ของ แรเงา
แบบเรื่อง <i>กำเนิดพระนางจามเทวี</i>	
ตอนที่ 1 กำเนิดพระนางจามเทวี (a) กำเนิดกุมารวี (b) พลิตกจากผู้ให้กำเนิด (c) มีผู้ช่วยเหลือพระนางจามเทวี (d) พระนางจามเทวีอยู่ในดอกบัว (e) ฤๅษีใช้วิ(พัด)ยื่นไปรับพระนางจามเทวี (f) ฤๅษีและพญาวานรเลี้ยงดูพระนางจามเทวี (g) ฤๅษีส่งพระนางจามเทวีไปเมืองละโว้ด้วยการล่องแพ (h) กษัตริย์กรุงละโว้รับพระนางจามเทวีเป็นพระราชธิดาบุญธรรม	<ul style="list-style-type: none"> - พระฤๅษีสอนอาคมพระนางจามเทวี
ตอนที่ 2 ชีวิตพระนางจามเทวีในฐานะพระราชธิดากรุงละโว้ (i) พระนางจามเทวีหมั้นกับเจ้าชายรามราช (j) พระนางจามเทวีทำสงครามกับกรุงโกสัมพี	<ul style="list-style-type: none"> - พระนางจามเทวีลอยแพกลางน้ำเชี่ยว เจ้าชายรามราชช่วยชีวิตไว้ - พระนางหมั้นกับเจ้าชายรามราช - พระนางจามเทวีทำสงครามกับเจ้าชายโกสัมพี - เพิ่มตัวละครและเหตุการณ์ - ลูกสาวพระสนมพระสนมอินทรมณีฆ่าตัวตาย เนื่องจากผิดหวังจากเจ้าชายรามราช - พระสนมเป็นไส้ศึกให้เจ้าชายโกสัมพี - เจ้าชายรามราชถูกเจ้าชายโกสัมพีฆ่า - พระสนมยึดเมืองละโว้ขับไล่พระนางจามเทวีออกจากเมือง -

<p>ตอนที่ 3 ฤๅษีสร้างเมือง</p> <p>(k) ฤๅษีสร้างเมืองตามรูปพรรณหอยสังข์</p> <p>(l) ฤๅษีส่งทูตทูลเชิญพระนางจามเทวี</p>	
<p>ตอนที่ 4 พระนางจามเทวีเดินทาง</p> <p>(m) พระนางจามเทวีเดินทางจากละโว้มาหริภุญชัย</p> <p>(n) ระหว่างทางการเดินทางพระนางสร้างศาสนสถาน/บ้านเมือง</p>	<ul style="list-style-type: none"> - พระนางจามเทวีเดินทางขณะตั้งครุฑพร้อมพระฤๅษี - พระนางให้กำเนิดพระโอรสแฝดระหว่างเดินทาง - พระนางจามเทวี พระฤๅษี ทหาร ช่วยกันสร้างเมือง
<p>แทรกแบบเรื่องขุนหลวงวิรังคะ</p>	
<p>ตอนที่ 1 ขุนหลวงวิรังคะหลงเสน่ห์พระนางจามเทวี</p> <p>(a) ขุนหลวงวิรังคะส่งทูตสู่ขอพระนางจามเทวี</p>	<ul style="list-style-type: none"> - ขุนหลวงวิรังคะส่งทูตสู่ขอพระนางจามเทวี - ช้างปู่ก่่างาเขียวถวายตัว
<p>ตอนที่ 2 พระนางหาวิธีการหลีกเลี่ยงการแต่งงาน</p> <p>(b) พระนางจามเทวีออกอุบายถ่วงเวลา</p> <p>(c) พระนางให้ขุนหลวงวิรังคะพุงเสน้ำจากเชิงดอยสุเทพมาหริภุญชัย 3 ครั้ง</p> <p>(d) ขุนหลวงทำพระนางจามเทวีรีบ</p>	<ul style="list-style-type: none"> - พระนางจามเทวีออกอุบายถ่วงเวลาขอเวลา 7 ปี - ขุนหลวงทำพระนางจามเทวีรีบ - พระนางให้ขุนหลวงวิรังคะพุงเสน้ำจากเชิงดอยสุเทพมาหริภุญชัย 3 ครั้ง
<p>ตอนที่ 3 พระนางจามเทวีหลอกขุนหลวงวิรังคะ</p> <p>(e) พระนางจามเทวีทำลายมนต์ขุนหลวงวิรังคะ</p>	<ul style="list-style-type: none"> - พระนางจามเทวีทำลายมนต์ของขุนหลวงวิรังคะด้วยผ้าขึ้นทำเป็นมาลาให้ขุนหลวงวิรังคะสวมใส่
<p>ตอนที่ 4 ขุนหลวงวิรังคะพุงเสน้ำ</p> <p>(f) ขุนหลวงพุงเสน้ำไม่ถึงหริภุญชัย</p>	<ul style="list-style-type: none"> - ขุนหลวงพุงเสน้ำไม่ถึงหริภุญชัย
<p>ตอนที่ 5 ขุนหลวงวิรังคะแพ้พระนางจามเทวี</p> <p>(g) ขุนหลวงวิรังคะเสียชีวิต</p>	<ul style="list-style-type: none"> - ขุนหลวงตรอมใจตาย
<p>ตอนที่ 6 เคลื่อนศพขุนหลวงวิรังคะ</p> <p>(h) ทหาร/เสนาอำมาตย์ หามโลงศพขุนหลวงวิรังคะ</p> <p>(i) ขบวนศพพลัดหลงกันเกิดเป็นสถานที่ต่าง ๆ</p>	

(j) วางศพขุนหลวงวิรังคะให้หันหน้าไปทางทิศที่ตั้งของ หริภุญชัย (k) โลงศพคว่ำกลายเป็นดอยม่อนล่อง/ดอยคว่ำล่อง/ ม่อนคว่ำล่อง	
---	--

3.2.3 การผลิตซ้ำโดยการอ้างอิงชื่อของพระนางจามเทวี

จากการศึกษาพบว่า มีการผลิตซ้ำโดยการอ้างอิงชื่อของพระนางจามเทวี ในรูปของเพลงที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับพระนางจามเทวี โดนการนำพระนามของพระนางจามเทวีมากล่าวอ้างอิง ในความหมายใหม่ จำนวน 5 บท ได้แก่ 1. เพลงจตุคาม – จามเทวี 2. เพลงบนเจ้าแม่ ของ หลิวอาจารย์ยา 3. เพลงวอนพระแม่จามเทวี ของ เหมา มีมนต์ 4. เพลงวอนพระแม่จามเทวี ของ ภู สับบงา 5. เพลงเชิญเสด็จพระแม่สู่พื้นปฐวี ของ คณะบารมีธรรมพระนางเจ้าจามเทวี

บทเพลงต่าง ๆ ที่สร้างขึ้นจากความเชื่อนี้ สะท้อนให้เห็นสถานะและบทบาทของพระนางจามเทวีที่หลากหลาย ทั้งที่เป็นความเชื่อในลักษณะที่พระนางจามเทวีเป็น “เจ้าแม่” ที่สามารถจัดทุกสิ่งให้ลูกหลานหรือผู้ที่ศรัทธา และความเชื่อในลักษณะที่เชื่อว่าพระนางจามเทวีเป็นกษัตริย์ในประวัติศาสตร์ไทย ผู้วิจัยแบ่งการวิเคราะห์สถานะและบทบาทของพระนางจามเทวีจากบทเพลง ออกเป็น 2 ประเด็น ดังนี้

1. พระนางจามเทวีในฐานะกษัตริย์

จากบทเพลง “จตุคาม – จามเทวี” มีการกล่าวอ้างอิงกษัตริย์ทั้งสองแคว้น คือ พระนางจามเทวีในฐานะ “กษัตริย์หริภุญชัย” ผู้ครองรัฐทางฝ่ายเหนือ ควบคู่ไปกับ “เจ้ากรุงศรีธรรมโศกราช” ผู้ครองรัฐทางฝ่ายใต้ ได้ผสานสามัคคี เพื่อสร้าง “สามัคคีอยู่คู่ชาติไทย” ดังข้อความที่ว่า

“ เจ้ากรุงศรีธรรมโศกราช เป็นยอดกษัตริย์ศรีวิชัยยิ่งใหญ่ ศักดิ์ศรี อีกกษัตริย์หริภุญชัยองค์เทพนารีพระนางจามเทวีองค์เทพนารีหริภุญชัยดินแดนธรรม ฐานทัพจตุคาม เลื่องชื่อลือนามสามโลก ไม่เทียมเทียบได้คงค่าความดี สามัคคีอยู่คู่ชาติไทย เพิ่มพูนให้ใจสดใส ธรรมะอยู่ในศิริมณฑรา”

หรือในบทเพลง วอนพระแม่จามเทวี ของเหมา มีมนต์ ก็ได้กล่าวถึงพระนางจามเทวีในฐานะกษัตริย์ผู้ทรงยึดมั่นในพระพุทธศาสนา ดังตอนหนึ่งที่ว่า

ให้คล้ายทุกข์เศร้าตรม รื่นรมย์สมอรุรา ให้คล้ายทุกข์เศร้าตรม รื่นรมย์สมอรุรา อยู่ในศีล พระธรรมศาสนา ดังเจตนาแม่จามเทวี อยู่ในศีล พระธรรมศาสนา ดังเจตนาแม่จามเทวี ลักการะวันทา บูชามหากษัตริ์ ลักการะวันทา บูชามหากษัตริ์ ประสิทธิผลด้วยพรบารมีของเทวีศรีทริภุชชัย ประสิทธิผลด้วยพรบารมีกษัตริ์ศรีทริภุชชัย (เหมา มีมนต์, 2558: ออนไลน์)

จะเห็นได้ว่าการกล่าวอ้างถึงพระนามของพระนางจามเทวี ในบทเพลงร่วมสมัยนี้ ยังคงเป็นการผลิตซ้ำที่มุ่งเฉลิมพระเกียรติ ยกย่องพระนาง ที่เกิดมาจากความเชื่อที่ว่า พระนางจามเทวีเป็นกษัตริ์แห่งอาณาจักรทริภุชชัย ควบคู่ไปกับการสรรเสริญพระเกียรติคุณ ในฐานะเป็นองค์อุปถัมภ์พุทธศาสนา ภาพลักษณ์ของพระนางจามเทวีในสังคมร่วมสมัยจึงยังคงเป็นวีรกษัตริ์ ผู้มีคุณูปการต่อแผ่นดิน ทั้งด้านอาณาจักรและศาสนจักร

จากเนื้อหาที่มุ่งเฉลิมพระเกียรติพระนางในฐานะกษัตริ์ดังกล่าว เกิดมาจากอนุภาคเหตุการณ์ในตำนานพระนางจามเทวี แม้ว่าผู้แต่งจะไม่ได้ผลิตซ้ำตำนานพระนางจามเทวีได้อย่างครบถ้วน แต่สิ่งสำคัญในตำนานที่ผู้แต่งได้เลือกมานำเสนอ ก็คือ พระนางจามเทวีเป็นกษัตริ์ปกครองทริภุชชัย และเป็นกษัตริ์ที่ฝึกฝนในธรรม

2. พระนางจามเทวีในฐานะบุคคลศักดิ์สิทธิ์

จากการศึกษาข้อมูล พบว่า ยังมีบทเพลงในอีกมิติหนึ่งกล่าวอ้างถึงพระนางจามเทวีในบริบทที่แตกต่างไปจากเดิม คือ สรรเสริญ บูชา อ่อนนวยน ขอพร พระนางจามเทวี ในฐานะเป็นเทพเจ้า เป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่สามารถบันดาลความสุข ความสมหวัง ความสำเร็จ ให้กับชีวิตในด้านต่าง ๆ ดังเช่น การขอให้มีคู่ครอง ดังเนื้อหาที่ปรากฏในเพลง “บนเจ้าแม่” ของ หลิว จาริยา ดังนี้

บน ต้องบนเจ้าแม่ ต้องบนเจ้าแม่จามเทวี บน ต้องบนเจ้าแม่ ต้องบนเจ้าแม่จามเทวี เดียวนี้ลูกความหวังริบหรี่ แม่จามเทวีช่วยลูกสักหน่อย ดลจิตดลใจหนุ่มไทยใหญ่น้อย เข้าแถวสักร้อยหื้อเลือกดี ๆ อยากรได้หนุ่มฮักหมั้นจริงจัง ขอฝากความหวังกับแม่จามเทวี ลักที (หลิว จาริยา, 2559: ออนไลน์)

หรือการขอพร ขอพระบารมี ให้พระแม่จามเทวีรำยมนต์ “เมตตามหานิยม” ดังเช่นเพลง วอนพระแม่จามเทวี ของ เหมา มีมนต์ ข้อความหนึ่งที่กล่าวว่า

ขอพรมงคล ขอมนต์แม่หนุนน้ำใจ เมตตามหานิยมหลงไหล ให้มากมายคนรัก ลักครว (เหมา มีมนต์, 2558: ออนไลน์)

ตลอดจนวิงวอนร้องขอให้พระนางโปรด คຸ້ມครอง ปกปักษ์รักษา ขจัดภัย และ
 ดลบันดาลให้ชีวิตพบกับความสุข สำเร็จ ทั้งปวง ดังเช่นเพลงวอนพระแม่จามเทวี - ภู สับันงา ตอน
 หนึ่งที่ว่า

แม่จามชา ลูกมานมัสการ ช่วยทีแม่จำ หม่อมารลูกโดนรังแก กราบลงแทบบาทขอ
 บารมีปกป้องดูแล ยามนี้ลูกแสนท้อแท้ ดวงแต่อ่อนแรงโรยรา (ภู สับันงา, 2555: ออนไลน์)

นอกจากนี้ พระนางจามเทวียังมีสถานะเป็นองค์เทพอีกด้วย เห็นได้จากบทเพลง
 เชิญเสด็จพระแม่จามเทวี ดังนี้

เชิญเสด็จพระแม่จามเทวีสู่พื้นธรณี หริภุญชัย ชับน้ำตาเหล่าเวไนย ผู้โหยให้ได้
 บรรเทา เบิกฟ้าสู่โลก คลายโศกที่หมองเศร้าทุกซอกซอกเป็นเบา พระแม่ช่วยดาลดล (โกปิโก๊ โภยารักษ์
 , 2559: ออนไลน์)

จากบทเพลงที่กล่าวว่า เชิญเสด็จพระแม่จามเทวีสู่พื้นธรณี คำว่า “สู่พื้นธรณี”
 สะท้อนให้เห็นมโนทัศน์ของผู้แต่งว่าพระนางจามเทวีอยู่บนสรวงสวรรค์จึงต้องมีการเชิญลงมายังโลก
 มนุษย์ อีกทั้งมีการใช้คำว่า “เหล่าเวไนย” ซึ่งพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถานได้ให้ความหมายของ
 “เวไนย” ว่า ผู้ควรแนะนำสั่งสอน, ผู้ฟังดัดได้สอนได้ (ราชบัณฑิตยสถาน, 2539 : 774) ดังนั้น การที่
 เพลงกล่าวว่า เชิญพระนางจามเทวีมาชันน้ำตาเหล่าเวไนย ที่ควรถูกสั่งสอน จึงมีนัยที่สื่อให้เห็นสถานะ
 ของพระนางจามเทวีเป็นองค์เทพ หรือเป็นพระโพธิสัตว์ที่สั่งสอนมนุษย์ หรือช่วยเหลือมนุษย์ให้พ้น
 จากทุกข์ที่กำลังเผชิญอยู่ได้ ส่วนเพลง จตุคาม – จามเทวี แม้จะกล่าวว่าพระนางจามเทวีเป็นกษัตริย์
 แต่ก็มีคำสร้อยต่อท้ายว่า องค์เทพนารี สื่อนัยของเทพบนสวรรค์ เช่นเดียวกัน

บทเพลงร่วมสมัยต่าง ๆ เหล่านี้ ทำให้เห็นสถานะและบทบาทของพระนาง
 จามเทวี ได้เปลี่ยนบทบาทให้พระนางจามเทวีจากเดิมที่เป็นวีรกษัตริย์ผู้ครองอาณาจักร และผู้นำทาง
 วัฒนธรรม พลวัตมาสู่การเป็น “เจ้าแม่” หรือ องค์เทพ ที่พึ่งของมนุษย์ผู้มีอำนาจเหนือธรรมชาติ
 สามารถดลบันดาลสิ่งให้ผู้มากราบไหว้ร้องขอได้ การผลิตซ้ำดังกล่าวสะท้อนให้เห็นว่าแม้ว่าปัจจุบัน
 สังคมจะพัฒนาทางด้านวัตถุหรือมีความเจริญมากเท่าใด แต่ความเชื่อดั้งเดิมเกี่ยวกับอำนาจเหนือ
 ธรรมชาติยังคงฝังแน่นอยู่ในสังคมไทย

3.2.4 การผลิตซ้ำโดยแตกเรื่องใหม่จากอนุภาคเดิม

การผลิตซ้ำโดยแตกเรื่องใหม่จากอนุภาคเดิม หมายถึง การนำอนุภาคจากแบบเรื่อง
 ตำนาน มาแต่งใหม่ โดยเพิ่มเติมอนุภาคเดิมจนกลายเป็นเรื่องใหม่ สำหรับข้อมูลที่มีการผลิตซ้ำแบบนี้
 ได้แก่ นวนิยายเรื่อง สากฎิโก ของ บุญวรรณิ

สาเหตุที่ผู้วิจัยนำนวนิยายเรื่องนี้มาศึกษา เนื่องจากการผลิตซ้ำลักษณะนี้ แม้ไม่ได้มีเนื้อหาเกี่ยวกับตำนานพระนางจามเทวีโดยตรง แต่ก็มีกล่าวถึงอนุภาคสำคัญของตำนานพระนางจามเทวี ผู้เขียนนำเสนออนุภาคเหล่านี้ผ่านการบรรยายเหตุการณ์ และผ่านบทสนทนาของตัวละครที่เล่าย้อนเหตุการณ์ในอดีต

สำหรับอนุภาคจากตำนานพระนางจามเทวีที่ปรากฏในเรื่อง มีทั้งอนุภาคเหตุการณ์ และอนุภาคตัวละคร

อนุภาคเหตุการณ์ ได้แก่ การสร้างศาสนสถานของพระนางจามเทวี อนุภาคการเดินทางจากเมืองละโว้มายังเมืองหริภุญชัย อนุภาคการรบกับขุนหลวงวิรังคะ การสร้างเมืองเขลางค์นคร พระนางจามเทวีปฏิบัติธรรม พระนางสร้างสอุปให้เหล่าทหารที่เสียชีวิต

อนุภาคตัวละคร ได้แก่ พระโอรสแฝดพระเจ้ามหันตยศ พระเจ้านันตยศ พระแก้วขาว เสด็จมณี เจ้าชายรามราชพระสวามี พระฤๅษี ช้างปู่กำงาเขียว

นวนิยายเรื่องนี้ เป็นเรื่องราวของเจ้าชายอนันตยศ พระราชโอรสของพระนางจามเทวี ซึ่งเป็นอนุภาคตัวละครที่สำคัญในตำนานพระนางจามเทวี ที่ต้องการตามหาหญิงในฝัน เนื้อเรื่องเริ่มในสมัยที่พระนางจามเทวีปกครองอาณาจักรหริภุญชัยและทำสงครามกับขุนหลวงวิรังคะเสร็จสิ้นแล้ว ดังนั้นบ้านเมืองในช่วงนี้จึงเริ่มเป็นปึกแผ่นและสงบสุข ดังนั้นเหตุการณ์ช่วงต้นของตำนานพระนางจามเทวีจึงถูกตัดออกไป ได้แก่ เหตุการณ์กำเนิดพระนางจามเทวี เหตุการณ์พระฤๅษีสร้างเมือง และเหตุการณ์พระนางจามเทวีเดินทาง เหตุการณ์ทำสงครามกับขุนหลวงวิรังคะ

เนื้อหาที่แต่งเพิ่มเติมจากตำนานพระนางจามเทวี ได้แก่ เรื่องราวของเจ้าชายอนันตยศ ตามหาเจ้าสรีทิพย์ธิดาเวียงสา ที่มาปรากฏตัวในฝัน ระหว่างทางได้พบเหตุการณ์การผจญภัยต่าง ๆ มากมาย ซึ่งไม่ปรากฏในแบบเรื่องพระนางจามเทวีแบบใด เช่น พระอุปคุตรับเจ้าชายอนันตยศเป็นศิษย์เนื่องจากเคยทำกรรมร่วมกันมา เจ้าหลวงคำแดงรับเจ้าชายอนันตยศเป็นบุตรบุญธรรม เจ้าชายอนันตยศมีสัตว์คู่ใจคือม้านิลมังกร เจ้าชายอนันตยศช่วยเหลือเจ้าหญิงสรีทิพย์ธิดาเวียงสา เป็นต้น

นอกจากนี้ยังมีการสลับเหตุการณ์ในตำนานเพื่อให้ตัวละครเอกมีความเด่นชัดขึ้น เช่น ตอนที่เกี่ยวกับช้างปู่กำงาเขียว ในตำนานกล่าวว่ก่อนที่พระนางจะรบกับขุนหลวงวิรังคะ พระราชโอรสทั้งสอง คือ เจ้ามหันตยศและเจ้านันตยศพบเจอช้างมงคลภายหลังช้างเชือกนี้ได้ช่วยรบกับขุนหลวงวิรังคะเสียชีวิต แต่ในนวนิยาย กล่าวว่า เจ้าชายอนันตยศจับช้างปู่กำงาเขียวได้เพียงลำพัง เพราะความมีบุญญาธิการของพระองค์ และเป็นเหตุการณ์ที่เกิดหลังจากที่พระนางจามเทวีทำสงครามกับขุนหลวงวิรังคะเสร็จสิ้น

ผู้วิจัยขอสรุปเป็นตารางเปรียบเทียบเหตุการณ์สำคัญในตำนานพระนางจามเทวีกับเหตุการณ์สำคัญของนวนิยายเรื่อง **สากฏิกโก** ดังนี้

ตารางที่ 41 เปรียบเทียบเนื้อหาในนวนิยายสากฏิกโกกับเหตุการณ์ในตำนานพระนางจามเทวี

เหตุการณ์สำคัญในตำนานพระนางจามเทวี	เหตุการณ์สำคัญในนวนิยายเรื่อง สากฏิกโก
พระฤๅษีสรางเมือง	พระนางเดินทางจากละโว้มาหริภุญชัย
พระนางจามเทวีเดินทางจากละโว้มาหริภุญชัย	พระนางขณะศึกสงครามขุนหลวงวิรังคะ
พระนางปกครองหริภุญชัย	พระนางจามเทวีปกครองหริภุญชัยอย่างสงบสุข
พระนางให้กำเนิดพระโอรสแฝด	<ul style="list-style-type: none"> - เจ้าชายอนันตยศพระโอรสของพระนางจามเทวีฝันถึงหญิงสาว - เจ้าชายอนันตยศออกเดินทางตามหาหญิงสาวพร้อมม้านิลมังกร - พบพระอุปคุต ขอเป็นศิษย์พระอุปคุต - ธิตาเวียงสาวหญิงในฝันเจ้าชายอนันตยศปลอมตัว
ช่างปู่ก่างาเขียวถวายตัว	<ul style="list-style-type: none"> - เจ้าชายอนันตยศได้ช่างปู่ก่างาเขียว
ทำสงครามกับขุนหลวงวิรังคะ	<ul style="list-style-type: none"> - ช่วยขุนหลวงวิรังคะเพราะต้องการลดวิบากกรรมที่เคยรบกับขุนหลวงวิรังคะในอดีต - เจ้าหลวงคำแดงรับเจ้าชายอนันตยศเป็นบุตรบุญธรรม - ช่วยธิตาเวียงสาวผู้เมือง
พระนางจามเทวีให้พระฤๅษีสรางเขลางค์นคร	<ul style="list-style-type: none"> - เจ้าหลวงคำแดงและพระฤๅษีช่วยกันสร้างเมืองเขลางค์นคร - แต่งงานกับธิตาเวียงสาว และอยู่ที่เมืองเขลางค์นคร

การผลิตซ้ำที่นำอนุภาคในตำนานพระนางจามเทวีมาแตกเรื่องนี้ แม้ว่าจะไม่ได้มีลักษณะการผลิตซ้ำตำนานพระนางจามเทวีโดยตรง แต่ก็ทำให้เห็นว่าตำนานพระนางจามเทวียังได้รับการกล่าวถึงผ่านสื่อต่าง ๆ อย่างต่อเนื่อง อีกทั้งการนำตำนานพระนางจามเทวีมาข้อมูลในการสร้างเรื่องใหม่นี้ ยังมีส่วนทำให้ ชื่อของพระนางจามเทวีหรือความเชื่อเกี่ยวกับพระนางจามเทวี อยู่ในความทรงจำของคนในสังคมทุกยุคสมัย

ทั้งหมดที่กล่าวมานี้ สรุปได้ว่า ตำนานพระนางจามเทวีมีการผลิตซ้ำโดยเลือกใช้เหตุการณ์บางตอนในตำนานมานำเสนอมากที่สุด ดังตารางต่อไปนี้

ตารางที่ 42 สรุปลักษณะการผลิตซ้ำประเภทต่างๆ

การผลิตซ้ำ ประเภทต่าง ๆ	ลักษณะการผลิตซ้ำ				รวม แหล่งข้อมูล
	ผลิตซ้ำตาม แบบเรื่องใน รูปแบบใหม่	ใช้เหตุการณ์ บางตอน	แตกเรื่องใหม่ จากอนุภาค เดิม	อ้างถึงชื่อ ของพระนาง จามเทวี	
รูปเคารพ		135			
วัตถุมงคล		47			
เพลง	6	12		5	
บทกวี	4	2			
นวนิยาย	1		1		
จิตรกรรม	5	4			
ประติมากรรม	1				
สารคดี	1				
ละครโทรทัศน์	1				
รวม	19	200	1	5	225

จากตารางจะเห็นได้ว่า กลุ่มคนที่น่าตำนานพระนางจามเทวีมาผลิตซ้ำส่วนใหญ่เลือกใช้เฉพาะเหตุการณ์บางตอนในตำนานมานำเสนอ เช่นเหตุการณ์พระนางจามเทวีนั่งเมือง พระนางจามเทวีเชี่ยวชาญ การรบ พระนางจามเทวีเผยแผ่พุทธศาสนา พระนางจามเทวีออกบวช ทั้งนี้เหตุการณ์ที่พระนางจามเทวีบวชหรือพระนางได้ปฏิบัติธรรมเป็นเหตุการณ์ที่ถูกเลือกมากที่สุด โดยเฉพาะอย่างยิ่งในพ.ศ. 2559 มีการสร้างรูปเคารพพระนางจามเทวีปางนักบวชหรือปางนั่งสมาธิปฏิบัติธรรมเพิ่มขึ้นอย่างมากมาย วัตถุประสงค์ของผู้อัฒนรูปเคารพกลุ่มนี้เป็นอย่างดี โดยเปิดโอกาสให้นำรูปเคารพลักษณะนี้มาไว้ที่วัด จึงกล่าวได้ว่า วัดโดยมีพระสงฆ์เป็นผู้นำ และกลุ่มผู้ศรัทธาพระนางจามเทวีมีส่วนทำให้ความเชื่อเกี่ยวกับพระนางจามเทวีในปัจจุบันแพร่หลายมาก

การสร้างรูปเคารพพระนางจามเทวี ส่วนหนึ่งได้รับอิทธิพลมาจากคตินิยมเรื่องการสร้างพระพุทธรูปถวายวัด โดยผู้สร้างรูปเคารพพระนางจามเทวีเหล่านี้ ส่วนใหญ่เป็นเพศหญิง (พุฒิกัทรใจอินผล, กรรมการการบริจารูปเคารพพระนางจามเทวี, **สัมภาษณ์**, 17 มกราคม 2560) เลือกสร้างรูปเคารพปางนักษัตรเพื่อให้สอดคล้องกับสถานที่คือวัดซึ่งเป็นสถานที่สำคัญทางพุทธศาสนา

ประเด็นที่น่าสนใจก็คือ เพศสภาวะของพระนางจามเทวี คือ เพศหญิง แต่กลับมีรูปเคารพท่านั่งสมาธิ เช่นเดียวกับพระพุทธรูปอยู่ที่วัดต่าง ๆ มากมายทั่วภาคเหนือและภาคกลางบางส่วน ปฏิบัติการทางสังคมดังกล่าว อาจมีผลทำให้ช่องว่างระหว่างเพศหญิงกับพุทธศาสนาได้รับการเติมเต็มยิ่งขึ้น

การที่พระสงฆ์ ผู้สร้างรูปเคารพ และประชาชนทั่วไป ยอมรับรูปเคารพพระนางจามเทวีในสถานะนักษัตรหญิงและนำไปไว้ตามจุดต่าง ๆ ภายในวัดได้อย่างไม่แปลกแยก เช่น โบสถ์ หน้าโบสถ์ หรือสร้างศาลาเพื่อเป็นที่ประดิษฐานรูปเคารพพระนางโดยเฉพาะ ส่วนหนึ่งมาจากเนื้อหาในตำนานที่สะท้อนให้เห็นว่าพระนางคือสตรีตัวอย่างในพุทธศาสนา เช่น การนำศาสนาไปเผยแผ่ในภาคเหนือ การอุปถัมภ์พระสงฆ์ การสร้างวัด และการปฏิบัติธรรม เป็นต้น

ปรากฏการณ์การผลิตซ้ำอีกรูปแบบหนึ่งที่น่าสนใจคือการสร้างวัดมุงคลพระนางจามเทวีซึ่งเกิดมาจากปัจจัยทางสังคมในปัจจุบันที่ตกอยู่ในอิทธิพลของระบบทุนนิยม ส่งผลให้คนในสังคมมีความต้องการความมั่นคงทั้งร่างกายและจิตใจในการดำรงชีวิตอย่างมาก ผู้สร้างได้เลือกเหตุการณ์สำคัญในตำนานมาสร้างเป็นวัดมุงคล

กลุ่มผู้สร้างและผู้ที่เขาบูชาได้ตีความเนื้อหาในตำนานและเชื่อมโยงความศักดิ์สิทธิ์ของพระเครื่องไว้ด้วยกัน เช่น เหตุการณ์พระนางจามเทวีออกรบหรือเชี่ยวชาญการรบจนชนะข้าศึกทำให้วัดมุงคลมีความศักดิ์สิทธิ์ในด้านการปราบสิ่งชั่วร้าย ส่วนเหตุการณ์ที่พระนางจามเทวีนั่งเมืองหรือเป็นกษัตริย์ปกครองเมืองทำให้วัดมุงคลมีความศักดิ์สิทธิ์ในด้านอำนาจ บารมี เมตตามหานิยม ส่วนเหตุการณ์พระนางออกบวชทำให้วัดมุงคลมีความศักดิ์สิทธิ์ในด้านทำให้ชีวิตสงบร่มเย็น ธรรมะ คัมภีร์ เป็นต้น

นอกจากนี้ ยังมีการผลิตซ้ำในลักษณะตามแบบเรื่องเดิมโดยนำเสนอเหตุการณ์สำคัญทั้งเรื่อง การเพิ่มเติมเนื้อหาบางส่วน และการแตกเรื่องจากอนุภาคในตำนาน แม้ว่าการผลิตซ้ำตำนานเหล่านี้ จะมีการนำเสนอที่แตกต่างกัน แต่ส่วนใหญ่ยังคงอนุภาคสำคัญและเหตุการณ์สำคัญในตำนานขึ้นอยู่กับรูปแบบของสื่อที่จะนำเสนอ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง อนุภาคเหตุการณ์พระนางจามเทวีนั่งเมืองหรือปกครองเมืองปรากฏในการผลิตซ้ำพระนางจามเทวีทุกประเภท สะท้อนให้เห็นแนวคิดของคนในสังคมปัจจุบันที่ยกย่องพระนางในฐานะกษัตริย์แห่งสิริบุญชัยผู้ทรงทศพิธราชธรรม

ในบทนี้ผู้วิจัยได้รวบรวมการผลิตซ้ำตำนานพระนางจามเทวี และวิเคราะห์วิธีคิดและลักษณะในการผลิตซ้ำตำนานดังกล่าวในรูปแบบต่าง ๆ เพื่อให้เห็นว่า ผู้ที่นำตำนานพระนางจามเทวีมาผลิตซ้ำในปัจจุบันมีวิธีการนำตำนานมาผลิตซ้ำอย่างไรและแบบเรื่องหรืออนุภาคใดที่ถูกนำมาผลิตซ้ำมากที่สุด ในบทต่อไป ผู้วิจัยจะวิเคราะห์การผลิตซ้ำตำนานพระนางจามเทวีในรูปแบบของพิธีกรรม พร้อมทั้งศึกษาวิธีคิดในการตำนานพระนางจามเทวีมาประกอบการสร้างพิธีบวงสรวงในสังคมไทยปัจจุบัน

บทที่ 4

พิธีบวงสรวงพระนางจามเทวีในสังคมไทยร่วมสมัย

ปัจจุบันเกิดปรากฏการณ์ความเชื่อเกี่ยวกับพระนางจามเทวีในหลากหลายจังหวัดของประเทศไทย แต่ละจังหวัดได้สร้างพิธีบวงสรวงพระนางจามเทวี จึงทำให้ความเชื่อเกี่ยวกับพระนางจามเทวีเป็นรูปธรรมชัดเจน ผู้วิจัยพบว่ามโนทัศน์ที่คล้ายคลึงกันในการสร้างพิธี นั่นคือ การเลือกตำนานตอนที่เกี่ยวข้องมาอธิบายสถานที่ในพื้นที่ของตนเอง ด้วยเหตุนี้ ตำนานพระนางจามเทวีที่ปรากฏในแต่ละพื้นที่จึงมีส่วนทำให้ชุมชนที่สร้างพิธีบวงสรวงกลายเป็นพื้นที่พิเศษที่ถูกรับรู้และอธิบายด้วยตำนานและพงศาวดารต่าง ๆ เพื่อเชื่อมโยงความเป็นมาของสถานที่และอธิบายแก่ชุมชน

ในบทนี้ ผู้วิจัยจะวิเคราะห์การนำตำนานพระนางจามเทวีมาประกอบการสร้างพิธีบวงสรวงในแต่ละจังหวัด และวิเคราะห์มโนทัศน์ในการนำตำนานดังกล่าวมาปรับใช้ในสังคมไทยร่วมสมัยซึ่งจะทำให้เห็นมโนทัศน์ของคนไทยในการนำคติชนประเภทนิทานพื้นบ้าน ตำนานพื้นบ้าน มาปรับใช้ด้วยวัตถุประสงค์ใหม่ในบริบทสังคมไทยร่วมสมัย

4.1 มโนทัศน์ในการนำตำนานพระนางจามเทวีมาประกอบการสร้างพิธีบวงสรวงในแต่ละพื้นที่

“สมาชิกในสังคมใช้ตำนานอธิบายเหตุผลที่มาในการประกอบพิธีกรรม ตำนานจึงเป็นส่วนที่เป็นนามธรรม ในขณะที่พิธีกรรมเป็นส่วนที่เป็นรูปธรรม” (ศิริพร ณ ถลาง, 2552: 365)

พิธีบวงสรวงพระนางจามเทวีในปัจจุบัน ยืนยันคำกล่าวข้างต้นได้เป็นอย่างดี การสร้างตำนานหรือการเลือกตำนานในแต่ละพื้นที่สะท้อนความคิดร่วมกันคือ ความพยายามสร้างความหมายให้แก่พื้นที่ด้วยการสร้างตำนานหรือคัดเลือกตำนานให้สัมพันธ์กับชุมชน นอกจากเพื่อสร้างความชอบธรรมในการประกอบพิธีกรรมแล้ว ยังเป็นการสร้างความศักดิ์สิทธิ์และความเก่าแก่ให้แก่พื้นที่อีกด้วย ในแต่ละพื้นที่ใช้กลวิธีการนำเสนอตำนานที่คล้ายคลึงกัน นั่นคือ การอ้างถึงความใกล้ชิดกับพระนางจามเทวีและบุคคลต่าง ๆ ในตำนานพระนางจามเทวีเพื่อประกอบพิธีกรรม สามารถสรุปเป็นตารางได้ดังนี้

ตารางที่ 43 สรุปการเลือกตอนในตำนานพระนางจามเทวีมาใช้ในแต่ละพื้นที่

พื้นที่	การเลือกตอนในตำนานมาอ้างอิง	การสร้างพิธีบวงสรวง พระนางจามเทวี
จังหวัดลำพูน โดย จังหวัด ลำพูนและชมรมลูกหลาน พระนางจามเทวี	เป็นดินแดน / อาณาจักรของพระนาง จามเทวี	งานสร้งน้ำกู่กุดพระนางจามเทวีและ ครูบาศรีวิชัย งานวันสวรรคตพระนางจามเทวี งานวันประสูติพระนางจามเทวี งานถวายโคมพระนางจามเทวี งานพระนางจามเทวี และงานฤดูหนาวลำพูน
วัดเกาะกลาง และ ชุมชนชาวมอญวัดหนองคู่ จังหวัดลำพูน	พระนางจามเทวีเป็นลูกชาวมอญหนองคูมี บิดาเป็นคนมอญชื่อว่าเศรษฐีอินตา ได้ สร้างศาสนสถานไว้ที่บริเวณวัดเกาะกลาง ในปัจจุบัน	คนมอญบ้านหนองคู จัดพิธีบวงสรวง พระนางจามเทวี ที่ลานอนุสาวรีย์ พระนางจามเทวี คนมอญบ้านบ่อคาวร่วมกับภาครัฐ ท้องถิ่น จัดพิธีบวงสรวงพระนาง จามเทวีที่วัดเกาะกลาง
วัด พระ ธา ตุ ดอย คำ จังหวัดเชียงใหม่	พระนางจามเทวีถูกนักษัตรคามาปล่อยที่ สระน้ำบริเวณวัดพระธาตุดอยคำ สุเทพฤๅษี ซึ่งเป็นคนในพื้นที่ดอยคำ เก็บมาเลี้ยง	จัดพิธีบวงสรวงพระนางจามเทวี ร่วมกับพิธีสงฆ์พระธาตุด
วัดละโว้ จังหวัดเชียงใหม่	เป็นวัดที่พระนางจามเทวีสร้าง มี พระพุทธรูปที่พระนางจามเทวีนำมาจาก ละโว้ โดยมีเจ้าหญิงเกษวดีพระพี่เลี้ยง และ พระมเหสีของพระเจ้าอนันตยศพระโอรส ของพระนางจามเทวีเป็นผู้ดูแล	จัดพิธีบวงสรวงพระนางจามเทวี ร่วมกับพิธีสงฆ์พระธาตุด
วัดพระธาตุดศรีดอนคำ จังหวัดแพร่	พระนางจามเทวีได้บรรจุพระธาตุด (พระอัฐิธาตุ) ของพระพุทธรูปเจ้าไว้ที่วัด พระธาตุดศรีดอนคำ	จัดพิธีบวงสรวงพระนางจามเทวี ร่วมกับพิธีสงฆ์พระธาตุดและ ประเพณีลอยกระทง
วัดพญาวัด จังหวัดน่าน	เป็นวัดที่พระนางจามเทวีได้นำพระธาตุด มาไว้ที่วัดแห่งนี้	จัดพิธีบวงสรวงพระนางจามเทวี ร่วมกับพิธีสงฆ์พระธาตุด
วัดบางพิง จังหวัด ลพบุรี	เป็นพระราชวังเดิมของพระนางจามเทวีกับ เจ้าชายรามราชพระสวามี	จัดพิธีบวงสรวงพระนางจามเทวี ร่วมกับพิธีสงฆ์พระนางจามเทวี เนื่องในวันสงกรานต์

จากตารางจะเห็นวิธีคิดในการสร้างพิธีกรรมบวงสรวงพระนางจามเทวีว่า ทุกพื้นที่ได้เลือกหยิบยกตำนานด้วยวิธี *ใช้บางตอนในตำนาน* พระนางจามเทวีขึ้นมาประกอบการสร้างพิธีกรรม

วิธีคิดในการใช้บางตอนในตำนานเพื่อต่อยอดในการสร้างพิธีบวงสรวงพระนางจามเทวีดังกล่าวทำให้ตำนานพระนางจามเทวีที่เป็นวรรณกรรมลายลักษณ์กลายเป็นที่รับรู้ว่าเป็นรูปธรรมสอดคล้องกับข้อสรุปของ ศิราพร ณ ถลาง (2558 : 224) เกี่ยวกับวิธีคิดในการนำนิทานพื้นบ้านมาใช้ ปัจจุบันว่า “มีการใช้ทั้งชื่อเรื่อง ชื่อตัวละคร พฤติกรรมตัวละคร ใช้อุณหภูมิในนิทาน และยังมีการต่อยอดจากนิทานโดยการสร้างความเชื่อและพิธีกรรมในการบูชาตัวละครและของวิเศษในนิทาน ใช้บางตอนในนิทาน และใช้นิทานทั้งเรื่อง” เพื่อให้เห็นภาพวิธีคิดในการเลือกตำนานพระนางจามเทวีมาประกอบพิธีกรรมได้อย่างชัดเจน ผู้วิจัยจะแบ่งการวิเคราะห์ออกเป็นแต่ละพื้นที่ที่สร้างพิธีกรรม โดยจะศึกษาเปรียบเทียบความสัมพันธ์ของตำนานพระนางจามเทวีกับพิธีบวงสรวงพระนางจามเทวี ดังนี้

4.1.1 ตำนานพระนางจามเทวีกับพิธีบวงสรวงพระนางจามเทวี จังหวัดลำพูน

จังหวัดลำพูน มีผู้สร้างพิธีบวงสรวงพระนางจามเทวี 2 กลุ่ม คือ กลุ่มภาครัฐ และกลุ่มชาติพันธุ์มอญ

กลุ่มภาครัฐ สร้างพิธีบวงสรวงพระนางจามเทวี 5 พิธี ได้แก่

1. *พิธีบวงสรวงพระนางจามเทวีเนื่องในวันคล้ายวันประสูติพระนางจามเทวี* จัดทุกแรม 10 ค่ำ เดือน 10 โดยถือเอาวันที่เริ่มมีอนุสาวรีย์พระนางจามเทวีเป็นครั้งแรก มีพิธีครั้งแรกในพ.ศ. 2524 โดยชมรมลูกหลานจามเทวี ต่อมาทางเทศบาลลำพูนมาร่วมเป็นเจ้าภาพในการจัดงานตั้งแต่ พ.ศ. 2538 จนถึงปัจจุบัน

2. *พิธีบวงสรวงพระนางจามเทวีในวันคล้ายวันสวรรคต* จัดทุกวันขึ้น 8 ค่ำเดือน 9 มีพิธีครั้งแรก ในพ.ศ. 2524 โดยชมรมลูกหลานจามเทวี ต่อมาเทศบาลลำพูนมาร่วมเป็นเจ้าภาพด้วย ตั้งแต่พ.ศ. 2538 จนถึงปัจจุบัน

3. *พิธีเทิดพระเกียรติพระนางจามเทวี พร้อมกับสร่งน้ำคู่ครุบาศรีวิชัยและกู่กุดจามเทวี* พร้อมกับสร่งน้ำคู่ครุบาศรีวิชัยและกู่กุดจามเทวี มีพิธีครั้งแรกในพ.ศ. 2524 โดยชมรมลูกหลานจามเทวี ต่อมาเทศบาลลำพูนมาร่วมเป็นเจ้าภาพในการจัดงานด้วยเมื่อพ.ศ. 2538 จนถึงปัจจุบัน

4. *งานพระนางจามเทวีและงานฤดูหนาวจังหวัดลำพูน* จัดโดยจังหวัดลำพูนร่วมกับหน่วยราชการทุกภาคส่วน จัดมานานกว่า 40 ปี ใช้ชื่องานว่า งานฤดูหนาว ต่อมาพ.ศ.2553 ได้เปลี่ยนชื่องานเป็น งานพระนางจามเทวีและงานฤดูหนาว จนกระทั่งปัจจุบัน

5. งานถวายโคมแด่พระนางจามเทวี จัดในเทศกาลลอยกระทง โดยเทศบาลเมืองลำพูน จัดครั้งแรกเมื่อพ.ศ. 2556

กลุ่มชาติพันธุ์มอญ ที่สร้างพิธีบวงสรวงพระนางจามเทวีมี 2 กลุ่ม ได้แก่ กลุ่มมอญบ้านหนองคู่ และกลุ่มมอญบ้านบ่อคาว

1. พิธีบวงสรวงพระนางจามเทวีของคนมอญหนองคู่ ทุกเดือน 4 เหนือ (กุมภาพันธ์) ของชุมชนคนมอญวัดหนองคู่ร่วมกับวัดหนองคู่ จัดครั้งแรกใน พ.ศ. 2524

2. พิธีบวงสรวงพระนางจามเทวีที่วัดเกาะกลาง ต.บ้านเรื่อน จัดทุกเดือน 4 เหนือ (กุมภาพันธ์) ของวัดเกาะกลางร่วมกับองค์การบริหารส่วนตำบลบ้านเรื่อน อำเภอป่าซาง จังหวัดลำพูน จัดครั้งแรกพ.ศ. 2552

4.1.1.1 ตำนานพระนางจามเทวีกับพิธีบวงสรวงพระนางจามเทวีที่จัดโดยภาครัฐ

พิธีบวงสรวงพระนางจามเทวี จังหวัดลำพูน ที่จัดโดยภาครัฐหรือพิธีที่จัดโดยชมรมลูกหลานพระนางจามเทวี สร้างขึ้นจากพื้นฐานความเชื่อที่ว่าพระนางจามเทวีคือพระราชธิดาของกษัตริย์แห่งละโว้ซึ่งเดินทางจากกรุงละโว้มาปกครองหรืออุทิศตามคำทูลเชิญของพระฤๅษี ความเชื่อดังกล่าวเกิดมาจากตำนานหลายฉบับที่รับรู้กันอย่างแพร่หลายในจังหวัดลำพูน ตำนานเหล่านี้ต่างระบุว่าพระนางจามเทวีเป็นผู้ปกครองอาณาจักรหรืออุทิศ เช่น **ตำนานมุลศาสนา จามเทวีวงศ์** **ชินกาลมาลีปกรณ์** **พงศาวดารโยนก** ตำนานเหล่านี้เล่าว่าหลังจากฤๅษีได้สร้างเมืองหรืออุทิศแล้วได้ทูลเชิญพระนางจามเทวีเป็นผู้ปกครองอาณาจักรหรืออุทิศ ถึงแม้ตำนานสำนวนพื้นบ้านจะมีเนื้อหาที่แตกต่างกันตรงชาติกำเนิดพระนางจามเทวีแต่ก็ระบุตรงกันว่าพระนางจามเทวีคือกษัตริย์ที่ปกครองอาณาจักรหรืออุทิศ

ในแง่นี้จึงอาจกล่าวได้ว่า จังหวัดลำพูนได้นำตำนานพระนางจามเทวีมาเป็น “ทุนทางวัฒนธรรม” ในการสร้างพิธีบวงสรวง ผู้สร้างพิธีได้เลือกเนื้อหาช่วงการเป็นกษัตริย์ของหรืออุทิศชมรมลูกหลานพระนางจามเทวีและเทศบาลจังหวัดลำพูน สร้างพิธีวันประสูติพระนางจามเทวี สรงน้ำพระนางจามเทวีเนื่องในวันสงกรานต์ และหน่วยงานราชการทุกภาคส่วนในจังหวัดลำพูนได้ร่วมกันจัดงานพระนางจามเทวีและงานฤดูหนาว

พิธีต่าง ๆ เหล่านี้ส่วนใหญ่มีอ้างอิงถึงตำนานศาสนา ได้แก่ **ตำนานมุลศาสนา** **ตำนานจามเทวีวงศ์** และ**พงศาวดารโยนก** มากกว่าตำนานสำนวนพื้นบ้าน ซึ่งมีระบุว่าพระนางจามเทวีเป็นบุตรสาวชาวมอญบ้านหนองคู่ จังหวัดลำพูน

ดังนั้นในพิธีบวงสรวงพระนางจามเทวีที่จัดโดยภาครัฐ จึงมีพฤติกรรมสัญลักษณ์ต่าง ๆ ที่สะท้อนออกมาในรูปของการบวงสรวงกษัตริย์มากกว่าบวงสรวงเทพดาหรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์อื่น เช่น การถวายมาลัยข้อพระกร การอ่านโองการบวงสรวงโดยใช้ราชาศัพท์ ซึ่งผู้ว่าราชการจังหวัดและผู้ร่วมพิธีใช้คำแทนตนเองว่า “ข้าพระพุทธเจ้า” การเปิดกรวยสักการะ การถวายพวงมาลา เป็นต้น แต่น่าสนใจว่า การจัดงานวันสวรรคตพระนางจามเทวีของภาครัฐจะยึดวันเวลาสวรรคตของพระนางจามเทวีจากตำนานสำนวนพื้นบ้าน ของ สุทรวารี สุวรรณภานี (ผู้วิจัยจะกล่าวอย่างละเอียดต่อไป ในหัวข้อการสร้างพิธีกรรมเนื่องในวันสวรรคตพระนางจามเทวี) จึงสะท้อนให้เห็นความยืดหยุ่นในการเลือกและคัดสรรตำนานที่สอดคล้องกับลักษณะพิธีและวัตถุประสงค์ของงาน

ผู้วิจัยลงภาคสนามเก็บข้อมูลพิธีต่าง ๆ แล้วพบหลักฐานที่เป็นเครื่องยืนยันว่า ผู้สร้างกลุ่มภาครัฐมักเลือกตำนานที่ระบุว่าพระราชาธิดาของพระเจ้ากรุงละโว้ คือ ช่วงกล่าวคำบวงสรวงของผู้ว่าราชการจังหวัด มักจะระบุว่าพระนางจามเทวีคือพระราชาธิดาของเมืองละโว้ หรือการบรรยายตำนานพระนางจามเทวีโดยผู้บรรยายกล่าวว่าเรียบเรียงประวัติของพระนางจามเทวีมาจาก **ตำนานมูลศาสนาและจามเทวีวงศ์**

ผู้วิจัยมีความคิดเห็นเกี่ยวกับการเลือกตำนานของภาครัฐ 2 ประการ ประการแรก การที่ภาครัฐเลือกตำนานศาสนาอ้างอิงการประกอบพิธีกรรม ทั้ง **ตำนานมูลศาสนา จามเทวีวงศ์** และ **ชินกาลมาลีปกรณ์** เนื่องจากตำนานกลุ่มนี้มีความเก่าแก่และมีความน่าเชื่อถือเพราะเป็นหลักฐานที่มีการตีพิมพ์ ทำให้การสร้างพิธีต่าง ๆ มีความน่าเชื่อถือ แตกต่างจากตำนานของชาวบ้านที่เป็นมุขปาฐะซึ่งอาจเกิดการคลาดเคลื่อนของตัวตำนานได้ ประการที่สอง การที่ตำนานฝ่ายศาสนาระบุว่าพระนางจามเทวีเป็นพระราชาธิดาของพระเจ้าแผ่นดินกรุงละโว้ มีส่วนช่วยเสริมสร้างให้จังหวัดลำพูนและพิธีกรรมที่จังหวัดลำพูนสร้างมีความยิ่งใหญ่ อลังการ สมกับที่ในอดีตเป็นเมืองที่ปกครองโดยบุคคลที่มีเชื้อสายกษัตริย์โดยกำเนิดอย่างแท้จริง มากกว่าลูกสาวชาวบ้านที่มีชาติพันธุ์เป็นคนกลุ่มน้อยในจังหวัดลำพูนในปัจจุบัน

อย่างไรก็ตาม จากเอกสารต่าง ๆ ที่ระบุตรงกันว่าพระนางจามเทวีคืออดีตกษัตริย์ที่เคยปกครองหรือถูกขูดรีด สะท้อนให้เห็นคุณลักษณะขัตติยนารีของพระนางจามเทวีในด้านต่าง ๆ อีกทั้งการเดินทางของพระนางก็มีลักษณะการเผยแพร่ศาสนาและวัฒนธรรมของอาณาจักรทวารวดีมายังดินแดนใหม่ซึ่งก็คือลำพูนในปัจจุบัน ส่งผลให้คนในจังหวัดลำพูนมีความทรงจำร่วมกัน ก่อให้เกิดการผลิตซ้ำตำนานพระนางจามเทวีในรูปแบบต่าง ๆ มากมาย ความเชื่อ ความศรัทธาเกี่ยวกับพระนางจามเทวีของคนในจังหวัดลำพูนจึงปรากฏให้เห็นในรูปแบบของการนับถือพระนางจามเทวีในฐานะที่เป็นวีรบุรุษทางวัฒนธรรม เป็นบุคคลสำคัญของท้องถิ่นที่มีตัวตนในประวัติศาสตร์ท้องถิ่นของตน ดังนั้นจังหวัดลำพูนจึงได้สร้างพิธีบวงสรวงเกี่ยวกับพระนางจามเทวีหลายพิธีกรรมทั้งที่จัดโดยภาครัฐ ทั้งส่วนจังหวัด เทศบาล และชมรมลูกหลานพระนางจามเทวี

4.1.1.2 ตำนานพระนางจามเทวีกับพิธีบวงสรวงพระนางจามเทวีที่จัดโดยชาติพันธุ์

มอญจังหวัดลำพูน

คนมอญจังหวัดลำพูนได้สร้างพิธีบวงสรวงโดยเลือกอ้างอิงตำนานสำนวนพื้นบ้านที่ระบุว่าพระนางจามเทวีเป็นบุตรสาวมอญบ้านหนองคู เพื่อให้มีชาติพันธุ์เดียวกัน ตำนานพระนางจามเทวีที่ระบุว่าพระนางจามเทวีเป็นบุตรสาวชาวมอญมีหลายสำนวน ส่วนใหญ่เป็นสำนวนพื้นบ้านดังปรากฏในหนังสือ **ตำนานพระธาตุตอดอยคำ** ของ สุทวารี สุวรรณภาชน์ (2508) **ล่องแก่งแม่ปิง** ของนาย ยุทธ เดชคำรณ (2510: 694) ที่กล่าวถึงชาติกำเนิดของพระนางจามเทวีว่าเป็นคนมอญบ้านหนองคู ดังตอนหนึ่งที่ว่า “มีนิทานพื้นเมืองที่เล่าสู่กันตามบ้านว่า ณ หมู่บ้านหนองคู มีลูกสาวสวยนามว่าจามเทวี” เช่นเดียวกับหนังสือ**พระราชชีวิตประวัติพระแม่เจ้าจามเทวี บรมราชนารีศรีสุริยวงศ์ องค์บดินทร์ ปันธานีศรีบุญชัย** ของ สุทวารี สุวรรณภาชน์ (2525: 41) ก็ได้กล่าวว่าพระนางจามเทวี “เป็นบุตรหลานเศรษฐีอินตามีภรรยาเป็นชาวเม็ง อยู่ ณ เวียงหนองคู ในบุรพนครได้ถูกพญาสุกษณาลักตัวไป”

ตำนานกลุ่มนี้มีเนื้อหาที่สรุปได้ว่าพระนางจามเทวีในวัยเด็กเป็นบุตรของเศรษฐีชาวหนองคู ภายหลังถูกนักษัตรคาบตัวไป ฤๅษีเพ่งกระแสนจิตให้นักษัตรปล่อยตัว พระนางจามเทวีตกลงมาในดอกบัว ฤๅษีใช้พัดซ้อนร่างพระนางขึ้นมา พระนางจามเทวีจึงได้เป็นบุตรบุญธรรมพระฤๅษีและมอบหมายให้พญาวานรเป็นผู้ดูแลพระนางจามเทวี พระฤๅษีได้สอนวิชาต่าง ๆ ให้แก่พระนางจามเทวีภายหลังพระฤๅษีได้ส่งพระนางจามเทวีไปยังเมืองละโว้

ในขณะที่วัดเกาะกลางได้เพิ่มเนื้อหาว่าเป็นวัดที่สร้างโดยเศรษฐีอินตาผู้เป็นบิดาของพระนางเจ้าจามเทวี จากการสัมภาษณ์คุณอวยชัย อดีตเจ้าอาวาสวัดเกาะกลาง ได้กล่าวถึงความสัมพันธ์ระหว่างพระนางจามเทวีกับวัดเกาะกลาง ว่า “วัดเกาะกลางสร้างขึ้นเมื่อ พ.ศ. 1176 โดยเศรษฐีอินตา ซึ่งเป็นบิดาของพระนางเจ้าจามเทวีบรมราชนารีศรีสุริยวงศ์ปฐมกษัตริย์แห่งนครหริภุญชัย นายอินตาเป็นชาวมอญเม็งแห่งบ้านหนองคูโดยกำเนิด” สอดคล้องกับข้อมูลขององค์การบริหารตำบลบ้านเรื่อน จังหวัดลำพูน ที่กล่าวถึง วัดเกาะกลาง ว่า “สร้างขึ้นเมื่อ พ.ศ. 1176 โดยเศรษฐีอินตา ซึ่งเป็นบิดาของ พระนางเจ้าจามเทวีบรมราชนารีศรีสุริยวงศ์ปฐมกษัตริย์แห่งนครหริภุญชัย นายอินตาเป็นชาวมอญเม็งแห่งบ้านหนองคูโดยกำเนิด พื้นที่วัดเป็นเกาะกลางอยู่กลางหนองน้ำจึงเรียกชื่อว่าวัดเกาะกลาง (องค์การบริหารส่วนตำบลบ้านเรื่อน จังหวัดลำพูน, 2557: ออนไลน์)

ดังนั้นจะเห็นได้ว่าคนมอญจังหวัดลำพูนนั้นมีประวัติความเป็นมาที่เกี่ยวข้องกับ พระนางจามเทวีโดยได้เลือกนำเสนอตำนานในด้านที่ว่าพระนางจามเทวีเป็นลูกของเศรษฐีอินตาซึ่งเป็นคนมอญหนองคูและเป็นผู้ที่สร้างวัดเกาะกลาง จึงเป็นที่มาของการบวงสรวงพระนางจามเทวีของคนมอญหนองคูและคนมอญบ่อควาซึ่งอยู่บริเวณวัดเกาะกลางแห่งนี้

จากการลงภาคสนามของผู้วิจัย พบว่า มีพฤติกรรมสัญลักษณ์และวัตถุสัญลักษณ์ ที่แสดงอัตลักษณ์คนมอญอยู่มาก เช่นการบวงสรวงเป็นภาษามอญ การแผ่เมตตาทูทิศให้พระนางจามเทวีเป็นภาษามอญ การถวายอาหารมอญ การรำบวงสรวงด้วยการใช้ท่วงท่าและดนตรีแบบมอญ

นอกจากนี้ ระหว่างคนมอญลำพูนด้วยกันเองก็ยังทำให้เห็นการช่วงชิงบางประการในการอ้างตำนานและการสร้างพิธีบวงสรวงพระนางจามเทวี กล่าวคือ แต่เดิมคนมอญลำพูนอาศัยอยู่ในหมู่บ้านเดียวกันคือหมู่บ้านหนองคู แต่ตั้งแต่พ.ศ. 2532 เป็นต้นมา ภาครัฐได้เข้ามาจัดสรรพื้นที่และกำหนดเขตของหมู่บ้านหนองคูใหม่ทำให้บ้านหนองคูถูกแบ่งออกเป็นสองกลุ่ม ได้แก่ บ้านหนองคูและบ้านบ่อควา ซึ่งส่งผลกระทบต่อวิถีปฏิบัติของคนในชุมชนในด้านต่าง ๆ เช่น การประกอบพิธีบวงสรวงพระนางจามเทวีที่เคยจัดร่วมกันก็ถูกแบ่งออกเป็น 2 พิธี กล่าวคือ ในช่วงแรกบ้านบ่อควายังคงร่วมกับบ้านหนองคูแต่ต่อมาในพ.ศ. 2551 ก็เริ่มจัดพิธีบวงสรวงแยกออกมา โดยเจ้าอาวาสวัด เกาะกลาง ต่อมาพ.ศ. 2553 ภาครัฐเข้ามามีบทบาทจัดพิธีบวงสรวงพระนางจามเทวีที่วัดเกาะกลางอย่างเป็นทางการ ทำให้พิธีบวงสรวงพระนางจามเทวีของคนมอญ จังหวัดลำพูน ถูกแบ่งออกเป็น 2 พิธีในปัจจุบัน

ในด้านของการอ้างตำนานของคนมอญ จังหวัดลำพูน พบว่าตำนานสำนวนพื้นบ้านกลุ่มที่ระบุว่าพระนางจามเทวีเป็นลูกสาวชาวมอญ ทุกสำนวนกล่าวตรงกันว่าเป็นหมู่บ้านหนองคูในปัจจุบัน (ซึ่งในอดีตรวมหมู่บ้านบ่อควาไว้ด้วย) ต่อมาเมื่อหมู่บ้านคนมอญลำพูนถูกแบ่งออกจากกัน จนทำให้บ้านบ่อควาไม่ปรากฏชื่อในตำนานพระนางจามเทวี วัดเกาะกลางและชุมชนบ้านบ่อควาจึงต่อรองด้วยการอ้างตำนานชุดใหม่ที่กล่าวว่า พระบิดาของพระนางจามเทวีได้สร้างวัดเกาะกลางแห่งนี้กลายเป็นโบราณสถานที่ตั้งอยู่บริเวณวัดเกาะกลางในปัจจุบัน ทำให้การสร้างพิธีบวงสรวงของวัดเกาะกลาง ดำรงอยู่ได้และเป็นพิธีบวงสรวงพิธีใหม่ของคนมอญกลุ่มเดิมในพื้นที่ใหม่ที่มีสิทธิ์ในการประกอบพิธีบวงสรวงหรือการเป็นเจ้าของพระนางจามเทวีเช่นเดียวกับคนมอญบ้านหนองคู พิธีบวงสรวงพระนางจามเทวีจึงมีบทบาทในการเป็นศูนย์รวมจิตใจของคนในชุมชนวัดเกาะกลางให้มีความมั่นคงในจิตใจในการแยกตัวออกมาจากพื้นที่เดิมที่เคยอยู่อาศัยมานานหลายชั่วอายุคน

4.1.2 ตำนานพระนางจามเทวีกับพิธีบวงสรวงพระนางจามเทวีจังหวัดเชียงใหม่

จังหวัดเชียงใหม่ มีวัดที่สร้างพิธีบวงสรวงพระนางจามเทวี 2 วัด ดังนี้

1. วัดพระธาตุดอยคำ ตำบลแม่เหียะคำ อำเภอเมือง ประกอบพิธีบวงสรวงพระนางจามเทวีทุกวันแรม 8 ค่ำ เดือน 8 เหนือ มีพิธีบวงสรวงพระนางจามเทวีครั้งแรกในพ.ศ. 2538 โดยผนวกเข้ากับประเพณีสงกรานต์ประจำปี

2. วัดละโว้ ตำบลหนองแก้ว อำเภอหางดง ประกอบพิธีบวงสรวงพระนางจามเทวีครั้งแรกใน พ.ศ. 2539 เนื่องจากเป็นปีที่มีการฉลองสมโภชพระธาตุครั้งแรกหลังจากบูรณะเสร็จ จัดร่วมกับประเพณีสงกรานต์ทุกวันแรม 8 ค่ำ เดือน 8 เหนือ

ทั้งสองวัดมีวิธีในการเลือกบางตอนในตำนานพระนางจามเทวีสำนวนพื้นบ้านมาใช้ในการอธิบายการประกอบพิธีกรรม ดังรายละเอียดต่อไปนี้

4.1.2.1 ตำนานพระนางจามเทวีกับพิธีบวงสรวงพระนางจามเทวีที่วัดพระธาตุดอยคำ

พิธีบวงสรวงพระนางจามเทวีที่วัดพระธาตุดอยคำ สร้างขึ้นจากตำนานที่กล่าวว่า ในวัยเด็กพระนางจามเทวีเคยอาศัยอยู่ที่บริเวณวัดพระธาตุดอยคำโดยมีสุเทวฤๅษีเป็นผู้เลี้ยงดู ต่อมาเมื่อพระนางจามเทวีได้เป็นกษัตริย์ปกครองหริภุญชัย พระนางและพระราชโอรสแฝดเป็นผู้บูรณะวัดพระธาตุดอยคำแห่งนี้ ซึ่งมีที่มาจาก **ตำนานวัดพระธาตุดอยคำ (2508)** และ **ตำนานพระนางจามเทวี** ของ สุทวารี สุวรรณภานัน (พระครูสุนทรเจติยารักษ์. **สัมภาษณ์**, 2 ธันวาคม, 2559.) จะเห็นได้ว่า พระธาตุดอยคำเลือกนำเสนออัตลักษณ์ว่าเป็นต้นกำเนิดของพระนางจามเทวีที่พระฤๅษีสุเทวผู้มีบทบาทสำคัญในการสร้างเมืองหริภุญชัยเป็นผู้เอาพัดมาซ้อนร่างพระนางจามเทวีไว้และสอนสรรพวิทยาให้กับพระนางจามเทวีที่พระธาตุดอยคำแห่งนี้ นอกจากนี้ในตำนานยังได้ให้ความสำคัญแก่พระราชโอรสแฝดของพระนางจามเทวีอีกด้วย ทำให้คำบวงสรวงในพิธีกรรมมีการกล่าวถึงพระโอรสทั้งสองด้วยเช่นเดียวกัน ดังตอนหนึ่งใน **ตำนานพระนางจามเทวี** สำนวนของ นายสุทวารี สุวรรณภานัน (2525:73) ที่กล่าวว่า “วันขึ้น 2 ค่ำเดือน 8 ปีจอ พุทธศก 1230 ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯให้สองพระราชโอรสดำเนินการสร้างอารามและพระสถูปเจดีย์ ที่ดอยคำ ซึ่งเป็นสถานที่เคยอยู่แต่เล็ก แล้วนำพระบรมสารีริกธาตุมาบรรจุไว้ สร้างเสร็จในปลายปี และให้มีงานสมโภช 10 วัน 10 คืน”

ประเด็นสำคัญประการหนึ่งที่เจ้าอาวาสเลือกสร้างพิธีบวงสรวงพระนางจามเทวีเนื่องจากแต่เดิมครุบาฬิมมีความเชื่อเกี่ยวกับพระนางจามเทวีอยู่แล้ว จากการสัมภาษณ์ของผู้วิจัยพบว่า ในสมัยเด็กจนกระทั่งได้เป็นเจ้าอาวาสวัดพระธาตุดอยคำในปัจจุบัน เจ้าอาวาสได้เห็นในนิมิตว่าพระนางจามเทวีมาพบเจ้าอาวาสหลายครั้งในรูปแบบต่าง ๆ ทั้งการยื่นเม็ดทับทิมสีแดง การมาหาใน

รูปร่างลักษณะใหญ่โต การมาบอกกล่าวให้ทำบางสิ่งอย่างอย่างเพื่อพัฒนาวัด เจ้าอาวาสยังกล่าวด้วยว่า พระนางจามเทวีเป็นเทพองค์หนึ่งที่ปกปักรักษาดูแลวัดพระธาตุดอยคำแห่งนี้

(พระครูสุนทรเจติยารักษ์. เจ้าอาวาสวัดพระธาตุดอยคำ, **สัมภาษณ์**, 2 ธันวาคม, 2559)

ดังนั้นจึงกล่าวได้ว่ามูลเหตุของการสร้างพิธิบวงสรวงที่วัดพระธาตุดอยคำแห่งนี้คือตำนานพระนางจามเทวี สำนวน สุทวารีย์ สุวรรณภาน์ ที่มีเนื้อหาแสดงความสัมพันธ์ระหว่างพระนางจามเทวีกับวัดพระธาตุดอยคำ และความเชื่อ ความศรัทธาพระนางจามเทวีของเจ้าอาวาส

ในอดีตพิธิบวงสรวงพระนางจามเทวีมีลักษณะเรียบง่าย เริ่มตั้งแต่ประมาณพ.ศ. 2524 จัดขึ้นในช่วงวันปีใหม่เมืองล้านนา ครูบาพิณเป็นผู้ประกอบพิธีด้วยตนเอง จนกระทั่งพ.ศ. 2538 มีการสร้างอนุสาวรีย์พระนางจามเทวีและวัดดงมดพระนางจามเทวีที่วัดพระธาตุดอยคำขึ้นครั้งแรก เจ้าอาวาสจึงได้เปลี่ยนจากการบวงสรวงในวันปีใหม่เมืองมาเป็นการบวงสรวงร่วมกันพิธีสงฆ์ น้ำพระธาตุดอยคำ จัดทุกวันแรม 8 ค่ำเดือน 8 เหนือ เพื่อเป็นการรำลึกถึงพระนางจามเทวีที่ได้บูรณะพระธาตุที่วัดดอยคำแห่งนี้ (พระครูสุนทรเจติยารักษ์. เจ้าอาวาสวัดพระธาตุดอยคำ, **สัมภาษณ์**, 2 ธันวาคม, 2559.)

การที่เจ้าอาวาสได้จัดพิธิบวงสรวงพระนางจามเทวีร่วมกับประเพณีบูชาพระธาตุนอกจากจะมีวัตถุประสงค์เพื่อรำลึกถึงพระนางจามเทวีที่ได้บูรณะพระธาตุแล้ว ยังมีนัยสำคัญของการแสดงความสัมพันธ์ระหว่างวัดกับพระนางจามเทวีเพื่อสร้างชุดความรู้และสร้างการรับรู้ของคนในสังคมว่าวัดพระธาตุดอยคำก็เป็นอีกสถานที่หนึ่งที่พระนางจามเทวีมีความเกี่ยวข้องด้วย เช่นเดียวกับสถานที่อื่น ๆ ซึ่งวัดหรือสถานที่บางแห่งอาจมีชื่อปรากฏอยู่ในตำนานชัดเจน แตกต่างจากวัดพระธาตุดอยคำที่ไม่ปรากฏในตำนานศาสนาแต่อย่างใด มีกล่าวถึงเล็กน้อยในตำนานพระเจ้าเลียบโลกเท่านั้น

นอกจากนี้เจ้าอาวาสยังได้ผลิตซ้ำอนุภาคตัวละครที่ปรากฏในตำนานพระนางจามเทวีสำนวนดังกล่าวมากมายในลักษณะของเทพผู้อารักขพระธาตุดอยคำแห่งนี้ ได้แก่ รูปเคารพพระนางจามเทวี 4 รูปเคารพ ขุนหลวงวิรังคะ สุทวารภี ช้างปู่ก่างาเขียว และในพ.ศ. 2559 เจ้าอาวาสได้สร้างรูปเคารพ เจ้าชายมหันตยศ เจ้าชายอนันตยศ พระโอรสของพระนางจามเทวี โดยตั้งไว้ข้าง ๆ รูปเคารพของพระนางจามเทวีบริเวณลานหน้าวัดพระธาตุดอยคำอีกด้วย ทำให้ตำนานพระนางจามเทวีมีความเป็นรูปธรรมและจดจำเรื่องราวของพระนางจามเทวีได้ง่ายและชัดเจนขึ้น

ประเด็นดังกล่าวสะท้อนให้เห็นความเชื่อและตำนานที่มีบทบาทต่อการสร้างพิธีกรรมในขณะเดียวกันก็ทำให้เห็นการเลือกใช้ตำนานมาเป็นเครื่องมือเพื่อเสริมสร้างให้วัดดอยคำเป็นที่รู้จักและมีความน่าสนใจยิ่งขึ้นโดยมีพิธีกรรมมารองรับ

นอกจากนี้ยังทำให้เห็นวิธีคิดในการเลือกตำนานที่มีเรื่องเล่าของพระนางจามเทวีมาประกอบพิธิบวงสรวงซึ่งเป็นพิธีสำคัญของวัด ทำให้พิธิบวงสรวงพระนางจามเทวีและสถานะของวัดได้รับการยอมรับจากชาวลัวะซึ่งเป็นคนส่วนใหญ่ในพื้นที่บริเวณวัดพระธาตุดอยคำอีกด้วย กล่าวคือ

บริเวณวัดพระธาตุตอดยคำเป็นที่อยู่อาศัยของชาวลัวะจำนวนมาก สอดคล้องกับตำนานที่กล่าวว่า พระนางจามเทวีรีบกับขุนหลวงวิรังคะหัวหน้าชนเผ่าลัวะสะท้อนให้เห็นความขัดแย้งระหว่างพระนางจามเทวีกับชาวลัวะอย่างชัดเจนเช่นกัน

ดังนั้นการที่เจ้าอาวาส เลื่อนนำตำนานวัดที่มีการกล่าวถึงคุณูปการของพระนางจามเทวีที่มีต่อวัดและชุมชน อีกทั้งพระนางจามเทวียังเป็นบุตรีบุญธรรมของสุเทวฤๅษี ซึ่งในตำนานกล่าวว่า เป็นชาวลัวะ มาเป็นมูลเหตุของการสร้างพิธีบวงสรวงพระนางจามเทวีในดินแดนแห่งลัวะดังกล่าว จึงมีส่วนช่วยลดความขัดแย้งและช่วยให้ประชาชนในท้องที่ยอมรับในบทบาทของพระนางจามเทวีและพิธีบวงสรวงที่วัดสร้างขึ้นได้โดยง่าย เนื่องจากพระนางจามเทวีนำพุทธศาสนามายังดินแดนแห่งนี้ อีกทั้งพระนางยังได้สร้างเจดีย์ครอบพระธาตุตอดยคำซึ่งประชาชนชาวลัวะในปัจจุบันเคารพศรัทธา และอีกส่วนหนึ่งมาจากความศรัทธาที่มีต่อเจ้าอาวาส (ครูบาพิณ) ในขณะเดียวกันก็เป็น การเปิดโอกาสให้ผู้ศรัทธาพระนางจามเทวีในหลายพื้นที่ได้เดินทางมาเคารพสักการะพระนางจามเทวีที่วัดพระธาตุตอดยคำ มีส่วนช่วยให้เศรษฐกิจของวัดดีขึ้น

4.1.2.2 ตำนานพระนางจามเทวีกับพิธีบวงสรวงที่วัดละโว้

วัดละโว้ สร้างพิธีบวงสรวงพระนางจามเทวีจากพื้นฐานความเชื่อที่มีที่มาจาก **ตำนานมูลศาสนา ตำนานจามเทวงศ์ ชินกาลมาลีปกรณ์** แม้ว่าตำนานดังกล่าวจะไม่ปรากฏชื่อวัดละโว้ชัดเจน มีแต่เพียงเนื้อหาตอนหนึ่งของการเดินทางของพระนางจามเทวีจากละโว้มายังหริภุญชัยว่า ก่อนที่พระนางจามเทวีจะเดินทางถึงเมืองหริภุญชัยได้สร้างบ้านเมือง และศาสนสถานต่าง ๆ เพื่อความเป็นสิริมงคลก่อนจะขึ้นเป็นกษัตริย์ที่หริภุญชัย และได้จัดให้ไพร่พลที่ติดตามพระนางจามเทวีมาจากเมืองละโว้ให้อยู่ที่แห่งนี้จำนวนหนึ่งเพื่อดูแลสถานที่แห่งนี้และได้ให้ชื่อว่า “เวียงละโว้” เรื่องราวส่วนนี้ปรากฏอยู่ในตำนานพื้นบ้านด้วยเช่นเดียวกัน เช่น ตำนานพระนางจามเทวีสำนวนสุทวารีย์ สุวรรณภาชน์ แต่ได้มีการเพิ่มเติมเนื้อหาจากตำนานศาสนา โดยกล่าวว่าพระนางจามเทวีได้ประดิษฐานพระพุทธรูปไว้ที่วัดละโว้และได้ให้เจ้าหญิงเกษวดีพระพี่เลี้ยงพระนางจามเทวีเป็นคนดูแลเวียงละโว้ซึ่งก็คือวัดละโว้ในปัจจุบัน

วัดละโว้ยังได้เพิ่มเนื้อหาของตำนานที่ได้จากคำบอกเล่าของร่างทรงพระนางจามเทวี ที่กล่าวว่าภายหลังจากที่พระเจ้าอนันตยศ พระเจ้ามหันตยศได้ทรงอภิเษกสมรสใน พ.ศ. 1224 แล้วนั้น ได้ส่งพระชายามาดูแลเวียงละโว้ มีพระนามว่าเจ้าหญิงประกายแก้ว ซึ่งเป็นผู้ที่คิดคาถาบูชาพระนางจามเทวี ชื่อว่า คาถานางพญาครองเมือง แล้วนำมาไว้ที่วัดในพ.ศ. 2536 และมีเรื่องเล่าของชุมชนอีกชุดหนึ่ง ที่กล่าวว่า ระหว่างที่พระนางเดินทางจากละโว้มายังหริภุญชัยนั้นพระนางได้นำพระพุทธรูปมาด้วยเพื่อจะนำไปประดิษฐานที่วัดพระธาตุตอดยคำแต่ระหว่างทางเกิดอุปสรรคต่าง ๆ

มากมาย พระนางจามเทวีจึงคิดว่าพระพุทธรูปคงต้องการอยู่ที่แห่งนี้ หลังจากนั้นเป็นต้นมา พระพุทธรูปองค์นี้ก็ได้อยู่ที่วัดละโว้ (พระครูวิฑิตปัญญาคุณ. เจ้าอาวาสวัดละโว้, สัมภาษณ์, 7 ธันวาคม 2559.)

อย่างไรก็ตาม ทั้งเนื้อหาในตำนานศาสนา ตำนานสำนวนพื้นบ้าน และเรื่องเล่า मुखปาฐะ มีนัยของการแสดงบทบาทของวัดละโว้หรือเวียงละโว้ว่า เป็นสถานที่ที่อยู่อาศัยของกลุ่มคนที่ติดตามพระนางจามเทวีมาจากละโว้ เป็นผู้ร่วมทุกข์ร่วมสุขในการเดินทางจากกรุงละโว้มาสู่ศรีอยุธยาด้วยกัน นอกจากนี้ยังทำให้เห็นวิถีคิดของวัดละโว้ในการนำตำนานหรือเรื่องเล่าของชุมชนที่ประกอบกรการสร้างพิธีบวงสรวงพระนางจามเทวี มาช่วงชิงพื้นที่ในตำนานกับพระธาตุอภัยคำ ซึ่งอยู่ในจังหวัดเดียวกันอีกด้วย

สิ่งที่น่าสนใจก็คือวิถีคิดของวัดละโว้ที่มีความพยายามในการทำให้ตำนานเป็นรูปธรรมชัดเจนยิ่งขึ้น และทำให้พิธีกรรมที่ทางวัดได้สร้างขึ้นเป็นพิธีที่น่าเชื่อถือ มีความศักดิ์สิทธิ์และเป็นพิธีที่โดดเด่นกว่าวัดอื่น ๆ ด้วยวิธีการนำตำนานพระนางจามเทวีมาผลิตซ้ำในรูปของรูปเคารพวัดดุมงคล และป้ายประวัติวัดที่อ้างถึงชื่อของพระนางจามเทวีและพระโอรสอีกด้วย ทำให้เกิดสิ่งก่อสร้างต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับพระนางจามเทวีจำนวนมาก ประกอบกับซากเจดีย์โบราณอยู่ภายในวัดซึ่งเมื่อตอนบูรณะเจดีย์พบวัดดุมงคลพระนางจามเทวีเนื้อดินเผาอยู่ในกรุซึ่งถือเป็นทุนทางวัฒนธรรมที่สำคัญที่เป็นศูนย์รวมจิตใจของคนในชุมชน และเป็นสิ่งที่ดึงดูดให้คนในชุมชนมาร่วมกันประกอบพิธีบวงสรวงพระนางจามเทวีที่วัดละโว้ นอกจากนี้ที่วัดละโว้ยังได้สร้างค้ำบวงสรวงของพระนางจามเทวีที่แตกต่างจากที่อื่น สะท้อนให้เห็นความพยายามในการต่อรองเชิงพื้นที่ของการเป็นผู้ใกล้ชิดพระนางจามเทวี

นัยสำคัญของการสร้างพิธีบวงสรวงโดยมีตำนานมารองรับที่เจ้าอาวาสเลือกนำเสนอ สะท้อนให้เห็นวิถีคิดของเจ้าอาวาสที่พยายามทำให้วัดละโว้เป็นสถานที่ที่ไม่ใช่แค่เรื่องเล่าในตำนาน แต่ทำให้เวียงละโว้ยังคงเป็นสถานที่ที่ยังมีชีวิตอยู่ในปัจจุบัน ทำให้วัดละโว้ที่ถึงแม้จะไม่ได้ปรากฏชื่อชัดเจนในตำนาน เป็นวัดที่มีความโดดเด่นท่ามกลางวัดอื่นๆที่ปรากฏชื่ออย่างชัดเจนในตำนาน เช่น วัดวัดมงคลเกษม (ยังปวน) ซึ่งห่างจากวัดละโว้ประมาณ 1 กิโลเมตร ผู้วิจัยได้เก็บข้อมูลภาคสนามที่วัดมงคลเกษม (ยังปวน) พบว่า ไม่มีพิธีบวงสรวงพระนางจามเทวี หรือการสร้างสิ่งปลูกสร้างต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับพระนางจามเทวีเลย มีเพียงรูปเคารพพระนางจามเทวีที่ได้มาจากการถวายของคณะพุทธนครธรรม จังหวัดลำพูนเท่านั้น แตกต่างจากวัดละโว้ที่ได้มีการสร้างตำนานฉบับวัดละโว้เพื่อให้เชื่อมโยงกับพระนางจามเทวีซึ่งเป็นบุคคลสำคัญที่ทำให้วัดละโว้ในปัจจุบันเป็นที่รู้จักในหมู่มุขมนตรีชาวพระนางจามเทวีเช่นเดียวกับวัดอื่น ๆ ที่ปรากฏชื่อในตำนานพระนางจามเทวี ประเด็นดังกล่าวเห็นถึงการสร้างตำนานและพิธีกรรมเพื่อรับใช้หรือเพื่อตอบสนองวัตถุประสงค์บางประการของผู้มีอำนาจที่สร้างตำนานและพิธีกรรมขึ้น

4.1.3 ตำนานพระนางจามเทวีกับพิธีบวงสรวงพระนางจามเทวีจังหวัดแพร่

เทศบาลตำบลห้วยอ้อ อำเภอเมือง ร่วมกับ วัดพระธาตุศรีดอนคำ และคนในชุมชน อำเภอเมือง ได้สร้างพิธีบวงสรวงพระนางจามเทวีขึ้นครั้งแรกในพ.ศ. 2552 เนื่องจากเป็นปีที่มีการสร้างอนุสาวรีย์พระนางจามเทวีที่บริเวณริมแม่น้ำแม่กา ตำบลห้วยอ้อ อำเภอเมือง โดยได้งบประมาณจากทางภาครัฐ ทำให้ภาครัฐเข้ามามีบทบาทในการสร้างพิธีบวงสรวงพระนางจามเทวีได้อย่างเต็มที่ โดยจัดร่วมกับประเพณีลอยกระทงและบูชาพระธาตุห้วยอ้อทุกเดือนพฤศจิกายน

จากการศึกษาค้นคว้าข้อมูลของผู้วิจัยเกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างพระนางจามเทวีและอำเภอเมือง พบว่าเรื่องราวดังกล่าวไม่ปรากฏในตำนานศาสนา เช่น **ตำนานมูลศาสนา** **ชินกาลมาลีปกรณ์** และ**จามเทวีวงศ์** แต่อย่างไรก็ตาม ส่วนใหญ่ปรากฏในตำนานพื้นเมืองที่บอกเล่าจากรุ่นสู่รุ่นเท่านั้น ดังนั้นจึงกล่าวได้ว่า ปัจจัยสำคัญที่ทำให้เกิดพิธีบวงสรวงพระนางจามเทวีคือตำนาน มุขปาฐะสำนวนพื้นบ้าน ได้แก่ *ตำนานวัดพระธาตุศรีดอนคำ* (สงวน โชติสุขรัตน์, 2553: 641 - 642) ซึ่งเป็นตำนานที่กล่าวถึงพระธาตุของพระพุทธเจ้าที่พระนางจามเทวีนำมาจากละโว้และอ้างถึงภูมิบ้านนามเมืองเพื่อยืนยันถึงความเก่าแก่ของสถานที่ เช่นเดียวกับการศึกษา *ตำนานเมืองสอง* ของ ภูเดช - แสนสา (2554: 13) ที่ได้รวบรวมตำนานพระธาตุศรีดอนคำ ตอน พระมหาสังฆราชาเล่าตำนานพระนางจามเทวีมาเมืองสอง สำนวนต่าง ๆ ในตำนานเหล่านี้ระบุว่าพระนางจามเทวีได้หลงทางมายังอำเภอเมือง และได้นำพระธาตุส่วนพระอุระ (อก) มาไว้ที่อำเภอเมืองแห่งนี้

กิจกรรมภายในงานมีการผลิตซ้ำตำนานตำนานและความเชื่อเกี่ยวกับพระนางจามเทวีในรูปแบบต่าง ๆ มากมาย เช่น พิธีบวงสรวงพระนางจามเทวี การแสดงแสงสีเสียงย้อนรอยการเดินทางมาอำเภอเมืองของพระนางจามเทวี และเหตุการณ์ตอนที่พระนางจามเทวีนำพระธาตุมาไว้ที่อำเภอเมือง เพื่อรอผู้มีบุญมาบูรณะสร้างพระเจดีย์ถวาย ปัจจุบันพระธาตุดังกล่าวก็ประดิษฐานอยู่ที่วัดห้วยอ้อ

การสร้างพิธีบวงสรวงและงานประเพณีของอำเภอเมืองโดยใช้ตำนานที่มีอยู่ในท้องถิ่นดังกล่าว สะท้อนให้เห็นวิถีคิดของรัฐและชุมชนที่นำเรื่องเล่าหรือตำนานมาเป็นแรงบันดาลใจในการสร้างสรรค์ประเพณีใหม่ของชุมชน เพื่อวัตถุประสงค์ด้านการท่องเที่ยว การนำตำนานพระนางจามเทวีมาประกอบพิธีบวงสรวงและนำมาเป็นส่วนหนึ่งของการแสดง แสง สีเสียง ทำให้งานประเพณีที่อำเภอเมืองสร้างขึ้น เต็มไปด้วยเรื่องราวทางวัฒนธรรมท้องถิ่น ตอบสนองรสนิยมการท่องเที่ยวของคนในปัจจุบันได้เป็นอย่างดี

นอกจากนี้ ยังทำให้เห็นวิถีคิดแบบรัฐ ในการนำตำนานที่มีอยู่ในท้องถิ่นมาสร้างพิธีบวงสรวงเพื่อช่วงชิงอำนาจของการเป็นเจ้าของทุนวัฒนธรรมของภาครัฐจากชุมชน กล่าวคือ แต่เดิมที่อำเภอเมืองมีอนุสาวรีย์หรือรูปเคารพพระนางจามเทวีที่วัดพระธาตุศรีดอนคำ ซึ่งได้มาจากการบริจาคของเจ้าอาวาส และคนในชุมชนซึ่งภาครัฐไม่มีส่วนเกี่ยวข้องแต่อย่างใด ส่วนพิธีดั้งเดิมของชุมชนคือพิธี

บูชาพระธาตุเท่านั้น ภายหลังจากรัฐได้สร้างอนุสาวรีย์พระนางจามเทวีขึ้นมาใหม่ที่บริเวณริมแม่น้ำ
 กาง และได้สร้างพิธีบวงสรวงพระนางจามเทวีตามแบบอย่างพิธีที่ภาครัฐเป็นผู้กำหนด จึงเป็นที่มาของ
 การสร้างพิธีบวงสรวงพระนางจามเทวีด้วยวิธีการผนวกพิธีบวงสรวงพระนางจามเทวีเข้ากับประเพณี
 บูชาพระธาตุ จนกลายเป็นประเพณีสำคัญของชุมชนแห่งนี้

4.1.4 ตำนานพระนางจามเทวีกับพิธีบวงสรวงพระนางจามเทวีจังหวัดน่าน

พื้นที่ในจังหวัดน่านที่มีพิธีบวงสรวงพระนางจามเทวี ได้แก่ วัดพญาวัต ตั้งอยู่ที่ ตำบล
 คูใต้ อำเภอเมือง จังหวัดน่าน พิธีบวงสรวงดังกล่าวมีมาตั้งแต่บรรพบุรุษแต่ใช้ชื่อพิธีว่า
 “เลี้ยงผีนางจามเทวี” ร่วมกับสร่งน้ำพระธาตุพระนางจามเทวี ต่อมาในพ.ศ. 2535 ได้เปลี่ยนชื่อเป็น
 พิธีบวงสรวงพระนางจามเทวีและสร่งน้ำพระธาตุพระนางจามเทวี (พระมหาดรณรงค์ศักดิ์ สุวัฒน์กิตติ.
 เจ้าอาวาสวัดพญาวัต, สัมภาษณ์, 2 มกราคม, 2557.)

วัดพญาวัตได้สร้างพิธีบวงสรวงขึ้นโดยใช้ทุนทางวัฒนธรรมของชุมชน ที่เห็นเป็นรูปธรรม
 ชัดเจนก็คือโบราณสถานที่มีลักษณะคล้ายเจดีย์กู่กุดที่จังหวัดลำพูน ทำให้คนในชุมชนวัดพญาวัต
 จังหวัดน่าน เกิดความทรงจำร่วมกับคนลำพูนถึงการมีอดีตกษัตริย์ร่วมกันคือพระนางจามเทวี จน
 ก่อให้เกิดความเชื่อและเรื่องเล่าของคนในชุมชนถึงการเดินทางและนำพระธาตุมาประดิษฐานไว้ที่วัด
 พญาวัตแห่งนี้ จากการศึกษาพบว่าเรื่องเล่าดังกล่าวไม่ปรากฏในตำนานศาสนาแต่อย่างใด เช่น
จามเทวีวงศ์ **ชินกาลมาลีปกรณ์** และ**ตำนานมูลศาสนา** หรือแม้กระทั่งตำนานสำนวนพื้นบ้านอื่น ๆ
 หรือ ใน**พงศาวดารเมืองน่าน** ใน **ประชุมพงศาวดารภาค 10** มีเนื้อที่ให้เห็นร่องรอย ความสัมพันธ์
 ระหว่างลำพูน เชียงใหม่ น่าน เท่านั้น **กรมมหาวิทยาลัย**

อย่างไรก็ตาม แม้ว่าตำนานพระนางจามเทวีสำนวนต่าง ๆ จะไม่ปรากฏเรื่องราวที่
 แสดงความสัมพันธ์ระหว่างวัดพญาวัตกับพระนางจามเทวี แต่ตำนานเหล่านี้ก็ได้มีส่วนบ่มเพาะความ
 เชื่อเกี่ยวกับพระนางจามเทวีให้แก่คนในชุมชนแห่งนี้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งตำนานฝ่ายศาสนา
 ดังการศึกษาตำนานจามเทวีวงศ์ ของ อนันต์ เหล่าเลิศวรกุล ที่พบใบลานจามเทวีวงศ์ภาษาบาลีอักษร
 ธรรมล้านนาฉบับวัดพระธาตุช้างค้ำวรวิหารจังหวัดน่าน (พ.ศ. 2385) แสดงให้เห็นร่องรอยการรับรู้
 ตำนานพระนางจามเทวีของคนในจังหวัดน่านได้ นอกจากนี้ อนันต์ เหล่าเลิศวรกุล (2557 : 73)
 พบว่า ใบลานจามเทวีวงศ์ภาษาบาลีอักษรธรรมล้านนาฉบับวัดพระธาตุช้างค้ำวรวิหารจังหวัดน่าน
 ดังกล่าวยังมีลักษณะเช่นเดียวกับใบลานจามเทวีวงศ์ ฉบับวัดสูงเม่น จังหวัดแพร่อีกด้วย ทำให้เห็นว่า
 เมืองแพร่กับเมืองน่านความสัมพันธ์กันในด้านของการถ่ายทอดและแพร่กระจายวรรณกรรม จึงอาจ
 เป็นไปได้ว่าจังหวัดน่านได้รับอิทธิพลความเชื่อเกี่ยวกับพระนางจามเทวีมาจากจังหวัดแพร่

ผู้วิจัยคิดว่าส่วนหนึ่งน่าจะเกิดจากการแพร่กระจายตำนานทางแม่น้ำยม กล่าวคือ เป็นที่ทราบกันดีว่าตำนานพระนางจามเทวีเป็นที่รับรู้กันอย่างแพร่หลายที่เชียงใหม่ ลำพูน ลำปาง ในอดีตอำเภอลอง จังหวัดแพร่ เป็นส่วนหนึ่งของจังหวัดลำปางและเป็นชุมชนที่มีตำนานมุขปาฐะเกี่ยวกับพระนางจามเทวี จึงน่าจะมีส่วนทำให้ที่ตำนานพระนางจามเทวีแพร่กระจายผ่านแม่น้ำยมไปที่จังหวัดน่านได้ ดังจะเห็นได้จากการศึกษาของ ศรีศักร วัลลิโภดม (2545 :220 – 223) ในหนังสือ **ล้านนาประเทศ** ที่ได้กล่าวว่า เรื่องเล่าเกี่ยวกับพระนางจามเทวีที่อำเภอลอง เป็นเรื่องเล่าที่สะท้อนให้เห็นว่ามีกลุ่มชนที่เคยตั้งหลักแหล่งอยู่ทางลุ่มน้ำปิง หรือลุ่มน้ำวังที่อยู่ทางตะวันตก เคลื่อนย้ายมาตั้งหลักแหล่งในเขตอำเภอลอง จึงได้นำนิยายปรับปรายของทางลุ่มน้ำปิงและวังมาปรับให้เข้ากับท้องถิ่นที่อพยพเข้ามาตั้งหลักแหล่ง ในขณะเดียวกัน มีลำน้ำสายหนึ่งที่เชื่อมต่อไปยังเมืองน่านได้ซึ่งอยู่ใกล้กับบริเวณที่ราบลุ่มในเขตอำเภอสา แพร่และน่านมีการติดต่อกันโดยเส้นทางนี้

จึงกล่าวได้ว่าวัดพญาวัตมีวิธิตัดในการเลือกตำนานที่เป็นเรื่องเล่าที่รับรู้กันเฉพาะในชุมชนวัดพญาวัตเท่านั้น โดยอาศัยความเชื่อเกี่ยวกับพระนางจามเทวีจากตำนานศาสนาที่แพร่กระจายทางแม่น้ำยม ทั้งเรื่องเล่าและความเชื่อถูกนำมายึดโยงเข้ากับเจดีย์วัดพญาวัต ซึ่งเป็นทุนทางวัฒนธรรมที่สำคัญทำให้ตำนานและความเชื่อที่มีลักษณะเป็นนามธรรมกลายเป็นรูปธรรมที่ชัดเจน ช่วยเพิ่มความเชื่อมั่นให้กับคนในชุมชนและก่อให้เกิดความภาคภูมิใจว่ามีความเกี่ยวข้องกับพระนางจามเทวี อดีตกษัตริย์ที่ปกครองหรืออุทิศ องค์ประกอบต่าง ๆ เหล่านี้ช่วยส่งผลให้พิธีบวงสรวงพระนางจามเทวีในงานประเพณีห้าเป็งที่ทางวัดจัดขึ้น มีความยิ่งใหญ่และโดดเด่นที่แสดงอัตลักษณ์ทางประวัติศาสตร์ท้องถิ่นของชุมชนวัดพญาวัต

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

4.1.5 ตำนานพระนางจามเทวีกับพิธีบวงสรวงพระนางจามเทวีจังหวัดลพบุรี

วัดบางพิง ตำบลมหาสอน อำเภอบ้านหมี่ จังหวัดลพบุรี เป็นพื้นที่ที่มีวิธิตัดในการสร้างพิธีบวงสรวงพระนางจามเทวีด้วยการอ้างถึงบางตอนในตำนานพระนางจามเทวีที่มีความสัมพันธ์กับวัดบางพิงในปัจจุบัน นั่นคือ ชื่อ “เมืองราม” โดยชื่อเมืองดังกล่าว ทั้ง **ตำนานมูลศาสนา ตำนานจามเทวีวงศ์ และ ชินกาลมาลีปกรณ์** กล่าวถึง “เมืองราม” ในฐานะที่เป็นเมืองของพระสวามีของพระนางจามเทวี เช่น ใน**ชินกาลมาลีปกรณ์** ได้อ้างอิงไว้ในเชิงอรรถว่า “เจ้าประเทศราชในเมืองรามัญนี้ อาจเป็นเมืองรามซึ่งอยู่ใกล้ ๆ เมืองลพบุรีก็ได้ ท่านผู้ชำระหนังสือนี้อาจเข้าใจผิดเลยระบุชื่อให้ชัดเป็นเมืองรามัญจึงทำให้เข้าใจเป็นเมืองมอญไปเสีย ในต้นฉบับโบราณเดิมว่า รามนคร แปลว่า ในเมืองราม” (แสง มนวิฑูร, 2510 : 92)

จากการศึกษาของ อุจฉริต์ อาจารย์ศิริกุล (2544) วิเคราะห์ว่า นักโบราณคดี เชื่อว่า ตำบลบางพิงเป็นเมืองโบราณ ชื่อว่า "วังไผ่" มีความเจริญรุ่งเรืองและมีความสำคัญในทางประวัติศาสตร์เป็นเมืองโบราณสมัยทวารวดี ราว พ.ศ.1100-1600 เป็นชุมชนของพวกมอญโบราณ อยู่ใกล้เมืองละโว้(ลพบุรี) ชื่อว่า "เมืองราม"

จากความสำคัญของชุมชนโบราณบ้านวังไผ่ ทำให้ชาวลพบุรีกลุ่มหนึ่ง นำโดย “หลวงพ่อกุโหกจริง ๆ” พร้อมคณะลูกศิษย์ ต่างเชื่อว่าวัดบางพิงปัจจุบันนี้แต่ก่อนเป็น เมืองรามบุรี (วังไผ่) และเป็นพระราชวังเดิมของพระนางจามเทวี ก่อนที่จะเสด็จจากอาณาจักรละโว้ขึ้นไปสร้างอาณาจักรทริภุชชัย จึงได้เริ่มดำเนินการก่อสร้างพระสถูปและรูปหล่อพระนางจามเทวี และได้มีงานพิธีบวงสรวงเพื่อถวายพระเกียรติยศแด่พระนางจามเทวีอย่างยิ่งใหญ่ เมื่อวันที่ 8-9 กุมภาพันธ์ 2557

ปรากฏการณ์การจัดสร้างรูปหล่อของพระนางจามเทวีที่วัดบางพิงในครั้งนี้ ได้มีการจัดพิมพ์พระราชประวัติพระแม่จามเทวีที่เกี่ยวข้องกับเมืองรามบุรี (อาณาจักรละโว้ธานี) ขึ้นเพื่อแจกจ่ายให้ผู้ร่วมพิธีบวงสรวงในครั้งนี้ด้วย เมื่อพิจารณาเนื้อหาโดยรวม พบว่า นอกจากจะตอกย้ำให้ ความสำคัญว่าพระนางจามเทวี คือพระราชธิดาของกรุงละโว้ แล้ว ยังมีความพยายามที่รื้อฟื้น ความสำคัญของ “เมืองรามบุรี” ซึ่งเป็นพระราชวังเดิมของพระนาง โดยเฉพาะมีเนื้อหาบางตอนที่ระบุ ถึงความสำคัญของพื้นที่นี้ว่า

ขบวนแพออกจากท่าน้ำกรุงละโว้เดินทางตามลำน้ำลพบุรีสายเก่า คือ แม่น้ำบางขามผ่านมายังเมืองราม เมืองพระสวามี ชาวเมืองต่างพากันมาต้อนรับพระองค์เสด็จขึ้นค้ำคิน ยังเมืองรามหนึ่งคืบ เพื่ออำลาอาลัยต่อชาวเมืองรามที่เคยปกครองดูแลสารทุกข์สุขดิบในช่วงระยะเวลาหนึ่งเสด็จผ่านมายังเกาะพระยากล้า หรือวัดบางพิงแห่งนี้ ทรงอาลัยกับพระราชวังเดิม “วังไผ่” แห่งนี้ อธิษฐานจิตว่า วันหนึ่งพระองค์จะต้องเสด็จกลับมาแม้จะไม่มีชีวิตอยู่บนโลกนี้ก็ก็ตาม

จากข้อความที่ปรากฏในเอกสารดังกล่าว จึงอาจกล่าวได้ว่าเป็นการเชื่อมโยงประวัติศาสตร์ของพื้นที่ชุมชนโบราณบ้านวังไผ่ ให้เข้ากับตำนานถิ่นฐานบ้านเกิดของพระนางจามเทวี ในฐานะเป็น “ชาวลพบุรี” นอกจากนี้ในพิธีกรรมได้มีการพยายามแสดงอัตลักษณ์ของกลุ่มในจังหวัดลพบุรีผ่านคำบวงสรวงพระนางจามเทวี ที่เปลี่ยนคำว่า “ทริภุชชัย” เป็น “ลวปุระและรามะ” ซึ่งแสดงตัวตนของพื้นที่ลพบุรีอย่างชัดเจน เช่นเดียวกับนางรำที่รำถวายพระนางจามเทวี ก็แต่งชุดแบบละโว้ด้วยเช่นเดียวกัน ในขณะที่จังหวัดลำพูนจะแต่งกายแบบล้านนา

จากการสัมภาษณ์ จำนวนค์ อยู่สว่าง ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับการสร้างพิธีบวงสรวงพระนางจามเทวีได้ให้ข้อมูลว่า ในอดีตพื้นที่นี้เป็นเมืองโบราณชื่อว่า “เมืองราม” เป็นวังของพระนางจามเทวี แต่กลับไม่มีพิธีบวงสรวงพระนางจามเทวีที่วัดบางพั้งแต่อย่างใด จึงได้สร้างพิธีบวงสรวงพระนางจามเทวีขึ้นเพื่อเป็นการรำลึกถึงพระนางจามเทวี (จำนวนค์ อยู่สว่าง. สัมภาษณ์. 20 กุมภาพันธ์. 2557)

แม้ว่าพิธีบวงสรวงพระนางจามเทวีจะเป็นพิธีที่สร้างขึ้นใหม่ แต่คนในชุมชนบ้านบางพั้งต่างยอมรับและเข้าร่วมพิธีกันจำนวนมาก อาจเป็นเพราะเคยได้ยินและรับรู้เรื่องราวของพระนางจามเทวีที่เกี่ยวข้องกับจังหวัดลพบุรีอยู่บ้าง ทั้งจากเอกสารทางประวัติศาสตร์ของจังหวัดลพบุรี กล่าวถึงพระนางจามเทวี ว่าเกี่ยวข้องกับอาณาจักรละโว้ ในฐานะเป็น “ราชธิดาแห่งกรุงละโว้” โดยเอกสารเหล่านี้อ้างตำนานมูลศาสนา และ จามเทวีวงศ์

นอกจากนี้จังหวัดลพบุรีได้สร้างสระว่ายน้ำในสนามกีฬาจังหวัดให้ชื่อว่า “สระว่ายน้ำจามเทวี” เพื่อเป็นการระลึกถึงพระนางจามเทวี (คณะกรรมการอำนวยการจัดงานเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว, 2542: 41: 133) ยังมีวัดต่าง ๆ ในจังหวัดลพบุรี มีเรื่องเล่าเกี่ยวกับพระนางจามเทวี ในขณะที่บางวัดมีรูปปั้นพระนางจามเทวีประดิษฐานภายในบริเวณวัดอีกด้วย เช่น วัดเชิงท่า วัดสมอคอน วัดถ้ำตะโกพุทธโสภณ และเขาพระบาทน้อย

ด้วยเหตุนี้ผู้วิจัยจึงคิดว่าสาเหตุที่วัดบางพั้งเลือกตำนานพระนางจามเทวีและสร้างพิธีบวงสรวงพระนางจามเทวีขึ้นมาในปัจจุบัน โดยผนวกเข้ากับประเพณีสงกรานต์ เนื่องจากการที่จังหวัดลพบุรีมีเรื่องเล่าและมีสถานที่ที่เกี่ยวข้องกับพระนางจามเทวีที่อยู่แล้ว ทำให้คนในชุมชนวัดบางพั้ง จังหวัดลพบุรี ยอมรับเรื่องราวเกี่ยวกับพระนางจามเทวีที่มีความสัมพันธ์กับชุมชนบริเวณวัดบางพั้งได้โดยง่าย

อย่างไรก็ตาม แม้ว่าวัดบางพั้งจะเลือกตำนานพระนางจามเทวีจากตำนานฝ่ายศาสนามาเป็นเหตุผลในการสร้างพิธีบวงสรวง แต่ทางวัดและคณะผู้จัดงาน ได้เลือกผสมผสานตำนานพระนางจามเทวีสำนวน แก้ว อมรินทร์ ที่กล่าวว่าพระนางจามเทวีคือพระโพธิสัตว์และมีพญานาคเป็นเทพที่คอยช่วยเหลือ เพื่อให้สอดคล้องกับภูมิลักษณะของทางวัดที่ตั้งอยู่ริมน้ำ ซึ่งเชื่อกันว่า มีพญานาคอาศัยอยู่ และทางวัดยังได้มีการสร้างตำนานขึ้นมาใหม่ โดยอ้างถึงความสัมพันธ์ระหว่างบริเวณวัดบางพั้งในปัจจุบันกับพระนางจามเทวีว่าเป็นเมืองของพระคู่หมั้นของพระนางจามเทวี คือเจ้าชายรามราช ดังนั้นวัดบางพั้งจึงเป็นพระราชวังเดิมของพระนางจามเทวีก่อนที่จะเดินทางไปทริภุญชัย (จำนวนค์ อยู่สว่าง, 2547: ไม่ปรากฏเลขหน้า)

การนำความทรงจำเกี่ยวกับพระนางจามเทวีที่มีอยู่ดั้งเดิมในจังหวัดลพบุรี มาผสมผสานกับตำนานที่สร้างขึ้นใหม่มาประกอบสร้างพิธีบวงสรวงของวัด ทำให้วัดบางฟุ้งกลายเป็นวัดที่มีตำนานมีความเก่าแก่ และมีความศักดิ์สิทธิ์มากยิ่งขึ้น ทำให้ในปัจจุบันวัดบางฟุ้งเริ่มเป็นที่รู้จักมากขึ้น และได้มีการปรับปรุงสถานที่ต่างๆ เพื่อให้เหมาะสมกับเกียรติยศของพระนางจามเทวี

การศึกษาตำนานและพิธีบวงสรวงพระนางจามเทวีที่จังหวัดลพบุรี ทำให้เห็นกระบวนการ การสร้างตำนานและพิธีกรรมของชุมชน ที่เริ่มต้นด้วยการนำเอาความเป็นเมืองโบราณที่ปรากฏชื่อในตำนานศาสนา การคัดเลือกตำนานและบุคคลศักดิ์สิทธิ์ และการสร้างตำนานขึ้นมาใหม่ให้เชื่อมโยงกับชุมชนของตน พร้อมกับประกอบพิธีบวงสรวงขึ้นเพื่อให้ตำนานและความเชื่อดังกล่าวเป็นรูปธรรมชัดเจนขึ้น ส่งผลให้วัดบางฟุ้ง เป็นวัดที่มีบทบาทสำคัญในชุมชน กระบวนการดังกล่าวช่วยเปิดพื้นที่ทางสังคมของวัด และสร้างความทรงจำเกี่ยวกับพระนางจามเทวีให้กับคนในพื้นที่ลพบุรีท่ามกลางบุคคลศักดิ์สิทธิ์อื่น ๆ เช่น สมเด็จพระนารายณ์มหาราช ซึ่งเป็นถือเป็นอัตลักษณ์หนึ่งของจังหวัดลพบุรี การสร้างความทรงจำเกี่ยวกับพระนางจามเทวีที่วัดบางฟุ้ง จึงก่อให้เกิดอัตลักษณ์ของกลุ่มชน ที่แสดงให้เห็นว่า พระนางจามเทวีก็เป็นหนึ่งในอัตลักษณ์ของคนกลุ่มหนึ่งในจังหวัดลพบุรีเช่นเดียวกัน

จากที่กล่าวมาทั้งหมดนี้ทำให้เห็นวิธีคิดในการนำตำนานพระนางจามเทวีมาประกอบการสร้างพิธีบวงสรวง ด้วยการเชื่อมโยงตอนหนึ่งในตำนานที่มีความเกี่ยวข้องกับพื้นที่ของตนทั้งตำนานและพิธีกรรมในบริบทสังคมไทยปัจจุบันได้ช่วยเสริมให้พื้นที่นั้นกลายเป็นพื้นที่พิเศษในโลกศักดิ์สิทธิ์ และกลายเป็นพื้นที่ที่มีคุณค่าหรือมีมูลค่าในโลกสามัญ

4.2 วิธีคิดในการสร้างพิธีบวงสรวงพระนางจามเทวี

ในปัจจุบันปรากฏการณ์การผลิตซ้ำความเชื่อเกี่ยวกับพระนางจามเทวีมีอยู่เป็นจำนวนมาก สะท้อนผ่านข้อมูลคติชนหลากหลายรูปแบบ ไม่จำกัดอยู่แต่เพียงในตำนานเท่านั้น รูปแบบหนึ่งที่ทำให้ตำนานพระนางจามเทวีเป็นรูปธรรมก็คือ พิธีกรรม

สนามวิจัยที่ผู้วิจัยเลือกเก็บข้อมูลที่มีพิธีกรรมเกี่ยวกับพระนางจามเทวีมีเกณฑ์ในการคัดเลือกข้อมูลคือ จะเลือกพิธีบวงสรวงที่มีสังกัดหรือหน่วยงานหรือเป็นพิธีกรรมระดับชุมชน เนื่องจากพิธีระดับชุมชนเหล่านี้สามารถตอบคำถามเกี่ยวกับบทบาทหน้าที่พิธีที่มีต่อชุมชนโดยภาพรวมได้ ทั้งนี้จะไม่รวมถึงพิธีบวงสรวงพระนางจามเทวีที่มีการเข้าทรงหรือพิธีที่เป็นระดับปัจเจกบุคคล ดังที่กล่าวไว้แล้วในบทที่ 1

ผู้วิจัยได้สำรวจด้วยการลงภาคสนามยังจังหวัดต่าง ๆ ที่มีชื่อปรากฏในตำนานพระนางจามเทวี และสัมภาษณ์ผู้นำชุมชน ได้แก่ เจ้าอาวาส นายกองค์การบริหารส่วนตำบล และผู้นำชาวบ้าน ผลปรากฏว่ามีทั้งสิ้น 5 จังหวัด จังหวัดลำพูน จังหวัดเชียงใหม่ จังหวัดแพร่ จังหวัดน่าน จังหวัดลพบุรี สังเกตได้ว่า ทุกพิธีบวงสรวงพยายามอ้างหรือเชื่อมโยงพื้นที่กับตำนานเพื่อสร้างความชอบธรรม และเพิ่มความเก่าแก่แฝงด้วยความขลังให้พื้นที่แห่งนั้นกลายเป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ร่วมกันของชุมชน ทั้งยังได้อ้างอิงความเชื่อทางศาสนาและความเชื่อดั้งเดิมที่รับรู้กันอยู่ก่อนแล้วในสังคมล้านนาอีกด้วย จึงกล่าวได้ว่าทุนทางวัฒนธรรมหรือวัตถุดิบทางวัฒนธรรมจึงเป็นปัจจัยสำคัญที่มีส่วนในการ ประกอบการสร้างพิธีบวงสรวงพระนางจามเทวีซึ่งเข้าข่ายลักษณะประเพณีประดิษฐ์ (invented tradition)

พิธีบวงสรวงเหล่านี้มีบทบาทช่วยสร้างภาพอดีตที่มีพระนางจามเทวีเป็นศูนย์กลางให้กลับมาอยู่ในความทรงจำของผู้ร่วมพิธีในปัจจุบัน ก่อให้เกิด “พื้นที่ทางประวัติศาสตร์ร่วมกันของชุมชน” ด้วยองค์ประกอบต่าง ๆ ในพิธีกรรม ไม่ว่าจะเป็สถานที่ทางประวัติศาสตร์ที่มีตำนานรองรับ รูปเคารพพระนางจามเทวี หรือวัตถุสัญลักษณ์และพฤติกรรมสัญลักษณ์ในพิธีบวงสรวง จึงกล่าวได้ว่า พิธีบวงสรวงพระนางจามเทวี เป็นปฏิบัติการทางสังคมที่ก่อให้เกิดพื้นที่ความทรงจำให้กับชุมชนและคนในสังคม อันเกิดมาจากการ “เลือกสรร” และตัดสินใจโดยกลุ่มผู้มีอำนาจในชุมชน ได้แก่ เจ้าหน้าที่ภาครัฐ ผู้นำชุมชน และพระสงฆ์ เพื่อสนับสนุนให้ชุมชนนั้นเป็นพื้นที่พิเศษและเอื้อต่อการนำเสนอตัวตน

ในหัวข้อก่อนหน้านี้ ผู้วิจัยได้อธิบายให้เห็นการเลือกสรรตำนานบางตอนเพื่อให้สัมพันธ์กับพิธีบวงสรวงพระนางจามเทวีของแต่ละชุมชนเพื่อสร้างพื้นที่ความทรงจำให้กับคนในชุมชนและนอกชุมชนเพื่อวัตถุประสงค์บางประการ ในหัวข้อนี้ผู้วิจัยจะอภิปรายว่า แต่ละพื้นที่มีวิธีคิดในการสร้าง “พิธีบวงสรวงพระนางจามเทวี” อย่างไร ในบริบทใด เพื่ออะไร โดยจะขอจำแนกเป็น 2 หัวข้อ ได้แก่

1. การผนวกพิธีบวงสรวงพระนางจามเทวีกับประเพณีที่มีอยู่เดิมในสังคม
2. การสร้างประเพณีใหม่โดยภาครัฐและชุมชน ดังนี้

4.2.1 การผนวกพิธีบวงสรวงพระนางจามเทวีกับประเพณีที่มีอยู่เดิมในสังคม

จากการเก็บข้อมูลภาคสนาม พบว่ามีการผนวกพิธีบวงสรวงพระนางจามเทวีกับประเพณีที่มีอยู่เดิมในสังคมมาใช้ในบริบทใหม่ มีทั้งที่ผนวกพิธีบวงสรวงพระนางจามเทวีกับประเพณี 12 เดือน และผนวกพิธีบวงสรวงพระนางจามเทวีกับประเพณีทางพุทธศาสนา

4.2.1.1 การผนวกพิธีบวงสรวงพระนางจามเทวีกับประเพณี 12 เดือน

จากข้อมูลภาคสนามพบว่า มีการสร้างพิธีบวงสรวงพระนางจามเทวีโดยผนวกกับประเพณี 12 เดือน ได้แก่ ประเพณีลอยกระทงและประเพณีปีใหม่ไทย ดังนี้

4.2.1.1.1 การผนวก “จามเทวีบูชา” กับประเพณีลอยกระทง

จังหวัดลำพูนและจังหวัดแพร่ ได้ผนวกพิธีบวงสรวงพระนางจามเทวีกับประเพณีลอยกระทง จะเห็นได้ว่า แต่เดิมประเพณีลอยกระทงล้านนาไทยไม่ปรากฏการบวงสรวงพระนางจามเทวีร่วมอยู่ มีแต่พิธีทำบุญตามวัดเพื่อถวายเป็นพุทธบูชาเท่านั้น แต่ในปัจจุบันในบางพื้นที่ประเพณีดังกล่าวได้ถูกประดิษฐ์สร้างให้ผูกติดกับประเพณีทางวัฒนธรรมของชาวล้านนาและการแสดง สี่ เสี่ยงตามแบบอย่างสมัยนิยม เท่ากับเป็นการเพิ่มมูลค่าการท่องเที่ยวของชุมชน

1. การผนวก “จามเทวีบูชา” กับประเพณีลอยกระทง จังหวัดลำพูน

เทศบาลเมืองลำพูน ได้จัดกิจกรรม *ถวายโคมไฟยี่เป็งเจ้าแม่จามเทวี* โดยมีการตีตุงประกาศ ทำป้ายเชิญชวนประชาชนและนักท่องเที่ยวร่วมถวายโคมไฟยี่เป็งในงานลอยกระทงลำพูน ที่บริเวณลานหน้าอนุสาวรีย์เจ้าแม่จามเทวี ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดลำพูน

การถวายโคมไฟแด่พระนางจามเทวีซึ่งจัดขึ้นครั้งแรกเมื่อพ.ศ. 2556 ถวายเพื่อสักการบูชาและเพื่อขอพรพระนางจามเทวีให้มีชีวิตสว่างไสวดุจโคม เป็นงานที่จัดขึ้นโดยผนวกเข้ากับงานถวายโคมพระธาตุหรือบุญช้อยในชื่องานว่า *งานประเพณียี่เป็ง ฟังเทศน์มหาชาติ ถวายทานโคมสองหมื่นดวง จ.ลำพูน* ซึ่งกิจกรรมส่วนใหญ่จะจัดที่วัดพระธาตุหรือบุญช้อย เนื่องจากการถวายโคมและการปล่อยโคมลอย มีวัตถุประสงค์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชาแด่องค์พระบรมธาตุเจ้าหรือบุญช้อย ซึ่งเป็นพระธาตุศักดิ์สิทธิ์คู่บ้านคูเมือง ของชาวลำพูน และเป็นประเพณีที่ชาวลำพูนปฏิบัติสืบต่อกันมายาวนาน

การแขวนโคมลอย เป็นประเพณีลอยกระทงของชาวล้านนา หรือเรียกว่าประเพณียี่เป็ง ในช่วงเทศกาลลอยกระทง ประชาชนนิยมนำโคมสีสันต่างๆ เพื่อเขียนคำขอพรต่างๆ ติดไว้ที่โคมไฟก่อนนำไปแขวน โดยจะเลือกสีโคมไฟตามสีวันเกิด เพื่อเป็นการบูชาไฟ อีกทั้งยังเป็นถวายเป็นพุทธบูชา ดังที่มณี พยอมยงค์ (2537: 14 – 18) ได้อธิบายประเพณีลอยกระทงของชาวล้านนาไว้ว่า “ในเดือนยี่เป็ง ชาวล้านนามักจะมีการบูชาพระประทีป และจุดโคมไฟบูชา ที่วัดสว่างไสวทั่วพระอาราม บางคนกลับบ้านแล้วบูชาดวงประทีปที่ตนเห็นว่าควรบูชา เช่น บ่อน้ำ ครวไฟ หม้อน้ำ ประตูบ้าน ประตูยี่งฉาง เทวดาประจำบ้าน ดังนั้นในวันเพ็ญในบ้านของแต่ละคนจะสว่างไสวประดุจกลางวัน นอกจากนี้มีการทำบุญ ฟังเทศน์ตามประเพณี และมีการปล่อยโคมลอยซึ่งตามประเพณีถือว่าการปล่อยไปเพื่อบูชาพระจุฬามณีบนสวรรค์ นอกจากนี้มีการลอยขมดหรือลอยกระทงเพื่อเป็นการลอยเคราะห์ลอยบาป ลอยเพื่อส่งของ ลอยเพื่อบูชาพระนารายณ์ เป็นการบูชาพระพุทธรูปในหาดทรายแม่น้ำนันทิ และเป็นการลอยเพื่ออธิษฐาน”

สำหรับวัตถุประสงค์ในการจัดงานถวายโคมยี่เป็งพระนางจามเทวี จัดขึ้นเพื่อร่วมสืบสานประเพณีลอยกระทงจังหวัดลำพูน และเพื่อเป็นการกระตุ้นเศรษฐกิจและประชาสัมพันธ์ส่งเสริมการท่องเที่ยวของจังหวัดลำพูน

ขั้นตอนการถวายโคมพระนางจามเทวี ไม่มีพิธีที่มีรูปแบบที่ชัดเจนเหมือนพิธีบวงสรวงพระนางจามเทวีพิธีอื่น ๆ เป็นพิธีที่มีลักษณะเป็นปัจเจกบุคคลมากกว่า ดังนั้นการถวายโคมแต่พระนางจามเทวีจึงมีขั้นตอนที่ไม่ซับซ้อน ประชาชนที่มาสักการะและต้องการถวายโคมพระนางจามเทวี จะซื้อโคมไฟที่มีสีตามวันเกิดที่ซุ่มจัดจำหน่ายในราคา 59 บาท หลังจากนั้นเขียนคำอธิษฐานหรือสิ่งที่ตนอยากขอพรจากพระนางจามเทวีให้ช่วยดลบันดาลให้สิ่งที่ขอหรือสิ่งที่ต้องการประสบผลสำเร็จ ประชาชนบางคนอาจนำโคมไปอธิษฐานต่อหน้าอนุสาวรีย์พระนางจามเทวี ในขณะที่บางคนเมื่อเขียนคำอธิษฐานเสร็จก็นำมาแขวนไว้ที่บริเวณหน้าลานอนุสาวรีย์พระนางจามเทวี

ผู้ร่วมงานส่วนใหญ่เป็นคนในพื้นที่และนักท่องเที่ยว จากการสังเกตของผู้วิจัยพบว่า ส่วนใหญ่ผู้มาร่วมถวายโคมไฟล้านนามักนิยมมาในตอนกลางคืนเพื่อเก็บภาพความประทับใจ เนื่องจากตอนกลางคืนจะมีบรรยากาศที่สวยงามเต็มไปด้วยแสงไฟ และโคมหลากสี นอกจากนี้ในงานมีการเทศน์มหาชาติ 13 กัณฑ์ ตามแบบโบราณล้านนา และการประกวดขบวนกระทงใหญ่

พ.ศ. 2558 ภายในงานยังได้เพิ่มโคมที่ทำเป็นรูปปี่นักฆัตรแบบตัวการ์ตูนที่ประดับประดาด้วยแสงไฟไว้ด้วย จากการสังเกตและสัมภาษณ์ ผู้วิจัยพบว่า ผู้ที่มาเที่ยวงานถวายโคมเจ้าแม่จามเทวีจะนิยมถ่ายรูปคู่กับโคมไฟปี่นักฆัตรของตนเองเป็นอย่างมาก สะท้อนให้เห็นความนิยมในบริบทการท่องเที่ยวที่มีอิทธิพลต่อการจัดงานอย่างชัดเจน

นอกจากนั้นบริเวณโดยรอบคูเมือง ชุมชนต่างๆ ยังได้จัดทำกระทงขนาดใหญ่มาประดับไว้ทั่วบริเวณ เพื่อสร้างสีสันให้กับเทศกาลยี่เป็ง โดยแต่ละชุมชนได้ดึงอัตลักษณ์ของชุมชนมาเป็นอนุภาคประกอบกระทง ทำให้งานถวายโคมเป็นเวทีในการแสดงอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมของชุมชนได้อีกวิธีหนึ่ง จะเห็นได้ว่าการถวายโคมไฟนอกจากจะเป็นการแสดงความรักพระนางจามเทวีแล้วยังเป็นการส่งเสริมและอนุรักษ์วัฒนธรรมประเพณีล้านนา อีกทั้งเป็นการกระตุ้นเศรษฐกิจด้านการท่องเที่ยวของจังหวัดลำพูนด้วย

จะเห็นได้ว่างานถวายโคมแต่พระนางจามเทวี มีวิธีคิดจากการผนวกพิธีที่ถวายโคมพระนางจามเทวีมาประยุกต์กับประเพณีลอยกระทงล้านนา ทำให้วัตถุประสงค์ในการถวายโคมของชาวล้านนาถูกแต่งเติมเพิ่มขึ้น จากเดิมการถวายโคมมีวัตถุประสงค์เพื่อระลึกถึงพระรัตนตรัยและเพื่อลอยเคราะห์ลอยโศก แต่ในปัจจุบัน ชาวลำพูนและนักท่องเที่ยวได้ถวายโคมพระนางจามเทวีด้วยเพื่อระลึกถึงพระนางจามเทวีอดีตกษัตริย์ปกครองเมืองและเพื่อขอพรจากพระนางจามเทวีการคัดเลือกพระนางจามเทวีขึ้นมาเป็นส่วนหนึ่งของงานก็เพื่อสร้างความน่าสนใจ ความโดดเด่นให้กับ

จังหวัดลำพูน โดยอาศัยพระนางจามเทวีบุคคลสำคัญในตำนานและประวัติศาสตร์การสร้างเมืองของจังหวัดนั่นเอง

ภาพที่ 33 งานถวายโคมพระนางจามเทวี จังหวัดลำพูน

ภาพที่ 34 งานถวายโคมพระนางจามเทวี จังหวัดลำพูน

2. การผนวก “จามเทวีบูชา” กับประเพณีลอยกระทง จังหวัดแพร่

ในช่วงเดือนพฤศจิกายนของทุกปี เทศบาลห้วยอ้อร่วมกับชุมชนวัดศรีดอนคำ และสภาวัฒนธรรมอำเภอลอง จังหวัดแพร่ ได้ร่วมกันจัดพิธีบวงสรวงพระนางจามเทวี มีการผนวกพิธีบวงสรวงพระนางจามเทวีกับประเพณีลอยกระทง นอกจากนี้ยังได้ผนวกประเพณีบูชาพระธาตุห้วยอ้อ ซึ่งเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่คนทั่วไปให้ความเคารพและเป็นที่ยึดถืออย่างแพร่หลายอีกด้วย ทำให้งานประเพณีดังกล่าวมีความยิ่งใหญ่ ดึงดูดประชาชนให้มาร่วมงานจำนวนมาก โดยสร้างมาจากตำนานที่ระบุว่าพระนางจามเทวีเป็นผู้นำพระธาตุของพระพุทธเจ้ามาไว้ที่วัดพระธาตุศรีดอนคำ อีกทั้งชื่อ อำเภอลอง ซึ่งเป็นที่ตั้งของวัดพระธาตุศรีดอนคำ ก็ยังมีที่มาจากการเดินทางของพระนางจามเทวี

จากการสัมภาษณ์ โคมล พานิชพันธ์ ประธานสภาวัฒนธรรมเมืองลอง (โคมล พานิชพันธ์. สัมภาษณ์. 4 พฤศจิกายน 2557) ได้ข้อมูลว่า พิธีบวงสรวงพระนางจามเทวีที่ ตำบลห้วยอ้อ อำเภอลอง จังหวัดแพร่ จัดครั้งแรกในพ.ศ. 2552 โดยพิธีบวงสรวงพระนางจามเทวีในปัจจุบันถูกปรับเปลี่ยนให้มีลักษณะแบบทางราชการเนื่องจากทางภาครัฐเข้ามามีส่วนร่วมในพิธีบวงสรวงพระนางจามเทวีซึ่งแตกต่างจากในอดีตที่เป็นพิธีของชาวบ้าน

สำหรับวัตถุประสงค์ของการจัดงานจัดขึ้นเพื่อรักษาขนบธรรมเนียมประเพณี และเป็นการส่งเสริมการท่องเที่ยวของอำเภอลองอีกทั้งเพื่อรวมพลังศรัทธาของชุมชน ราษฎร์ภรรยา ข้าราชการ สถานที่ที่ใช้ประกอบงานมีอยู่สองพื้นที่ได้แก่ ใต้แก่อนุสาวรีย์พระนางจามเทวี (ห้วยแม่กาง) และ วัดพระธาตุศรีดอนคำ ตำบลห้วยอ้อ อำเภอลอง จังหวัดแพร่

ในช่วงเช้าพิธีบวงสรวงพระนางจามเทวีจะจัดที่บริเวณ อนุสาวรีย์พระนางจามเทวี ข้างริมแม่น้ำแม่กาง พื้นที่ในบริเวณนี้ที่จัดให้มีพิธีบวงสรวงพระนางจามเทวีทุกปี ส่วนงานที่จัดที่ วัดพระธาตุศรีดอนคำ บริเวณหน้าพระธาตุ เป็นงานในช่วงตอนกลางคืน คือการแสดงแสงสีเสียงย้อนรอยตำนานพระนางและตำนานเมืองลอง

ผู้จัดงานมีสภามหาการพระธาตุห้วยอ้อ งานบวงสรวงพระนางจามเทวีและงานลอยกระทง แบ่งได้เป็นสองส่วนคือ ภาคราชการกับภาคประชาชน *ภาคราชการ* อยู่ในความรับผิดชอบของเทศบาลตำบลห้วยอ้อ อำเภอลอง จังหวัดแพร่ เป็นหน่วยงานที่ดูแลพิธีบวงสรวงพระนางจามเทวี ในช่วงเช้าก่อนเริ่มงานมีสภามหาการพระธาตุห้วยอ้อและกิจกรรมต่าง ๆ ในงานลอยกระทง พร้อมด้วยโรงเรียนต่าง ๆ ในตำบลห้วยอ้อ ที่ช่วยกันนำนักเรียนฟ้อนบวงสรวงถวายพระนางจามเทวี *ภาคประชาชน* ได้แก่ คณะศรัทธาวัดศรีดอนคำ และสภาวัฒนธรรมอำเภอลอง โดยแบ่งหน้าที่กันจัดการพิธีในส่วนต่าง ๆ ผู้ที่มีกำลังสำคัญในการจัดงานย้อนรอยตำนานพระนางจามเทวีและตำนานเมืองลองได้แก่ คุณโคมล พานิชพันธ์ ผู้จัดการงาน ดูแลทั้งการแสดง เครื่องแต่งกายนักแสดง และการเขียนบทประกอบการเล่าตำนานพระนางจามเทวีและตำนานเมืองลอง

จากการสังเกตของผู้วิจัยพบว่า หากเป็นงานช่วงเช้าซึ่งเป็นงานที่จัดโดยเทศบาลห้วยอ้อ จะมีผู้มาร่วมงานน้อยประมาณ 70 คน ส่วนใหญ่เป็นเจ้าหน้าที่ของภาครัฐ ได้แก่ นายกเทศบาลห้วยอ้อ ผู้กำกับ นายอำเภอ หัวหน้ากองการศึกษา ผู้อำนวยการโรงเรียน ส่วนประชาชนที่มาร่วมพิธีบวงสรวงพระนางจามเทวีส่วนใหญ่เป็นเพศหญิงและมีอายุ 40 ปี ขึ้นไป ส่วนงานในช่วงกลางคืนซึ่งเป็นงานแสดง จะมีประชาชนมาร่วมงานจำนวนมากเนื่องจากมีกิจกรรมต่าง ๆ ที่น่าสนใจ ได้แก่ การแสดงมหรสพต่าง ๆ มากมาย เช่น รำวงย้อนยุค การประกวดเทพบุตรมหันตยศ อนันตยศ การแสดงดนตรีลูกทุ่ง เป็นต้น

สำหรับลำดับขั้นตอนของงานแบ่งออกได้เป็นสองช่วงได้แก่ช่วงเช้าและช่วงเย็น ในช่วงเช้า จะเป็นพิธีบวงสรวงพระนางจามเทวี พิธีบวงสรวงพระนางจามเทวีมีเครื่องประกอบพิธีที่สำคัญ ได้แก่ เครื่องบายศรี พานไหว้ครู ขนมต้มแดง ขาว ขนมหวาน ธัญพืชต่าง ๆ ผลไม้ ข้าวตอก ดอกไม้ น้ำ หมากรุก รูป เทียน

ภาพที่ 35 แท่นบวงสรวงพระนางจามเทวีที่จังหวัดแพร่

ผู้ประกอบพิธี คือ อาจารย์มานิต ทะแก้ว ผู้ประกอบพิธีบวงสรวงประจำชุมชน จุดธูปไหว้พระธรณีบอกกล่าวว่าจะประกอบพิธีบวงสรวงดวงพระวิญญาณพระนางจามเทวี ยกพานคำบวงสรวง พร้อมทั้งกล่าวว่า ขอเริ่มต้นเปิดงานปีเป็อย่างป็นทางการ ขอให้พระนางจามเทวีร่วมยินดีกับชาวอำเภอลองในครั้งนี้

เวลา 7.30 น. เชิญนายอำเภอลอง เป็นประธาน จุดเทียนกลางแท่นบวงสรวง ถือเป็นการเปิดพิธีบวงสรวงดวงพระวิญญาณพระนางจามเทวี พร้อมทั้งอัญเชิญพระแม่ธรณีเป็นสักขีพยานในพิธีครั้งนี้ หลังจากนั้นเรียนเชิญนายกเทศมนตรี ผู้อำนวยการโรงเรียนที่อำเภอลอง ประธานสภาวัฒนธรรม จุดเทียนบูชาเทวดาทั้ง 8 ทิศ หลังจากจุดเทียนเรียบร้อย ผู้ประกอบพิธีกล่าวคำบูชาทั้ง 8 ทิศ พร้อมทั้งบูชาเจ้ารักษาเมือง ผีอารักษ์ ผีเสื้อเมือง รวมทั้งอัญเชิญพระนางจามเทวีให้มาร่วมอนุโมทนา โดยกล่าวเป็นภาษาพื้นเมือง ดังนี้

“ตั้งแต่เก๋าก่อนเดิมมาและเทวดาต้นมารักษาใหม่ ตั้งเทวดาอันเป็นนายใหญ่และข้าทาสใจบริวาร ทั้งด้วยมราช ต้นมียศองอาจในแดนกว้างอเวจี ตั้งตัวจตุโลกบาลทั้ง 4 หมู่อันตั้งอยู่แดนไกล อันรักษาเวียงจัย ในเวียงนอกเวียง บ้านนอกคอกนิคมและพระยาเจ้าทั้งหลาย อันปกปักรักษาเมืองลอง หมายถึงพระยาอารักษ์เจ้าเงินเมือง ต้นใจหาญและพระยาเจ้าจ้างปานและครุฑธราช และเจ้าจอมหัวคำ ตั้งพระยาชัยและพระยาขุนต๋ออันสง่าไสศรี ตั้งพระยาเจ้าลิ้นด้าและเจ้าต๋นอง

อาจจื่อเจ้าพระยาจั่นสมบัติ..... พรหมธาตุเจ้าสุดที่ได้มีเจ้ากุมภัมภ์ และเจ้าลาคำ พระนางเจ้า **จามเทวี** มีทั้งเลื้อวัด เลื้อวา เลื้อบ้านเลื้อเมือง เจ้าปู่ เจ้าย่า ครูบาเฒ่า อดีตเจ้าอาวาสวัด อัครกษัตริย์ วาศาสนาตัดต้นนี้ บัดนี้มา ผู้ซาทั้งหลาย ขออาราธนาเทวบุตรเทวดา ท่านพระยาเจ้าทั้งหลาย จุศัน จุพระองค์ จูงมาปิดตานุโมทนา กับหมู่ผู้ซำตั้งหลายจิมแต่เดอะ”

เมื่อกล่าวบูชาเทวดาทั้ง 8 ทิศ เรียบร้อยผู้ทำพิธีกล่าวชุมนุมเทวดา นายเทศมนตรีไปรยข้าวตอกดอกไม้ รองนายเทศมนตรี กำนัน ปลัด ผู้อำนวยการช่างเทศบาล และ หัวหน้าหน่วยงานต่าง ๆ ของภาครัฐ ออกมาขึ้นถือพวงมาลัยถวายพระนางจามเทวีบริเวณด้านหน้า โต้ะบวงสรวง ผู้ประกอบพิธี อาจารย์มานิตย์ ทะแก้วได้กล่าวคำบวงสรวงพระนางจามเทวี โดยกล่าวว่าพระนางจามเทวีเป็นผู้ให้กำเนิดเวียงไชย พระนางเป็นผู้สร้างเมืองลอง พร้อมทั้งกล่าวว่าวันนี้ได้นำ เครื่องบวงสรวงมาถวาย ได้แก่ ดอกไม้ น้ำอบ บุหรี่ หมาก เมียง น้ำตาล น้ำอ้อย ผลไม้ ข้าวต้มและ ขนมต่าง ๆ บัดนี้ขออัญเชิญดวงพระวิญญาณพระแม่เจ้ามารับเครื่องบูชาแล้วขอท่านช่วยให้บ้านเมือง สงบสุข ดังนี้

“สาธุ โอภาสะ ข้าแต่พระแม่เจ้าจามเทวี เป็นเจ้าอันเป็นก้ำแห่งก้ำแกว่งศา พระแม่เจ้า มีเมตตาเผื่อแม่ ทือกำเนิดแก่เวียงจัย ทือรุ่งเรืองไรแก้วกว้าง พระแม่ได้แต่งสร้างเมืองลองมา ทือปรากฏเป็นโขงเขตตัวรุ่งเรืองไรอะคร้าว ในโขงเขตตัวเมืองโกศัย ทือมีศรีสถไลในประเทศ ทือได้เป็น อาณาเขตเมืองลอง บัดนี้ บุญสนองมาใคร่ จุ่มผู้ซำน้อยใหญ่หญิงจาย หมายถึง เป็นก้ำเป็นประธาน จึง ปากันสนงขงชวหาได้ยังเครื่องสักการบูชาอัญเชิญมาตั้งไว้เหนือแต่นแก้วเลิศเลาดี มีตั้งบายศรีดูงาม จ้อยโจด ดูวิโรจน์เจียงคาน แล้วประดับประดาด้วยดอกไม้ ดูจ้อยโจดงามดี ประดับบายศรีดูงามดีปูน ผ่อ มีทั้งดอกเป็นจ่อเป็นจี ดูงามดีเหลือขนาดดูวิลาศงามตา ดอกไม้นานาต่าง ๆ เตียนเงินเตียนคำใส่ไว้ น้ำอบน้ำหอมหลายสิ่ง รสหอมยิ่งสุคนธา มีตั้งมาลาดอกไม้ หากเก็บมาตาแต่งไว้หากดูดี มีตั้งบุหรี หมากเมียง มีพร้อมเลี้ยงนানা มีตั้งโภชนาของเสวย น้ำตาลนี้หนานาเลย และน้ำอ้อย จัดไว้เป็นถ้อย หากดูงาม ผลไม้ดูสั้นหลามหลายสิ่ง ข้าวต้มขนมนี้ยังเหลือหลาย จัดเรียงรายเป็นถ้อย มีป่น้อยเครื่อง สักการะบูชา ขออัญเชิญพระแม่เจ้ามา รับเอาแล้วจูงพิทักษ์รักษา จุ่มผู้ซำหญิงจาย ทั้งปายในปายนอก ทือหายจากความโศกลำบาก ลัพพะทุกขาทังหลาย ทือได้ระงับกลับหายจากโทษ ทือป้นจากโศกเศร้า โสกี ทือได้อยู่สุขสบายดีไปทุกเมื่อ แม้โรคพาธาธิ อุบาทว์อันเบ็งกลัวมีโจรน้ำ โจรไฟ อันปักปาทือวินาศ ฉิบหาย อันจักปาทือตายม้วยม้าง เคราะห์ที่อยู่ข้างและอยู่หน้าอยู่หลัง ทือระงับกลับหาย ทือได้ กลายเป็นโจค ทืองามวิโรจน์เจียงคาน มีสุขสามประการ นั้นจุงจักมีเตียงแต่ดีหลีเตอะ”

เวลา 7.50 น.หลังบวงสรวงพระนางจามเทวี มีพิธีทางพุทธศาสนาคือการทำบุญ ตักบาตรบริเวณด้านข้างอนุสาวรีย์พระนางจามเทวี เชิญเจ้าหน้าที่รัฐประเคนปัจจัย และถวายเครื่องสังฆทาน พระสงฆ์ให้พรแล้วเดินทางกลับวัด เมื่อเสร็จสิ้นพิธีทางศาสนา ได้มีการพ่อนถวายพระนางจามเทวี โดยนักเรียนอนุบาลจตุรอุบลและจากโรงเรียนลองวิทยา รำบวงสรวงพระนางจามเทวี โดยใส่เสื้อขาวและซิ่นสีมะนาวต่อตีนจกแบบเมืองลอง พร้อมทั้งเปิดซีดีตำนานเมืองลองหลังจากการพ่อนถวาย ต่อมาเวลา 9.00 น. พราหมณ์กล่าวอัญเชิญดวงพระวิญญาณพระนางจามเทวีกลับสรวงสวรรค์ พร้อมทั้งกล่าวลาเครื่องบวงสรวง เป็นอันเสร็จพิธีในช่วงเช้า

ส่วนงานในช่วงเย็น ได้แก่ งานย้อนรอยตำนานเมืองลอง ผู้จัดงานหลักคือคณะศรัทธาวัดพระธาตุศรีดอนคำ หรือวัดห้วยอ้อ ร่วมกับสภาวัฒนธรรมเมืองลอง แต่อย่างไรก็ตามจากการสังเกตก็พบว่า ทางภาคประชาชนก็ได้เชิญเจ้าหน้าที่จากภาครัฐส่วนต่างๆ มาร่วมงานด้วย เพื่อมาเป็นเกียรติในงานและรับมอบรางวัล เนื่องจากในพ.ศ. 2558 อำเภอลองได้รับรางวัลการประกวดกระทง จากกระทรวงวัฒนธรรม จากการสัมภาษณ์ คุณโกมล พานิชพันธ์ กล่าวว่า งบประมาณตอนกลางคืนนี้เป็นงบที่ได้มาจากแรงศรัทธาของชาวบ้าน (โกมล พานิชพันธ์. ประธานสภาวัฒนธรรมเมืองลอง. สัมภาษณ์. 4 พฤศจิกายน 2557)

งานในช่วงเย็น เริ่มอย่างเป็นทางการเวลาประมาณ 19.00 น.พิธีเริ่มต้นด้วยการพ่อนบวงสรวงพระธาตุห้วยอ้อ หลังจากนั้นเป็นพิธีมอบเงินสนับสนุนต่าง ๆ และมีพิธีมอบถ้วยรางวัลที่ได้จากกระทรวงวัฒนธรรม ระหว่างกิจกรรมดำเนินไปมีเด็กนักเรียนถือกลองเรียวเงินบริจาค เพื่อเข้าสู่การแสดงชุด เล่าขานตำนานเมืองลอง

การแสดงชุด เล่าขานตำนานเมืองลอง เป็นการแสดงที่ได้รับความสนใจจากประชาชนทั่วไปที่มาท่องเที่ยวและคนในชุมชนเป็นอย่างยิ่ง การแสดงชุดนี้สร้างขึ้นเพื่อรื้อฟื้นสำนึกประวัติศาสตร์ท้องถิ่นของชุมชน แบ่งการแสดงออกเป็น 5 ช่วงตามประวัติศาสตร์การสร้างเมืองของอำเภอลอง แหล่งอ้างอิงที่ใช้ประกอบการแสดง คือ พงศาวดารโยนก ตำนานจามเทวีฉบับวัดปงยางคก ประเพณี 12 เดือน ของ มณี พยอมยงค์ ประวัติศาสตร์ล้านนาของ สรัสวดี อ๋องสกุล กาพย์เจ็ยะจามเทวีวิริงคะ ของ ไกรศรี นิรมานเหมินท์ พระนางจามเทวี ของ หม่อมหลวงสุพรรณอักษรเสนา ตำนาน 15 ราชวงศ์ ของสมหมาย เปรมจิต ตำนานพระธาตุห้วยอ้อ ของ บุญชู ชุ่มเชื้อ

ช่วงที่ 1. กุฎฎไก่อึก (เมืองไก่อัน) เป็นช่วงที่มีเนื้อหากล่าวถึงคนกลุ่มดั้งเดิมที่อยู่ในอำเภอลองคือชาวลัวะ เนื้อหาบรรยายถึงวัฒนธรรมของชาวลัวะในด้านต่าง ๆ ได้แก่ การแต่งกาย อาหาร การละเล่น และลักษณะนิสัย

ช่วงที่ 2. คนเมืองลองมาจากไหน อธิบายประวัติศาสตร์ของเมืองลอง กล่าวถึงการปะปนกันระหว่างชาติพันธุ์จึงได้กลายเป็นคนเมืองลองในปัจจุบัน

ช่วงที่ 3. *กำเนิดจามเทวี* กล่าวถึงฤๅษีวาสุเทพ ว่าเป็นลูกของปู่สะเยาสะสะ ได้ นิมิตว่ามียักษ์ปล่อยลูกแก้วลงมา ภายหลังฤๅษีวาสุเทพล่วงรู้ด้วยญาณว่าจะมีนักษัตรคาบธิดาของ เศรษฐีนามว่าอินตาผ่านมาทางนี้ พระฤๅษีจึงได้ตั้งจิตขอให้วีรกรรับทารกไว้โดยไม่ร่วงหล่น ให้นาม ทารกว่า “หญิงวี” นอกจากนี้ยังได้กล่าวถึงวันเวลาเกิดของพระนางจามเทวีด้วยว่าเกิดวันพฤหัสบดี ขึ้น 15 ค่ำเดือน 5 ปีมะโรง พ.ศ. 1176 หลังจากพระฤๅษีเลี้ยงหญิงวิจนเดิบโต ได้ฤๅษีส่งหญิงวี ใส่แพไป ลอยที่ท่าน้ำไชยมงคล แพลอยวนแสดงปาฏิหาริย์ พระเจ้ากรุงละโว้รับเป็นพระราชธิดาบุญธรรม ภายหลังได้อภิเษกกับเจ้าชายรามราชและมีพระราชโอรสนามว่าเจ้าชายมหันตยศ และเจ้าชาย อนันตยศ

ช่วงที่ 4. *จามเทวีเข้าเมืองลอง* เนื้อเรื่องกล่าวถึงพระนางจามเทวีได้เป็นพระราช ธิดากรุงละโว้ โดยตัดเรื่องมาที่เมืองที่พระฤๅษีสร้างครั้งแรกได้ล่มจมลง เกิดน้ำท่วมเมือง ภายหลังฤๅษี วาสุเทพสร้างเมืองใหม่คือทริภุชชัยและได้เชิญพระนางจามเทวีมาครองเมือง พระนางจามเทวีจึงได้ ออกเดินทางจากเมืองละโว้มาสู่ดินแดนทางเหนือ พระนางจามเทวีได้นำช่างเงินช่างทอง และ ศิลปวัฒนธรรมขึ้นมาเผยแพร่ รวมทั้งได้นำพระธาตุขึ้นมาประดิษฐานทางภาคเหนือด้วย ระหว่าง เดินทางได้ผ่านเมืองสำคัญต่าง ๆ หลายเมือง เช่น นครสุวรรณบรรพต หรือภูเขาทองที่จังหวัด นครสวรรค์ ได้แวะถวายจีวรและกราบลาพระประธานแล้วได้เสด็จต่อจนถึงเมืองระแหงเกิดพายุฝนน้ำ ท่วมอย่างรุนแรงแต่ก็สามารถประคองเรือไว้ได้ จนกระทั่งสายน้ำใหญ่ได้แคบลงเรื่อย ๆ พระนาง จามเทวีจึงให้หยุดพักการเดินทางและตรัสว่า “เราดูท่าว่าจะหลงเสียแล้ว” เหล่าเสนาอำมาตย์และ ผู้คนในพื้นที่ก็อศรรยใจ พระนางจึงตรัสว่า “ลองขึ้นไปดู” เมื่อเหล่าเสนาอำมาตย์ นักปราชญ์ขึ้นมาดู พื้นที่แล้ว กลับไปทูลพระนางจามเทวีว่า ห่างจากท่าน้ำที่ได้ลองขึ้นไปดูประมาณหนึ่งช่วงของเสียง กลองดัง มีชุมชนโบราณที่เคยอยู่ในความดูแลของชาวลัวะชื่อว่า เมือง กุกฎไถ่เอ๊ก แต่เดี๋ยวนี้อเปลี่ยนชื่อ เมืองเป็น ลวจักราชเชียงแสน หญิงนุ่งผ้าซิ่นลายขวางตีนดำตีนแดง ส่วนผู้มีฐานะนุ่งซิ่นลายขวางต่อ ด้วยตีนจก ชายนุ่งผ้าตั๋ยมีลายสักที่ตัวตั้งแต่เอวถึงเข่า ใช้ผ้าตุ้มหมั้วท่อนบน นับถือผีบรรพบุรุษ มี ต้นอ้ออยู่รอบเนินดินที่อุดมสมบูรณ์ด้วยน้ำหล่อเลี้ยง เหมาะที่จะสร้างมงคลอนุสรณ์ เหล่าอำมาตย์ และนักปราชญ์ทั้งหลายพิจารณาเห็นสถานที่นั้นเป็นชัยภูมิที่ดี เหมาะจะประดิษฐานพระบรมธาตุของ พระพุทธเจ้า จึงได้ทำสัญลักษณ์ด้วยการปลุกต้นมะแงไว้อย่างที่แห่งนั้น และได้ทำนายว่าจะมีผู้มีบุญ สร้างเจดีย์ที่บรรจุพระบรมธาตุของพระพุทธเจ้า ทุกวันขึ้น 15 ค่ำเดือนเพ็ญ ของทุกปีจะมีดวงแก้ว ลอยเหนือดอยคำพงอ้อแห่งนี้ เป็นที่อศรรยใจแก่ชาวเมืองเววาทภาษิต ผู้พบเห็น ด้วยศรัทธาและ เพื่อเป็นที่ระลึกถึงพระนางจามเทวีจึงได้เปลี่ยนชื่อเป็นเมืองลองตามที่พระนางจามเทวีได้ตรัสว่า “ลองขึ้นไปดู” จนกลายเป็นชื่อเมืองลองนับแต่เป็นต้นมา

ช่วงที่ 5. ไหว้สาพระธาตุห้วยอ้อ สำหรับองค์ที่ 5 ซึ่งเป็นองค์สุดท้ายเป็นคำกล่าวบูชาพระธาตุห้วยอ้อ และขออำนาจพระบารมีพระธาตุให้ช่วยคลันดาลให้ผู้ที่มีสการมีความสุข ความเจริญ

ส่วนการแสดงแสงสีเกี่ยวกับพระนางจามเทวี ได้แก่ ตอนกำเนิดจามเทวี มี ขบวนคนนุ่งขาวห่มขาวแบบผู้ทรงศีล และมีฤๅษีถือพัดอยู่เป็นสัญลักษณ์แทนवासเทพ มีนักแสดงที่แสดงเป็นพระนางจามเทวีแต่งกายแบบนางกษัตริย์นั่งเรือ ซึ่งเป็นเรือที่ปรากฏในภาพจิตรกรรมฝาผนัง วัดด้าม่อน นอกจากนี้ยังมีพระโอรสของพระนางจามเทวีคือเจ้าชายมหันตยศและเจ้าชายอนันตยศอีกด้วย

ภาพที่ 36 งานบวงสรวงพระนางจามเทวี อำเภอเมือง จังหวัดแพร่

ภาพที่ 37 งานแสดงแสง สี ย้อนรอยตำนานเมืองลอง

จากข้อมูลข้างต้นจะเห็นว่า การผนวกพิธีบวงสรวงพระนางจามเทวีเข้ากับ ประเพณีลอยกระทงและประเพณีบูชาพระธาตุของคนล้านนาที่วัดพระธาตุศรีดอนคำแห่งนี้เป็นเพราะชาวบ้านถือว่าพระนางจามเทวีเป็นผู้นำพระบรมสารีริกธาตุมาไว้ที่วัดพระธาตุศรีดอนคำ อีกทั้งชื่อ อำเภอเมือง ซึ่งเป็นที่ตั้งของวัดพระธาตุศรีดอนคำ ก็ยังมีที่มาจากคำที่พระนางจามเทวีได้ตรัสเมื่อหลงทางระหว่างเดินทางมายังหริภุชชัย ดังนั้นกิจกรรมต่าง ๆ ในงานจึงมีเรื่องราวของพระนางจามเทวี

ปรากฏอยู่ทั้งในช่วงเช้าซึ่งมีการบวงสรวงพระนางจามเทวี และในช่วงค่ำซึ่งเป็นการเล่าขานตำนานเมืองล่อง

การบวงสรวงพระนางจามเทวีและการแสดงบทบาทของพระนางจามเทวีในการแสดงแสงสีเสียง เป็นพฤติกรรมที่แสดงถึงความกตัญญูทศเวทิต่อพระนางจามเทวีในฐานะผู้นำพระธาตุมายังอำเภอล่อง และในฐานะของผู้สร้างเวียงชัย ดังคำบวงสรวงตอนหนึ่งที่กล่าวว่า “ข้าแต่พระแม่จามเทวี เป็นเจ้าอันเป็นแก้วแห่งแก้วศา พระแม่เจ้ามีเมตตาเมื่อแม่ ทือกำเนิดแก้วเวียงชัย ทือรุ่งเรืองไรแก้วกว้าง พระแม่ได้แต่งสร้างเมืองล่องมา ทือปรากฏเป็นโขงเขตด้าวรุ่งเรืองไรอะคร้าว ในโขงเขตด้าวเมืองโกศัย”

การผนวกพิธีบวงสรวงพระนางจามเทวีกับประเพณีดังกล่าวจึงเสมือนการสักการะ บวงสรวงเพื่อเทิดพระเกียรติพระนางจามเทวีในฐานะที่เป็นผู้นำสิ่งศักดิ์สิทธิ์มายังอำเภอล่อง อีกนัยหนึ่งก็เพื่อเป็นการสนับสนุนการท่องเที่ยว ดังวัตถุประสงค์ของงานที่กล่าวว่าเพื่อรักษาขนบธรรมเนียมประเพณีอันดีงามของชาวล้านนาและเป็นการส่งเสริมการท่องเที่ยวของอำเภอล่องร่วมย้อนรอยตำนาน พระนางจามเทวี และตำนานเมืองล่อง ดังจะเห็นได้จากกิจกรรมในวันอื่น ๆ ได้แก่การประกวดขบวนแห่สืบสานประเพณีลอยกระทง การประกวดนางนพมาศ (ธิดาจามเทวี) และการประกวดเทพบุตรอนันตยศ – มหันตยศ

จะเห็นได้ว่า กิจกรรมต่าง ๆ ภายในงานล้วนสนับสนุนการท่องเที่ยวทั้งสิ้น การคัดเลือกพระนางจามเทวีขึ้นมาเป็นส่วนหนึ่งของงาน เพื่อเชิดชูประวัติศาสตร์ของชุมชนทำให้งานของตำบลห้วยอ้อ แตกต่างจากงานลอยกระทงในพื้นที่ละแวกเดียวกัน อีกทั้งยังทำให้พื้นที่วัดพระธาตุศรีดอนคำ อำเภอล่อง มีบทบาทในฐานะเป็นเมืองเก่าแก่ร่วมสมัยกับพระนางจามเทวี และเป็นดินแดนแห่งพระธาตุของพระพุทธรูปเจ้าเช่นเดียวกับพระธาตุซอแฮ ซึ่งเป็นพระธาตุที่มีชื่อเสียงในจังหวัดแพร่ สิ่งต่าง ๆ เหล่านี้ช่วยเสริมสร้างให้งานนมัสการพระธาตุห้วยอ้อและงานลอยกระทง ที่ตำบลห้วยอ้อ มีความน่าสนใจเหมาะแก่การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมเป็นอย่างดี

จากที่กล่าวมาจะเห็นได้ว่า แต่เดิมพิธีลอยกระทงล้านนาไทยไม่ปรากฏการบวงสรวงพระนางจามเทวีร่วมอยู่ มีแต่พิธีทำบุญตามวัดเพื่อถวายเป็นพุทธบูชาเท่านั้น แต่ในปัจจุบันในบางพื้นที่ ประเพณีดังกล่าวได้ถูกสร้างให้ผนวกกับการถวายโคมเพื่อบูชาพระนางจามเทวี เท่ากับเป็นการเพิ่มมูลค่าให้กับการท่องเที่ยวโดยการอ้างอิงตำนานพระนางจามเทวีและประเพณีทางวัฒนธรรมของชาวล้านนา การสร้างประเพณีบูชาพระธาตุพร้อมกับการบวงสรวงพระนางจามเทวีจึงมีส่วนช่วยรื้อฟื้นประวัติศาสตร์ท้องถิ่น และช่วยสร้างความภาคภูมิใจให้กับคนในชุมชนได้อีกวิธีหนึ่ง

4.2.1.1.2 การผนวก “จามเทวีบูชา” กับประเพณีสงกรานต์

1. จังหวัดลำพูน

ในช่วงการจัดงานประเพณีปีใหม่เมืองและสงกรานต์ จังหวัดลำพูนได้จัดให้มีพิธีสงฆ์น้ำกู่กุดพระนางจามเทวีและครูบาศรีวิชัย ผู้วิจัยได้ลงภาคสนามเก็บข้อมูลงานสงฆ์น้ำกู่กุดพระนางจามเทวีในพ.ศ. 2557 และ 2558 พิธีนี้มีวิธีคิดในการสร้างพิธีบวงสรวงพระนางจามเทวีโดยผนวกกับประเพณีปีใหม่ซึ่งเป็นประเพณีเก่าที่มีการดำเนินมาตั้งแต่ที่บรรพบุรุษของเจ้านาย

มณี พยอมยงค์ ได้กล่าวถึงประเพณีปีใหม่เหนือของชาวเชียงใหม่ไว้ว่า “มีการทำบุญถวายทาน แล้วก็มีการแสดงพระธรรมเทศนา จนกระทั่งถึงเวลาถวายอาหารเพลแต่พระภิกษุสงฆ์ เสร็จแล้วมีการสงฆ์น้ำพระพุทธรูป พระประธานในโบสถ์วิหาร หรือพระสถูปเจดีย์และเจ้าอาวาสในวัดนั้นเป็นเสร็จพิธีในตอนเช้า ในช่วงบ่ายก็มีการไปดำหัวหรือไปสัมมาคารวะผู้เฒ่าผู้แก่ บิดา มารดา ญาติพี่น้อง ผู้อาวุโสและและพระพุทธรูปสำคัญประจำเมือง หลังจากทำพิธีดำหัวพระพุทธรูปแล้วก็จะมาดำหัวกู่ที่บรรพบุรุษของเจ้านายเมืองเชียงใหม่ที่ได้ทำคุณงามความดีต่อบ้านเมือง” (มณี พยอมยงค์, 2537: 61)

พิธีสงฆ์น้ำพระเจดีย์สุวรรณังโกลี (กู่กุด) และสงฆ์น้ำกู่ครูบาศรีวิชัย มีวัตถุประสงค์เพื่อความ เป็นสิริมงคลตามประเพณีวันขึ้นปีใหม่ล้านนา และเพื่อแสดงความเคารพในฐานะบุคคลสำคัญที่ได้ทำคุณงามความดีต่อบ้านเมือง สถานที่ที่ใช้ประกอบพิธีสงฆ์น้ำกู่กุดพระนางจามเทวีและครูบาศรีวิชัย คือ วัดจามเทวี บริเวณหน้าพระเจดีย์สุวรรณังโกลี หรือที่คนในชุมชนเรียกว่า กู่กุด เป็นสถานที่ที่คนในชุมชนเชื่อกันว่าเป็นที่เก็บพระอัฐิของพระนางจามเทวีและกู่ครูบาศรีวิชัย ซึ่งเป็นสถานที่บรรพบุรุษของ ครูบาศรีวิชัย นักบุญแห่งล้านนา ซึ่งตั้งอยู่ด้านหลังพระเจดีย์สุวรรณังโกลี

ผู้จัดพิธีสงฆ์น้ำพระเจดีย์สุวรรณังโกลี (กู่กุด) และสงฆ์น้ำกู่ครูบาศรีวิชัย แบ่งออกได้เป็น 3 ส่วน ได้แก่ เทศบาลลำพูน ชมรมลูกหลานพระนางจามเทวี และคณะศรีธาตุมุขจามเทวี (อนุรักษ์วัฒนธรรมจามเทวี) แบ่งหน้าที่จัดการงานกันดังนี้

เทศบาลลำพูนร่วมกับชมรมลูกหลานพระนางจามเทวี ดูแลงานพิธีการที่เกี่ยวกับพิธีทางศาสนา คือ การถวายเครื่องไทยธรรมแด่พระสงฆ์ และพิธีที่เกี่ยวข้องกับภาครัฐ คือ ถวายเครื่องสักการะพระนางจามเทวีที่บริเวณหน้าพระเจดีย์ ส่วน ชุมชนจามเทวี มีหน้าที่ดูแลและการตั้งขบวนแห่สลุงหลวงและขบวนเครื่องสักการะพระนางจามเทวีจากบริเวณอนุสาวรีย์พระนางจามเทวีมายังวัดจามเทวี พร้อมทั้งดูแลการรำบวงสรวงถวายพระนางจามเทวีด้วย

องค์ประกอบสำคัญในพิธีคือ สลุงหลวง ซึ่งสร้างขึ้นในพ.ศ. 2556 จัดสร้างโดย วัดจามเทวี จังหวัดลำพูน และวัดพยากดอนแก้วโพธิญาณ จังหวัดเชียงใหม่ ร่วมกับผู้มีจิตศรัทธา ลูกหลานพระนางจามเทวี คณะผู้สร้างสลุงหลวงพระนางจามเทวี ในนามชมรมรักษ์พระแม่เจ้าจามเทวี กรุงเทพมหานคร และชุมชนจามเทวี สลุงหลวงมีความพิเศษตรงที่เป็นสลุงหลวงขนาดใหญ่และมีการสร้างลวดลายเป็นตำนานพระนางจามเทวีอยู่รอบสลุงหลวง สร้างขึ้นเพื่อเทิดพระเกียรติแด่พระนางจามเทวี ปฐมกษัตริย์แห่งนครทริภุญชัย ใช้ในพิธีจัดสรรน้ำพระแม่เจ้าจามเทวีในงานประเพณีสงกรานต์ของทุกปี ยังมีองค์ประกอบในพิธีอื่น ๆ อีก ได้แก่ เครื่องสักการะพระนางจามเทวี ประกอบไปด้วย หมากสุ่ม หมากเบ็ง ต้นดอก ต้นผึ้ง น้ำมันส้มป่อย มาลัยข้อพระกร และพานพุ่มดอกบัว

ภาพที่ 38 สลุงหลวงพระนางจามเทวีที่มีลวดลายตำนานพระนางจามเทวี

กลุ่มคนที่ร่วมงาน แบ่งออกได้เป็นสองส่วนคือภาคราชการ ได้แก่ ผู้ว่าราชการจังหวัด นายกเทศมนตรี ชมรมลูกหลานพระนางจามเทวี และภาคประชาชน ได้แก่ ชุมชนในเทศบาลเมืองลำพูน จำนวน 17 ชุมชน แต่งกายพื้นเมือง และกลุ่มอนุรักษ์วัฒนธรรมจามเทวี กรุงเทพมหานคร แต่งกายแบบไทยย้อนยุค

สำหรับงานสร้งน้ำกู่กุดพระนางจามเทวีในพ.ศ. 2558 จัดขึ้นในวันที่ 16 เมษายน เริ่มเวลาประมาณ 15.00 น. กลุ่มคนที่ร่วมงานจะจัดขบวนของแต่ละกลุ่มที่บริเวณลานอนุสาวรีย์พระนางจามเทวี แต่ละกลุ่มจะแต่งกายพื้นเมือง ในขบวนจะมีเครื่องสักการะ ได้แก่ พานดอกไม้ น้ำมันส้มป่อย รูปเคารพพระนางจามเทวี พานมาลัยข้อพระกร หมากสุ่ม หมากเบ็ง ต้นดอก ต้นผึ้ง น้ำมันส้มป่อย พานพุ่มดอกบัว ส่วนขบวนของกลุ่มอนุรักษ์จามเทวีจะมีสลุงหลวง ภายในสลุงหลวงจะมีน้ำมันส้มป่อยเพื่อให้ประชาชนใช้น้ำส้มป่อยนี้สร้งน้ำกู่กุดพระนางจามเทวี และเคลื่อนขบวนจากอนุสาวรีย์พระนางจามเทวีมายังวัดจามเทวี บริเวณหน้ากู่กุดจะมีโต๊ะหมู่บูชาเพื่อบวงสรวงพระนางจามเทวี มีดอกไม้ และกรวยสักการะ

ภาพที่ 39 ขบวนแห่เครื่องสักการะและสรงหลวงถวายแด่พระนางจามเทวี

พื้นที่การจัดงานที่วัดจามเทวี แบ่งเป็นสองส่วน ส่วนแรกอยู่ในโบสถ์ ประกอบไปด้วยเจ้าหน้าที่จากภาครัฐและบุคคลที่มีชื่อเสียงของจังหวัดเป็นส่วนใหญ่ ได้แก่ ผู้ว่าราชการจังหวัด นายกเทศมนตรี รองนายกเทศมนตรี ปลัดและรองปลัดเทศบาล เจ้าหน้าที่จากชมรมต่าง ๆ และ ตำรวจในจังหวัดลำพูนภายในโบสถ์จะประกอบพิธีทางศาสนา ถวายสังฆทานแด่พระสงฆ์เพื่ออุทิศส่วนบุญส่วนกุศลแด่พระนางจามเทวีและครูบาศรีวิชัย

เวลา 16.00 น. เมื่อขบวนแห่มาถึงวัดจามเทวี ผู้เข้าร่วมพิธีพร้อมกันในพระวิหารวัดจามเทวี ประธานในพิธีจุดธูปเทียนบูชาพระรัตนตรัย สมาทานศีลและรับศีล และถวายจตุปัจจัยไทยธรรมแด่พระสงฆ์ เมื่อเสร็จสิ้นพิธีทางศาสนาแล้วเป็นพิธีถวายเครื่องสักการะแด่พระนางจามเทวี บริเวณด้านหน้าพระเจดีย์สุวรรณังโกฏี (กู่กุด) ประธานในพิธีเป็นตัวแทนในนามของผู้มาร่วมพิธี ถวายพานขอขมา พร้อมทั้งกล่าวนำคาถาบูชาจากนั้นพิธีกรได้เชิญชวนให้ตั้งจิตอธิษฐานกล่าวคำขอขมาต่อพระนางจามเทวี หลังจากนั้น ประธานในพิธีถวายเครื่องสักการะพร้อมเปิดกรวยสักการะพระนางจามเทวี ถวายมาลัยขอพระกร พานพุ่มดอกบัว และสรงน้ำรูปหล่อพระนางจามเทวีจำลอง ซึ่งตั้งไว้ที่โต๊ะหมู่บูชา พร้อมกับสรงน้ำเจดีย์สุวรรณังโกฏี

ภาพที่ 40 ผู้ว่าราชการจังหวัดลำพูน สรงน้ำพระนางจามเทวี

เมื่อเสร็จสิ้นพิธีสงฆ์พระนางจามเทวี จะเป็นพิธีสงฆ์นำกุ้อฐิครูปาเจ้าศรีวิชัยซึ่งอยู่บริเวณด้านหลังสุวรรณจังโกฎิเจดีย์ ประธานในพิธีและผู้เข้าร่วมพิธีถวายผ้าบังสุกุลจำนวน 17 ชุด พระสงฆ์พิจารณาผ้าบังสุกุล ประธานในพิธีและผู้เข้าร่วมพิธีสงฆ์นำกุ้อฐิครูปาศรีวิชัย เป็นอันเสร็จพิธี ส่วนภายนอกโบสถ์จะเป็นการแสดงพื้นเมือง เช่น การรำพื้นเมืองถวายพระนางจามเทวี การรำดาบ การตีฉาบ เป็นต้น ระหว่างนี้มีประชาชนนำน้ำส้มป่อยที่ตนเตรียมมา หรือจากที่วัดจำหน่าย มาสร่งน้ำพระนางจามเทวีและครูปาศรีวิชัย (หอครูปาศรีวิชัยจะอยู่ด้านหลังกุ้อกุด) ประชาชนบางคนได้นำน้ำขมิ้นส้มป่อยที่อยู่ในสลุงหลวงมาสร่งน้ำพระนางจามเทวี ที่หน้าสลุงหลวงมีคำกล่าวสร่งน้ำพระนางจามเทวี ดังนี้

ข้าพเจ้า (นาย/นาง/นางสาว).... ได้มาสักการะสร่งน้ำดำหัวพระนางจามเทวีเนื่องในวันปีใหม่เมืองนี้ หากในอดีตชาติหรือปัจจุบัน ข้าพเจ้าอาจจะกระทำการอันใดไม่ถูกต้อง หรือล่วงล้ำก้ำเกินท่าน ด้วยกายก็ดี วาจาก็ดี ใจก็ดี ข้าพเจ้าขอให้ท่านได้โปรดโหลิกรรมให้แก่ข้าพเจ้านับแต่บัดนี้เป็นต้นไปด้วยเทอญ และขอให้ข้าพเจ้าจงมีแต่ความสุข ความเจริญในชีวิต รุ่งเรืองในอาชีพที่ประกอบขอบอยู่ เงินทองไหลมาเทมา สะดวกกิน สะดวกได้ใช้ สะดวกได้ไ้เป็นทาน บุญกุศลอันใดที่ข้าพเจ้าได้สร้าง ได้กระทำมาแล้วตั้งแต่ต้นจนจบ ณ วันนี้ ข้าพเจ้าขออนุโมทนาบุญทั้งหลายทั้งปวงแด่พระนางจามเทวี ขอให้พระนางจามเทวี จังรับอนุโมทนาบุญจากข้าพเจ้าด้วยเทอญ สาธุ สาธุ สาธุ อนุโมทนามิ

การสร้างพิธีสงฆ์พระนางจามเทวี ถือเป็น “การสร้างสรรค์” ประเพณีขึ้นใหม่ ทำให้ประเพณีสงฆ์พระนางจามเทวีที่จากเดิมเป็นเรื่องปัจเจกบุคคล กลายมาเป็นพื้นที่ทางสังคม และเป็นประเพณีระดับท้องถิ่น มีส่วนช่วยสร้างการรวมกลุ่มและสร้างความสมานฉันท์โดยมีพระนางจามเทวีเป็นศูนย์รวมจิตใจของคนในชุมชน

ภาพที่ 41 ภาพสุวรรณจังโกฎิเจดีย์ (กุ้อกุด) ที่วัดจามเทวี

2. จังหวัดลพบุรี

หลังจากมีการประดิษฐานรูปเคารพพระนางจามเทวีที่วัดบางพิงตั้งแต่พ.ศ. 2556 ต่อมาในพ.ศ. 2557 วัดบางพิงได้จัดให้มีพิธีบวงสรวงพระนางจามเทวีในช่วงประเพณีสงกรานต์และทำเช่นนี้สืบต่อมา จากการสัมภาษณ์เจ้าอาวาส (พระอธิการณานนท์. เจ้าอาวาสวัดบางพิง. สัมภาษณ์. 12 พฤษภาคม 2559) กล่าวว่าเนื่องจากในช่วงนั้นทางวัดจัดให้มีกิจกรรมสืบสานประเพณีสงกรานต์อยู่แล้ว จึงได้นำพิธีบายศรีหรือพิธีบวงสรวงพระนางจามเทวีมาร่วมด้วยเพื่อให้จัดงานได้สะดวกและง่ายขึ้น อีกทั้งยังได้เปิดโอกาสให้ชาวบ้านได้มาสร่งน้ำพระนางจามเทวีเพื่อความเป็นสิริมงคลแก่ตนเองอีกด้วย

พิธีบวงสรวงพระนางจามเทวีจะจัดขึ้นในวันที่ 13 เมษายน ของทุกปี ผู้มีส่วนร่วมในการจัดงาน คือ วัดบางพิงร่วมกับคณะลูกศิษย์ของหลวงพ่อกุ๊กจริง ๆ ผู้ซึ่งเป็นผู้ริเริ่มการสร้างรูปเคารพพระนางจามเทวีมาประดิษฐานไว้ยังที่วัดบางพิงแห่งนี้ ผู้ที่มาร่วมงานส่วนใหญ่เป็นลูกศิษย์หลวงพ่อกุ๊กจริง ๆ และสมาชิกคณะบารมีธรรมซึ่งเป็นคณะที่ศรัทธาพระนางจามเทวี ส่วนชาวบ้านในชุมชนมีบ้างแต่จำนวนไม่มากนัก

พิธีบายศรีพระนางจามเทวี เริ่มเวลา 9.00 น. พราหมณ์เป็นผู้ประกอบพิธีบวงสรวงพระนางจามเทวี เชิญเทพ ชุมชุมเทวดา และกล่าวบูชาพระนางจามเทวี เครื่องประกอบพิธี ได้แก่ พระนะ พระโม พระพุทโธ พระรูปพระนางจามเทวีนั่งอยู่บนเสลี่ยง เครื่องบายศรีรูปพญานาค ฉัตรเงิน ฉัตรทอง เครื่องเช่นจำพวกเนื้อสัตว์ กุ้งหอยปูปลา หัวหมู ผลไม้ อาหารคาวหวาน เมล็ดธัญพืชต่าง ๆ เหล้า น้ำเปล่า น้ำแดง มะพร้าว พักทอง และฟักแฟง

หลังจากพราหมณ์ประกอบพิธีเรียบร้อย หลวงพ่อกุ๊กจริง ๆ ได้ให้ทุกคนกล่าวนะโม และตั้งจิตขอขมากรรม เชิญเทพเทวาทุกทิศทั้ง 3 ภูมิให้มาเป็นสักขีพยานและมาร่วมขอขมากรรมพระนางจามเทวีผู้ซึ่งเป็นสะพานเชื่อม 3 โลก หลังจากเสร็จพิธีขอขมากรรม มีการฟ้อนถวาย เมื่อกล่าวคำบวงสรวงเสร็จสิ้น เริ่มมีร่างทรงเข้าไปเคารพหลวงพ่อกุ๊กจริง ๆ และนั่งอยู่ตามเก้าอี้รอบบริเวณปะรำพิธีและมีกลุ่มลูกหลานพระนางจามเทวีเข้าไปหาร่างทรงเหล่านั้น

หลังจากเสร็จพิธีบวงสรวงแล้ว เป็นการสร่งน้ำพระนางจามเทวี ทางวัดได้จัดทำรางน้ำไว้ที่พระรูปพระนางจามเทวีและนำลงมาตั้งที่บริเวณริมน้ำ หน้าวังแก้ว สถานที่ประดิษฐานพระรูปพระนางจามเทวี โดยหันพระรูปพระนางจามเทวีหันหน้าเข้าวังแก้ว เพื่อให้ชาวบ้านได้มาสรงน้ำและนำน้ำที่สร่งพระนางซึ่งชาวบ้านถือว่าเป็นน้ำมนต์กลับไปที่บ้าน ชาวบ้านบางคนเก็บไว้ดื่มเพื่อรักษาโรคภัย

ภาพที่ 42 นางรำกำลังสรงน้ำพระนางจามเทวีที่วัดบางพิง

กล่าวได้ว่า พิธีบวงสรวงบวงสรวงพระนางจามเทวีในลักษณะนี้ สะท้อนให้เห็น การเลือกสรรทุนวัฒนธรรมของพระสงฆ์และของผู้นำชุมชน ทำให้ชุมชน พิธีกรรม ตำนาน หลอมรวม เป็นหนึ่งเดียวจนกลายเป็นพลังสำคัญที่ทำให้คนในชุมชนเกิดสำนึกทางประวัติศาสตร์ท้องถิ่นตน ใน ขณะเดียวกันก็ทำให้สถานะของพระสงฆ์ วัด และผู้นำชุมชนที่มีส่วนสร้างพิธีกรรมมีความมั่นคงและมี เสถียรภาพมากยิ่งขึ้น

4.2.1.2 การผนวกพิธีบวงสรวงพระนางจามเทวีกับประเพณีทางพุทธศาสนา

ปัจจุบัน มีการสร้างพิธีบวงสรวงพระนางจามเทวีโดยผนวกเข้ากับประเพณีทาง พุทธศาสนาของล้านนา นั่นคือ *ประเพณีการบูชาพระธาตุหรือการสรงน้ำพระธาตุ* ได้แก่ วัดพญาวัด จังหวัดน่าน วัดพระธาตุดอยคำและวัดละโว้ จังหวัดเชียงใหม่ ประเพณีการบูชาพระธาตุหรือการสรง น้ำพระธาตุจะอยู่ในช่วงทุก 8 ค่ำหรือ 9 ค่ำทางเหนือ ดังที่สงวน โชติสุขรัตน์ ได้กล่าวถึงประเพณีของ คนล้านนาในเดือน 8 และเดือน 9 ไว้ว่า “เดือน 8 เหนือ(เดือน 6 ได้ ตรงกับเดือนพฤษภาคม) มีปอย บวชเณร -ปอยหลวง(งานสมโภชทานวิหาร โบสถ์ กำแพงฯลฯ) ขึ้นบ้านใหม่ – แต่งงาน – วิสาขบูชา - ไหว้พระธาตุ เดือน 9 เหนือ (เดือน 7 ได้ ตรงกับเดือนมิถุนายน) เดือนนี้อากาศมักร้อนจัด มีคำ พังเพยว่า “เดือนเก้าหมาเฒ่านอนน้ำ” หมายถึงอากาศร้อนจัด จนสุนัขแก่ ๆ ต้องไปนอนในน้ำ เดือน นี้มีประเพณีการไหว้พระธาตุเช่น พระธาตุดอยสุเทพ ในเดือน 9 เพ็ญ เดือนนี้หากฟ้าฝนดีก็เริ่มจะทำ นานา – ทำพิธีแฮกนา – หว่านกล้า” (สงวน โชติสุขรัตน์, 2553: 19)

มณี พยอมยงค์ ได้กล่าวถึงประเพณีการบูชาพระธาตุ ในเดือน 8 เหนือไว้ สอดคล้องกันว่า

วันเดือน 8 เพ็ญ (เหนือ) เป็นวันที่มีความสำคัญทางพุทธศาสนา มาก กล่าวคือ ตรงกับวันประสูติ ตรัสรู้ และปรินิพพานของพระพุทธเจ้า เป็นวันที่ชาวพุทธทั่วโลกทำพิธี รำลึกถึงพระมหากษัตริย์คุณของพระองค์โดยการทำบุญถวายภัตตาหารแด่พระสงฆ์และ

รักษาศิล ฝรั่งเทศน์ ปฏิบัติธรรมกันทั่วไป ในล้านนาไทย ประชาชนนิยมพากันไปสู่ บุณยสถานที่สำคัญ ๆ เช่น ในจังหวัดเชียงใหม่ก็จะพากันไปวัดพระธาตุดอยสุเทพ จังหวัด เชียงรายไปพระธาตุดอยมกิตีและพระธาตุดอยตุง จังหวัดลำพูนไปนมัสการพระธาตุนครหรือภูซัย จังหวัดลำปางไปนมัสการพระธาตูลำปางหลวง จังหวัดแพร่ไปนมัสการพระธาตุดอยฮ่อแยะ จังหวัดน่านไปนมัสการพระธาตุดอยแช่แห้ง จังหวัดพะเยาไปนมัสการพระเจ้าตนหลวงทุ่งเอี้ยง จังหวัดแม่ฮ่องสอนไปนมัสการพระธาตุดอยกองมู นอกจากนี้ไปนมัสการพระเจดีย์สำคัญ ประจำเมืองแล้ว ประชาชนยังนิยมไปนมัสการพระธาตุนครหรือภูซัยสถานใกล้บ้านของตนทุกหนทุกแห่งในวันเดือนแปดเพ็งหรือเพ็ญเดือน 6 ของภาคกลาง

(มณี พยอมยงค์, 2537: 102)

1. พิธีบวงสรวงพระนางจามเทวีและประเพณีสงฆ์สร้างน้ำพระธาตุวัดพระธาตุดอยคำ จังหวัดเชียงใหม่

พิธีบวงสรวงพระนางจามเทวีที่จัดขึ้นในลักษณะผนวกกับประเพณีสงฆ์สร้างน้ำพระธาตุ ที่วัดพระธาตุดอยคำ ตำบลแม่เหียะ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ จัดขึ้นครั้งแรกในพ.ศ. 2538 โดยจัดทุกแรม 8 ค่ำเดือน 8 เหนือ ทั้งนี้เพื่อบวงสรวงอนุสาวรีย์พระนางจามเทวีหล่อทองที่วัดพระธาตุดอยคำ (พระครูสุนทรเจติยารักษ์. เจ้าอาวาสวัดพระธาตุดอยคำ, **สัมภาษณ์**, 8 พฤศจิกายน 2559) ใช้ชื่องานว่า *งานประเพณีสงฆ์สร้างน้ำพระธาตุประจำปีวัดพระธาตุดอยคำ (พิธีน้ำสงฆ์พระราชทาน)*

จากการสัมภาษณ์เจ้าอาวาสพระธาตุดอยคำถึงสาเหตุที่มีการผนวกพิธีบวงสรวงพระนางจามเทวีกับประเพณีสงฆ์สร้างน้ำพระธาตุเกิดขึ้นเนื่องจากเจ้าอาวาสมีความคิดว่าพระนางจามเทวีคือผู้สร้างวัดและนำพระธาตุมาประดิษฐานที่วัดพระธาตุดอยคำแห่งนี้ (พระครูสุนทรเจติยารักษ์. เจ้าอาวาสวัดพระธาตุดอยคำ, **สัมภาษณ์**, 8 พฤศจิกายน, 2559) ซึ่งสอดคล้องกับตำนานสำนวนพื้นบ้านที่กล่าวว่าพระนางจามเทวีเคยอยู่ที่ดอยคำในวัยเด็ก อีกทั้งภายหลังจากที่รบชนะขุนหลวงวิรังคะแล้วได้โปรดให้พระโอรสคือ พระเจ้ามหันตยศและพระเจ้าอนันตยศดำเนินการสร้างอารามและพระสถูปเจดีย์ที่ดอยคำแห่งนี้ด้วย ดังตอนหนึ่งในตำนานพระนางจามเทวี สำนวน สุทวาริสุวรรณภาพ (2525: 73) ว่า “วันขึ้น 2 ค่ำเดือน 8 ปีจอ พุทธศก 1230 ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สองพระราชโอรสดำเนินการสร้างอารามและพระสถูปเจดีย์ที่ดอยคำ ซึ่งเป็นสถานที่เคยอยู่แต่เล็กแล้วนำพระบรมสารีริกธาตุมาบรรจุไว้ สร้างเสร็จในปลายปี และให้มีงานสมโภช 10 วัน 10 คืน”

งานประเพณีสงฆ์สร้างน้ำพระธาตุประจำปีวัดพระธาตุดอยคำ แบ่งออกเป็นสองงานย่อย งานแรก ได้แก่ งาน *สานฮีต โดยฮอย เดียวขึ้นดอยคำ* ซึ่งจะจัดก่อนวันสงฆ์สร้างน้ำพระธาตุ 1 วัน คือวันแรม 7 ค่ำเดือน 8 ส่วนงานวันที่ 2 ได้แก่ งานสงฆ์สร้างน้ำพระธาตุและพิธีบวงสรวงพระนางจามเทวี จัดทุกวันแรม 8 ค่ำเดือน 8

สำหรับพิธีบวงสรวงพระนางจามเทวีเริ่มครั้งแรกในพ.ศ. 2538 เนื่องจากเป็นปีที่มีการประดิษฐานอนุสาวรีย์พระนางจามเทวีที่วัดพระธาตุดอยคำ เจ้าภาพจัดสร้างอนุสาวรีย์คือคุณงามนิจ เรืองศรี และรับเป็นเจ้าภาพในการจัดพิธีบวงสรวงพระนางจามเทวีเรื่อยมาทุกปีอีกด้วย

งานประเพณีสงฆ์น้ำพระธาตุประจำปีวัดพระธาตุดอยคำโดยใช้ชื่องานว่า พิธีอัญเชิญน้ำสรงพระธาตุพระบรมธาตุวัดดอยคำและประเพณีเตียวขึ้นดอยคำ หรือคนในชุมชนเรียกว่างานเตียวขึ้นดอยคำ จัดครั้งแรกในพ.ศ. 2545 มีวัตถุประสงค์ในการจัดงานคือเพื่อสืบสานประเพณีและวัฒนธรรมที่ดิงามของชาวพุทธในช่วงวันวิสาขบูชา เป็นพิธีระดับจังหวัด เนื่องจากได้นำสรงพระราชทานจากพระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าโสมสวลี พระวรราชาทินัดดามาตุ ประกอบกับมีศาสนวัตถุมากมาย เช่น พระเจดีย์เป็นที่บรรจุพระเศวตธาตุของพระพุทธเจ้าและมีหลวงพ่อบัณฑิตซึ่งประชาชนนิยมเดินทางขึ้นไปกราบนมัสการจำนวนมาก ทำให้ในปัจจุบันวัดพระธาตุดอยคำเป็นวัดที่มีชื่อเสียง ผู้ที่มีส่วนร่วมในการจัดงาน ได้แก่ เทศบาลเมืองแม่เหียะร่วมกับคณะสงฆ์ตำบลแม่เหียะ สภาวัฒนธรรมตำบลแม่เหียะ ชมรมกำนันผู้ใหญ่บ้าน พร้อมด้วยองค์กรเครือข่ายชุมชนตำบลแม่เหียะ และคณะกรรมการวัดพระธาตุดอยคำ โดยแบ่งหน้าที่จัดงาน คือ

พิธีแห่น้ำสรงพระราชทานและประเพณีเตียวขึ้นดอยในการสรงน้ำพระบรมธาตุดอยคำ ผู้จัดงานคือ เทศบาลเมืองแม่เหียะร่วมกับคณะสงฆ์ตำบลแม่เหียะ สภาวัฒนธรรมตำบลแม่เหียะ ชมรมกำนันผู้ใหญ่บ้าน พร้อมด้วยองค์กรเครือข่ายชุมชนตำบลแม่เหียะ ส่วนงานประเพณีสงฆ์น้ำพระธาตุ พิธีบวงสรวงพระธาตุ การสวดเจริญพุทธมนต์ พิธีสงฆ์น้ำพระราชทาน และพิธีบวงสรวงพระนางจามเทวี ผู้จัดงาน คือ คณะกรรมการวัดพระธาตุดอยคำ

จากการสังเกตของผู้วิจัยที่ได้ลงภาคสนามร่วมงานประเพณีสงฆ์น้ำพระธาตุดอยคำในพ.ศ. 2558 และ 2559 พบว่าผู้มาร่วมงานมีจำนวนมาก แบ่งออกได้เป็นภาครัฐ ได้แก่ผู้ว่าราชการจังหวัด หัวหน้าส่วนราชการต่าง ๆ นายกเทศบาลและเจ้าหน้าที่เทศบาลตำบลแม่เหียะ ส่วนภาคประชาชน ได้แก่ ประชาชนในจังหวัดเชียงใหม่และจังหวัดใกล้เคียง นักท่องเที่ยว และคนชาติพันธุ์ไทใหญ่ที่อาศัยอยู่ในจังหวัดเชียงใหม่ จากการลงภาคสนามของผู้วิจัยตั้งแต่พ.ศ. 2558 พบว่า มีผู้มีจิตศรัทธาจัดอาหารฟรีมาให้ประชาชนที่มาร่วมงานมากขึ้น ทั้งนี้เนื่องจากจำนวนคนมากขึ้นทุกปี โดยเฉพาะอย่างยิ่งพิธีช่วงเตียวขึ้นดอย ถนนที่ขึ้นดอยเต็มไปด้วยผู้คนที่เป็นประชาชนคนไทยและคนไทใหญ่

งานประเพณีสงฆ์น้ำพระธาตุดอยคำ พ.ศ. 2559 จัดขึ้นวันที่ 27-28 พฤษภาคม วันที่ 27 พฤษภาคม ซึ่งเป็นงานวันแรก เริ่มเวลา 18.30 น. มีการพ้อนถวายเป็นของของกลุ่มชาวบ้านแม่เหียะ เพื่อต้อนรับขบวนน้ำสรงพระราชทาน หลังจากนั้นเวลาประมาณ 19.00 น. รถขบวนสงฆ์น้ำพระราชทานเดินทางมาถึง นายกองค้การบริหารส่วนจังหวัดกล่าวต้อนรับและเปิดงาน พร้อมทั้งขบวนเตียวขึ้นดอยคำ ในขบวนประกอบไปด้วยรถน้ำสรงพระราชทาน เสลียงพระนางจามเทวี เสลียง

ครูบาศรีวิชัยตามลำดับ เหตุที่มีเสลี่ยงครูบาศรีวิชัยด้วยเนื่องจากในพ.ศ. 2466 ครูบาศรีวิชัยเคยบูรณะ
วัดพระธาตุดอยคำ

ภาพที่ 43 ประธานในพิธีกล่าวเปิดงานประเพณีเตียวขึ้นดอยคำ

ภาพที่ 44 ขบวนอัญเชิญน้ำสรงพระราชทาน

ภาพที่ 45 เสลี่ยงพระนางจามเทวีและครูบาศรีวิชัย

วันที่ 28 พฤษภาคม ซึ่งเป็นวันที่สองของงาน พิธีเริ่มเวลา 9.00 น. เป็นพิธี บวงสรวงพระธาตุ พระสงฆ์นำประชาชนกล่าวคำบูชาพระธาตุ ขอขมาพระธาตุ อัญเชิญเทวดา หลังจากเสร็จสิ้นพิธีบวงสรวงพระธาตุแล้ว เจ้าอาวาสได้นำประชาชนเดินออกจากวัดมายังบริเวณ อนุสาวรีย์พระนางจามเทวีบริเวณด้านหน้าของวัด เพื่อประกอบพิธีบวงสรวง

เครื่องประกอบพิธีบวงสรวงประกอบไปด้วย พานบายศรีสี่ชมพู อาหารคาว ได้แก่ หัวหมู เป็ด ไก่ กุ้ง ปู อาหารหวาน ได้แก่ ทองหยิบ ทองหยอด ลูกชุบ ขนมชั้น ขนมต้มแดง ขนมต้มขาว ของเชื่อม นอกจากนี้ มีเมล็ดธัญพืชต่างๆ นม เนย ผลไม้ ข้าวตอกดอกไม้ พวงมาลัย พราหมณ์ผู้ ประกอบพิธีบวงสรวงพระนางจามเทวี คือ พระครูสิทธิไชยบดี หรือพราหมณ์ยศ โกมลเวทิน เป็น พราหมณ์ในสังกัดกองพระราชพิธี สำนักพระราชวัง

พิธีบวงสรวงพระนางจามเทวี เริ่มเวลาประมาณ 9.25 น. คุณงามนิจ เรื่องศร และเจ้าอาวาสวัดพระธาตุโดยคำจตุรบุเทียนบูชาพระรัตนตรัย พราหมณ์ผู้ทำพิธีอาราธนา พระรัตนตรัย พร้อมทั้งกล่าวขอพระเกียรติพระนางจามเทวี เมื่อกล่าวเสร็จได้กล่าวคำขอขมา พระนางจามเทวี ทั้งทางกายกรรม วาจกรรม มโนกรรม พร้อมทั้งขอพรพระนางจามเทวีให้ปกป้องคุ้มครองผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้อง จากนั้นปักธูปที่เครื่องบายศรีและเครื่องบวงสรวง

ข้าแต่พระนางจามเทวี ตลอดจนพระเจ้ามหันตยศ พระเจ้าอนันตยศ ข้าขอถวาย เครื่องสักการะแด่พระองค์ท่าน ข้าพระพุทธเจ้าได้ประกอบพิธีบวงสรวงแด่พระองค์ท่านประจำปีใน วันนี้สิ่งใดที่ได้ล่วงเกินด้วยกาย วาจา ใจ จงประทานอภัยให้แก่ข้าพระพุทธเจ้า อีกทั้งขอประทานพระ บารมีแห่งพระนางจามเทวี ตลอดจนพระเจ้ามหันตยศ พระเจ้าอนันตยศ โปรดดลบันดาลให้หน้าที่การ งาน กิจการของข้าพระพุทธเจ้าจงเจริญก้าวหน้า เจริญยิ่ง ๆ ขึ้นไป และปกป้องรักษาคุ้มครอง ข้าพระพุทธเจ้าและครอบครัว ตลอดจนผู้มาร่วมพิธีบวงสรวงพระองค์ท่านในวันนี้ให้มีความสุขความ เจริญ ลาภยศ ไฉลมาเทมา และคิดการสิ่งใดขอให้สมความปรารถนาทุกประการเทอญ

หลังจากนั้น ปักธูปบนเครื่องสังเวย ตั้งนะโม กล่าวบทชุมนุมเทวดา ดนตรีบรรเลง กล่าวคำถวายเครื่องบวงสรวงอีกครั้ง ครั้งนี้เอ่ยชื่อเจ้าภาพ ได้แก่ ครูบาพิณ และคุณงามนิจ เรื่องศร และได้กล่าวคำบวงสรวงพระนางจามเทวีอีกครั้ง ดังนี้

ยา เทวี จะมะเทวีนามิกา อะภิรุปา อะโหลสิ ทัสสะเนียยา ปาสาทิกา พุทธสาสะเน จะ อะภิปะสันนา สวา อตีเต เมตตายะ เจวะ ธัมเมนะ จะ หะริฎุชชะยะธาเนียยา รัชชัง กาละสิ, อะหัง หะริฎุชชะยานะคะระ วาสีนังปี มะหันตัง ทิตะ สุขัง อุปาเทสิ, อะหัง ปะสันเนนะ เจตะสา ตัง วันทาสิ สิริสะสา สัพพะทาฯ

เมื่อทุกคนกล่าวคำบวงสรวงแล้วก็กล่าวคำถวายอาหาร ขึ้นตอนนี้พราหมณ์ผู้ทำ พิธีได้เอ่ยชื่อเจ้าภาพ พร้อมทั้งกล่าวว่า

ขอพระบารมีพระนางจามเทวี พระเจ้ามหันตยศ พระเจ้าอนันตยศ ขออัญเชิญมา
ในมณฑลตำแหน่งพิธิ ขอพระนางจามเทวีและพระโอรสจงปราโมทย์ รับเครื่องบูชาที่พวก
ข้าพระพุทธเจ้าน้อมมาถวาย ขออย่าให้มีสิ่งใดมาแผ้วพาน ขอให้พระองค์จงมีสุขสวัสดิ์ ขอความมงคล
จงเกิด ขอพระบารมีพระองค์จงปกปักษ์รักษา ให้ ครูบาพิณ คุณงามนิจ เรืองศรี เจ้าหน้าที่เทศบาล
ชมรมกำนันผู้ใหญ่บ้านและพุทธศาสนิกชนทั้งหลายที่อยู่ในพิธินี้ ขอให้ทุกคนมีความสุข สมปรารถนา
ทุกประการเทอญ

เมื่อกล่าวถวายเครื่องสักการะแล้ว ครูบาพิณเจ้าอาวาสวัดพระธาตุดอยคำและ
คุณงามนิจ เรืองศรี ได้โปรยข้าวตอกดอกไม้ และผูกผ้าห้าสี ถวายพวงมาลัยแด่พระนางจามเทวีและ
พระโอรสแฝด เป็นอันเสร็จพิธิ

เมื่อเสร็จสิ้นพิธิบวงสรวงพระนางจามเทวีลำดับต่อไป เป็นพิธิสรงน้ำพระราชทาน
พิธิเริ่มเวลาประมาณ 10.49 น. พระภิกษุจำนวน 10 รูป ข้าราชการและประชาชนพร้อมเพรียงกันที่
ปะรำพิธิ ประธานจุดธูปเทียนบูชาพระรัตนตรัยพร้อมทั้งอ่านหมายรับสั่งและเปิดกรวย อัญเชิญน้ำ
สรงพระราชทานไปยังจุดสรงน้ำพระบรมธาตุดอยคำ และกล่าวคำถวายน้ำสรงพระราชทานพระบรม
ธาตุดอยคำ หลังจากนั้น ทำการสรงน้ำพระราชทาน พระสงฆ์เจริญชัยมงคลคาถาร่วมกัน เจ้าหน้าที่
ตีกลองลั่นฆ้องชัย และจุดพลุ ประธานในพิธิถวายผ้าไตร พระสงฆ์เจริญพุทธมนต์ เป็นอันเสร็จพิธิ

ภาพที่ 46 อนุสาวรีย์พระนางจามเทวีและพระโอรสแฝด ที่วัดพระธาตุดอยคำ

จะเห็นได้ว่า องค์ประกอบสำคัญในพิธิบวงสรวงพระนางจามเทวีที่ทำให้แตกต่าง
ไปจากพื้นที่อื่น ๆ การแห่เสลี่ยงพระนางจามเทวี และเสลี่ยงครูบาศรีวิชัยขึ้นพระธาตุดอยคำ การที่มี
เสลี่ยงครูบาศรีวิชัยเนื่องจาก ในพ.ศ. 2466 ครูบาศรีวิชัยในฐานะเป็นผู้บูรณะวัดพระธาตุดอยคำดั่งที่

ได้กล่าวแล้วข้างต้น การให้ทั้งสองนั่งบนเสลี่ยงเป็นพฤติกรรมสัญลักษณ์ที่สะท้อนให้เห็นความเคารพนับถือ และการสำนึกในคุณงามความดีที่ได้สร้างไว้แก่วัดพระธาตุดอยคำ อีกทั้งการให้ทั้งสองอยู่ในขบวนเดินขึ้นดอยเสมือนเป็นการจำลองเหตุการณ์ที่ทั้งสองเดินขึ้นไปบูรณะวัดพระธาตุดอยคำด้วยความยากลำบาก

นอกจากนี้ ในพิธีมีรูปเคารพพระโอรสแฝดของพระนางจามเทวี ซึ่งสร้างขึ้นใน พ.ศ. 2559 ดังนั้นในพิธีบวงสรวงพระนางจามเทวี พ.ศ. 2559 จึงได้มีการบวงสรวงพระราชโอรสทั้งสองพระองค์ของพระนางจามเทวีด้วยในฐานะที่เป็นผู้บูรณะวัดพระธาตุดอยคำตามรับสั่งของพระนางจามเทวีดังที่ปรากฏในตำนาน

2. พิธีบวงสรวงพระนางจามเทวีและประเพณีสงฆ์น้ำพระธาตุวัดละโว้ จังหวัด

เชียงใหม่

งานประเพณีสงฆ์น้ำพระธาตุจามเทวีศรีเวียงละโว้ และพิธีบวงสรวงพระนางจามเทวีที่วัดละโว้ จัดเป็นประจำทุกปี ในวันแรม 8 ค่ำเดือน 8 จัดครั้งแรกเมื่อ พ.ศ. 2539 วัตถุประสงค์ในการจัดงานเพื่ออนุรักษ์ประเพณีสงฆ์น้ำพระธาตุของล้านนา (พระครูวิฑิตปัญญาคุณ. เจ้าอาวาสวัดละโว้, **สัมภาษณ์**, 10 มิถุนายน, 2558.) ปัจจุบันประเพณีสงฆ์น้ำพระธาตุที่วัดละโว้เป็นงานระดับชุมชนของหมู่บ้านละโว้ ตำบลหนองแก้ว

การสร้างพิธีบวงสรวงพระนางจามเทวีที่วัดละโว้แห่งนี้ สร้างขึ้นจากตำนานสำนวนพื้นบ้านของวัดละโว้ผนวกกับคำบอกเล่าของช่างทรง ที่กล่าวว่าพระนางจามเทวีได้สร้างเวียงละโว้เมื่อ พ.ศ. 1202 เป็นลักษณะเวียงส่วนนอกอยู่ในความดูแลของพระนางเกษวดีพระพี่เลี้ยงของพระนางจามเทวี ดังนั้นจึงสังเกตได้ว่าวัดละโว้มีการกล่าวอ้างถึงชื่อของพระนางจามเทวีอยู่บ่อยครั้ง เช่นป้ายต้อนรับผู้มาร่วมงานระบุว่า วัดละโว้เป็น *ดินแดนพระแม่เจ้าจามเทวีศรีเวียงละโว้* หรือการสร้างพระพุทธรูปชื่อว่า พระเลี้ยงจามเทวีศรีเวียงละโว้ หรือชื่อพระธาตุจามเทวีศรีเวียงละโว้ นอกจากนี้ยังมีการสร้างรูปเคารพพระเจ้ามหันตยศและพระเจ้าอนันตยศ พระโอรสของพระนางจามเทวีอีกด้วย นับได้ว่าเป็นการผลิตซ้ำตำนานพระนางจามเทวีและสร้างความทรงจำร่วมให้กับคนในชุมชนถึงความเป็น “เวียงละโว้” ที่พระนางจามเทวีได้สร้างไว้ในอดีต ก่อให้เกิดความภาคภูมิใจให้กับคนในชุมชนที่มีประวัติศาสตร์ความเป็นมายาวนานโดดเด่นเหนือชุมชนในละแวกเดียวกัน

ผู้วิจัยได้ลงภาคสนามใน พ.ศ. 2558 ซึ่งจัดงานประเพณีสงฆ์น้ำพระธาตุที่วัดละโว้ ในวันที่ 8 มิถุนายน ในปีนี้จัดงานร่วมกับพิธีหล่อพระเจ้าทันใจ ทำให้มีงานสองวัน คือวันที่ 8 และวันที่ 9 มิถุนายน พิธีบวงสรวงพระธาตุและบวงสรวงพระนางจามเทวี คือ วันที่ 8 มิถุนายน ส่วนวันที่ 9 มิถุนายนจะเป็นพิธีหล่อพระทันใจและมีการประกวดร้องเพลงและประกวดรำวงย้อนยุค

จากการสัมภาษณ์ เจ้าอาวาสวัดละโว้ (พระครูวิฑิตปัญญาคุณ, สัมภาษณ์, 10 มิถุนายน, 2558) กล่าวว่าปกติงานประเพณีสงกรานต์พระธาตุจะมีเพียงวันเดียวเท่านั้น และในช่วงเช้าจะเป็นพิธีสงกรานต์พระธาตุ มีหัวหน้าหน่วยงานของภาครัฐเป็นประธาน เช่น นายอำเภอหางดง นายกเทศมนตรีตำบลหนองแก้ว ส่วนในช่วงเย็นจะเป็นพิธีบวงสรวงดวงพระวิญญาณพระนางจามเทวี และพิธีบวงสรวงพระธาตุเจ้าจามเทวีศรีเวียงละโว้

งานประเพณีสงกรานต์พระธาตุจามเทวีศรีเวียงละโว้และงานบวงสรวงดวงพระวิญญาณพระนางจามเทวีเป็นงานที่วัดละโว้จัดขึ้นโดยไม่ได้รับงบประมาณจากทางภาครัฐ ดังนั้น คณะผู้จัดงานจึงมีเพียงคณะกรรมการวัด เจ้าอาวาสวัดละโว้ และคนในชุมชนเท่านั้น ส่วนเครื่องบวงสรวงดวงพระวิญญาณพระนางจามเทวี เป็นหน้าที่ของคุณดวงชีวัน โกมลเสน อดีตดาราทันในปัจจุบันเป็นร่างทรงพระนางจามเทวี (พระครูวิฑิตปัญญาคุณ, เจ้าอาวาสวัดละโว้, สัมภาษณ์, 10 มิถุนายน, 2558.)

จากการสังเกตของผู้วิจัยพบว่า ผู้มีส่วนร่วมในการจัดการมีแต่ภาคประชาชนและโรงเรียนในชุมชนเท่านั้น มีการแบ่งงานกันดังนี้ เพศชายจะทำหน้าที่ดูแลรถขบวนน้ำทิพย์ดอยชะม้อ และอยู่บนรถกลองใหญ่ (กลองปุงจา) และเครื่องดนตรีพื้นเมือง ส่วนเพศหญิงได้แก่คณะแม่บ้านชุมชนบ้านละโว้แต่งชุดพื้นเมืองสีแดงร่วมขบวน กลุ่มแม่บ้านผู้สูงอายุทำหน้าที่โปรยข้าวตอกดอกไม้เมื่อขบวนแห่หน้าทิพย์ดอยชะม้อเข้าประตูวัด คุณดวงชีวัน โกมลเสน ทำหน้าที่ถือรูปพระนางจามเทวีดูแลจัดการเครื่องบวงสรวงดวงพระวิญญาณ ส่วนนักเรียนทำหน้าที่ถือธงธรรมจักรและธงชาติไทย

ในงานนี้มีประชาชนมาร่วมงานจำนวนกว่าร้อยคน ส่วนใหญ่จะอยู่ในขบวนแห่หน้าทิพย์จากดอยชะม้อและเครื่องสักการะพระนางจามเทวี ในขณะที่งานตอนกลางคืนซึ่งเป็นงานบวงสรวงพระธาตุจามเทวีศรีเวียงละโว้และพิธีบวงสรวงดวงพระวิญญาณพระนางจามเทวีมีคนมาร่วมงานประมาณ 50 คนเท่านั้น โดยผู้ที่มาร่วมงานส่วนใหญ่เป็นคนในหมู่บ้านเวียงละโว้ ทั้งนี้ส่วนหนึ่งเป็นคณะผู้ติดตามของคุณดวงชีวัน โกมลเสน

ขั้นตอนการประกอบพิธีในวันที่ 8 มิถุนายน เริ่มเวลา 16.00 น. เรียงลำดับดังนี้ ขบวนพานบายศรี ขบวนพานพุ่ม ขบวนช่างฟ้อนเล็บโรงเรียนต้นแก้วผดุงพิทยาลัย ขบวนธงชาติ และธงชาติ ขบวนเครื่องดนตรีพื้นเมือง รูปพระนางจามเทวี ขบวนตุ๊กช้อย ขบวนขันดอกไม้ รถขบวนน้ำทิพย์จากดอยชะม้อ และปิดท้ายด้วยรถกลองหลวง ขบวนแห่จะเคลื่อนไปรอบหมู่บ้านสามรอบ เริ่มตั้งขบวนที่โรงเรียนหนองแก้วและมาสิ้นสุดที่วัดละโว้

เวลา ประมาณ 17.30 น. ขบวนอัญเชิญน้ำทิพย์และเครื่องสักการะพระนางจามเทวีเดินเข้าวัดละโว้ ที่บริเวณหน้าประตูเข้าวัดมีชาวบ้านกลุ่มแม่บ้านเวียงละโว้แต่งชุดล้านนาโปรยข้าวตอกดอกไม้ต้อนรับขบวนพระธาตุและน้ำทิพย์จากดอยชะม้อ เมื่อทุกขบวนเข้ามาในวัดเรียบร้อย ลำดับต่อไปเป็นพิธีสวดมนต์ ทำพิธีขึ้นชั้นตั้งหลวงสร้างพระเจ้าทันใจ

ภาพที่ 47 รถแห่ขบวนน้ำทิพย์จากดอยชะม้อ ที่วัดละโว้

หลังจากนั้น เวลา 18.30 น. เริ่มพิธีบวงสรวงพระธาตุและบวงสรวงพระนางจามเทวี หรือ *พิธีอัญเชิญดวงพระวิญญาณพระนางจามเทวี* เครื่องประกอบพิธีบวงสรวง ที่สำคัญ ได้แก่ พานบายศรี ผลไม้ และของหวานต่าง ๆ น่าสังเกตว่ามีแต่อาหารหวานเท่านั้น ไม่มีอาหารคาว หรือเนื้อสัตว์เป็นเครื่องบวงสรวง

ผู้ประกอบพิธีเชื่อว่า หนานสะอาด พิธีเริ่มด้วยการอัญเชิญเทวดา มีดนตรีประกอบการทำพิธีได้แก่ บัณเฑาะว์ สังข์ กระดิ่ง ประโคมเช็ญเทพ 16 ชั้นฟ้า 15 ชั้นดินพระธาตุ 84,000 พระมหาเถระ กล่าวถึงวัน 9 เหนือ แรม 7 ค่ำ (ซึ่งเป็นวันพิธีสงฆ์น้ำพระธาตุและอัญเชิญดวงพระวิญญาณพระนางจามเทวีเป็นประจำทุกปี) ว่าวันนี้เป็นวันมงคล พุดถึงคณะศรีทราที่มาร่วมพิธี และประธานในพิธีได้แก่คุณดวงชีวัน โกมลเสน (อดีตดาราที่ตอนนี้เป็นร่างทรงพระนางจามเทวี) พุดถึงเครื่องบวงสรวงว่าประกอบไปด้วยอะไร เพื่อถวายแด่ดวงวิญญาณของพระนางจามเทวี พระมหันตยศ และพระอนันตยศ ที่ร่วมกันสร้างเวียงละโว้และนำพระธาตุมาประดิษฐานที่วัดละโว้ นอกจากนี้ พรหมณ์ยังกล่าวถึงพระยาอาทิตย์ราชที่สร้างพระธาตุหริภุช ทหารที่สร้างเวียงละโว้ เสือบ้านเสือเมืองที่ปกครองเวียงละโว้ เพื่อขออนุญาตสงฆ์น้ำพระธาตุพระนางเจ้าจามเทวี

หลังจากกล่าวเกริ่นนำเรียบร้อย ผู้ทำพิธีได้กล่าวขอขมากรรม แต่พระนางเจ้าจามเทวีและขอพรพระนางจามเทวีให้ผู้ที่อยู่ในพิธีมีความสุข สมปรารถนาพร้อมทั้งขอพระบรมราขานุญาต ต่อพระนางเจ้าจามเทวีเชิญเทพเทวา แก้วผีทั้งหลายมาเป็นสักขีพยาน นอกจากนี้ยังเชิญสุเทวฤๅษี และพระพรหมฤๅษีที่สร้างเขลางค์นคร เจ้าหลวงคำแดง ท้าวจตุโลกบาล เชิญกษัตริย์ที่เคยปกครองล้านนาทุกพระองค์ เชิญมารับเครื่องบวงสรวงและอนุโมทนาบุญสงฆ์น้ำพระธาตุให้มารับเครื่องบริกรรมเหล่านี้ ขอให้เทพทั้งหลายที่กล่าวนามมาช่วยดลบันดาลให้ผู้มาร่วมพิธี ร่ำรวย คำขายดี

ไร่นาอุดมสมบูรณ์ขอให้ฝนตก ไม่มีสัตว์ร้าย ศัตรูมาแผ้วพาล ขอให้ได้เกิดมาได้รับพระพุทธศาสนา เกิดครบ 32 ในครอบครัวที่สมบูรณ์

เวลา 20.30 น. ผู้ทำพิธีแจกธูปให้กับชาวบ้านและคุณดวงชีวัน โกมลเสน เพื่อชาวบ้านนำธูปมาปักที่เครื่องบวงสรวงนำโดยเจ้าอาวาส หนานผู้ประกอบพิธี คุณดวงชีวัน โกมลเสนและคณะ และชาวบ้าน เมื่อปักธูปที่เครื่องบวงสรวงเสร็จ มีการตีกลองสะบัดชัยเพื่อถวายแด่พระแม่เจ้าจามเทวี เสร็จพิธีบวงสรวงพระธาตุและบวงสรวงพระนางจามเทวี

สำหรับพิธีวันที่ 9 มิถุนายน เป็นพิธีหล่อพระเจ้าทันใจ พิธีเริ่มเวลา 8.00 น. มีพิธีบวงสรวงหล่อพระพุทธรูปพระเจ้าทันใจ นายกองค้การบริหารส่วนจังหวัดและนายอำเภอหาดงเป็นประธานในพิธี จุดธูปเทียนบูชาพระรัตนตรัย พระสงฆ์จำนวน 21 รูปเจริญพระพุทธมนต์สืบชะตาหลวง มีคนายกกกล่าวสุมาคร้วตาน (เวหนาน) พร้อมทั้งประเคนเครื่องไทยทาน ประธานฝ่ายสงฆ์กล่าวสัมโมทนียกถา พระสงฆ์กล่าวอนุโมทนา มีคนายกกกล่าวนำแม่เมตตา ประธานฝ่ายสงฆ์นำประชาชนที่มาร่วมงานสรงน้ำพระธาตุ และลำดับสุดท้ายคือการถวายเพลแด่พระสงฆ์

วัตถุประสงค์สำคัญในการประกอบพิธีกรรมคือ น้ำทิพย์จากดอยชะม้อ ตั้งอยู่ในเขตตำบลมะเขือแจ้ อำเภอเมือง จังหวัดลำพูน เป็นน้ำศักดิ์สิทธิ์ที่เจ้าอาวาสได้นำมาจากจังหวัดลำพูน การนำน้ำทิพย์จากดอยชะม้อมาใช้สรงน้ำพระธาตุที่เชื่อว่าพระนางจามเทวีและพระราชโอรสมีพระราชดำริโปรดให้สร้างไว้ให้ชาวเมืองละโว้ที่ติดตามพระนางจามเทวีมาจากลพบุรี เป็นสัญลักษณ์สื่อถึงความสัมพันธ์ระหว่างพระนางจามเทวีกับเวียงละโว้ที่ใกล้ชิดกัน ทั้งนี้เนื่องจากน้ำทิพย์จากดอยชะม้อ เป็นน้ำศักดิ์สิทธิ์ประจำเมืองลำพูน เปรียบเสมือนเป็นตัวแทนของพระนางจามเทวี การนำน้ำทิพย์ดังกล่าวมาใช้ที่วัดละโว้ ซึ่งปัจจุบันตั้งอยู่ที่จังหวัดเชียงใหม่ สะท้อนให้เห็นสำนึกของหมู่บ้านเวียงละโว้ที่ไม่ได้เป็นคนระมิงค์นครแต่เป็นคนทริภุญชัยได้เป็นอย่างดี

นอกจากนี้ การใช้น้ำทิพย์จากดอยชะม้อดังกล่าว อาจเป็นพฤติกรรมสัญลักษณ์ที่สะท้อนให้เห็นการให้ความสำคัญกับพระธาตุ และยกย่องพระธาตุว่ามีค่าควรแก่การสักการะอีกนัยหนึ่ง อาจเป็นพฤติกรรมสัญลักษณ์ที่ต้องการต่อรองกับวัดพระธาตุดอยคำ ซึ่งเป็นวัดที่อยู่บริเวณใกล้เคียงกันที่ได้นำสรงพระราชทาน ทำให้พิธีสรงน้ำพระธาตุที่วัดละโว้โดดเด่นและมีคุณค่า ทั้งนี้เพราะน้ำศักดิ์สิทธิ์จากดอยชะม้อจะใช้ในการสรงน้ำพระบรมธาตุทริภุญชัยในเทศกาลแปดเป็ง และใช้ในงานพระราชพิธีสำคัญต่าง ๆ ตั้งแต่ครั้งอดีตจนถึงปัจจุบัน ได้แก่ พระราชพิธีพระบรมราชาภิเษกพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 6 พ.ศ. 2453 ซึ่งทางราชการจังหวัดลำพูนได้นำน้ำจากบ่อน้ำทิพย์เข้าร่วมพิธีสรงน้ำศักดิ์สิทธิ์ ต่อมาใน พ.ศ. 2468 พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 7 ก็ได้ใช้น้ำทิพย์จากดอยชะม้อในพระราชพิธีบรมราชาภิเษกด้วยกระทั้งในรัชกาลที่ 9 พระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหาภูมิพลอดุลยเดช ทรงสรงน้ำมูรธาภิเษก ในการพระราชพิธีบรมราชาภิเษก เมื่อ พ.ศ.2493 ทำพิธีเสกทำน้ำศักดิ์สิทธิ์ ณ มหาเจดีย์สถานและพระราช

อารามต่าง ๆ ในราชอาณาจักร จำนวน 178 แห่ง น้ำทิพย์จากดอยชะม้อ ยังถือเป็นน้ำศักดิ์สิทธิ์ 1 ใน 7 แห่งที่ได้มาจากแม่น้ำและแหล่งน้ำสำคัญและเป็นสิริมงคลของประเทศ เพื่อนำมาทำน้ำพุทธมนต์ ณ มหาเจดีย์สถานอันเป็นมหานครโบราณ 7 แห่ง (เจริญ ตันมหาพราน, 2550 : 87 – 101)

จากการสัมภาษณ์เจ้าอาวาส พบว่า น้ำจากดอยชะม้อจะเป็นน้ำทิพย์ซึ่งหลวงพ่อกำลังใช้เวลาเดินเท้าเป็นเวลากว่า 4 ชั่วโมง มีฆวนชาวบ้านร่วมเดินทางด้วย เมื่อถึงดอยชะม้อ หลวงพ่อกำลังนั่งปรกและเจริญพุทธมนต์ เอาภาชนะมาตักน้ำพร้อมทั้งนั่งอธิษฐานจิตเพื่อขอน้ำจากดอยชะม้อมาสรองน้ำพระธาตุจามเทวีศรีเวียงละโว้ (พระครูวิฑิตปัญญาคุณ. เจ้าอาวาสวัดละโว้, สัมภาษณ์, 10 มิถุนายน, 2558.)

3. พิธีบวงสรวงพระนางจามเทวีและประเพณีห้าเป็ง (สรองน้ำพระธาตุ)

วัดพญาวัต จังหวัดน่าน

ในอดีต คนในชุมชนแถววัดพญาวัต หรือคนในหมู่บ้านพญาวัต ตำบลตุ๊ต อำเภอมือเมือง จังหวัดน่าน มีความเชื่อเกี่ยวกับพระนางจามเทวีอยู่ก่อนแล้ว ได้มีการขอพรจากพระนางจามเทวีเมื่อสิ่งที่ตนขอประสบผลสำเร็จโดยจะมีพิธีบวงสรวงพระนางจามเทวีขึ้นที่วัดพญาวัต เนื่องจากวัดแห่งนี้มีพระเจดีย์ที่เชื่อกันว่า พระนางจามเทวีได้มาสร้างไว้ กล่าวคือเจดีย์ที่วัดพญาวัตมีลักษณะคล้ายสุวรรณจังโกฏเจดีย์ (กู่กุด) ที่เชื่อกันว่าเป็นที่เก็บพระอัฐิของพระนางจามเทวี ชาวบ้านเรียกพิธีบวงสรวงพระนางจามเทวีว่า “เลี้ยงผีนางจามเทวี” ซึ่งเป็นพิธีระดับปัจเจกบุคคล

ต่อมาในพ.ศ. 2535 พิธีเลี้ยงผีนางจามเทวี ได้ถูกยกเลิกไปเนื่องจากทางราชการสั่งห้ามไม่ให้พิธีเกี่ยวกับทรงเจ้าเข้าผีที่วัด พิธีบวงสรวงพระนางจามเทวีจึงถูกผนวกกับประเพณีทางพุทธศาสนา คือ ประเพณีห้าเป็ง (สรองน้ำพระธาตุ) ไว้ด้วยกัน (พระมหาณรงค์ศักดิ์ สุวัฒน์กิตติ. เจ้าอาวาสวัดพญาวัต, สัมภาษณ์, 2 มกราคม, 2557.)

มณี พยอมยงค์ ได้กล่าวถึง ประเพณีเดือน 5 เหนือหรือเดือนกุมภาพันธ์ ว่ามีประเพณีที่สำคัญคือประเพณีไหว้พระธาตุ สมโภชพระเจดีย์ ประเพณีมาฆบูชา ประเพณีปอยหลวง ปอยน้อย ปอยข้าวสังข์ (ประเพณี 12 เดือน, 2537: 22)

พิธีบวงสรวงพระนางจามเทวีและประเพณีห้าเป็ง (สรองน้ำพระธาตุ)วัดพญาวัต เป็นพิธีประจำปีของชุมชนและคณะศรัทธาวัดพญาวัต ได้จัดทุกวันเพ็ญขึ้น 15 ค่ำ เดือน 5 เหนือ (เดือน 3 ใต้) มีวัตถุประสงค์ในการจัดงานเพื่อไหว้สาส์นการบวงสรวงดวงพระวิญญาณพระแม่เจ้าจามเทวีและบวงสรวงผู้สร้างวัดสืบทอดมาตั้งแต่โบราณกาล และเพื่อเป็นการบำเพ็ญกุศลของพุทธศาสนิกชนตามกาลเทศะที่ได้ปฏิบัติมาเป็นประจำตามที่ได้ปฏิบัติสืบทอดต่อกันมา

ผู้วิจัยได้ลงภาคสนามเก็บข้อมูลภาคสนามที่วัดพญาวัตในพ.ศ. 2557 และ 2558 พบว่า ผู้มีส่วนร่วมในการจัดงานแบ่งออกได้เป็น 2 กลุ่ม แบ่งหน้าที่ตามลักษณะกิจกรรมภายในงานที่

ได้จัดขึ้น กล่าวคือ งานวันแรก มีกิจกรรม นิทรรศการของสวยงามของวัดพญาวัต การแข่งประกวดวาดภาพ การแข่งขันประกวดต้นดอก และงานธรรมะม่วนใจี่ ซึ่งเป็นกิจกรรมระดับจังหวัด ผู้มีส่วนร่วมในการจัดการจะเป็นภาครัฐในส่วนต่าง ๆ และคณะสงฆ์ ได้แก่ คณะสงฆ์ตำบลคูใต้ เทศบาลตำบลคูใต้ ชมรมกำนันผู้ใหญ่บ้าน องค์การบริหารพื้นที่พิเศษและการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน (อพท.) และหน่วยอบรมประชาชนประจำตำบลคูใต้ ส่วนงานวันที่สองซึ่งเป็นงานที่มีพิธีบวงสรวงพระนางจามเทวี ผู้ที่มีส่วนร่วมในการจัดพิธีบวงสรวง ได้แก่ เจ้าอาวาสวัดพญาวัตและคณะศรัทธาวัดพญาวัต เจ้าหน้าที่ภาครัฐจะทำหน้าที่เป็นแขกผู้มีเกียรติร่วมพิธีเท่านั้น

ด้านผู้มาร่วมงาน ผู้วิจัยพบว่า ผู้มาร่วมงานส่วนใหญ่ แบ่งออกได้เป็นคนในชุมชน ได้แก่ หมู่บ้านพญาวัต ตำบลคูใต้ และคนนอกชุมชน ได้แก่ คณะเจ้าหน้าที่ธนาคารออมสิน เนื่องจากธนาคารออมสินเป็นผู้บูรณะวัดพญาวัตแห่งนี้ ผู้มาร่วมงานจะแต่งกายพื้นเมืองสีขาว นอกจากนี้มีนักท่องเที่ยวจำนวนประมาณ 10 คน

เครื่องประกอบพิธีบวงสรวงที่สำคัญแบ่งออกได้เป็นอาหารต่าง ๆ เช่น ธัญพืชชนิดต่าง ๆ ส่วนของควา ได้แก่ หัวหมู กุ้ง ปู ปลา ไข่ต้ม ของหวานและผลไม้ ได้แก่ ขนมชั้น ขนมต้ม ถั่วตัดงาดัด สับปะรด แอปเปิล ฟักทอง แตงโม และเครื่องดื่มประเภทต่าง ๆ เช่น เหล้า น้ำแดง นม นอกจากนี้ยังมีเครื่องบวงสรวง ๆ อื่น ได้แก่ เครื่องบัตร์พลี เครื่องบายศรี รัมพระเกตุ อุปกรณ์เครื่องบวงสรวงพระนางจามเทวีเหล่านี้จัดโดยคณะพราหมณ์จากกรุงเทพมหานคร ทำให้ไม่มีอาหารหรือของบวงสรวงที่เป็นของพื้นเมืองล้านนา (พระมหานรงค์ศักดิ์ สุวัฒน์กิตติ. เจ้าอาวาสวัดพญาวัต, สัมภาษณ์, 4 กุมภาพันธ์, 2558.)

ขั้นตอนการดำเนินงานในพ.ศ. 2558 ซึ่งตรงกับวันที่ 2 – 4 กุมภาพันธ์ กิจกรรมแรก คือ วันที่ 2 กุมภาพันธ์ ในช่วงเช้าทางวัดและคณะศรัทธาในชุมชนตำบลคูใต้ร่วมกันเตรียมงานเวลา 17.00 น. เปิดลงทะเบียนผู้ที่เข้าร่วมงานธรรมะม่วนใจี่ มีเจ้าหน้าที่จากภาครัฐเป็นผู้เปิดงานและพระสงฆ์เป็นผู้นำสนทนาธรรม หลังจากนั้นเวลาประมาณ 20.00 น. เป็นกิจกรรมร่ายย่อนยุคมีชาวบ้านมาร่วมงานจำนวนมาก สำหรับงานธรรมะม่วนใจี่ ถือเป็นกิจกรรมของทางจังหวัดที่มอบให้ทุกชุมชนจัดกิจกรรมนี้ขึ้นเพื่อให้ประชาชนได้นำหลักธรรมไปประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวัน

วันที่ 3 กุมภาพันธ์ ในช่วงเช้าจะมีการสวดพระพุทธรูปเพื่อสมโภชพระธาตุ มีการทำบุญตักบาตร ถวายผ้าห่มพระธาตุ และประกวดภาพวาด หลังจากนั้นเวลาประมาณ 18.00 น. มีพิธีถวายพระประทินแต่พระธาตุเจ้าพระนางจามเทวี ประชาชนร่วมกันเตรียมผางประทินนำไปไว้ที่พระธาตุ ภายในโบสถ์มีพระสงฆ์สวดเจริญพุทธมนต์ ระหว่างนั้นมีชาวบ้านจากหมู่บ้านต่าง ๆ ในตำบลนำผ้าป่ามาถวายเจ้าอาวาสในโบสถ์ เจ้าอาวาสได้นำพระรูปพระนางจามเทวีแจกจ่ายญาติโยม ด้านหลังมีคำบวงสรวงพระนางจามเทวีที่เพิ่มคำว่า “นันทบุรี” ลงไปด้วย ต่อจากนั้นเวลาประมาณ 18.43 น. เมื่อพระสงฆ์เจริญพระพุทธรูปเสร็จ เจ้าอาวาสได้นำน้ำมนต์ไปประพรมที่พระธาตุเจ้า

จามเทวี และได้เชิญเจ้าหน้าที่ซึ่งเป็นตัวแทนจากธนาคารออมสินถวายปัจจัยและตาลปัตรสัญลักษณ์ธนาคารออมสิน เชิญประชาชนที่มาร่วมสวดมนต์พร้อมกับสรงน้ำพระธาตุ ผู้ที่มาร่วมงานในวันนั้นมีประมาณกว่า 100 คน

วันที่ 4 กุมภาพันธ์ เป็นกิจกรรมบวงสรวงพระนางจามเทวี งานเริ่มเวลา 9.00 น. พราหมณ์ผู้ทำพิธีได้อาราธนาศีล สวดบูชาพระรัตนตรัย พร้อมกับกล่าวถึงผู้ที่เคยอุปการะวัดพญาวัต ได้แก่ สมเด็จพระเจ้าภคินีเธอ เจ้าฟ้าเพชรรัตนราชสุดา สิริโสภาพัณณวดี และพระนางจามเทวี หลังจากนั้นกล่าวชุมนุมเทวดา เจ้าอาวาสประธานในพิธีจุดเทียนที่แท่นบวงสรวง พราหมณ์นำกล่าวคำบวงสรวงถวายเครื่องบัตพลี พร้อมทั้งขอพรพระนางจามเทวีให้คนในชุมชนและประเทศชาติรุ่งเรืองสงบสุข

เวลา 9.30 น. เจ้าอาวาสและประชาชนปฎิรูปอาหารบวงสรวง พราหมณ์กล่าวมนต์ชัยมงคล เพื่ออัญเชิญพระนางจามเทวีและเหล่าเทพรับเครื่องสักการะขอให้ช่วยอภิบาลวัดพญาวัต ชาวบ้านได้รับความสุข ความเจริญ ให้มีความสามัคคี หลังจากนั้นพราหมณ์กล่าวคำบวงสรวงพระนางจามเทวี แล้วกล่าวพุทธมนต์อีกครั้ง ขอพระนางจามเทวีและเทพทั้งหลายให้พุทธมนต์ที่ได้สวดนั้นเป็นมงคล สำเร็จสมดังปรารถนา หลังจากนั้น เจ้าอาวาสโปรยข้าวตอกดอกไม้ จุดประทัด ในช่วงนี้พราหมณ์ผู้ประกอบพิธีได้กล่าวเน้นย้ำถึงบทบาทของพระนางจามเทวีในฐานะผู้สร้างวัดอยู่บ่อยครั้ง ทำให้ผู้ร่วมงานรับรู้และมีความทรงจำร่วมกันเกี่ยวกับบทบาทของพระนางที่มีต่อชุมชนที่ตนอาศัยอยู่ เมื่อเสร็จสิ้นพิธีในช่วงนี้มีคณะนางรำแต่งกายด้วยผ้าพื้นเมืองน่าน กว่า 300 คน รำล่องน่านรอบพระธาตุเจ้าจามเทวี หลังจากรำเสร็จสิ้น เจ้าอาวาสได้เชิญประธานหมู่บ้านแต่ละหมู่บ้านมา รับเงินสนับสนุนจำนวนหมู่บ้านละ 1,000 บาท และเชิญช่างฟ้อนมารับรูปลักษณ์พระนางจามเทวี ลำดับขั้นตอนสุดท้ายคือ พราหมณ์สวดส่งเทพเพื่ออัญเชิญเทพและพระนางจามเทวีกลับสรวงสวรรค์ แจกจ่ายอาหารบวงสรวงแก่ชาวบ้านและผู้ศรัทธาที่มาร่วมงาน เป็นอันเสร็จพิธีบวงสรวง

จากการสังเกตของผู้วิจัย พบว่าลักษณะเด่นของพิธีบวงสรวงพระนางจามเทวีที่วัดพญาวัต จังหวัดน่าน คือ การฟ้อนล่องน่านถวายพระนางจามเทวีซึ่งเป็นอัตลักษณ์ท้องถิ่นของจังหวัดน่าน นอกจากนี้ทางวัดพญาวัตยังได้แจกจ่ายรูปพระนางจามเทวีที่ด้านหลังของรูปภาพมีคาถาบูชาพระนางจามเทวีที่เดิมคำว่า *นันทบุรี* ลงไปให้กับประชาชนที่มาร่วมงานเพื่อเป็นการเน้นย้ำความสัมพันธ์ระหว่างพระนางจามเทวีกับวัดพญาวัต จังหวัดน่าน นอกจากนี้ การเลือกนำเสนออัตลักษณ์ของจังหวัดน่าน ได้แก่ ชื่อจังหวัดน่านในอดีต และการฟ้อนล่องน่าน สะท้อนให้เห็นบทบาทของพระสงฆ์ที่มีต่อกลไกการสร้างอัตลักษณ์และการผลิตซ้ำอัตลักษณ์ของชุมชน อีกทั้งยังแสดงให้เห็นบทบาทของพิธีกรรมในฐานะพื้นที่ในการแสดงอัตลักษณ์

การนำพิธีบูชาพระธาตุมาผนวกกับพิธีบูชาพระนางจามเทวีน่าจะเกิดจากตำนานที่กล่าวว่า พระนางจามเทวีเป็นผู้นำพระธาตุมาประดิษฐานไว้ยังสถานที่แห่งนั้น จากการศึกษาประเพณีบูชา

พระธาตุพบความคิดว่า แต่เดิมการบูชาพระธาตุไม่พบการบูชาบุคคลสำคัญควบคู่กันแต่อย่างใด ดังนั้นจึงกล่าวได้ว่าการบวงสรวงพระนางจามเทวีควบคู่ไปกับการบูชาพระธาตุเป็นประเพณีที่สร้างสรรค์ขึ้น โดยอ้างอิงกับประเพณีเดิมทางพุทธศาสนานั้นคือการบูชาพระธาตุของชาวล้านนา

เป็นที่น่าสังเกตว่า การนำพระนางจามเทวีซึ่งเป็นเพศหญิงมาบูชาพร้อมกับพิธีทางพุทธ สะท้อนให้เห็นเพศสภาวะของความเป็นหญิงที่เป็นเพศศักดิ์สิทธิ์เมื่ออยู่ในพิธีกรรมได้เป็นอย่างดี อาจเพราะภาพแทนของพระนางจามเทวีที่ปรากฏในตำนาน คือผู้นำศาสนามาเผยแพร่ และพระนางจามเทวีก็เป็นพุทธศาสนิกชนที่สร้างศาสนสถานต่าง ๆ มากมาย ในขณะเดียวกันจากประเพณีดังกล่าว ก็ทำให้เห็นแนวคิดการยกย่องพระนางจามเทวีในมิติที่เป็นบุคคลสำคัญในประวัติศาสตร์ และมิติที่เป็นบุคคลศักดิ์สิทธิ์ เห็นได้จากการนำพระนางจามเทวีมาเทียบเคียงกับพระธาตุที่เป็นของศักดิ์สิทธิ์และเป็นที่ยกย่องนับถืออยู่คู่กับชุมชน

ภาพที่ 48 งานบวงสรวงพระนางจามเทวีที่วัดพญาวัต จังหวัดน่าน

การผนวกพิธีบวงสรวงพระนางจามเทวีกับประเพณีทางพุทธศาสนาโดยเฉพาะอย่างยิ่งประเพณีบูชาพระธาตุซึ่งเป็นประเพณีที่สำคัญของชาวล้านนา ทำให้งานมีความน่าสนใจยิ่งขึ้น ตอบสนองการท่องเที่ยวเชิงพุทธศาสนาซึ่งได้รับความนิยมมากในปัจจุบัน สะท้อนให้เห็นวิถีคิดในการนำคติชนและวัฒนธรรมมาต่อยอด ดังที่ ศิราพร ญ กลาง (2559 : 116) ได้กล่าวว่า พุทธศาสนายังคงเป็นแหล่งอ้างอิงและเป็นแรงบันดาลใจที่สำคัญสำหรับ “คติชนสร้างสรรค์” ในสังคมไทย จะเห็นได้ว่าทั้งพิธีบวงสรวงพระนางจามเทวีและพิธีบวงสรวงพระธาตุต่างก็เอื้อกันที่ช่วยส่งผลให้งานหรือพิธีดังกล่าวมีความยิ่งใหญ่ มีส่วนช่วยเรียกศรัทธาของประชาชนให้เดินทางมาทำบุญที่วัดมากยิ่งขึ้น

4.2.2 การสร้างประเพณีใหม่

ปัจจุบันพบว่า มีการสร้างประเพณีและพิธีบวงสรวงพระนางจามเทวีขึ้นมาใหม่ซึ่งไม่เคยเกิดขึ้นในบริเวณพื้นที่นั้นมาก่อน สามารถแบ่งกลุ่มผู้สร้างพิธีบวงสรวงพระนางจามเทวี ได้เป็น 2 กลุ่ม ได้แก่ ผู้สร้างที่เป็นภาครัฐ และผู้สร้างที่เป็นชุมชน พิธีบวงสรวงพระนางจามเทวีที่สร้างโดยภาครัฐ ได้แก่ งานพระนางจามเทวีและงานฤดูหนาวลำพูน งานบวงสรวงพระนางจามเทวีเนื่องในวันคล้ายวันประสูติและเนื่องในวันคล้ายวันสวรรคต และ งานบวงสรวงพระนางจามเทวีของคนมอญบ้านบ่อควา จังหวัดลำพูน ส่วนงานที่จัดโดยชุมชนได้แก่ งานบวงสรวงพระนางจามเทวีของคนมอญบ้านหนองดู่ จังหวัดลำพูน

4.2.2.1 การสร้างงานพระนางจามเทวีและงานฤดูหนาวลำพูน

ในเดือนธันวาคมของทุกปี จังหวัดลำพูน จัด งานพระนางจามเทวีและงานฤดูหนาวลำพูน ซึ่งเป็นงานที่สร้างขึ้นเพื่อเฉลิมพระเกียรติพระนางจามเทวีในฐานะอดีตเจ้าเมือง และเพื่อเป็นการประชาสัมพันธ์การท่องเที่ยวธรรมชาติของจังหวัดลำพูน

งานฤดูหนาวลำพูน ถือได้ว่าเป็นงานระดับจังหวัด มีมานานกว่า 40 ปี ในอดีตใช้ชื่อว่า งานฤดูหนาว ต่อมาพ.ศ. 2545 มีชื่อใหม่ว่า งานพระนางจามเทวีและงานกาชาด เนื่องจากรายได้ส่วนหนึ่งแบ่งให้กาชาดจังหวัดลำพูน ต่อมาพ.ศ. 2553 เปลี่ยนชื่องานใหม่อีกครั้งว่า งานพระนางจามเทวีและงานฤดูหนาวจังหวัดลำพูน สถานที่จัดคือที่อนุสาวรีย์พระนางจามเทวีและสนามกีฬาจังหวัดลำพูน (อุบล สุคุ้มภีร์. เจ้าพนักงานปกครองชำนาญการจังหวัดลำพูน, สัมภาษณ์, 19 กันยายน, 2559.)

งานพระนางจามเทวีและงานฤดูหนาว ที่จังหวัดลำพูนสร้างขึ้นจากตำนานหลายฉบับทั้งตำนานศาสนาและตำนานสำนวนพื้นบ้านที่ระบุตรงกันว่าพระนางจามเทวีได้เดินทางจากละโว้มายังหริภุชชัย พร้อมด้วยบริวาร นอกจากนี้พระนางจามเทวียังได้นำศิลปวัฒนธรรมด้านต่าง ๆ พร้อมทั้งพุทธศาสนามาเผยแพร่ที่หริภุชชัยด้วย

วัตถุประสงค์ในการจัดการพระนางจามเทวีฤดูหนาวจึงสร้างขึ้นเพื่อรำลึกถึงพระมหากษัตริย์และเทิดพระเกียรติพระนางจามเทวี ร่วมเฉลิมฉลองเนื่องในโอกาสวันเฉลิมพระชนมพรรษาพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช 5 ธันวาคม 2558 อีกทั้งจัดเพื่อสนับสนุนการท่องเที่ยวของจังหวัดลำพูน เป็นการเผยแพร่ผลงานของหน่วยงานราชการและภาคเอกชน สนับสนุนเผยแพร่โครงการหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ ส่งเสริมการแสดงศิลปวัฒนธรรมและการท่องเที่ยวของจังหวัด ตลอดจนเป็นการหารายได้เพื่อใช้ในกิจการสาธารณกุศลของจังหวัดลำพูน

กิจกรรมภายในงานประกอบด้วยการจัดนิทรรศการเทิดพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช การจัดนิทรรศการแสดงผลงานของหน่วยงานต่างๆ การจัดแสดงและจำหน่ายสินค้าหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ ของดี 8 อำเภอ การประกวดนางสาวลำพูน การประกวดร้องเพลงก้านัน ผู้ใหญ่บ้าน การแสดงเทิดพระเกียรติของนักเรียน การแสดงศิลปวัฒนธรรมบนเวทีกลาง การออกร้านมัจฉากาชาด และการมหรสพบันเทิงทุกคืน

ผู้มีส่วนร่วมในการจัดงานประกอบด้วยหน่วยข้าราชการหลายภาคส่วน ได้แก่ สำนักงานจังหวัดลำพูนและองค์การบริหารส่วนจังหวัด ทำหน้าที่ดูแลภาพรวมของงาน เทศบาลจังหวัดลำพูน ดูแลเกี่ยวกับพิธีบวงสรวงพระนางจามเทวี และสำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดลำพูนและโรงเรียนจักรคำคณาทร จังหวัดลำพูน จัดรูปขบวนแห่อัญเชิญเครื่องสักการะ คณะทหารจากค่ายกาวีละ จังหวัดเชียงใหม่ เข้าร่วมแสดงเป็นทหารของพระนางจามเทวี นอกจากนี้ยังมีราชการส่วนท้องถิ่น ได้แก่ ตำบล ชุมชนต่าง ๆ ให้ความร่วมมือในการเดินขบวนอีกด้วย ประกอบด้วยหมู่บ้านต่าง ๆ และคนชาติพันธุ์ต่าง ๆ ที่อาศัยอยู่ในจังหวัดลำพูน เช่น ไทลื้อ มอญ เป็นต้น

จากการสังเกตของผู้วิจัยพบว่า ในช่วงเช้าที่เป็นพิธีบวงสรวงพระนางจามเทวีมีผู้มาร่วมงานจำนวนน้อย ส่วนใหญ่เป็นเจ้าหน้าที่ของทางราชการ เช่นเดียวกับงานช่วงจัดเดินขบวนแห่ผู้มาร่วมงานส่วนใหญ่เป็นคนจากชุมชนต่าง ๆ ที่มาร่วมขบวน ส่วนประชาชนมีจำนวนน้อยเนื่องจากมีการปิดถนนหลายเส้น แตกต่างจากงานตอนกลางคืนที่สนามกีฬาจังหวัดลำพูนซึ่งเป็นพิธีเปิดงานพระนางจามเทวีและงานฤดูหนาวอย่างเป็นทางการที่มีผู้มาร่วมงานจำนวนมาก ทั้งนี้เพราะ ภายหลังจากพิธีเปิดมีกิจกรรมการเปิดตัวของผู้เข้าประกวดนางสาวลำพูนซึ่งประชาชนให้ความสนใจอย่างมาก นอกจากนี้บริเวณรอบสนามกีฬามีการออกร้านต่าง ๆ มากมาย อีกทั้งมีงานนิทรรศการของดีจังหวัด ชุมชนต่าง ๆ มีอาหารพื้นเมืองจำหน่ายและมีกิจกรรมสอยดาวของกาชาดลำพูน จากกิจกรรมภายในงานที่น่าสนใจทำให้มีประชาชนมาร่วมงานจำนวนมาก ทั้งประชาชนที่อาศัยอยู่ในจังหวัดลำพูนและนักท่องเที่ยวจากต่างพื้นที่

การดำเนินงาน ในพ.ศ. 2558 จัดขึ้นระหว่างวันที่ 4-13 ธันวาคม ในช่วงเช้ามีพิธีบวงสรวงพระนางจามเทวี เริ่มเวลาเวลา 08.09 น. ที่บริเวณอนุสาวรีย์พระนางจามเทวี อำเภอเมืองจังหวัดลำพูน มีการประกอบพิธีบวงสรวงพระนางจามเทวี และพ่อนกถวายมือ เพื่อเทิดพระเกียรติและน้อมรำลึกถึงพระมหากรุณาธิคุณของปฐมกษัตริย์แห่งนครทริภุญชัย เป็นการแสดงความกตัญญู กตเวทิตาคุณอันจะก่อให้เกิดความเป็นสิริมงคลเนื่องในโอกาสการจัดงานพระนางจามเทวีและงานฤดูหนาวจังหวัดลำพูน ประจำปี 2558 โดยมีนายณรงค์ อ่อนสอาด ผู้ว่าราชการจังหวัดลำพูนเป็นประธาน พร้อมด้วยนางปาจารย์ อ่อนสอาด นายกเหล่ากาชาดจังหวัด หัวหน้าส่วนราชการ และประชาชนเข้าร่วมพิธี

ผู้ประกอบพิธีบวงสรวงพระนางจามเทวีในช่วงเช้า นามว่า พงษ์เทพ มนต์ตรง เป็นข้าราชการในจังหวัดลำพูน ก่อนพิธีเริ่ม ผู้ประกอบพิธีได้บูชาท้าวทั้งสี่ และไหว้ครู เมื่อผู้ว่าราชการจังหวัดลำพูนเดินทางมาถึงบริเวณพิธี ข้าราชการที่อยู่ในพิธียืนขึ้นเพื่อต้อนรับผู้ว่าราชการจังหวัด พิธีกรกล่าวต้อนรับ พร้อมทั้งเชิญผู้ว่าราชการจังหวัดถวายมาลัยข้อพระกรแด่พระนางจามเทวี จุดธูปเทียนที่แท่นบวงสรวง และโปรยดอกไม้ที่เครื่องบวงสรวง หลังจากนั้นพิธีกรกล่าวเชิญหัวหน้าส่วนราชการทุกภาคส่วน ร่วมกันปักธูปหางบนเครื่องบวงสรวงควาหวาน พร้อมทั้งโปรยข้าวตอกดอกไม้

ผู้ประกอบพิธีบวงสรวงกล่าวคำนมัสการพระรัตนตรัยด้วยสำเนียงพื้นเมือง สวดบูชากรงขุมนมเทวดา และสวดบูชาเทพเทวดาที่ปกครองหริภุญชัย พร้อมทั้งกล่าวว่า ผู้ว่าราชการจังหวัดและประชาชนจังหวัดลำพูนขอพึ่งบุญญาบารมีพระนางจามเทวีในโอกาสที่ได้จัดงานเทิดพระเกียรติ พระนางจามเทวี งานพระนางจามเทวีและงานฤดูหนาว รวม 10 วัน นอกจากนี้ยังได้ขอพร ไก่แก้ว ช้างป่าก่าเงี้ยว สุเทพฤๅษีผู้สร้างเมืองให้มาช่วยปกป้องรักษาและช่วยให้งานนี้สำเร็จ ลุล่วงไปด้วยดีอีกด้วย เมื่อกล่าวคำขอพรพระนางจามเทวีและเทพผู้ปกป้องรักษาเมืองลำพูนแล้ว ผู้ประกอบพิธีได้เล่าประวัติเมืองลำพูนและพระนางจามเทวีสั้น ๆ

สุเทพฤๅษีและสุกกทันตฤๅษี ร่วมกันสร้างหริภุญชัย ปรีกษาหาคณมาเสวยเมือง เลยเอาจามเทวีจากลพบุรี พระนางเดินทางมาพร้อมนำบริวารมาด้วย บัดนี้ผู้ข้าทั้งหลาย ผู้ว่าเป็นประธานพร้อมด้วยหัวหน้าส่วนราชการ ได้นำอาหาร ดอกไม้ บายศรี เพื่อถวายแด่พระนางจามเทวี เทวาอารักษ์ อีกทั้งกษัตริย์จามเทวีวงศ์ทุกพระองค์ ขอให้เสด็จลงมาสู่พลับพลา ให้มาเสวยเครื่องบวงสรวงเหล่านี้

หลังจากนั้น พรหมณ์กล่าวคำถวายเครื่องบวงสรวงเป็นภาษาบาลี เมื่อกล่าวคำถวายเสร็จ ลำดับต่อไปผู้ประกอบพิธี ได้ประกาศคำขอพรจากพระนางจามเทวีและบูรพกษัตริย์ โดยกล่าวว่า

ข้าแต่เทพยดา บัดนี้ ผู้ข้าขอกราบพระนางจามเทวี ผู้เป็นกึ่งแห่งภูมินทร์และผู้ อารักษ์ทุกพระองค์เจ้าผู้ครองนครลำพูน บัดนี้ผู้ข้าทั้งหลาย มีผู้ว่าราชการจังหวัดลำพูนเป็นประธาน หัวหน้าส่วนราชการทุกภาคส่วน พร้อมทั้งประชาชน ช้าน้อมกราบประนมกรขอได้โปรดประทานพร ดังนี้ ขอให้หริภุญชัยจงตั้งอยู่ยาวนาน ขอให้สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและพระบรมวงศานุวงศ์ มีพระชนม์มายุยืนนาน ขอให้ชาวลำพูน ประชาชนทุกทิศ จงพ้นจากภัยต่าง ๆ มีเศรษฐกิจดี ทั้งการค้าและการเกษตร ขอพึ่งบุญบารมีพระแม่เจ้าจามเทวีคุ้มครองการจัดงานพระนางจามเทวีและงานฤดูหนาว ให้สำเร็จลุล่วงไปด้วยดี ขอให้งานสำเร็จสมดังใจ ขอพระภูบาลโปรดอวยชัยเทอญ

เมื่อกล่าวขอพรเสร็จ ลำดับต่อไปเป็นการพ้อนรำถวายพระนางจามเทวี ได้แก่ ฟ้อนเล็บ และฟ้อนยอง จากนักเรียนโรงเรียนเทศบาลประตูลี้ มีการเชิญเจ้าหน้าที่ราชการผู้ร่วมพิธี ถ่ายภาพร่วมกัน เสร็จพิธีบวงสรวงพระนางจามเทวีในช่วงเช้า งานเริ่มอีกครั้งเวลาประมาณ 16.00 มี กิจกรรมเดินขบวนแห่อัญเชิญเครื่องสักการะพระนางจามเทวีปฐมกษัตริย์แห่งนครหริภุญชัย และงาน ถุดูหนาวจังหวัดลำพูนประจำปี 2558 จัดขบวนโดยอิงข้อมูลตอนพระนางจามเทวีเสด็จครองเมือง หริภุญชัยตามตำนาน เรียบเรียงข้อมูลโดย ดร.เพ็ญสุภา สุขคตะใจอินทร์

การจัดรูปขบวนแห่อัญเชิญเครื่องสักการะพระนางจามเทวี ปฐมกษัตริย์แห่งนคร หริภุญชัย เป็นการจำลองขบวนแห่พระนางจามเทวีเสด็จมาปกครองเมืองหริภุญชัยขึ้นครั้งแรกตาม นโยบายของผู้ว่าราชการจังหวัดลำพูน คือ นายณรงค์ อ่อนสะอาด เพื่อแสดงถึงประเพณีวัฒนธรรม ของจังหวัดลำพูน ซึ่งเป็นเมืองทางประวัติศาสตร์มายาวนานนับพันปี ประกอบด้วยขบวนต่าง ๆ ดังนี้

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
CHULALONGKORN UNIVERSITY

แผนผังขบวนแห่อัญเชิญเครื่องราชสักการะพระนางจามเทวี

วันที่ 4 ธันวาคม 2558

รถนำขบวนสก. ลำพูน
รถประชาสัมพันธ์เทศบาลเมืองลำพูน
ป้ายประชาสัมพันธ์การจัดงาน
กังสดาล (แดง)
เสลี่ยงบุษบกพระแก้วขาว
เสลี่ยงหีบพระธรรม

ตุ๊กพระบฏ	ตุ๊กพระบฏ	ตุ๊กพระบฏ	ตุ๊กพระบฏ	ตุ๊กพระบฏ
ตุ๊กช่อข้าง	ตุ๊กช่อข้าง	ตุ๊กช่อข้าง	ตุ๊กช่อข้าง	ตุ๊กช่อข้าง
ขบวนจ้อง	ขบวนจ้อง	ขบวนจ้อง	ขบวนจ้อง	ขบวนจ้อง

ขบวนสมณชีพราหมณ์		
ขบวนกลองจุ่ม (เป็กลองชนะ)		
เสลี่ยงอัญเชิญพระนางจามเทวีเข้าเมือง		
ขบวนเครื่องสูงและเครื่องสักการะ		
ปิดป่าว	ข้าราชการ	ปิดป่าว
จามร	ข้าราชการ	จามร
บังสุรย์	ทหาร/นักรบ	บังสุรย์
บังแทรก	ทหาร/นักรบ	บังแทรก
บังวัน	ช่าง	บังวัน
ขบวนเครื่องสักการะ		
ต้นดอก/ต้นผึ้ง	หมากส้ม/หมากเบ็ง	ต้นเทียน
ต้นไม้เงิน/ต้นไม้คำ		
ขบวนเครื่องสักการะของ อบจ.		
เครื่องสักการะต่าง ๆ (ต้นดอก ต้นผึ้ง หมากส้ม หมากเบ็ง ต้นเทียน)		
เครื่องแห่พื้นเมือง (เป็พาทย์เมือง กลองชนิดต่าง ๆ)		
ขบวนคณะผู้ว่าราชการจังหวัด (ผู้ว่าฯ รองผู้ว่าฯ และหัวหน้าส่วนราชการต่าง ๆ)		
ขบวนผู้เข้าประกวดสาวงามลำพูน		
ขบวนเครื่องสักการะของแต่ละอำเภอ จำนวน 8 อำเภอ		
เครื่องสักการะต่าง ๆ (ต้นดอก ต้นผึ้ง หมากส้ม หมากเบ็ง ต้นเทียน)		
ป้ายอำเภอ จำนวน 8 อำเภอ		
เครื่องแห่พื้นเมือง (เป็พาทย์เมือง กลองชนิดต่าง ๆ)		
ขบวนนายอำเภอ หัวหน้าส่วนราชการ หัวหน้าหน่วยงาน ผู้บริหารท้องถิ่น		
ขบวนเครื่องสักการะของหน่วยงาน องค์กรภาคเอกชน สถานศึกษา		

ระหว่างเคลื่อนขบวนและระหว่างเคลื่อนขบวนจะมีพิธีกรบรรยายประวัติ พระนางจามเทวีอย่างละเอียดไปตลอดทางซึ่งมีเนื้อหาดังนี้

ประวัติพระนางจามเทวีเป็นผู้มีพระรูปโฉมงดงามเป็นเบญจกัลยาณี มีศิลปะและมีความสามารถ ทรงอยู่ในฐานะหม้ายเนื่องจากพระสวามีพระนามว่า เจ้าชายรามราช นักวิชาการเชื่อว่าเป็นเจ้าประเทศราชแห่งหนึ่งในเมืองรามัญ ต่างกับตำนานมุลศาสนาว่า กล่าวถึงคือเมืองรา หรือเมืองราม ได้มีศรัทธาบรรพชาเป็นเพศบรรพชิต พระเจ้าจักรพรรดิราชพระราบิดาทรงมีราชานุญาตให้พระนางจามเทวีซึ่งมีครรภ์ได้ 3 เดือน เดินทางไปปกครองเมืองทริภุญชัย ตามคำเชิญของสุกกทันตฤๅษี และวาสุเทพฤๅษี ผู้ส่งนายคะวะยะเป็นทูตมาเชิญ พระนางจามเทวีได้นำพระสงฆ์ สมณชีพรามณ์ พ่อค้าวาณิช ช่างต่าง ๆ อย่างละ 500 ประมาณกว่า 7,000 คน เดินทางโดยทางน้ำปิง(พิงค์) อย่างช้า ๆ ตั้งเมืองเผยแผ่พระพุทธศาสนาตลอดเส้นทาง ใช้เวลาเดินทาง 7 เดือน จึงเดินทางมาถึงเมืองทริภุญชัย เมื่อเสด็จมาถึงได้ 7 วันก็ประสูติพระโอรสฝาแฝดชื่อ มหันตยศ และอนันตยศ (ต่อมาครองราชย์มีชื่อว่าอินทวร)

เกี่ยวกับบันทึกเส้นทางเสด็จของพระนางจามเทวีนี้ มีความน่าสนใจเพราะเป็นคำอธิบายว่าพระนางจามเทวีเป็นผู้นำพระพุทธศาสนามาสถาปนา ณ ดินแดนภาคเหนืออย่างแท้จริง ทรงเดินทางพร้อมพระสงฆ์ผู้ทรงพระไตรปิฎกและช่างผู้มีฝีมือหลากหลายประเภทละ 500 คน จากเมืองละโว้สู่นครทริภุญชัย มีข้าราชการบริวารตามเสด็จจำนวนมาก รวมทั้งพระสงฆ์ พราหมณ์ ผู้เชี่ยวชาญในศิลปวิทยาต่าง ๆ ที่จะไปสร้างบ้านเมืองแห่งใหม่นั้นให้บริบูรณ์ยิ่งขึ้น หมู่คณะทั้งหลายนั้น ได้แก่ พระมหาเถระที่ทรงปิฎก หมู่ปะขาวที่ตั้งอยู่ในเบญจศีล บัณฑิต หมู่ช่างแกะสลัก ช่างแก้ว แหวน พ่อเลี้ยง แม่เลี้ยง หมู่หม้อโหรา หมอยา ช่างเงิน ช่างทอง ช่างเหล็ก ช่างเขียน หมู่ช่างทั้งหลายอย่างละ 500 คน

พระนางจามเทวีและข้าราชการบริวารทั้งหมดได้เดินทางโดยกระบวนเรือขึ้นไปตามลำน้ำม่งสู่ดินแดนนครทริภุญชัย และสิ่งสำคัญ 2 สิ่งซึ่งพระนางได้นำไปด้วย คือ พระแก้วขาว (เสด็จมณี) ซึ่งว่ากันว่าเป็นองค์เดียวกับที่ประดิษฐาน ณ วัดเชียงมั่น จังหวัดเชียงใหม่เวลานี้องค์หนึ่ง กับพระรอดหลวง (ลิกขิปปิฎมาคิลาดำ) ซึ่งประดิษฐานที่วัดมหาวัน จังหวัดลำพูน อีกองค์หนึ่ง เรียกว่าแม่พระรอด บางตำนานกล่าวไว้ว่า ระหว่างที่ยังมิได้เสด็จถึงนครทริภุญชัยนั้น พระนางได้ทรงศีลและฉลองพระองค์ขาวโดยตลอด เส้นทางที่เสด็จโดยชลมารคนั้นกินระยะเวลายาวนานกว่า 7 เดือน พระนางจามเทวีทรงมีพระดำริว่าแม้จะใกล้ขานเมืองทริภุญชัยแล้ว แต่ก็ควรจะหยุดพักกระบวนเรือและตั้งเมืองเล็กขึ้นบริเวณนอกเมืองเสียก่อน ไม่ควรรีบร้อนเข้าไปในเมือง จากนั้นทรงปรึกษากับข้าราชการบริวารทั้งหลายเพื่อกำหนดสถานที่ตั้งค่ายประทับแรม โหราจารย์ได้ถวายความเห็นให้ทรงเสด็จตามประเพณีที่มีมาแต่ก่อน จึงโปรดฯให้กระทำดังนี้ ปรากฏว่านายขมังธนูนำวคันครส่งลูกธนูไปทางทิศเหนือด้วยกำลังแรง ลูกธนูไปตกอยู่ ณ สถานที่แห่งหนึ่งเป็นชัยภูมิอันเหมาะสม พระสงฆ์

ทั้งหลายจึงถวายพระพรว่า พระนางควรจะหยั่งรากพระศาสนา ณ ที่นั้นเป็นเบื้องแรก พระนางจึงโปรดฯให้ก่อพระอารามขึ้น พร้อมด้วยพระมหาเจดีย์ยังจุดที่ลูกธนูตก และยังโปรดฯให้หล่อพระพุทธรูปเท่าพระองค์จริง บรรจุพระบรมธาตุประดิษฐานไว้ในพระอาราม นอกจากพระพุทธรูปซึ่งพระนางโปรดฯให้สร้างเท่าพระองค์สำหรับประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุนั้นแล้ว บรรดาเสนามหาอำมาตย์ที่ตามเสด็จเป็นต้นว่าพญาแสนเหล็ก และพญาบ่เพ็ก ก็โดยเสด็จพระราชกุศลสร้างพระพุทธรูปด้วยคนละองค์สององค์ พระพุทธรูปทั้งหลายจึงเกิดขึ้นเป็นครั้งแรกในเมืองเหนือตั้งแต่นั้น พระนางจามเทวีจึงทรงสถาปนาเมืองเล็กนั้น ประกอบด้วยพระราชนิเวศน์เรือนหลวงสำหรับเสด็จประทับรวมทั้งที่พักคนะผู้ติดตามทั้งหมด พระนางและปวงเสนาประชาราษฎร์ที่ตามเสด็จต่างอาศัยอยู่ในเมืองเล็กนั้นด้วยความสุขสบาย สถานที่ดังกล่าวได้ชื่อว่ารามยคาม และคนทั้งหลายเรียกกันสืบมาว่าบ้านละม้าย

จากนั้นท่านสุทนต์ฤๅษี และนายควิยะได้เดินทางล่องหน้าต่อไปยังเมืองนครทริภุญชัยเพื่อแจ้งข่าวการเสด็จมาถึง ท่านสุทนต์ฤๅษีรวมทั้งไพร่บ้านพลเมืองทั้งหลายพอทราบข่าวก็พากันตกแต่งพลับพลารับเสด็จไว้ทางทิศตะวันออก ซึ่งสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงเคยเสด็จประทับตรัสพุทธพยากรณ์มาแต่ก่อน และสองข้างถนนที่จะเสด็จพระดำเนินด้วยราชวัตรฉัตรธงบุปผชาติ ต่าง ๆ จากนั้นท่านสุทนต์ฤๅษีจึงนำชาวเมืองเชิญเครื่องบูชาสักการะอย่างเต็มอัตราไปเฝ้าเตรียมรับเสด็จตั้งแต่ชานเมืองด้วยความปิติอย่างยิ่ง ไม่ช้าขบวนเสด็จของพระนางจามเทวีก็มาถึงโดยสถลมารค พระนางเมื่อทอดพระเนตรเห็นท่านสุทนต์ฤๅษีซึ่งเปรียบเสมือนบิดาก็ตื่นตื่นพระทัยเสด็จออกจากราชยานมากกราบ พระฤๅษีทั้งสองได้กราบบังคมทูลขอให้พระนางสละเพศนักพรตกลับเป็นกษัตริย์และขอให้ทรงเสวยราชย์ยังพระนครแห่งนี้ จากนั้นจึงแห่แหนพระนางไปยังพลับพลา ที่นั่นได้มีพระราชพิธีราชาภิเษก ท่านสุทนต์ฤๅษีกราบบังคมทูลเชิญพระนางเสด็จขึ้นประทับบนกองสุวรรณอาสน์เพื่อทรงสรองน้ำพระมูรธาภิเษกและวันที่เสด็จขึ้นเสวยสิริราชสมบัตินั้น ตรงกับวันขึ้น 2 ค่ำเดือน 7 ปีมะเมีย พุทธศักราช 1202 พระชนมายุได้ 26 พรรษา ปราบกฎพระนามเมื่อทรงรับการราชาภิเษกในพระสุพรรณบัฏว่า พระนางเจ้าจามเทวี บรมราชชนารี ศรีสุริยวงศ์ องค์บดินทร์ ปิ่นธานีทริภุญชัย เมื่อขึ้นครองราชย์แล้ว 7 วัน พระครุภักได้ครบทศมาส พระนางจามเทวีจึงมีประสูติกาลพระโอรส 2 พระองค์ ในวันเพ็ญเดือน 3 ราชกุมารทั้งคู่ทรงศิริลักษณ์งามละม้ายกัน เป็นที่ปิติยินดีไปทั้งพระนคร พระนางได้พระราชทานนามพระเชษฐาว่า พระมหันตยศ และพระอนุชาว่า พระอนันตยศ

พระนางจามเทวีทรงสถาปนาความรุ่งเรืองแก่นครทริภุญชัยของพระนางมากขึ้นไปอีก จนเป็นนครในอุดมคติที่มนุษย์ทั้งหลายใฝ่ฝันอย่างแท้จริง โดยตำนานนั้นกล่าวว่าอาณาจักรประชาราษฎร์เป็นสุขสมบูรณ์ด้วยทรัพย์สมบัติโดยถ้วนหน้า เฉพาะบ้านใหญ่นั้นมีจำนวนถึง 4,000 บ้าน บ้านน้อยอีกเป็นอันมาก มีไร่นาเรียกสวนบริบูรณ์ และพลกนิกรต่างมีใจศรัทธาสร้างวัดขึ้นเป็นจำนวนถึง 2000 แห่งสำหรับถวายพระสงฆ์ผู้ทรงพระไตรปิฎกมาจากละโว้ 500 รูป แยกย้าย

ผลัดเปลี่ยนกันสั่งสอนเผยแผ่พระศาสนา วัดทั้ง 200 แห่งนั้นต่อมาก็มีภิกษุจำพรรษาเต็มพระอาราม
 ทุกแห่ง ยิ่งไปกว่านั้นพระนางยังโปรดฯ ให้เฟ้นหาบัณฑิตที่ชำนาญการสวดพระธรรมอีก 500 คน
 สำหรับช่วยสวดพระธรรมในวัดทั้ง 2,000 แห่งนั้นด้วย บรรดาผู้คนที่ตามเสด็จพระนางจามเทวีมาแต่
 กรุงละโว้นั้น พระนางก็โปรดฯ ให้ไปตั้งบ้านเรือนอยู่กันทางทิศตะวันออกของพระนคร ขวามิคสังคร
 เดิมอยู่ที่ทิศตะวันตก พวกที่รอดตายมาจากรมยนครอยู่ที่คิไตและตระกูลที่เกิดจากรอยเท้าสัตว์นั้นก็อยู่
 ภายในเมือง ต่อมาทรงได้เสวตโอยราเป็นคูบารมีสี่กายเผือกดั่งเงินยวง เรียกว่า ผู้ก้ำงาเขียว หรือ บู้ก้ำ
 งาเนียม (ช้างเผือกสีขาวดุจเงินเสียง มีงาเนียมหรืองาดำ) จากเชิงคอย่างสลง (อ่างสรง) ในเขาหลวง
 เมืองเชียงดาว ปัจจุบันอยู่เขตจังหวัดเชียงใหม่ เมื่อพระโอรสมีพระชนม์ 7 พรรษา พระนางจามเทวีได้
 สละราชสมบัติอภิเษกให้มหันตยศ ครองเมืองหริภุญชัย ส่วนอนันตยศพระนางจามเทวีได้นำผู้คน
 พลเมืองไปตั้งเมืองเขลางค์นครหรือลำปางในปัจจุบัน นับเป็นการขยายอาณาจักรและพุทธจักร ให้
 กว้างไกลออกไป ส่วนพระนางได้นุ่งขาวห่มขาว สมทานเบญจศีล จนถึงวันสิ้นพระชนม์ ตั้งตำนานมูล
 ศาสนาได้กล่าวว่าพระนางทรงสมทานเบญจศีลอยู่ทุกวันมิได้ขาดในอุดมการณ์ทางด้านศาสนา ทรง
 เป็นแบบอย่างที่ดีในการปฏิบัติธรรมให้เสนาอำมาตย์ราชมนตรีและประชาชนถือปฏิบัติ ที่สำคัญยิ่ง
 ทรงเป็นผู้อุปถัมภ์พระพุทธรูปศาสนาให้รุ่งเรืองวัฒนาสืบมาจนถึงปัจจุบันนี้ และได้ทรงสร้างจตุรพุทธ
 ปรากฏเป็นพระอารามประจำจตุรทิศแห่งพระนคร เพื่อเป็นพุทธปรากฏปกป้องคุ้มครองพระนครให้
 พัฒนาสภาพปราศจากภัยพิบัติต่างๆ ประชาชนทั่วไปเรียกว่า วัดสี่มุมเมือง พระนางจามเทวีได้ทรงใช้
 ฤกษ์โอบายที่หลากหลายรูปแบบในการต่อสู้และชกแจงพวกลัวะให้หันมานับถือศาสนาพุทธโดยเฉพาะ
 อย่างยิ่งการต่อสู้กับหัวหน้าเผ่าลัวะ ขุนหลวงวิรังคะด้วยอิทธิฤทธิ์ของช้างผู้ก้ำงาเขียวได้ขับไล่
 เข้าศึกลัวะหนีกระจัดกระจายไปอยู่ตามป่าเขา นอกจากนี้ทรงใช้ฤกษ์โอบายในการผสมกลมกลืนชาติ
 พันธุ์กับท้องถิ่นได้อย่างเหมาะสม โดยการให้พระราชโอรสทั้งสองพระองค์อภิเษกสมรสกับธิดาสองคน
 ของพญามลิกษะและได้สู่ขอธิดาสองคนของนายคะวะยะให้กับพระราชโอรสด้วย ถือได้ว่าทำให้ชน
 ชาวละโว้และชนพื้นเมืองอยู่กันอย่างร่มเย็นเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันและสามารถเผยแผ่รุดมการณ์
 ทางศาสนาเข้าสู่ชนพื้นเมืองได้อย่างรวดเร็ว และได้ใช้ฤกษ์โอบายทางสันติธรรมและเมตตาธรรมเข้า
 ต่อสู้จนชนะที่สุด โดยมีบางส่วนได้เข้ามาสวามิภักดิ์ หันมาเลื่อมใสศรัทธาในพระบวรพุทธศาสนา ทำ
 ให้มีการผสมกลมกลืนทางชาติพันธุ์ สังคมเกิดความสงบสุขและพุทธศาสนาเจริญอย่างมั่นคงใน
 อาณาจักรหริภุญชัยตั้งแต่บัดนั้นเป็นต้นมา ในบั้นปลายแห่งพระชนม์ชีพของพระนางจามเทวี ภายหลัง
 จากที่ได้ทรงคืนราชสมบัติให้แก่พระเจ้ามหันตยศ พระราชโอรส ขณะพระชนมายุได้ 60 พรรษา ได้
 ทรงสละเพศเป็นชีฟ้าขาว ทรงสวรรคต สิริพระชนมายุได้ 98 (บ้างว่า 92) พรรษา

จากข้อมูลที่พิธีกรบรรยายระหว่างเดินขบวน จะเห็นได้ว่ามาจากตำนาน **มูลศาสตร์และตำนานจามเทวีวงศ์** อีกทั้งเนื้อหาที่มีการเน้นย้ำเกี่ยวกับพระราชกรณียกิจของพระนางจามเทวีที่สร้างความเจริญให้ศรีอยุธยาหรือจังหวัดลำพูนในปัจจุบัน ส่งผลให้จังหวัดลำพูนเป็นจังหวัดที่มีทุนทางวัฒนธรรมมากจังหวัดหนึ่งในล้านนา

เวลาประมาณ 16.30 น. ขบวนต่าง ๆ เริ่มเดินทางออกจากประตูท่านางไปยังอนุสาวรีย์พระนางจามเทวี ซึ่งเป็นการจำลองเหตุการณ์ในตำนานที่กล่าวถึงที่มาของชื่อ ท่านาง ว่าเป็นการทำน้ำที่พระนางจามเทวีเสด็จขึ้นจากเรือเสด็จเพื่อเข้าเมืองศรีอยุธยาเป็นครั้งแรก ต่อมาจึงเรียกทำน้ำนั้นว่า ประตูท่านาง ต่อจากนั้นเวลา 17.00 น. เมื่อขบวนมาถึงลานอนุสาวรีย์พระนางจามเทวีช่างพ่อนได้รำถวายพระนางจามเทวีเพื่อเป็นการเปิดงานถวายเครื่องสักการะพระนางจามเทวี ลำดับต่อไปเป็นพิธีการถวายเครื่องสักการะที่อยู่ในขบวนแห่ของอำเภอต่าง ๆ ขึ้นมาถวายพระนางจามเทวีแต่ละอำเภอจนครบ 8 อำเภอ หลังจากนั้น ผู้ว่าราชการจังหวัด กล่าวสดุดีพระนางจามเทวี ความว่า

“ข้าพระพุทธเจ้า นายณรงค์ อ่อนสอาด ผู้ว่าราชการจังหวัดลำพูน พร้อมด้วยข้าราชการ พนักงาน พ่อค้า ประชาชนที่มาประชุมกันอยู่ ณ มณฑลพิธีแห่งนี้ ขอน้อมรำลึกถึงอดีตพระมหากษัตริยาธิราช ผู้ทรงพระนามว่าพระนางจามเทวี ผู้ทรงปกครองราชอาณาจักรศรีอยุธยา ด้วยความสงบร่มเย็น อาณาประชาราษฎร์มีความสุขรุ่งเรืองไปบุปผ์ จึงใคร่ขอกล่าวสดุดีพระนางจามเทวีดังนี้

จำเดิม ตั้งแต่เมื่อประมาณพุทธศักราช 1189 พระสุเทพฤๅษีหรือฤๅษีวาสุเทพ ได้รวบรวมผู้คนซึ่งเดือดร้อน และหลบหนีการปกครองของกษัตริย์ที่มีได้ตั้งอยู่ในทศพิธราชธรรมมาสร้างเมืองขึ้นใหม่คือ เมืองศรีอยุธยาหรือเมืองลำพูน เมื่อสร้างเสร็จแล้วยังหาผู้ที่เหมาะสมควรที่จะเป็นกษัตริย์ครองเมืองมิได้ จึงปรึกษากับพระสุกกทันตฤๅษีแห่งเมืองละโว้ เพื่อเสาะหาผู้ที่มีความสามารถ มีคุณธรรมอันดีมาเป็นผู้ปกครอง และทราบข่าวพระเจ้าลพบุรีราชกษัตริย์เมืองละโว้ มีพระธิดาองค์หนึ่งพระนามว่าพระนางจามเทวีผู้มีพระสิริโฉมงดงาม และเป็นผู้ที่พร่างพร้อมไปด้วยคุณธรรม หาผู้ใดเสมอเหมือนมิได้ ท่านฤๅษีทั้งสองจึงได้กราบทูลพระเจ้ากรุงละโว้ เพื่อขอให้ส่งพระนางจามเทวีมาเป็นกษัตริย์ผู้ครองนครศรีอยุธยา พระเจ้ากรุงละโว้จึงประทานอนุญาตตามความประสงค์

เมื่อคราวเสด็จฯ ขึ้นมาครองเมืองศรีอยุธยาทางชลมารคพระนางจามเทวีได้อาราธนาพระสงฆ์ ผู้ทรงคุณความรู้ทางศาสนา พราหมณ์ โหราจารย์ ราชบัณฑิต แพทย์ เครษณู และพวกช่างต่าง ๆ อย่างละ 500 คน ร่วมเดินทางมาด้วย ในระหว่างที่เป็นกษัตริย์ปกครองเมืองลำพูนอยู่นั้นพระนางจามเทวีได้ทะนุบำรุงบ้านเมืองให้เจริญรุ่งเรืองเป็นอเนกประการ เช่น ได้ริเริ่มการพัฒนาแก้ไขปัญหาอาชีพได้ส่งเสริมให้ขุดบ่อน้ำไว้ ทุกหมู่บ้าน ส่งเสริมศาสนา สร้างวัดวาอารามไว้มากมาย ซึ่งบางวัดยังเหลือตกทอดมาจนถึงปัจจุบันนานนับพันกว่าปี เช่น วัดช้างร้อง วัดสังฆาราม วัดช้างสี

วัดกุหลาบแก้ว วัดมหาวัน เป็นต้น อีกทั้งได้มีการส่งเสริมศิลปะการช่างการฝีมือ การอาชีพจนปรากฏเมือง
หริภุญชัย มีความอุดมสมบูรณ์เป็นศูนย์กลางการค้า การกสิกรรม และเจริญรุ่งเรืองต่อมาอีกหลาย
ร้อยปี

ในระหว่างทรงพระชนม์ชีพ ทรงตั้งอยู่ในทศพิธราชธรรม ทรงถืออุโบสถศีลตลอด
ชีวิต ยึดมั่นในสมถวิปัสสนากรรมฐาน เป็นที่เคารพของพสกนิกร สมณชีพราหมณ์ เมื่อสวรรคตแล้ว
ด้วยคุณงามความดีทั้งปวงของพระองค์ท่านพสกนิกร สมณชีพราหมณ์ ยังได้สร้างสุวรรณจังโกฏเจดีย์
ที่วัดจามเทวีประดิษฐานพระบรมอัฐิไว้ให้อนุชนรุ่นหลังได้เคารพสักการะสืบไป และในกาลต่อมาได้
สร้างอนุสาวรีย์พระนางจามเทวีมาประดิษฐานไว้ ณ ที่แห่งนี้ให้เป็นที่ปรากฏเตือนความทรงจำรำลึก
พระนางอย่างไม่รู้ลืม พระราชกรณียกิจของพระองค์ดังกล่าวมาแล้วนั้น ได้ตราตรึงอยู่ในดวงใจของ
เหล่าข้าพระพุทธเจ้าทั้งหลาย จวบจนปัจจุบัน เนื่องในโอกาสนี้ข้าพระพุทธเจ้าทั้งหลาย ผู้มาชุมนุม
ณ มณฑลพิธีแห่งนี้จึงได้พร้อมกัน นำเครื่องสักการะมากมายมาถวาย เพื่อรำลึกถึงพระมหากษัตริย์คุณ
แห่งพระองค์ที่ทรงมีต่อเมืองหริภุญชัย ขอดวงพระวิญญาณของพระองค์ จงเสวยสวรรค์สุขใน
ลัมปรายภพยิ่ง ๆ ขึ้นไปเทอญ”

หลังจากนั้นผู้ว่าราชการจังหวัด กล่าวนำว่าคาถาบูชาพระนางจามเทวี เมื่อกว่า
เสร็จ คณะนางรำออกมาพ้องเทิดขวัญพระนางจามเทวี บริเวณหน้าพระรูปพระนางจามเทวี ต่อมา
เวลาประมาณ 17.50 น. เคลื่อนขบวนต่าง ๆ ไปยังสนามกีฬาจังหวัดลำพูนเพื่อเปิดงานพระนาง
จามเทวีและงานฤดูหนาวอย่างเป็นทางการที่สนามกีฬาจังหวัดลำพูน ซึ่งเป็นสถานที่หลักในการจัด
กิจกรรมพระนางจามเทวีและงานฤดูหนาว มีการออกร้านขายของจำนวนมาก มีเวทีประกวดสาวงาม
ลำพูนและมีซุ้มสอยดาวของกาชาดจังหวัดลำพูน นอกจากนี้ยังเป็นสถานที่จัดนิทรรศการของดีเมือง
ลำพูนอีกด้วย

เมื่อขบวนต่าง ๆ มาถึง มีการตีกองสะบัดชัยเพื่อความเป็นสิริมงคล และมีการ
แสดงเชิดชุด “นพเกศไหว้สามิ่งฟ้าจามเทวีวงศ์” ซึ่งเป็นการแสดงที่จำลองเหตุการณ์ตอนหนึ่งใน
ตำนานที่พระนางจามเทวีเดินทางจากเมืองละโว้มาสู่เมืองหริภุญชัย เมื่อการแสดงจบ ผู้ว่าราชการ
จังหวัดกล่าวเปิดงาน ผู้เข้าประกวดนางสาวลำพูนเดินออกมาที่หน้าเวที ถือเป็นการเปิดงานพระนาง
จามเทวีและงานฤดูหนาว

กิจกรรมที่น่าสนใจอีกอย่างหนึ่งก็คือ นิทรรศการของดีเมืองลำพูน ซึ่งเป็น
นิทรรศการที่มีเนื้อหาเทิดพระเกียรติพระนางจามเทวี ในชื่อชุด “เฉลิมขวัญพระนางจามเทวี” เนื้อหา
ในนิทรรศการได้อ้างอิงตำนานหลายสำนวน เช่น ตำนานจามเทวีวงศ์ ตำนานมูลศาสนา และตำนาน
สำนวนพื้นบ้าน (ที่มีเนื้อหากว่าถึงพระนางจามเทวีร่วมกับเจ้าชายกรุงโกสัมพี)

เนื้อหาในนิทรรศการสรุปได้ว่า หลังจากที่พระฤๅษีสร้างเมืองได้ทูลเทิขญพระนางจามเทวี พระนางจามเทวีเดินทางมาปกครองเมืองหริภุญชัย ประสูติพระโอรสแฝด และในช่วงนั้น ปลายพระนางจามเทวีครองเพศบรรพชิต ระหว่างที่ปกครองหริภุญชัย พระนางได้นำความเจริญมาสู่หริภุญชัย ไม่ว่าจะเป็นด้านศาสนา และการปกครอง

นอกจากนี้ ผู้วิจัยได้เก็บข้อมูลภาคสนามงานพระนางจามเทวีและงานฤดูหนาวใน พ.ศ. 2559 พบว่ามีกิจกรรมหนึ่งที่น่าสนใจ ซึ่งจัดเป็นครั้งแรก คือ งานพระแม่้งเมือง โดยเป็นงานย่อยที่แทรกอยู่ในงานพระนางจามเทวีและงานฤดูหนาว ทดแทนกิจกรรมการเดินขบวนแห่เครื่องราชสักการะถวายพระนางจามเทวีที่จัดขึ้นใน พ.ศ. 2558 จากการสัมภาษณ์เจ้าหน้าที่องค์การบริหารส่วนจังหวัดได้ให้ข้อมูลว่า คาดว่าจะจัด งานพระแม่้งเมือง แทน การเดินขบวนแห่ที่จัดขึ้นใน พ.ศ. 2558 เป็นประจำตอเนื่องทุกปีนับตั้งแต พ.ศ. 2559 เป็นต้นไป (พัชรา พรหมนา. เจ้าหน้าที่องค์การบริหารส่วนจังหวัดลำพูน, สัมภาษณ์, 24 พฤศจิกายน, 2559.)

งานพระแม่้งเมือง จัดขึ้นในวันที่ 7 - 8 ธันวาคม 2559 มีวัตถุประสงค์เพื่อเป็นการเทิดพระเกียรติและแสดงความกตัญญู รำลึกถึงพระมหากรุณาธิคุณของพระนางจามเทวี ปฐมกษัตริย์ของนครหริภุญชัย ที่ทรงทำนุบำรุงพระพุทธศาสนาให้เจริญรุ่งเรือง ประชาชนอยู่อย่างร่มเย็นเป็นสุขมาจนถึงทุกวันนี้ สร้างขึ้นจากตำนานที่กล่าวไว้ว่า พระนางจามเทวีได้เสด็จขึ้นนั่งเมืองได้ 7 วัน ก็ประสูติพระโอรสแฝดในวันเพ็ญเดือน 3 โดยพระนางจามเทวีเดินทางมาพร้อมกับข้าราชการตามเสด็จ รวมทั้งพระสงฆ์ พราหมณ์ ผู้เชี่ยวชาญในศิลปวิทยาต่าง ๆ จำนวน 7,500 คน

สำหรับปีนี้ ซึ่งตรงกับวันที่ 14 ธันวาคม 2559 ทางคณะผู้จัดงานได้นับถอยหลัง 7 วัน เพื่อให้วันเวลาสอดคล้องกับวันที่ระบุในตำนาน ซึ่งคือวันขึ้น 8 ค่ำเดือน 3 ตรงกับวันที่ 7 ธันวาคม 2559 ทางคณะผู้จัดงานจึงได้เลือกวัน 7 ธันวาคม 2559 เป็นวันคล้ายวันที่พระนางจามเทวีเสด็จขึ้นนั่งเมืองหรือขึ้นครองเมือง

ผู้มีส่วนร่วมในการสร้าง งานพระแม่้งเมือง ได้แก่ องค์การบริหารส่วนจังหวัดลำพูน คณะสงฆ์จังหวัดลำพูน สภาวัฒนธรรมจังหวัดลำพูน องค์การปกครองส่วนท้องถิ่นและสถานศึกษาจังหวัดลำพูน ผู้ที่มาร่วมงานส่วนใหญ่เป็นผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับงาน ได้แก่ ข้าราชการจังหวัดลำพูน คณะนางรำช่างฟ้อน ซึ่งเป็นประชาชนในจังหวัดลำพูนจำนวน 2,795 คน นอกจากนั้น มีนักท่องเที่ยวมาชมพิธีฟ้อนถวายพระนางจามเทวีมีทั้งชาวไทยและชาวต่างชาติประมาณกว่า 200 คน บริเวณอนุสาวรีย์พระนางจามเทวีและบริเวณท้องถนนที่มีขบวนฟ้อนอยู่

บรรยากาศภายในงาน บริเวณอนุสาวรีย์พระนางจามเทวี มีเขตราชวัตรเพื่อแสดงขอบเขตพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์รอบรูปเคารพพระนางจามเทวี ภายในเขตราชวัตรมีเครื่องบวงสรวงแบบล้านนา ด้านหลังรูปเคารพพระนางจามเทวี มีการสร้างซุ้มจำนวน 6 ซุ้ม สำหรับไว้ของสักการะพระนางจามเทวีที่หน่วยงานราชการหน่วยต่าง ๆ ในจังหวัดลำพูนนำมาถวาย

ก่อนที่งานจะเริ่มอย่างเป็นทางการ มีเจ้าหน้าที่จากองค์การบริหารส่วนตำบลพื้นที่ต่าง ๆ ขึ้นมาถวายเครื่องสักการะพระนางจามเทวี ส่วนใหญ่เป็นพานหมาก พานดอกไม้ นอกจากนี้พิธีกรได้กล่าวถึงตำนานพระนางจามเทวีอย่างสั้น ๆ เนื้อหากล่าวถึงตอนที่พระนางจามเทวีเดินทางมาถึงทริภุชชัย (ลำพูน) พร้อมด้วยบริวารได้ 7 วัน ก็ให้กำเนิดพระโอรสแฝด

งานพระแม่แห่งเมือง เริ่มอย่างเป็นทางการ เวลาประมาณ 15.29 น. ประธานในพิธีคือผู้ว่าราชการจังหวัดเดินทางมาถึง มีคณะช่างฟ้อนออกมาฟ้อนในชื่อชุด ฟ้อนบารมีจามเทวีวงค์ โดยนักเรียนโรงเรียนแม่ทาวิทยาคมเพื่อบวงสรวงพระนางจามเทวีและเป็นสัญลักษณ์ของการเปิดงานอย่างเป็นทางการ หลังจากนั้นพิธีกรกล่าววัตถุประสงค์ของการจัดงานพร้อมทั้งเชิญผู้ว่าราชการจังหวัดจตุรบุษยาภิบาลพระรัตนตรัยและวางเครื่องสักการะที่รูปเคารพพระนางจามเทวี จากนั้นเจ้าอาวาสวัดพระธาตุทริภุชชัยกล่าวคำบวงสรวงพระนางจามเทวี เป็นทำนองพื้นบ้านล้านนา (คำว้อย) มีเนื้อหาสรุปได้ว่า พระนางจามเทวีเป็นกษัตริย์ที่มีบุญญาบารมี การที่พระนางจามเทวีนำพระพุทธศาสนามาเผยแผ่ที่ทริภุชชัยทำให้ลำพูนในปัจจุบันเป็นเมืองแห่งบุญ มีคุณพระพุทธรูปคุณพระสงฆ์ส่งเสริมเมือง ทำให้จังหวัดลำพูนรุ่งเรืองมาจนถึงปัจจุบัน

เมื่อเจ้าอาวาสกล่าวจบ ผู้ประกอบพิธีบวงสรวงพระนางจามเทวีได้เดินเข้ามายังอนุสาวรีย์พระนางจามเทวีพร้อมกับกล่าวคำบูชาพระและสวดเจริญเทวดา ซึ่งมีเนื้อหาคำบวงสรวงเช่นเดียวกับงานบวงสรวงพระนางจามเทวีในงานพระนางจามเทวีและงานฤดูหนาวดังที่ได้กล่าวไปแล้วข้างต้น

เมื่อเสร็จสิ้นพิธีบวงสรวงพระนางจามเทวีแล้ว ลำดับต่อไปเป็นพิธีทางศาสนา พิธีกรได้เชิญผู้ว่าราชการจังหวัดและหัวหน้าส่วนราชการชายจำนวน 7 ท่าน เพื่อจุดเทียนบูชาเครื่องสัตถภัณฑ์ บูชาพระรัตนตรัย หลังจากนั้นพิธีกรกล่าวเชิญหัวหน้าส่วนราชการหญิงจำนวน 7 ท่าน ถวายมาลัยข้อพระกรแด่พระนางจามเทวี

ลำดับต่อไปเป็นพิธีทางศาสนา ได้แก่ พระสงฆ์เจริญพุทธมนต์ พิธีสุมาครวัทาน โดยให้ผู้เข้าประกวดนางสาวลำพูนและข้าราชการหญิงแต่งกายนุ่งขาวห่มขาวถวายเครื่องไทยทานที่จัดแบบล้านนา ที่เรียกว่า “กวยสังข์” ถวายแด่พระสงฆ์ ระหว่างถวายเครื่องไทยทานแด่พระสงฆ์ ผู้ประกอบพิธีกล่าวอุทิศบุญกุศลให้พระนางจามเทวี เจ้าพ่อเตโคอารักษ์เมืองลำพูน ช่างปู่กำงาเขียว หลังจากนั้น คณะสงฆ์สวดอำนวยการ และเดินทางกลับ

เวลาประมาณ 17.00 น. หลังจากเสร็จสิ้นพิธีทางศาสนา เป็นพิธีรำฟ้อนหมู่ถวายพระนางจามเทวี ประกอบด้วยฟ้อนเจิงและฟ้อนเล็บ จำนวนทั้งสิ้น 2,795 คน ช่างฟ้อนเหล่านี้ได้แก่เจ้าหน้าที่หน่วยงานราชการต่าง ๆ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น กลุ่มสตรีแม่บ้าน กลุ่มผู้สูงอายุและกลุ่มนักเรียนในจังหวัดลำพูน โดยจะตั้งขบวนฟ้อนที่บริเวณอนุสาวรีย์พระนางจามเทวีซึ่งเหล่านางรำจะเป็นเจ้าหน้าที่ข้าราชการจังหวัดลำพูนเท่านั้น ส่วนช่างฟ้อนที่มาจากกลุ่มอื่น ๆ จะตั้งขบวนรำ

บริเวณถนนสายสำคัญ ๆ ในจังหวัดลำพูน ได้แก่ ถนนบริเวณหน้าลานอนุสาวรีย์พระนางจามเทวี เชื่อมต่อถนนอินทวยศถึงหน้าศาลากลางจังหวัดลำพูน

ก่อนการพ้องทั้งสองชุดจะเริ่มขึ้น ผู้ประกอบพิธีคือ พงษ์เทพ มั่นตรง กล่าวนำ ถวายสาธุโองกาสะแต่พระนางจามเทวีทั้งสองครั้ง ความว่า ข้าแต่พระแม่เจ้าจามเทวี ปฐมกษัตริย์แห่ง เวียงละปุน บัดนี้เป็นกาลอันดี เป็นวันที่ผู้ช้าน้อยใหญ่อัญเชิญพระแม่มาเสด็จนั่งดู ผู้ช้าน้อมใจถวาย พระแม่ด้วยเกล้าสำนึกในพระมหากรุณาธิคุณ ขอพระแม่เจ้าโปรดได้รับยังการพ้องครั้งนี้ ผู้ช้ำทั้งหลาย ขอไหว้สาพระแม่เจ้าขอให้พระแม่เจ้าช่วยดลบันดาลให้พวกข้าทั้งหลายไร้โรคภัย อยู่ดีมีสุข มีความ เจริญยาวนานเทอญ

หลังจากการพ้องเจิงและพ้องเล็บเสร็จสิ้น ลำดับต่อไปเป็นการแสดงพ้องถวาย ชุด ลวประสู์หริภุญชัยนครา และ บารมีจามเทวีวงศ์ โดยเด็กนักเรียนในจังหวัดลำพูน เมื่อการแสดง ทั้งหมดเสร็จสิ้นลง เหล่าคณะช่างพ้อง ทอยยขึ้นไปไหว้พระนางจามเทวีและร่วมกันถ่ายภาพ เสร็จพิธี ประมาณ 19.30 น. ส่วนงานวันที่ 8 ธันวาคม พิธีเริ่ม 7.00 น. เป็นพิธีตักบาตรพระสงฆ์บริเวณหน้า อนุสาวรีย์พระนางจามเทวีจำนวน 130 รูป

ภาพที่ 49 เหล่าข้าราชการจังหวัดลำพูนพ้องเล็บบวงสรวงพระนางจามเทวี

ประเด็นที่น่าสนใจเกี่ยวกับการจัด งานพระแม่นั่งเมือง ก็คือ พิธีที่เกี่ยวกับรำลึก ถึงพระนางจามเทวีตอนขึ้นครองเมืองหริภุญชัยหรือ ที่เรียกว่า การสถาปนาพระนางจามเทวีขึ้น ครองราชย์เป็นกษัตริย์ของหริภุญชัยนี้ เป็นพิธีที่มีมาก่อนอยู่แล้วในจังหวัดลำพูน ผู้ประกอบพิธีคือ ชุมชนศรีบุญเรือง ซึ่งจะจัดพิธีทำบุญบำเพ็ญกุศลถวายแต่พระนางจามเทวีทุกวันขึ้น 8 ค่ำเดือน 3 เป็นประจำทุกปี โดยจะประกอบพิธีทางศาสนาที่ศาลพระนางจามเทวีด้านหลังศาลากลางจังหวัด ลำพูน พิธีดังกล่าวเริ่มจัดครั้งแรกในพ.ศ. 2545 เนื่องจากเป็นปีที่ประดิษฐานรูปเคารพพระนาง

จามเทวีที่บริเวณศาลากลางจังหวัดลำพูน (เกษรา ลังกาพินธุ์. กรรมการจัดงานพระแม่ นั่งเมือง ชุมชน ศรีบุญเรือง, **สัมภาษณ์**, 29 พฤศจิกายน 2557)

การที่ทางภาครัฐของจังหวัดจัดงานทับซ้อนกับงานของชุมชน ซึ่งจัดขึ้นเพื่อ บวงสรวงพระนางจามเทวีเนื่องในวันขึ้นครองราชย์ของพระนางจามเทวีเหมือนกัน ทำให้บทบาทของ ชุมชนศรีบุญเรือง ซึ่งเป็นชุมชนเดียวเท่านั้นที่จัดงานเพื่อระลึกถึงพระนางจามเทวีเนื่องในโอกาสขึ้น ครองราชย์เป็นกษัตริย์ของจังหวัดลำพูนในปัจจุบันถูกลดความสำคัญลง สะท้อนให้เห็นอำนาจของ ภาครัฐที่มีอำนาจช่วงชิงบทบาทในการเป็นเจ้าของวัฒนธรรมจากชุมชน

จากกิจกรรมภายในงานจะเห็นได้ว่า *งานพระนางจามเทวีและงานฤดูหนาว จังหวัดลำพูน* เป็น *ประเพณีที่ประดิษฐ์ขึ้นเพื่อการท่องเที่ยวโดยเฉพาะ* อย่างไรก็ตาม งานดังกล่าว ยังคงตั้งอยู่บนพื้นฐานในเรื่องของความเชื่ออำนาจเหนือธรรมชาติ เห็นได้จากการจัดให้มีพิธีบวงสรวง พระนางจามเทวีและการถวายมาลัยขอพระกร ทั้งนี้เพื่อขออำนาจพระนางจามเทวีดลบันดาลให้งาน ฤดูหนาวจังหวัดลำพูนดำเนินไปอย่างราบรื่น

ภาพที่ 50 งานพระนางจามเทวีและงานฤดูหนาว จังหวัดลำพูน

ผู้วิจัยตั้งข้อสังเกตว่า *งานพระนางจามเทวีและงานฤดูหนาว* พบว่า พิธีบวงสรวง พระนางจามเทวีในช่วงเช้าและพิธีถวายเครื่องสักการะพระนางจามเทวี ก่อนมีพิธีเปิดอย่างเป็นทางการที่สนามกีฬา มีบทบาทในการสร้างความเป็นสิริมงคลให้กับงานเพื่อให้งานสำเร็จลุล่วงไปได้ ด้วยดี ในขณะที่พื้นที่อื่น ๆ สร้างพิธีบวงสรวงเพื่อแสดงความกตัญญูกตเวทิต่อพระนางจามเทวีที่ได้ สร้างคุณูปการให้กับชุมชนของตน

ลักษณะสำคัญอีกประการหนึ่งก็คือ การแสดงภาพจำลองเหตุการณ์ในตำนานตอนที่พระนางจามเทวีกำลังเข้าเมืองหริภุญชัย คือ บริเวณประตูท่านางในปัจจุบัน และการอ่านประวัติของพระนางจามเทวีในขณะเคลื่อนขบวน การผลิตซ้ำตำนานพระนางจามเทวีในลักษณะดังกล่าวทำให้ตำนานพระนางจามเทวีเป็นรูปธรรมมากยิ่งขึ้น เป็นอีกหนึ่งวิธีในการเผยแพร่ตำนานพระนางจามเทวีให้กับคนรุ่นใหม่และคนนอกชุมชนได้รับรู้ประวัติศาสตร์ของเมืองลำพูน นอกจากนี้ยังช่วยสร้างความทรงจำร่วมให้กับคนในชุมชนก่อให้เกิดความภาคภูมิใจในท้องถิ่นของตน

4.2.2.2 การสร้างงานบวงสรวงพระนางจามเทวีเนื่องในวันคล้ายวันประสูติ

งานบวงสรวงพระนางจามเทวีเนื่องในวันคล้ายวันประสูติพระนางจามเทวี จัดขึ้นทุกแรม 10 ค่ำเดือน 10 เป็นประจำทุกปี ซึ่งเป็นวันประดิษฐานอนุสาวรีย์พระนางจามเทวีครั้งแรกที่จังหวัดลำพูน เมื่อพ.ศ. 2525 ดังนั้นงานวันประสูติพระนางจามเทวีจึงมีใช้วันประสูติของพระนางจามเทวีที่ปรากฏในตำนานสำนวนต่าง ๆ แต่อย่างใด แต่คือวันเฉลิมฉลองการก่อตั้งอนุสาวรีย์พระนางจามเทวีครั้งแรกนั่นเอง

วัตถุประสงค์ในการจัดงานนี้ คือ เพื่อให้ส่วนราชการ พ่อค้า ประชาชน รัฐวิสาหกิจได้ทำบุญต่อกับตราถวายแด่พระนางจามเทวี เพื่อเป็นการแสดงออกถึงความกตัญญู ของข้าราชการ รัฐวิสาหกิจ พ่อค้า ประชาชน อันจะก่อให้เกิดสิริมงคลแก่ตนเองและบ้านเมือง อีกทั้งเป็นการน้อมรำลึกถึงพระมหากรุณาธิคุณของพระองค์ที่มีต่อเมืองลำพูน นอกจากนี้ยังอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมของจังหวัดลำพูนอีกด้วย

งานบวงสรวงพระนางจามเทวีในวันคล้ายวันประสูติเป็นหนึ่งในโครงการจัดงานวันสำคัญของท้องถิ่น จัดโดยเทศบาลจังหวัดลำพูนร่วมกับชมรมลูกหลานพระนางจามเทวี จากการสัมภาษณ์ประธานชมรมลูกหลานพระนางจามเทวีในปัจจุบัน ได้ให้ข้อมูลเกี่ยวกับงานนี้ว่า งานวันประสูติพระนางจามเทวีนี้มีมานานกว่า 30 ปี นับตั้งแต่มีอนุสาวรีย์พระนางจามเทวี โดยทางเทศบาลได้ร่วมสนับสนุนด้านงบประมาณมาเมื่อ 20 กว่าปีที่ผ่านมา (พรพิมล คำธิตา. ประธานชมรมลูกหลานจามเทวี, สัมภาษณ์, 11 ตุลาคม, 2559.)

กลุ่มผู้ร่วมงาน แบ่งออกได้เป็นเจ้าหน้าที่ภาครัฐ ได้แก่ องค์การบริหารส่วนจังหวัด ปลัด นายกเทศมนตรี ศาลจังหวัดลำพูน ฝ่ายสงฆ์ ได้แก่ เจ้าอาวาสวัดพระธาตุหริภุญชัย เป็นประธานฝ่ายสงฆ์ วัดจามเทวี วัดมหาวัน และประชาชนทั่วไป มีประมาณกว่าร้อยคน ผู้เข้าร่วมงานแต่งกายชุดพื้นเมือง หรือชุดประจำหน่วยงาน

ผู้วิจัยได้เข้าร่วมงานนี้ในพ.ศ. 2558 งานในปีนี้ตรงกับวันที่ 7 ตุลาคม 2558 กิจกรรมภายในงานแบ่งออกเป็น 2 ช่วง ได้แก่ ช่วงเช้าเป็นพิธีทางศาสนาและช่วงเย็นเป็นพิธีเฉลิมฉลอง มีการแสดงต่าง ๆ กิจกรรมในช่วงเช้าเป็นพิธีทางศาสนา งานเริ่มเวลา 6.30 น. ผู้ว่าราชการกล่าวเปิดงาน บอกวัตถุประสงค์ของการจัดงาน รองผู้ว่าราชการจังหวัด จุดธูปเทียนบูชาพระรัตนตรัย พระสงฆ์เจริญพุทธมนต์ หลังจากนั้น มีการใส่บาตร มีการเตรียมโต๊ะให้ประชาชนวางอาหารแห้งที่จะใส่บาตรหลังจากนั้นพระสงฆ์เดินรอบโต๊ะต่าง ๆ เพื่อให้ประชาชนได้ใส่บาตร โดยเริ่มจากผู้ว่าราชการจังหวัดเป็นผู้ใส่บาตรถวายพระสงฆ์เป็นคนแรกในฐานะประธานของพิธี หลังจากใส่บาตรเสร็จเรียบร้อย เวลาประมาณ 7.00 น. ประธานในพิธีถวายมาลัยขอพระกรแต่พระนางจามเทวี หัวหน้าศาลจังหวัดลำพูนถวายผลไม้ นายกเทศมนตรีถวายกรวยดอกไม้แด่พระนางจามเทวี เสร็จสิ้นพิธีในช่วงเช้า

ภาพที่ 51 ข้าราชการและประชาชน ร่วมงานวันประสูติพระนางจามเทวี

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

พิธีในช่วงเย็นจะเป็นพิธีบวงสรวงพระนางจามเทวี และการแสดงถวายพระนางจามเทวี พิธีบวงสรวงพระนางจามเทวีมีเครื่องประกอบพิธีสำคัญจัดโดยพราหมณ์ ได้แก่ อาหารคาวหวาน ได้แก่ หัวหมู กุ้ง ปู ปลา ไข่ต้ม ขนมชั้น ขนมต้ม มันแกงบวด ฟักทองแกงบวด ธัญพืชหลายชนิด และมีผลไม้ต่าง ๆ เช่น กล้วย สับปะรด แอปเปิล ส้ม เฉาก๊วย แก้วมังกร เครื่องดื่ม เช่น น้ำแดง นม นอกจากนี้ยังมีเครื่องบวงสรวง อื่นๆ ได้แก่ เครื่องบัตร์พลี และเครื่องบายศรี

งานเริ่มเวลาประมาณ 18.50 น.ประธานคือ ผู้ว่าราชการจังหวัดลำพูน จุดธูปเทียน พร้อมเปิดกรวยสักการะ ยกธูปเทียนแพ หลังจากนั้นพราหมณ์กล่าวคำบวงสรวงเชิญเทพทั้งหลายมายังพิธีพร้อมทั้งขอขมากรรมและขออโหสิกรรม พร้อมทั้งขอให้เทพทั้งหลายร่วมอนุโมทนาบุญที่ได้ทำในครั้งนี หลังจากนั้น พราหมณ์ได้ให้ตัวแทนของคณะบารมีธรรมซึ่งเป็นคณะที่ตั้งขึ้นด้วยจิตศรัทธาต่อพระนางจามเทวีกล่าวคาถาบูชาพระนางจามเทวี ว่า *ยา เทวี จมะเทวินามิกา อะภิปูวา อะโหสิ ทัสสะนียา ปาสาทิกา พุทธสาสะเน จะ อะภิปะสันนา สวา อตีเต เมตตายะ เจวะ อัมเมนะจะ*

พระวิสุทธิวงศาจารย์ญาณมุนี อริราชรังษี ฤทธิราชธรรมวิมล วาสินังปิ มะหันทัง หิตะ สุขัง อุปาทะสิ
อะหัง ปะสันเนนะ เจตะสา ตัง วันทาโม สิริสะสา สัพพะทาฯ

หลังจากกล่าวคาถาบูชาพระนางจามเทวี พราหมณ์ได้กล่าวชุมนุมเทวดา และ
กล่าวคาถาบวงสรวงเทวดา ระหว่างนี้ผู้ว่าราชการจังหวัดและเจ้าหน้าที่รัฐทุกภาคส่วน นำธูปมาปักที่
เครื่องบวงสรวง พราหมณ์ผู้ประกอบพิธี ได้กล่าวขอพรพระนางจามเทวีให้คนที่อยู่ในพิธีแห่งนี้มีแต่
ความสุขความเจริญ พร้อมทั้งได้ขอพรพระคงคา พระธรณี เทพนพเคราะห์ต่าง ๆ อินทขิล เจ้าพ่อ
เตโคเสื่อเมืองศรีบุญชัย เทพที่รักษาพระธาตุศรีบุญชัย พระฤๅษีสุทิวและพระฤๅษีที่ร่วมกันสร้างเมือง
ศรีบุญชัย ขอเชิญพระเกตุบดี เชิญเจ้าผู้ครองนครศรีบุญชัย ลูกหลานพระนางจามเทวี ครูบาศรีวิชัย
ครูบาพรหมา ครูบาชัยวงศา ให้มาเป็นสักขีพยานในพิธีการแสดงความกตัญญูต่อพระนางจามเทวี
ขอให้งานสำเร็จทุกประการ

เมื่อพราหมณ์กล่าวคำบวงสรวงเสร็จได้เชิญประธานในพิธี (ผู้ว่าราชการจังหวัด)
ถวายมาลัยขอพระกรแต่พระนางจามเทวี พร้อมทั้งโปรยข้าวตอกดอกไม้ หัวหน้าส่วนราชการมาร่วม
โปรยข้าวตอกดอกไม้กับผู้ว่าราชการจังหวัด พร้อมกับเชิญประธานชมรมลูกหลานพระนางจามเทวี
กล่าวเปิดงาน บอกวัตถุประสงค์ของการจัดการ ลำดับต่อมาผู้ว่าราชการจังหวัดกล่าวสดุดีพระนาง
จามเทวี ที่ได้สร้างคุณูปการต่อจังหวัดลำพูน ซึ่งมีเนื้อหาเช่นเดียวกับพิธีบวงสรวงพระนางจามเทวีและ
งานฤดูหนาวลำพูน⁷

ภาพที่ 52 ผู้ว่าราชการจังหวัดลำพูนถวายมาลัยขอพระกรพระนางจามเทวี

⁷ โปรดดูหน้า 281 - 282

หลังจากผู้ว่าราชการจังหวัดกล่าวคำสดุดีพระนางจามเทวีเสร็จเรียบร้อยแล้ว สมาชิกชมรมลูกหลานพระนางจามเทวี อ่างทองอนุชาพระนางจามเทวี ชื่อกลอน “รวมดวงใจถวายพระแม่” ดังนี้

รวมดวงใจทุกดวงของปวงข้า	ต่างมาลาทูลถวายทั้งบายศรี
พระแม่เจ้าจอมงามจามเทวี	ปฐมกษัตริศรีหรือภูษัย
โอบ้านนี้แผ่นดินดวงพระวิญญาณ	แม่สถิต ณ สถานพิมานไทน
โปรดรับรู้ด้วยว่าปวงข้าไท	พร้อมมารำถวายพระพร
ด้วยซึ่งในพระมหากษัตริย์คุณ	แม่การุณปวงข้ามาแต่ก่อน
จนล้าพูนรุ่งเรืองตั้งเมืองอมร	เป็นนครยอดล้ำล้ำล้ำเค็ญ

กิจกรรมสุดท้ายของงาน คือ การแสดงฟ้อนเล็บ ฟ้อนยอง ฟ้อนดาบถวายแด่พระนางจามเทวี โดยชุมชนต่าง ๆ นอกจากนี้มีการแสดงเทิดพระเกียรติพระนางจามเทวี ในชื่อว่า *เล่าขานตำนานพระนางจามเทวี* ซึ่งอ้างอิง ตำนานพระนางจามเทวีสำนวนพื้นบ้านที่กล่าวว่า พระฤาษีได้ช่วยพระนางจามเทวีจากนกยักษ์และได้ให้พญาวานรช่วยดูแลพระนางจามเทวีแตกต่างจากภาครัฐที่อ้างอิงตำนานศาสนา

จะเห็นได้ว่าพิธีบวงสรวงพระนางจามเทวีเนื่องในวันประสูติ เป็นพิธีที่สร้างขึ้นโดยไม่มีตำนานพระนางจามเทวีที่มีเนื้อหาที่ระบุวันประสูติที่แน่ชัดมารับ แต่งานดังกล่าวสร้างขึ้นเพื่อให้สอดคล้องกับงานบวงสรวงพระนางจามเทวีเนื่องในวันสวรรคต ทั้งสองงานล้วนเป็นพิธีที่อยู่ในโครงการการจัดงานวันสำคัญของท้องถิ่น ดังนั้น เมื่อไม่มีตำนานสำนวนในระบุวันประสูติ และไม่มีหลักฐานที่จะยืนยันถึงวันประสูติที่แน่นอนได้ ภาครัฐจึงมีวิธีคิดด้วยการเลือกวันที่ได้มีการประดิษฐานอนุสาวรีย์พระนางจามเทวีเป็นครั้งแรกที่จังหวัดลำพูนมาเป็นวันเฉลิมฉลองและตั้งชื่อว่าเป็นวันประสูติเพื่อให้ล้อกับวันสวรรคต เพื่อให้ดูคล้ายคลึงกับวันเฉลิมพระชนมพรรษาของกษัตริย์ที่เป็นพิธีดั้งเดิมมีอยู่แล้วในสังคมไทย พิธีบวงสรวงในวันประสูติจึงเป็นพิธีที่เป็นตัวแทนในการสะท้อนวิถีคิดแบบรัฐในการสร้างพิธีกรรมใหม่ ๆ โดยประยุกต์มาจากพิธีหรือประเพณีที่คนในสังคมคุ้นเคย

4.2.2.3 การสร้างงานบวงสรวงพระนางจามเทวีเนื่องในวันคล้ายวันสวรรคต

งานบวงสรวงพระนางจามเทวีในวันคล้ายวันสวรรคต หรือ พิธีเทิดพระเกียรติสักการะอนุสาวรีย์พระนางจามเทวีเนื่องในวันคล้ายวันสวรรคต เป็นหนึ่งในโครงการจัดงานวันสำคัญของท้องถิ่น จัดขึ้นเป็นประจำทุกปีในวันขึ้น 8 ค่ำ เดือน 9 ชมรมลูกหลานพระนางจามเทวีร่วมกับเทศบาลเมืองลำพูน เชื่อกันว่าเป็นวันสิ้นพระชนม์ของพระนางจามเทวี

จากการศึกษาดำเนินงานพระนางจามเทวี พบว่า ทั้งตำนานมูลศาสนา ตำนาน
จามเทวีวงศ์ **ชินกาลมาลีปกรณ์** **พงศาวดารโยนก** ไม่มีการระบุวันสวรรคตของพระนางจามเทวี
 กล่าวเพียงว่าพระนางจามเทวีบังเกิดประชวรพระโรคพาธกำเริบแรงกล้าจนถึงเสด็จสวรรคตและได้
 ไปบังเกิดในสวรรค์ชั้นดุสิตเทวโลก ดังตอนหนึ่งในจามเทวีวงศ์ที่ว่า

พระนางเจ้าจามเทวี พระราชทานมหาทานแล้วทรง
 สมาทานศีล ฟังพระธรรมเทศนาด้วยประการดังนี้ถึงเจ็ดวัน ครั้นถึงวันที่แปด
 พระนางเจ้าก็บังเกิดประชวรพระโรคพาธกำเริบแรงกล้าจนถึงเสด็จสวรรคต
 ด้วยกรรมที่พระนางเจ้าได้กระทำไว้แล้วแต่ปางก่อนเพราะอาศัยบุญสมบัติที่
 พระนางเจ้าได้สั่งสมไว้แล้ว แลชวนชวายนในกุศลกรรมด้วยสุจริตสามประการ
 แลได้เจริญพระไตรลักษณ์ญาณด้วยเปล่งพระวาจาว่า ทุกขัง อนิจจัง อนัตตา
 ดังนั้นขณะมีพระโรคพาธมาเบียดเบียนเมื่อเวลาจวนใกล้จะสวรรคต พอขณะ
 จุติจากมนุษย์ในโลกนี้ ก็ได้ไปบังเกิดในสวรรค์ชั้นดุสิตเทวโลก

(พระโพธิรังสี, 2557 : 68 – 69)

ยกเว้นตำนานของ นายสุทวารี สุวรรณภานันท์ ที่ได้มาจากคำบอกเล่าของฤๅษี
 แก้ว และตำนานเจ้าแม่หม่อมเกล้า (พระนางจามเทวี) เรียบเรียงโดย ประสิทธิ์ เพชรรักษ์ ตำนานทั้ง
 สองสำนวนนี้ ได้ระบุวันสวรรคตพระนางจามเทวีไว้ต่างกัน สำนวนของนายสุทวารี สุวรรณภานันท์
 ระบุว่า “วันขึ้น 8 ค่ำ เดือน 9 ปีมะเมีย พุทธศก 1274 ผู้ชนทั่วนครทริภุชชัย พบกับความทุกข์อันสุด
 จะบรรยาย แม่ชีจามเทวี ได้ถึงแก่ภรรณะ” (สุทวารี สุวรรณภานันท์, 2525 : 76) ในขณะที่สำนวน
 ของ ประสิทธิ์ เพชรรักษ์ ได้กล่าวว่า พระนางจามเทวีสวรรคตตรงกับวัน เดือนแปดเป็ง (วันเพ็ญเดือน
 แปด) ปีสัน (ปีวอก) พุทธศักราช 1275 (ประสิทธิ์ เพชรรักษ์, 2538: 61) ดังนั้นเมื่อดูกำหนดการการ
 จัดงานวันสวรรคตพระนางจามเทวีที่จัดทุกวันนี้ขึ้น 8 ค่ำเดือน 9 พบว่า ชมรมลูกหลานพระนางจามเทวี
 และเทศบาลเมืองลำพูน ได้อ้างอิงวันสวรรคตจากตำนานของสุทวารี สุวรรณภานันท์ ซึ่งเป็นตำนาน
 สำนวนเดียวที่กล่าวว่าวันขึ้น 8 ค่ำเดือน 9 คือวันสวรรคตของพระนางจามเทวี

สำหรับวัตถุประสงค์ของงาน สร้างขึ้นเพื่อให้ส่วนราชการ พ่อค้า ประชาชน
 รัฐวิสาหกิจได้วางพวงมาลาสักการะอนุสาวรีย์พระนางจามเทวีเพื่อเป็นการรำลึกถึงพระมหา
 กรุณาธิคุณที่มีต่อเมืองทริภุชชัยและเพื่อความเป็นสิริมงคลแก่ประชาชนชาวลำพูน

ผู้วิจัยได้ลงภาคสนามงานสวรรคตใน พ.ศ. 2558 ตรงกับวันที่ 22 สิงหาคม
 2558 จากการลงภาคสนามพบว่า ผู้มีส่วนร่วมในการจัดงานคือ ชมรมลูกหลานพระนางจามเทวีและ
 เทศบาลเมืองลำพูน แบ่งหน้าที่กันตามลักษณะของงาน ได้แก่ งานในช่วงแรกคือพิธีวางพวงมาลาที่

อนุสาวรีย์พระนางจามเทวี เป็นหน้าที่ของเทศบาลเมืองลำพูน ส่วนงานในช่วงที่สอง คือพิธีทางศาสนา ถวายเครื่องปัจจัยไทยธรรมแด่พระสงฆ์ถวายแด่พระนางจามเทวี ที่วัดจามเทวี จัดโดย ชมรมลูกหลาน พระนางจามเทวี

ผู้มาร่วมงาน ได้แก่ เจ้าหน้าที่ราชการทุกภาคส่วนของจังหวัดลำพูน และประชาชนจังหวัดลำพูน จากการสังเกตของผู้วิจัยพบว่างานในช่วงพิธีวางพวงมาลาที่อนุสาวรีย์พระนางจามเทวีนั้น ไม่มีประชาชนมาร่วมงานเลยมีแต่เจ้าหน้าที่จากภาครัฐ โดยสวมชุดข้าราชการ หรือชุดสีกากีคอพับแขนยาว ส่วนงานในช่วงที่สองซึ่งเป็นพิธีทางศาสนามีประชาชนมาร่วมงานจำนวนหนึ่งโดยประชาชนที่มาร่วมงานส่วนใหญ่เป็นวัยกลางคนจนถึงผู้สูงอายุ สวมชุดสีขาว เครื่องประกอบพิธีที่สำคัญคือ พวงมาลาถวายแด่พระนางจามเทวี และปัจจัยไทยธรรมถวายแด่พระสงฆ์ จะไม่มีเครื่องบวงสรวงที่เป็นแทนบูชาตามลักษณะพราหมณ์

ขั้นตอนการดำเนินงานเริ่มเวลาประมาณเวลา 8.30 น. ผู้เข้าร่วมพิธีพร้อมกัน ณ บริเวณอนุสาวรีย์พระนางจามเทวี เมื่อประธาน (ผู้ว่าราชการ) เดินทางมาถึงบริเวณพิธี ได้จุดเทียนธูปเครื่องสักการะและถวายมาลัยข้อพระกรที่พระรูปพระนางจามเทวี (เจ้าหน้าที่ทุกภาคส่วนของภาครัฐในจังหวัดลำพูนยืนขึ้น) ประธานในพิธีอ่านพระราชนิพนธ์ และประกาศสดุดีพระเกียรติคุณ ซึ่งมีเนื้อหาเช่นเดียวกับพิธีบวงสรวงพระนางจามเทวีและงานฤดูหนาวลำพูน⁸

หลังจากนั้นผู้ว่าราชการจังหวัดนำส่วนราชการ รัฐวิสาหกิจ สถานศึกษา ชมรมเอกชน ชุมชน ธนาคาร โรงพยาบาล องค์การบริหารส่วนตำบลต่าง ๆ วางพวงมาลาถวายพระนางจามเทวีตามลำดับ เช่น องค์การบริหารส่วนจังหวัด กองอำนวยการรักษาความปลอดภัยจังหวัดลำพูน โรงเรียนต่าง ๆ ในจังหวัดลำพูน งานป้องกันและบรรเทาสาธารณภัยจังหวัดลำพูน สำนักงานโยธาธิการและผังเมืองจังหวัดลำพูน สำนักงานทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษา สำนักงานพัฒนาชุมชน เครือข่าย 17 ชุมชนในจังหวัดลำพูน วางพวงมาลัยครบทุกหน่วยงานแล้ว ได้ถ่ายภาพร่วมกัน หลังจากนั้นเดินทางไปวัดจามเทวีโดยรถยนต์

ต่อมาเวลา 9.30 น. ประธานในพิธีเดินทางจากอนุสาวรีย์พระนางจามเทวีมาถึงบริเวณพิธีที่วัดจามเทวี ประธานในพิธีถวายเครื่องสักการะแด่พระนางจามเทวีหน้าเจดีย์กู่กูด (สำหรับประธานในพิธีที่วัดจามเทวีที่จัดโดยชมรมลูกหลานพระนางจามเทวีจะไม่แน่นอนขึ้นอยู่กับภารกิจของผู้ว่าราชการจังหวัด หากผู้ว่าราชการจังหวัดไม่ว่างจะเชิญเจ้าดารารัตน์ ณ ลำพูน หรือนายกเทศมนตรีหรือรองนายกเทศมนตรีจังหวัดลำพูน) เจ้าหน้าที่ชมรมลูกหลานพระนางจามเทวี กล่าวคาถาบูชาพระนางจามเทวี *ยา เทวี จะมะเทวีนามิกา อะภีรูปา อะโหสิ ทัสสะนียา ปาสาทิกา พุทธสาสะเน จะ อะภิปะสันนา สวา อตีเต เมตตายะ เจวะ อัมเมนะจะ หะริฎฐะชะยะธาเนียยา รัชชัง*

⁸ โปรดดูหน้า 281 - 282

กาเรลี ทหาริภุญชยยานะคะระ วาสีนังปี มะหันตัง หิตะ สุซัง อุปาทะลิ อะหัง ปะสันเนนะ เจตะสา ตัง วันทามิ สิระสา ลัพพะทาฯ

ขั้นตอนต่อไปเป็นการประกอบพิธีทางศาสนาในพระอุโบสถ ได้แก่ การ สมาทานศีล รับศีล ถวายกัณฑ์เทศน์และเครื่องไทยธรรมแด่พระสงฆ์ ถวายภัตตาหารเพลแด่พระสงฆ์และเชิญผู้มาร่วมงานรับประทานอาหารกลางวัน ซึ่งมีโรงทานจากชมรมต่าง ๆ มาบริการแก่ผู้มาร่วมงาน เป็นอันเสร็จสิ้นพิธีบวงสรวงพระนางจามเทวีเนื่องในวันสวรรคต

ภาพที่ 53 งานบวงสรวงวันสวรรคตพระนางจามเทวี จังหวัดลำพูน

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ข้อมูลจากภาคสนาม ทำให้ผู้วิจัยตั้งข้อสังเกตว่า การจัดงานสวรรคตพระนางจามเทวีเป็นพิธีที่กระทำตามแบบอย่างประเพณีนิยมของภาครัฐที่เป็นเครื่องแสดงสำนึกในพระมหากรุณาธิคุณต่อกษัตริย์ไทย การที่ชมรมลูกหลานจามเทวีร่วมกับเทศบาลจัดงานนี้สะท้อนให้เห็นความเป็น “พิธีของรัฐ” อย่างชัดเจน พิธีบวงสรวงพระนางจามเทวีจึงดูเหมือนมีลักษณะเป็นทางการ มีผู้ว่าราชการจังหวัดเป็นประธานกล่าวเปิดงาน เจ้าหน้าที่ภาครัฐจากทุกภาคส่วนมาถวายพวงมาลาแด่พระนางจามเทวีในวันคล้ายวันสวรรคต และถวายพานพุ่ม มาลัยข้อพระกร เครื่องสักการะต่าง ๆ ในวันประสูติพระนางจามเทวี ทำให้ผู้มาร่วมงานส่วนใหญ่เป็นเจ้าหน้าที่จากภาครัฐ ในขณะที่ประชาชนซึ่งมีจำนวนน้อยเป็นแค่เพียงผู้ชมเท่านั้น

4.2.2.4 การสร้างงานบวงสรวงพระนางจามเทวีของคณมอญจังหวัดลำพูน

จากการสำรวจและลงพื้นที่ภาคสนาม ผู้วิจัยพบว่า คณมอญที่จังหวัดลำพูนก็มีพิธีบวงสรวงพระนางจามเทวีด้วย อนึ่ง คณมอญที่อาศัยอยู่ใน ตำบลบ้านเรือน อำเภอป่าซาง จังหวัดลำพูน แบ่งเป็น 2 กลุ่ม ได้แก่ กลุ่มมอญบ้านหนองดู่และกลุ่มมอญบ้านบ่อควา แต่เดิมบ้านบ่อควาเป็นส่วนหนึ่งของบ้านหนองดู่ จนกระทั่ง พ.ศ. 2532 ภาครัฐได้แยกบ้านบ่อควาออกมาตั้งเป็นหมู่บ้านเพื่อให้ง่ายต่อการจัดสรรงบประมาณท้องถิ่นจึงทำให้มีพิธีบวงสรวงพระนางจามเทวี 2 พิธี

4.2.2.4.1 การสร้างงานบวงสรวงพระนางจามเทวีของคณมอญวัดหนองดู่

พิธีบวงสรวงพระนางจามเทวีของคณมอญบ้านหนองดู่ จังหวัดลำพูน เป็นพิธีบวงสรวงของชุมชนมอญหนองดู่ที่จัดทำขึ้นเองภายในชุมชนโดยภาครัฐไม่ได้มีส่วนเกี่ยวข้อง ทุกปีจะมีพิธีบวงสรวงพระนางจามเทวีซึ่งจะทำพิธีภายในเดือนอ้ายจนถึงก่อนสิ้นสุดเดือน 4 ของมอญ (เดือน 5 ของล้านนา) หรือราวเดือนกุมภาพันธ์ พิธีดังกล่าวจัดขึ้นในพ.ศ. 2525 เป็นปีแรก เนื่องจากทางจังหวัดได้เชิญให้คณมอญบ้านหนองดู่จัดขบวนต้อนรับรูปเคารพพระนางจามเทวีที่จะมาประดิษฐานที่จังหวัดลำพูนครั้งแรก หลังจากนั้นชุมชนมอญหนองดู่ได้สืบสานประเพณีบวงสรวงพระนางจามเทวีที่อนุสาวรีย์พระนางจามเทวี จังหวัดลำพูน เป็นประจำต่อเนื่องทุกปี (ธวัช ดวงสมบัติ. กรรมการจัดงาน, สัมภาษณ์, 20 กุมภาพันธ์ 2559)

พิธีบวงสรวงพระนางจามเทวีของคณมอญบ้านหนองดู่ จังหวัดลำพูนเป็นประเพณีที่สร้างขึ้นจากตำนานที่กล่าวว่า พระนางจามเทวีประสูติที่บ้านหนองดู่ ดังนั้นชาวมอญที่นี่จึงนับถือพระนางจามเทวีเป็นเสมือนบรรพบุรุษ (ธวัช ดวงสมบัติ. กรรมการจัดงาน, สัมภาษณ์, 20 กุมภาพันธ์ 2559)

จากคำสัมภาษณ์สอดคล้องกับตำนานสำนวนพื้นบ้านหลายฉบับ เช่น ตำนานตำนานจามเทวี สำนวน ยุทธ เดชคำรณ (2510) พระราชชีวิตประวัติพระแม่เจ้า จามเทวี บรมราชานารี ศรีสุริยวงศ์ องค์บดินทร์ ปิ่นธานีหรือภูษัย สำนวน สุทธวาริ สุวรรณภาน์ (2521) ประวัติพระนางจามเทวีและความเป็นมาจังหวัดลำพูน สำนวน สิงฆะ วรรณสัย (2524) ประวัติย่อพระนางจามเทวีและหลวงมิลังคะ สำนวน สนั่น หมั่นแก้ว (2555) เป็นต้น

ตำนานเหล่านี้กล่าวถึงชาติกำเนิดของพระนางจามเทวีว่าเป็นคณมอญหนองดู่ มีเนื้อหาที่สรุปได้ว่า ในวัยเด็กพระนางจามเทวีมีชื่อว่า กุมารีวี เป็นบุตรของเศรษฐีชาวหนองดู่ ภายหลังถูกนักษัตรคาบตัวไป ฤๅษีเพ่งกระแสนจิตเห็นกษัตริย์ปล่อยตัว พระนางจามเทวีตกลงมาในดอกบัว ฤๅษีใช้พัดซ้อนร่างพระนางขึ้นมา พระนางจามเทวีจึงได้เป็นบุตรบุญธรรมพระฤๅษีและมอบหมายให้พญาวานรเป็นผู้ดูแลพระนางจามเทวี ภายหลังพระฤๅษีสั่งตัวไปเป็นพระราชธิดาแห่งพระเจ้ากรุงละโว้ และเมื่อพระฤๅษีสร้างเมืองหรือภูษัยเสร็จจึงได้เชิญพระนางจามเทวีมาปกครองเมือง

พิธีบวงสรวงพระนางจามเทวี ของคนมอญหนองดู่ จังหวัดลำพูน จัดขึ้นเพื่อเทิดพระเกียรติพระนางจามเทวีในฐานะบรรพบุรุษของคนมอญลำพูน อีกยังเพื่อสร้างสำนึกในชาติพันธุ์ของตนให้กับคนมอญในชุมชนและเยาวชนมอญรุ่นใหม่ ซึ่งผู้ที่มีส่วนในการสร้างงานได้แก่ ชุมชนวัดหนองดู่ ได้แก่เจ้าอาวาสวัดหนองดู่ ผู้ใหญ่บ้าน ผู้นำชุมชนคนมอญ พร้อมทั้งประชาชนคนมอญบ้านหนองดู่ จากการสัมภาษณ์ ผู้กรรมการดำเนินงาน ได้กล่าวว่าจะเน้นให้เยาวชนเป็นตัวแทนในการทำงานต่าง ๆ เพื่อสร้างสำนึกในชาติพันธุ์ของตนให้กับเยาวชนรุ่นใหม่ (ธวัช ดวงสมบัติ. กรรมการจัดงาน, สัมภาษณ์, 20 กุมภาพันธ์ 2559.) ผู้มาร่วมงาน ได้แก่ ประชาชนคนมอญบ้านหนองดู่ประมาณ 80 คน ตั้งแต่เยาวชนจนถึงผู้สูงอายุ สวมใส่ชุดมอญทั้งชายและหญิง ส่วนเจ้าหน้าที่ภาครัฐจะมาร่วมงานในบางปี เช่น ปลัดองค์การบริหารส่วนจังหวัด และเจ้าหน้าที่จากสภาวัฒนธรรมผู้ร่วมพิธี

เครื่องประกอบพิธีที่สำคัญ แบ่งออกได้เป็น อาหารคาว ได้แก่ หัวหมู เป็ด ไก่ ไข่ต้ม ขนมจีน อาหารหวาน ได้แก่ ข้าวควบหรือข้าวเกรียบว่าว เม็ดขนุนมอญ ซึ่งส่วนใหญ่จะใช้ในงานพื้อมผิมดผิมึง ข้าวแต่น ทองหยอด เม็ดขนุน ขนมชั้น ผลไม้ชนิดต่าง ๆ เช่น ส้ม กล้วย มะพร้าว แก้วมังกร เครื่องดื่ม ได้แก่ เหล้า อาหารต่างๆ เหล่านี้จะมีพวงมาลัยดอกมะลิวางซ้อนอยู่ นอกจากนี้มีเครื่องบายศรี ซึ่งมีรูปหล่อพระนางจามเทวีองค์เล็กอยู่บนพานบายศรีอีกด้วย

ก่อนวันพิธีบวงสรวงชาวบ้านในชุมชนวัดหนองดู่จะร่วมแรงร่วมใจกันทำของหวานและของคาวเพื่อใช้ในพิธีบวงสรวง เช่น ขนมจีน ข้าวควบ ขนมบะหนูน ขนมทองหยิบ ทองหยอด เมื่อถึงวันพิธีบวงสรวงพระนางจามเทวี จะเริ่มเวลาประมาณ 8.00 น. เริ่มเตรียมขบวนที่วัดหนองดู่ หลังจากนั้นนั่งรถยนต์หกล้อเดินทางถึงอนุสาวรีย์พระนางจามเทวีที่บริเวณ สวนสาธารณะสวนดอก จังหวัดลำพูน เมื่อถึงอนุสาวรีย์เริ่มตั้งขบวน มีต้นท่เครื่องดนตรี ต้นท่พิธีการอาหารมอญ เครื่องดนตรีมอญ เครื่องแต่งกายมอญ รูปแบบพิธีมีลักษณะเรียบง่าย ผู้เข้าร่วมพิธีนั่งบนเสื่อที่ปูลาดเต็มลานอนุสาวรีย์ มีเก้าอี้ตัวเตี้ยไว้ให้ผู้สูงอายุและประธานนั่ง ด้านหน้าของผู้เข้าร่วมพิธีเป็นเครื่องบวงสรวงวางอยู่บนเสื่อ

งานเริ่มเวลาประมาณ 9.00 น. ผู้ใหญ่บ้านหนองดู่กล่าวเปิดงาน จากการสัมภาษณ์พบว่า ในบางปีจะมีตัวแทนเจ้าหน้าที่วัฒนธรรมจังหวัด และนายกองค์การบริหารส่วนจังหวัดเป็นประธานเปิดงานด้วย หลังจากประธานในพิธีกล่าวเปิดงานเรียบร้อยแล้ว ตัวแทนเยาวชนมอญกล่าวคำบวงสรวงทั้งภาษามอญและภาษาไทยราชการ เริ่มต้นด้วยการบูชาพระรัตนตรัยและสดุดีพระพุทธองค์ พระสงฆ์ที่วัดหนองดู่เจริญพุทธมนต์ ต่อจากนั้นกล่าวชุมนุมเทวดา เชิญทวยเทพลงมาในมณฑลพิธีเพื่อเป็นสักขีพยานในการประกอบพิธีบวงสรวงน้อมถวายแด่ดวงพระวิญญาณพระนางจามเทวี หลังจากกล่าวชุมนุมเทวดาแล้ว ผู้ร่วมงานนำเครื่องบวงสรวงส่งเวียงไปที่แท่นบวงสรวง ขณะกำลังวางเครื่องบวงสรวง มีปีพาทย์มอญบรรเลง เมื่อวางเครื่องบวงสรวงเสร็จเรียบร้อย ผู้นำพิธีกล่าวว่า

ณ บัดนี้ ได้เวลาอันเป็นมหามงคลแล้ว ขออัญเชิญดวงพระวิญญูญาณ พระแม่เจ้าจามเทวี ได้โปรดเสด็จมายังมณฑลพิธีนี้ เพื่อรับเครื่องบวงสรวงสังเวยที่ข้าพระพุทธเจ้าน้อมเกล้าถวาย ณ เพลานี้ด้วยเถิด (ปีพาทย์บรรเลง ผู้เข้าร่วมพิธีพร้อมกันป้กฐนที่เครื่องบวงสรวง)

เมื่อวางเครื่องบวงสรวงเสร็จเรียบร้อยแล้ว กล่าวคำบูชาต่อดังนี้

กุศลผลทักษิณานาบุญเหล่าใดที่ปวงข้าพระพุทธเจ้าได้ร่วมกันกระทำบำเพ็ญมา อันเนื่องในวาระนี้ และได้น้อมเกล้าน้อมกระหม่อมถวายเครื่องสักการะ บวงสรวงสังเวยทั้งหลาย ณ ที่นี้ ในวันนี้ ทุก ๆ ท่านก็ขอยกมือขึ้นพนม ขอพรพระเมตตาบารมี พระแม่ธรณี ได้โปรดนำส่งซึ่งกุศลผลทักษิณานาบุญเหล่านี้ น้อมเกล้าถวายแด่ดวงพระวิญญูญาณ พระแม่เจ้าจามเทวีพระองค์นั้นด้วย และส่งถึงดวงวิญญูญาณ สมณชีพราหมณ์วีรชนทหารกล้า เหล่าอาณาประชาราษฎร์ ของทริภุชยนคร ตลอดถึงอริราชศัตรูเสี้ยนหนามแผ่นดิน และวิญญูณชนต่างชาติต่างภาษา รวมทั้งสรรพสัตว์สหายศึกที่พลีสร้างเป็นอาหาร ขอจงมีเหตุภัยผ่อนแผ้ว พ้นเสียจากอาสวะกิเลส ละเสียดให้สิ้น ซึ่งความอาฆาตพยาบาท หยุตการจองเวรต่อกันและกัน ขอให้สุกใสในอภัยทาน เพื่อความบรรลุถึงมรรคผล บำเพ็ญศีล ภาวนา แผ่ความร่มเย็นเป็นสุข ให้บังเกิดแก่กันและกัน สืบต่อไปชั่วกาลนานด้วยเทอญ

เมื่อกกล่าวจบ ปีพาทย์ประโคม ทุก ๆ คนในงานหมอบกราบกับพื้นอยู่ประมาณเกือบหนึ่งนาทิจนสิ้นเสียงดนตรีบรรเลง จึงเงยหน้าขึ้น และพร้อมกันสวดแผ่เมตตาเป็นภาษามอญ หลังจากนั้น เป็นการรำถวายพระนางจามเทวี โดยยาวชนมอญ ในชื่อชุดว่า ฟ้อนเทิดขวัญจามเทวี หลังจากฟ้อนเทิดขวัญพระนางจามเทวีเสร็จเรียบร้อยแล้ว จะเป็นการรำของผู้มาร่วมงาน หรือที่ผู้มาร่วมพิธี เรียกว่า รำอิสระ (ฟ้อนถวายเดี่ยว) คือการที่ชาวบ้านบางคนอยากรำถวายพระนางจามเทวีในขณะที่ชาวบ้านบางคนรำแบบลักษณะการเข้าทรง ลำดับต่อไปผู้นำพิธี กล่าวลาเครื่องบวงสรวงเพื่อนำอาหารมาแบ่งกัน หลังจากนั้นชาวบ้านจะนั่งล้อมวงรับประทานอาหารร่วมกัน

ภาพที่ 54 ชุมชนมอญหนองคู่ร่วมกันปักธูปทางที่เครื่องบวงสรวง

จากการสัมภาษณ์คุณ ธวัช ดวงสมบัติ ได้กล่าวว่า องค์ประกอบหนึ่งที่สำคัญในพิธี ได้แก่ ฟ้อนเทิดขวัญพระนางจามเทวี ทั้งนี้เพราะผู้ประพันธ์เพลงได้นำทำนองเพลงมาจากหมู่บ้านหนองคู่ อำเภอป่าซาง จังหวัดลำพูน ใช้ชื่อเพลงว่า “เพลงมอญดำ” มาเป็นดนตรีบรรเลงที่ใช้ประกอบท่ารำ (ธวัช ดวงสมบัติ. กรรมการจัดงาน, **สัมภาษณ์**, 20 กุมภาพันธ์ 2559.) ผู้ประพันธ์ฟ้อนเทิดขวัญจามเทวี คือ นภาพร ขาวสะอาด ครูประจำวิชานาฏศิลป์ โรงเรียนสวนบุญโญปถัมภ์ ลำพูน ผู้ประพันธ์ต้องการให้การฟ้อนเทิดขวัญพระนางจามเทวีให้เป็นเอกลักษณ์ของจังหวัดลำพูน ทั้งนี้เพื่อสนับสนุน ส่งเสริมให้เยาวชนรุ่นหลังและผู้สนใจได้ตระหนัก ซาบซึ้งถึงคุณงามความดีและรู้จักพระนางจามเทวีและจังหวัดลำพูนมากยิ่งขึ้น ลีลาท่าฟ้อนเทิดขวัญจามเทวีได้แสดงถึงความอ่อนช้อยสวยงาม แต่แฝงไว้ซึ่งความสง่างาม ดังเช่นตำนานที่ได้กล่าวถึงความเก่งกล้าสามารถของพระนางจามเทวีที่มีความกล้าหาญและเป็นผู้นำความเจริญรุ่งเรืองมาสู่นครหริภุญชัย

แนวคิดในการประพันธ์ท่าฟ้อนเทิดขวัญจามเทวี ท่วงท่าฟ้อนตัวรองหรือสมมติว่าเป็นนางกำนัล จะฟ้อนด้วยท่วงท่าฟ้อนแบบพื้นเมือง คือฟ้อนเมือง หรือฟ้อนแห่ครัวทาน สำหรับตัวเอกหรือตัวชัตริย์ถือว่าเป็นผู้รับวัฒนธรรมจากละโว้ ดังนั้นท่าฟ้อนจึงออกท่วงท่าเป็นแบบลพบุรี ดนตรีและเพลงประกอบการฟ้อนเทิดขวัญจามเทวี อาจารย์รักเกียรติ ปัญญาศ วิทยาลัยนาฏศิลป์ เชียงใหม่ เป็นผู้ประพันธ์เพลง โดยได้ทำนองเพลงมาจากหมู่บ้านหนองคู่ อำเภอป่าซาง จังหวัดลำพูน ใช้ชื่อเพลงว่า “เพลงมอญดำ” โดยมีท่าฟ้อนมีทั้งหมด 14 ท่า เป็นร้อยกรองผูกเป็นเรื่องราวเหตุการณ์ในสมัยพระนางจามเทวี ดังนี้ 1. เบิกเมืองพระแม่เจ้า 2. ชาวประชาพร้อมสรรพ 3. เตรียมรับแม่หัว 4. อาทรท้าววยราชกุมาร 5. เข้มแข็งองอาจ 6. ปกราษฎร์ร่มเย็น 7. บังคมเทวี 8. รับเสาวนีย์พระแม่เจ้า 9. ตรวจพลเสียบเมือง 10. ทวยราษฎร์สืบสานศิลป์ 11. บูชาพระธาตุ 12. ท้าวธณีนรรมเย็น 13. ไร่ทุกซ์เข้ญคง 14. ดำรงรัฐราษฎร์จามเทวี

พื่อนเทิดขวัญจามเทวีนำออกแสดงครั้งแรกเมื่อ วันที่ 24 พฤศจิกายน 2531 ทางสถานีโทรทัศน์ช่อง 8 (ช่อง 11 ปัจจุบัน) ในรายการศิลปวัฒนธรรมภาคเหนือ ในครั้งนั้นใช้ชื่อว่า “พื่อนเม็งคบุตร” และได้เปลี่ยนชื่อเป็น พื่อนเทิดขวัญจามเทวี ใน พ.ศ. 2536 และยังคงเป็นการแสดงที่เป็นเอกลักษณ์ของจังหวัดลำพูนมาจนถึงปัจจุบัน (นภาพร ชาวสะอาด, 2552: ออนไลน์)

จะเห็นว่าองค์ประกอบของพิธีบวงสรวงของคนมอญหนองดู่ ได้แก่ อาหาร คำบวงสรวง ดนตรี การรำพื่อน ล้วนแล้วแต่เป็นเครื่องแสดงอัตลักษณ์มอญทั้งสิ้น แตกต่างจากพิธีบวงสรวงอื่น ๆ ที่เครื่องบวงสรวงส่วนใหญ่มีลักษณะเป็นแบบพราหมณ์ เนื่องจากพราหมณ์หรือ ผู้ประกอบพิธีเป็นผู้จัดหา ไม่ใช่คนในชุมชนจัดทำเองแบบชุมชนมอญหนองดู่

ภาพที่ 55 พิธีบวงสรวงของชุมชนมอญหนองดู่ จังหวัดลำพูน

4.2.2.4.2 การสร้างงานบวงสรวงพระนางจามเทวีของคนมอญ

วัดเกาะกลาง

นับตั้งแต่พ.ศ. 2532 บ้านบ่อควาถูกแยกออกมาจากบ้านหนองดู่ พระอวยชัย (เจ้าอาวาสวัดเกาะกลางในสมัยนั้น) ได้สร้างพระรูปพระนางจามเทวีเพื่อเป็นศูนย์รวมจิตใจให้กับชาวบ้านบ่อควาและเพื่ออำนวยความสะดวกให้กับชาวบ้านจะได้ไม่ต้องเข้าตัวเมืองเพื่อสักการะอนุสาวรีย์ พระนางจามเทวีที่บริเวณสวนสาธารณะหนองดอก อีกด้วย ในพ.ศ. 2551 ได้เริ่มบวงสรวงพระนางจามเทวีครั้งแรก เนื่องจากได้รูปเคารพพระนางจามเทวีปางนักบวชมาจากแม่ชีคนหนึ่ง หลังจากนั้นพ.ศ. 2552 ได้งบประมาณส่วนหนึ่งได้มาจากองค์การบริหารส่วนตำบลบ้านเรื่อน และเริ่มบวงสรวงเป็นประจำ ทุกปี ทุกวันที่ 14 กุมภาพันธ์ (อวยชัย ประทีปทอง. อดีตเจ้าอาวาสวัดเกาะกลาง, สัมภาษณ์, 15 กุมภาพันธ์ 2557.)

การสร้างพิธีบวงสรวงของวัดเกาะกลาง บ้านบ่อควา สร้างจากตำนานมุขปาฐะที่เล่าสืบต่อกันมาว่า วัดเกาะกลางแห่งนี้สร้างโดยเศรษฐีอินตา พระบิดาของพระนางจามเทวี ก่อนที่จะถูกพญานกคาบไปตกอยู่ในสระบัว แล้วพระฤๅษีวาสุเทพเก็บมาเลี้ยง ภายหลังได้เป็นพระราชธิดาบุญธรรมของพระเจ้ากรุงละโว้ วัตถุประสงค์ของการจัดงาน คือ เพื่อเทิดพระเกียรติพระนางจามเทวี อีกทั้งเป็นการร่วมส่งเสริมและอนุรักษ์ประเพณีของชุมชนชาวมอญไว้ให้คงอยู่ สถานที่จัดงานคือบริเวณอนุสาวรีย์หน้าวัดเกาะกลาง

ผู้มีส่วนร่วมในพิธี ภาครัฐ ได้แก่ องค์การบริหารส่วนตำบลบ้านเรือน และคณะกรรมการวัดเกาะกลาง ผู้ร่วมพิธี เป็นชาวบ้านวัดเกาะกลางหรือเรียกกันว่าบ้านบ่อควา ชาวบ้านบางคนนำอาหารมาร่วมบวงสรวงด้วย ส่วนใหญ่เป็นข้าวเกรียบมอญ ชาวบ้านนิยมสวมใส่เสื้อสีขาวและผ้าซิ่นมอญ ส่วนใหญ่อยู่ในวัย 40-80 ปี ส่วนใหญ่เป็นวัยกลางคนจนถึงวัยสูงอายุ

ผู้วิจัยได้ลงภาคสนามพ.ศ. 2559 มีพิธีบวงสรวงในวันที่ 14 กุมภาพันธ์ 2559 การจัดงานในปีนี้ได้เชิญพราหมณ์ฮ็อต เป็นผู้ประกอบพิธี เป็นพราหมณ์ที่มักจะทำพิธีเกี่ยวกับพระนางจามเทวีโดยเฉพาะ เช่นงานวันประสูติพระนางจามเทวีของเทศบาลลำพูนและชมรมลูกหลานพระนางจามเทวีอีกด้วย นอกจากนี้ พราหมณ์ฮ็อตยังได้วาดภาพพระนางจามเทวีและเจ้าหญิงเกษวดี เจ้าหญิงปทุมวดี จากนิมิต เพื่อเป็นปกให้หนังสือเกร็ดพระราชประวัติพระนางจามเทวี ส่วนวนของแก้ว อมรินทร์อีกด้วย

เครื่องประกอบที่สำคัญของพิธีมีลักษณะเช่นเดียวกับงานบวงสรวงพระนางจามเทวีเนื่องในวันประสูติ เนื่องจากผู้ประกอบพิธีเป็นพราหมณ์คนเดียวกัน อาหารคาวหวาน ได้แก่ หัวหมู กุ้ง ปู ปลา ไข่ต้ม ขนมชั้น ขนมต้ม มันแกงบวด ฟักทองแกงบวด ธัญพืชหลายชนิด และมีผลไม้ต่าง ๆ เช่น กล้วย สับปะรด แอปเปิ้ล ส้ม เงาะ แก้วมังกร เครื่องดื่ม เช่น น้ำแดง นม นอกจากนี้ยังมีเครื่องบวงสรวงอื่นๆ ได้แก่ เครื่องบัตร์พลี และเครื่องบายศรี นอกจากนี้ มีเครื่องบวงสรวงของชาวบ้านที่นำมาร่วมประกอบพิธีด้วย ส่วนใหญ่เป็นข้าวเกรียบว่าว

บรรยากาศภายในงานมีสัญลักษณ์มอญ เช่น ตุงมอญ หัวตุงเป็นรูปหงส์ มีโต๊ะทำบุญให้เจ้าบุชาล็อกเกิดพระนางจามเทวี ด้านหลังเป็นรูปโบราณสถานวัดเกาะกลาง ระหว่างรอพิธีบวงสรวงเริ่ม ด้านข้างของงานมีเต็นท์สะอาดเคราะห์นอนในโรงโดยมีพระสงฆ์เป็นผู้ทำพิธีให้ ขั้นตอนในการประกอบพิธีจะเริ่มจากพิธีทางศาสนา ก่อน สำหรับพ.ศ. 2559 เป็นที่รวมพิธีสืบชะตาหมู่บ้านไว้ด้วยกันจึงมีพิธีทางพุทธศาสนา จากการลงภาคสนามของผู้วิจัยในพ.ศ. 2556 พบว่าไม่มีพิธีทางพุทธศาสนา มีแต่เพียงบวงสรวงพระนางจามเทวีเท่านั้น

งานเริ่ม เวลาประมาณ 9.40 น. นายอำเภอป่าซางเป็นประธานเปิดงาน พร้อมด้วยรองปลัดองค์การบริหารส่วนจังหวัด กองกำลังรักษาความมั่นคง เริ่มต้นด้วยมีตัวแทนหมู่บ้าน กล่าวนำประชาชนบูชาพระรัตนตรัย และชุมนุมเทวดา เชิญประธานในงานจุดเทียนนำมนต์ เริ่มพิธี สืบชะตา และจุดเทียนสาย เวลาประมาณ 10.25 น. ถวายผ้าป่า ทำสังฆทานหมู่บ้าน หลังจากเสร็จพิธี ทางศาสนา เข้าสู่พิธีบวงสรวงพระนางจามเทวี ประธานกลุ่มมอญบ้านบ่อควาให้ทุกคนในงานสงบจิต 1 นาทีเพื่ออุทิศส่วนบุญให้กับบรรพบุรุษมอญและพระแม่เจ้าจามเทวี หลังจากนั้นแผ่เมตตาเป็นภาษามอญ แจกขนมมอญแก่ผู้ร่วมงาน พร้อมทั้งขอขมาพระรัตนตรัยเป็นภาษามอญ

ต่อมาเวลาประมาณ 10.50 น. พราหมณ์เริ่มทำพิธี เชิญนายอำเภอ ปลัดอำเภอ และผู้ใหญ่บ้านจุดเทียนเงินเทียนทอง เป็นสัญลักษณ์ของการเข้าสู่พิธีบวงสรวงพระนางจามเทวี เริ่มต้นด้วยการกล่าวถึงพระเทวองค์ต่าง ๆ สิ่งศักดิ์สิทธิ์ทั้งหลาย เชิญเจ้าที่ที่คุ้มครองอาณาเขตมาพร้อมกัน ณ สถานที่แห่งนี้ ผู้ช่วยพราหมณ์แจกธูปให้ทุกคนอธิษฐาน ต่อจากนั้นพราหมณ์กล่าวชุมนุมเทวดา (ดนตรีบรรเลง) เชิญเจ้าหน้าที่ภาครัฐ หัวหน้าส่วนราชการ โปรยข้าวตอกดอกไม้และปักธูปหาง พร้อมทั้งให้ประชาชนเดินมาปักธูปที่กลางปะรำพิธี พร้อมทั้งแจกธูปหาง ปักที่อาหารบวงสรวง พราหมณ์เริ่มกล่าวบวงสรวงขอให้พระนางจามเทวี เทพทุกชั้นฟ้า เจ้าที่มารับเครื่องบวงสรวงพร้อมทั้งขอขมากรรม ขอให้พระนางจามเทวีเสวยสุขสวัสดิ์ปราโมทย์ ขอขมาหากทำผิดธรรมเนียม สังเกตว่า มีการใช้ คำว่า ข้าฝ่าละอองธุลีพระบาท เอ่ยถึงกษัตริย์ในสยามประเทศ เอ่ยถึงพระนางจามเทวีเป็นกษัตริย์ ล้านนา พร้อมทั้งขอพระพระนางจามเทวีให้ดลบันดาลให้คนที่มาร่วมงานทุกคนคิดสิ่งใดก็สมดังปรารถนา

ภาพที่ 56 เจ้าหน้าที่ภาครัฐร่วมกันโปรยข้าวตอกดอกไม้ที่เครื่องบวงสรวง

ลำดับต่อมา พราหมณ์กล่าวนำคาถาบูชาพระนางจามเทวี หลังจากนั้นพราหมณ์
 เจิมที่พระอุระของพระนางจามเทวี พร้อมทั้งสงฆ์พระนางจามเทวี พิธีกรเชิญนายอำเภอและ
 เจ้าหน้าที่ภาครัฐคนอื่น ๆ คล้องพวงมาลัยแด่พระนางจามเทวี หลังจากนั้น มีคณะเยาวชนฟ้อน
 บวงสรวงถวายแด่พระนางจามเทวีในชุดต่าง ๆ ได้แก่ ฟ้อนขันดอก ฟ้อนเทิดขวัญพระนางจามเทวี
 (เช่นเดียวกับมอญหนองคู่)

เมื่อการฟ้อนถวายพระนางจามเทวีสิ้นสุดลง พราหมณ์ได้กล่าวลาของถวายเชิญ
 พระนางจามเทวีกลับสู่สรวงสวรรค์พร้อมทั้งนำอาหารใส่กระทง เทเหล้าขาวเป็นเครื่องพลีให้บริวาร
 ที่มารับเครื่องบวงสรวงบนแท่นบวงสรวงไม่ได้ ชาวบ้านนำอาหารของตนเองที่ร่วมบวงสรวงกลับบ้าน
 แยกย้ายกันกลับบ้าน บางคนแจกอาหารให้กับผู้มาร่วมงาน

ภาพที่ 57 งานบวงสรวงพระนางจามเทวีวัดเกาะกลาง บ้านบ่อควา จังหวัดลำพูน

แม้ว่าวัดเกาะกลางจะถูกทางภาครัฐเข้ามามีบทบาทในการสร้างพิธีบวงสรวงด้วยการกำหนดรูปแบบของการจัดงาน แต่ทางชุมชนก็ได้ต่อรองด้วยการแสดงอัตลักษณ์ความเป็นมอญผ่านพิธีบวงสรวงพระนางจามเทวี เช่น การมีธงตะขาบ การแต่งกายแบบมอญเข้าร่วมพิธี การนำอาหารมาถวายแม้ว่าทางคณะพรหมณ์จะจัดเตรียมมาแล้วก็ตาม นอกจากนี้ทางวัดเกาะกลางยังได้สร้างวัดมุงมลพระนางจามเทวีที่ด้านหลังเป็นรูปโบราณสถานที่วัดเกาะกลาง เพื่อแสดงความอันหนึ่งอันเดียวกันระหว่างพระนางจามเทวีกับชุมชนวัดเกาะกลาง และเพื่อแสดงอัตลักษณ์ของพิธีบวงสรวงพระนางจามเทวีของชุมชนบ้านบ่อควาแห่งนี้

จะเห็นได้ว่า พิธีบวงสรวงพระนางจามเทวีของคนมอญลำพูน มีวิถีคิดในการสร้างพิธีบวงสรวงพระนางจามเทวีด้วยการผนวกกับความเชื่อเกี่ยวกับบรรพชนของคนมอญ สะท้อนให้เห็นมโนทัศน์ของคนมอญลำพูนที่มีต่อพระนางจามเทวีในฐานะที่เป็นบรรพบุรุษคนชาติมอญลำพูนได้เป็นอย่างดี

จากการศึกษาพิธีบวงสรวงพระนางจามเทวีพบว่า มีพิธีบวงสรวงทั้ง 12 พิธี แต่ละพิธีมีวัตถุประสงค์หลักร่วมกัน นั่นคือ การสักการะพระนางจามเทวีและเพื่อเทิดพระเกียรติพระนางจามเทวีที่ได้ทำคุณประโยชน์ต่อบ้านเมือง

ผู้มาร่วมงานส่วนใหญ่เป็นวัยกลางคนขึ้นไป ผู้วิจัยสังเกตว่าไม่ค่อยมีเยาวชนหรือหนุ่มสาววัยทำงานเข้าร่วมพิธี ยกเว้นงานถวายโคมแด่พระนางจามเทวี ซึ่งมีลักษณะเป็นปัจเจกบุคคลมากกว่าพิธีอื่น ๆ จากการเก็บข้อมูลภาคสนามของผู้วิจัยพบว่า มีประชาชนหลากหลายช่วงวัยมาถ่ารูปกับโคมไฟหลากสีจำนวนมาก อีกทั้งมีนักเรียนมาขอพรพระนางจามเทวีเรื่องการเรียน และมีคนวัยกลางคนทั้งหมดหญิงมาขอเรื่องหน้าที่การงานและความรัก ทั้งนี้อาจเป็นเพราะพิธีบางพิธีส่วนใหญ่ไม่ได้จัดขึ้นในวันหยุด ทำให้ผู้มาร่วมพิธีเป็นวัยสูงอายุซึ่งส่วนใหญ่ไม่ได้ทำงาน นอกจากนี้บางพิธีไม่มีประชาชนทั่วไปเข้าร่วมแต่อย่างใด มีเพียงเจ้าหน้าที่ข้าราชการเท่านั้น ส่วนใหญ่เป็นพิธีที่สร้างโดยภาครัฐ

จากพิธีกรรมทั้งหมด ผู้วิจัยขอสรุปเป็นตารางเพื่อให้เห็นภาพชัดเจนถึง ลักษณะวิธีการสร้างพิธีบวงสรวงพระนางจามเทวี และผู้สร้างพิธี ดังนี้

ตารางที่ 44 สรุปวิธีคิดในการสร้างพิธีบวงสรวงพระนางจามเทวี

พื้นที่และพิธีบวงสรวง พระนางจามเทวี	วิธีคิดในการสร้างพิธีบวงสรวง		ผู้สร้างพิธี
	ผนวกกับประเพณี เดิม	สร้างประเพณีใหม่	
1. จังหวัดลำพูน			
▪ พิธีถวายโคม	/		รัฐ
▪ พิธีสรนน้ำกู่กุด	/		รัฐร่วมกับชุมชน
▪ พิธีบวงสรวงวันประสูติ		/	รัฐ
▪ พิธีบวงสรวงวันสวรรคต		/	รัฐ
▪ งานพระนางจามเทวีและงานฤดูหนาว		/	รัฐ
▪ พิธีบวงสรวงของคนมอญบ้านหนองตู่		/	ชุมชน
▪ พิธีบวงสรวงของคนมอญบ้านบ่อควา		/	รัฐร่วมกับวัด
2. จังหวัดเชียงใหม่			
▪ พิธีบวงสรวงฯ ที่วัดพระธาตุดอยคำ	/		รัฐร่วมกับวัด
▪ พิธีบวงสรวงฯ ที่วัดละโว้	/		วัด
3. จังหวัดแพร่			
▪ พิธีบวงสรวงพระนางจามเทวี งาน นมัสการพระธาตุและงานลอยกระทง ที่ วัดพระธาตุห้วยอ้อ อำเภอลอง	/		รัฐ วัด และชุมชน
4. จังหวัดน่าน			
▪ งานบวงสรวงพระนางจามเทวีและ ประเพณีห้าเป็งที่ วัดพญาวัด	/		วัด
5. จังหวัดลพบุรี			
▪ พิธีบวงสรวงพระนางจามเทวีและ ประเพณีสงกรานต์	/		วัด

จากตาราง ผู้วิจัยได้ตั้งข้อสังเกตบางประการเกี่ยวกับพิธีบวงสรวงพระนางจามเทวี ใน 3 ประเด็น ได้แก่ 1. พื้นที่ที่สร้างพิธีบวงสรวงพระนางจามเทวี 2. วิธีการสร้างพิธีบวงสรวงพระนางจามเทวี 3. ผู้สร้างพิธีบวงสรวงพระนางจามเทวี ดังรายละเอียดต่อไปนี้

1. พื้นที่ที่สร้างพิธีบวงสรวงพระนางจามเทวี

หากเปรียบเทียบในแง่ของพื้นที่จัดสร้างพิธีบวงสรวงพระนางจามเทวี พบว่า พื้นที่ที่ประกอบพิธีบวงสรวงพระนางจามเทวีมากที่สุด ได้แก่จังหวัดลำพูน ที่มีพิธีบวงสรวง 7 พิธี และเป็นพิธีที่สร้างขึ้นใหม่ตั้งแต่พ.ศ. 2525 เป็นต้นมา ตอกย้ำให้เห็นการพยายามนำพระนางจามเทวีมาเป็นอัตลักษณ์ของจังหวัดลำพูนอย่างชัดเจน

หากเป็นพิธีที่จัดโดยพื้นที่อื่นที่ไม่ใช่จังหวัดลำพูน เช่น จังหวัด เชียงใหม่ แพร่ น่าน ลพบุรี มักสร้างพิธีบวงสรวงพระนางจามเทวีกับประเพณีที่มีอยู่เดิมในสังคม และยึดตำนานพระนางจามเทวีที่มีลักษณะของการเป็นเรื่องเล่ามุขปาฐะ ที่ไม่ปรากฏในตำนานศาสนา ผู้วิจัยสังเกตว่าการที่คนนอกชุมชนที่ไม่ใช่เจ้าของพื้นที่ก็คือ จังหวัดลำพูน ซึ่งเป็นจังหวัดที่รับรู้กันโดยทั่วไปว่าเป็นดินแดนแห่งพระนางจามเทวี

การที่คนนอกพื้นที่ หรือ “คนอื่น” จะสร้างพิธีบวงสรวงพระนางจามเทวีขึ้น โดยใช้ตำนานมุขปาฐะ ให้มีความน่าเชื่อถือ และมีความชอบธรรมในการสร้างนั้น จำเป็นต้องอาศัยประเพณีที่เป็นที่นิยมของคนในสังคมไทย นั่นคือประเพณีที่เกี่ยวกับศาสนา โดยเฉพาะอย่างยิ่งประเพณีบูชาพระธาตุ การผนวกพิธีบวงสรวงพระนางจามเทวีกับประเพณีบูชาพระธาตุ โดยมีเรื่องเล่ามาสืบสนุนว่าพระนางจามเทวีเป็นผู้ที่สร้างวัดและนำพระธาตุมาประดิษฐานไว้ที่วัดแห่งนั้น ประกอบกับบารมีของพระสงฆ์ผู้จัดสร้างพิธี ทำให้พิธีบวงสรวงพระนางจามเทวีเป็นที่ยอมรับของคนในสังคมได้โดยง่าย ในทางกลับกัน การที่ทางวัดนำพระนางจามเทวีมาประกอบพิธีบวงสรวงก็มีส่วนทำให้วัดเป็นที่รู้จักและมีชื่อเสียงมากยิ่งขึ้น

2. วิถีคิดในการสร้างพิธีบวงสรวงพระนางจามเทวี

หากพินิจในแง่ของวิธีการสร้าง พบว่า พิธีบวงสรวงพระนางจามเทวีทั้ง 12 พิธีนี้ มีวิธีการสร้าง 2 ลักษณะ ได้แก่ 1. การผนวกพิธีบวงสรวงพระนางจามเทวีกับประเพณีที่มีอยู่เดิมในสังคม 2. การสร้างประเพณีใหม่ ซึ่งจากตารางพบว่า พิธีบวงสรวงพระนางจามเทวีมีวิธีการสร้างแบบผนวกพิธีบวงสรวงพระนางจามเทวีกับประเพณีที่มีอยู่เดิมในสังคมพบจำนวนมากที่สุด พบจำนวน 7 พิธีด้วยกัน ลำดับต่อมาเป็นพิธีที่สร้างขึ้นใหม่ จำนวน 5 พิธี ซึ่งสังเกตได้ว่าผู้ที่สร้างพิธีบวงสรวงแบบผนวกกับประเพณีเดิมนั้นส่วนใหญ่เป็นกลุ่มพระสงฆ์ ส่วนใหญ่จะผนวกกับประเพณีทางศาสนาได้แก่ ประเพณีบูชาพระธาตุ ยกเว้นวัดบางพื้นที่ผนวกพิธีบวงสรวงพระนางจามเทวีเข้ากับประเพณีสงกรานต์ ในขณะที่ถ้าผู้สร้างเป็นชุมชน ก็จะสร้างพิธีบวงสรวงพระนางจามเทวีเข้ากับประเพณี 12 เดือน เช่น การบวงสรวงพระนางจามเทวีในวันสงกรานต์ ของจังหวัดลำพูน

ส่วนพิธีบวงสรวงพระนางจามเทวีที่สร้างขึ้นใหม่ พบจำนวน 5 พิธี ได้แก่ งานพระนางจามเทวีและงานฤดูหนาวลำพูน งานบวงสรวงพระนางจามเทวีเนื่องในวันคล้ายวันประสูติ และเนื่องในวันคล้ายวันสวรรคต และ งานบวงสรวงพระนางจามเทวีของคนมอญบ้านบ่อควา และ บ้านหนองคูจังหวัดลำพูน

จากการศึกษาของผู้วิจัยพบว่า พิธีบวงสรวงพระนางจามเทวีที่สร้างขึ้นใหม่นี้ เป็นพิธีที่เกิดมาจากผลพวงของการสร้างอนุสาวรีย์พระนางจามเทวีที่จังหวัดลำพูน ตามนโยบายของรัฐบาลสมัยใหม่ โดยพิธีบวงสรวงทั้ง 5 พิธีสร้างขึ้นภายหลังจากที่มีการประดิษฐานอนุสาวรีย์พระนางจามเทวี

พ.ศ. 2525 เช่น พิธีบวงสรวงพระนางจามเทวีเนื่องในวันประสูติ เป็นพิธีที่สร้างขึ้นเพื่อเฉลิมฉลองการก่อตั้งอนุสาวรีย์พระนางจามเทวีที่จังหวัดลำพูน หรือ พิธีบวงสรวงพระนางจามเทวีของกลุ่มชาติพันธุ์มอญบ้านหนองคู่ – บ่อควา จังหวัดลำพูน เป็นพิธีที่เกิดมาจากการที่ได้รับเชิญให้พ่อนถวายพระนางจามเทวีและจัดริ้วขบวนต้อนรับในวันก่อตั้งอนุสาวรีย์พระนางจามเทวีอย่างเป็นทางการของจังหวัดลำพูน ส่วน พิธีสวรรคตพระนางจามเทวีเป็นพิธีที่มีการวางพวงมาลาที่อนุสาวรีย์พระนางจามเทวีเพื่อแสดงความเคารพแต่พระนางจามเทวีเนื่องในวันสวรรคต นอกจากนี้ยังมีปัจจัยด้านการท่องเที่ยวที่ส่งผลให้เกิดงานพระนางจามเทวีและงานฤดูหนาวขึ้น

ดังนั้นจึงกล่าวได้ว่า การสร้างพิธีบวงสรวงพระนางจามเทวีขึ้นมาใหม่นี้ เป็นประเพณีที่เกิดขึ้นมาจากนโยบายของรัฐชาติสมัยใหม่ตามแนวคิดของ ฮอบสบอว์ม (Hobsbawm) (1983) และเกิดจากปัจจัยด้านอื่น เช่น การท่องเที่ยว ตามแนวคิดคติชนสร้างสรรค์ อย่างไรก็ตาม พิธีบวงสรวงพระนางจามเทวีมีลักษณะเป็นประเพณีประดิษฐ์แบบสังคมไทย ดังที่ ศิราพร ณ ถลางได้กล่าวไว้ว่า “ประเพณีประดิษฐ์” ในสังคมไทย ปัจจุบัน มักเกิดขึ้นจาก “คนนอกชุมชน” ซึ่งอาจเป็นคนในภาครัฐหรือมักเกิดขึ้นเพราะถูกกำหนดโดย “ปัจจัยภายนอกสังคม” หรือเกิดจากบริบททางสังคม “นอกชุมชน” บางประการ เช่น บริบทการท่องเที่ยว บริบทโลกาภิวัตน์ หรือ บริบทข้ามพรมแดน” (ศิราพร ณ ถลาง , 2558 : 367)

แม้ว่าพิธีบวงสรวงพระนางจามเทวีที่สร้างขึ้นใหม่นี้ จะเป็นประเพณีที่เพิ่งเกิดได้ไม่นาน แต่ก็ยังแฝงความเชื่อดั้งเดิมของคนในสังคมไทยเกี่ยวกับอำนาจเหนือธรรมชาติที่สามารถดลบันดาลความสำเร็จหรือความปรารถนาให้กับผู้ที่บวงสรวงได้ เช่น ในกรณีการบวงสรวงพระนางจามเทวีก่อนการเริ่มงานพระนางจามเทวีและงานฤดูหนาวเพื่อขอพร ขออำนาจพระนางจามเทวีช่วยดลบันดาลให้ งานฤดูหนาวสำเร็จลุล่วงไปได้ด้วยดี

3. ผู้สร้างพิธีบวงสรวงพระนางจามเทวี

จากการศึกษาพบว่าผู้สร้างพิธีบวงสรวงพระนางจามเทวีแบ่งออกได้เป็น 3 กลุ่มใหญ่ ได้แก่ กลุ่มที่ 1. ภาครัฐ (คือเทศบาล ตำบล หรือ จังหวัด) กลุ่มที่ 2. วัด (ผู้ที่มีบทบาทสำคัญคือเจ้าอาวาส) และกลุ่มที่ 3. ชุมชน (ซึ่งภาครัฐเป็นกลุ่มที่มีบทบาทในการสร้างพิธีบวงสรวงพระนางจามเทวีมากที่สุด) จากพิธีบวงสรวงพระนางจามเทวี 12 พิธี มีพิธีที่มีภาครัฐเข้ามามีส่วนเกี่ยวข้องทั้งในแง่ของการเป็นผู้จัด และผู้มีส่วนร่วมในการจัดโดยร่วมกับวัดและชุมชนจำนวน 8 พิธีด้วยกัน ลำดับรองลงมาได้แก่ ผู้สร้างที่เป็นพระสงฆ์หรือวัดจำนวน 3 พิธี และลำดับสุดท้ายผู้สร้างพิธีที่เป็นชุมชน มีจำนวน 1 พิธีด้วยกัน ได้แก่ พิธีบวงสรวงพระนางจามเทวีของคนมอญหนองคู่จังหวัดลำพูน ดังตารางสรุปกลุ่มผู้สร้างต่อไปนี้

ตารางที่ 45 สรุปผู้สร้างพิธีบวงสรวงพระนางจามเทวี

พื้นที่และพิธีบวงสรวงพระนางจามเทวี	ผู้สร้างพิธี
1. จังหวัดลำพูน	
▪ พิธีถวายโคม	รัฐ
▪ พิธีสงฆ์น้ำกู่กุด	รัฐร่วมกับชุมชน
▪ พิธีบวงสรวงวันประสูติฯ	รัฐ
▪ พิธีบวงสรวงวันสวรรคต	รัฐ
▪ งานพระนางจามเทวีและงานฤดูหนาว	รัฐ
▪ พิธีบวงสรวงของคนมอญบ้านหนองคู	ชุมชน
▪ พิธีบวงสรวงของคนมอญบ้านบ่อควา	รัฐร่วมกับวัด
2. จังหวัดเชียงใหม่	
▪ วัดพระธาตุดอยคำ	รัฐร่วมกับวัด
▪ วัดละโว้	วัด
3. จังหวัดแพร่	
▪ พิธีบวงสรวงพระนางจามเทวี งานนมัสการพระธาตุและงานลอยกระทง ที่วัดพระธาตุห้วยอ้อ อำเภอเมือง	รัฐ วัด และชุมชน
4. จังหวัดน่าน	
▪ งานบวงสรวงพระนางจามเทวีและประเพณีห้าเป็งที่ วัดพญาวัต	วัด
5. จังหวัดลพบุรี	
▪ พิธีบวงสรวงพระนางจามเทวีและประเพณีสงกรานต์	วัด

ตารางดังกล่าวข้างต้น สะท้อนให้เห็นพลวัตของพิธีบวงสรวงพระนางจามเทวีที่แต่เดิมเป็นพิธีของราษฎรกลายมาเป็นพิธีของรัฐ บางพิธีมีการเล่าขานตำนานพระนางจามเทวีในรูปของการแสดงแสงสี เสียง หรือในรูปของขบวนแห่ ในขณะที่บางพิธีผู้ร่วมงานมีแต่เจ้าหน้าที่รัฐแทบจะไม่มีประชาชนเข้าร่วมพิธี เนื่องจากรูปแบบของการสนับสนุนบทบาทของรัฐอย่างชัดเจน ดังนั้นพิธีบวงสรวงพระนางจามเทวีจึงเป็นตัวแทนของประเพณีและพิธีกรรมในสังคมไทยที่เป็นภาพสะท้อนให้เห็นบทบาทของรัฐในการจัดการประเพณีและพิธีกรรมในสังคมไทยปัจจุบัน สอดคล้องกับการศึกษาประเพณีพิธีกรรมของ ศิราพร ณ กลาง ที่วิเคราะห์ว่า การจัดประเพณีพิธีกรรมจำนวนมากทุกวันนี้ไม่ได้อยู่ในมือของชาวบ้านอีกต่อไป แต่จัดโดยองค์การบริหารส่วนตำบล (อบต.) หรือ องค์การบริหารส่วนจังหวัด (อบจ.) ผู้เป็นประธานในพิธีกรรมแทนที่จะเป็นผู้ใหญ่ในระดับหมู่บ้าน หมอขวัญ พ่อจารย์ หรือปู่จารย์ ก็เป็นนายกอบต. นายกอบจ. ผู้ว่าราชการจังหวัด หรือนายกรัฐมนตรี ทำให้ ประเพณีของราษฎร กลายเป็น ประเพณีของรัฐ และมีส่วนทำให้พิธีกรรมกลายเป็นการแสดง เพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวของจังหวัด (ศิราพร ณ กลาง, 2558 : 374 - 375)

ส่วนกลุ่มผู้สร้างที่มีจำนวนน้อยที่สุด ได้แก่ กลุ่มชุมชน ซึ่งพบพิธีบวงสรวงพระนางจามเทวีเพียง 1 พื้นที่เท่านั้น คือชุมชนมอญบ้านหนองคู จังหวัดลำพูน จากจำนวนตัวเลขดังกล่าว ทำให้เห็นสถานะของการอิงอาศัยงบประมาณจากภาครัฐของชุมชน กล่าวคือ จากการลงภาคสนามของผู้วิจัยพบว่าพิธีบวงสรวงแต่ละพิธีมีค่าใช้จ่ายจำนวนมาก ตั้งแต่หลักหมื่นจนกระทั่งหลักแสนบาท ดังนั้น หากชุมชนใดคิดจะสร้างพิธีบวงสรวงพระนางจามเทวีจะต้องมีเงินจำนวนมาก ในขณะที่ชาวบ้านในชุมชนบางส่วนเป็นผู้มีรายได้น้อย ทำให้มีงบประมาณไม่เพียงพอต่อการสร้างพิธีบวงสรวงพระนางจามเทวี ชุมชนหรือจึงมีความจำเป็นต้องอาศัยงบประมาณที่รัฐจัดสรรให้ เห็นได้ว่าพิธีบวงสรวงพระนางจามเทวีที่สร้างโดยชุมชนมีเพียงชุมชนเดียวเท่านั้น แตกต่างจากวัดที่มีงบประมาณเพียงพอที่สามารถสร้างพิธีบวงสรวงพระนางจามเทวีได้ จากการสำรวจพบว่ากลุ่มผู้สร้างพิธีบวงสรวงพระนางจามเทวีที่เป็นวัดหรือพระสงฆ์ พบ 4 พิธี เป็นลำดับรองลงมาจากรัฐ ทั้งนี้ เพราะ วัดที่สร้างพิธีบวงสรวงพระนางจามเทวีเป็นวัดที่ค่อนข้างมีชื่อเสียงจากสิ่งศักดิ์สิทธิ์ประจำวัด และจากเจ้าอาวาส การที่วัดสามารถสร้างพิธีบวงสรวงพระนางจามเทวีได้โดยไม่ต้องอาศัยงบประมาณจากรัฐ เพราะเกิดจากแรงศรัทธาของประชาชนจากหลากหลายพื้นที่ทั้งในและนอกชุมชน มีทั้งที่ศรัทธาในตัวหลวงพ่อหรือพระสงฆ์ผู้สร้างและศรัทธาพระนางจามเทวี

จากที่กล่าวมาทั้งหมดนี้ ทำให้เห็นปฏิบัติการทางสังคมของคนในท้องถิ่นที่พยายามสร้างความหมายให้กับพื้นที่และชุมชนของตนเอง มีทั้งลักษณะการต่อรองกับภาครัฐและยอมรับอำนาจของภาครัฐ เห็นได้จากการยอมให้ภาครัฐเข้ามามีส่วนเกี่ยวข้องกับงาน ทั้งการเป็นเจ้าของร่วม การเชิญมาเป็นประธานเปิดงาน การให้ภาครัฐเข้ามามีส่วนร่วมในพิธีกรรมดังกล่าวมีส่วนส่งเสริมให้พิธีกรรมมีความยิ่งใหญ่มากขึ้นและดูน่าเชื่อถือ อีกทั้งยังเป็นเครื่องยืนยันได้ว่า พิธีบวงสรวงพระนางจามเทวีของชุมชนจะไม่สูญหายไปและจะได้รับการสืบทอดอย่างต่อเนื่อง เนื่องจากได้รับเงินสนับสนุนจากรัฐเป็นประจำทุกปี

ในบทนี้ ผู้วิจัยได้นำเสนอให้เห็นภาพรวมลักษณะวิถีคิดในการสร้างพิธีบวงสรวงพระนางจามเทวีในสังคมไทยปัจจุบัน ทั้งในแง่ของการอ้างอิงตำนาน วิถีคิดในการสร้างพิธี และกลุ่มผู้สร้างการศึกษาพิธีบวงสรวงในบทนี้ทำให้เห็นว่าความเชื่อหรือพิธีบวงสรวงไม่ได้มีความหมายเพียงแสดงความเคารพพระนางจามเทวีเท่านั้น แต่เป็นประเพณีที่สร้างขึ้นด้วยการนำเรื่องราวในอดีตมานำเสนอใหม่เพื่อจุดมุ่งหมายบางประการ โดยสะท้อนผ่านองค์ประกอบของพิธีกรรม ในบทต่อไปผู้วิจัยจะศึกษาถึงบทบาทหน้าที่ของพิธีบวงสรวงเพื่อให้เห็นวิถีคิดที่ซ่อนอยู่เบื้องหลังของประเพณีหรือพิธีกรรมในสังคมไทยปัจจุบัน

บทที่ 5

พิธีบวงสรวงพระนางจามเทวีกับการสร้างพื้นที่ทางสังคม

ในบทนี้ผู้วิจัยจะอภิปรายบทบาทของ “พิธีบวงสรวงพระนางจามเทวี” ในบริบทใหม่ ๆ ในสังคมไทยร่วมสมัย เพื่อการสร้างความหมายและการสร้างพื้นที่ทางสังคม โดยจะแบ่งออกเป็น 4 หัวข้อ ได้แก่ 1. พิธีบวงสรวงพระนางจามเทวีในฐานะพื้นที่ของการแสดงอัตลักษณ์ของจังหวัดในบริบทการท่องเที่ยว 2. พิธีบวงสรวงพระนางจามเทวีในฐานะพื้นที่ของการแสดงอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ 3. พิธีบวงสรวงพระนางจามเทวีในฐานะพื้นที่ของการสร้างสำนึกทางประวัติศาสตร์ท้องถิ่น และ 4. พิธีบวงสรวงพระนางจามเทวีกับการสร้างพื้นที่ทางสังคมของผู้หญิง

5.1 พิธีบวงสรวงพระนางจามเทวีในฐานะพื้นที่ของการแสดงอัตลักษณ์ของจังหวัดในบริบทการท่องเที่ยว

ตำนานและพิธีบวงสรวงพระนางจามเทวีมีบทบาทอย่างยิ่งต่อการสร้างอัตลักษณ์ของจังหวัดลำพูน ก่อให้เกิดความภาคภูมิใจในอัตลักษณ์ของท้องถิ่นที่ได้เป็น “เจ้าของ” หรือ “การเป็นของแท้” ที่เกี่ยวข้องกับพระนางจามเทวี กษัตริย์ที่เคยปกครองอาณาจักรหริภุญชัย หากกล่าวถึง พระนางจามเทวีคนทั่วไปก็มักจะนึกถึงจังหวัดลำพูน จึงกล่าวได้ว่า อัตลักษณ์อย่างหนึ่งของจังหวัดลำพูนคือการเป็น “เมืองแห่งพระนางจามเทวี”

5.1.1 ตำนานพระนางจามเทวีในฐานะทุนทางวัฒนธรรมในการสร้างอัตลักษณ์จังหวัด

ปัจจุบัน เรื่องเล่าพื้นบ้าน ตำนานประจำถิ่น ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น ในหลายพื้นที่ที่ถูกนำมาเป็นเครื่องมือในการสร้างอัตลักษณ์ในบริบทการท่องเที่ยว ดังที่ ศิราพร ณ ถลาง ได้กล่าวว่า

เรื่องเล่าพื้นบ้านมีความสำคัญอย่างยิ่งในการสร้างอัตลักษณ์ของท้องถิ่น หรืออัตลักษณ์จังหวัดซึ่งนับเป็น “ทุนทางวัฒนธรรม” ที่สามารถนำไป “ต่อยอด” ในการส่งเสริมการท่องเที่ยวของแต่ละจังหวัดในประเทศไทย ทั้งในการนำเที่ยวสถานที่ที่สัมพันธ์กับเรื่องเล่าพื้นบ้าน การอธิบายชื่อบ้านนามเมือง และการตั้งชื่อผลิตภัณฑ์หรือสินค้าที่สัมพันธ์กับเรื่องเล่าของจังหวัดหรือท้องถิ่นนั้นๆ (ศิราพร ณ ถลาง, 2559: 98)

อัตลักษณ์ของจังหวัดลำพูนที่ถูกสร้างขึ้นมาจากการผลิตซ้ำตำนานพระนางจามเทวีในรูปแบบต่าง ๆ โดยอาศัยทุนทางวัฒนธรรมเกี่ยวกับพระนางจามเทวี เช่น วัตถุประสงค์ การสร้างอนุสาวรีย์ การสร้างรูปเคารพพระนางจามเทวีเพื่อประดิษฐานในวัดหรือสถานที่ต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับพระนางจามเทวีที่จังหวัดลำพูน โดยเฉพาะอย่างยิ่งการสร้างพิธีบวงสรวงพระนางจามเทวีให้เป็นประเพณีประจำจังหวัด

คนในท้องถิ่นจังหวัดลำพูนทั้งภาครัฐและเอกชนได้มีการนำชื่อของพระนางจามเทวีไปตั้งชื่อเป็นสถานที่ต่าง ๆ มากมาย เช่น ถนนจามเทวี ซอยจามเทวี โรงเรียนเทศบาลจามเทวี ร้านขายยาจามเทวีเภสัช ร้านจามเทวีโฟโต้ โรงแรมจามเทวี หมู่บ้านจามเทวีแลนด์ เป็นต้น ชื่อต่าง ๆ เหล่านี้สะท้อนให้เห็นความภาคภูมิใจของคนในชุมชนที่มีพระนางจามเทวีเป็นอัตลักษณ์ของจังหวัดจนนำมาตั้งเป็นชื่อสถานที่ต่าง ๆ

พ.ศ. 2558 กระทรวงวัฒนธรรมได้ตั้ง “ศูนย์บันดาลไทย” เพื่อส่งเสริมและให้คำแนะนำแก่ธุรกิจอุตสาหกรรมวัฒนธรรมเชิงสร้างสรรค์ เพื่อสร้างแรงบันดาลใจโดยใช้ทุนทางวัฒนธรรมมาเพิ่มคุณค่าและมูลค่าทางเศรษฐกิจ และได้จัดนิทรรศการเรื่อง “ฝากไทย: ถอดรหัสเสน่ห์ของทีระลึกเพื่อการท่องเที่ยว” ที่หอศิลป์วัฒนธรรมแห่งกรุงเทพมหานคร จังหวัดลำพูนก็ได้เลือกพระนางจามเทวีและวัดจามเทวีที่เชื่อกันว่าพระนางจามเทวีเป็นผู้สร้างมาเป็นอัตลักษณ์ของจังหวัด โดยนำมาทำเป็นลวดลายบนเสื้อยืดและโปสการ์ด ในขณะที่จังหวัดอื่น ๆ ที่สร้างพิธีบวงสรวงพระนางจามเทวี เช่นเดียวกันกลับไม่ได้เลือกพระนางจามเทวี เช่นจังหวัดลำปางเลือกเชรามิคลายไก่ จังหวัดน่านเลือกลวดลายของตุ้งและจิตรกรรมฝาผนังวัดภูมินทร์ จังหวัดแพร่เลือกบ้านวงศ์บุรีคุ้มเก่าของเจ้าเมืองแพร่ จังหวัดลพบุรีเลือกทุ่งดอกทานตะวัน เป็นต้น ทั้งนี้เพราะจังหวัดลำพูนเป็นจังหวัดที่มีทุนทางวัฒนธรรมเกี่ยวกับพระนางจามเทวีมากกว่าจังหวัดอื่นจึงมีพลังมากพอที่สามารถนำพระนางจามเทวีมาเป็นอัตลักษณ์ของจังหวัดได้

ภาพที่ 58 ของทีระลึกจังหวัดลำพูน ในงานนิทรรศการเรื่อง “ฝากไทยฯ”

กล่าวได้ว่าจังหวัดลำพูนได้เปรียบกว่าจังหวัดอื่น ๆ นั่นคือ มี “พื้นที่ทางกายภาพ” มารองรับอันเอื้อต่อการสร้าง “ความทรงจำร่วม” ทางสังคมร่วมกันในชุมชน ทำให้ตำนาน ความเชื่อ ความศรัทธาที่ประชาชนมีต่อพระนางจามเทวีแน่นแฟ้น มั่นคง จนกลายเป็นอัตลักษณ์ประจำจังหวัด ในที่สุด อีกทั้งยังเป็นการสร้างความทรงจำให้กับ “คนนอกชุมชน” ว่า จังหวัดลำพูนคือเจ้าของพระนางจามเทวีอย่างแท้จริง นับว่าเป็นวิธีการสื่อสารกับ “คนนอก” ด้วยการใช้ทุนทางวัฒนธรรม แสดงอัตลักษณ์ของชุมชน

นอกจากนี้ ศิราพร ณ ถลาง (2559 : 99) ยังได้กล่าวถึงการจัดงานท่องเที่ยวประจำปี พ.ศ.2559 ระหว่างวันที่ 13 – 17 มกราคม 2559 ว่า การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (ททท.) ใช้ชื่อ งานว่า “ท่องเที่ยววิถีไทย เก๋ไก๋ไม่เหมือนใคร” และได้ทำแผ่นพับ (brochure) แนะนำการท่องเที่ยว แต่ละจังหวัดโดยใช้ชื่อหน้าปกแผ่นพับว่า “เขาแล้วว่า...” ซึ่งชี้ให้เห็นความสำคัญของ *เรื่องเล่า* ที่ถูกนำมาเชิญชวนให้ไปท่องเที่ยวจังหวัดต่าง ๆ

เมื่อนำประเด็นดังกล่าวมาพิจารณาการโฆษณาในแผ่นพับ “เขาแล้วว่า..” ในส่วนของจังหวัดลำพูน พบว่า จังหวัดลำพูนนำเสนอเรื่องราวของช่างศึกของพระนางจามเทวี มีเนื้อหาว่า “เขาแล้วว่า *ภูเก้าเงี้ยว*” เป็นช่างคู่มือของพระนางจามเทวีแห่งทริภุญไชย เป็นพระยาช่างที่มีฤทธิ์มาก เมื่อออกศึกสงครามเพียงแค่ว่าหันหน้าไปทางศัตรูก็ทำให้ศัตรูอ่อนแรงลงได้ ว่ากันว่า...ครั้งหนึ่งในชีวิต หากมีโอกาสได้ลอดท้องพระยาช่างขณะศึกเงี้ยว เท่ากับได้รับพรแห่งชัยชนะให้สมหวังในทุกสนามแข่งขัน ทั้งเรื่องเรียน เรื่องงาน และการดำเนินชีวิต

แม้ว่าเนื้อหาใน “เขาแล้วว่า...” จะไม่เกี่ยวกับพระนางจามเทวีโดยตรง แต่ช่างภูเก้าเงี้ยวก็เป็นตัวละครสำคัญในตำนานพระนางจามเทวี เห็นได้ว่าจังหวัดลำพูนก็ยังคงใช้ตำนานพระนางจามเทวีมาเป็นจุดดึงดูดนักท่องเที่ยว เป็นเครื่องยืนยันได้ถึงความสำคัญของตำนานพระนางจามเทวีที่ถูกนำมาใช้เป็นกลไกสำคัญในบริบทการท่องเที่ยวของจังหวัดลำพูน

5.1.2 พลวัตพิธีบวงสรวงพระนางจามเทวีในบริบทการท่องเที่ยว

จังหวัดลำพูนได้ใช้ประเพณีและความเชื่อความศรัทธาพระนางจามเทวีมาสร้างสรรค์ประเพณีใหม่ ด้วยวิธีการผนวกความเชื่อกับประเพณีที่มีอยู่เดิมเข้าด้วยกันซึ่งส่วนใหญ่เป็นประเพณีทางศาสนาและประเพณี 12 เดือน ได้แก่ประเพณีปีใหม่เมืองหรือประเพณีสงกรานต์และประเพณีลอยกระทง ซึ่งเป็นประเพณีที่สำคัญของล้านนาที่คนในสังคมไทยนิยมเดินทางมาท่องเที่ยวในช่วงเทศกาลดังกล่าวอยู่แล้ว ประเพณีเหล่านี้ถูกสร้างขึ้นมาเพื่อเป็นพื้นที่ของการแสดงอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมในบริบทการท่องเที่ยว

งานสร้างน้ำกู่กุดพระนางจามเทวีและครุบาครีวิชัย เป็นงานที่มีวัตถุประสงค์เพื่อการท่องเที่ยวอย่างชัดเจน มีการทำป้ายประชาสัมพันธ์เชิญชวนให้มาร่วมงานนี้ โดยมีรูปพระนางจามเทวีและสลุงหลวงขนาดใหญ่ (ขันเงินขนาดใหญ่สลักเรื่องราวพระนางจามเทวี) มาเป็นตัวละครหลักในการเชิญชวนนักท่องเที่ยว

กิจกรรมภายในงานมีการเดินขบวนโดยเริ่มจากอนุสาวรีย์พระนางจามเทวีเดินขบวนมาที่วัดจามเทวีที่ตั้งของสุวรรณจังโกฏเจดีย์ (กู่กุด) ภายในริ้วขบวนประกอบไปด้วยขบวนแห่เสลียงสลุงหลวงขนาดใหญ่ซึ่งเป็นสลุงที่ใช้สำหรับสร้างน้ำกู่กุดพระนางจามเทวี มีขบวนของแต่ละชุมชนที่แต่งกายชุดล้านนา มีป้ายบอกชื่อชุมชนเหล่านี้อยู่นำขบวน ภายในขบวนของแต่ละชุมชนจะมีเครื่องสักการะถวายพระนางจามเทวี เช่น พานหมาก พานพลู พานบายศรี น้ำส้มป่อย พร้อมทั้งมีเสลียงแห่รูปจำลองพระนางจามเทวีและมีขบวนกลองสะบัดชัย ส่วนผู้ที่มีบทบาทสำคัญจะใส่ชุดสวมบทบาทเป็นพระนางจามเทวี พระราชบุตรโอรสแฝดของพระนางจามเทวี เมื่อขบวนแห่ไปถึงจะมีการแสดงต้อนรับขบวนเหล่านี้

ภาพที่ 59 ขบวนแห่สลุงหลวงพระนางจามเทวี ที่จังหวัดลำพูน

จะเห็นได้ว่าวิถีคิดของจังหวัดลำพูนคือ การสร้างพิธีบวงสรวงพระนางจามเทวีโดยผนวกกับงานฉลองในประเพณีปีใหม่ซึ่งเป็นประเพณีเก่าโดยอ้างอิงบุคคลสำคัญในประวัติศาสตร์ท้องถิ่นนั่นคือพระนางจามเทวี เพื่อแสดงความเคารพในฐานะบุคคลสำคัญที่ได้ทำคุณงามความดีต่อบ้านเมืองและเป็นบรรพบุรุษคนสำคัญที่ควรให้ความเคารพ การสร้างพิธีสร้างน้ำพระนางจามเทวี ถือเป็น “การสร้างสรรค์” ประเพณีขึ้นใหม่ทำให้ประเพณีสร้างน้ำพระนางจามเทวีที่จากเดิมเป็นเรื่องปัจเจกบุคคล กลายมาเป็นพื้นที่ทางสังคมและเป็นประเพณีระดับจังหวัด

งาน ถวายโคมยี่เป็งเจ้าแม่จามเทวี เป็นอีกงานหนึ่งที่จังหวัดลำพูนจัดขึ้นเพื่อการท่องเที่ยวโดยเฉพาะ มีการตีประกาศ ทำป้ายเชิญชวนประชาชนและนักท่องเที่ยวร่วมถวายโคมไฟยี่เป็งในงานลอยกระทงลำพูน ณ ลานอนุสาวรีย์พระนางจามเทวี มีการนำโคมไฟมาแขวนถวายเพื่อสักการบูชาและเพื่อขอพรพระนางจามเทวีให้มีชีวิตสว่างไสวดุจโคม จัดครั้งแรกในพ.ศ. 2556 และจัดสืบต่อมา จะเห็นได้ว่างานถวายโคมเจ้าแม่จามเทวีนี้เป็นงานที่จัดขึ้นโดยมีวัตถุประสงค์ประเพณีแบบเดิมมาใช้ในบริบทใหม่ เนื่องจากแต่เดิมประเพณีการถวายโคมหรือประเพณีลอยกระทงตามประทีปนี้เป็นประเพณีที่มีวัตถุประสงค์เพื่อระลึกถึงพระรัตนตรัย การถวายโคมไฟจึงเท่ากับเป็นเครื่องพุทธบูชาอย่างหนึ่งและเพื่อลอยเคราะห์ลอบโยก

พ.ศ. 2558 ภายในงานยังได้เพิ่มโคมที่ทำเป็นรูปปั้นนักชักรแบบตัวการ์ตูนที่ดูน่ารักประดับประดาด้วยแสงไฟได้ด้วย จากการสังเกตของผู้วิจัยพบว่าผู้ที่มาเที่ยวงานถวายโคมเจ้าแม่จามเทวีจะนิยมถ่ายรูปคู่กับโคมไฟนักชักรของตนเองเป็นอย่างมาก สะท้อนให้เห็นความนิยมในบริบทการท่องเที่ยวที่มีอิทธิพลต่อการจัดงานอย่างชัดเจน นอกจากนี้บริเวณรอบคูเมือง ชุมชนต่างๆ ยังได้จัดทำกระทงขนาดใหญ่มาประดับไว้ทั่วบริเวณเพื่อสร้างสีสันให้กับเทศกาลยี่เป็ง แต่ละชุมชนได้ดึงอัตลักษณ์ของชุมชนมาเป็นอนุภาคประกอบกระทง ทำให้งานถวายโคมเป็นเวทีในการแสดงอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมของชุมชนได้อีกวิธีหนึ่ง จะเห็นได้ว่าการถวายโคมไฟนอกจากจะเป็นการแสดงความเคารพพระนางจามเทวีแล้วยังเป็นการส่งเสริมและอนุรักษ์วัฒนธรรมประเพณีล้านนา อีกทั้งเป็นการกระตุ้นเศรษฐกิจด้านการท่องเที่ยวของจังหวัดลำพูนด้วย

ภาพที่ 60 งานถวายโคมพระนางจามเทวีที่จังหวัดลำพูน

นอกจากนี้ บางประเพณีสร้างขึ้นโดยอิงกับธรรมชาติที่สวยงามของล้านนา ได้แก่ ฤดูหนาวซึ่งเป็นฤดูท่องเที่ยวของภาคเหนือ จังหวัดลำพูนก็ได้อาศัยช่วงเวลาดังกล่าว จัดงานประเพณีงานพระนางจามเทวีและงานฤดูหนาวลำพูน ซึ่งจัดขึ้นภายในเดือนธันวาคมของทุกปี เป็นงานที่สร้างขึ้นเพื่อเฉลิมพระเกียรติพระนางจามเทวีในฐานะอดีตเจ้าเมืองและเพื่อเป็นการประชาสัมพันธ์การท่องเที่ยวธรรมชาติของจังหวัดลำพูน ภายในงานมีกิจกรรมที่น่าสนใจคือ พิธีบวงสรวงและพิธีวางพานพุ่มสักการะพระนางจามเทวี การแห่ขบวนผู้เข้าประกวดนางสาวลำพูน และขบวนที่แสดงภาพจำลองเหตุการณ์ที่พระนางจามเทวีเดินทางจากลพบุรีมาลำพูนเพื่อครองเมือง นอกจากนี้ในขบวนยังประกอบด้วยหมู่บ้านต่าง ๆ และกลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ ที่อาศัยอยู่ในจังหวัดลำพูน เช่น ไทลื้อ มอญ เป็นต้น

ภาพที่ 61 กลุ่มชาติพันธุ์ยอง ร่วมเดินขบวนในงานพระนางจามเทวีและงานฤดูหนาวฯ

อำเภอลอง จังหวัดแพร่ได้สร้างงานที่มีลักษณะคล้ายคลึงกัน ทั้งสองงานต่างมีวัตถุประสงค์ในการจัดงานเหมือนกันคือ เทิดพระเกียรติพระนางจามเทวีและเพื่อการท่องเที่ยว ดังนั้นกิจกรรมภายในงานจึงจัดอย่างยิ่งใหญ่ มีการติดป้ายประชาสัมพันธ์อยู่ตามจุดต่าง ๆ ทั่วทั้งอำเภอ พิธีช่วงเช้าเริ่มต้นด้วยการบวงสรวงพระนางจามเทวี มีการเกณฑ์นักเรียนในชุมชนจำนวนมากเพื่อมาฟ้อนถวายพระนางจามเทวี โดยช่างฟ้อนเหล่านี้ต่างสวมผ้าขึ้นตินจก ตัวขึ้นสีเหลืองมะนาว อันเป็นอัตลักษณ์ของอำเภอลองและมีการเดินขบวนแห่ของคนในชุมชน การแสดงแสงสีเสียงเล่าขานตำนานเมืองลอง เนื้อหาบรรยายให้เห็นประวัติความเป็นมาของอำเภอลอง และแสดงให้เห็นความหลากหลายทางชาติพันธุ์ที่อาศัยอยู่ที่อำเภอลอง จุดเด่นของการแสดงอยู่ที่เหตุการณ์ตอนที่พระนางจามเทวีล่องเรือมาที่อำเภอลองแห่งนี้ มีหุ่นขี้ทาสบริวารของพระนางจามเทวีขนาดใหญ่โตเรียกความสนใจจากนักท่องเที่ยวได้มาก นอกจากนี้ยังมีการประกวดราชบุตรเจ้าชายอนันตยศ มหันตยศ ซึ่งมีที่มาจากชื่อพระโอรสแฝดของพระนางจามเทวี จึงกล่าวได้ว่าเรื่องราวของพระนางจามเทวีเป็นทุนทาง

วัฒนธรรมของอำเภอลองที่ได้เลือกนำมาใช้เพื่อเพิ่มคุณค่าให้กับชุมชน ทำให้ชุมชนมีความน่าสนใจ ดึงดูดนักท่องเที่ยวเช่นเดียวกับจังหวัดลำพูน

ภาพที่ 62 การแสดงแสงสีเสียง ชุด “เล่าขานตำนานเมืองลอง” และการประกวดราชบุตร อนันตยศ มหันตยศ

จากปรากฏการณ์ดังกล่าว อาจมองได้ว่าแต่ละพื้นที่ปรารถนาให้สังคมได้รับรู้ว่าตนคือเจ้าของทุนทางวัฒนธรรม ในทางตรงกันข้าม หากพื้นที่นั้นไม่มีพลังพอที่จะช่วงชิงจึงทำได้แค่เพียงการต่อรองในการมีพื้นที่ทางสังคมร่วมกันที่จะสามารถมีการปฏิบัติการต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับพระนางจามเทวีได้ โดยอาศัยการมีชื่อของท้องถิ่นตนในตำนานพระนางจามเทวีมารองรับ

แม้ว่ากิจกรรมภายในงานจะชี้ให้เห็นว่าเป็น *ประเพณีที่ประดิษฐ์ขึ้นเพื่อการท่องเที่ยวโดยเฉพาะ* แต่อย่างไรก็ตาม งานดังกล่าวยังคงตั้งอยู่บนพื้นฐานในเรื่องของความเชื่ออำนาจเหนือธรรมชาติ เห็นได้จากการจัดให้มีพิธีบวงสรวงพระนางจามเทวีและการถวายมาลัยข้อพระกร ทั้งนี้เพื่อขออำนาจพระนางจามเทวีดลบันดาลให้งานฤดูหนาวจังหวัดลำพูนดำเนินไปอย่างราบรื่น

สัญลักษณ์หลักในพิธีที่ได้รับการนำเสนอตลอดกิจกรรมของงาน คือ รูปปั้นพระนางจามเทวีและสถานที่ต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับพระนางจามเทวี เช่น วัดจามเทวี วัดพระธาตุห้วยอ้อ อนุสาวรีย์พระนางจามเทวี จะเห็นได้ว่า ทุกพื้นที่ที่จัดขึ้นจะต้องเริ่มต้นที่อนุสาวรีย์พระนางจามเทวีก่อน รวมถึงที่จังหวัดแพร่ก็มีการบวงสรวงพระนางจามเทวีที่บริเวณอนุสาวรีย์พระนางจามเทวี ริมน้ำแก่งอำเภอลอง หรือแม้แต่ภายในขบวนก็ยังมีรูปเคารพพระนางจามเทวีปรากฏอยู่ในขบวน หากอนุมานว่ารูปเคารพพระนางจามเทวีเปรียบเสมือนตัวแทนของพระนางจามเทวี ในงานจะพบว่า การประกอบ

พิธีกรรมหรืองานเทศกาลต่างๆ นี้ พระนางมีบทบาทเปรียบเสมือนสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ทำให้กิจกรรมต่าง ๆ ในงานเริ่มต้นและดำเนินไปด้วยดี

ในขณะเดียวกันสัญลักษณ์ต่าง ๆ ในงานที่เป็นสัญลักษณ์ของการแสดงความเคารพพระนางจามเทวี เช่น สลุงขนาดใหญ่ ขบวนเครื่องสักการะพระนางจามเทวี โคมไฟหลากสี การพ้อนรำของนางรำจำนวนมากเป็นสีสันให้กับงานเพื่อดึงดูดนักท่องเที่ยว ดังนั้น องค์ประกอบในพิธีทุกอย่างจึงถูกทำให้อลังการยิ่งใหญ่

ภาพที่ 63 ขบวนแห่เครื่องสักการะพระนางจามเทวี ในงานพระนางจามเทวีและงานฤดูหนาว

จังหวัดลำพูนและอำเภอลอง จังหวัดแพร่ ใช้ตำนานและพิธีกรรมมาทำให้เป็นขบวนแห่และการแสดงแสงสีเสียงที่จัดโดยภาครัฐเพื่อวัตถุประสงค์ด้านการท่องเที่ยว และในขณะเดียวกันก็เท่ากับเป็นการใช้ธุรกิจการท่องเที่ยวสื่อสารกับคนนอกชุมชนเพื่อนำเสนออัตลักษณ์ของจังหวัดหรือของชุมชน โดยมีพระนางจามเทวีเป็นสัญลักษณ์หลัก จึงเป็นเรื่องที่น่าสนใจว่า ความเชื่อ ตำนานพิธีกรรม ที่เกี่ยวกับพระนางไม่ได้มีลักษณะเป็นปัจเจกบุคคลอีกต่อไปเมื่ออยู่ในบริบทการท่องเที่ยว

ทั้งหมดนี้กล่าวได้ว่าพิธีบวงสรวงและงานเทศกาลที่เกี่ยวกับพระนางจามเทวีเป็นข้อมูลสำคัญในการยืนยันว่า บริบทการท่องเที่ยวมีบทบาทสำคัญที่ก่อให้เกิดงานประเพณีที่เป็นเทศกาลเพื่อแสดงอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมของท้องถิ่น เช่น จังหวัดลำพูน ที่ได้นำพระนางจามเทวีมาเป็นสัญลักษณ์ของจังหวัด และต่อยอดภาพลักษณ์ดังกล่าวด้วยการสร้างขบวนแห่จำลองตำนานพระนางจามเทวีตอนที่เดินทางมาถึงหริภุชเวศย์ (ลำพูนในปัจจุบัน) หรือมีการใช้พิธีและงานประเพณีนำเสนอความเป็น “พหุทางวัฒนธรรม” ของชุมชนเช่น จังหวัดลำพูนและอำเภอลอง ที่มีการจัดขบวนแห่ชาติพันธุ์ต่าง ๆ ทำให้ภาพลักษณ์ของชุมชนที่แสดงสู่สายตาคนนอกเป็นเมืองที่เต็มไปด้วย “พหุทางวัฒนธรรม” ทั้งในแง่ของประวัติศาสตร์ท้องถิ่นและคนหลากหลายชาติพันธุ์ซึ่งสอดคล้องกับบริบทของนักท่องเที่ยวในปัจจุบันและนโยบายการท่องเที่ยว “วิถีไทย”

5.2 พิธีบวงสรวงพระนางจามเทวีในฐานะพื้นที่ของการแสดงอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์

จากการสำรวจและลงพื้นที่ภาคสนาม ผู้วิจัยพบว่า คนมอญที่จังหวัดลำพูนก็มีพิธีบวงสรวงพระนางจามเทวี ซึ่งเป็นการอ้างอิงที่มาจากตำนานสำนวนพื้นบ้านที่กล่าวว่า พระนางจามเทวีเป็นธิดาของคนมอญนามว่า เศรษฐีอินตา ที่อยู่หมู่บ้านหนองคู จังหวัดลำพูน อนึ่ง คนมอญที่อาศัยอยู่ในตำบลบ้านเรือน อำเภอป่าซาง จังหวัดลำพูน แบ่งเป็น 2 กลุ่ม ได้แก่ กลุ่มมอญบ้านหนองคูและกลุ่มมอญบ้านบ่อควาซึ่งแต่เดิมบ้านบ่อควาเป็นส่วนหนึ่งของบ้านหนองคู จนกระทั่ง พ.ศ. 2532 ภาครัฐได้แยกบ้านบ่อควาออกมาตั้งเป็นหมู่บ้านเพื่อให้ง่ายต่อการจัดสรรงบประมาณท้องถิ่นจึงทำให้มีพิธีบวงสรวงพระนางจามเทวี 2 พิธี

พิธีแรกคือพิธีบวงสรวงพระนางจามเทวีของคนมอญบ้านหนองคู เป็น *ประเพณีที่สร้างขึ้นจากตำนาน* ที่กล่าวว่า *พระนางจามเทวีประสูติที่บ้านหนองคู* ดังนั้นชาวมอญที่นี่จึงนับถือพระนางจามเทวีเป็นเสมือน บรรพบุรุษ ทุกปีจะมีพิธีบวงสรวงพระนางจามเทวีซึ่งจะทำพิธีภายในเดือนอ้ายจนถึงก่อนสิ้นสุดเดือน 4 ของมอญ (เดือน 5 ของล้านนา) หรือราวเดือนกุมภาพันธ์ พิธีดังกล่าวจัดขึ้นใน พ.ศ. 2525 เป็นปีแรก เนื่องจากทางจังหวัดได้เชิญให้คนมอญบ้านหนองคูจัดขบวนต้อนรับรูปเคารพพระนางจามเทวีที่จะมาประดิษฐานที่จังหวัดลำพูนครั้งแรก หลังจากนั้นชุมชนมอญหนองคูได้สืบสานประเพณีบวงสรวงพระนางจามเทวีเป็นประจำต่อเนื่องทุกปี (ธวัช ดวงสมบัติ. กรรมการจัดงาน, *สัมภาษณ์*, 20 กุมภาพันธ์, 2559.)

พิธีที่สองคือพิธีบวงสรวงพระนางจามเทวีที่บ้านบ่อควา พ.ศ. 2532 บ้านบ่อควาถูกแยกออกมาจากบ้านหนองคู พระอวยชัย (เจ้าอาวาสวัดเกาะกลางในสมัยนั้น) ได้สร้างพระรูปพระนางจามเทวีเพื่อเป็นศูนย์รวมจิตใจให้กับชาวบ้านบ่อควาและเพื่ออำนวยความสะดวกให้กับชาวบ้านที่ไม่ต้องเข้าตัวเมืองเพื่อสักการะอนุสาวรีย์พระนางจามเทวีที่บริเวณสวนสาธารณะหนองดอก จังหวัดลำพูนอีกด้วย ในพ.ศ. 2551 ได้เริ่มบวงสรวงพระนางจามเทวีครั้งแรกและได้งบประมาณส่วนหนึ่งได้มาจากองค์การบริหารส่วนตำบล หลังจากนั้นจึงเริ่มบวงสรวงเป็นประจำทุกปี *ทุกวันที่ 14 กุมภาพันธ์* ซึ่งเชื่อว่าวันนี้เป็นวันประสูติของพระนางจามเทวี (อวยชัย ประทีปทอง. อดีตเจ้าอาวาสวัดเกาะกลาง, *สัมภาษณ์*, 15 กุมภาพันธ์, 2557.)

5.2.1 พิธีบวงสรวงพระนางจามเทวีพื้นที่แสดงอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์มอญ

กลุ่มชาติพันธุ์มอญที่จังหวัดลำพูนได้สร้างพิธีบวงสรวงพระนางจามเทวีโดยมีลักษณะร่วมกันคือพยายามสร้างความทรงจำให้กับคนมอญในชุมชนด้วยตำนานพื้นบ้านที่ว่าพระนางจามเทวีมีชาติพันธุ์มอญ โดยอาศัยตำนานสำนวนที่กล่าวว่า พระนางจามเทวีเป็นธิดาของเศรษฐีที่ชื่อว่า อินตา ซึ่งเป็นคนมอญบ้านหนองคูในจังหวัดลำพูน และได้สร้างประเพณีบวงสรวงพระนางจามเทวี

ขึ้นมาทับซ้อนกับการบวงสรวงของส่วนกลางซึ่งจัดขึ้นโดยภาครัฐ และในพิธีบวงสรวงนั้นก็ให้มีเครื่องบวงสรวงที่แสดงสัญลักษณ์ของความเป็นชาติพันธุ์มอญด้วย ทั้งพฤติกรรมสัญลักษณ์และวัตถุสัญลักษณ์ เช่น อาหารมอญ การแต่งกายมอญ และการฟ้อนรำ ดังนี้

การแสดง

การฟ้อนบวงสรวงพระนางจามเทวี สำหรับการฟ้อนใช้การฟ้อนในชื่อชุดว่า *ฟ้อนเทิดขวัญจามเทวี* (แต่เดิมชื่อว่า *ฟ้อนเม็งคบุตร* ภายหลังพ.ศ. 2536 ได้เปลี่ยนชื่อ) โดยใช้ทำนองเพลงมาจากหมู่บ้านหนองตู่ อำเภอป่าซาง จังหวัดลำพูน ชื่อเพลงว่า “เพลงมอญดำ” (นภาพร ชาวสะอาด, 2552: ออนไลน์)

การรำบวงสรวงพระนางจามเทวี แบบ*ท่ารำ 12 ท่า*ของคนมอญ ซึ่งผู้รำเป็นคนมอญจากที่ต่าง ๆ ทั้งจากจังหวัดราชบุรี จังหวัดกาญจนบุรี เกาะเกร็ดในจังหวัดนนทบุรี จังหวัดปทุมธานี และจังหวัดลำพูน

การรำมอญเป็นการรำเพื่อแสดงความเคารพบูชา แสดงได้ทั้งงานที่เป็นมงคลและอวมงคล มิใช่รำเพื่อความรื่นเริงเพียงอย่างเดียว มักจะรำในโอกาสงานมงคล งานสมโภชต่าง ๆ ตลอดงานศพโดยเฉพาะในงานศพพระ ชาวบ้าน จะนิยมนำถวายหน้าศพเพราะถือว่าได้บุญ ในงานศพญาติผู้มีอาวุโสหรือผู้ที่เคารพนับถือ ชาวบ้านจะมารำด้วยความเคารพเช่นกัน ท่ารำดั้งเดิมมี 10 เพลง แต่บ้านเกาะเกร็ดนิยมนำ 12 เพลง แต่ละเพลงมีปีพาทย์มอญบรรเลงประกอบการรำ ก่อนรำผู้รำจะกราบ 1 ครั้ง และเมื่อรำจบจะกราบอีก 1 ครั้งเพื่อแสดงความเคารพ (สำนักบรรณสารสนเทศ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, ม.ป.ป: ออนไลน์)

ภาพที่ 64 กลุ่มคนมอญร่วมกันรำด้วยท่วงท่ามอญ ถวายพระนางจามเทวี

อาหารมอญ

คนในชุมชนนำอาหารมอญมาบวงสรวงพระนางจามเทวีด้วย มีทั้งอาหารคาวและหวาน ได้แก่ ขนมจีนน้ำยาปลาแห้ง คนมอญเรียกว่า *หะน่อมดยากกะหะเตอ* เป็นขนมจีนน้ำยาปลาแห้งที่ใส่ปลาแห้งบด เป็นอาหารประจำของคนมอญที่นอกจากคนมอญจะนิยมรับประทานแล้วยังนิยมใช้ในพิธีงานบุญอีกด้วย ส่วนของหวานของคนมอญที่ใช้ในพิธี ได้แก่ 1. *ขนมเม็ดขนุน* คนมอญเรียกขนมชนิดนี้ว่า *กวานังเหมียะหะเนาะ* ทำจากแป้งข้าวเหนียวคลุกกับน้ำตาลมะพร้าวและมะพร้าวขูดฝอย มักใช้ในพิธีมงคลต่าง ๆ 2. *ข้าวควบ* หรือ *ข้าวเกรียบว่าว* คนมอญเรียกว่า *กวกเกรียก* ทำมาจากข้าวเหนียวบดผสมน้ำตาลและหัวกะทิ นำไปตากแดดแล้วจึงนำไปย่าง เป็นขนมที่ใช้ในงานมงคลและพิธีไหว้บรรพบุรุษของชาวมอญ 3. *ขนมต้มหัวช้าง* หรือ *ขนมต้มลูกโยน* คนมอญเรียกขนมชนิดนี้ว่า *หะหล่มต้อบโจง* คล้ายขนมข้าวต้มมัดของภาคกลาง ทำมาจากข้าวเหนียวและกล้วยห่อด้วยใบเตยหรือใบอ้อย มีลักษณะกลมใหญ่คล้ายหัวช้าง แล้วนำไปต้ม เป็นขนมที่ใช้ในงานมงคลหรืองานบุญต่าง ๆ โดยเฉพาะเทศกาลเข้าพรรษา 4. *ขนมกาละแม* ภาษามอญเรียก *กวาญุ่ฮะกอ* ทำมาจากแป้งข้าวเหนียวกวนกับน้ำตาลมะพร้าวและกะทิ โดยปกตินิยมกวนกาละแมในช่วงเทศกาลสงกรานต์ เพราะจะมีการทำบุญอุทิศแก่บรรพชนในช่วงสงกรานต์และถวายแด่พระสงฆ์

จะเห็นได้ว่าขนมบางชนิด จัดทำขึ้นเฉพาะบางประเพณีเท่านั้น เช่น ขนมต้มหัวช้างและกาละแม แต่การที่นำขนมทั้งสองชนิดนี้มาบวงสรวงพระนางจามเทวีแม้ว่าจะไม่ใช่ช่วงเทศกาลประเพณีที่ทำขนมชนิดดังกล่าว เพราะคิดว่าเป็นอัตลักษณ์ของคนมอญที่คนมอญและคนทั่วไปรับรู้ เป็นเครื่องยืนยันได้อย่างดีว่า พิธีบวงสรวงพระนางจามเทวีเป็นพื้นที่ของการนำเสนออัตลักษณ์ของคนมอญอย่างแท้จริง

ภาพที่ 65 ขนมมอญในพิธีบวงสรวงพระนางจามเทวี

ข้าวควบ กาละแม และเม็ดขนุนมอญ

ธงตะขาบ

พิธีบวงสรวงพระนางจามเทวี มีการตกแต่งด้วยธงตะขาบหลากสีจำนวนมาก ธงตะขาบเป็นอัตลักษณ์สำคัญของคนมอญอีกอัตลักษณ์หนึ่ง ภาษามอญ เรียกว่า อะลายเทียะกิ สาเหตุที่ทำให้เป็นธงตะขาบ เนื่องจาก

ทางโลก ตะขาบเป็นสัตว์ที่มีลำตัวยาวมาก มีเท้ามาก มีเขี้ยวเล็บที่มีพิษ สามารถต่อสู้กับศัตรูที่มาระราน และรักษาตัวเองได้ เปรียบเสมือนคนมอญที่เคยหวาดหวั่นต่อข้าศึกศัตรู สามารถปกป้องคุ้มครองประเทศของตนเองได้เช่นกัน อีกนัยหนึ่งตะขาบเป็นสัตว์ที่มีลูกมากคือ 20-30 ตัว แม้ตะขาบจะคอยดูแลปกป้องลูกเอาไว้ในอ้อมอก เปรียบเสมือนกับว่า หากประเทศรามัญสามารถปกครองดูแลประชาราษฎร์ได้เหมือนตะขาบแล้ว รามัญประเทศจะเจริญรุ่งเรืองและอยู่ต่อไปอีกยาวนานด้วยความร่มเย็นเป็นสุข *ทางธรรม* ทุกส่วนของตะขาบนั้นคนมอญจะตีความออกเป็นปริศนาทางธรรมทั้งสิ้นนับตั้งแต่ลำตัวจากหัวถึงหาง (ประเพณีไทย: ออนไลน์)

แต่เดิมธงตะขาบใช้ในพิธีทางพระพุทธศาสนาเพื่อแสดงความเคารพต่อพระพุทธเจ้า แต่ในพิธีบวงสรวงนี้ก็มีธงตะขาบด้วยเช่นกัน จึงเห็นได้ว่ากาลเทศะในการใช้ธงตะขาบต่างไปจากอดีต นัยนี้จึงวิเคราะห์ได้ว่า ธงตะขาบ ไม่ใช่มีบทบาทเป็นเครื่องบูชาพระพุทธเจ้าเท่านั้น แต่ยังมีหน้าที่เป็นสัญลักษณ์ที่สื่อถึงความเป็นมอญอีกด้วย สะท้อนให้เห็นความพยายามในการนำเสนออัตลักษณ์ความเป็นมอญผ่านการใช้พิธีบวงสรวงพระนางจามเทวีอย่างชัดเจน

หงส์

ในพิธีบวงสรวงมีการผลิตซ้ำ หงส์ ในรูปแบบต่าง ๆ จำนวนมาก เช่น รูปปั้นหงส์ ธงสีแดงพิมพ์ลายหงส์ และเรือหงส์ซึ่งมีรูปเคารพพระนางจามเทวีอยู่ในเรือหงส์ การที่มีการผลิตซ้ำความเชื่อเกี่ยวกับหงส์จำนวนมาก เพราะชาวมอญเชื่อกันว่าหงส์เป็นสัญลักษณ์ของรามัญประเทศ มีตำนานที่เล่าขานกันมาดังนี้

หลังจากที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ตรัสรู้พระอนุตรสัมมาสัมโพธิญาณ ได้ 8 ปี ได้เสด็จไปโปรดเวไนยสัตว์ในแคว้นต่าง ๆ จนกระทั่งวันหนึ่งได้เสด็จมาถึงภูเขาสุทศนัมรังสิต ซึ่งอยู่ทางเหนือของเมืองสะเทิม ทรงฝันพระพักตร์ไปทางทิศตะวันออก ทอดพระเนตรเห็นเนินดินกลางทะเล เมื่อน้ำงวดสูงได้ประมาณ 23 วา ครึ่งน้ำเปี่ยมฝั่งพอน้ำกระเพื่อม บนเนินดินนั้นมีหงส์ทอง 2 ตัวเล่นน้ำอยู่ ตัวเมียเกาะอยู่บนหลังตัวผู้ เนื่องจากเนินดินที่ยืนอยู่มีขนาดเล็กเพียงนิดเดียว พอที่หงส์ยืนได้ตัวเดียว ว่า

กาลสืบไปภายหน้า เนินดินที่หงส์ทองทั้งสองเล่นน้ำนี้จะกลายเป็นแผ่นดินอันกว้างใหญ่ไพศาล เป็นมหานครมีพระเจ้าแผ่นดินปกครอง และศาสนาของพระองค์จะเจริญรุ่งเรืองขึ้น ณ ที่นี้ ครั้นสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเสด็จดับขันธปรินิพพานล่วงไปแล้ว 100 ปี เนินดินกลางทะเลใหญ่นั้นก็ตื้นเขินขึ้นจนกลายเป็นแผ่นดินอันกว้างใหญ่ มีพระราชบุตรของพระเจ้าเสนะคงคา ทรงพระนามว่าสมลกุมาร และวิมลกุมาร เป็นผู้รวบรวมไพร่พลตั้งเป็นเมืองขึ้น เป็นอันว่าเมืองหงสาวดี ซึ่งมอญเรียกว่า อองสาแหวตอย ได้เกิดขึ้น ณ ดินแดนที่มีหงส์ทองลงเล่นน้ำอยู่นั่นเอง ดังนั้นชาวมอญในหงสาวดีจึงใช้หงส์เป็นสัญลักษณ์ของประเทศแต่นั้นมา ดังได้กล่าวแล้วว่า คนมอญนั้นมีชีวิต จิตใจ และความเชื่ออยู่ผูกพันอยู่กับพุทธศาสนา จึงสร้างเสาหงส์ตั้งตระหง่านอยู่หน้าวัด เป็นการแสดงว่าวัดนั้นเป็นวัดมอญ

(อินวดี สุขประเสริฐ: ออนไลน์)

นอกจากหงส์ เป็นวัตถุสัญลักษณ์ในพิธีกรรมที่สื่อถึงความเป็นชาติพันธุ์มอญแล้ว ยังปรากฏภาพหงส์อยู่บนเข็มกลัดและเสื้อยืดที่ทีมงานผู้จัดพิธีสวมใส่ด้วย เสื้อยืดและวัตถุสัญลักษณ์ที่ปรากฏในพิธีกรรมเหล่านี้นอกจากจะเป็นสัญลักษณ์ที่บ่งบอกให้รู้ว่าเป็นคนมอญแล้ว ยังมีบทบาทในการสร้างความทรงจำร่วมและสร้างสำนึกชาติพันธุ์มอญให้แก่ผู้ร่วมงาน

ภาพที่ 66 พระนางจามเทวีประทับอยู่ในเรือหงส์สัญลักษณ์ของชาวมอญ

การแต่งกาย

ในช่วงเวลาของพิธีบวงสรวงพระนางจามเทวี จะเห็นได้อย่างชัดเจนว่ามีการแสดงถึงความเป็นคนมอญผ่านเสื้อผ้าเครื่องแต่งกายแบบชาวมอญ แม้ว่าคนมอญที่ร่วมงานส่วนหนึ่งจะแต่งกายแบบผสมผสานระหว่างไทยวนกับมอญ หรือผสมผสานระหว่างไทยสมัยใหม่ แต่สิ่งหนึ่งที่แสดงถึงความเป็นมอญอย่างชัดเจนก็คือผู้ชายต้องนุ่งโจงกระเบนแบบมอญ ส่วนเสื้อถ้าเป็นชายสูงอายุหรือ

ผู้ที่มีบทบาทในพิธีกรรมมักแต่งกายแบบมอญอย่างเคร่งครัด คือสวมเสื้อคอกลม กระดุมผ่าหน้า นุ่งโสร่ง มีผ้าสไบ ใช้พาดไหล่ ลักษณะการใช้สไบมีทั้งพาดไหล่ข้างเดียวพาดสองไหล่โดยคล้องผ้า ด้านหน้าแบบไขว้กันแล้วปล่อยชายผ้าทั้งสองไว้ด้านหลัง ส่วนผู้หญิงแม้ว่านุ่งผ้าขึ้นหรือสวมเสื้อแบบ ไทยยวน แต่ผู้หญิงมอญทุกคนในพิธีจะต้องมีสไบ ซึ่งส่วนใหญ่จะพาดสามแบบ คือพาดแบบสไบเฉียง และแบบคล้องคอ กล่าวได้ว่า สไบเป็นอัตลักษณ์สำคัญที่สื่อถึงความเป็นมอญอย่างชัดเจน

นอกจากนี้ พิธีบวงสรวงพระนางจามเทวีที่จัดขึ้นร่วมกับวาระงานวันชาติพืชน์มอญ พ.ศ. 2547 ที่วัดเกาะกลาง บ้านบ่อควา ต.บ้านเรื่อน อ.ป่าซาง พบว่ามีสัญลักษณ์ที่แทนบรรพบุรุษมอญ เข้มข้นมากกว่าทุกปี ในพิธีการบวงสรวงจึงมีการแทรกการบูชาบรรพบุรุษมอญที่อยู่ในดินแดนล้านนา ด้วย มีผู้ประกอบพิธีคือคุณ ลัดดา ทองเลิศ ซึ่งมีความเชื่อว่าบรรพบุรุษมอญเหล่านี้ดำรงตำแหน่งเป็น เจ้าเมือง 12 หัวเมืองมอญที่อยู่ภายใต้การบังคับบัญชาของพระนางจามเทวี ดังปรากฏในวัตถุ สัญลักษณ์ดังต่อไปนี้

ดาบ หมวก ผ้า เป็นสัญลักษณ์แทนเครื่องนุ่งห่มและอาวุธของบรรพบุรุษมอญ

กรวยใบเม็ง 12 กรวย เทียน 12 เล่ม เป็นสัญลักษณ์แทนบรรพบุรุษมอญ 12 หัวเมือง

ซุ้มต้นแก้ว ประกอบไปด้วยต้นแก้ว ข้าวแต่น นกกระดาศ เป็นสัญลักษณ์แทนการเดินทางของบรรพชนมอญมายังสถานที่บวงสรวง

ต้นแก้ว เป็นสัญลักษณ์แทนป่าที่บรรพชนต้องขี้นมาผ่านเมือง

นกกระดาศ เป็นสัญลักษณ์ต่อแดน นกต่าง ๆ ที่อยู่ในป่าที่บรรพชนพบ

ที่ปักม้าและช้าง เป็นสัญลักษณ์แทนพาหนะของบรรพชนมอญทั้ง 12 หัวเมือง เมื่อ บรรพบุรุษทั้ง 12 หัวเมืองมาถึงวัดเกาะกลาง ต้องมีการปักม้าปักช้าง ดังนั้นสถานที่ที่เป็นที่สำหรับให้ ม้าและช้างของบรรพบุรุษปักนั้นจึงประกอบไปด้วยกล้วย อ้อย เตรียมไว้สำหรับม้าและช้าง

จะเห็นได้ว่า พิธีบวงสรวงพระนางจามเทวีของคนมอญลำพูน มีวิธีคิดในการสร้างพิธี บวงสรวงพระนางจามเทวีด้วยการผนวกกับความเชื่อเกี่ยวกับบรรพชนของคนมอญ สะท้อนให้เห็น มโนทัศน์ของคนมอญลำพูนที่มีต่อพระนางจามเทวีในฐานะที่เป็นบรรพบุรุษคนชาติมอญลำพูนได้เป็น อย่างดี ดังนั้นเมื่อมีงานบวงสรวงพระนางจามเทวี คนมอญในจังหวัดลำพูนต่างมารวมตัวกันเพื่อ ประกอบพิธีบวงสรวงร่วมกัน และเพื่อแสดงอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมของมอญผ่านองค์ประกอบในพิธี บวงสรวง จึงพบว่าในพิธีจึงมีทั้งวัตถุสัญลักษณ์และพฤติกรรมสัญลักษณ์ที่แสดงตัวตนของคนมอญ อย่างเข้มข้น

5.2.2 อัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมกับการสร้างความทรงจำและสำนึกทางชาติพันธุ์มอญ

นอกจากอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมประเภทต่าง ๆ ดังกล่าวมาข้างต้นแล้วยังมีมิติที่ชาวมอญจังหวัดลำพูน โดยเฉพาะคนมอญหนองคูมีความพยายามที่จะสืบทอดสำนึกความเป็นมอญให้ดำรงอยู่ แม้ว่าจะอยู่ท่ามกลางคนไทยวนหรือคนไทชาติพันธุ์อื่น ๆ ซึ่งเป็นคนหมู่มากในจังหวัดลำพูน จากการสัมภาษณ์ ธวัช ดวงสมบัติ ผู้ซึ่งมีบทบาทในการสร้างพิธี ได้กล่าวว่า ปัจจุบันมีเยาวชนมอญจำนวนมากในหมู่บ้านที่บ้างไปทำงานในเมืองไม่ได้อยู่ที่หมู่บ้าน บ้างเรียนหนังสือแต่ไม่รู้จักภาษาและวัฒนธรรมของคนมอญ และนับวันจะถูกความเป็นคนเมืองกลืนความเป็นคนมอญเข้าไปทุกที ทางผู้จัดและทีมงานจึงได้อาศัยงานเทศกาลต่าง ๆ รวมถึงพิธีบวงสรวงพระนางจามเทวีมาเป็นเวทีในการถ่ายทอดประวัติศาสตร์และความทรงจำร่วมเพื่อสร้างสำนึกทางชาติพันธุ์ของคนมอญให้กับเยาวชนเหล่านี้ (ธวัช ดวงสมบัติ. กรรมกรจัดงาน, **สัมภาษณ์**, 20 กุมภาพันธ์, 2559.)

จากการลงภาคสนามในช่วงพ.ศ. 2556 ถึง 2560 ผู้วิจัยสังเกตเห็นว่าภายในงานมีการแสดงให้เห็นอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมของคนมอญอย่างชัดเจนผ่านคติชนประเภทต่าง ๆ เช่น การแสดงอาหาร เครื่องดนตรี ทำนองเพลง การแต่งกาย และในบางปีคนมอญหนองคูยังได้มีการจัดนิทรรศการเล็ก ๆ ซึ่งสร้างขึ้นโดยคนในชุมชนอีกด้วย เนื้อหาที่ปรากฏในนิทรรศการเป็นการแสดงอัตลักษณ์ของคนมอญในด้านต่าง ๆ เช่น อาหาร ภาษา เครื่องดนตรี เป็นต้น

ผู้วิจัยมีความคิดเห็นเพิ่มเติมว่าการที่คนมอญหนองคูเลือกนำเสนอนิทรรศการหรือแผ่นป้ายแสดงอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมของคนมอญนี้ เนื่องจากพิธีบวงสรวงพระนางจามเทวีเป็นเพียงพิธีเดียวที่จัดนอกชุมชน ที่สำคัญพิธีนี้จัดที่ลานอนุสาวรีย์พระนางจามเทวีของจังหวัดซึ่งตั้งอยู่ใจกลางเมือง ประชาชนทั่วไปที่เดินทางผ่านพบเห็นพิธีนี้ได้โดยง่าย ในระหว่างพิธีผู้วิจัยสังเกตเห็นว่ามีคนนอกชุมชนเดินทางมาไหว้สักการะพระนางจามเทวีจำนวนมากและได้หยุดดูพิธีด้วยเช่นเดียวกัน ดังนั้น การจัดนิทรรศการจึงไม่ใช่มีวัตถุประสงค์เพียงแค่สร้างสำนึกให้กับคนในชุมชนเท่านั้น แต่ยังเป็นการประกาศตัวตนความเป็นคนมอญให้กับ “คนนอก” ได้รับรู้ด้วย

กล่าวได้ว่าพิธีบวงสรวงพระนางจามเทวีเป็นพื้นที่สำคัญที่เปิดโอกาสให้ชุมชนมอญได้มีเวทีในการแสดงอัตลักษณ์ความเป็นมอญของตน การแสดงอัตลักษณ์ดังกล่าวก็มีบทบาทในการสร้างและสืบทอดสำนึกทางชาติพันธุ์ให้กับคนในชุมชนและเยาวชนมอญรุ่นใหม่ได้รับรู้และตระหนักรู้ด้วยความภาคภูมิใจว่า คนมอญเป็นชาติพันธุ์ที่ยิ่งใหญ่และมีประวัติศาสตร์อันยาวนานในจังหวัดลำพูน โดยมีพระนางจามเทวีและตำนานที่สัมพันธ์กับคนมอญหนองคู-บ่อควมาเป็นตัวช่วย ตำนานดังกล่าวชี้ให้เห็นว่าคนมอญเป็นชาติพันธุ์ที่เก่าแก่ในอาณาจักรสุโขทัยซึ่งก็คือจังหวัดลำพูนในปัจจุบัน

5.2.3 การเป็นประเพณีรัฐและประเพณีราษฎร

ดังที่ได้กล่าวไปแล้วว่า ในอดีตหมู่บ้านหนองคูและหมู่บ้านบ่อควา (วัดเกาะกลาง) เป็นหมู่บ้านเดียวกัน ภายหลังจากภาครัฐได้แบ่งแยกหมู่บ้านดังกล่าวออกเป็น 2 หมู่บ้าน และอยู่ภายใต้การปกครองขององค์การบริหารส่วนตำบลบ้านเรือน อำเภอป่าซาง จังหวัดลำพูน การแบ่งแยกหมู่บ้านดังกล่าว ทำให้ประเพณีและพิธีกรรมต่าง ๆ ที่คนในหมู่บ้านเคยปฏิบัติร่วมกัน ได้ถูกแบ่งแยกตามไปด้วย คนในหมู่บ้านหนองคูมักจะทำกิจกรรมที่วัดหนองคู ส่วนคนหมู่บ้านบ่อควาก็มีวัดเกาะกลางเป็นศูนย์กลางในการจัดประเพณีต่าง ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งพิธีบวงสรวงพระนางจามเทวีที่ในปัจจุบันพบว่า พิธีบวงสรวงพระนางจามเทวีของคนมอญมี 2 พิธีด้วยกัน ซึ่งมีความแตกต่างกันตรงที่ พิธีบวงสรวงพระนางจามเทวีของบ้านบ่อควาจัดที่วัดเกาะกลาง เป็นงานที่ทางองค์การบริหารส่วนตำบลจัดขึ้น จึงกล่าวได้ว่าพิธีบวงสรวงที่วัดเกาะกลางนี้เป็นพิธีของรัฐอย่างแท้จริง ทำให้คนในชุมชนบ้านหนองคูปฏิเสธการร่วมจัดงานพิธีบวงสรวงพระนางจามเทวีกับภาครัฐและยืนยันที่จะจัดพิธีบวงสรวงที่อนุสาวรีย์พระนางจามเทวีดังที่เคยปฏิบัติสืบต่อกันมา

จากการที่รัฐใช้อำนาจสร้างพิธีซึ่งแต่เดิมเป็นของชุมชน และการมีบทบาทในการจัดพิธีทำให้รูปแบบและลักษณะของพิธีบวงสรวงพระนางจามเทวีของกลุ่มมอญที่จังหวัดลำพูนทั้งสองกลุ่มนี้มีความแตกต่างกัน มอญบ้านบ่อควาที่ได้รับการสนับสนุนจากภาครัฐเนื่องจากพื้นที่บริเวณบ้านบ่อความีโบราณสถานที่เชื่อกันว่า เศรษฐีอินตา บิดาของพระนางจามเทวีได้สร้างไว้ที่บริเวณวัดเกาะกลางบ้านบ่อควาในปัจจุบัน ทำให้พื้นที่บ้านบ่อควาและวัดเกาะกลางกลายเป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์โดยมีโบราณสถานมารองรับจึงได้รับความสนใจจากภาครัฐมากกว่ามอญบ้านหนองคู

การที่ภาครัฐเป็นเจ้าของจัดงานบวงสรวงพระนางจามเทวีของบ้านบ่อควา บทบาทของรัฐดังกล่าวทำให้พิธีบวงสรวงพระนางจามเทวีที่วัดเกาะกลางมีลักษณะที่แสดงอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์มอญไม่ชัดเจนเท่าใดนักและมีลักษณะที่เป็นพิธีรัฐมากกว่าพิธีชาวบ้าน เช่น การใช้พราหมณ์ประกอบพิธี การมีเจ้าหน้าที่จากภาครัฐมาเป็นประธานเปิดงาน ส่วนอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมของคนมอญที่ปรากฏมีเพียงการแต่งกาย และเครื่องบวงสรวงที่เป็นอาหารของคนมอญบางประเภทเท่านั้น ได้แก่ ขนมเม็ตขนุนมอญและข้าวควา

จากการลงภาคสนามของผู้วิจัยตั้งแต่พ.ศ. 2556 - 2559 ผู้วิจัยสังเกตเห็นว่าในช่วงพ.ศ. 2559 รัฐมีความพยายามที่จะทำให้พิธีดังกล่าวมีความเป็นมอญมากขึ้น เพื่อให้คนในชุมชนยอมรับพิธีที่จัดโดยภาครัฐ อีกทั้งเพื่อสร้างความใกล้ชิดกับชุมชน และเพื่อช่วงชิงความเป็นของแท้ (Authenticity) ในการเป็นกลุ่มคนมอญที่จัดพิธีบวงสรวงพระนางจามเทวี เช่น การให้คนในชุมชน

บ้านบ่อควาเป็นผู้กล่าวนำคำแม่เมตตาเป็นภาษามอญ อย่างไรก็ตาม ผู้วิจัยสังเกตเห็นว่าคนในชุมชนบ่อควาส่วนใหญ่ยังมีบทบาทเป็นแค่เพียงผู้ร่วมงานอยู่ ทำให้พิธีบวงสรวงที่วัดเกาะกลาง บ้านบ่อควา ไม่สามารถเป็นพื้นที่ที่มีพลังพอที่จะแสดงอัตลักษณ์และตัวตนของคนมอญได้เท่าใดนัก เนื่องจากส่วนใหญ่รัฐเป็นผู้จัดการพิธี

ในทางตรงกันข้าม พิธีบวงสรวงพระนางจามเทวีของมอญบ้านหนองคูจะมีการแสดงอัตลักษณ์ความเป็นมอญมากกว่าบ้านบ่อควา จะเห็นได้จาก มีคำกล่าวบวงสรวงที่เป็นภาษามอญและทำนองแบบมอญ มีเครื่องดนตรีมอญ การรำบวงสรวงด้วยท่วงท่าแบบมอญ การร่วมแรงร่วมใจกันประกอบอาหารมอญ การแห่ธงมอญ แห่หงส์และธงตะขาบ เพื่อประกาศความเป็นมอญ รอบเมืองลำพูนไปยังอนุสาวรีย์พระนางจามเทวี

การที่คนมอญบ้านหนองคูแสดงอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ของตนเองอย่างเข้มข้น คงเป็นเพราะมอญบ้านหนองคูต้องการใช้พิธีบวงสรวงพระนางจามเทวีเป็นเครื่องแสดงอำนาจและต่อรองกับภาครัฐ ทั้งนี้เพราะมอญบ้านหนองคูไม่ได้รับเงินสนับสนุนการจัดพิธีบวงสรวงพระนางจามเทวีจากภาครัฐ เงินที่ใช้ประกอบพิธีกรรมเป็นเงินที่ได้มาจากการเรียไรของคนในหมู่บ้าน ในแง่นี้ทำให้เราเห็นการจัดการของภาครัฐในการจัดสรรงบประมาณทำให้มีทั้งผู้ที่ได้ประโยชน์และผู้ที่เสียประโยชน์ พิธีกรรมจึงเป็นสัญลักษณ์ของการตอบโต้ภาครัฐของผู้ที่เสียประโยชน์ถึงการมีตัวตนโดยไม่ต้องอาศัยการจัดการจากภาครัฐ

น่าสนใจตรงที่ว่าทั้งสองพิธีมีความพยายามที่จะผสมผสานระหว่างพิธีแบบราชการ และพิธีแบบราษฎรมากยิ่งขึ้น เห็นได้จากตัวอย่างพิธีที่จัดที่วัดเกาะกลางมีความพยายามที่จะทำให้พิธีที่จัดโดยรัฐมีรูปแบบที่ใกล้ชิดกับชุมชนยิ่งขึ้น ในทางตรงกันข้ามคนมอญหนองคูเองก็มีความพยายามที่จะทำพิธีให้มีลักษณะเป็นที่รัฐด้วยเช่นเดียวกัน ดังจะเห็นได้จากพิธีบวงสรวงพระนางจามเทวี พ.ศ. 2560 พบว่าคนมอญหนองคูมีการจัดพิธีในรูปแบบทางราชการมากขึ้น ได้แก่ มีการจัดขบวนแห่ถวายเครื่องสักการะพระนางจามเทวี ในขบวนมีเยาวชนถือป้ายชื่อชุมชน มีเหตุการณ์จำลองพระนางจามเทวีนั่งเรือตามที่ปรากฏในตำนาน แต่พิเศษตรงที่เรือเป็นเรือหงส์ซึ่งเป็นสัญลักษณ์ที่แสดงความเป็นชาติมอญ

ประเด็นสำคัญก็คือมีการเชิญผู้ว่าราชการจังหวัดมาเปิดงานซึ่งไม่เคยปรากฏมาก่อนและในงานยังจัดขบวนต้อนรับผู้ว่าราชการจังหวัด และให้ผู้ว่าราชการจังหวัดนั่งโสร่งแบบผู้ชายชาวมอญ การให้ผู้ว่าราชการจังหวัดซึ่งเป็นตัวแทนของราชการหรือของไทยมาเป็นประธานในพิธีและให้สวมโสร่งของคนมอญ เป็นวิธีการยืมอำนาจรัฐมาเชิดชูอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมของชาติพันธุ์ตน เป็นพฤติกรรมสัญลักษณ์อย่างหนึ่งที่อาจตีความได้ว่า คนมอญต้องการได้รับการยอมรับการเป็นส่วนหนึ่ง

ของรัฐ จากทางราชการและรัฐไทย การที่ผู้ว่าราชการจังหวัดสวมใส่เสื้อผ้าของคนมอญ ก็เท่ากับว่าผู้ว่ายอมรับความมีตัวตนและยอมรับบทบาทของคนมอญว่าในอดีตมอญเป็นชาติพันธุ์ที่ยิ่งใหญ่ในจังหวัดลำพูน เช่นเดียวกับที่รัฐไทย ยอมรับว่า มีคนชาติพันธุ์มอญจำนวนมากอยู่ภายใต้การปกครองของราชอาณาจักรไทย

ภาพที่ 67 ผู้ว่าจังหวัดลำพูน สวมใส่เสื้อผ้าของคนมอญ

5.2.4 การผสมผสานระหว่างวัฒนธรรมความเป็นมอญกับวัฒนธรรมอื่น

แม้ว่าในพิธีจะเห็นความพยายามในการแสดงอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมของคนมอญแต่ในขณะเดียวกันก็พบว่า มีการผสมผสานระหว่างวัฒนธรรม ด้วยเช่นกัน เช่นการแต่งกายผู้หญิงมอญบางคนได้นุ่งผ้าซิ่นหรือสวมเสื้อของไทยวน แต่ยังคงอัตลักษณ์มอญไว้ คือการห่มสไบมอญ ในด้านอาหารในพิธีกรรมก็เช่นกัน จะเห็นได้ว่าเครื่องบวงสรวงมีการผสมผสานระหว่างเครื่องบวงสรวงแบบอย่างแนวคิดพราหมณ์ซึ่งเป็นวัฒนธรรมของคนภาคกลาง เช่น ขนมนมจลต่าง ๆ ไข่ต้ม และเครื่องบายศรี ในขณะที่บางพิธีมีเครื่องบวงสรวงของหวานที่เป็นขนมของคนเมือง ได้แก่ ข้าวแต่น เช่นเดียวกับเครื่องประดับในพิธี ที่ถึงแม้ว่าจะมีการตกแต่งโดยใช้สัญลักษณ์ที่สื่อถึงความเป็นคนมอญแล้วยังปรากฏว่ามีเครื่องประดับที่เป็นของวัฒนธรรมของชาติพันธุ์อื่นด้วย เช่น ตุ้ง และ พวงมะโหด

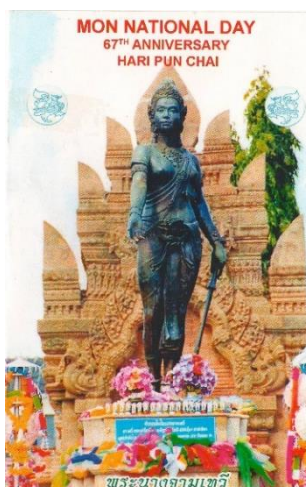
การผสมผสานระหว่างวัฒนธรรมนี้เกิดจากการที่คนมอญในจังหวัดลำพูนเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ที่ตั้งรกรากอยู่ที่จังหวัดลำพูนมานานตั้งแต่บรรพบุรุษ ไม่ใช่เป็นกลุ่มคนมอญพม่ากลุ่มใหม่ที่อพยพเข้ามาในประเทศไทยเมื่อไม่กี่ปีมานี้ ทำให้ความเป็นคนมอญถูกผสมกลมกลืนไปกับความเป็นไทยและคนเมือง เช่นเดียวกับกลุ่มคนมอญที่อยู่พื้นที่อื่น ๆ ปรากฏการณ์ดังกล่าวอาจเป็นเครื่องสนับสนุนถึงสาเหตุของความพยายามในการดำรงรักษาอัตลักษณ์มอญที่กำลังเลือนหายไปทุกที

5.2.5 พิธีบวงสรวงพระนางจามเทวีกับการสร้างพื้นที่ทางสังคมของคนมอญ

พิธีบวงสรวงพระนางจามเทวีเป็นกลไกทางวัฒนธรรมที่มีบทบาทก่อให้เกิดการรวมกลุ่มกันของคนมอญที่อาศัยอยู่ในจังหวัดลำพูนและใกล้เคียง จากการสังเกตของผู้วิจัยพบว่าพิธีบวงสรวงของคนมอญทั้ง 2 พื้นที่ มีคนมอญไปร่วมงานจำนวนมาก ไม่ว่าจะเป็พิธีที่บ้านบ่อควาที่รัฐเป็นผู้จัดหรือพิธีที่สร้างโดยชุมชนมอญหนองคู เมื่อมีคนชาติพันธุ์เดียวกันไปร่วมงานจำนวนมากส่งผลต่อจิตใจของคนมอญให้รู้สึกมีกำลังใจและรู้สึกถึงความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน

นอกจากนี้ พิธีบวงสรวงพระนางจามเทวียังช่วยยึดโยงคนมอญกลุ่มต่าง ๆ ที่อยู่ในจังหวัดอื่น นับเป็นการสร้างความเข้มแข็งให้กับเครือข่ายคนมอญที่อยู่ในประเทศไทยด้วย ในพ.ศ. 2557 ได้มีการจัดงานวันชาติมอญที่บริเวณวัดเกาะกลางบ้านบ่อควา จังหวัดลำพูน ตรงกับวันที่ 15 กุมภาพันธ์ ซึ่งจัดร่วมกับพิธีบวงสรวงพระนางจามเทวี โดยปกติพิธีบวงสรวงพระนางจามเทวีของวัดเกาะกลางจะจัดทุกวันที่ 14 กุมภาพันธ์ แต่มีการเลื่อนเพื่อให้ตรงกับวันชาติมอญ

การจัดพิธีโดยเลือกให้ตรงกับวันชาติมอญดังกล่าวทำให้เห็นวิถีคิดในการใช้พิธีบวงสรวงพระนางจามเทวีให้เป็นพื้นที่ของการรวมตัวกันของคนมอญจังหวัดต่าง ๆ พระนางจามเทวีจึงเป็นองค์ประกอบสำคัญในงานที่ทำหน้าที่เป็นศูนย์รวมจิตใจของคนมอญต่างถิ่น เห็นได้จากกิจกรรมในงานที่มีการแสดงเกี่ยวกับตำนานพระนางจามเทวีที่เน้นย้ำการมีชาติพันธุ์มอญของพระนางจามเทวี หรือการให้คนมอญจังหวัดต่าง ๆ มาร่วมพิธีและกล่าวคำบวงสรวงพระนางจามเทวีร่วมกัน นอกจากนี้มีโปสเตอร์วันชาติมอญที่มีพระนางจามเทวีเป็นตัวละครสำคัญในภาพ อีกทั้งมีธงมอญสลักกับธงรูปพระนางจามเทวีและมีชื่อพระนางจามเทวีเขียนเป็นภาษามอญอยู่ใต้ภาพ จึงกล่าวได้ว่าพิธีบวงสรวงพระนางจามเทวีเป็นเครื่องมือของคนมอญในการประกาศพื้นที่ทางสังคม

ภาพที่ 68 ภาพโปสเตอร์ในงานวันชาติมอญ ครั้งที่ 67 จังหวัดลำพูน

จากการสังเกตของผู้วิจัย พบว่าถึงแม้ไม่ใช่วันชาติมอญแต่พิธีบวงสรวงพระนางจามเทวี ในปีอื่น ๆ ก็ปรากฏว่ามีคนมอญจากจังหวัดต่าง ๆ มาร่วมงานด้วย เช่น ใน พ.ศ. 2560 ซึ่งมีพิธีบวงสรวงพระนางจามเทวีของชุมชนวัดหนองคู มีคนมอญจังหวัดกาญจนบุรี นนทบุรี บางกระดี่ มาร่วมงานและให้ความร่วมมือในการจัดพิธีด้านต่าง ๆ ด้วย ไม่ว่าจะเป็นการรับบวงสรวง การนำอาหารมอญมาแจกให้กับผู้ร่วมงาน การรวมกำลังทรัพย์เพื่อถวายเครื่องบวงสรวงพระนางจามเทวี เป็นต้น

ดังนั้นเห็นได้ว่าคนมอญให้ความสำคัญกับพิธีบวงสรวงพระนางจามเทวีมาก ทั้งนี้เห็นได้จากจำนวนคนมอญที่มาร่วมงานที่มีจำนวนมากและการร่วมแรงร่วมใจกันจัดงาน ทั้งนี้เพราะคนมอญส่วนหนึ่งที่จังหวัดลำพูนเชื่อว่าพระนางคือบรรพบุรุษของตน ในสายตาคนมอญต่างพื้นที่พระนางจามเทวีมีฐานะเป็นคนที่สร้างเกียรติคุณให้กับคนมอญ ด้วยเหตุนี้พิธีบวงสรวงพระนางจามเทวี จึงเป็นประเพณีพิเศษที่สร้างขึ้นมาเพื่อให้เป็นประเพณีพิธีกรรมของคนมอญโดยเฉพาะ จากการที่ผู้วิจัยได้ไปร่วมพิธีพบว่า ไม่มีคนนอกที่เป็นชาติพันธุ์อื่นเลย มีแต่ผู้ร่วมงานที่ประกาศตนว่า *เป็นคนมอญ* แม้แต่พระสงฆ์ที่มาร่วมพิธีก็ยังมีเชื้อสายมอญ สวดมนต์ด้วยทำนองมอญ

แม้ว่าไม่มีคนนอกมาร่วมงาน แต่การนำพระนางจามเทวีผู้ซึ่งที่คนทั่วไปรู้จักและนับถือมาแสดงความใกล้ชิดกับคนมอญในฐานะที่มีชาติพันธุ์เดียวกัน ทำให้พื้นที่ทางสังคมของคนมอญมีความชัดเจนขึ้น ประกอบกับกิจกรรมที่มีการเดินขบวน การใช้พื้นที่บริเวณอนุสาวรีย์พระนางจามเทวี และวัดเกาะกลางซึ่งเป็นสถานที่ท่องเที่ยว อีกทั้งการที่มีคนมอญจากหลายจังหวัดเข้าร่วมพิธี ก็มีส่วนทำให้พื้นที่ทางสังคมของคนมอญกว้างขวางขึ้นตามลำดับด้วยเช่นเดียวกัน

เมื่อพิธีบวงสรวงพระนางจามเทวีเป็นพื้นที่ทางสังคมให้กับคนมอญในการประกาศให้คนทั่วไปได้รับรู้ถึงการดำรงอยู่ของคนมอญทั้งในสถานะของมอญลำพูนรวมไปถึงคนมอญทั้งหมดในประเทศไทย องค์กรประกอบต่าง ๆ ทั้งหมดในพิธีจึงเต็มไปด้วยสัญลักษณ์ที่สื่อถึงอัตลักษณ์ความเป็นคนมอญ ในแง่นี้จึงเห็นได้อย่างชัดเจนว่าพิธีบวงสรวงพระนางจามเทวีเป็นพื้นที่ให้คนมอญได้แสดงอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์

ศิริพร ณ ถลางและสุพิน ฤทธิ์เพ็ญ (2559:63-64) ได้วิเคราะห์ประเด็นการสร้างพื้นที่ทางสังคมของชาวไทยใหญ่ผ่านงานปอย สรุปลงได้ว่าการที่ชาวไทยใหญ่ในจังหวัดเชียงใหม่สามารถมีพื้นที่ทางสังคมในจังหวัดเชียงใหม่ได้นั้น คงจะเนื่องด้วยความใกล้ชิด (proximity) ระหว่างชาวไทยใหญ่กับชาวไทยวนในหลายแง่มุมทั้งด้านภาษาและชาติพันธุ์ (linguistics and ethnic proximity) ที่สำคัญชาวไทยใหญ่ยังมีความใกล้ชิดทางประวัติศาสตร์ที่มีความสัมพันธ์กันมายาวนานระหว่างอาณาจักรไทใหญ่กับอาณาจักรล้านนา (historical proximity) และมีความใกล้ชิดทางศาสนาและวัฒนธรรม (religious

and cultural proximity) ด้วยเหตุนี้ทำให้ชาวไทยใหญ่สามารถผสมกลมกลืนทางสังคมและวัฒนธรรมกับชาวเชียงใหม่ในจังหวัดเชียงใหม่ได้โดยไม่ยากนัก

เมื่อนำประเด็นดังกล่าวมาพิจารณากับกลุ่มชาติพันธุ์มอญในจังหวัดลำพูน พบว่าคนมอญในจังหวัดลำพูนใกล้ชิดกับคนชาติพันธุ์ต่าง ๆ ในจังหวัดลำพูนเช่นเดียวกัน ในแง่ของความใกล้ชิดทางประวัติศาสตร์ที่มีความสัมพันธ์กันมายาวนานระหว่างคนมอญและคนในแคว้นทริภุญชัยและคนที่ราบลุ่มเชียงใหม่ (historical proximity) ดังการศึกษาของสร้อยดี อ่องสกุล ที่ได้กล่าวถึงกลุ่มคนที่อาศัยในแคว้นทริภุญชัยว่า นอกจากชนพื้นเมืองชาวลัวะแล้วยังมีอีกกลุ่มหนึ่งคือ เม็ง ซึ่งเป็นชนชาติมอญโบราณที่ตั้งถิ่นฐานในภาคเหนือมาช้านานแล้ว และเป็นกลุ่มเดียวกับมอญโบราณในภาคกลาง ตำนานเรียก *เมงคบุตร* หรือ *ชาวเม็ง* เป็นชนเผ่าโบราณที่เจริญก่อนพวกอื่นในเขตที่ราบลุ่มน้ำปิง เห็นได้ชัดว่ามีวัฒนธรรมสูงกว่าชาวลัวะ แต่ก็มีปริมาณน้อย มักกระจุกตัวอยู่ริมน้ำและไม่ค่อยขยายตัวออกไป เป็นไปได้ที่เม็งเป็นกลุ่มถือตัวว่ามีวัฒนธรรมสูง จึงไม่ดึงดูดชนเผ่าอื่นเข้ามา ส่วนลัวะมีจำนวนมากและกระจายตัวทั่วไปทั้งที่ราบและบนดอย ลัวะจึงเป็นประชากรพื้นฐานที่แท้จริง เม็งและลัวะเป็นชนสองพวกซึ่งอยู่ในเขตลุ่มน้ำปิงมานานก่อนการขยายตัวเข้ามาของชนชาติไทย (สร้อยดี อ่องสกุล, 2557: 70) และยังมี ความใกล้ชิดทางศาสนาและวัฒนธรรม (religious and cultural proximity) คือมีการนับถือพระพุทธศาสนาเหมือนกัน ซึ่งเกิดมาจากการรับวัฒนธรรมอินเดียสมัยพระนางจามเทวี (ศรีศักร วัลลิโภดม, 2545: 61) จึงเห็นได้ว่าด้วยความใกล้ชิดดังกล่าวทำให้คนชาติพันธุ์ต่าง ๆ ที่อยู่ในจังหวัดลำพูนและจังหวัดใกล้เคียงยอมรับในบทบาทและประเพณีวัฒนธรรมของคนมอญได้โดยง่าย

จากเอกสารทางประวัติศาสตร์และการวิเคราะห์ของนักประวัติศาสตร์ทำให้เข้าใจถึงสาเหตุของการพยายามแสดงอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์เพื่อสร้างพื้นที่ทางสังคมให้กับคนมอญว่า เกิดจากความภาคภูมิใจในควมมีตัวตนในประวัติศาสตร์ของแคว้นทริภุญชัยที่กล่าวว่า คนมอญเป็นผู้สร้างแคว้นและเป็นชาติที่มีอารยธรรมและเป็นกลุ่มคนที่อยู่ดั้งเดิม แต่ด้วยประชากรที่มีจำนวนน้อยทำให้ถูกกลุ่มชาติพันธุ์อื่นซึ่งมีมากกว่ากลืนความเป็นชาติมอญได้โดยง่าย ทำให้คนมอญรุ่นหลังจำเป็นต้องสืบทอดและอนุรักษ์วัฒนธรรมของตนไว้ เพื่อธำรงรักษาสำนึกชาติพันธุ์ความเป็นมอญไว้ให้คงอยู่

จึงกล่าวได้ว่าพิธีบวงสรวงพระนางจามเทวีของชนชาติมอญนี้ทำให้เห็นเราเห็นปฏิบัติการทางสังคมในการสร้างพื้นที่ทางสังคมของคนมอญ กล่าวคือการใช้พิธีบวงสรวงพระนางจามเทวีสร้างพื้นที่ทางสังคมให้กับคนมอญโดยยึดโยงกับตำนานอีกชุดหนึ่งที่กล่าวว่าพระนางจามเทวีเป็นคนมอญ การที่กลุ่มมอญบ้านหนองดู่-บ่อควา พยายามเน้นย้ำกับสังคมว่าพระนางจามเทวีเป็น

มอญซึ่งเป็นคนกลุ่มน้อยกลุ่มหนึ่งในจังหวัดลำพูนอาจเพื่อเป็นการปกป้องตนเองจากกลุ่มชาติพันธุ์กลุ่มใหญ่ไม่ให้เกิดความรู้สึกแปลกแยก อีกนัยหนึ่งแสดงให้เห็นความเหนือกว่าของการเป็นกลุ่มชาติพันธุ์เดียวกับพระนางจามเทวีซึ่งเป็นผู้ปกครองอาณาจักรมอญชัยที่กลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ ในจังหวัดนับถือ

การที่กลุ่มชาติพันธุ์มอญกล่าวอ้างหรือเชื่อมโยงกับพระนางจามเทวีนับเป็นการเชื่อมประวัติศาสตร์ของชาติพันธุ์ให้สอดคล้องกับประวัติศาสตร์ที่ภาครัฐรับรอง เพื่อแสดงความเก่าแก่ด้านประวัติศาสตร์หรือความมีตัวตนของชาติพันธุ์ในประวัติศาสตร์ ช่วยสร้างความมั่นใจในการดำรงชีวิตและลดความแปลกแยกในความเป็นชาติพันธุ์หรือคนกลุ่มน้อยในพื้นที่ทางประวัติศาสตร์อีกด้วย

5.3 พิธีบวงสรวงพระนางจามเทวีในฐานะพื้นที่ของการสร้างสำนึกทางประวัติศาสตร์ท้องถิ่น

ธิดา สาระยา กล่าวถึงความสำคัญของตำนานในฐานะที่เป็นประวัติศาสตร์ท้องถิ่นและมีบทบาทสร้างความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันให้กับคนในชุมชน สรุปความได้ว่าตำนานประวัติศาสตร์มีองค์ประกอบ 2 ส่วนคือ ตำนานปรัมปราจากจารีตบอกเล่าส่วนหนึ่งและส่วนที่ว่าด้วยการเรียงลำดับเวลาหรือลำดับกษัตริย์ของเจ้าเมือง นอกจากนี้ตำนานและตำนานประวัติศาสตร์เป็นสิ่งที่ช่วยให้ความรู้ความเข้าใจในเรื่องประวัติศาสตร์ความเป็นมา ระบบความเชื่อ โลกทัศน์ เอกลักษณ์ในทางวัฒนธรรมของท้องถิ่น มีคุณประโยชน์อย่างยิ่งในการพัฒนาวัฒนธรรมของท้องถิ่น ในอันที่จะทำให้เกิดความเป็นปึกแผ่นทางสังคม (social solidarity) ของสังคมท้องถิ่นประการหนึ่ง และการสร้างความเข้าใจในทางวัฒนธรรมระหว่างสังคมท้องถิ่นหรือระหว่างภูมิภาคให้ดีขึ้นอีกประการหนึ่ง (ธิดา สาระยา, 2539 :72-85)

หากนำประเด็นดังกล่าวมาพิจารณา พบว่าตำนานพระนางจามเทวีเป็นประวัติศาสตร์ท้องถิ่นได้ ทั้งนี้เนื่องจากมีเนื้อหาที่ว่าด้วยลำดับเวลาและลำดับของเจ้าเมือง และเป็นตำนานที่มีการบอกเล่าถึงความเป็นมาของชุมชน ในแง่นี้ พิธีบวงสรวงพระนางจามเทวีก็มีส่วนที่ทำให้ท้องถิ่นเกิดสำนึกในประวัติศาสตร์ท้องถิ่นตนได้ ซึ่งกระบวนการสร้างสำนึกในตัวตนของคนท้องถิ่นนี้มีลักษณะที่แตกต่างกันไปตามกลุ่มผู้สร้าง มีทั้งที่จัดการโดยภาครัฐและจัดการโดยพระสงฆ์

5.3.1 การสร้างจิตสำนึกทางประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภายใต้อำนาจรัฐ

ภาครัฐใช้อนุสาวรีย์พระนางจามเทวีเป็นสัญลักษณ์สำคัญในพิธีกรรมที่สื่อว่าพระนางจามเทวีเป็นศูนย์รวมจิตใจของคนหลากหลายชาติพันธุ์ในจังหวัด

ช่วงสมัยรัชกาลพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว เริ่มมีการเปลี่ยนแปลงและพัฒนาการจากพระราชานิยมมาสู่รัฐนิยม โดยสร้างอนุสาวรีย์บุคคลสำคัญทางประวัติศาสตร์ชาติที่แสดงถึงความกล้าหาญขึ้นอีกจำนวนมาก หลายคนมีสถานะเป็นสามัญชน อาทิ อนุสาวรีย์ท้าวสุรนารีที่จังหวัดนครราชสีมา และอนุสาวรีย์วีรชนค่ายบางระจันที่จังหวัดสิงห์บุรี (สายพิณ แก้วงาม ประเสริฐ, 2538 : 201-202)

นโยบายแบบรัฐนิยมดังกล่าวได้ถูกขับเคลื่อนอย่างต่อเนื่อง หน่วยงานภาคต่าง ๆ ของรัฐได้รับงบประมาณสนับสนุนในการจัดสร้างอนุสาวรีย์บุคคลสำคัญในแต่ละท้องถิ่นจนทำให้เกิดอนุสาวรีย์วีรบุรุษท้องถิ่นจำนวนมากในหลายแห่ง เช่นเดียวกับจังหวัดลำพูนที่สร้างอนุสาวรีย์พระนางจามเทวีเพื่อเป็นที่เคารพสักการะของประชาชน

จังหวัดแพร่ก็สร้างอนุสาวรีย์พระนางจามเทวีถึงสองพื้นที่ พื้นที่แรกได้แก่ ที่วัดพระธาตุศรีดอนคำ นำโดยพระครูเกษมรัตนคุณ เจ้าคณะอำเภอลอง (เจ้าอาวาสวัดพระธาตุศรีดอนคำ) ผู้ที่มีส่วนริ้วฟื้นตัวของเมืองลองมาตั้งแต่เริ่มแรก พร้อมกับกลุ่มข้าราชการ คหบดี พ่อค้าแม่ค้าและประชาชนทั่วไปในอำเภอลองร่วมกันบริจาค (ภูเดช แสนสา, : 322) ต่อมาภาครัฐก็ได้สร้างอนุสาวรีย์พระนางจามเทวีที่บริเวณริมแม่น้ำกา่ง ซึ่งมีขนาดใหญ่กว่าขึ้นมาซ้อนทับกับอนุสาวรีย์ของวัดและชาวบ้าน และได้สร้างพิพิธวงสรองพระนางจามเทวีขึ้นโดยผนวกเข้ากับงานสรองน้ำพระธาตุและงานลอยกระทงของทางวัด มิตินี้ทำให้เห็นความพยายามเข้าครอบครองและช่วงชิงวัฒนธรรมประเพณีของชาวบ้านด้วยการใช้อำนาจรัฐ

การสร้างอนุสาวรีย์ดังกล่าวมีลักษณะอิงกับความเชื่อเรื่องอำนาจเหนือธรรมชาติซึ่งถือเป็นศาสนาแบบชาวบ้านโดยนำรากฐานความเชื่อดังกล่าวมาเป็นเครื่องมือในการเน้นย้ำความเก่าแก่ของชุมชนเพื่อสร้างจิตสำนึกถึงการมีตัวตนของท้องถิ่น ดังที่ ภูเดช แสนสา ได้กล่าวถึงการสร้างอนุสาวรีย์พระนางจามเทวีครั้งแรกที่วัดพระธาตุศรีดอนคำ ว่าการสร้างอนุสาวรีย์แห่งนี้เป็น การตอกย้ำให้เห็นถึงความเก่าแก่ของเมืองลอง ที่ผ่านทั้งตัวรูปอนุสาวรีย์และป้ายประวัติที่เป็นกรอบขึ้นนำทางความคิดให้ผู้พบเห็นเข้าใจตามที่ถูกสร้างต้องการสื่อ ขณะเดียวกันก็ผูกโยงความเก่าแก่ของเมืองลองเข้ากับเมืองลำพูน (หริภุญชัย) (ภูเดช แสนสา, 2554 : 323)

นับตั้งแต่มีการสร้างอนุสาวรีย์ที่จังหวัดลำพูน ภาครัฐได้สร้างพิธีกรรมขึ้นมารองรับอนุสาวรีย์เพื่อเชื่อมโยงระหว่าง ความเชื่อ ตำนาน อนุสาวรีย์ และพิธีกรรมเข้าด้วยกัน จนกลายเป็นพลังในการสร้างความทรงจำใหม่ให้แก่คนในจังหวัด ทั้งนี้เพราะเรื่องของพระนางจามเทวีเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นมาหลายปีและเป็นตำนานที่มีลักษณะของความคลุมเครือ จึงทำให้การรับรู้ของคนในจังหวัดพร่าเลือนได้ง่าย การประกอบพิธีกรรมที่บริเวณอนุสาวรีย์จึงเป็นกลไกในการสร้างจิตสำนึกทางประวัติศาสตร์ของท้องถิ่นลำพูน

พิธีที่ภาครัฐได้จัดขึ้นที่อนุสาวรีย์พระนางจามเทวี ได้แก่ *พิธีเนื่องในวันประสูติ* และ*ในวันสวรรคต* โดยเฉพาะอย่างยิ่ง *พิธีในวันประสูติ* ซึ่งเป็นพิธีที่เกี่ยวกับกาสร้างอนุสาวรีย์โดยตรง กล่าวคือ แท้จริงพิธีนี้เป็นพิธีเฉลิมฉลองการสร้างอนุสาวรีย์พระนางจามเทวีที่จังหวัดลำพูนครั้งแรก แต่ใช้ชื่อวันประสูติเพื่อให้สอดคล้องกับวันสวรรคตที่ทางจังหวัดได้สร้างขึ้น กิจกรรมในพิธีบวงสรวงเนื่องในวันประสูติมีกิจกรรมที่มีลักษณะการนำความเชื่อทางศาสนามาเป็นเครื่องมือในการจัดงานโดยมีผู้ว่าราชการจังหวัดเป็นประธานและเป็นศูนย์กลางในพิธี การอิงกับความเชื่อทางศาสนา ได้แก่ การเชิญชวนให้ประชาชนร่วมกันใส่บาตรเพื่อถวายส่วนกุศลแด่พระนางจามเทวี มีลักษณะที่เป็นพราหมณ์ ได้แก่ มีการประกอบพิธีบวงสรวงพระนางจามเทวีในช่วงตอนเย็น โดยเชิญพราหมณ์มาประกอบพิธี มีเครื่องบวงสรวงตั้งอยู่บนแท่นปะรำพิธี อีกทั้งมีการอิงความเชื่อเกี่ยวกับอำนาจเหนือธรรมชาติ ได้แก่ การจัดการแสดงฟ้อนมือ ฟ้อนเล็บ ฟ้อนดาบ เป็นพฤติกรรมสัญลักษณ์ในการแสดงความเคารพและยกย่องพระนางจามเทวี อีกทั้งเพื่อให้พระนางจามเทวีพึงพอใจและดลบันดาลให้บ้านเมืองและประชาชนสงบสุข

ภายในงาน ภาครัฐแสดงบทบาทในการเป็นผู้สร้างจิตสำนึกความมีตัวตนของจังหวัดลำพูนถึงการมีประวัติศาสตร์อันยาวนานด้วยการให้ผู้ว่าราชการจังหวัดกล่าวคำเชิดชูพระนางจามเทวีในฐานะกษัตริย์ที่ปกครองบ้านเมือง ด้วยการเล่าประวัติความเป็นมาของบ้านเมืองในสมัยพระนางจามเทวี และมีการกล่าวสดุดี พระนางจามเทวีในฐานะเป็นผู้สร้างคุณงามความดีให้แก่บ้านเมือง เช่น ได้ริเริ่มการพัฒนาแก้ไขปัญหาอาชีพได้ส่งเสริมให้หุดบ่อน้ำไว้ทุกหมู่บ้าน ส่งเสริมศาสนา สร้างวัดวาอารามไว้มากมาย ซึ่งบางวัดยังเหลือตกทอดมาจนถึงปัจจุบันนานนับพันกว่าปี เช่นวัดช้างร้อง วัดสังฆาราม วัดช้างสี วัดกู่ละมั่ง วัดมหาวัน เป็นต้น อีกทั้งได้มีการส่งเสริมศิลปะการช่างการฝีมือ การอาชีพจนปรากฏเมืองทริภุญชัย มีความอุดมสมบูรณ์เป็นศูนย์กลางการค้า การกสิกรรมและเจริญรุ่งเรืองต่อมาอีกหลายร้อยปี จะเห็นได้ว่าเนื้อหาในคำกล่าวของผู้ว่าราชการจังหวัดเป็นการต่อยอดให้เห็นความเก่าแก่และความมีอารยธรรมของจังหวัดซึ่งเกิดจากกษัตริย์นามว่าพระนางจามเทวี

ทำให้ประชาชนที่มาร่วมงานเกิดสำนึกในพระมหากรุณาธิคุณของพระนางจามเทวีและพร้อมที่จะทำคุณงามความดีให้กับจังหวัดลำพูน อีกทั้งยังเกิดความทรงจำใหม่ถึงการเป็นประชาชนที่อาศัยอยู่ในจังหวัดลำพูนเมืองแห่งวัฒนธรรม ดังนั้น แม้ว่าคนจังหวัดลำพูนในปัจจุบันจะต่างชาติพันธุ์แต่ก็มีอดีตกษัตริย์ที่ยิ่งใหญ่ที่เคยปกครองลำพูนในอดีตร่วมกัน ช่วยสร้างความรู้สึกเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันให้กับคนในจังหวัด

ส่วนพิธีรำลึกการสวรรคตพระนางจามเทวี เป็นพิธีที่ช่วยสร้างสำนึกท้องถิ่นให้กับประชาชน และโดยเฉพาะอย่างยิ่งให้กับข้าราชการในจังหวัดลำพูนด้วยเช่นเดียวกัน ภายในงานมีการกล่าวเน้นย้ำถึงวันสวรรคตซึ่งวันเวลาดังกล่าวได้มาจากตำนานสำนวนพื้นบ้าน การกล่าวเน้นย้ำวันสวรรคตพระนางจามเทวีเมื่อพันกว่าปีก่อนและการกล่าวคุณูปการที่พระนางจามเทวีได้สร้างไว้ เป็นการเชื่อมโยงเหตุการณ์ในอดีตกับปัจจุบันเข้าด้วยกัน มีส่วนสร้างสำนึกถึงการเป็นเมืองเก่าสมัยพระนางจามเทวี ช่วยสร้างความรู้สึกภาคภูมิใจให้กับคนลำพูน

กิจกรรมภายในงานในบางช่วงมีรูปแบบพิธีเป็นแบบรัฐอย่างชัดเจน เช่น พิธีถวายพวงมาลาพระนางจามเทวีที่มีแต่ข้าราชการทุกภาคส่วนของจังหวัดลำพูน ซึ่งเป็นวิถีคิดแบบรัฐที่ให้ความสำคัญกับสถาบันการปกครองแบบพระมหากษัตริย์

จากการสังเกตของผู้วิจัย พบว่าพิธีในช่วงถวายพวงมาลามีประชาชนมาร่วมงานน้อยต่างจากพิธีในช่วงต่อมาที่มีการทำบุญถวายเครื่องปัจจัยไทยธรรมแด่พระสงฆ์เพื่อถวายกุศลแด่พระนางจามเทวี ซึ่งมีประชาชนมาร่วมงานจำนวนมาก และมีการตั้งซุ้มโรงทานแจกจ่ายอาหารแก่ผู้มาร่วมงาน สะท้อนให้การร่วมแรงร่วมใจกันของคนในชุมชนอันเกิดมาจากความรู้สึกร่วมถึงการเป็นคนท้องถิ่นเดียวกันโดยมีพระนางจามเทวีเป็นศูนย์รวมจิตใจ

นอกจากนี้ยังมีพิธีที่รัฐจัดขึ้นโดยอิงกับประเพณี 12 เดือน ได้แก่ประเพณี*สร้งน้ำกู่กุด* พระนางจามเทวีและ*ครุบาครีวิชัย* ที่วัดจามเทวี ซึ่งมีวิถีคิดโดยนำมาจากประเพณีปีใหม่เมืองของล้านนาที่ต้องมีการสร้งน้ำผู้ใหญ่ของบ้านเมืองและการทำบุญอุทิศให้กับบรรพบุรุษมาสร้างสรรคประเพณีใหม่ขึ้น ในงานผู้ว่าราชการจังหวัดจะทำหน้าที่เปิดกรวยสักการะพระนางจามเทวีบริเวณหน้าสุวรรณจังโกฏเจดีย์ (กู่กุด) และเป็นประธานในการสร้งน้ำ จากนั้นเป็นพิธีทางพุทธศาสนา มีการถวายเครื่องปัจจัยไทยธรรมแด่ดวงพระวิญญาณพระนางจามเทวี

การผนวกพระนางจามเทวีเข้าไปเป็นส่วนหนึ่งในงานสร้งน้ำเนื่องในวันปีใหม่และการทำบุญอุทิศส่วนกุศลให้กับญาติผู้ใหญ่หรือบุคคลสำคัญของบ้านเมืองผู้ล่วงลับ ทำให้เรื่องของพระนาง

จามเทวีกับเมืองลำพูนได้รับการสืบสานจากรุ่นสู่รุ่น เท่ากับเป็นการเน้นย้ำและสืบทอดประวัติศาสตร์ท้องถิ่นให้อยู่ในความทรงจำของคนในท้องถิ่นด้วยประเพณีที่อยู่ในวิถีชีวิตของคนในชุมชน

พิธีที่จัดขึ้นโดยรัฐซึ่งเป็นผลพวงมาจากการสร้างอนุสาวรีย์พระนางจามเทวีอีกพื้นที่หนึ่งก็คืออำเภอเมือง จังหวัดแพร่ กิจกรรมในงานแบ่งออกเป็น 2 พิธีด้วยกัน ได้แก่ในช่วงเช้าจะเป็นพิธีบวงสรวงพระนางจามเทวีแบบพราหมณ์ และช่วงตอนกลางคืนจะเป็นการแสดงเกี่ยวกับประวัติความเป็นมาของเมืองเมือง ซึ่งพระนางจามเทวีเป็นตัวละครสำคัญ หากพิจารณารูปแบบของพิธีจะพบว่าพิธีในช่วงเช้าจะเป็นพิธีแบบรัฐอย่างชัดเจน รูปแบบการจัดงานคล้ายจังหวัดลำพูน ที่ผู้ที่มีอำนาจที่สามารถอยู่ในบริเวณพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ได้จะเป็นเจ้าหน้าที่รัฐเท่านั้น นอกจากนี้ผู้ที่ไปเป็นประธานในพิธีคือหัวหน้าส่วนราชการท้องถิ่นและเจ้าหน้าที่รัฐในอำเภอและเทศบาลได้มีการยื่นเรียงแถวเพื่อถวายพวงมาลัยแด่พระนางจามเทวีโดยที่ไม่มีประชาชนไปยืนในแถวนั้นเลย มีเพียงตัวแทนจากสภาวัฒนธรรมเท่านั้นที่เป็นคนในท้องถิ่นแต่ก็ยังขึ้นตรงกับรัฐนั่นเอง

ภาพที่ 69 ตัวแทนจากข้าราชการและสภาวัฒนธรรม อำเภอเมือง ยืนถวายเครื่องสักการะ

พิธีที่จัดขึ้นที่อำเภอเมือง จังหวัดแพร่นี้ มีส่วนช่วยสร้างความรู้สึกรักถิ่นเกิดให้แก่คนในท้องถิ่นถึงการเป็นชุมชนที่มีอดีตอันเก่าแก่สมัยพระนางจามเทวี และทำให้เมืองเมืองซึ่งเป็นเมืองเล็กในจังหวัดแพร่มีความโดดเด่น ดังที่ภูเดช แสนสา (2554: 321-351) ได้กล่าวถึงกระบวนการสร้างและรื้อฟื้นความเป็นเมืองเมืองจังหวัดแพร่ว่า มีการอ้างถึงความสัมพันธ์ระหว่างเมืองเมืองกับพระนางจามเทวีผ่านการแสดงและประเพณีทางพุทธศาสนา มาช่วยคืนความทรงจำให้กับคนเมืองเมืองพร้อมกับสร้างการรับรู้เรื่องราวของเมืองเมืองให้แก่ภายนอกได้อย่างกว้างขวาง

หากมองว่าอนุสาวรีย์เป็นตัวแทนของรัฐเนื่องจากเป็นผลพวงมาจากนโยบายรัฐที่มีต่อท้องถิ่นก็จะทำให้เห็นอุดมการณ์ของรัฐแบบเน้นศูนย์กลางที่ใช้อนุสาวรีย์และพระนางจามเทวีเป็นเครื่องมือในการรวมจิตใจของผู้คนต่างชาติพันธุ์ หลังจากนั้นรัฐใช้กลวิธีทางวัฒนธรรมสร้างความทรงจำใหม่ให้แก่คนในชุมชนด้วยพิธีกรรมเพื่อตอกย้ำถึงความเป็นพวกเดียวกันส่งผลให้ชุมชนมีความเข้มแข็งและมีเอกภาพอันเอื้อต่อการปกครองโดยรัฐ

ดังนั้นจึงพบว่า ภายใต้งานรัฐมีความพยายามอย่างยิ่งที่จะมีบทบาทเป็นผู้มีสิทธิ์สูงสุดในการจัดงาน อำนาจนี้มาจากการที่รัฐเป็นผู้สร้างอนุสาวรีย์พระนางจามเทวี ดังนั้นรัฐจึงได้อำนาจสิทธิ์นี้ในการเป็นตัวแทนชุมชนจัดพิธีและมีอำนาจในการกำหนดรูปแบบของงานและกำหนดบทบาทหน้าที่ให้กับประชาชนว่าส่วนไหนประชาชนสามารถมีส่วนร่วมในงานได้ เช่น การรำฟ้อน การร่วมกันใส่บาตร การเดินขบวนแห่

ลักษณะดังกล่าวนี้สอดคล้องกับการศึกษาของ วิจิตร ว่องวาริทรัพย์ ที่ได้ศึกษาวิธีการของรัฐในการมีอำนาจเหนือพื้นที่ของชุมชน สรุปได้ว่าผู้ที่มีอำนาจในการควบคุมและกำหนดการครอบครองพื้นที่คือหน่วยงานของรัฐชาติที่มีอำนาจเหนือดินแดนสร้างความหมายไปบนสถานที่ รวมถึงไปถึงการสร้างเขตและแดนแห่งความศักดิ์สิทธิ์ขึ้นเพื่อขีดเส้นกัน การเข้าถึงพื้นที่และเพื่อคัดกรองคนบางกลุ่มให้ได้รับอนุญาตเข้าไปในพื้นที่นั้น ๆ ได้ในขณะที่กั้นคนอีกหลายกลุ่มออกไป นอกเหนือไปจากการครอบครองพื้นที่จริงทางกายภาพแล้ว รัฐชาติยังสามารถครอบครองพื้นที่เชิงสัญลักษณ์ผ่านการสร้างชุดความทรงจำในนามของ “ความรู้” แล้วผลิตซ้ำผ่านกลไกรัฐ (วิจิตร ว่องวาริทรัพย์, 2549: 94-95)

กล่าวได้ว่ารัฐใช้กลวิธีในการสร้างสำนึกทางประวัติศาสตร์ให้แก่คนในชุมชนในลักษณะที่แสดงให้เห็นว่ารัฐเป็นศูนย์กลางในการกระจายความรู้เกี่ยวกับท้องถิ่นไปสู่ประชาชนซึ่งเป็นการแสดงอำนาจในลักษณะจากบนสู่ล่าง มากกว่าที่จะให้ประชาชนเป็นผู้ขับเคลื่อนและผลักดันความมีตัวตนของคนในท้องถิ่นด้วยตัวเอง ประชาชนจึงเป็นได้แค่เพียงผู้ร่วมงานเท่านั้น พิธีบวงสรวงพระนางจามเทวีที่จัดโดยรัฐจึงเป็นกระบวนการสร้างให้คนในชุมชนเกิดสำนึกในประวัติศาสตร์ท้องถิ่นตนจนทำให้เกิดความภาคภูมิใจและเกิดสำนึกในการเป็นกลุ่มก้อนเดียวกันแต่ก็ยังเป็นหน่วยหนึ่งที่อยู่ภายใต้การปกครองแบบรัฐที่ศูนย์กลางการปกครองท้องถิ่นอยู่ที่อำเภอและจังหวัด ดังนั้นการสร้างสำนึกประวัติศาสตร์ท้องถิ่นจึงถูกสร้างขึ้นในบริบทของชาตินิยมที่ท้องถิ่นจะต้องขึ้นตรงกับรัฐส่วนกลางและเป็นส่วนหนึ่งของชาติไทย

ภาพที่ 70 ขบวนแห่เครื่องสักการะ งานฤดูหนาว
มีป้ายข้อความเกี่ยวกับความเป็นชาติไทย

ภาพที่ 71 ขบวนเชิดชูพระมหากษัตริย์และชาติไทย ใน งานสงฆ์น้ำกุฎพระนางจามเทวี

CHULALONGKORN UNIVERSITY

รัฐได้เลือกสรรตำนานพระนางจามเทวีและผลิตซ้ำผ่านพิธีบวงสรวงซึ่งบางพิธีผนวกเข้ากับประเพณีทางพุทธศาสนาและประเพณี 12 เดือน นับว่าเป็นกลวิธีการสร้างจิตสำนึกโดยการแทรกซึมเข้าไปในวิถีชีวิตของชุมชนนอกจากนี้ รัฐยังได้ยึดอำนาจของพุทธศาสนาเพื่อสร้างสิทธิธรรมในการปกครองประชาชน และเพื่อสร้างพื้นที่ให้กับประชาชน ทำให้ประชาชนยอมรับในบทบาทของตน และยอมรับในพื้นที่ที่รัฐมอบให้ได้โดยง่าย อีกทั้งยังทำให้ประชาชนในท้องถิ่นรู้สึกกลมกลืนไปกับรัฐ จนไม่เกิดปฏิกิริยาตอบโต้หรือต่อรอง ทั้งนี้เพราะคนในชุมชนต่างก็มีศรัทธาและยึดมั่นในประเพณีที่เกี่ยวกับพุทธศาสนา ในที่นี้จะขอยกตัวอย่างพิธีบวงสรวงพระนางจามเทวีที่อำเภอคลอง จังหวัดแพร่ ที่ถึงแม้ว่าในพิธีบวงสรวงช่วงถวายพวงมาลัยแด่พระนางจามเทวีประชาชนจะไม่มีพื้นที่ในพิธีกรรม แต่เมื่อถึงพิธีทางศาสนาคือการใส่บาตรถวายอาหารแด่พระสงฆ์ จะมีประชาชนจำนวนมากเข้าร่วมพิธี

นอกจากนี้อำเภอเมือง จังหวัดแพร่ นำโดยสภาวัฒนธรรมซึ่งเป็นหน่วยหนึ่งของรัฐ โดยมีประชาชนเป็นสมาชิกทำหน้าที่เป็นตัวเชื่อมระหว่างรัฐกับคนในท้องถิ่นร่วมกับวัดพระธาตุห้วยอ้อและคนในชุมชน ได้นำพระธาตุห้วยอ้อซึ่งถือเป็นตัวแทนของพุทธศาสนามาเป็นกลไกสำคัญในการจัดงาน *ย้อยรอยตำนานเมืองลอง* หรือ *งานเล่าขานตำนานเมืองลอง* ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งในงานบวงสรวงพระนางจามเทวี โดยอ้างถึงตำนานพระธาตุและตำนานเมืองที่สัมพันธ์กับพระนางจามเทวี งานดังกล่าวเปิดโอกาสให้ประชาชนได้มีส่วนร่วมในพิธีมาก แตกต่างจากงานในช่วงอื่นที่ดูเป็นรัฐพิธี ซึ่งเป็นพื้นที่ของเจ้าหน้าที่รัฐมากกว่าประชาชน

เช่นเดียวกับพิธีเนื่องในวัน *ประสูติ วันสวรรคต และพิธีสงฆ์พระนางจามเทวี* ที่จังหวัดลำพูน ที่ประชาชนจะมีพื้นที่ของตนเฉพาะในพิธีเกี่ยวกับพุทธศาสนาเท่านั้น ได้แก่ พิธีใส่บาตรพระสงฆ์ในงานประสูติ พิธีถวายเครื่องไทยธรรมในงานสวรรคตและงานสงฆ์ จะเห็นได้ว่ามีประชาชนหนุ่มสาวมาร่วมงานจำนวนมาก แต่ถ้าหากเป็นพิธีที่มีพฤติกรรมสัญลักษณ์ที่สื่อถึงการยกย่องพระนางจามเทวีในฐานะที่เป็นกษัตริย์ปกครองบ้านเมือง เช่น การถวายมาลัยขอพระกร การเปิดกรวยสักการะ การเป็นประธานสงฆ์นำกุฎ การถวายพวงมาลา ซึ่งล้วนแล้วแต่เป็นพิธีการที่สำคัญมักจะเป็นพื้นที่ของเจ้าหน้าที่รัฐเท่านั้น ประเด็นดังกล่าวมีนัยสำคัญที่สะท้อนให้เห็นวิถีคิดแบบจารีตที่ผู้ใกล้ชิดกับพระมหากษัตริย์จะเป็นเจ้าหน้าที่รัฐหรือข้าราชการเท่านั้น

อย่างไรก็ตาม แม้ว่าการสร้างสำนึกดังกล่าวจะเกิดจากภาครัฐและประชาชนเป็นได้แค่เพียงผู้ร่วมงานหรือหากเป็นผู้ที่มีส่วนร่วมในงานก็จะเกิดจากคำสั่งของรัฐเท่านั้น แต่ก็มีส่วนทำให้เกิดปรากฏการณ์การสร้างและรื้อฟื้นตัวตนของคนท้องถิ่นขึ้น ด้วยกลวิธีการคัดสรรทุนทางวัฒนธรรมที่มีอยู่ในชุมชน ซึ่งในที่นี้คือตำนานพระนางจามเทวีที่สัมพันธ์กับท้องถิ่น ทั้งนี้เพราะตำนานพระนางจามเทวีเป็นตำนานที่ชี้ให้เห็นประวัติความเป็นมาของชุมชนถึงการมีอายุยาวนาน และกาลเวลาดังกล่าวก็เสริมให้ชุมชนนั้นเป็นชุมชนที่มีคุณค่าทางวัฒนธรรมในฐานะที่เป็นประวัติศาสตร์ที่ยังมีชีวิตอยู่

5.3.2 การสร้างสำนึกประวัติศาสตร์ท้องถิ่นโดยพระสงฆ์ตัวแทนของชุมชน

ในหัวข้อที่แล้วผู้วิจัยได้ชี้ให้เห็นว่า รัฐได้นำความเชื่อและตำนานมาสร้างอนุสาวรีย์จนนำไปสู่การสร้างประเพณีเพื่อบวงสรวงอนุสาวรีย์นั้น กลวิธีดังกล่าวนับว่าเป็นกลไกของรัฐในการครอบครองพื้นที่เชิงสัญลักษณ์ วิจิตร ว่องวาริทรัพย์ (2549: 95) ได้กล่าวถึงประเด็นการสร้างอนุสาวรีย์ของภาครัฐว่า เป็นเรื่องของการเมือง เป็นเรื่องของการควบคุม และเป็นเรื่องของการใช้

อำนาจจัดระเบียบความสัมพันธ์ระหว่างรัฐชาติกับกลุ่มคนกลุ่มต่าง ๆ หรือที่เรียกอีกอย่างหนึ่งคือ เป็นภูมิศาสตร์แห่งการกีดกัน (geographies of exclusion)

ด้วยเหตุนี้กลุ่มคนที่เป็นชาวบ้านหรือกลุ่มคนที่ถูกปิดกั้นการสร้างตัวตน ทั้งในเชิงประวัติศาสตร์รัฐชาติและพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ในพิธีกรรมย่อมที่ต้องการมีพื้นที่ทางทางประวัติศาสตร์ด้วยเช่นกัน ชาวบ้านหรือชุมชนจึงได้ใช้กลไกทางวัฒนธรรมเดียวกับรัฐมาสร้างสรรค์ประเพณีขึ้นมาและสร้างพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ขึ้นในชุมชนของตนเองโดยไม่พึ่งพาอำนาจรัฐ

กลวิธีในการสร้างสำนึกของท้องถิ่นมีลักษณะเดียวกับรัฐ คือ มีการเลือกสรรสิ่งที่คิดว่า จะตอบสนองวัตถุประสงค์ความต้องการมีตัวตนของชาวบ้านได้ ในที่นี้คือตำนานพระนางจามเทวีที่สัมพันธ์กับชุมชน หลังจากนั้นมีการสร้างสรรค์ประเพณีใหม่ขึ้นมาเพื่อให้ตำนานที่รับรู้เฉพาะนั้นขยายวงกว้างออกไป เท่ากับเป็นการประกาศให้คนภายนอกได้รับรู้ อีกทั้งยังเป็นการตอกย้ำให้คนในชุมชนได้สำนึกว่าพวกเราคือใคร แตกต่างจาก “พวกอื่น” อย่างไร ซึ่งเท่ากับว่าชุมชนได้นำพระนางจามเทวีมาเป็นอัตลักษณ์ประจำถิ่น แม้ว่าจะมีวิธีการคล้ายกันแต่ก็มีความแตกต่างกัน ซึ่งสังเกตจากข้อจำกัดในเรื่องทุนทางสังคม ทุนทรัพย์ และกำลังคน ของคนท้องถิ่น ทำให้ชุมชนไม่มีพลังพอที่จะสร้างประเพณีใหม่ขึ้น จึงต้องสร้างประเพณีให้อิงกับประเพณีที่มีอยู่เดิมแล้วในสังคม อีกทั้งยังต้องอาศัยอำนาจบารมีของพระสงฆ์เพื่อดึงดูดคนที่มีศรัทธาในพระพุทธศาสนาให้มีอุดมการณ์เดียวกันและมีความทรงจำร่วมกัน

ในแง่นี้พระสงฆ์มีบทบาทสำคัญในฐานะเป็นผู้นำท้องถิ่นในการสร้างสำนึกทางประวัติศาสตร์ให้กับชุมชน พระสงฆ์เหล่านี้ได้อาศัยอำนาจศักดิ์สิทธิ์จากพระนางจามเทวีเพื่อเลื่อนสถานะให้เป็นผู้ใกล้ชิดกับพระนางจามเทวี และสามารถติดต่อกับพระนางได้ เท่ากับว่าพระสงฆ์เป็นตัวกลางในการประสานระหว่างพุทธกับผีซึ่งเป็นความเชื่อที่เป็นรากเหง้าของคนในท้องถิ่น

เครื่องมือสำคัญที่พระสงฆ์นำมาใช้อีกประการหนึ่งคือพระธาตุซึ่งถือเป็นโบราณสถานสำคัญที่สามารถเป็นหลักฐานทางประวัติศาสตร์ของท้องถิ่นได้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในภาคเหนือซึ่งมีความเชื่อเรื่องพระธาตุอยู่แล้ว นอกจากนี้การนำพระธาตุที่เกี่ยวข้องกับพระนางมาเป็นเครื่องสนับสนุนในการสร้างพิธีกรรมนี้ ยังเป็นสัญลักษณ์ทางวัฒนธรรมในการแสดงเครือข่ายทางสังคมเดียวกันได้ด้วย ดังนั้น สัญลักษณ์หลักในพิธีกรรมที่สร้างโดยพระสงฆ์นี้ คือ เจดีย์พระธาตุที่พระนางจามเทวีสร้าง ดังการวิเคราะห์ของเจียรชยา อักขรดิษฐ์ (2545: 66-67) ที่กล่าวถึงความสัมพันธ์ของพระธาตุที่สอดคล้องกับแนวคิดทางจักรวาลคติว่า

อิทธิพลของแนวความคิดเกี่ยวกับจักรวาลคติที่มีต่อสังคมในทางปฏิบัติ ช่วยสร้างความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของวัฒนธรรมทางความคิดและทางปฏิบัติให้แก่สังคมเป็นการปรับประเพณีความเชื่อและธรรมเนียมปฏิบัติในระดับสังคมเมืองให้เข้ากับสังคมชนบท เกิดเป็นลักษณะร่วมทางวัฒนธรรมเดียวกัน (homogeneous culture) ระหว่างเชื้อชาติในระดับต่อรัฐอย่างเป็นบูรณาการประสมประสาน (integrative function) โดยผ่านทางเทคนิควิทยา

วัดละโว้ จังหวัดเชียงใหม่ ได้นำพระธาตุและพระนางจามเทวีมาสร้างความทรงจำใหม่กับคนในชุมชน ในอดีตบรรพบุรุษของตนได้ร่วมเดินทางมากับพระนางจามเทวีจากละโว้ ทำให้คนในชุมชนรับรู้ร่วมกันว่าเป็นคนชาติเดียวกัน การนำพระนางขึ้นมาทำให้คนในชุมชนที่รู้สึกเป็นคนเมืองได้รับกระตุ้นและการรื้อฟื้นอดีตขึ้นมาใหม่และเกิดสำนึกทางชาติพันธุ์ว่าตนไม่ใช่คนเมืองหรือไทยยวน แต่เป็นคนละโว้ แม้ว่าเวลาในปัจจุบันจะเป็นคนเชียงใหม่แล้วก็ตาม ทำให้คนในชุมชนเวียงละโว้เกิดความรู้สึกเป็นพวกเดียวกัน เมื่อมีพิธีกรรมเกี่ยวกับพระนางจามเทวีก็จะมีชาวบ้านมาร่วมแรงร่วมใจกันจัดงานขึ้น กลุ่มแม่บ้านร่วมเดินขบวนถือรูปเคารพพระนาง ส่วนผู้ชายในหมู่บ้านจะติดตามเจ้าอาวาสไปดอยขะม้อเพื่อตักน้ำศักดิ์สิทธิ์มาสรงน้ำพระธาตุที่เชื่อว่าพระนางจามเทวีสร้าง น่าสังเกตว่าการใช้น้ำศักดิ์สิทธิ์จากดอยขะม้อมาสรองน้ำพระธาตุนี้ มีลักษณะเช่นเดียวกับวัดพระธาตุนครหรือวัดพระธาตุนครจังหวัดลำพูน ซึ่งเป็นพระธาตุประจำจังหวัดลำพูนอีกทั้งยังเป็นพระธาตุประจำปีเกิด การใช้แหล่งน้ำศักดิ์สิทธิ์ร่วมกันดังกล่าวช่วยทำให้พระธาตุที่วัดละโว้มีความศักดิ์สิทธิ์และมีคุณค่าทางศาสนาและวัฒนธรรมเช่นเดียวกันกับพระธาตุสำคัญที่คนส่วนใหญ่ให้การนับถือ อีกทั้งยังเป็นการเชื่อมโยงกับสถานที่ระหว่างลำพูนกับวัดละโว้ที่มีนัยของการเป็นเมืองแห่งพระนางจามเทวีอีกด้วย

ภาพที่ 72 ป้ายเชิญชวนนักท่องเที่ยวที่วัดละโว้

มีข้อสังเกตว่าช่วงพิธีบวงสรวงดวงพระวิญญาณจะมีเจ้าภาพเป็นร่างทรง แต่ก็ไม่ได้ทำให้ชาวบ้านรู้สึกแปลกแยก ทั้งที่อาจเป็นไปได้ว่าชาวบ้านเหล่านี้มีความเชื่อเกี่ยวกับการทรงเจ้าอยู่แล้ว ในทางกลับกันการที่มีเจ้าภาพเป็นร่างทรงช่วยเสริมให้พิธีศักดิ์สิทธิ์มากยิ่งขึ้น เมื่อบวงสรวงเสร็จมีชาวบ้านจำนวนหนึ่งมาพบร่างทรงเหล่านี้ พวกเขาารู้สึกว่าได้มาพบกับพระนางจามเทวีช่วยเสริมให้เกิดความผูกพันระหว่างพระนางจามเทวีกับชุมชนทำให้สำนึกความเป็นคนเมืองเวียงละโว้เข้มแข็งแน่นแฟ้นยิ่งขึ้น การเข้าทรงต่าง ๆ เหล่านี้เป็นการแสดงออกที่มีความหมายแฝงด้วยพลังอำนาจศักดิ์สิทธิ์ เสริมสร้างบรรยากาศในพิธีเต็มให้ไปด้วยความขลัง บุคคลที่เชื่อว่าตนเป็นลูกหลานพระนางจามเทวีต่างก็เฝ้าคอยที่จะได้พบกับพระนางจามเทวีผ่านการประทับทรง

วัดพญาวัต จังหวัดน่าน ได้นำโบราณสถานที่มีลักษณะเดียวกับกุฎมาเชื่อมโยงกับพระนางจามเทวี คือ ให้วัดพญาวัตซึ่งเป็นวัดเล็ก ๆ ในชุมชนกลายเป็นวัดที่มีอดีตและมีความเก่าแก่เทียบเท่ากับสมัยหรือยุคชัย ทั้งยังมีการกล่าวอ้างถึงการเสด็จมาสร้างพระธาตุที่วัดของพระนางจามเทวี ทำให้วัดกลายเป็นวัดที่สำคัญที่กษัตริย์ได้เสด็จมาจึงนับได้ว่าเป็นวัดของกษัตริย์ การนำโบราณสถานพระธาตุและนำพระนางจามเทวีมาเชิดชูและสร้างพิธีบวงสรวง ทำให้วัดพญาวัตเป็นวัดที่มีความสำคัญไม่ต้องยกไปกว่าวัดที่มีชื่อเสียงในจังหวัดน่าน อีกทั้งยังทำให้วัดพญาวัตต่างจากวัดอื่นในจังหวัดน่านที่ไม่มีความเกี่ยวข้องกับพระนางจามเทวีจนกลายเป็นอัตลักษณ์ของชุมชน ทำให้คนในชุมชนบริเวณวัดพญาวัตเกิดความรู้สึกภาคภูมิใจในอัตลักษณ์ และเมื่อถึงกิจกรรมประเพณีสำคัญของวัดก็ได้รับการตอบรับอย่างดีจากชาวบ้าน ผู้วิจัยพบว่าชาวบ้านจะแบ่งหน้าที่กันทำงาน ผู้หญิงจะสวมผ้าซิ่นซึ่งเป็นอัตลักษณ์ของน่านแล้วพื่อนรำถวายพระนางจามเทวี ส่วนผู้ชายก็จะเตรียมงานกฐินและเตรียมผางประทีปบูชาพระธาตุ การร่วมแรงร่วมใจกันเพื่อประกอบพิธีบวงสรวงและงานสรงน้ำพระธาตุพระนางจามเทวีของทางวัดเป็นเครื่องสะท้อนให้เห็นว่าพิธีกรรมบวงสรวงมีส่วนช่วยสร้างสำนึกทางประวัติศาสตร์ท้องถิ่นให้แก่คนในชุมชนได้ดีวิธีหนึ่ง นอกจากนี้ หลังจากเสร็จพิธีบวงสรวง เจ้าอาวาสก็ได้แจกรูปเคารพพระนางจามเทวีให้กับชาวบ้านทุกคน นับว่าเป็นการต่อยอดการรับรู้เกี่ยวกับตำนานของชุมชนที่สัมพันธ์กับพระนางจามเทวี

วัดบางพึ้ง จังหวัดลพบุรี เป็นพื้นที่ที่น่าสนใจอย่างยิ่ง กล่าวคือวัดบางพึ้งได้นำพระนางมาสร้างความทรงจำใหม่เกี่ยวกับประวัติศาสตร์ของชุมชนอย่างแท้จริง แม้ว่าในตำนานจะระบุว่าพระนางจามเทวีเคยอาศัยที่ละโว้ ซึ่งมักเชื่อกันว่าเป็น จังหวัดลพบุรี แต่ในปัจจุบันกลับพบว่าพระนางจามเทวีถูกสร้างขึ้นให้เป็นสัญลักษณ์ของภาคเหนือ ทำให้การรับรู้ของคนในสังคมเกี่ยวกับพระนางจามเทวีกับจังหวัดลพบุรีไม่ชัดเจนและไม่เข้มข้น แต่อย่างไรก็ตาม พบว่าในปัจจุบันจังหวัดลพบุรีก็มี

การรื้อฟื้นตำนานพระนางผ่านรูปเคารพที่ประดิษฐานไว้ตามที่ต่าง ๆ บ้าง แต่ก็ไม่มีพื้นที่ใดสร้างพิธีกรรมหรือประเพณีขึ้นมาชัดเจน เช่น วัดถ้ำตะโก วัดท่าวัง วัดสมอคอน ทำให้พระนางจามเทวียังไม่มีพื้นที่ในจังหวัดเท่าใดนัก ถ้าเทียบกับบุคคลศักดิ์สิทธิ์อื่น ๆ ในจังหวัดลพบุรี

ต่อมาในพ.ศ.2556 วัดบางพิงได้นำเรื่องราวของพระนางจามเทวีขึ้นมารื้อฟื้นอีกครั้งด้วยการสร้างรูปเคารพพระนางจามเทวี และมีการแห่ขบวนรอบตัวเมืองของตำบล ก่อนที่จะนำรูปเคารพไปประดิษฐานที่วัดบางพิงครั้งแรก และมีพิธีบวงสรวงพระนางจามเทวีขึ้นครั้งแรกที่จังหวัดลพบุรี ในขบวนประกอบด้วยรถของชาวบ้าน จำนวนกว่าห้าสิบล้าน ทำให้ขบวนแห่รูปเคารพพระนางจามเทวีมีความยิ่งใหญ่ นอกจากนี้ภาครัฐยังต้อนรับนักท่องเที่ยวเป็นอย่างดีด้วยการมีรถรางไว้บริการ หรือผู้ที่มางานที่วัดบางพิงโดยไม่เสียค่าใช้จ่าย การแห่ขบวนรูปเคารพพระนางนี้เท่ากับเป็นการประกาศว่าวัดบางพิง ตำบลมหาสอน อำเภอบ้านหมี่ จังหวัดลพบุรี เป็นเจ้าของพระนางจามเทวีอย่างแท้จริง นับว่าวัดบางพิงได้นำพระนางมาเป็นอัตลักษณ์ของชุมชน เมื่อขบวนแห่ถึงวัดมีชาวบ้านให้การต้อนรับมากมายด้วยการฟ้อนรำ และมีสัญลักษณ์ในพิธีกรรมที่สื่อให้เห็นว่าพระนางจามเทวีเป็นอดีตกษัตริย์ที่ปกครองเมืองลพบุรีในอดีต เช่น เสลียงพระนางจามเทวี พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถานได้ให้ความหมายของเสลียงไว้ว่า หมายถึง คานหาม เป็นเครื่องประกอบอิสริยยศ (ราชบัณฑิตยสถาน, 2539: 852) และมีฉัตรเงินฉัตรทอง เป็นเครื่องสูงชนิดหนึ่ง มีรูปคล้ายร่มที่ซ้อนกันขึ้นไปเป็นชั้น ๆ เป็นวัตถุสัญลักษณ์ที่แสดงความเคารพ การยอมรับในฐานะกษัตริย์ของพระนางจามเทวี

ภาพที่ 73 รถขบวนแห่พระนางจามเทวี วัดบางพิง จังหวัดลพบุรี

คำกล่าวบวงสรวงของพราหมณ์ แสดงให้เห็นสถานะของพระนางจามเทวีว่าเป็นกษัตริย์ที่เคยปกครองเมืองละโว้ ด้วยการใช้คำราชาศัพท์ เช่น คำว่า ขอเดชะใต้ฝ่าละอองธุลีพระบาท เบื้องพระยุคลบาท ด้วยเกล้าด้วยกระหม่อมขอเดชะ และมีกรกล่าวนามพระนางจามเทวีโดยเรียกว่า องค์พระเทวีศรีสุริยวงศ์บรมราชขัตติยนาารีรัตนะกัญญาละวะบุรีราเมศวร องค์พระธิดาแห่งกษัตริย์เมืองละโว้ราชธานี

จากข้อความข้างต้นเห็นได้ว่ามีการใช้คำราชาศัพท์จำนวนหนึ่งซึ่งแสดงให้เห็นสถานภาพระหว่างพราหมณ์ผู้ประกอบพิธีซึ่งเป็นสามัญชนกับพระนางจามเทวีที่เป็นกษัตริย์ ดังนั้นพฤติกรรมสัญลักษณ์นี้เป็นภาพแทนของการยกย่องพระนางจามเทวีในฐานะผู้ครองเมืองละโว้ได้เป็นอย่างดี อีกทั้งภายในงานพิธีกรบรรยายถึงประวัติพระนางจามเทวีที่สัมพันธ์กับวัดบางพั้ง ตลอดจนทำให้ชาวบ้านที่ไม่รู้จักพระนางเกิดการรับรู้ใหม่่ว่าชุมชนที่ตนอาศัยอยู่นั้นเคยเป็นเมืองในการปกครองของพระนางจามเทวี ทำให้วัดบางพั้งเป็นพื้นที่ที่เต็มไปด้วยความหมายทั้งในแง่พื้นที่ศักดิ์สิทธิ์และพื้นที่ทางประวัติศาสตร์

วัดพระธาตุตอคำ จังหวัดเชียงใหม่ เป็นวัดที่มีลักษณะการจัดงานต่างจากพื้นที่อื่น กล่าวคือ พิธีบวงสรวงเป็นพิธีที่คนในท้องถิ่นมีส่วนร่วมไม่มากนัก กระบวนต่าง ๆ ในพิธีกรรมมีครุบาพิณ เจ้าอาวาสจะเป็นผู้ดำเนินการ โดยมีเจ้าภาพเป็นนักธุรกิจหญิงจากกรุงเทพมหานคร นอกจากนี้ยังมีเจ้าหน้าที่จากราชการมาร่วมพิธี แต่การที่ผู้วิจัยคิดว่า การจัดงานบวงสรวงมีบทบาทหน้าที่ในการสร้างสำนึกทางประวัติศาสตร์ท้องถิ่นให้กับคนในชุมชนได้ เนื่องจากว่า ในอดีตพิธีบวงสรวงพระนางจามเทวีเป็นพิธีเล็กๆ สร้างในสมัยครุบาพิณ ซึ่งเป็นชาวลัวะเริ่มต้นเป็นเจ้าอาวาส สร้างขึ้นจากตำนานวัดที่กล่าวว่า พระนางเป็นผู้บูรณะวัดและบูรณะพระธาตุ จากการสัมภาษณ์ ท่านเล่าว่าไม่ได้จัดรวมกับการสงฆ์พระธาตุแต่มีชาวบ้านซึ่งเป็นชาวลัวะมาร่วมงานดังกล่าว ผู้วิจัยคิดว่า อาจเป็นเพราะครุบาพิณเป็นคนลัวะจึงทำให้มีชาวบ้านมาร่วมงาน และอีกสาเหตุหนึ่งก็คือ ชาวลัวะมีการรับรู้เรื่องราวพระนางจามเทวีอยู่บ้างผ่านตำนานขุนหลวงวิรังคะ หัวหน้าเผ่าลัวะ จากตำนานสะท้อนให้เห็นการปะทะสังสรรค์กันระหว่างกลุ่มลัวะกับกลุ่มของพระนางจามเทวี จึงทำให้ชาวบ้านยอมรับในพิธีสำคัญที่ครุบาพิณสร้างขึ้น (พระครูสุนทรเจติยารักษ์, เจ้าอาวาสวัดพระธาตุตอคำ, สัมภาษณ์, 2 ธันวาคม 2559)

พิธีบวงสรวงถูกทำให้ยิ่งใหญ่ขึ้นเมื่อทางวัดได้รับน้ำสรงพระราชทานสรงน้ำพระธาตุจากพระราชวัง นับตั้งแต่นั้นมาเจ้าอาวาสจึงได้ผนวกพิธีบวงสรวงพระนางร่วมกับพิธีสรงน้ำพระธาตุ ประกอบกับมีนักธุรกิจหญิงรับเป็นเจ้าภาพสร้างอนุสาวรีย์พระนางขึ้นที่วัด ทำให้เครื่องบวงสรวงมี

ความยิ่งใหญ่อย่างล้นหลามมากยิ่งขึ้น ประเด็นสำคัญคือเมื่อทางวัดได้รับน้ำสรงพระราชทาน หน่วยงานรัฐก็ได้จัดพิธีเทียวขึ้นโดยขึ้นโดยผนวกกับพิธีสรงน้ำพระราชทานและบูชาพระธาตุ ในขบวนแห่เดียวขึ้นโดยมีเสลี่ยงพระนางจามเทวีร่วมขบวนแห่ด้วย ในฐานะที่เป็นผู้บูรณะวัดในยุคทริภุชชัย มีชาวบ้านที่อยู่ในชุมชนแม่เหียะร่วมงานด้วยมากมายหลายพันคน เมื่อเดินขึ้นไปบนดอยซึ่งเป็นที่ตั้งของวัดก็มีประชาชนจำนวนมากเข้าไปกราบไหว้พระธาตุจามเทวี เพื่อแสดงความเคารพพระนางในฐานะผู้บำรุงศาสนสถานแห่งนี้

การที่วัดพระธาตุดอยคำมีพื้นที่ทางสังคมมากขึ้น ส่วนหนึ่งน่าจะมาจากตำนานและพิธีบวงสรวงพระนางจามเทวี ช่วยเสริมให้พระธาตุดอยคำเป็นหนึ่งในอัตลักษณ์ของชุมชนแม่เหียะ ดังจะเห็นจากเว็บไซต์เทศบาลที่ได้กล่าวถึงศาสนสถานที่สำคัญ หนึ่งในนั้นคือพระธาตุดอยคำ โดยระบุว่า เป็นวัดที่มีประวัติการสร้างในสมัยพระนางเจ้าจามเทวี โดยมีพระโอรสแฝดแห่งทริภุชชัยนครและได้ขึ้นมาก่อเจดีย์ครอบสถูปพระเกศาธาตุ (เทศบาลแม่เหียะ: ออนไลน์)

การที่ภาครัฐนำประวัติวัดที่สัมพันธ์กับพระนางขึ้นไว้ในหน้าเว็บไซต์ จึงเป็นสัญลักษณ์ของการยอมรับในอำนาจและบทบาทของครุบาพิณ ซึ่งเป็นตัวแทนของคนในชุมชน ในการลุกขึ้นมาเชิดชูประวัติศาสตร์ท้องถิ่นของตนเอง ในขณะที่เดียวกันก็อาจทำให้เห็นประวัติศาสตร์ของรัฐในการช่วงชิงหรือพยายามมีบทบาทในพิธีกรรมหรือประเพณีที่ชุมชนสร้างขึ้น

ด้วยเหตุนี้การสร้างพิธีของครุบาพิณเท่ากับสร้างพื้นที่ทางสังคมให้แก่วัด เนื่องจากประวัติวัดไม่ได้ถูกบรรจุไว้ในตำนานศาสนาอื่น ๆ มีเพียงกล่าวถึงสั้น ๆ ในตำนานพระเจ้าเลียบโลกเท่านั้น การนำพระนางซึ่งเป็นบุคคลศักดิ์สิทธิ์ที่คนในสังคมและนักวิชาการเชื่อว่ามีตัวตนจริงทางประวัติศาสตร์มาสนับสนุนตำนานมุขปาฐะของวัด ทำให้วัดพระธาตุดอยคำเป็นวัดที่มีเรื่องเล่าที่เชื่อถือได้ ช่วยเสริมสร้างความศักดิ์สิทธิ์ให้กับวัดมากยิ่งขึ้น ชาวบ้านที่อยู่ในบริเวณวัด เมื่อมาร่วมพิธีก็รับรู้ตำนานและเรื่องเล่าของพระนางจามเทวีที่สัมพันธ์กับชุมชน ทำให้เกิดสำนึกว่าท้องถิ่นของตนมีประวัติศาสตร์ความเป็นมายาวนาน และช่วยเสริมคุณค่าทางวัฒนธรรมให้กับชุมชนแม่เหียะเป็นชุมชนที่เต็มไปด้วยทุนทางวัฒนธรรมที่มีเรื่องเล่าปู่แสะย่าแสะ พิธีเลี้ยงดง เป็นตัวแทนของความเชื่อดั้งเดิมและตำนานของพระนางที่สัมพันธ์กับการนับถือพุทธศาสนาของชุมชน

ภาพที่ 74 เจ้าอาวาสวัดพระธาตุดอยคำ
เล่าประวัติพระนางจามเทวีในพิธีบวงสรวงฯ

สรุปได้ว่า รัฐ พระสงฆ์ และชาวบ้านมีกลวิธีสร้างสำนึกประวัติศาสตร์ท้องถิ่น คือ นำเรื่องเล่าเกี่ยวกับวีรบุรุษประจำถิ่นซึ่งเป็นที่รับรู้กันนำมาสร้างสรรค์ประเพณีใหม่ หากเป็นภาครัฐที่มีความพร้อมมากกว่าชุมชนก็จะสร้างพิธีบวงสรวงขึ้นมาโดยไม่อิงกับประเพณีที่เป็นวิถีของชาวบ้าน แต่หากเป็นพระสงฆ์และชุมชนก็มักจะสร้างพิธีโดยอิงกับประเพณีที่มีอยู่เดิม โดยเฉพาะอ้างอิงพิธีทางพุทธศาสนา ทั้งนี้เพราะตำนานพระนางกล่าวถึงความสัมพันธ์ระหว่างพระนางกับพุทธศาสนา อีกทั้งพระสงฆ์ยังเป็นปัจจัยสำคัญในการริเริ่มสร้างพิธี ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นที่ชาวบ้านนำเสนอผ่านพิธีบวงสรวงพระนางจามเทวีนี้ตั้งอยู่บนพื้นฐานที่ว่า กลุ่มคนที่สร้างพิธีหรือร่วมพิธีนั้นคือคนกลุ่มเดียวกัน มีสำนึกร่วมกัน และได้นำพระนางจามเทวีเป็นตัวแทนของท้องถิ่นของตน

ส่วนสถานที่ประกอบพิธีก็มียุทธศาสตร์ต่อการสร้างสำนึกร่วมของคน อันก่อให้เกิดพลังในการแสดงอัตลักษณ์ของชุมชน จนนำไปสู่สำนึกทางประวัติศาสตร์ท้องถิ่น จะเห็นได้ว่าพื้นที่ที่ใช้ประกอบพิธีมี 2 ลักษณะ ได้แก่ ลานอนุสาวรีย์พระนางจามเทวีและวัด ที่เชื่อว่าเกี่ยวข้องกับพระนางจามเทวี ทั้งสองพื้นที่ถูกนำมาใช้เพื่อเป็นสถานที่รวมจิตวิญญาณของคนในชุมชนให้มีความเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกันโดยมีพระนางจามเทวีเป็นศูนย์รวมจิตใจ ในขณะที่เดียวกันยังทำให้พิธีมีลักษณะเปิดกว้างทำให้มีพื้นที่ทางสังคมกระจายไปสู่มวลชนได้มากขึ้น

ดังนั้น วัดและลานอนุสาวรีย์ที่ประกอบพิธีบวงสรวงพระนางจามเทวี จึงเป็นทั้งพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์และพื้นที่ในโลกสามัญ ที่ทำหน้าที่เป็นเวทีให้กับผู้สร้างได้ใช้ประโยชน์ตามวัตถุประสงค์ของตน นั่นคือการนำเสนออัตลักษณ์และการสร้างพื้นที่ทางสังคม โดยมีพระนางจามเทวีผู้นำทางวัฒนธรรมเป็นกลไกสำคัญในการทำให้พื้นที่ในชุมชนเป็นพื้นที่ทางประวัติศาสตร์ ดังที่ ธิดา สาระยา (2539: 170 -171) กล่าวถึงประเด็นนี้ว่า

การปรุงแต่งประวัติศาสตร์ของท้องถิ่นในปัจจุบัน นอกจากจะเป็นความพยายามของผู้รู้ประจำถิ่นที่จะสร้างประวัติศาสตร์จากความเชื่อของชาวบ้านให้สอดคล้องกับหลักฐานเอกสารพื้นบ้านพื้นเมืองที่หลงเหลืออยู่แล้ว ยังพยายามทำให้สัมพันธ์กับซากปรักหักพังของเมือง ร่องรอยของโบราณวัตถุสถานที่ปรากฏอยู่อีกด้วย การสร้างความเข้าใจที่ดีให้คนท้องถิ่นผ่านบรรยากาศแวดล้อมที่เขาคุ้นเคย จึงเป็นลักษณะสำคัญอีกอย่างหนึ่งที่เป็นเงื่อนไขให้กระบวนการปรุงแต่งประวัติศาสตร์จากภายในเป็นเรื่องของท้องถิ่นโดยเฉพาะ

5.4 พิธีบวงสรวงพระนางจามเทวีกับการสร้างพื้นที่ทางสังคมของผู้หญิง

พิธีบวงสรวงพระนางจามเทวีสะท้อนให้เห็นอำนาจของผู้หญิง โดยใช้ตำนานและพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับพระนางจามเทวีเป็นเครื่องมือในการสร้างพื้นที่ทางสังคมของผู้หญิงในบริบทต่างๆ ดังนี้

5.4.1 บริบทพื้นที่ในพิธีกรรมและการติดต่อกับอำนาจเหนือธรรมชาติ

การสร้างพื้นที่ทางสังคมในลักษณะนี้ คือการแสดงภาวะการเป็นผู้นำทางพิธีกรรมและการติดต่อกับอำนาจเหนือธรรมชาติของผู้หญิงผ่านพิธีบวงสรวงพระนางจามเทวี จากการพิจารณาบทบาททางเพศในบริบทของการประกอบพิธีบวงสรวงพระนางจามเทวี พบว่ามีมิติความสัมพันธ์ระหว่างเพศแบบแบ่งหน้าที่กันในพิธีกรรม ในภาพรวมผู้ชายมีบทบาทที่หลากหลาย ได้แก่ บทบาทการเป็นผู้ประกอบพิธี ได้แก่ พรหมณ์ การเป็นพิธีกร การเป็นผู้ประสานงาน และการเป็นผู้ใช้แรงงาน ในขณะที่ผู้หญิงมีหน้าที่เกี่ยวกับการเตรียมเครื่องพิธีบวงสรวง การเตรียมอาหารเลี้ยงผู้มาร่วมพิธี และการแสดง ได้แก่ การฟ้อนบวงสรวง การร่วมเดินขบวนต่าง ๆ

แม้จะมีการแบ่งหน้าที่กันระหว่างผู้ชายกับผู้หญิง แต่ผู้ที่ได้รับความสนใจมากที่สุดในงาน ได้แก่ ผู้หญิงที่แสดงเป็นพระนางจามเทวี และผู้หญิงที่ฟ้อนบวงสรวงถวายพระนางเทวีมักจะได้รับ ความสนใจมากในพิธีบวงสรวง โดยนักแสดงผู้หญิงเหล่านี้จะแต่งกายพื้นเมือง แต่งหน้าทำผมงดงาม ดึงดูดสายตาผู้ร่วมงานได้เป็นอย่างดี ส่วนบางกลุ่มแต่งกายด้วยเสื้อผ้าที่แสดงอัตลักษณ์ท้องถิ่น ในขณะที่ผู้ชายที่ร่วมงานจะแต่งกายแบบลำลองหรือใส่ชุดปกติทั่วไป

ปฐม หงษ์สุวรรณ (2550: 270 - 273) ได้ศึกษาประเด็นการแต่งกายของผู้ที่เป็น *แม่เมือง* (หมอเหยาผู้รักษาพยาบาลแบบพื้นบ้าน) หรือที่เรียกว่า *การแต่งเฮ้* (การแต่งตัวที่สวยงามในกาลและเทศะของพิธีกรรม) ของแม่เมืองนี้อาจมองว่า เหตุที่มีการแต่งกายผิดแปลกไปจากปกติในชีวิตประจำวันนั้นถือเป็นการบ่งชี้ความมีพลังอำนาจศักดิ์สิทธิ์ของแม่เมือง เพราะการแต่งกายด้วยเสื้อผ้าเครื่องประดับงดงามนี้เสมือนเป็นการขบถถึงการเดินทางไปยังภพภูมิหนึ่งที่เป็น *โลกจิตวิญญาน* เพื่อติดต่อกับผี และร่างทรงนี้จะเป็นพาหนะที่จะนำเอาจิตวิญญานเหล่านี้กลับมา

ยังโลกมนุษย์ด้วยเช่นกัน ซึ่งจะต้องสร้างความพึงพอใจให้กับบรรดาผีที่มาเข้าร่างด้วย เพราะเสื้อผ้าเครื่องแต่งกายทั้งหมดถือเป็นตัวแทนของผี ดังนั้น การแต่งตัวของแม่เมืองจึงแสดงถึงความเป็นเพศศักดิ์สิทธิ์ที่ต่างจากเพศสามัญและเป็นเครื่องมือในการยกสถานภาพของผู้หญิงที่แสดงถึงความเป็นผู้มีอำนาจเหนือธรรมชาติ

หากนำประเด็นความคิดดังกล่าวมาพิจารณาการแต่งกายของผู้หญิงที่มีบทบาทเป็นนักแสดงในพิธีบวงสรวงพระนางจามเทวีที่มีการแต่งกายแบบหญิงล้านนาที่สวยงาม พบว่าผู้หญิงล้านนาส่วนใหญ่แต่งกายแบบสมัยนิยมมากกว่าแต่งกายแบบล้านนาเช่นในอดีต จะแต่งเฉพาะเวลาที่มีพิธีที่สำคัญเท่านั้น ดังนั้น การแต่งกายที่งดงามดังกล่าวจึงแต่งเพื่อให้พระนางจามเทวีพึงพอใจ อีกทั้งยังเป็นสัญลักษณ์ที่สื่อถึงการติดต่อกับอำนาจเหนือธรรมชาติ นั่นคือพระนางจามเทวีผู้ซึ่งเปรียบเสมือนประธานในพิธี การที่ผู้หญิงได้มีโอกาสแต่งกายที่แตกต่างจากชีวิตประจำวัน และได้มีโอกาสสรวบสรวงในพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์นี้ยืนยันถึงความเชื่อดั้งเดิมของล้านนาที่มีมนต์เสน่ห์เกี่ยวกับสถานะของผู้หญิงว่าเป็นเพศที่เกี่ยวข้องกับอำนาจศักดิ์สิทธิ์และเป็นผู้สามารถทำให้สิ่งศักดิ์สิทธิ์นั้นพึงพอใจได้

ในด้านตัวพิธีบวงสรวง โดยปกติการสืบทอดอำนาจในพิธีกรรมของล้านนาผู้หญิงมักมีบทบาทหน้าที่สำคัญเกี่ยวกับพิธีและเครื่องบวงสรวง แต่กรณีพิธีบวงสรวงพระนางจามเทวีในบางพิธีโดยเฉพาะอย่างยิ่งพิธีของรัฐโดยตรง ส่วนใหญ่จะให้พราหมณ์เป็นผู้ประกอบพิธี บทบาทของผู้หญิงจะไม่ใช่เป็นผู้ที่จัดจรรย์ละเอียดเกี่ยวกับเครื่องบวงสรวง แต่มีหน้าที่เพียงแคเป็นผู้ช่วยพราหมณ์ในการเตรียมเครื่องบวงสรวงเท่านั้น ในขณะที่ผู้หญิงในพิธีบวงสรวงที่สร้างโดยรัฐ (ซึ่งส่วนหนึ่งเป็นเจ้าหน้าที่รัฐ) มักจะแสดงอำนาจของผู้หญิงผ่านหน้าที่อื่น ๆ เช่น การเป็นผู้ประสานงานกับหน่วยงานต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง การเป็นหัวหน้าโครงการจัดพิธีบวงสรวง การเป็นผู้ดูแลลำดับขั้นตอนในพิธีกรรม การเป็นผู้จัดซื้อเครื่องบวงสรวง

ส่วนบทบาทของผู้หญิงในพิธีของชุมชน หรือพิธีที่ชมรมจัดร่วมกับภาครัฐ ก็มีบทบาทสำคัญในด้านอื่น ๆ เช่นกัน ได้แก่ การเตรียมเครื่องบวงสรวงถวายพระนางจามเทวี การเตรียมอาหารเพื่อแจกจ่ายให้กับคนมาร่วมงาน บางงานผู้หญิงมีบทบาทในการเป็นผู้นำสำคัญในฐานะของการเป็น “แม่งาน” หรือ “ผู้จัดการทางพิธี” ที่สร้างพิธีบวงสรวงและทำให้พิธีสำเร็จลุล่วงไปด้วยดี เช่น ชุมชนมอญบ้านหนองดู่ และเทศบาลลำพูนที่จัดร่วมกันชมรมลูกหลานจามเทวี ซึ่งประธานชมรมก็เป็นเพศหญิง จะเห็นได้ว่าแม้ว่าบทบาทของผู้หญิงในพิธีบวงสรวงพระนางจามเทวีดังกล่าว จะไม่ได้เป็นผู้ประกอบพิธีกรรมในลักษณะของพราหมณ์ เช่นเดียวกับผู้ชายแต่ก็มีส่วนที่ทำให้พิธีบวงสรวงสมบูรณ์ยิ่งขึ้น

จะเห็นได้ว่า ขณะที่ผู้ชายมีบทบาทสำคัญคือเป็นผู้ประกอบพิธี ผู้หญิงจะมีบทบาทมากในด้านการเป็นผู้จัดการทางพิธีกรรม ซึ่งมีลักษณะเดียวกับการสืบทอดอำนาจในพิธีกรรมบูชาผีปู่ย่าของล้านนา ซึ่งยึดเอาระบบการสืบสายตระกูลทางฝ่ายหญิง (Matrilineal) ดังการศึกษาของ

ศิริลักษณ์ สุภากุล (2533) และอานันท์ กาญจนพันธ์ (2555) ที่สรุปว่า ผู้หญิงเป็นผู้ที่มีบทบาทมากในการประกอบพิธีกรรม อีกทั้งร่างทรงของผีหรือเจ้าต่าง ๆ ล้วนแต่เป็นผู้หญิงทั้งสิ้น

อานันท์ กาญจนพันธ์ (2555: 151) ยังสรุปเพิ่มเติมด้วยว่าผู้หญิงสามารถใช้การเข้าทรงเพื่อเพิ่มสถานภาพทางสังคมและแสดงการครอบครองอำนาจของความเป็นชาย โดยเฉพาะอย่างยิ่งในพิธีบวชผีผ้าขาว ซึ่งให้ผู้หญิงสูงอายุของตระกูลมาเข้าพิธีบวชผีผ้าขาวทั้ง ๆ ในชีวิตจริงผู้หญิงจะถูกห้ามบวชเป็นพระ ในแง่สัญลักษณ์จึงเป็นการเปิดให้ผู้หญิงเข้าครอบครองอำนาจของความเป็นชายที่มีสิทธิบวชเป็นพระได้ เท่ากับสลบบทบาทที่ขัดแย้งกันอยู่ระหว่างชายและหญิงในสังคมที่เป็นจริง นอกจากนี้ผู้หญิงในพิธีกรรม ที่เป็นร่างทรงยังแสดงอาการเมามายเหมือนกับบรรยายความคับแค้นทางเพศที่ถูกสังคมควบคุมอย่างเข้มงวด

การศึกษา ของ ศิริลักษณ์ สุภากุล (2533:73) ก็เช่นเดียวกันที่ชี้ให้เห็นบทบาทของผู้หญิงที่มีอำนาจทางพิธีกรรม และยังได้วิเคราะห์ถึงบทบาทหน้าที่ของพิธีกรรมพ้อนผีที่ช่วยเพิ่มอำนาจของผู้หญิง กล่าวคือ ในพิธีกรรมผู้หญิงจะเปลี่ยนบทบาทของตนเป็นเจ้าซึ่งเป็นเพศชาย มีอำนาจที่จะดูตำว่ากล่าวลูกหลานในตระกูล และมีเวทมนตร์คาถาสถาสามารถรักษาผู้ที่เจ็บป่วยได้ สิ่งเหล่านี้เป็นการช่วยให้ผู้หญิงได้มีโอกาสแสดงถึงความคิดในเรื่องของอำนาจระหว่างเพศหญิงกับชาย ซึ่งในสภาพสังคมปัจจุบันให้อำนาจแก่เพศชายมากกว่า แต่ในพิธีกรรมผู้หญิงยังคงมีอำนาจอยู่และในพิธีกรรมยังได้เปิดโอกาสให้ผู้หญิงได้แสดงออกในสิ่งที่ตรงข้ามกับชีวิตจริงของตน

จากข้อสรุปดังกล่าวชี้ให้เห็นว่าพิธีกรรมเป็นพื้นที่ที่ทำให้ผู้หญิงมีบทบาทและมีพื้นที่ทางสังคมทั้งในบริบทของพระพุทธศาสนาและสังคม ซึ่งจะเห็นได้ว่าในพิธีบวงสรวงมีลักษณะของการแบ่งหน้าที่กันและให้ความสำคัญกับการแสดงอำนาจทั้งสองเพศเท่ากัน ผู้ชายมีหน้าที่เกี่ยวกับการใช้แรงงานและผู้นำพิธีกรรม ในขณะที่ผู้หญิงมีหน้าที่ประสานงานและเป็นผู้จัดการพิธีให้ทุกอย่างดำเนินไปด้วยความเรียบร้อย จึงกล่าวได้ว่าพิธีบวงสรวงพระนางจามเทวีเป็นเวทีที่ทำให้ผู้หญิงมีพื้นที่ทางสังคมได้อีกช่องทางหนึ่ง

5.4.2 พระนางจามเทวีกับความเป็นผู้หญิงในบริบทพุทธศาสนา

หากมองในเชิงโครงสร้างของระบบศาสนาและความเชื่อของสังคมจะเห็นได้ว่า ผู้หญิงในศาสนาพุทธมีคุณค่าด้อยกว่าผู้ชาย ในทางศาสนาที่ เพราะผู้หญิงไม่สามารถบวชเป็นพระได้ ซึ่งการบวชเป็นพระนั้นเป็นแหล่งที่มาของบุญกุศลอันยิ่งใหญ่ ผู้หญิงในศาสนาพุทธมักได้รับการปฏิบัติแบบเพศที่ 2 หรือเพศที่ด้อยกว่าในทางศาสนา (ปราณี วงษ์เทศ, 2558: 68-79) ดังนั้นการแสดงบทบาทและอำนาจของผู้หญิงในพิธีบวงสรวงพระนางจามเทวีจึงเป็นเสมือนเครื่องมือในการพยายามแสดง

พื้นที่ทางสังคมเพื่อต่อรองกับอำนาจของผู้ชาย ทำให้ผู้หญิงสามารถรักษาอำนาจในการเป็นผู้จัดการในพิธีศักดิ์สิทธิ์ได้

จากภาพของผู้หญิงในโลกสามัญสู่โลกศักดิ์สิทธิ์ พิธีบวงสรวงพระนางจามเทวียังช่วยแสดงลักษณะของผู้หญิงในฐานะที่เป็นผู้เกี่ยวพันพระพุทธรูปศาสนาด้วย จากตำนานที่กล่าวว่า พระนางจามเทวีได้นำพระสงฆ์และศาสนาพุทธนิกายเถรวาทขึ้นมาเผยแพร่ยังดินแดนล้านนา อีกทั้งระหว่างการเดินทางพระนางได้สร้างศาสนสถานและทำนุบำรุงพุทธศาสนาในด้านต่าง ๆ ตลอดการเดินทาง เมื่อพระนางเป็นกษัตริย์ปกครองทริภุชยะแล้ว พระนางก็ได้โปรดให้สร้างวัดวาอารามต่าง ๆ มากมาย และเมื่อพระนางได้มอบราชสมบัติให้พระราชโอรสก็ได้ปฏิบัติธรรมอย่างจริงจังจนวาระสุดท้ายของชีวิต

จากตำนานดังกล่าว ในพิธีบวงสรวงบางพื้นที่จึงพบว่า พระสงฆ์จำนวนหนึ่งได้นำตำนานพระนางจามเทวีส่วนที่เกี่ยวข้องกับการสร้างวัดและบูรณะพระธาตุมาเป็นเครื่องอธิบายการประกอบพิธีกรรม ปฏิบัติการพระสงฆ์ซึ่งเป็นเพศชายและเป็นตัวแทนของพระพุทธรูปศาสนาจึงมีนัยของการยอมรับในอำนาจของพระนางจามเทวีซึ่งมีเพศสภาพเป็นหญิง ในฐานะพุทธศาสนิกชนสตรีตัวอย่างผู้ซึ่งมีคุณูปการต่อพุทธศาสนาในดินแดนล้านนา เช่นเดียวกับพระพุทธรูปเจ้าที่ยอมรับอุบาสิกาทอดยกย่องให้เป็นเอตทัคคะในด้านต่าง ๆ ดังที่ มนตรี สิริระโรจนานันท์ (2557: 85) ได้ศึกษา **สตรีในพระพุทธศาสนา** ผลการศึกษาพบว่าพระพุทธรูปเจ้าได้ยกย่องอุบาสิกาทอดให้เป็นเอตทัคคะจำนวน 10 คน ซึ่งมีความเป็นเลิศในด้านต่าง ๆ เช่นการเป็นผู้ถึงสรณะ การเป็นผู้ยินดีในการถวายทาน การเป็นผู้ยินดีในทาน เป็นต้น

ในทางตรงกันข้าม หากพิจารณาในแง่ของผู้เขียนตำนานหรือผู้จารึกเรื่องราวของพระนางจามเทวีลงในตำนานศาสนาเช่น **จามเทวีวงศ์** **ชินกาลมาลีปกรณ์** และ **ตำนานมูลศาสนา** ส่วนใหญ่เป็นพระสงฆ์ ลักษณะเช่นนี้สะท้อนให้เห็นอำนาจของผู้ชายหรืออำนาจของพระสงฆ์ที่ต้องการสร้างความคิดให้กับผู้หญิงในสังคมถึงการยอมรับในบทบาทของการเป็นผู้ทำนุบำรุงศาสนา ด้วยวิธีการใช้ตำนานในการสร้างภาพของผู้หญิงในอุดมคติโดยให้ผู้หญิงมีบทบาทเป็นผู้ดูแลอุปถัมภ์พุทธศาสนา

จะเห็นได้ว่าความคิดเกี่ยวกับภาพลักษณ์ของผู้หญิงที่ทำหน้าที่ค้ำจุนพุทธศาสนาเป็นอีกความคิดหนึ่งที่ถูกนำเสนอแทนที่ภาพลักษณ์ของผู้หญิงที่เกี่ยวข้องกับอำนาจเหนือธรรมชาติซึ่งเป็นความคิดที่อยู่ในการรับรู้ของคนในสังคมอยู่แล้ว แสดงให้เห็นการหุบยืมอำนาจศักดิ์สิทธิ์ของผู้หญิงมาผสมผสานกับพระพุทธรูปศาสนาเข้าด้วยกัน แสดงให้เห็นว่าผู้หญิงไม่ได้เป็นเพศที่เกี่ยวข้องกับเรื่องการทรงเจ้า หรือเกี่ยวกับผีปู่ย่า ผีมดผีเม็งเท่านั้น แต่ยังมีบทบาทในการเป็นผู้ทำนุบำรุงพระพุทธศาสนาให้ดำรงอยู่ได้เช่นเดียวกัน

ขณะเดียวกัน พิธีบวงสรวงพระนางจามเทวีที่สร้างโดยพระสงฆ์ ก็มีส่วนทำให้ผู้หญิงมีพื้นที่ทางสังคมในแง่ของการเป็นพุทธศาสนิกชนที่ดีและช่วยส่งเสริมพระพุทธศาสนา ถึงแม้ว่าจะไม่ได้บวชเป็นพระเช่นเดียวกับผู้ชายก็ตาม เนื่องจากในพิธีบวงสรวง พระสงฆ์ซึ่งเป็นเพศชายได้แสดงการยอมรับอำนาจและบทบาทของพระนางจามเทวี ดังปรากฏการแสดงพฤติกรรมการแสดงความเคารพพระนางจามเทวีในลักษณะต่าง ๆ ในพิธีบวงสรวง เช่น การยกมือไหว้รูปเคารพ การถวายเครื่องบวงสรวง การกล่าวคำบวงสรวง การกล่าวคำสวดอิติปิโสพระนางจามเทวีในฐานะผู้สร้างวัด เป็นต้น พิธีบวงสรวงพระนางจามเทวี เปรียบเสมือนพื้นที่ให้ผู้หญิงได้แสดงตัวตนและมีพื้นที่ทางสังคมในการเป็นผู้ที่มีบทบาทสำคัญในการดำรงอยู่ของพระพุทธศาสนา

ภาพที่ 75 ผู้หญิงในพิธีกรรมมีหน้าที่ถวายสังฆทานแด่พระภิกษุสงฆ์

5.4.3 พิธีบวงสรวงพระนางจามเทวีในฐานะพื้นที่การแสดงออกถึงอำนาจของผู้หญิง

ในพิธีบวงสรวงบางพิธี ผู้หญิงมีบทบาทเป็นผู้พ้อนเจิง และตักลงสะบัดชัย โดยทั่วไปการแสดงประเภทนี้มักเป็นผู้ชาย ทั้งนี้อาจมีที่มาจากตำนานพระนางจามเทวีที่มีเนื้อหากล่าวว่าพระนางจามเทวีเป็นกษัตริย์นักรบที่เก่งกล้าสามารถ อีกทั้งมีความกล้าหาญต่อสู้กับเหล่าทหารผู้ชายอย่างไม่เกรงกลัว แสดงให้เห็นถึงความพยายามในการต่อรองกับความคิดว่าผู้หญิงมีความอ่อนแอทางด้านสรีระ การที่ผู้หญิงสามารถแสดงท่าจำที่เกี่ยวกับอาวุธและการต่อสู้ที่เป็นลักษณะเฉพาะของชายได้จึงเป็นสัญลักษณ์ที่แสดงให้เห็นว่าผู้หญิงมีความกล้าหาญเข้มแข็ง ทั้งด้านการรบและการปกครองเท่าเทียมกับผู้ชาย

ภาพที่ 76 บทบาทของผู้หญิงในการร่วมพิธีกับผู้ชาย

ในพิธีกรรมยังได้เสนอภาพความคิดเรื่อง ผู้หญิงกับบทบาทสำคัญในฐานะผู้นำครอบครัว ผ่านตำนานและพิธีบวงสรวงพระนางจามเทวี กล่าวคือ ในตำนานทุกสำนวนได้นำเสนอภาพความเป็นแม่, ผู้นำครอบครัว, และนักปกครองของพระนางจามเทวี โดยระบุว่าพระนางจามเทวีได้ตัดสินใจเดินทางออกจากละโว้มายังหริภุชชัยพร้อมกับตั้งครมภ์พระราชโอรสแฝด ด้วยความกล้าหาญและเด็ดเดี่ยว เมื่อพระนางครองเมืองหริภุชชัยแล้ว พระนางทำหน้าที่ดูแลรักษาประชาชนให้ได้รับความสุข ทรงจัดระเบียบการปกครองให้กับชนทุกหมู่เหล่า อีกทั้งพระนางได้อบรมสั่งสอนพระราชโอรสแฝดถึงการเป็นนักปกครองที่ดี ต่อมาพระนางได้มอบราชสมบัติให้พระราชโอรสทั้งสองคือเมืองหริภุชชัยและเมืองเขลางค์นคร

พิธีบวงสรวงพระนางจามเทวีในทุกจังหวัด นำเสนอภาพความเป็นนักปกครองหญิงของพระนางจามเทวีอยู่มาก เช่น การกล่าวยกย่องพระนางถึงการเป็นกษัตริย์ที่พระปรีชาสามารถ การกล่าวถึงพระราชกรณียกิจต่างๆ ที่มีความลำบากแต่พระนางก็สามารถทำได้เช่นเดียวกับ ผู้ชายเช่นการเดินทางไปยังสถานที่ลำบากเช่นดอยสูงเพื่อทำนุบำรุงศาสนา การมีเครื่องบวงสรวงที่เป็นสัญลักษณ์แสดงสถานะของกษัตริย์เช่น ฉัตร 9 ชั้น แก้วอัฐิพระที่นั่งจำลอง ทำทางการแสดงความเคารพบูชาพระนางจามเทวีของผู้ว่าราชการจังหวัด เป็นต้น ถือเป็นกระบวนการทางสังคมที่ซ่อนแฝงนัยของการยอมรับสถานะการเป็นผู้นำของผู้หญิง

พิธีบวงสรวงพระนางจามเทวี เปรียบเสมือนพื้นที่ที่เป็นเครื่องระบายความคับข้องใจให้กับผู้หญิง ช่วยยกระดับและเปลี่ยนสถานะผู้หญิงในสังคมปัจจุบันที่มักถูกมองว่า มีบทบาททางสังคมน้อย ให้กลายเป็นผู้หญิงที่มีภาวะความเป็นผู้นำ นับได้ว่าเป็นกลวิธีทางวัฒนธรรมในการนำเสนอ

ภาพความคิดเรื่องความมีอำนาจให้กับผู้หญิงในด้านการเป็นผู้นำครอบครัวจนถึงการเป็นผู้นำชุมชนได้ แฉกเช่นเดียวกับพระนางจามเทวี ฉะนั้นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ซึ่งก็คือคือพิธีกรรมจึงมีบทบาทหน้าที่ในการ สร้างสัมพันธ์ภาพระหว่างผู้หญิงและชุมชน พิธีกรรมเป็นพื้นที่ที่เปิดโอกาสให้ผู้หญิงได้มีพื้นที่ทางสังคม ในการสร้างการยอมรับจากผู้ชายและคนในสังคม อาจกล่าวได้ว่าพระนางจามเทวีเป็นสิ่งที่ผู้หญิงใน สังคมปัจจุบันนำมาเป็นตัวแทนของผู้หญิงในยุคทุนนิยมที่นอกจากจะเป็นเมีย แม่ แล้ว ผู้หญิงในสังคม ปัจจุบันยังมีหน้าที่เป็นผู้นำและเป็นผู้ที่หาเลี้ยงครอบครัวได้ด้วย

จากกล่าวมานี้ทั้งหมดที่สรุปความคิดได้ว่าพิธีบวงสรวงพระนางจามเทวีเป็นปฏิบัติการ ทางสังคมของผู้หญิงที่ใช้คุณลักษณะพิเศษของพิธีกรรมซึ่งเป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์มาเป็นพื้นที่ในการแสดง อำนาจของผู้หญิง เพื่อให้ผู้หญิงมีพื้นที่ทางสังคมเช่นเดียวกับผู้ชายทั้งในบริบททางสังคมและศาสนา ด้วยกลวิธีการแสดงบทบาทในการสร้างพิธีบวงสรวงพระนางจามเทวีซึ่งถือได้ว่าเป็นตัวแทนของหญิง ในสังคมร่วมสมัยที่มีทั้งความเข้มแข็ง และเป็นนักปกครองแบบผู้ชาย ในขณะที่เดียวกันก็มีความเป็น ผู้หญิงในแง่ของการเป็นแม่ของลูก แม่ของประชาชน อีกทั้งยังเป็นตัวแทนของความเชื่อดั้งเดิมหรือ อำนาจศักดิ์สิทธิ์

ด้วยคุณลักษณะดังกล่าวของพระนางจามเทวี ทำให้ผู้หญิงที่มาร่วมพิธีกรรมสามารถ แสดงบทบาทในลักษณะการสลับบทบาทจากหญิงเป็นชาย เช่น การฟ้อนเจิง การตีกลองสะบัดชัย หรือสร้างบทบาทในการเป็นผู้จัดการทางพิธีกรรมต่างๆ บทบาทต่าง ๆ ทำให้ผู้หญิงที่ร่วมพิธีเกิด ความภาคภูมิใจในฐานะของการมีตัวตนทางสังคม

ในทางตรงกันข้าม ปรากฏการณ์การสร้างพิธีบวงสรวงพระนางจามเทวียังทำให้เห็น อำนาจของผู้ชายและของพระสงฆ์ซึ่งเป็นตัวแทนของพระพุทธศาสนาที่ได้มีการหยิบบ่มสภาวะการ เป็นผู้หญิงมาเป็นเครื่องมือในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา อีกทั้งยังใช้เรื่องราวของพระนางจามเทวีที่มี บทบาทในการเป็นผู้ทำนุบำรุงศาสนาเป็นเครื่องมือในการเผยแพร่อุดมการณ์ ด้านการเป็นอุปาสิกา ที่ดีให้กับผู้หญิงอีกด้วย

อำนาจอีกประการที่พบในพิธีบวงสรวงพระนางจามเทวีได้แก่ อำนาจของรัฐที่ต้องการ เผยแพร่อุดมการณ์การเป็นสตรีในยุคสังคมปัจจุบัน จะเห็นได้ว่าในพิธีบวงสรวงบางพิธีเป็นพิธีที่จัดขึ้น โดยรัฐ ในพิธีมีการกล่าวยกย่องพระนางจามเทวีในฐานะของการเป็น “สตรีตัวอย่าง” ให้แก่ผู้ที่มา ร่วมงานอยู่บ่อยครั้ง อีกทั้งพิธีบวงสรวงยังเป็นเครื่องยืนยันได้อย่างเป็นรูปธรรมถึงการที่สังคมและ ผู้ชายยอมรับบทบาทของผู้หญิงที่มีความสามารถแบบพระนางจามเทวี พระนางจามเทวีจึงเป็น ต้นแบบให้แก่ผู้หญิงในสังคมปัจจุบันได้นำเอาพระนางจามเทวีมาเป็นตัวอย่างและเป็นพลังที่ช่วยให้ เกิดความมั่นใจในการที่จะปรับตัวในภาวะของสังคมปัจจุบัน ทำให้ผู้หญิงในปัจจุบันต้องเปลี่ยน บทบาทจากหญิงที่เป็นแม่บ้านมาเป็นหญิงที่เก่งรอบด้านและพร้อมที่จะเป็นผู้นำและทำมาหาเลี้ยงชีพ

เกิดความรู้สึกเชื่อมั่นในศักยภาพของตนเองที่จะต้องเผชิญหน้ากับสังคมปัจจุบันที่เปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว

นอกจากนี้ บทบาทหน้าที่ของพิธีบวงสรวงพระนางจามเทวีประการหนึ่งก็คือการก่อให้เกิดการรวมกลุ่มกันของผู้หญิง จากตำนานที่แสดงให้เห็นบทบาทความเป็นแม่ของพระนางจามเทวี ทั้งในแง่ของบทบาทความเป็นแม่ของลูก ได้แก่ เจ้าชายมหันตยศ เจ้าชายอนันตยศ และบทบาทความเป็นแม่เมืองของประชาชน ทำให้ผู้หญิงที่นับถือพระนางจามเทวี เปรียบพระนางจามเทวีเป็นแม่ สมาชิกทุกคนถือว่าตนเองเป็น “สายใยแห่งแม่” มาประกอบกิจกรรมพิธีบวงสรวงร่วมกัน ช่วยสร้างความรู้สึกเป็นปึกแผ่นร่วมกัน หล่อหลอมความรู้สึกนึกคิดในด้านความเชื่อให้เป็นไปในทิศทางเดียวกัน นั่นคือ การเป็นลูกหลานพระนางจามเทวี จึงนับได้ว่าพิธีบวงสรวงมีบทบาทในแง่ของการก่อให้เกิดการรวมกลุ่มกันของเพศหญิงเพื่อตอบสนองความรู้สึกอารมณ์ร่วมกันระหว่างกลุ่มเพศหญิงด้วยกัน

จากตำนานและพิธีบวงสรวงพระนางจามเทวี ที่มีการเสนอภาพความเป็นนักรบ ผู้นำ ชุมชน ผู้ปกครองรัฐ ผู้สร้างเมือง ผู้สืบทอดพระพุทธศาสนา ล้วนช่วยสร้างความมีอำนาจและบารมีของพระนางจามเทวีที่ถือได้ว่าเป็นตัวแทนของเพศหญิงให้มีบทบาทหน้าที่ช่วยระบายนความคับข้องใจของผู้หญิงในสังคมพุทธศาสนาที่ไม่เท่าเทียมกับเพศชาย และช่วยหลีกเลี่ยงจากการกดขี่ของผู้ชายที่มีต่อผู้หญิงในโลกสามัญได้อีกทางหนึ่ง

จากการศึกษา ทำให้เห็นว่าการผลิตซ้ำตำนานพระนางจามเทวีในรูปแบบพิธีกรรมทำให้ตำนานเป็นรูปธรรมชัดเจนยิ่งขึ้น ทั้งยังมีการแสดงอัตลักษณ์ของพื้นที่ของตนผ่านสัญลักษณ์ต่าง ๆ ในพิธีตำนานพระนางจามเทวีที่ปรากฏในแต่ละพื้นที่มีส่วนทำให้จังหวัดต่าง ๆ ที่พระนางจามเทวีเดินทางผ่านกลายเป็นพื้นที่พิเศษที่ถูกอธิบายด้วยตำนานและพงศาวดารต่าง ๆ เกี่ยวกับความเป็นมาของสถานที่กับชุมชน

การศึกษาข้อมูลคติชน ไม่ว่าจะเป็นเรื่องเล่า ตำนาน ความเชื่อ ประเพณีและพิธีกรรมทำให้เข้าใจวิถีคิดของคนในสังคมและมองเห็นปรากฏการณ์ทางสังคม โดยเฉพาะในสังคมปัจจุบันที่มีการสร้างประเพณีพิธีบวงสรวงพระนางจามเทวีในรูปแบบใหม่ที่ยังคงอ้างอิงประเพณีเก่า การสร้างพิธีกรรมบวงสรวงพระนางจามเทวีในแต่ละที่สะท้อนให้เห็นการใช้คติชนผสานกับพื้นที่ทางกายภาพและพื้นที่ทางจิตวิญญาณโดยใช้ทุนทางวัฒนธรรมมาเป็นเครื่องมือในการต่อสู้และต่อรองความสัมพันธ์เชิงอำนาจของกลุ่มต่าง ๆ ในการแสดงอัตลักษณ์ของผู้สร้างพิธีกรรม ดังนั้นจึงกล่าวได้ว่า การสร้างพิธีกรรมบวงสรวงพระนางจามเทวีมีความน่าสนใจเป็นอย่างยิ่งเนื่องจากสะท้อนให้เห็นการนำคติชนประเภทตำนานมาสร้างสรรค์เพื่อให้สอดคล้องกับสังคมร่วมสมัย

บทที่ 6

สรุป อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

งานวิจัยเรื่อง *จามเทวีบูชา: การผลิตซ้ำตำนานและการสร้างพิธีบวงสรวงในสังคมไทยร่วมสมัย* มีวัตถุประสงค์เพื่อรวบรวมตำนานเกี่ยวกับพระนางจามเทวีที่นำมาผลิตซ้ำในรูปแบบต่าง ๆ ในปัจจุบัน และวิเคราะห์วิธีคิดในการผลิตซ้ำตำนานพระนางจามเทวีในรูปแบบต่าง ๆ รวมทั้งวิเคราะห์วิธีการสร้างความหมายและพื้นที่ทางสังคมผ่านพิธีบวงสรวงพระนางจามเทวี โดยมีสมมติฐานในการวิจัยว่าปัจจุบันมีการนำตำนานพระนางจามเทวีมาผลิตซ้ำในหลากหลายรูปแบบ ทั้งที่เป็น รูปเคารพ วัตถุมงคล บทเพลง จิตรกรรม บทกวี ละคร และพิธีกรรม โดยมีวิธีคิดในการเลือกสำนวนหรือตอนต่าง ๆ ในตำนานพระนางจามเทวีที่มีความเกี่ยวข้องมาอ้างอิง และพิธีบวงสรวงพระนางจามเทวีในจังหวัดต่าง ๆ มีบทบาทในการสร้างความหมายทางสังคมให้แก่พื้นที่ผ่านสัญลักษณ์และองค์ประกอบในพิธีกรรม

ผู้วิจัยได้เก็บข้อมูลภาคสนามตั้งแต่ พ.ศ. 2556 - 2560 ในพื้นที่ที่จัดพิธีบวงสรวงพระนางจามเทวี ได้แก่ จังหวัดลำพูน เชียงใหม่ จังหวัดแพร่ น่าน และจังหวัดลพบุรี โดยการรวบรวมตำนานและการผลิตซ้ำตำนานพระนางจามเทวีในรูปแบบต่าง ๆ

6.1 สรุปผลการวิจัย

การศึกษา *จามเทวีบูชา: การผลิตซ้ำและการสร้างพิธีบวงสรวงในสังคมไทยร่วมสมัย* เป็นการศึกษาปรากฏการณ์การนับถือพระนางจามเทวีที่สะท้อนผ่านคติชนหลายประเภท ผู้วิจัยแบ่งการวิเคราะห์เนื้อหาออกเป็นสองส่วน ได้แก่ ด้านตำนานและด้านพิธีกรรม

ด้านตำนาน ผู้วิจัยได้รวบรวมตำนานพระนางจามเทวีแล้วนำมาจัดเป็นกลุ่มโดยแบ่งออกเป็นตำนานที่มีเนื้อหาสมบูรณ์และกลุ่มตำนานที่เป็นการนำบางตอนไปใช้ จากนั้นจำแนกแบบเรื่องของตำนานที่เกี่ยวกับพระนางจามเทวี ตลอดจนอภิปรายถึงนัยทางวัฒนธรรมที่ปรากฏจากตำนาน ทั้งในด้านการสร้างชีวิตพระนางจามเทวีในฐานะวีรบุรุษทางศาสนาของล้านนา ศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างตำนานกับภูมินามและสถานที่สำคัญในท้องถิ่น วิเคราะห์อนุภาคสำคัญที่ปรากฏและศึกษาพลวัตของตำนานพระนางจามเทวีในปัจจุบัน

ผลการศึกษาพบว่าลักษณะเนื้อเรื่องของตำนานพระนางจามเทวีมีทั้งเนื้อเรื่องที่มีการกล่าวถึงพระนางจามเทวีแบบสมบูรณ์ซึ่งปรากฏอยู่ในตำนานประเภทต่าง ๆ และที่มีเนื้อหาที่กล่าวอ้างถึงพระนางจามเทวีเฉพาะส่วนที่เกี่ยวข้องกับสถานที่และเกี่ยวข้องกับอนุภาคในตำนาน

ผู้วิจัยได้นำตำนานที่ปรากฏเรื่องราวของพระนางจามเทวีทั้งสิ้น 87 สำนวนมาจัดเป็นแบบเรื่องตามวิธีวิทยาทางคติชนวิทยา ปรากฏว่าแบบเรื่องที่มีจำนวนมากที่สุดได้แก่ แบบเรื่องพระนางจามเทวีเดินทาง สะท้อนให้เห็นลักษณะเด่นของตำนานพระนางจามเทวีที่ต้องกล่าวถึงเหตุการณ์การเดินทางจากเมืองละโว้สู่เมืองทริภุญชัย ด้วยลักษณะเนื้อหาของตำนานที่เกี่ยวข้องกับสถานที่ที่พระนางจามเทวีเดินทางผ่านได้เอื้อต่อการเกิดตำนานสำนวนต่าง ๆ อันนำไปอ้างว่าเป็นที่มาของภูมินามในท้องถิ่นของตนในจังหวัดต่าง ๆ

นอกจากนี้ ผู้วิจัยได้นำแนวคิดโครงสร้างการเดินทางผจญภัยของแคมป์เบลล์ ที่ คริสโตเฟอร์ โวล์กเกอร์ ประยุกต์ขั้นตอนการเดินทางผจญภัยของวีรบุรุษออกเป็น 12 ขั้นตอนมาวิเคราะห์ประวัติชีวิตของพระนางจามเทวี ทำให้เห็นว่าแบบเรื่องต่างๆ ของตำนานพระนางจามเทวีมีลำดับการเดินทางที่สัมพันธ์กับโครงสร้างการเดินทางผจญภัยของวีรบุรุษ ทำให้เห็นทั้งลักษณะร่วมของวีรบุรุษที่เป็นความคิดสากลและลักษณะต่างซึ่งเป็นลักษณะเฉพาะของตำนานเรื่องนี้ ลักษณะของความเป็นวีรบุรุษของพระนางจามเทวีที่ปรากฏในตำนานดังกล่าวมีส่วนสำคัญยิ่งที่ทำให้พระนางจามเทวีมีลักษณะและมีบทบาทที่โดดเด่น ทำให้เป็นที่จดจำและบอกเล่าสืบมาจากรุ่นสู่รุ่น ดังเห็นได้จากการนำตำนานพระนางจามเทวีไปผลิตซ้ำในหลากหลายรูปแบบในปัจจุบัน

ตำนานพระนางจามเทวีสะท้อนให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างตำนานกับภูมินามสถานที่สำคัญในแต่ละท้องถิ่นและกลุ่มชนต่าง ๆ ตำนานจึงทำหน้าที่อธิบายเรื่องราวหรือประวัติความเป็นมาอันยาวนานของท้องถิ่น ทำให้ท้องถิ่นนั้นมีความน่าเชื่อถือเนื่องจากมีหลักฐานทางกายภาพหรือภูมินามที่มีเรื่องเล่าและตำนานประกอบภาพให้เห็นชัดเจน นอกจากนี้ ยังพบว่าปัจจุบันตำนานพระนางจามเทวีมีความหลากหลายและมีพลวัตไปตามบริบทของสังคม ได้แก่ ตำนานที่อยู่ในกลุ่ม แบบเรื่องพระโพธิสัตว์กวนอิม และ กลุ่ม แบบเรื่องพระนางจามเทวีเมตตาเพศที่สาม ตำนานทั้งสองกลุ่มนี้มีการเปลี่ยนแปลงเหตุการณ์สำคัญของตำนานและเพิ่มอนุภาคตัวละครที่เชื่อมโยงกับบริบทสังคมไทยปัจจุบัน โดยผู้วิจัยได้ใช้ แบบเรื่อง*ภูเขาสร้างเมือง* เป็นแบบเรื่องหลักในการเปรียบเทียบกับเนื้อหาของตำนานที่มีเนื้อหาใหม่ ๆ ในปัจจุบัน

ความหลากหลายของแบบเรื่องตำนานพระนางจามเทวีสอดคล้องกับการเลือกนำตำนานพระนางจามเทวีไปผลิตซ้ำในรูปแบบต่าง ๆ ได้แก่ นวนิยาย บทเพลง บทกวี เรื่องราวของพระนางจามเทวีไม่ได้จำกัดอยู่แค่วรรณกรรมลายลักษณ์เท่านั้น ยังปรากฏอย่างเป็นรูปธรรมทั้งในลักษณะรูปเคารพและจิตรกรรมฝาผนัง เห็นได้ว่าทั้งการผลิตซ้ำตำนานพระนางจามเทวีและการนำตำนานมาทำให้เป็นศิลปวัตถุ ส่งผลให้เรื่องราวของพระนางจามเทวียังคงดำรงอยู่ในสังคมไทย

ผู้วิจัยวิเคราะห์วิธีคิดและวิธีการเลือกสรรเหตุการณ์จากตำนานมาผลิตซ้ำ ผลการศึกษาพบว่าการผลิตซ้ำส่วนใหญ่เลือกใช้เฉพาะเหตุการณ์บางตอนในตำนานมานำเสนอ ส่วนใหญ่เลือกนำเหตุการณ์ที่แสดงให้เห็นความสามารถและคุณลักษณะเด่นของพระนางจามเทวี ได้แก่ การเชี่ยวชาญการรบ การไฝพระทัยในพระพุทธศาสนา และการเป็นกษัตริย์ปกครองเมือง รูปแบบการผลิตซ้ำเหล่านี้ แสดงให้เห็นการตีความเนื้อหาในตำนานให้สอดคล้องกับบริบททางสังคมวัฒนธรรมและความต้องการของคนในสังคม แม้ว่าการผลิตซ้ำตำนานเหล่านี้จะมีลักษณะที่แตกต่างกันด้านการนำเสนอ แต่ส่วนใหญ่ยังคงอนุภาคสำคัญและเหตุการณ์สำคัญบางตอนในตำนานไว้ขึ้นอยู่กับรูปแบบของสื่อที่จะนำเสนอ โดยเฉพาะอย่างยิ่งอนุภาคเหตุการณ์พระนางจามเทวีนั่งเมืองหรือปกครองเมืองปรากฏในการผลิตซ้ำพระนางจามเทวีทุกประเภท สะท้อนให้เห็นแนวคิดของคนในสังคมปัจจุบันที่ยกย่องพระนางในฐานะกษัตริย์แห่งหริภุญชัยผู้ทรงศุภศีลธรรม

ด้านพิธีบวงสรวง ปัจจุบันมีการสร้างพิธีบวงสรวงพระนางจามเทวีในหลายจังหวัด ได้แก่ จังหวัดลำพูน เชียงใหม่ แพร่ น่าน และลพบุรี ในแต่ละพื้นที่มีวิธีคิดในการสร้างพิธีที่คล้ายคลึงกัน ประการหนึ่งก็คือ การอ้างถึงตำนานพระนางจามเทวีบางตอนที่เกี่ยวข้องกับมาอธิบายสถานที่ในพื้นที่ของตน และมีการผลิตซ้ำด้วยการสร้างพิธีกรรมขึ้นมารองรับทำให้ตำนานเป็นรูปธรรมชัดเจนยิ่งขึ้น บางตำนานที่นำมาเล่าใหม่มีการเพิ่มเนื้อหา เพิ่มตัวละครที่แตกต่างจากตำนานสำนวนอื่น ๆ ทั้งยังแสดงอัตลักษณ์ของพื้นที่ของตนผ่านตำนานโดยมีพิธีกรรมมารองรับเพื่อเพิ่มความน่าเชื่อถือ ตำนานพระนางจามเทวีที่ปรากฏในแต่ละพื้นที่จึงมีส่วนทำให้จังหวัดต่าง ๆ ที่กล่าวไว้ในตำนานว่าพระนางจามเทวีเดินทางผ่านกลายเป็นพื้นที่พิเศษที่อธิบายด้วยตำนานและพงศาวดาร ต่าง ๆ เกี่ยวกับความเป็นมาของสถานที่กับชุมชน

พิธีบวงสรวงพระนางจามเทวีเป็นปฏิบัติการทางสังคมที่ก่อให้เกิดพื้นที่ความทรงจำให้กับชุมชนและคนในสังคม อันเกิดมาจากการเลือกสรรของกลุ่มผู้มีอำนาจในชุมชนเพื่อสนับสนุนให้ชุมชนนั้นเป็นพื้นที่พิเศษและเอื้อต่อการนำเสนอตัวตน พิธีบวงสรวงเหล่านี้เกิดจากวิธีคิด 2 ลักษณะ ได้แก่ การผนวกพิธีบวงสรวงพระนางจามเทวีกับประเพณีที่มีอยู่เดิมในสังคม และการสร้างประเพณีใหม่โดยภาครัฐและชุมชน พิธีเหล่านี้มีบทบาทหน้าที่เพื่อการสร้างควมหมายและการสร้างพื้นที่ทางสังคม ดังนี้

บทบาทด้านการเป็นพื้นที่แสดงอัตลักษณ์ของจังหวัดในบริบทการท่องเที่ยว พบว่าแต่ละจังหวัดที่มีเรื่องราวของพระนางจามเทวีปรากฏอยู่ได้พยายามสร้างพิธีขึ้นมาเพื่อให้สังคมได้รับรู้ว่าเป็นเจ้าของทุนทางวัฒนธรรม ในทางตรงกันข้าม หากพื้นที่นั้นไม่มีพลังพอที่จะช่วงชิงก็ทำได้เพียงการต่อรองในการมีพื้นที่ทางสังคมร่วมกันที่จะสามารถมีการปฏิบัติการต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับพระนางจามเทวีได้โดยอาศัยการมีชื่อของท้องถิ่นตนในตำนานพระนางจามเทวีมารองรับ สัญลักษณ์หลักในพิธีที่ถูกนำเสนอตลอดกิจกรรมของงาน คือ รูปปั้นพระนางจามเทวีและสถานที่ต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับพระนาง

จามเทวีและสัญลักษณ์ของการแสดงความเคารพพระนางจามเทวี สัญลักษณ์เหล่านี้ถูกสร้างให้มีความอลังการยิ่งใหญ่เพื่อดึงดูดนักท่องเที่ยว

บทบาทด้านการเป็นพื้นที่ของการแสดงอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ พบว่ากลุ่มชาติพันธุ์มอญที่จังหวัดลำพูนได้สร้างพิธีบวงสรวงพระนางจามเทวีเพื่อสร้างความทรงจำให้กับคนมอญในชุมชน โดยอาศัยตำนานสำนวนที่กล่าวว่า “พระนางจามเทวีเป็นคนมอญบ้านหนองคูในจังหวัดลำพูน” และได้สร้างประเพณีบวงสรวงพระนางจามเทวีขึ้นมาทับซ้อนกับพิธีบวงสรวงของส่วนกลางซึ่งจัดขึ้นโดยภาครัฐ และในพิธีบวงสรวงนั้นก็ยังมีเครื่องบวงสรวงที่แสดงสัญลักษณ์ของความเป็นชาติพันธุ์มอญ ทั้งพฤติกรรมสัญลักษณ์และวัตถุสัญลักษณ์ เช่น อาหารมอญ การแต่งกายมอญ และการฟ้อนรำ อย่างไรก็ตาม ทั้งสองพิธีก็มีความแตกต่างกันตรงที่พิธีบวงสรวงพระนางจามเทวีของบ้านบ่อควาจัดที่วัดเกาะกลางเป็นงานที่ทางองค์การบริหารส่วนตำบลจัดขึ้น กล่าวได้ว่าพิธีบวงสรวงที่วัดเกาะกลางนี้เป็นพิธีของรัฐ บทบาทของรัฐดังกล่าวทำให้พิธีบวงสรวงพระนางจามเทวีที่วัดเกาะกลางมีลักษณะที่เป็นพิธีรัฐมากกว่าพิธีชาวบ้าน อีกทั้งยังทำให้คนในชุมชนบ้านหนองคูปฏิเสธการเข้าร่วมจัดงานพิธีบวงสรวงพระนางจามเทวีที่วัดเกาะกลางนี้ และได้สร้างพิธีบวงสรวงพระนางจามเทวีขึ้นมาโดยไม่ได้อาศัยงบประมาณจากรัฐ ในแง่นี้ทำให้เห็นการจัดการของภาครัฐในการจัดสรรงบประมาณทำให้มีทั้งผู้ที่ได้ประโยชน์และผู้ที่ไม่ได้ประโยชน์ ด้วยเหตุนี้ พิธีกรรมจึงเป็นสัญลักษณ์ของการตอบโต้ภาครัฐถึงการมีตัวตนโดยไม่ต้องอาศัยการจัดการและงบประมาณจากราชการของกลุ่มผู้ที่ไม่ได้ประโยชน์ อย่างไรก็ตาม การที่กลุ่มชาติพันธุ์มอญกล่าวอ้างหรือเชื่อมโยงกับพระนางจามเทวินั้นเป็นการเชื่อมประวัติศาสตร์ของชาติพันธุ์ให้สอดคล้องกับประวัติศาสตร์ที่ภาครัฐรับรอง ทั้งนี้เพื่อแสดงความเก่าแก่ด้านประวัติศาสตร์หรือความมีตัวตนของชาติพันธุ์ อีกทั้งยังเป็นการช่วยสร้างความมั่นใจในการดำรงชีวิตและลดความแปลกแยกในความเป็นชาติพันธุ์หรือคนกลุ่มน้อยในสังคมอีกด้วย

บทบาทในด้านการเป็นพื้นที่ของการสร้างสำนึกทางประวัติศาสตร์ท้องถิ่น ตำนานพระนางจามเทวีจัดเป็นประวัติศาสตร์ท้องถิ่นได้เนื่องจากมีเนื้อหาที่ว่าด้วยลำดับเวลาและลำดับของเจ้าเมืองและเป็นตำนานที่มีการบอกเล่าถึงความเป็นมาของชุมชน ในแง่นี้ พิธีบวงสรวงพระนางจามเทวีจึงมีส่วนที่ทำให้ท้องถิ่นเกิดสำนึกในประวัติศาสตร์ท้องถิ่นตนได้ กระบวนการสร้างสำนึกในตัวตนของคนท้องถิ่นนี้มีลักษณะที่ต่างกันไปตามกลุ่มผู้สร้าง มีทั้งที่จัดการโดยภาครัฐและจัดการโดยพระสงฆ์

หากจัดโดยภาครัฐ ส่วนใหญ่ใช้ออนุสาวรีย์พระนางจามเทวีเป็นสัญลักษณ์สำคัญในพิธีกรรมที่สื่อถึงการมีพระนางจามเทวีเป็นศูนย์รวมจิตใจของคนหลากหลายชาติพันธุ์ในจังหวัด รัฐได้อำนาจสิทธิในการเป็นตัวแทนชุมชนจัดพิธีและมีอำนาจในการกำหนดรูปแบบของงานและกำหนดบทบาทหน้าที่ให้กับประชาชนว่าส่วนใดประชาชนสามารถมีส่วนร่วมในงานได้ ซึ่งเป็นกลวิธีในการสร้างสำนึกทางประวัติศาสตร์ให้กับคนในชุมชนในลักษณะที่รัฐเป็นศูนย์กลางมากกว่า ในแง่นี้ การสร้างสำนึกประวัติศาสตร์ท้องถิ่นจึงถูกสร้างขึ้นในบริบทของชาตินิยมที่ท้องถิ่นจะต้องขึ้นตรงกับรัฐส่วนกลางและ

เป็นส่วนหนึ่งของชาติไทย อย่างไรก็ตาม การจัดงานของภาครัฐก็มีส่วนทำให้เกิดปรากฏการณ์การสร้างและรื้อฟื้นตัวตนของคนท้องถิ่นได้

ส่วนพิธีที่จัดโดยพระสงฆ์นั้น มีกลวิธีในการสร้างสำนึกประวัติศาสตร์ของท้องถิ่นเช่นเดียวกับรัฐ คือ การนำเรื่องเล่าเกี่ยวกับวีรบุรุษประจำถิ่นซึ่งเป็นที่รับรู้กันนำมาสร้างสรรค์ประเพณีโดยอิงกับประเพณีที่มีอยู่เดิม โดยเฉพาะอย่างยิ่งการอิงกับพิธีทางพุทธศาสนา ทั้งนี้เพราะตำนานพระนางกล่าวถึงความสัมพันธ์ระหว่างพระนางกับพุทธศาสนา อีกทั้งพระสงฆ์ยังเป็นปัจจัยสำคัญในการริเริ่มสร้างพิธี ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นที่ชาวบ้านนำเสนอผ่านพิธีบวงสรวงพระนางจามเทวีนี้ตั้งอยู่บนพื้นฐานที่ว่ากลุ่มคนที่สร้างพิธีหรือร่วมพิธีนั้นคือคนกลุ่มเดียวกัน มีสำนึกร่วมกัน และได้นำพระนางจามเทวีเป็นตัวแทนของท้องถิ่นของตน

บทบาทด้านการเป็นพื้นที่ทางสังคมของผู้หญิง ผู้หญิงใช้พิธีกรรมแสดงอำนาจของผู้หญิงเพื่อให้ผู้หญิงมีพื้นที่ทางสังคมเช่นเดียวกับผู้ชายทั้งในบริบททางสังคมและศาสนา ด้วยกลวิธีการแสดงบทบาทในการสร้างพิธีบวงสรวงพระนางจามเทวี ทั้งบทบาทในลักษณะการสลับบทบาทจากชายเป็นหญิง เช่น การพ้อนเจิง การตีกลองสะบัดชัย หรือสร้างบทบาทในการเป็นผู้จัดการทางพิธีกรรมต่างๆ บทบาทดังกล่าวช่วยให้ผู้หญิงมีอำนาจได้ในทำนองเดียวกับผู้ชาย ส่วนการสร้างพิธีบูชาพระนางจามเทวีโดยพระสงฆ์ก็มีบทบาททำให้ผู้หญิงที่ร่วมพิธีเกิดความภาคภูมิใจในฐานะของการมีพื้นที่ทางสังคมพุทธศาสนา

ขณะเดียวกัน ปรากฏการณ์การสร้างพิธีบวงสรวงพระนางจามเทวียังทำให้เห็นอำนาจของผู้ชายและของพระสงฆ์ซึ่งเป็นตัวแทนของพระพุทธศาสนาที่ได้ยืมภาวะความเป็นผู้หญิงมาเป็นเครื่องมือในการเผยแพร่พระพุทธศาสนา อีกทั้งยังใช้เรื่องราวของพระนางจามเทวีที่มีบทบาทในการเป็นผู้ทำนุบำรุงศาสนาเป็นเครื่องมือในการเผยแพร่อุดมการณ์ด้านการเป็นอุบาสิกที่ดีให้กับผู้หญิงอีกด้วย อำนาจอีกประการหนึ่งที่พบในพิธีบวงสรวงพระนางจามเทวีได้แก่ อำนาจของรัฐที่ต้องการเผยแพร่อุดมการณ์การเป็นสตรีในยุคสังคมปัจจุบัน โดยนำพระจริยาวัตรของพระนางจามเทวีมาเป็นแบบอย่าง

6.2 อภิปรายผลการวิจัย

ในการอภิปรายผลการวิจัย ผู้วิจัยจะอภิปรายเพื่อตอบคำถามว่าเหตุใดจึงเกิดปรากฏการณ์ “จามเทวีบูชา” ในช่วง 1- 2 ทศวรรษที่ผ่านมา ซึ่งผู้วิจัยคิดว่าบริบททางสังคมและลักษณะทางวัฒนธรรมทางศาสนาของไทยส่งผลให้เกิดปรากฏการณ์ “จามเทวีบูชา” ขึ้น

6.2.1 บริบททางสังคมที่ส่งผลให้เกิดปรากฏการณ์ “จามเทวีบูชา”

6.2.1.1 บริบทสังคมโลกาภิวัตน์และการท่องเที่ยว: การผลักดันล้านนาเป็นเมืองมรดกโลก

บริบทสังคมโลกาภิวัตน์ทำให้เกิดกระแสการท่องเที่ยวทั่วโลกจนนำมาสู่การจัดการมรดกทางธรรมชาติและทางวัฒนธรรม ทั้งนี้เพื่อรักษาให้คงอยู่ท่ามกลางกระแสโลกาภิวัตน์ และอีกนัยหนึ่งเพื่อตอบสนองการท่องเที่ยวของคนในปัจจุบันที่นิยมท่องเที่ยวตามรอย “มรดกโลก” สถานที่ต่าง ๆ

ประเทศไทยพยายามที่จะทำให้โบราณสถานสำคัญในประเทศกลายเป็นแหล่งมรดกโลก ดำเนินการโดยกรมศิลปากร กระทรวงวัฒนธรรมและสำนักงานแผนและนโยบายทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ซึ่งสถานที่ที่จะได้รับการประกาศเป็นแหล่งมรดกโลกนั้นจะต้องตรงตามเกณฑ์ 10 ข้อ หรือข้อใดข้อหนึ่งที่จัดทำขึ้นโดยองค์การยูเนสโก

เกรียงไกร เกิดศิริ (2553: 54) กล่าวถึงเกณฑ์การเป็นแหล่งมรดกโลกว่า

จะต้องมี “คุณค่าโดดเด่นอันเป็นสากล” เป็นตัวอย่างผลงานอัจฉริยะสร้างสรรค์ของมนุษย์ ความสำคัญในฐานะของการบ่งชี้ถึงพัฒนาการของมนุษย์ หรือเกี่ยวข้องกับเหตุการณ์ประวัติศาสตร์ ประเพณีวัฒนธรรมที่ยังมีพลวัต และสำหรับแหล่งที่จะประกาศเป็นแหล่งมรดกโลกทางธรรมชาติจะต้องมีคุณค่าด้านความงดงาม เป็นพื้นที่ที่แสดงให้เห็นถึงหน้าประวัติศาสตร์ธรรมชาติวิทยาของโลก หรือเป็นแหล่งอิงอาศัยของสิ่งมีชีวิตที่กำลังถูกคุกคาม เป็นต้น

หากพิจารณาตามเกณฑ์ข้างต้น เห็นได้ว่าจังหวัดต่าง ๆ ในภาคเหนือหรือล้านนามีคุณลักษณะที่สอดคล้องกับเกณฑ์ดังกล่าว กลุ่มผู้ที่เกี่ยวข้องจึงได้มีความพยายามในการผลักดันล้านนาให้เป็นเมืองมรดกโลก

จากการศึกษาของ เกรียงไกร เกิดศิริ (2553: 71-80) เกี่ยวกับประเด็นการดำเนินการให้กลุ่มจังหวัดภาคเหนือตอนบน (ลำปาง ลำพูน เชียงใหม่ แม่ฮ่องสอน แพร่ น่าน พะเยา และเชียงราย) เป็นพื้นที่มรดกโลก สรุปได้ว่าปัจจุบันกรมศิลปากรได้ผลักดันให้จังหวัดในภาคเหนือตอนบนอยู่ในโครงการ “มรดกโลกล้านนา” โดยกรมศิลปากรได้เสนอ “แหล่งวัฒนธรรมล้านนา” เพื่อดำเนินการสู่การเป็นแหล่งมรดกโลกทางวัฒนธรรม และได้กำหนดพื้นที่ 4 จังหวัดของกลุ่มล้านนาตะวันตก ได้แก่ ลำปาง ลำพูน เชียงใหม่ และแม่ฮ่องสอน เพื่อเป็นพื้นที่นาร่องในการศึกษา แต่จุดอ่อนของกลุ่มจังหวัดเหล่านี้คือ ไม่สามารถรักษาเมืองเก่าแบบดั้งเดิมไว้ได้ จึงขาดคุณสมบัติเรื่อง “ความจริงแท้ (Authenticity)” ดังนั้น จึงจำเป็นต้องหาสิ่งอื่นที่เป็นตัวบ่งชี้ให้เห็นความสำคัญของ “มรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม” (Intangible Value) มาทดแทน

จากปัญหาดังกล่าว กลุ่มคนที่มีอำนาจในท้องถิ่นจึงได้เลือก พระนางจามเทวี บุคคลสำคัญในตำนานล้านนาขึ้นมาสนับสนุนแนวคิดการเสริมคุณค่าให้กับพื้นที่ทางด้านนามธรรมทดแทนคุณค่าทางกายภาพ ทั้งนี้เพราะพระนางจามเทวีเป็นศูนย์รวมทางจิตวิญญาณของผู้คนในดินแดนล้านนาที่ไม่ต้องอาศัยหลักฐานทางกายภาพ กล่าวคือ เป็นบุคคลที่ผู้คนในสังคมรับรู้ผ่านตำนานที่กล่าวว่า พระนางจามเทวีเป็นบุคคลสำคัญในสมัยทริภุชยะที่วางรากฐานวัฒนธรรมล้านนา พระนางได้นำศิลปวัฒนธรรม และศาสนาขึ้นมาเผยแพร่ยังดินแดนล้านนา

ประเด็นสำคัญอีกประการหนึ่งก็คือ พระธาตุสำคัญในล้านนาซึ่งถือเป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่สำคัญล้วนแล้วแต่เกี่ยวข้องกับพระนางจามเทวีทั้งสิ้น ทั้งในลักษณะของการเป็นผู้นำพระธาตุมาประดิษฐาน, ผู้ค้นพบพระธาตุ, และผู้บูรณะพระธาตุ ตำนานบางสำนวนยังกล่าวด้วยว่า พระนางเป็นผู้ทำให้การกำหนดเดือนของล้านนา แตกต่างจากภาคกลางจนกลายเป็นอัตลักษณ์อย่างหนึ่งของล้านนาที่มีเดือนช้ากว่าของภาคกลางไป 2 เดือน นอกจากนี้ ในตำนานยังสะท้อนให้เห็นว่า พระนางจามเทวีคือศูนย์รวมจิตใจของประชาชนทุกชาติพันธุ์ในดินแดนทริภุชยะ เนื่องจากพระนางปกครองบ้านเมืองด้วยหลักทศพิธราชธรรม ประกอบกับเพศสภาวะของพระนางจามเทวีที่เป็นเพศหญิง แต่มีความสามารถในการปกครองเมืองและยังสามารถขยายดินแดนไปยังเขลางค์นครซึ่งเป็นเมืองลำปางในปัจจุบัน ทำให้เห็นลักษณะอันโดดเด่นของพระนางจามเทวีมากยิ่งขึ้น

แม้ว่าเรื่องของพระนางจามเทวีเป็นเพียงส่วนหนึ่งในประวัติศาสตร์ แต่ก็ทำให้ภาพรวมของล้านนาเป็นพื้นที่ที่มีคุณค่าทางประวัติศาสตร์และวัฒนธรรม การนำตำนานพระนางจามเทวีขึ้นมาเชิดชูและมาผลิตซ้ำทำให้ทำให้สิ่งที่เรียกว่ามรดกทางวัฒนธรรมทั้งที่เป็นศาสนสถานและมรดกทางวัฒนธรรมที่เป็นสถาปัตยกรรมท้องถิ่น สามารถเชื่อมต่อกับจิตวิญญาณของคนในสังคมปัจจุบันได้ จนกลายเป็นพลังในการขับเคลื่อนวิถีชีวิตและการผลักดันด้านคุณค่าของท้องถิ่นให้เป็นคุณค่าระดับโลกได้อีกทางหนึ่ง ด้วยเหตุนี้จึงพบว่าจังหวัดต่าง ๆ ที่อยู่ใต้อาณาจักร “มรดกโลกล้านนา” ได้แก่ จังหวัดลำพูน เชียงใหม่ แพร่และน่าน ได้สร้างพิธีบวงสรวงพระนางจามเทวีโดยผนวกกับประเพณีวัฒนธรรมที่มีอยู่เดิมในสังคม ทำให้พิธีบวงสรวงพระนางจามเทวีกลายเป็นประเพณีสำคัญของท้องถิ่น เป็นกลวิธีหนึ่งในการช่วยเพิ่ม “คุณค่า” ให้แก่พื้นที่ ทำให้พื้นที่นั้นเกี่ยวข้องกับเหตุการณ์ในประวัติศาสตร์ที่ยังคงมีชีวิตในปัจจุบันและเต็มไปด้วยการพลวัตสอดคล้องกับนโยบายการขึ้นทะเบียนเป็นมรดกโลก

บริบทการผลักดันให้ล้านนาเป็นมรดกโลกยังก่อให้เกิดธุรกิจและอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวที่ล้านนาอีกด้วย หลายจังหวัดได้กำหนดนโยบายในด้านส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ จึงได้มีการนำทุนวัฒนธรรมที่มีอยู่ในท้องถิ่นขึ้นมาผลิตซ้ำเพื่อต้องการต่อยอดการมีอายุยืนยาวและความเก่าของท้องถิ่นตนด้วยเช่นเดียวกัน

บางจังหวัดในล้านนาได้ “คัดเลือก” พระนางจามเทวีขึ้นมาเป็นสิ่งดึงดูดนักท่องเที่ยว ด้วยการสร้างพิธีบวงสรวงพระนางจามเทวีขึ้นมา ทั้งการผนวกรับประเพณีเดิมและการสร้างประเพณีใหม่ ซึ่งถือเป็นการผนวกรหว่างพิธีบวงสรวงพระนางจามเทวีแบบโบราณเข้ากับเทศกาลงานท่องเที่ยว ทั้งนี้เพราะคุณลักษณะของพระนางจามเทวีและเรื่องราวของพระนางสอดคล้องกับรสนิยมการท่องเที่ยวของคนในปัจจุบันที่นิยมท่องเที่ยวมรดกทางวัฒนธรรม

กรณีของจังหวัดลำพูนที่ได้รับคัดเลือกให้เป็น 1 ใน 10 เมืองเก่าที่สำคัญเร่งด่วนที่สุด โดยสำนักงานนโยบายและแผนสิ่งแวดล้อมประกาศใ้อนุรักษ์เป็นกลุ่มแรกในพ.ศ. 2547 ทำให้ภายในปีนี้ได้เกิดพิธีกรรมที่เกี่ยวกับพระนางจามเทวีอย่างเป็นทางการครั้งแรกซึ่งจัดโดยภาครัฐคือเทศบาลจังหวัดลำพูนร่วมกับชมรมลูกหลานพระนางจามเทวี จัดงาน**บวงสรวงพระนางจามเทวีเนื่องในวันประสูติ วันสวรรคต และสงฆ์น้ำกุฎพระนางจามเทวี** กิจกรรมภายในงานแสดงให้เห็นอัตลักษณ์ของล้านนาอย่างชัดเจน ผ่านการแต่งกาย ทำร้ายแบบล้านนาของนางรำบวงสรวง การแสดงต่าง ๆ และเครื่องประกอบพิธีต่าง ๆ เป็นต้น

ต่อมาใน พ.ศ. 2551 จังหวัดลำพูนได้กำหนดวิสัยทัศน์ใหม่ โดยเปลี่ยนแปลงจาก “ลำพูนเมืองโบราณ ก้าวล้ำการเกษตร เขตนิคมอุตสาหกรรมภาคเหนือ” เป็น “ลำพูนสู่เมืองมรดกโลก แหล่งเกษตรกรปลอดภัย อุตสาหกรรมสะอาด” นับจากปีนี้เป็นต้นมา จังหวัดลำพูนเริ่มรื้อฟื้นประเพณีและวัฒนธรรมด้านต่าง ๆ ให้เป็นมรดกโลก หรือสร้างพิธีขึ้นมาใหม่โดยมีความพยายามในการนำพระนางจามเทวีมาเป็นอัตลักษณ์ของจังหวัดลำพูน เช่น การเปลี่ยนชื่องานให้มีชื่อของพระนางจามเทวี จากงานชื่อว่า “งานฤดูหนาวลำพูน” เป็นชื่องานว่า “งานพระนางจามเทวีและงานฤดูหนาวจังหวัดลำพูน” และในพ.ศ. 2556 จังหวัดลำพูนได้จัดงานถวายโคมไฟยี่เป็งพระนางจามเทวี และพระธาตุหริภุญชัย โดยมีวัตถุประสงค์ในการจัดงานคือ เพื่อส่งเสริมศิลปวัฒนธรรม ประเพณีอันดีงามของท้องถิ่น และสนับสนุนการมีส่วนร่วมของประชาชนทุกภาคส่วน นอกจากนี้ทางเทศบาลยังได้ขอความร่วมมือประชาชนแต่งกายพื้นเมืองและตกแต่งซุ้มประตูหน้าบ้าน เพื่อสร้างความประทับใจให้แก่นักท่องเที่ยว

นอกจากนี้ก็มีจังหวัดอื่น ๆ ในดินแดนล้านนา พยายามนำเรื่องราวของพระนางจามเทวี มาช่วงชิงพื้นที่ของการเป็นส่วนหนึ่งของการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมล้านนา ด้วยพิธีกรรม “จามเทวีบูชา” ด้วยเช่นเดียวกัน โดยอ้างอิงตำนานที่กล่าวว่าพระนางเป็นผู้ค้นพบพระธาตุหรือเป็นที่ที่บูรณะพระธาตุที่ท้องถิ่นแห่งนั้น เช่น จังหวัดแพร่ จัดงาน *ไหว้สาป่าระมีพระแม่เจ้าจามเทวี ป่าเวณีย่เป็งล้านนา* ปูจาพระธาตุห้วยอ้อ, จังหวัดน่าน จัดงาน *สร้างน้ำพระธาตุเจ้าจามเทวีในประเพณีห้าเป็ง* จังหวัดเชียงใหม่ ได้แก่ วัดละโว้ และวัดพระธาตุดอยคำ มีพิธีบวงสรวงพระนางจามเทวีร่วมกับพิธีสร้างน้ำพระธาตุ เป็นต้น

ปัจจุบัน ไม่เพียงแต่พิธีบวงสรวงพระนางจามเทวีเท่านั้นที่กำลังแพร่หลาย หากแต่การท่องเที่ยวในลักษณะ “ตามรอยพระนางจามเทวี” ก็เป็นการท่องเที่ยวอีกลักษณะหนึ่งที่มีความนิยมเป็นอย่างมาก จังหวัดที่ปรากฏชื่ออยู่ในตำนานพระนางจามเทวีได้นำสถานที่สำคัญที่ปรากฏในตำนานมาจัดโปรแกรมท่องเที่ยว ซึ่งการท่องเที่ยวลักษณะนี้ทำให้เรื่องราวของพระนางจามเทวีกระจายสู่มวลชนมากขึ้นไม่เฉพาะแต่คนล้านนาเท่านั้น เป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้พิธีบวงสรวงพระนางจามเทวีได้รับการตอบรับจากคนในสังคม

จังหวัดตากเป็นอีกจังหวัดหนึ่งที่มีนโยบายการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมทางน้ำ “ตามรอยพระนางจามเทวี” เช่น กิจกรรมล่องแพที่เขื่อนภูมิพล ผ่านถ้ำอาบนาง โบราณสถานแก่งสร้อย นอกจากนี้มีผาสามเงา ซึ่งล้วนแล้วแต่มีความเกี่ยวข้องกับพระนางจามเทวีทั้งสิ้น

นอกจากส่วนของราชการแล้ว ภาคเอกชนก็ได้ตอบรับนโยบายการท่องเที่ยวแบบจาริกแสวงบุญและแบบมรดกทางวัฒนธรรมอยู่เป็นจำนวนมาก ตัวอย่างเช่น “ตามรอยพระนางจามเทวี กราบพระดีแห่งล้านนา” โดย ผอ.ททท. สำนักงานตากบริษัทแพรรจามเทวีทัวร์ ได้จัดการท่องเที่ยวแบบล่องแพในชื่อว่า “รอยขบวนเสด็จพระนางจามเทวี”

จากการท่องเที่ยวดังที่ได้ยกตัวอย่างไปแล้วนั้น สังเกตได้ว่า การท่องเที่ยวตามรอยพระนางจามเทวีจัดเป็นส่วนหนึ่งของการท่องเที่ยวเชิงพุทธศาสนาและการท่องเที่ยวแบบมรดกทางวัฒนธรรมซึ่งได้รับความนิยมมากในปัจจุบัน การที่พระนางจามเทวีอยู่ในกลุ่มการท่องเที่ยวดังกล่าวอาจเป็นเพราะจากเนื้อหาของตำนานพระนางจามเทวีที่แสดงให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างพระนางจามเทวีกับศาสนสถานโบราณในหลาย ๆ แห่งในภาคเหนือ อีกทั้งเนื้อหายังแสดงให้เห็นการผจญภัยของพระนางที่ต้องเดินทางผ่านหลายจังหวัด ปัจจัยต่าง ๆ เหล่านี้ล้วนสอดคล้องกับลักษณะการท่องเที่ยวของคนในปัจจุบันได้เป็นอย่างดี จึงทำให้ชื่อของพระนางจามเทวีถูกนำมาจัดอยู่ในโปรแกรมการท่องเที่ยว สะท้อนให้เห็นวิถีคิดของชุมชนที่ได้มีการคัดเลือกพระนางจามเทวีมาดึงดูดนักท่องเที่ยว

การปกป้องมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของชาติ ดำเนินนางงามเทวีได้รับการขึ้นทะเบียน ประจำปีพุทธศักราช 2554 ประเภทนิทาน – ดำเนินพื้นบ้าน เนื่องจากเป็นตำนานสำคัญของท้องถิ่น ล้านนาที่สะท้อนให้เห็นอัตลักษณ์ของท้องถิ่น อีกทั้งยังชี้ให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างท้องถิ่นต่าง ๆ ใน ล้านนา อันเกิดมาจากการเดินทางและการขยายดินแดนการปกครองของพระนางงามเทวี

หากนำแนวคิดแนวคิดเศรษฐกิจสร้างสรรค์กับเรื่อง “สินค้ำวัฒนธรรม” มาพิจารณา ปรากฏการณ์ความเชื่อและความศรัทธาเกี่ยวกับพระนางงามเทวีพบว่า ในปัจจุบันมีการพัฒนาความ เชื่อดังกล่าวให้เป็นสินทรัพย์สร้างสรรค์ ในรูปแบบต่าง ๆ มากมาย เช่น บทเพลง บทกวี ภาพยนตร์ ละครเวที และสารคดี นอกจากนี้ ยังมีการผลิตซ้ำตำนานเป็นหนังสือเพื่อจำหน่ายและเพื่อการ ท่องเที่ยวอีกด้วยตามสถานที่ท่องเที่ยวที่เกี่ยวข้องกับตำนานพระนางงามเทวี โดยเฉพาะอย่างยิ่งบริเวณ อนุสาวรีย์พระนางงามเทวีที่จังหวัดลำพูนจะมีร้านค้าหลายร้านที่ขายสินค้าทุกอย่างที่เกี่ยวกับพระนาง งามเทวี

ขณะที่บางพื้นที่ผลิตสื่อและเข็มกลัดติดเสื้อพระนางงามเทวี เช่น สำนักพุทธนครธรรม จังหวัดลำพูน ผลิตสื่อที่มีรูปพระนางงามเทวีอยู่บนเสื้อ เพื่อจำหน่ายให้กับประชาชนที่เลื่อมใส ศรัทธา หรือกรณีวัดบางพิง จังหวัดลพบุรี ได้สร้างเข็มกลัดติดเสื้อเพื่อจำหน่ายให้แก่ประชาชนผู้ มาร่วมพิธีบวงสรวงพระนางงามเทวีซึ่งรูปดังกล่าวผู้จัดงานกล่าวว่า “เป็นรูปปาฏิหาริย์ของพระนาง งามเทวี” ที่แสดงให้เห็นประชาชนเป็นที่ประจักษ์ถึงการมีตัวตนอยู่จริงของพระนางงามเทวีที่ต้องการ เสด็จลงมาเพื่อช่วยเหลือลูกหลาน

ลักษณะสำคัญของการนำตำนานพระนางงามเทวีมาปรับใช้เพื่อให้สอดคล้องกับแนวคิด ทุนนิยมและเศรษฐกิจสร้างสรรค์ที่แพร่หลายในสังคมไทยปัจจุบัน ก็คือ การนำตำนานพระนาง งามเทวีมาสร้างเป็นวัตถุมงคลและรูปเคารพที่มีลักษณะการนำปรับใช้โดยอ้างอิงชื่อพระนางงามเทวีและ เหตุการณ์สำคัญในตำนานที่เป็นที่รับรู้กันในสังคม มาเป็นจุดดึงดูดนักท่องเที่ยวและผู้ที่ศรัทธา ได้เป็นอย่างดีและยังมีการสร้างอย่างต่อเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน

ประเด็นที่น่าสนใจก็คือในบางพื้นที่ได้จัดสร้างพิธีบวงสรวงรูปเคารพเหล่านี้ หรือบาง พื้นที่ได้สร้างพิธีขึ้นมาโดยอ้างอิงสิ่งศักดิ์สิทธิ์, สถานที่ทางภูมิศาสตร์หรือภูมินามที่ปรากฏในตำนาน พระนางงามเทวีเพื่อดึงดูดนักท่องเที่ยวอันเกิดมาจากนโยบายของภาครัฐที่ส่งเสริมการท่องเที่ยวโดย ใช้ทุนทางวัฒนธรรมในท้องถิ่น อีกนัยหนึ่งพิธีกรรมเหล่านี้ก็ช่วยตอบสนองหัวใจที่ไม่มั่นคงของคนใน สังคมระบบทุนนิยมด้วย กล่าวคือ แม้ว่าจะระบบทุนนิยมก่อให้เกิดการพัฒนาทางด้านเศรษฐกิจ แต่ ข้อเสียของระบบทุนนิยมคือ ทำให้การกระจายรายได้ของประชาชนไม่เท่าเทียมกัน เนื่องจากเป็น

ระบบการค้าเสรีที่เปิดโอกาสให้คนที่มีความซื่อสัตย์สุจริตและมีความสามารถสามารถได้จากทรัพย์สินของตนได้มาก เช่น “นายทุน” ซึ่งหากนายทุนดำเนินธุรกิจแบบคำนึงถึงแต่ผลกำไรจะยิ่งสร้างความเหลื่อมล้ำของคนในสังคม ผู้ใช้แรงงาน ลูกจ้าง และผู้บริโภคก็จะถูกเอาเปรียบ

กล่าวได้ว่าสังคมแบบทุนนิยมได้สร้างความรู้สึกไม่มั่นคงต่อการดำรงชีวิต เนื่องจากได้รับแรงกดดันจากสภาวะทางเศรษฐกิจที่ไม่แน่นอน พิธีกรรมที่มีบทบาทในการเป็นที่พึ่งทางใจจึงได้รับความนิยมนอกจากนี้ในปัจจุบันมาก เนื่องจากเชื่อว่าหากเข้าร่วมและได้ขอพรสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในพิธีจะทำให้เรื่องทุกอย่างคลี่คลายได้ หรือทำให้รวยขึ้นซึ่งเป็นความปรารถนาของคนในปัจจุบัน

ปรากฏการณ์ดังกล่าวทำให้เห็นพัฒนาการของความเชื่อและสถานะของพระนางจามเทวี จากบุคคลในตำนานได้กลายมาเป็นสินค้าทางวัฒนธรรมตามแนวคิดเศรษฐกิจสร้างสรรค์ในยุคทุนนิยม จากกระแสนำพระนางจามเทวีมาเป็นเศรษฐกิจสร้างสรรค์ซึ่งถือเป็นทุนทางวัฒนธรรมของชุมชน โดยใช้ “อดีต” ทางประวัติศาสตร์มาสร้างสรรค์ก่อให้เกิดมูลค่าทางเศรษฐกิจสะท้อนให้เห็นถึงการเผชิญหน้ากับโลกสมัยใหม่และระบบทุนนิยมของชุมชน ทำให้ภาพของพระนางจามเทวีได้ถูกรื้อฟื้นในรูปแบบที่แตกต่างออกไปแต่ยังคงไว้ด้วยนัยทางวัฒนธรรมที่เต็มไปด้วยความเชื่อและความศรัทธาเพื่อยืนยันการมีตัวตนของท้องถิ่น ความภาคภูมิใจของชุมชนตามกระแสท้องถิ่นวิถีอันเกิดจากบริบทของทุนนิยมและเศรษฐกิจสร้างสรรค์

6.2.2 ลักษณะวัฒนธรรมทางศาสนาของไทย

จากการศึกษา “จามเทวีบูชา” ทำให้เข้าใจลักษณะวัฒนธรรมทางศาสนาของไทยได้เป็นอย่างดี หากนับว่า “จามเทวีบูชา” เป็นพิธีที่มีพื้นฐานมาจากความเชื่อแล้วก็ต้องนับว่า “จามเทวีบูชา” เป็นส่วนหนึ่งของระบบศาสนาในสังคมไทยด้วย

มาลินอสกี (Malinowski) อธิบายว่า ศาสนามีหน้าที่หลักในการลดความวิตกกังวลและอารมณ์ตึงเครียดอันเกิดจากความรู้สึกไม่แน่นอนในชีวิตและความกลัวของมนุษย์ต่อความล้มเหลวในกิจกรรมต่าง ๆ หากปล่อยให้ความกลัวและความวิตกกังวลต่อความไม่แน่นอนในชีวิตนั้นดำรงอยู่ ความรู้สึกเหล่านั้นก็อาจขัดขวางต่อการทำงานและความราบรื่นต่อเนื่องของสังคม ด้วยเหตุนี้มนุษย์จึงคิดค้นศาสนาหรือระบบความเชื่อและพิธีกรรมต่าง ๆ ขึ้นมาเพื่อทำหน้าที่หลักในการให้ความยึดเหนี่ยวทางจิตใจให้ความเข้าใจและคำอธิบายต่อธรรมชาติรอบตัว (B.Malinowski, 1939: 954-955 อ้างถึงใน ยศ สันติสมบัติ, 2544 : 200)

หากนำคำนิยามข้างต้นมาพิจารณา ปรากฏการณ์ “จามเทวีบูชา” ในปัจจุบัน พบว่าเป็นปรากฏการณ์ที่เกิดจากความเชื่อ ซึ่งเกิดจากการสร้างความหมายและสื่อผ่านระบบสัญลักษณ์ สะท้อนออกมาในรูปแบบของความเชื่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ พระนางจามเทวีเป็นสิ่งที่ถูกสมมติขึ้นโดยกลุ่มคนที่ให้

ความสำคัญแก่พระนางจามเทวีในฐานะที่เป็นตัวแทนอันศักดิ์สิทธิ์ของกลุ่ม โดยมีตำนานสำนวนต่าง ๆ รองรับ จนนำไปสู่พิธีกรรมการบวงสรวงพระนางจามเทวีซึ่งช่วยต่อย้ำความศักดิ์สิทธิ์ให้แก่ความเชื่อนี้แน่นแฟ้นยิ่งขึ้น

การสร้างตำนานสร้างพิธีกรรมหรือการผลิตซ้ำความเชื่อเกี่ยวกับพระนางจามเทวีเกิดมาจากกระบวนการคิดของคนในสังคม ทุกพิธีกรรมและความเชื่อล้วนมีวิถีคิดที่ซ่อนอยู่เบื้องหลังที่มีความสัมพันธ์กับเงื่อนไขทางสังคมและวัฒนธรรมที่มนุษย์ในสังคมได้รับการหล่อหลอมและเรียนรู้ ซึ่งวิถีคิดสามารถปรับเปลี่ยนไปตามสภาพสังคมที่เปลี่ยนแปลงไปได้ ในฐานะที่ “จามเทวีบูชา” เป็นรูปแบบหนึ่งของศาสนาที่มีความสัมพันธ์กับมนุษย์ พิธีบวงสรวงพระนางจามเทวีจึงย่อมที่จะสะท้อนความคิดของคนในสังคม ดังนั้นการศึกษาพิธีบวงสรวงพระนางจามเทวีจึงทำให้เข้าใจวิถีคิดของคนไทยและสังคมไทยได้วิธีหนึ่ง ซึ่งมีทั้งวิถีคิดแบบพึ่งพาอำนาจเหนือธรรมชาติ ความเชื่อเกี่ยวกับการนับถือผู้หญิงและอำนาจศักดิ์สิทธิ์ของผู้หญิงในสังคมไทย และการนับถือพระสงฆ์ในฐานะผู้นำทางวัฒนธรรมของชุมชน ดังรายละเอียดต่อไปนี้

6.2.2.1 การพึ่งพาอำนาจเหนือธรรมชาติ

ชาวบ้านที่เข้าร่วมพิธีบวงสรวงพระนางจามเทวี ต่างก็เชื่อในอำนาจของพระนางจามเทวีว่าสามารถดลบันดาลสิ่งที่ตนต้องการได้หากว่าทำให้พระนางจามเทวีพึงพอใจ ดังจะเห็นได้จากพิธีบวงสรวงต่าง ๆ การรำถวาย การถวายของที่ดีเป็นมงคล การกราบไหว้รูปเคารพ หรือการที่มีคนไปกราบไหว้คนทรงพระนางจามเทวีที่มาปรากฏให้เห็นในพิธีกรรมบวงสรวงเพื่อให้พระนางจามเทวีปิดเป่าทุกข์ไสกให้ แม้กระทั่งภาครัฐเองก่อนจะเปิดงานฤดูหนาวซึ่งเป็นงานระดับจังหวัดก็ยังมีพิธีบวงสรวงพระนางจามเทวีก่อนที่งานจะเริ่มเพื่อขอให้อำนาจจากพระนางจามเทวีดลบันดาลให้งานสำเร็จลุล่วงไปด้วยดี ด้วยเหตุนี้ในพิธีกรรมจึงเต็มไปด้วยสัญลักษณ์ที่แทนอำนาจเหนือธรรมชาติ

ในพิธีบวงสรวงพระนางจามเทวีมีการประกอบพิธีบูชาเทวดาทั้งสี่ทิศโดยตั้งกระทรงเครื่องเช่นเพื่อสังเวยรวมทั้งสังเวยพระนางธรณีด้วยโดยวางไว้ข้างล่างตรงพื้นดิน เทวดาที่รักษา 4 ทิศ คือ ท้าวธรรมาธิราช ท้าววิรุฬหก ท้าววิรุฬปักข์ และท้าวเวสสุวรรณ ชาวล้านนามีความเชื่อว่าท้าว จตุโลกบาลนั้นมีหน้าที่ปกป้องคุ้มครองโลกมนุษย์และโลกทิพย์ไปพร้อมกันนอกจากนี้ยังนิยมเช่นสรวงท้าวจตุโลกบาลในโอกาสงานประเพณีและงานทำบุญตามโอกาสต่าง ๆ เป็นการเชิญให้ท้าวจตุโลกบาลมาดูแลรักษาให้การดำเนินงานเป็นไปอย่างเรียบร้อยราบรื่น (มณี พยอมยงค์, 2547: 83)

นอกจากนี้ ในพิธีกรรมมีพฤติกรรมสัญลักษณ์ที่แสดงถึงการติดต่อกับอำนาจเหนือธรรมชาติ เป็นสัญลักษณ์ที่ช่วยสร้างบรรยากาศของความศักดิ์สิทธิ์ แสดงให้เห็นพลังของอำนาจเหนือธรรมชาติที่มีทั้งเสียงดนตรี และการขับร้องเพื่อเป็นสื่อกลางการติดต่อกับอำนาจเหนือธรรมชาติและ

พระนางจามเทวี เนื้อหาส่วนใหญ่กล่าวเวทิตุสดีพระนางจามเทวีพร้อมทั้งขออำนาจพระนางจามเทวีให้มาคุ้มครองลูกหลานผู้ที่มาร่วมพิธี สะท้อนให้เห็นความคิดความเชื่อเกี่ยวกับพระนางจามเทวีว่าเป็นผู้ที่มีอำนาจในการประทานพรให้กับผู้ที่มาร่วมงาน ดังนั้น การกล่าวเชิญด้วยน้ำเสียงอ่อนหวานแสดงให้เห็นสถานภาพอันสูงส่งของพระนางจามเทวีว่ามีส่วนทำให้พระนางจามเทวีพึงพอใจและร่วมยินดีกับการบวงสรวงครั้งนี้ เมื่อพระนางจามเทวีพึงพอใจ ก็จะบันดาลความสุขให้แก่ทุกคน

ในขณะที่บางพื้นที่ใช้เสียงฆ้องวงใหญ่เป็นเสียงก้องกังวานเป็นสัญลักษณ์สื่อให้พระนางจามเทวีได้รับรู้การบวงสรวงครั้งนี้ ทั้งนี้เพราะ “เสียงฆ้องเป็นเสียงที่สื่อสารกับอำนาจเหนือธรรมชาติ กล่าวคือ พลังอำนาจของเสียงนั้นสามารถสื่อสารกับเทวดาที่อยู่ทุกหนทุกแห่งทั้งในเมืองฟ้าและเมืองคน เพื่อบอกกล่าวให้รู้ว่าการประกอบพิธีกรรมได้เริ่มต้นขึ้นแล้ว ระดับความดังของเสียงจึงส่งไปได้ไกลกว่ามนุษย์ธรรมดาได้ยินและมีพลังส่งถึงอำนาจเหนือธรรมชาติที่สถิตอยู่ทุกแห่ง เพื่อบอกให้เทวดารู้ที่ตั้งของสถานที่ประกอบพิธีกรรม เสียงฆ้องเสียงกลองที่ตั้งมิได้ขาดจึงเป็นการสื่อสารเพื่อให้เทวดาได้ยินเสียงและตามเสียงนั้นมายังสถานที่ประกอบพิธีกรรม” (พิภก เมืองหลวง, 2554: 113)

นอกจากนี้ ยังมีการรำถวายพระนางจามเทวีเพื่อให้พระนางพึงพอใจ ตัวอย่างเช่น ที่จังหวัดลำพูนในงานบวงสรวงพระนางจามเทวีหลังจากพราหมณ์กล่าวคำบวงสรวงเสร็จมีการรำเพื่อเทิดพระเกียรติพระนางจามเทวี เช่นเดียวกับจังหวัดลพบุรีมีการรำถวายรับเสด็จหลังจากที่พระรูปของพระนางจามเทวีได้ประทับอยู่บนพระสถูปเรียบร้อยแล้วและตำแหน่งแห่งที่ของการรำถวายพระนางจามเทวีนั้นจะต้องอยู่แสดงต่อหน้าพระพักตร์ของพระนางจามเทวีเท่านั้น คล้ายกับว่าเป็นการรำเพื่อให้พระนางจามเทวีได้รับรู้และเกิดความพึงพอใจ

พระนางจามเทวีเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์คู่บ้านคู่เมืองลำพูน แต่ในขณะเดียวกันเมื่อเรื่องเล่าพระนางจามเทวีถูกเผยแพร่ออกไปตามกระแสโลกาภิวัตน์ พระนางจามเทวีจึงกลายเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์สาธารณะที่คนทุกพื้นที่สามารถมาพึ่งพิงพระนางจามเทวีได้ ทำให้เกิดปรากฏการณ์การสร้างวัดมุงมลพระนางจามเทวีและรูปเคารพพระนางจามเทวีในรูปแบบต่าง ๆ มากมาย ผู้เช่าและผู้ที่กราบไหว้บูชาต่างมีความเชื่อมั่นในอานุภาพความศักดิ์สิทธิ์ของพระนางจามเทวีที่สามารถคุ้มครองป้องกันตรายต่าง ๆ ได้

ดังนั้นกล่าวได้ว่าพิธีบวงสรวงพระนางจามเทวีเป็นตัวแทนของความคิดของคนในสังคมไทยที่มักพึ่งพาอำนาจเหนือธรรมชาติด้วยการบวงสรวงให้สิ่งศักดิ์สิทธิ์หรือเทพเจ้าเกิดความพึงพอใจด้วยคาดหวังว่า อำนาจเหนือธรรมชาติซึ่งก็คือพระนางจามเทวีจะปกป้องคุ้มครองผู้ที่มากราบไหว้เป็นการตอบแทน

6.2.2.2 ความเชื่อเกี่ยวกับการนับถือผู้หญิงและอำนาจศักดิ์สิทธิ์ของผู้หญิงใน

สังคมไทย

สังคมสมัยโบราณในบริเวณอุษาคเนย์มีความเชื่อเกี่ยวกับการนับถือผู้หญิงทั้งในบทบาทของความเป็น “แม่” และ “บุคคลศักดิ์สิทธิ์” ซึ่งเป็นสัญลักษณ์ของธรรมชาติ และความอุดมสมบูรณ์ อีกทั้งยังมีการผนวกความเชื่อเกี่ยวกับผู้หญิงกับ งู ซึ่งสัญลักษณ์ของความเชื่อดั้งเดิม เพื่อเพิ่มการเป็นเพศศักดิ์สิทธิ์ของผู้หญิง

สุจิตต์ วงษ์เทศ เขียนบทความเรื่อง **นางนาค** สรุปความได้ว่า ในสังคมเอเชียตะวันออกเฉียงใต้นับถือผู้หญิงเป็นใหญ่ ปรากฏอยู่ในความเชื่อเรื่องนางนาคมีหลักฐานทางประวัติศาสตร์ ปรากฏทั้งในรัฐจามปา รัฐพุนัน กัมพูชา ส่วนในไทยไม่ได้เรียกนางนาค เรียกว่า “แม่ห้วยเมือง” ที่เชื่อกันว่าเป็นบุคคลศักดิ์สิทธิ์ในแง่ของความอุดมสมบูรณ์ นอกจากนี้บทความนี้ยังได้ชี้ให้เห็นร่องรอยการนับถือผู้หญิงในรูปของ “งู” ซึ่งเป็นสัญลักษณ์ของดินและน้ำ ภายหลังรับศาสนาพุทธและพราหมณ์จากอินเดียจึงรับเอาคำว่า “นาค” จากชมพูทวีปมาเรียก “งู” เพื่อให้ดูขลังขึ้น (สุจิตต์ วงษ์เทศ, 2559: 38) เช่นเดียวกับกรณีของเขมร เครื่องช่อดำนาจของกษัตริย์ มีร่องรอยการสืบสายกันผ่านทางผู้หญิง ซึ่งมีนาคเป็นสัญลักษณ์สำคัญ นอกจากนี้ นาคยังเป็นสัญลักษณ์ของคนพื้นเมืองและศาสนา ผี และยังเป็นสัญลักษณ์แทนอำนาจของผู้หญิงด้วย (ศิริพจน์ เหล่ามานะเจริญ, 2559: 55)

ในตำนานและนิทานปรัมปราของอุษาคเนย์จะมีภาพของผู้หญิงที่เน้นความเป็นแม่ ผู้ให้ชีวิตความอุดมสมบูรณ์ ผู้นำที่มีอำนาจ ภรรยาที่เป็นที่ปรึกษาชี้ขาด มีอำนาจในการตัดสินใจ ผู้หญิงที่มีอิสระในการเลือกคู่ครอง ผู้หญิงที่มีสติปัญญาในการค้าและเศรษฐกิจ บรรพบุรุษผู้มีศักดิ์สิทธิ์ มีอำนาจนำเกรงขาม และผู้ติดต่อกับอำนาจศักดิ์สิทธิ์เหนือธรรมชาติหรือผู้นำพิธี (ปราณี วงษ์เทศ, 2549 : 97)

ปฐม หงษ์สุวรรณ (2550: 82-122) ได้ศึกษาบทบาทและความเชื่อเกี่ยวกับผู้หญิงและอำนาจเหนือธรรมชาติ โดยศึกษาภาพลักษณ์และบทบาทของแม่เมืองกับความเชื่อเป็นเพศศักดิ์สิทธิ์ในพิธีกรรมเหย้าของชาวผู้ไท อันเป็นแนวคิดว่าด้วยคนทรงหรือผู้ประกอบพิธีกรรมการรักษาโรคแบบดั้งเดิม (shaman) จากการศึกษาพบว่าแม่เมืองมีลักษณะความเป็นเพศศักดิ์สิทธิ์ เพราะเชื่อว่ามีพลังอำนาจสามารถช่วยเหลือผู้คนได้และเป็นตัวกลางเชื่อมโยงระหว่าง “โลกสามัญ – โลกศักดิ์สิทธิ์” “พุทธศาสนา – ความเชื่อดั้งเดิม” “ศูนย์กลาง – ท้องถิ่น” และ “หญิง – ชาย” ทั้งนี้แม่เมืองสามารถติดต่อสื่อสารกับอำนาจเหนือธรรมชาติตามคติความเชื่อดั้งเดิม แม่เมืองทำหน้าที่เป็นหมอประจําหมู่บ้าน

ส่วนในสังคมไทยก็ปรากฏความเชื่อเกี่ยวกับการนับถือผีผู้หญิงเช่นเดียวกัน ดังที่ปราณี วงษ์เทศ (2549) ได้กล่าวถึงบทบาทและความสำคัญของผู้หญิงในพิธีกรรมที่เกี่ยวกับความอุดมสมบูรณ์ และบทบาทของผู้หญิงทางพิธีกรรมอื่น ๆ ที่เกี่ยวกับความเชื่อในภูตผีวิญญูญาณ พิธีกรรมเหล่านี้แสดงให้เห็นร่องรอยความเชื่อและการให้ความสำคัญกับผู้หญิงในสังคมไทยซึ่งส่วนมากเป็นความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับการนับถือผี เช่น พิธีเลี้ยงผีปู่ย่า และ พิธีเลี้ยงผีตระกูลทางภาคเหนือ พิธีโถกมะม่วง ของทางอีสานใต้ พิธีพ่อนผีมดผีเม็งของมอญ และพิธีไหว้ผีตายายของภาคใต้

ภาคตะวันออกของประเทศไทยให้ความสำคัญแก่ผีผู้หญิงเช่นเดียวกัน อย่างในกรณีของเจ้าแม่เกาเขจกที่มีฐานะสูงกว่าเจ้าพ่อมังกร ในการประกอบพิธีกรรมหรือประเพณีที่สำคัญต่างๆ ของคนในชุมชนจะมีการอัญเชิญเจ้าแม่เกาเขจกก่อนเจ้าพ่อเสมอ ลำดับชั้นของเทพต่าง ๆ เป็นตัวบอกถึงการยกย่องเพศหญิงที่เห็นชัดเจน (ปรารธนา จันทรุพันธ์, 2542: 162)

ปัจจุบันคนในสังคมไทยนิยมนับถือเทพเพศหญิงอยู่มาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งเจ้าแม่กวนอิม ดังเห็นได้ว่าแทบทุกจังหวัดมีรูปเคารพเจ้าแม่กวนอิมหรือมีศาลเจ้าแม่กวนอิมอยู่มาก ผู้ที่นับถือต่างมาขอบุตรจากเจ้าแม่กวนอิม เนื่องจากเชื่อว่าเจ้าแม่กวนอิมเป็นเพศหญิง แม้ว่าตามความเป็นจริงยังมีข้อถกเถียงเพศว่าจริง ๆ แล้วเจ้าแม่กวนอิมเป็นเทพเจ้าเพศใดกันแน่ นิธิ เอียวศรีวงศ์ (2537) ได้ศึกษา ลัทธิพิธีเจ้าแม่กวนอิม สรุปได้ว่าเจ้าแม่กวนอิมซึ่งเป็นเทพเจ้าจีนถูกนำมาปรับให้เป็นความเชื่อแบบไทยที่สื่อถึงผู้หญิงที่มีความเมตตากรุณา รับฟังความช่วยเหลือของมวลมนุษยชาติ ปัจจุบันลัทธิพิธีเจ้าแม่กวนอิมแพร่หลายมากทั้งในสังคมไทยโดยเฉพาะอย่างยิ่งคนชั้นกลาง เห็นได้จากรูปปั้นเจ้าแม่กวนอิมที่ประดิษฐานอยู่ทั่วไปและวัดอุ้มงคดต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับเจ้าแม่กวนอิม เจ้าแม่กวนอิมจึงกลายเป็นเทพที่ช่วยแก้ปัญหาชีวิต ช่วยเหลือเรื่องโชคลาภหรือโลกียสุขต่าง ๆ การที่ลัทธิพิธีเจ้าแม่กวนอิมแพร่หลายมาก เนื่องจากสามารถตอบสนองความรู้สึกทางความเป็นชุมชนและความรู้สึกร่วมของความเป็นผู้หญิง

จากการศึกษาเหล่านี้ชี้ให้เห็นว่าในสังคมไทย ผู้หญิงเป็นเพศที่เกี่ยวกับความศักดิ์สิทธิ์ เช่น การเป็นเทพสตรี การเป็นคนทรงเจ้าที่สามารถติดต่อกับสิ่งเหนือธรรมชาติได้และเป็นผู้นำในประกอบพิธีกรรมในการบูชาผีบรรพบุรุษเพื่อความมั่นคงและความปลอดภัยในชีวิตของสมาชิกในครอบครัวและชุมชน เช่น การดูแลเรื่องความเจ็บไข้ได้ป่วย การดูแลเรื่องความอุดมสมบูรณ์

จากตำนาน ความเชื่อและมโนทัศน์การนับถือผู้หญิงเป็นใหญ่นำไปสู่ความคิดความเชื่อเกี่ยวกับเทพสตรีหรือเจ้าแม่ ดังปรากฏให้เห็นผ่านพิธีกรรมต่าง ๆ มากมายในสังคมปัจจุบัน ซึ่งเทพเหล่านี้มีทั้งที่มีที่มาจากเรื่องเล่ามุขปาฐะ ตำนานท้องถิ่นและบุคคลสำคัญในประวัติศาสตร์ เช่น เจ้าแม่กวนอิม เจ้าแม่เกาเขจก เจ้าแม่ลิ้มกอเหนี่ยว พระสุพรรณกัลยา ท้าวสุรนารี พระนางเลือดขาว เป็นต้น เช่นเดียวกับความเชื่อเกี่ยวกับผีผู้หญิงอื่น ๆ ได้แก่ แม่ธรณี แม่คงคา แม่ย่านาง แม่โพสพ

แม่นางกวัก แม่เมือง หรือตำนานสร้างโลก ตำนานปฐมมูลลีของล้านนาที่ว่าผู้หญิงเป็นเพศที่ให้กำเนิดสรรพชีวิตและสิ่งต่างๆ ในโลก

หากพินิจไปที่สังคมวัฒนธรรมล้านนาซึ่งเป็นพื้นที่ที่ใกล้ชิดกับพระนางจามเทวีมากที่สุดจะเห็นได้ว่าการนับถืออำนาจของผู้หญิงอยู่ ดังที่ สุระ อินตามูล ได้กล่าวว่า ดินแดนล้านนามีการสืบทอดทางสายแม่และการนับถือผีปู่ย่าตายาย (ผีบรรพบุรุษ) ผู้หญิงมีบทบาทสำคัญในการประกอบพิธีกรรมไหว้ผีปู่ย่าตายาย เช่นเป็นร่างทรงเพื่อติดต่อกับวิญญาณของผีปู่ย่าตายาย ภายในครัวเรือนของล้านนาผู้หญิงจึงมีอำนาจในการควบคุมสิ่งต่าง ๆ (สุระ อินตามูล, 2556:94-95)

เมื่อย้อนกลับมาวิเคราะห์บทบาท สถานภาพของความเชื่อพระนางจามเทวีพบว่า จากเนื้อเรื่องในตำนานพระนางจามเทวี มีเหตุการณ์ที่ชี้ให้เห็นว่าพระนางมีความสัมพันธ์กับอำนาจเหนือธรรมชาติ สอดคล้องกับความคิดเกี่ยวกับผู้หญิงและอำนาจเหนือธรรมชาติ เป็นปัจจัยสำคัญที่เป็นแรงผลักดันให้เกิดปรากฏการณ์ “จามเทวีบูชา” ในสังคมไทย

ในตำนานพระนางจามเทวีสำนวนพื้นบ้านกล่าวถึงความสัมพันธ์ระหว่างพระนางจามเทวีกับสิ่งเหนือธรรมชาติ ระหว่างการเดินทางของพระนางพบเหตุการณ์ปาฏิหาริย์ต่าง ๆ มากมาย หรือแม้แต่ตำนานฝ่ายศาสนาเองก็ได้ระบุว่า เหล่าเทวดาได้ช่วยเหลือพระนางจามเทวีในระหว่างเดินทางมายังหริภุชชัย ซึ่งความเชื่อเกี่ยวกับผู้หญิงและอำนาจศักดิ์สิทธิ์นี้พบมากในภาคเหนือ

ในขณะที่ตำนานบางสำนวนก็กล่าวถึงความสัมพันธ์ระหว่างพระนางจามเทวีกับนาค ซึ่งถือเป็นสัตว์ศักดิ์สิทธิ์และเป็นสัญลักษณ์ที่สื่อถึงอำนาจของผู้หญิงกับการปกครองบ้านเมือง และการทำนุบำรุงศาสนา สอดคล้องกับตำนานพระนางจามเทวีที่กล่าวถึงบทบาทการเป็นกษัตริย์ที่ส่งเสริมพระพุทธศาสนา

นอกจากนี้ ในตำนานพระนางจามเทวีก็กล่าวถึงพระนางจามเทวีที่สัมพันธ์กับความอุดมสมบูรณ์ซึ่งสอดคล้องกับความคิดเชิงวัฒนธรรมเกี่ยวกับบทบาทในการเป็นผู้สร้างธรรมชาติของผู้หญิง โดยในตำนานเล่าว่า หากสถานที่ใดเกิดภาวะน้ำแล้ง แต่ถ้าพระนางจามเทวีเดินทางไปถึงก็จะมีน้ำผุดขึ้นมาจากใต้ดินอย่างปาฏิหาริย์ จึงเกิดการตีความจากคนในปัจจุบันว่าพระนางสามารถบันดาลความอุดมสมบูรณ์ให้กับบ้านเมืองได้ จึงก่อให้เกิดพิธีบวงสรวงพระนางจามเทวีในหลายพื้นที่

ประเด็นเรื่องพลังอำนาจของประจำเดือนผู้หญิงที่ช่วยเสริมให้ผู้หญิงเป็นบุคคลศักดิ์สิทธิ์ก็พบในตำนานพระนางจามเทวีเช่นเดียวกัน โดยพบในตำนานสำนวนพื้นบ้านที่เล่าว่าพระนางใช้ประจำเดือนทำลายอาคมของศัตรู ปฐม หงษ์สุวรรณ ได้กล่าวถึงประเด็นนี้ว่า

พระนางจามเทวีใช้ผ้าจีนเปื้อนเลือดประจำเดือนมาทอเป็นผ้าคลุมศีรษะให้กับขุนหลวงวิลังคะเจ้าฟ้าชาวลัวะ ทำให้เวทมนตร์คาถาของขุนหลวงวิลังคะเสื่อมและต้องพ่ายแพ้สงครามในที่สุด ซึ่งการมีประจำเดือนของผู้หญิงถูกมองว่าเป็นภาวะแห่งพลังเหนือธรรมชาติที่สัมพันธ์กับเรื่องการมีชีวิตและความตาย บ้างก็เชื่อว่า เลือดประจำเดือนมีอำนาจสามารถทำลายเวทมนตร์คาถาให้เสื่อมสลายลงได้ ดังนั้นผู้หญิงจึงมีลักษณะความเป็นเพศศักดิ์สิทธิ์ทั้งในแง่ของธรรมชาติและวัฒนธรรม ผู้หญิงเป็นเสมือนเทพผู้สร้าง และเป็นผู้ที่เก็บงำพลังแห่งชีวิตและการทำลายล้างทั้งหลายเอาไว้

(ปฐม หงษ์สุวรรณ, 2550 : 263-264)

ผู้สร้างพิธีบวงสรวงพระนางจามเทวีได้นำเหตุการณ์ในตำนานพระนางจามเทวีที่สื่อให้เห็นบทบาทการเป็นบุคคลศักดิ์สิทธิ์ของพระนางจามเทวี เช่น การมีบุญญาบารมี การเป็นสื่อกลางระหว่างมนุษย์กับเทวดา การเป็นผู้สร้างความอุดมสมบูรณ์ การมีพลังอำนาจมิวิชาไสยศาสตร์ เนื้อหาในลักษณะดังกล่าวได้กลายมาเป็นแรงจูงใจก่อให้เกิดความศรัทธาในพระนางจามเทวี

พิธีบวงสรวงพระนางจามเทวี ได้สะท้อนให้เห็นความคิดรากฐานของสังคมไทยว่ามีพื้นฐานความเชื่อเกี่ยวกับการนับถือ ประกอบกับแนวคิดการให้ความสำคัญกับผู้ชายในฐานะของผู้สืบทอดศาสนาของสังคมพุทธ เป็นแรงผลักดันให้สถานะของผู้หญิงอยู่ในโลกศักดิ์สิทธิ์และโลกของพิธีกรรมมากยิ่งขึ้น อีกนัยหนึ่งแนวคิดดังกล่าวก็เป็นปัจจัยสำคัญที่ส่งผลให้เกิดการนับถือพระนางจามเทวีอย่างแพร่หลายจนนำไปสู่การสร้างพิธีบวงสรวงในหลายจังหวัด

6.2.2.3 พระสงฆ์ในฐานะผู้นำทางวัฒนธรรมของชุมชน

จากการศึกษาทำให้พบว่าพระสงฆ์ในท้องถิ่นยังคงมีบทบาทสำคัญในการเป็นทั้งผู้นำทางวัฒนธรรมและผู้นำทางจิตวิญญาณของชุมชน แม้ว่าอำนาจของพระสงฆ์จะถูกกลืนโดยภาครัฐนับตั้งแต่มีการออกพระราชบัญญัติการปกครองคณะสงฆ์ตั้งแต่พ.ศ. 2446 เรื่อยมาจนกระทั่งถึงพ.ศ. 2505 ที่คณะสงฆ์ทุกพื้นที่จะต้องขึ้นตรงกับมหาเถรสมาคมก็ตาม

พระสงฆ์ท้องถิ่นได้ใช้พิธีกรรมทางศาสนาเป็นสัญลักษณ์ในการแสดงออกถึงการเป็นผู้นำของท้องถิ่น กล่าวได้ว่าพระสงฆ์เหล่านี้ใช้อำนาจในด้านประเพณีและพิธีกรรมมาทดแทนอำนาจทางการปกครอง

ปรากฏการณ์ดังกล่าวสังเกตเห็นได้จากกรณีความเชื่อและการสร้างพิธีเกี่ยวกับพระนางจามเทวี จากการศึกษาพบว่า พระสงฆ์เป็นผู้ที่มีบทบาทในการเผยแพร่เรื่องราวของพระนางจามเทวีผ่านช่องทางต่าง ๆ เช่น ครุบาชัยวงศาพัฒนา แห่งวัดพระบาทห้วยต้ม จังหวัดลำพูน ได้เป็นผู้ริเริ่มให้วาดภาพจิตรกรรมฝาผนังเกี่ยวกับพระนางจามเทวีแบบสมบูรณเต็มเรื่อง หรือ ครุบาจันตะอนาวีโล รองเจ้าอาวาสวัดหนองช้างคืน จังหวัดลำพูน จัดสร้างเหรียญพระนางจามเทวีรุ่นแรกในพ.ศ. 2512 นอกจากนี้ยังมีพระสงฆ์จำนวนหนึ่งได้เป็นผู้นำจัดสร้างพิธีบวงสรวงพระนางจามเทวีขึ้น

จากการลงภาคสนามผู้วิจัยพบว่าพระสงฆ์มีบทบาทในการสร้างพิธีบวงสรวงพระนางจามเทวีมีจำนวน 5 พื้นที่ ได้แก่ วัดเกาะกลาง จังหวัดลำพูน วัดพระธาตุตอดอยคำ จังหวัดเชียงใหม่ วัดละโว้ จังหวัดเชียงใหม่ วัดพญาวัต จังหวัดน่าน และวัดบางพึ้ง จังหวัดลพบุรี พระสงฆ์เหล่านี้ต่างมีความเชื่อความศรัทธาพระนางจามเทวี จากการสัมภาษณ์พระสงฆ์บางรูปมีความเชื่อของตนเองมีความเกี่ยวข้องกับพระนางจามเทวีในอดีตชาติ หรือพบเหตุการณ์ปาฏิหาริย์ที่พระนางจามเทวีแสดงให้พระสงฆ์เหล่านี้เห็น จนเป็นที่มาของการสร้างพิธีบวงสรวงพระนางจามเทวี

วัดเกาะกลาง จังหวัดลำพูน ผู้ที่มีบทบาทคือเจ้าอาวาส พระอวยชัย สิทธิชัย หรือ อวยชัย ประทีปทอง ปัจจุบันได้ลาสิกขาบทแล้ว พระอวยชัย เชื่อว่าการที่ได้เป็นผู้ริเริ่มสร้างพิธีบวงสรวงและการได้รูปเคารพพระนางจามเทวีมาประดิษฐานที่วัดเกาะกลางจากแม่ชีรูปหนึ่งโดยบังเอิญเป็นเรื่องของสังจ้อธิษฐานที่เจ้าอาวาสได้ให้ไว้กับพระนางจามเทวีในอดีตชาติ

วัดพระธาตุตอดอยคำ จังหวัดเชียงใหม่ เจ้าอาวาสพบเหตุการณ์ปาฏิหาริย์เกี่ยวกับพระนางจามเทวี เจ้าอาวาสเล่าว่าพระนางจามเทวียื่นเม็ดทับทิมสีแดงให้ ภายหลังจากที่ได้เป็นเจ้าอาวาสที่วัดพระธาตุตอดอยคำแล้ว พระนางจามเทวียังได้มาเข้านิมิตบ่อยครั้งและช่วยปกป้องรักษาวัดพระธาตุตอดอยคำอีกด้วย

วัดละโว้ จังหวัดเชียงใหม่ ผู้ที่มีบทบาทสำคัญในการสร้างพิธีคือเจ้าอาวาสคนปัจจุบัน ผู้ซึ่งศึกษาเรื่องราวของพระนางจามเทวี และเดินทางตามรอยพระนางจามเทวีดังที่ปรากฏในตำนานอีกด้วย โดยนำเสนอเรื่องราวของพระนางจามเทวีที่สัมพันธ์กับสถานที่ต่าง ๆ ไว้ในหนังสือประวัติวัดละโว้ นอกจากนี้เจ้าอาวาสวัดละโว้ยังให้สัมภาษณ์ด้วยว่าในอดีตชาติท่านเจ้าอาวาสเป็นทหารเอกของพระนางจามเทวี

วัดพญาวัต จังหวัดน่าน จากการสัมภาษณ์พบว่าเจ้าอาวาสมีความเชื่อความศรัทธาเกี่ยวกับพระนางจามเทวีเช่นเดียวกันสืบเนื่องจากได้พบเห็นและเข้าร่วมพิธีบวงสรวงพระนางจามเทวีมาตั้งแต่รุ่นบรรพบุรุษ

วัดบางพึ้ง จังหวัดลพบุรี ผู้ที่มีบทบาทสำคัญในการสร้างพิธีบวงสรวงพระนางจามเทวี คือ หลวงพ่อโกหกจริง ๆ เป็นพระวัดป่าเทพนิมิต (วัดท่าแคนอก) จังหวัดลพบุรี และลูกศิษย์คนสำคัญ คือ คุณจ่านงค์ อยู่สว่าง ซึ่งกล่าวว่า ในอดีตชาติหลวงพ่อโกหกจริง ๆ คือพระฤาษีสุกทันต

ผู้เป็นพระอาจารย์ของพระนางจามเทวี ในขณะที่คุณจางง์ อยู่สว่าง ในอดีตชาติเป็นพระโอรสองค์ที่สองของพระนางจามเทวีชื่อว่า “อนันตฉัตร” แม้ว่าหลวงพ่อกโกหกจริง ๆ จะไม่ใช่พระที่วัดบางพืดโดยตรง แต่หลวงพ่อก็มีความเชื่อว่าวัดบางพืดเป็นพระราชวังของพระนางจามเทวีกับเจ้าชายรามราช จึงได้รวบรวมปัจจัยมาบูรณะวัดบางพืดตั้งแต่พ.ศ. 2550 เป็นต้นมา

พระสงฆ์เหล่านี้ นำความเชื่อทางวัฒนธรรมและแนวคิดทางพระพุทธศาสนา ซึ่งเป็นแนวคิดที่รับรู้กันในสังคมอยู่แล้วนั่นคือ ความเชื่อเรื่องชาติภพและแนวคิดเรื่องสังจจฉจรมา เป็นต้นทุนในการสร้างอำนาจในการสร้างความชอบธรรมเพื่อสร้างพิธีบวงสรวงพระนางจามเทวี และทำให้ตำนานท้องถิ่นที่เลือกมาประกอบพิธีบวงสรวงซึ่งยังไม่เป็นที่รู้จักได้รับการยอมรับจากผู้ร่วมพิธี

การนำเอาความคิดดังกล่าวมาเป็นเครื่องอธิบายพิธีกรรมนี้มีส่วนทำให้เครือข่ายพระนางจามเทวีเติบโตอย่างรวดเร็วเนื่องจากทุกคนอยากที่ใกล้ชิดหรือเกี่ยวข้องกับพระนางจามเทวี ในฐานะลูกหลานของพระนางคนหนึ่งเพื่ออาศัยอำนาจของพระนางจามเทวีบันดาลสุขหรือตอบสนองสิ่งที่ตนปรารถนา โดยพระสงฆ์ที่มีบทบาทในการสร้างพิธีบวงสรวงเชื่อว่า การที่ในชาติภพนี้ได้มีส่วนเกี่ยวข้องกับพระนางจามเทวี อันเกิดจากสังจจฉจรที่ได้ให้ไว้ต่อกันในชาติที่แล้ว

จากแนวคิดดังกล่าวทำให้พบวิถีคิดในการสร้างพิธีกรรมที่เกิดมาจากความเชื่อในเรื่องชาติภพที่ในอดีตเคยผูกพันกับพระนางจามเทวีมาก่อน ไม่ว่าจะป็นทหารเอกของพระนางจามเทวีหรือพระอาจารย์ของพระนางจามเทวีการที่เข้าร่วมพิธีกรรมนี้จึงเป็นสัญลักษณ์ของการได้กลับมาพบกับพระนางจามเทวีอีกครั้ง ดังที่เจ้าอาวาสวัดเกาะกลางกล่าวว่า “ทุกสิ่งทุกอย่างที่ทำให้เกิดจากสังจจฉจรที่ได้ให้ไว้กับพระนางจามเทวี” (อวยชัย ประทีปทอง, อดีตเจ้าอาวาสวัดเกาะกลาง, สัมภาษณ์, 15 กุมภาพันธ์ 2557)

ด้วยเหตุนี้ การสร้างพิธีกรรมบวงสรวงพระนางจามเทวีที่เกิดมาจากสังจจฉจรมีและอิจฉจรบารมีทำให้ทุกคนที่มีส่วนร่วมในงานมักรู้สึกว่ ตนเป็นลูกหลานพระนางจามเทวีและเคยมีความเกี่ยวพันกันในอดีตชาติ อันมีบทบาทสำคัญในการรวมกลุ่มของคนในชุมชน ทำให้เกิดความคิดหรือพฤติกรรมร่วมกัน ในแง่นี้พิธีกรรมจึงสามารถดึงดูดและยึดโยงผู้คนที่เข้าร่วมพิธีให้มีความคิดไปในทิศทางเดียวกัน ในโลกของพิธีกรรมผู้เข้าร่วมพิธีต่างมีวัตถุประสงค์อย่างเดียวกัน ก่อให้เกิดการรวมกลุ่มและมีสำนึกร่วมเกิดขึ้น

ความเชื่อเรื่องชาติภพผนวกกับบทบาทของพระสงฆ์ในการเป็นศูนย์กลางพิธีกรรม ทำให้เกิดการเชื่อมโยงผู้คนที่หลากหลายที่ ทั้งที่อยู่ต่างอำเภอหรือต่างจังหวัด ทุกคนต่างมีความคิดชุดเดียวกันว่ “ตนคือลูกหลานพระแม่จามเทวี มาร่วมสร้างบารมีกับพระแม่ด้วยสังจจฉจรอิจฉจรที่เคยตั้งไว้ร่วมกัน” เกิดสำนึกร่วมของความเป็นกลุ่มที่นับถือศรัทธาพระนางจามเทวีร่วมกัน

การที่พระสงฆ์ได้อ้างแนวคิดสังขการมี และอธิษฐานบารมีซึ่งเป็นแนวคิดเรื่อง การบำเพ็ญบารมีของพระพุทธศาสนาเพื่อสร้างความกลมกลืนและเพื่อให้สอดคล้องกับแนวทางการ ปฏิรูปศาสนาที่มีลักษณะต่อต้านแนวคิดเกี่ยวกับไสยศาสตร์หรืออำนาจเหนือธรรมชาติต่าง ๆ ใน ขณะเดียวกันด้วยลักษณะพิธีที่มีการบนบาน การขอพร และการสร้างวัตถุมงคล ซึ่งนับได้ว่าเป็น ศาสนาแบบชาวบ้านก็มีส่วนทำให้ความสัมพันธ์ของชาวบ้านและพระสงฆ์ไม่มีช่องว่างและไม่เกิด ความรู้สึกขัดแย้ง

ในบริบทของพิธีบวงสรวงพระนางจามเทวี พระสงฆ์ทำให้พิธีกรรมเป็นโลก ศักดิ์สิทธิ์ ซึ่งจากการลงภาคสนามพบว่าพระสงฆ์เหล่านี้ทำหน้าที่เป็นประธานในพิธีและเป็นตัวเชื่อม หรือตัวกลางระหว่างโลกศักดิ์สิทธิ์และโลกสามัญในที่นี่คือ พระนางจามเทวีกับผู้เข้าร่วมพิธี พฤติกรรม สัญลักษณ์ต่าง ๆ ของพระสงฆ์มีความหมายถึงการนำพาลูกศิษย์ไปสู่เป้าหมายสูงสุดในพิธี นั่นคือการ เข้าถึงอำนาจศักดิ์สิทธิ์ แม้ว่าพระสงฆ์เหล่านี้จะไม่ได้ประกอบพิธีด้วยตัวเองแต่ในโลกของพิธีกรรม พระสงฆ์เหล่านี้เป็นศูนย์กลางในพิธี และเป็นจุดเริ่มต้นของการติดต่อกับโลกศักดิ์สิทธิ์ เช่นการเป็น ประธานกล่าวนำคำบวงสรวง การโปรยข้าวตอกดอกไม้ การประพรมน้ำมนต์ที่เครื่องบวงสรวง การเจิม ที่รูปเคารพพระนางจามเทวี เป็นต้น สถานะของพระสงฆ์ถูกปรับเปลี่ยนไป กลายเป็นพระสงฆ์ที่ได้รับ พลังหรือมีพลังอำนาจบางอย่างที่สามารถติดต่อสื่อสารกับอำนาจศักดิ์สิทธิ์ได้

วัดที่ประกอบพิธีบวงสรวงก็มีส่วนทำให้พิธีที่พระสงฆ์เหล่านี้สร้างขึ้นมีความ ศักดิ์สิทธิ์ น่าเชื่อถือ ดังนั้นทุกพิธีจึงเลือกประกอบพิธีที่วัดซึ่งเป็นวัดที่มีความสัมพันธ์กับพระนาง จามเทวี วัดจึงเป็นสัญลักษณ์ของสิ่งศักดิ์สิทธิ์ร่วมกันของชุมชน ในมิตินี้วัดที่ประกอบพิธีจึงไม่ใช่พื้นที่ ทางกายภาพหรือพื้นที่ทางประวัติศาสตร์ แต่เป็นพื้นที่ทางจิตวิญญาณของชุมชน ช่วยเสริมให้พระสงฆ์ เหล่านี้มีอำนาจและมีความชอบธรรมในการสร้างพิธี ประกอบกับสถานะของพระสงฆ์ผู้ซึ่งมีต้นทุนทาง สังคมสูง ทำให้สิ่งต่าง ๆ ที่พระสงฆ์ได้ยึดโยงและสร้างขึ้นได้รับการยอมรับเชื่อถือจากลูกศิษย์ ทั้งที่เป็น ชาวบ้านและผู้นำทางการเมืองท้องถิ่น ในทางกลับกันนักการเมืองท้องถิ่นเหล่านี้ก็อาศัยอำนาจและ บารมีของพระสงฆ์ในการทำให้ฐานอำนาจทางการเมืองของตนมั่นคงขึ้น

ผู้ที่เข้าร่วมพิธีต่างมีความศรัทธาต่อพระสงฆ์และพระนางจามเทวี เมื่อได้เข้าร่วม พิธีกรรมก็เกิดปฏิสัมพันธ์กับความศักดิ์สิทธิ์โดยมีพระสงฆ์เป็นสื่อกลาง ทำให้ผู้เข้าร่วมพิธีรู้สึกถึงความ เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน พิธีบวงสรวงพระนางจามเทวีจึงเปรียบเสมือนชุมชนที่พระสงฆ์เป็นผู้สร้างขึ้น ให้กับผู้เข้าร่วมพิธีผู้ซึ่งทำให้ความเชื่อเกี่ยวกับพระนางจามเทวีดำรงอยู่อย่างมีความหมายด้วยการมี สำเนียงร่วมกันถึงการเป็นลูกหลานพระนางจามเทวี ทำให้พิธีบวงสรวงได้รับการสืบทอดปฏิบัติกันต่อมา จนกลายเป็นประเพณีประจำของชุมชน

จากปรากฏการณ์ “จามเทวีบูชา” สะท้อนให้เห็นลักษณะสังคมวัฒนธรรมไทยที่ เกี่ยวกับพระสงฆ์ได้ 3 มิติ

มิตินี้แรก การผสมผสานทางศาสนาและวัฒนธรรม จากการศึกษาทำให้เห็นว่า พระสงฆ์ท้องถิ่นได้มีการผสมผสานความเชื่อดั้งเดิมกับแนวคิดทางพระพุทธศาสนา สะท้อนว่าในสังคมไทยโดยเฉพาะอย่างยิ่งในท้องถิ่น มีลักษณะเป็นศาสนาแบบชาวบ้าน ในพิธีกรรมพระสงฆ์เหล่านี้ เป็นศูนย์กลางอำนาจของโลกศักดิ์สิทธิ์ และเป็นตัวแทนของพลังอำนาจเหนือธรรมชาติ มีพราหมณ์ และผู้ประกอบพิธีที่เกี่ยวกับการบวงสรวงให้อำนาจเหนือธรรมชาตินั้นพึงพอใจ ซึ่งเป็นลักษณะของความเชื่อดั้งเดิม ในทางกลับกัน ในโลกสามัญสถานะของพระสงฆ์เปรียบได้กับตัวแทนของพระพุทธศาสนา สถานะของพระสงฆ์ในพิธีบวงสรวงจึงมีลักษณะซับซ้อน สะท้อนให้เห็นว่าศาสนาในสังคมไทยมีการผสมผสานระหว่างพุทธ พราหมณ์และผี ดังงานศึกษา ของฉลาดชาย รมิตานนท์ (2527) ที่พบว่าระบบความเชื่อของไทยประกอบด้วยการนับถือผี ความเชื่อแบบพราหมณ์และพุทธศาสนาซึ่งดำรงอยู่ควบคู่กัน ทั้งนี้เพราะความเชื่อทั้งสามส่วนต่างก็ทำหน้าที่ในการตอบสนองความต้องการทั้งในทางจิตใจและทางวัตถุให้กับคนในสังคม

มิตินี้ที่สอง กลวิธีการรวมอำนาจพระสงฆ์ของรัฐ รัฐมีความพยายามที่จะมีบทบาท ในกิจกรรมทางศาสนาของวัด ในรูปแบบที่หลากหลาย เช่นกรณีพิธีบวงสรวงพระนางจามเทวี ที่วัดพระธาตุดอยคำ ซึ่งแต่เดิมเป็นพิธีที่สร้างขึ้นโดยครุบาเจ้าอาวาสวัดร่วมกับคนในชุมชน ต่อมาภาครัฐได้มีความพยายามที่จะเป็นส่วนหนึ่งของงานด้วยการจัดขบวนแห่สรงน้ำพระราชทานร่วมกับประเพณีเดี่ยวขึ้นดอยของชาวบ้าน หรือในกรณีจังหวัดน่าน ภาครัฐได้พยายามนำโครงการของรัฐแทรกกับกิจกรรมสรงน้ำพระธาตุพระนางจามเทวีของทางวัด ด้วยการจัดให้มีกิจกรรม ธรรมม่วนใจ่ ให้กับคนในชุมชน จากกลวิธีดังกล่าว อภิญา เพ็ญฟูสกุล มองว่านี่คือยุทธศาสตร์การผนวกกลืนของรัฐ (2541:114) ที่ใช้เพื่อสร้างความเป็นเอกภาพระหว่างรัฐกับพระสงฆ์ และเพื่อให้สอดคล้องกับนโยบายความมั่นคงทางศาสนาของรัฐ

มิตินี้สาม ปฏิสัมพันธ์ของพระสงฆ์กับคนในท้องถิ่น ในสังคมไทย ชาวบ้านหรือคนในชุมชน พระสงฆ์เปรียบเสมือนที่พึ่งทั้งทางโลกียะและโลกุตระ ชาวบ้านทุกคนจึงนับถือและยกย่องพระสงฆ์ เห็นได้จากทุกกิจกรรมที่พระจัดขึ้นจะมีประชาชนให้การช่วยเหลือทั้งร่างกาย และทุนทรัพย์อันเกิดมาจากแรงศรัทธาในพระพุทธศาสนาและเจ้าอาวาส ทำให้เห็นความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันระหว่างพระสงฆ์และคนในชุมชน ตรงกันข้ามกับพิธีที่รัฐสร้างประชาชนเป็นแค่เพียงผู้ร่วมงานหรือเป็นแค่เพียงแรงงานให้กับภาครัฐเท่านั้น สะท้อนปฏิสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับชุมชนที่ดูเหมือนว่าจะมีช่องว่างมากกว่า อันเกิดจากลักษณะทางอำนาจที่มีลักษณะจากบนสู่ล่าง ค่านิยมของชาวบ้านที่เคารพและยกย่องพระสงฆ์ ส่งผลต่อลักษณะการปฏิบัติของชาวบ้านที่มีลักษณะของการเชื่อฟัง พระสงฆ์ในสังคมไทย จึงมีบทบาทของการเป็นผู้สั่งสอนและให้ความรู้ เช่นในกรณีการศึกษาเรื่องพระนางจามเทวี จะพบว่าพระสงฆ์เป็นผู้ถ่ายทอดเรื่องราวระหว่างพระนางจามเทวีที่มีความสัมพันธ์กับชุมชนให้กับชาวบ้าน ซึ่งนับว่าเป็นส่วนหนึ่งของประวัติศาสตร์ท้องถิ่นของชุมชน ผ่าน

การบอกเล่า การสร้างรูปเคารพเพื่อเป็นการจารึกความทรงจำอย่างเป็นรูปธรรม และการสร้างพิธีกรรมบวงสรวงพระนางจามเทวีที่ผูกติดกับประเพณีทางศาสนา จนกลายเป็นกิจกรรมทางศาสนาของชุมชน ในลักษณะนี้ พระสงฆ์ในสังคมไทยจึงมีบทบาทที่เป็นทั้งผู้สร้างความทรงจำเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ท้องถิ่นให้กับชุมชนและเป็นผู้ที่วางแบบแผนทางวัฒนธรรมให้กับชุมชน

6.2.3 จามเทวีบูชาในฐานะพื้นที่ทางสังคมของรัฐล้านนา

จากการศึกษาของนักวิชาการประวัติศาสตร์หลายท่าน ได้ชี้ให้เห็นว่าการเมืองในสมัยรัตนโกสินทร์ ช่วยรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัฐสยามต้องปรับกลไกการปกครองเพื่อรับมือกับอิทธิพลตะวันตก การรวมหัวเมืองมณฑลภาคเหนือให้เป็นอันหนึ่งอันเดียวกับการปกครองของส่วนกลางหรือแบบรวมศูนย์อำนาจ จึงเป็นกลยุทธ์หนึ่งที่รัฐสยามนำมาใช้เพื่อดำเนินการคุกคามของชาติตะวันตก ส่งผลให้อาณาจักรล้านนาซึ่งเคยเป็นดินแดนที่เป็นอิสระและมีประวัติศาสตร์ความเป็นมาที่ยาวนานในอดีต ต้องถูกผนวกเข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของรัฐสยามในเวลาต่อมา

แม้ว่านโยบายการรวมศูนย์อำนาจของรัฐสยาม มีผลต่อระบบการปกครองให้อาณาจักรล้านนาต้องปรับเปลี่ยนมาเป็นส่วนหนึ่งของรัฐสยาม หากภาพความทรงจำในอดีต ไม่ว่าจะในด้านกายภาพ ภูมิประเทศ โบราณสถาน ศิลปวัฒนธรรม ตลอดจนภูมิปัญญาท้องถิ่นต่าง ๆ ไม่ได้ถูกกลืนหายไปกับประวัติศาสตร์การเมือง แต่อัตลักษณ์ความเป็นล้านนายังคงหลงเหลือ และไหลเวียนอยู่ในจิตวิญญาณของผู้คนในดินแดนล้านนามาหลายชั่วสมัย

ตำนานพระนางจามเทวีก่อให้เกิดชื่อบ้านนามเมือง ความเชื่อ เรื่องเล่าที่แสดงประวัติของท้องถิ่นและอธิบายสถานที่ทางธรรมชาติ บริเวณชุมชน ก่อนการรวมดินแดนเป็นอาณาจักรล้านนาในสมัยพระเจ้าเม็งราย หลายพื้นที่มีตำนานพระนางจามเทวี ซึ่งเกิดจากการเดินทางของพระนางจามเทวี เมื่อนำตำนานของแต่ละพื้นที่เข้ามาเรียงร้อยก็จะทำให้เห็นแผนที่ของชุมชนพระนางจามเทวี และกลายเป็นภูมิวัฒนธรรม ดังที่ศรีศักร วัลลิโภดม ได้ให้ความหมายภูมิวัฒนธรรม สรุปความได้ว่า ลักษณะภูมิประเทศทางภูมิศาสตร์ ในอาณาบริเวณใดบริเวณหนึ่ง อันสัมพันธ์กับการตั้งถิ่นฐานบ้านเมืองของผู้คนในท้องถิ่น จนเป็นที่รู้จักร่วมกันและมีการกำหนดนามชื่อเป็นสถานที่ต่าง ๆ ได้ เป็นที่รู้จักกันในลักษณะที่เป็นแผนภูมิหรือแผนที่เพื่อสื่อสารถึงกัน โดยสร้างเป็น ตำนาน (Myth) ขึ้นมาอธิบายถึงความเป็นมาและความหมายความสำคัญทางประวัติศาสตร์ สังคม เศรษฐกิจ และวัฒนธรรม (ศรีศักร วัลลิโภดม, 2551: 22-23)

คนในพื้นที่ที่ปรากฏชื่อในตำนาน ได้เชื่อมโยงเอาประวัติความเป็นมาของตนเข้าเป็นส่วนหนึ่งของตำนานพระนางจามเทวี ซึ่งอาจเป็นที่รับรู้กันอย่างกว้างขวาง ในบริเวณแอ่งเชียงใหม่ – ลำพูน เนื้อหาของตำนานเหล่านี้มีลักษณะการเน้นย้ำเพื่อให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างคนกับพื้นที่ที่

อาศัยอยู่ พร้อมกับสอดแทรกอุดมการณ์ในด้านสำนึกของความเป็นชุมชน ทำให้พื้นที่ที่มีความหมายในเชิงกายภาพ มีความสัมพันธ์กับคนและชุมชน กล่าวได้ว่าตำนานพระนางจามเทวี ทำให้ความหมายของภูมิทัศน์กว้างขึ้นจนกลายเป็นภูมิวัฒนธรรม

หากนำเรื่องราวของพระนางที่ปรากฏในแต่ละท้องถิ่นมาเชื่อมโยงกัน ทำให้ภาพความเป็นชุมชนในเขตแอ่งเชียงใหม่-ลำพูนในอดีต ซึ่งต่อมาถูกรวมเป็นหนึ่งในรัฐล้านนาปรากฏภาพชัดเจนยิ่งขึ้นในโลกแห่งปัจจุบัน ประกอบกับมีการผลิตซ้ำเรื่องราวพระนางจามเทวีในรูปแบบต่าง ๆ อย่างต่อเนื่อง จนทำให้ผู้คนล้านนาเกิดสำนึกความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันในระดับชุมชนและหลอมรวมจนกลายเป็นสำนึกระดับท้องถิ่นทั่วล้านนา ตำนานพระนางจามเทวีจึงมีส่วนสร้างพื้นที่ทางสังคมให้กับคนล้านนาได้อีกทางหนึ่ง

กล่าวได้ว่าตำนานพระนางจามเทวีซึ่งเป็นเรื่องเล่าเกี่ยวกับวีรบุรุษทางวัฒนธรรมของล้านนาแสดงให้เห็นการเคลื่อนไหวทางสังคมและวัฒนธรรมจากภาคกลางสู่ภาคเหนือ ในตำนานฝ่ายศาสนาส่วนใหญ่ระบุว่า พระนางเป็นผู้เผยแผ่พระพุทธศาสนาและเป็นผู้ที่มาจากใหม่ ไม่ใช่กลุ่มคนดั้งเดิมที่อยู่มาก่อน ประเด็นน่าสนใจอยู่ตรงที่เพราะเหตุใดจึงมีการนำเรื่องราวของพระนางหรือพื้นที่ขึ้นอีกครั้ง ทั้ง ๆ ที่พระนางไม่ใช่คนพื้นที่ดั้งเดิม ประเด็นนี้ผู้วิจัยคิดว่า การที่คนภาคเหนือทั้งภาครัฐและพระสงฆ์ ซึ่งเป็นตัวแทนของชุมชนได้เลือกสรรตำนานมาผลิตซ้ำ และให้ความหมายแก่ตำนานพระนางในฐานะเป็นข้อมูลทางประวัติศาสตร์ล้านนาเป็นเพราะเนื้อหาในตำนานพระนางจามเทวีซึ่งระบุว่า เป็นเรื่องราวเมื่อพันกว่าปีก่อน สามารถช่วยเสริมคุณค่าและช่วยยืนยันถึงความเก่าแก่ของดินแดนล้านนาได้ อีกทั้งยังช่วยสร้างภาพลักษณ์ของการเป็นแหล่งวัฒนธรรมอีกแหล่งหนึ่งของชาติด้วย

ปัจจุบันหลายจังหวัดในล้านนาสร้างพิธีบวงสรวงพระนางขึ้น เพื่อแสดงให้เห็นร่องรอยทางประวัติศาสตร์ของกลุ่มชน ในพิธีกรรมมีการแสดงอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมล้านนาอย่างเต็มรูปแบบ ทั้งในด้านศิลปะ การฟ้อนรำ เพลง การแต่งกาย อาหาร ภาษา ทำให้สำนึกของความเป็นคนล้านนาไม่จางหายไป ด้วยเหตุนี้ พิธีบวงสรวงพระนางจามเทวี ที่นอกจากจะมีบทบาทเรื่องจิตใจแล้วยังมีบทบาทเป็นตัวเชื่อมระหว่างกาลเวลาและพื้นที่ในอดีตกับปัจจุบันด้วย กล่าวคือ พิธีบวงสรวงพระนางจามเทวีได้ทำให้ภาพความรุ่งเรืองของล้านนาในอดีตได้กลับมามีชีวิตอีกครั้งในโลกปัจจุบัน โดยนัยนี้ พิธีกรรมจึงเป็นช่วงเวลาพิเศษ หรือช่วงเวลาชายขอบ (Liminal) ที่แตกต่างไปจากโครงสร้าง (Structure) ของความเป็นจริงที่อาณาจักรล้านนาและหริภุญชัยได้ล่มสลายและกลายเป็นส่วนหนึ่งของรัฐสยาม

ในยุคกระแสโลกาภิวัตน์และในบริบทของการท่องเที่ยว ทำให้พิธีบวงสรวงพระนางจามเทวี ยังเป็นพื้นที่ของการช่วงชิงการเป็นศูนย์กลางแห่งวัฒนธรรมล้านนาของจังหวัดต่าง ๆ อีกด้วย ทำให้จังหวัดลำพูนได้มีความพยายามสร้างพื้นที่ทางสังคมให้กับเมืองหริภุญชัย ซึ่งเป็นเมืองที่มีความสำคัญทางประวัติศาสตร์อย่างยิ่งในฐานะเป็นราชธานีแห่งแรกของภาคเหนือ เป็นรากฐานสำคัญ

ของศิลปะวิทยาการแขนงต่าง ๆ ให้กับอาณาจักรล้านนา โดยมีพระนางจามเทวีเป็นกษัตริย์ปกครองเมือง จึงยังคงมีความสำคัญและความสัมพันธ์ต่อเมืองทริภุญชัย และเมืองลำพูนในปัจจุบัน

นักวิชาการหลายท่านได้กล่าวถึงคุณูปการที่ทริภุญชัยมีต่อล้านนา โดยเฉพาะอย่างยิ่งในทางศาสนา ว่า

ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 17 พระพุทธศาสนาในระยะนี้เป็นพระพุทธศาสนาแบบหินยานที่พระนางจามเทวีได้นำขึ้นมาจากเมืองลพบุรีผสมผสานกับพระพุทธศาสนาเถรวาทซึ่งผ่านมาจากเมืองสุพรรณนครของมอญและเมืองพุกามของพม่า ด้วยเหตุนี้เมืองทริภุญชัยจึงมีความสำคัญในฐานะที่เป็นศูนย์กลางของพระพุทธศาสนาอยู่ในดินแดนแถบนี้ ซึ่งพระพุทธศาสนาที่เมืองทริภุญชัยดังกล่าวนี้เองที่ในเวลาต่อมาได้มีพัฒนาการและแพร่หลายไปยังบ้านเมืองใกล้เคียงอื่น ๆ และตั้งมั่นอยู่ในพื้นที่แถบนี้สืบทอดต่อมาจนถึงสมัยล้านนา เมืองทริภุญชัยได้กลายเป็นส่วนหนึ่งของอาณาจักรล้านนา นับตั้งแต่พ.ศ. 1824 เป็นต้นมา เมื่อพญามังรายได้ยกกองทัพจากแคว้นโยนกเข้ามายึดครองไว้ได้ แต่เมืองทริภุญชัยก็ยังคงมีความสำคัญอยู่เสมอมาตลอดระยะเวลาที่ล้านนามีความเจริญรุ่งเรือง ทั้งนี้เพราะเมืองทริภุญชัยยังคงมีความสำคัญในฐานะที่เป็นเมืองพระศาสนาโดยเฉพาะในสมัยล้านนาคู่คั่น เมืองทริภุญชัยยังคงเป็นศูนย์กลางของพระพุทธศาสนาอยู่ในเขตที่ราบลุ่มแม่น้ำปิง และเป็นสถานที่ประดิษฐานพระบรมธาตุเจดีย์ทริภุญชัย ปุชนิยสถานอันศักดิ์สิทธิ์ซึ่งเป็นที่เคารพบูชาของผู้คนโดยทั่วไป และกษัตริย์ล้านนาแทบทุกพระองค์ต้องให้การทำนุบำรุงเสมอมา

(สุรพล ดำริห์กุล, 2549: 43-44)

นอกจากนี้ อักษรธรรมล้านนา ในสมัยล้านนา ส่วนหนึ่งเป็นการปรับปรุงแบบมาจากอักษรอมฤตสมัยทริภุญชัยอีกด้วย ดังที่ ฮันส์ เพนซ์ ได้กล่าวว่า “ส่วนเมืองลำพูนนั้น หลายสิบปีต่อมาก็คงจะเป็นศูนย์กลางของศาสนา และวัฒนธรรม แห่งล้านนา ยกตัวอย่าง ก่อนที่พญาธิไทยทรงพระราชนิพนธ์หนังสือ ไตรภูมิพระร่วง เมื่อพ.ศ. 1888 ก็ทรงติดต่อหารือกับมหาเถรพุทธโฆษาจารย์ที่เมืองลำพูน อนึ่งคนไทยวนใช้อักษรอมฤตลำพูนดัดแปลงเพื่อเขียนภาษาไทยวนของเขา ต่อมาเรียกอักษรนี้ว่า ตัวเมืองจนถึงปัจจุบัน” (ฮันส์ เพนซ์, 2527: 13) สอดคล้องกับการศึกษาของ สรัสวดี อ๋องสกุลที่กล่าวว่า อักษรธรรมล้านนาเป็นตัวอักษรที่ปรับมาจากการอักษรอมฤตในสมัยทริภุญชัย (สรัสวดี อ๋องสกุล, 2543: 243)

ประเด็นสำคัญที่นักวิชาการกล่าวถึงเกี่ยวกับความสำคัญของทริภุญชัยที่มีต่อล้านนาอีกประเด็นหนึ่งก็คือ การใช้ทริภุญชัยเป็นฐานในการขยายอาณาจักรล้านนาและการรับเอารูปแบบการปกครองสมัยทริภุญชัยมาปรับใช้ในสมัยล้านนา ดังการศึกษาของสรัสวดี อ๋องสกุล สรุปได้ว่า การสร้างบ้านแปงเมืองในสมัยล้านนาแห่งราชวงศ์มังรายเป็นความเจริญเติบโตของบ้านเมืองอย่าง

มากมาย และมีลักษณะขยายเพิ่มขึ้นจากเมืองที่มีอยู่แล้วในสมัยแคว้นทริภุญชัย ได้แก่ การอาศัยฐานความรู้จากวัฒนธรรมทริภุญชัยมาใช้เป็นฐานสร้างอาณาจักรล้านนา ทั้งด้านศาสนาและรูปแบบสถาปัตยกรรมแบบทริภุญชัย นอกจากนี้ รัฐบาลน่านยังใช้วิธีการเดียวกับรัฐทริภุญชัยได้ด้านการใช้พระพุทธศาสนาเป็นลึงยึดเหนี่ยวจิตใจคน และการใช้เมืองที่สร้างในสมัยทริภุญชัยเป็นเส้นทางการค้าในสมัยล้านนา เช่น เมืองทริภุญชัย เมืองท่ากาน เมืองเถาะ และเมืองหอด (ฮอด) ได้เสริมสร้างให้เครือข่ายการค้าในล่านน้ำปิงขยายตัวกว้างขวางขึ้น (สร้อยดี อ่องสกุล, 2543: 243-244) เช่นเดียวกับการศึกษาของ ฮันส์ เพนธ์ ที่กล่าวว่า คนไทยยอมรับเอาความรู้ วัฒนธรรม ศิลปกรรม และศาสนาบางอย่างจากชาวมอญล้าพูนและปรับปรุงเพิ่มเติมขยาย เช่นในด้านกฎหมาย และศาสนา เป็นต้น (ฮันส์ เพนธ์, 2527: 24)

ด้วยความภาคภูมิใจในการเป็นทุนทางวัฒนธรรมให้กับดินแดนล้านนาดังที่ได้กล่าวข้างต้น จังหวัดล้าพูน มีนโยบายพลิกฟื้น รื้ออดีต อาณาจักรทริภุญชัยที่เคยเจริญรุ่งเรืองให้หวนกลับมารับใช้สังคมในมิติปัจจุบัน จึงเกิดปรากฏการณ์สร้างงานเทศกาล ประเพณีต่าง ๆ ที่จัดขึ้นทั้งในระดับท้องถิ่นและระดับชาติ ซึ่งมักจะมีพิธีกรรมบวงสรวงพระนางจามเทวีเป็นส่วนสำคัญเสมอ เพื่อเชื่อมโยงภาพอดีต ให้กลับมาไหลเวียนเป็นความทรงจำใหม่ในบริบทสังคมปัจจุบัน

เทศกาล งานประเพณีต่าง ๆ ของภาครัฐจังหวัดล้าพูนที่ยึดโยง “พระนางจามเทวี” เป็นศูนย์กลางของงาน ยังถือเป็นการสร้างคุณค่าและความหมายให้กับล้าพูน ว่ามีฐานะเป็นเมืองที่มีศักดิ์และสถานะเทียบเท่ากับเมืองนพบุรีศรีนครพิงค์หรือเมืองเชียงใหม่ได้ ถึงแม้ว่าในสังคมปัจจุบันเมืองเชียงใหม่จะมีชื่อเสียงทางการท่องเที่ยวและมีศักยภาพทางเศรษฐกิจมากกว่าล้าพูนก็ตาม อีกทั้งยังถูกกำหนดให้เป็นเมืองคู่แฝดที่กำลังได้รับการผลักดันให้เป็นเมืองมรดกโลก

กล่าวโดยสรุป ตำนานและพิธีบวงสรวงพระนางจามเทวี มีบทบาทช่วยสร้างพื้นที่ของรัฐล้านนาและทริภุญชัยให้กลับฟื้นขึ้นมาอีกครั้ง แม้ว่าพระนางจะไม่ใช่คนท้องถิ่น แต่ทุกภาคส่วนได้คัดเลือกตำนานขึ้นมาเพื่อทำให้พื้นที่ล้านนามีคุณค่าในฐานะเป็นดินแดนเก่าแก่ของประเทศชาติ และการผลิตซ้ำดังกล่าวทำให้อำนาจความเป็นคนท้องถิ่นล้านนาและทริภุญชัยมีความเข้มข้น แม้ว่าทุกคนจะไม่มีเชื้อชาติเดียวกันก็ตาม ซึ่งเป็นที่ทราบกันดีว่าดินแดนภาคเหนือของไทย ผ่านยุคสมัยของการเป็นเมืองร้างและมีการกวาดต้อนผู้คนจากที่ต่าง ๆ มารวมกับชนพื้นเมืองที่กระจายอยู่ทั่วไปตามที่ ต่าง ๆ

ตำนานและพิธีบวงสรวงพระนางจามเทวี ทำให้คนที่มาจากหลากหลายชาติ ให้เป็นคนที่มียากแห่งร่วมกันระดับจิตวิญญาณ แม้จะไม่ใช่มายากแห่งทางชาติพันธุ์ แต่เกิดจากการยึดโยงตำนานกับพื้นที่ร่วมกัน นอกจากนี้ หากเชื่อมตำนานพระนางจามเทวีของแต่ละพื้นที่เข้าด้วยกัน ก็จะทำให้เกิดชุมชนขึ้นมาอีกชุมชนหนึ่งที่มีความเกี่ยวโยงกัน และรู้สึกถึงความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ทำให้ชุมชนที่สร้างขึ้นมานี้มีความหมายและมีความภาคภูมิใจ เป็นเครื่องมือในการแสดงอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรม และคนในชุมชนก็พร้อมที่จะดำรงความหมายที่สร้างนี้ให้คงอยู่ทุกสมัย

6.2.4 ข้อค้นพบจากงานวิจัยกับการศึกษาด้านคติชนวิทยา มอญศึกษา และจามเทวีศึกษา

6.2.4.1 ด้านคติชนวิทยา

งานวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาวิถีคิดในการนำตำนานพระนางจามเทวีมาปรับใช้ในสังคมไทยร่วมสมัย ผลการศึกษาสอดคล้องกับทฤษฎี “คติชนสร้างสรรค์” ในแง่ที่ว่า คนในสังคมมีวิถีคิดในการนำคติชนประเภทนิทานพื้นบ้านหรือตำนานพื้นบ้านมาปรับใช้ด้วยวัตถุประสงค์ใหม่ โดยปัจจัยที่ทำให้เกิดพิธีบวงสรวงพระนางจามเทวีในปัจจุบันคือบริบทสังคมโลกาภิวัตน์และการท่องเที่ยวและบริบททุนนิยมเศรษฐกิจสร้างสรรค์

หลายจังหวัดที่มีความเกี่ยวข้องกับพระนางจามเทวีในตำนานได้ตอบสนองแนวคิดเศรษฐกิจสร้างสรรค์ ด้วยการกำหนดนโยบายในด้านการส่งเสริมการท่องเที่ยว โดยใช้ความเป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์สมัยพระนางจามเทวี มาช่วยส่งเสริมมูลค่าเพิ่มทางเศรษฐกิจ พื้นที่ต่าง ๆ ในล้านนา โดยเฉพาะอย่างยิ่งบริเวณ เชียงใหม่-ลำพูน ได้พยายามนำเรื่องราวของพระนางจามเทวีมาเป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรมประจำจังหวัด ตามนโยบายผลักดันล้านนาให้เป็นมรดกโลก ทำให้เกิดปรากฏการณ์ “จามเทวีบูชา” และการท่องเที่ยว “ตามรอยพระนางจามเทวี” สะท้อนให้เห็นวิถีคิดของคนในชุมชนในการคัดเลือกทุนทางวัฒนธรรมมาเป็นสินทรัพย์สร้างสรรค์เพื่อดึงดูดนักท่องเที่ยว

ประเด็นที่น่าสนใจก็คือ พิธีบวงสรวงพระนางจามเทวีเกิดขึ้นในหลายที่ในปัจจุบันมีวิถีคิดในการสร้างพิธีบวงสรวงด้วยวิธีการเลือกใช้บางตอนในตำนานที่มีเนื้อหาแสดงความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนกับพระนางจามเทวี สอดคล้องกับการศึกษาข้อมูลจากชุดโครงการวิจัย “คติชนสร้างสรรค์” พบว่า มีหลายกรณีศึกษาที่ได้นำนิทานพื้นบ้านมาปรับใช้เพื่อตอบสนองวัตถุประสงค์ใหม่ เช่น การศึกษาของ อภิลักษณ์ เกษมผลกุล (2558: 20-67) แสดงให้เห็นบทบาทของเรื่องเล่าผ่านผลิตภัณฑ์ / สินค้า / งานบริการประเภทต่าง ๆ ที่ช่วยเพิ่มมูลค่าทางเศรษฐกิจในวิถีเศรษฐกิจสร้างสรรค์ และเป็นสัญลักษณ์แห่งความภูมิใจในประวัติความเป็นมาของความเป็นท้องถิ่นและประกาศความเป็นท้องถิ่นต่อสาธารณะ หรือการศึกษาของสุกัญญา สุจฉายา (2558: 70-155) ที่ศึกษาเรื่องการประยุกต์ใช้คติชนในการสร้างวัดมุงคลในปัจจุบัน ซึ่งผลการศึกษาพบว่าการนำเรื่องเล่ามาเพิ่มมูลค่าให้กับวัดมุงคล โดยเฉพาะอย่างยิ่งวัดมุงคลที่เกิดขึ้นใหม่ในช่วงหลังวิกฤตเศรษฐกิจ พ.ศ. 2553 เป็นต้นมาได้นำทุนวัฒนธรรมอันได้แก่คติชนประเภทเรื่องเล่าหรือตำนานที่มา ความเชื่อ (ในสรรพคุณของวัดมุงคล) และพิธีกรรมมาใช้ในการสร้างรูปธรรม

ศิริพร ณ ถลาง (2559:132-138) สังเคราะห์วิธีคิดในการสร้างสรรค์ประเพณีใหม่ ๆ จากโครงการวิจัยต่าง ๆ ในชุดโครงการ “คติชนสร้างสรรค์” พบว่า มีหลากหลายวิธี ได้แก่ การประยุกต์ประเพณีเดิม ๆ มาใช้ในบริบทใหม่ การผสมหลายพิธีเข้าด้วยกัน การรื้อฟื้นประเพณีเก่า การสร้างประเพณีใหม่บนฐานความเชื่อเดิม การหิบบัณฑิตประเพณีข้ามภาค นอกจากนี้ หากดูในมิติของ “พื้นที่” ในการสร้างสรรค์ประเพณี พบว่ามี 2 วิธี นั่นคือ การนำประเพณีดั้งเดิมที่มีอยู่แล้วมานำเสนอในบริบทใหม่ ซึ่งมีทั้งอยู่ในพื้นที่เดิมและบริบทใหม่ในพื้นที่อื่น และวิธีการสร้าง “ประเพณีใหม่” ที่ไม่เคยมีมาก่อนในพื้นที่เดิม

ข้อมูลและการวิเคราะห์ของผู้วิจัยก็สอดคล้องกับวิธีคิดในการสร้างสรรค์ประเพณีใหม่ ๆ ดังกล่าวข้างต้น เพราะพิธีบวงสรวงพระนางจามเทวีมีวิธีคิดในการสร้างมาจากประเพณีที่มีอยู่เดิมในสังคมทั้งประเพณีทางพุทธศาสนาและประเพณี 12 เดือน ในขณะที่บางพิธีสร้างขึ้นใหม่โดยภาครัฐและชุมชน พิธีกรรมเหล่านี้ไม่ได้มีบทบาทเป็นเพียงที่พึ่งทางใจของผู้เข้าร่วมเท่านั้น แต่ถูกสร้างขึ้นเพื่อสร้างพื้นที่ทางสังคมในมิติต่าง ๆ ได้แก่ การใช้พิธีบวงสรวงพระนางจามเทวีเพื่อแสดงอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์และเพื่อให้เป็นพื้นที่ของการสร้างสำนึกทางประวัติศาสตร์ท้องถิ่น อีกทั้งยังเป็นพื้นที่ของการแสดงอัตลักษณ์ของจังหวัดในบริบทการท่องเที่ยวอีกด้วย

การนำตำนานพระนางจามเทวีมาเป็นสิ่งดึงดูดในสร้างประเพณีการท่องเที่ยวของจังหวัดนี้ มีวัตถุประสงค์เพื่อสร้างความน่าเชื่อถือให้กับพื้นที่ว่าเป็นส่วนหนึ่งของตำนานด้วยการเชื่อมโยงพื้นที่หรือท้องถิ่นของตนกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์และตำนานไว้ด้วยกัน เนื่องจากตำนานพระนางจามเทวีในแต่ละพื้นที่ได้อธิบายถึงกำเนิดของภูมินามและสถานที่สำคัญในท้องถิ่น ดังนั้นตำนานจึงไม่ได้เป็นเฉพาะประวัติความเป็นมาของสิ่งศักดิ์สิทธิ์เท่านั้นแต่ยังเป็นประวัติของสถานที่ต่าง ๆ ภายในท้องถิ่นด้วย ทั้งนี้ก็เพื่อสร้างความน่าสนใจให้กับชุมชนในการดึงดูดนักท่องเที่ยวจากที่ต่าง ๆ

ดังการศึกษาของ ประมินท์ จารูวร ที่ศึกษาเรื่อง “การสร้างภาพลักษณ์ “หมู่บ้านวัฒนธรรม” จากคติชนบนเวทีการท่องเที่ยวที่บ้านหนองขาว” (2558 : 17-64) พบว่าชาวหนองขาวได้นำเรื่องเล่าเกี่ยวกับความเป็นมาของชุมชนมาเพิ่มมูลค่าทำให้เรื่องเล่าสำนวนเดิมที่ชาวบ้านเคยรับรู้ความเป็นมาของชุมชนในลักษณะตำนานสถานที่ถูกนำมาผนวกกับหลักฐานทางประวัติศาสตร์ต่าง ๆ ส่งผลให้นักท่องเที่ยวเห็นว่าชุมชนนี้เป็นชุมชนเก่าแก่ที่มีประวัติความเป็นมาต่อเนื่องยาวนาน เช่นเดียวกับการวิจัยของ วัชรภรณ์ ดิษฐปาน (2558) ที่กล่าวว่าพิธีกรรมเกี่ยวกับพระอุปคุตดำรงอยู่อย่างมีพลวัตโดยมีการเปลี่ยนแปลงรายละเอียดของพิธีกรรมอันเป็นผลมาจากการท่องเที่ยวและการเข้าไปมีบทบาทของภาครัฐและภาคเอกชน

งานวิจัยนี้ยังทำให้เห็นว่าความเชื่อและการนับถือพระนางจามเทวีของคนในสังคมเป็นไปอย่างไม่หยุดนิ่ง แต่พลวัตไปตามสภาพสังคมที่เปลี่ยนแปลงไปตามระบบเศรษฐกิจทุนนิยมและสังคมโลกาภิวัตน์โดยเฉพาะอย่างยิ่งนโยบายการท่องเที่ยว พระนางจามเทวีจึงถูกนำมาเครื่องมือในการแข่งขันกันเพื่อ “เรียกลูกค้า” ในบริบทการท่องเที่ยว โดยผนวกกับวิถีคิดการใช้ประเพณีที่มีอยู่เดิมมาผลิตซ้ำ ประยุกต์ และสร้างใหม่ ทำให้มิติในด้านสถานภาพของพระนางจามเทวีจากบุคคลศักดิ์สิทธิ์ไปอยู่ในรูปแบบของสินค้าการท่องเที่ยวมากยิ่งขึ้น ตรงกับ สมมติฐานของทฤษฎี “คติชนสร้างสรรค์” ที่ว่า

“คติชนสร้างสรรค์” ในสังคมไทยร่วมสมัยเป็นปรากฏการณ์ทางสังคมที่เป็น การนำคติชนในสังคมประเพณีมาปรับใช้ด้วยวัตถุประสงค์ใหม่ ๆ ในบริบทสังคมโลกาภิวัตน์ เศรษฐกิจสร้างสรรค์ การท่องเที่ยว และบริบทสังคมข้ามพรมแดน ปรากฏการณ์ “คติชนสร้างสรรค์” ในลักษณะใหม่ ๆ นี้เป็นผลจากการปรับใช้คติชนอัน เป็นรากเหง้าทางวัฒนธรรมท้องถิ่นไทยที่มีอยู่เดิม ผนวกกับวิถีคิดในการผลิตซ้ำ ประยุกต์ ผสมผสาน สร้างใหม่ หรือสร้างความหมายใหม่ในบริบทใหม่ ทำให้คติชนที่สืบทอดมาในสังคมประเพณีมีพลวัตที่ต้องอธิบายด้วยบริบทใหม่ในสังคมปัจจุบัน

(ศิริพร ณ ถกลาง, 2559 :121)

ด้วยเหตุนี้ “จามเทวีบูชา” ในสังคมไทยปัจจุบันยืนยันปรากฏการณ์ “คติชนสร้างสรรค์” ในสังคมไทยร่วมสมัยได้เป็นอย่างดีว่า สภาพสังคมที่เต็มไปด้วยการพลวัต คติชนได้ทำหน้าที่ตอบสนองความต้องการของสังคมโดยผู้มีอำนาจทางสังคมและวัฒนธรรมได้เลือกสรรและปรับประยุกต์คติชนเหล่านั้นให้สอดคล้องกับสังคมที่เปลี่ยนแปลงไปด้วยเช่นกัน เพื่อรับใช้คนในสังคมตามบริบทของสังคมในแต่ละยุคสมัย ถึงแม้ว่าบริบททางสังคมจะทำให้คติชนแบบดั้งเดิมถูกปรับเปลี่ยน แต่ในทางกลับกัน บริบททางสังคมเหล่านี้ก็มีส่วนทำให้คติชนซึ่งเป็นกลไกทางวัฒนธรรมยังคงดำรงอยู่ได้อย่างมีความหมายในฐานะทุนทางวัฒนธรรม

6.2.4.2 ด้านมอญศึกษา

จากการศึกษาทำให้เห็นลักษณะการใช้พิธีกรรมเป็นกลไกทางวัฒนธรรมในการสร้างพื้นที่ทางสังคมให้กับคนชาติพันธุ์ต่าง ๆ เช่นเดียวกันกับกลุ่มชาติพันธุ์มอญที่จังหวัดลำพูน จากการศึกษาพิธีบวงสรวงพระนางจามเทวีพบว่า มีบุคคลหลายกลุ่มหลายพื้นที่ได้พยายามช่วงชิงความเป็นเจ้าของ เป็นผู้มีสิทธิ์ในการสร้างพิธี หรือใช้ประโยชน์จากตำนานพระนางจามเทวีแต่เพียงผู้เดียว

แต่ด้วยตำนานพระนางจามเทวีมีลักษณะคลุมเครือและเกี่ยวพันกับหลายชุมชน ได้เปิดโอกาสให้กลุ่มคนต่าง ๆ เข้ามามีส่วนร่วมในตำนานพระนางจามเทวี

คนมอญจังหวัดลำพูนก็เป็นอีกกลุ่มชนหนึ่งที่อ้าง “ความเป็นของแท้” ของพิธีบวงสรวงพระนางจามเทวี โดยยึดโยงกับตำนานที่ระบุว่าพระนางจามเทวีเป็นคนมอญ ในพิธีจึงเห็นความพยายามแสดงความเป็นของแท้ว่าพระนางเป็นคนมอญผ่านสัญลักษณ์ในพิธีกรรมที่เต็มไปด้วยอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ จึงเท่ากับว่าพิธีบวงสรวงพระนางจามเทวี กลายเป็นพื้นที่ให้คนมอญได้มีพื้นที่ทางสังคมท่ามกลางชาติพันธุ์อื่นที่มีจำนวนคนมากกว่าในจังหวัดลำพูน น่าสังเกตว่าคนมอญกลุ่มนี้ ไม่ได้นำเสนออัตลักษณ์ของตนเองในชีวิตประจำวัน แต่จะนำเสนอเฉพาะในพิธีกรรมต่าง ๆ เท่านั้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งพิธีบวงสรวงพระนางจามเทวี ที่จะมีการแสดงอัตลักษณ์ที่เข้มข้นมากกว่าพิธีอื่น ๆ เนื่องจากเป็นพิธีที่จัดภายนอกชุมชน คือ จัดที่อนุสาวรีย์พระนางจามเทวีซึ่งตั้งอยู่ใจกลางเมืองลำพูน พิธีกรรมจึงมีบทบาทเป็นเครื่องต่อรองของคนมอญลำพูนต่อเพื่อนบ้าน ต่อชาติพันธุ์อื่น โดยการใช้พิธีกรรมฉายภาพอดีตว่ามีชาติพันธุ์เดียวกันกับพระนางจามเทวีได้หวนคืนมา สอดคล้องกับการศึกษาของ วุฑฒ มิตรพระพันธ์ (2559) ที่ได้พบว่าคนไทลื้อที่หมู่บ้านร่มโพธิ์ทอง ตำบลท่าก้อ อำเภอแม่สรวย จังหวัดเชียงราย ได้ใช้พิธีทางมหาปางเป็นพื้นที่ในการนิยามตัวตนของกลุ่มชาติพันธุ์ต่อชุมชนรัฐและต่อกลุ่มของตนเอง

กลุ่มคนไทใหญ่เป็นอีกชาติพันธุ์หนึ่งที่ใช้พิธีกรรมมาเป็นเครื่องมือในการแสดงอัตลักษณ์และเป็นเวทีของการประกาศพื้นที่ทางสังคมของกลุ่มตน (ศิริพร ณ ถลาง และ สุพิน ฤทธิ์เพ็ญ, 2558)

จากกรณีศึกษาของกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ ทำให้เห็นลักษณะวิถีคิดในการใช้พิธีกรรมเป็นเวทีในการแสดงอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ โดยพิธีกรรมที่สร้างขึ้นมานี้มีที่มาจากเรื่องเล่าทางประวัติศาสตร์ของชาติพันธุ์ที่ผ่านการเลือกสรรเพื่อให้เหมาะสมกับสถานการณ์

งานวิจัยนี้ทำให้มองเห็นว่าแม้ว่าโลกาภิวัตน์จะทำให้กลุ่มชาติพันธุ์หลายกลุ่มกลายเป็นสินค้าทางวัฒนธรรม แต่กลุ่มมอญจังหวัดลำพูน ยังคงสามารถดำรงศักดิ์ศรีของความเป็นมนุษย์ไว้ได้ จากปฏิบัติการการบวงสรวงพระนางจามเทวีทำให้เห็นการดิ้นรนและเลือกกำหนดตัวตนของคนมอญภาคเหนือในแต่ละสถานการณ์ด้วยตนเอง เพื่อหลีกเลี่ยงภาวะความเป็นชายขอบของชนกลุ่มน้อยในจังหวัด นอกจากนี้ คนมอญจังหวัดลำพูนยังได้ใช้เทคโนโลยีสมัยใหม่เพื่อนำเสนออัตลักษณ์ของกลุ่มตนให้โลกภายนอกได้รับรู้

อย่างไรก็ตาม มอญบางกลุ่มในจังหวัดลำพูน ก็ไม่สามารถต้านทานอำนาจรัฐได้ จึงต้องยอมให้รัฐเข้ามามีบทบาทในกิจกรรมของชุมชน แต่ในอีกมิติหนึ่งคนมอญกลุ่มนี้ก็ได้ใช้อำนาจรัฐมาเป็นฐานพลังทั้งด้านเงินทุนและด้านความมั่นคงในการต่อสู้ทางวัฒนธรรมกับคนมอญด้วยตัวเอง เพื่อสร้างความโดดเด่นให้กับกลุ่มตน ในแง่นี้จึงทำให้เห็นว่า หลังฉากของกลุ่มชาติพันธุ์เดียวกันเอง ก็มี

ข้อขัดแย้งกันบางประการไม่ได้มีความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันเหมือนที่เห็นในรูปแบบการเดินขบวนที่จัดขึ้นโดยภาครัฐแต่อย่างใด

ปฏิบัติการการแสดงอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ของคนมอญจังหวัดลำพูน ยังทำให้เห็นความซับซ้อนของขบวนการกลุ่มชาติพันธุ์ในหลายมิติ ถึงแม้มอญจะมีความเข้มแข็งเพียงใด แต่ก็ต้องพ่ายแพ้กับอำนาจรัฐ ด้วยการที่ต้องยอมเข้าร่วมกับกิจกรรมของจังหวัดเพื่อแสดงความเป็นพหุทางชาติพันธุ์ในบริบทการท่องเที่ยวและโลกเสรีนิยมที่ทุกคนมีสิทธิ์เสรีภาพทางสังคมที่จะแสดงตัวตนได้ แต่ในบางขณะคนมอญก็จะเลือกที่ไม่อยู่ภายใต้อำนาจรัฐ ด้วยการลุกขึ้นมาสร้างพื้นที่ทางสังคมด้วยตนเอง ด้วยท่าทีที่เข้มแข็งดังกล่าวทำให้ภาครัฐต้องใช้กลยุทธ์ประนีประนอมในลักษณะการมีบทบาทเป็นแค่เพียงผู้สนับสนุนเท่านั้น เช่นการให้ยืมอุปกรณ์ ให้ใช้สถานที่ และการให้หัวหน้าส่วนราชการร่วมพิธีด้วยการสวมใส่ชุดประจำชาติพันธุ์ เพื่อหวังใช้ประโยชน์จากกลุ่มชาติพันธุ์ในอนาคต และเพื่อสร้างภาพลักษณ์ของการเป็นเมืองแห่งเสรีภาพที่ยอมรับในความแตกต่างทางชาติพันธุ์

นอกจากนี้คนมอญในจังหวัดลำพูนไม่ได้ต่อสู้กับภาครัฐเท่านั้น แต่ยังต้องต่อสู้กับกระแสโลกาภิวัตน์และวัฒนธรรมของชาติพันธุ์อื่นที่กำลังกลืนกลบความเป็นมอญให้เลือนหายไปทุกขณะ แม้ว่าคนมอญจะใช้เทคโนโลยีสมัยใหม่เข้ามาช่วยในการสร้างพื้นที่ แต่ช่องทางเหล่านั้นก็ไม่ได้มีบทบาทมากพอที่จะถ่ายทอดอุดมการณ์และสำนึกทางชาติพันธุ์ไปสู่คนรุ่นหลังได้ ปัจจุบันเราจึงพบเห็นการจัดงานวันชาติมอญที่เวียนไปตามพื้นที่ต่าง ๆ ที่มีคนมอญอาศัยอยู่ ปรากฏการณ์หนึ่งที่น่าสนใจคือ ปัจจุบันได้มีการหยิบยกนำเรื่องราวของพระนางจามเทวีมาเป็นจุดเชื่อมโยงเหล่าคนมอญที่กระจายอยู่ทั่วทุกจังหวัดในประเทศ

จากการจัดงานวันชาติมอญ พ.ศ. 2560 ที่จัดขึ้นที่จังหวัดลพบุรี มีนักวิชาการและคนมอญร่วมกันเสวนาเรื่องพระนางจามเทวีด้วย และพิธีบวงสรวงพระนางจามเทวี ที่จังหวัดลำพูนในพ.ศ. 2560 ก็ได้พบว่ามีผู้นำคนมอญมาจากหลายพื้นที่มาเข้าร่วมกิจกรรมด้วยเช่นกัน

จากการที่ได้ศึกษาดำเนินพระนางจามเทวีและพิธีบวงสรวงพระนางจามเทวีของคนมอญจังหวัดลำพูน ทำให้เกิดข้อค้นพบว่าในสังคมร่วมสมัยพิธีบวงสรวงพระนางจามเทวีไม่ได้เป็นเพียงพื้นที่แสดงอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ของคนมอญเท่านั้น แต่ยังเป็นพื้นที่ของการติดต่อข้ามพื้นที่ของกลุ่มชาติพันธุ์มอญที่เชื่อมโยงกันด้วยเรื่องราวของพระนางจามเทวีซึ่งสามารถเป็นส่วนหนึ่งของร่องรอยทางประวัติศาสตร์อันเกี่ยวเนื่องกับรากเหง้าของคนมอญได้ การเชื่อมโยงด้วยวัฒนธรรมทำให้คนมอญมารวมตัวกัน และมีความเชื่อมั่น ภาคภูมิใจ จนนำไปสู่การสร้างอัตลักษณ์ร่วมกันของคนมอญในดินแดนไทย

6.2.4.3 ด้านจามเทวีศึกษา

งานวิจัยที่ศึกษาเกี่ยวกับพระนางจามเทวีมีหลายเรื่อง งานศึกษาชิ้นสำคัญได้แก่ หนังสือเรื่อง **จอมนางทริภุญไชย** ของ กิตติ วัฒนมะหัทม์ (2544)

ผู้เขียนหนังสือเล่มนี้ ได้ศึกษาดำเนินงานพระนางจามเทวีจากตำนาน 9 ส่วนด้วยกัน โดยมีการเปรียบเทียบเนื้อหาและความน่าจะเป็นจากตำนาน นอกจากนี้ในภาคผนวกผู้วิจัยยังได้รวบรวมวัตถุมงคลและพระสาทิสลักษณ์ของพระนางจามเทวี งานศึกษาเล่มนี้ จะเห็นได้ว่าแม้จะศึกษาดำเนินงานแต่ก็มุ่งไปที่การศึกษาค้นหาหลักฐานจากตำนาน และถึงแม้จะมีการรวบรวมวัตถุมงคลและการผลิตซ้ำในรูปของพระสาทิสลักษณ์แต่ก็มีการเก็บข้อมูลถึงพ.ศ. 2550 เท่านั้น จึงยังไม่ครอบคลุมทั้งในด้านของข้อมูลศึกษาที่เลือกเฉพาะตำนาน 9 ส่วน และความเชื่อ พิธีกรรม การผลิตซ้ำเกี่ยวกับพระนางจามเทวีในปัจจุบันที่มีลักษณะพลวัตไปตามสภาพสังคม งานของผู้วิจัยจึงเป็นการศึกษาที่ขยายขอบเขตของข้อมูลและระยะเวลาต่อจากงานศึกษาของ กิตติ วัฒนมะหัทม์

ส่วนงานวิจัยอื่น จะศึกษาเฉพาะ**ตำนานจามเทวีวงศ์** ในด้านการวิเคราะห์อักษรและอักขรวิธี การจารเป็นภาษาบาลีและศึกษาแนวคิดและภาพสะท้อนจากตำนานจามเทวีวงศ์ ได้แก่ วิทยานิพนธ์เรื่อง **การศึกษาวิเคราะห์จามเทวีวงศ์ฉบับแพร่** ของ ศรี แนวนรงค์ (2533) และงานวิจัย **ชินกาลมาลินีและจามเทวีวงศ์: ตำนานบ้านเมืองล้านนา ตำนานพระศาสนาห้าพัน** ของ อนันต์ เหล่าเลิศวรกุล (2557)

ในแวดวงของรัฐศาสตร์ก็ได้มีการศึกษาดำเนินงานพระนางจามเทวีด้วยเช่นเดียวกัน ได้แก่ วิทยานิพนธ์เรื่อง **วิวาทะการเป็นผู้นำของพระนางจามเทวี ปฐมกษัตริย์แห่งอาณาจักรทริภุญไชย** ของ ธนะรัชต์ สุภาแสน (2554) ผลการศึกษาพบว่า ลักษณะการเป็นผู้นำของพระนางจามเทวีเกิดขึ้นจากบุญญาธิการมาแต่กำเนิด อันเป็นคุณลักษณะพิเศษเหนือธรรมชาติที่ไม่ได้มีในมนุษย์ทุกคน ส่วนสถานการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นภายหลังนั้น เป็นเพียงส่วนที่ช่วยขบเน้นความเป็นผู้นำที่มีอยู่แล้วในตัวของพระนางจามเทวีให้โดดเด่นยิ่งขึ้น ด้านภาวะความเป็นผู้นำพบว่า พระนางจามเทวีเป็นผู้นำที่ยืดหยุ่นให้เสรีภาพแก่ผู้ใต้บังคับบัญชา โดยใช้พุทธศาสนาเป็นเครื่องมือในการปกครอง และประเด็นที่ทำให้เรื่องราวของพระนางจามเทวียังคงถูกเล่าขานสืบต่อมากระทั่งปัจจุบันคือ ตำนานฝ่ายพื้นบ้านที่มีลีลาการเขียนที่มีส่วนช่วยทำให้ชาวบ้านเข้าถึงได้ง่ายกว่าตำนานฝ่ายวัด

นอกจากนี้ยังมีการศึกษาวรรณกรรมที่นำตำนานพระนางจามเทวีมาผลิตซ้ำ ได้แก่ วิทยานิพนธ์เรื่อง การศึกษาวิเคราะห์ภาพยี่แจ่มเทวีและวิรังคะ ของ วราภรณ์ ลิทธิกันต์ (2542) โดยมุ่งศึกษาวิเคราะห์รูปแบบและกลวิธีการนำเสนอ รวมทั้งศึกษาประเพณีวัฒนธรรม ค่านิยม ความเชื่อ และวิถีชีวิตของชาวล้านนา ที่ปรากฏอยู่ในเนื้อหา

จากการศึกษาเกี่ยวกับพระนางจามเทวีที่มีมาก่อนหน้านั้น พบว่า งานวิจัยนี้เป็น งานวิจัยที่แตกต่างไปจากงานศึกษาที่กล่าวมาทั้งหมด ทั้งในแง่ของวิธีวิทยาในการวิเคราะห์ข้อมูลและ กลุ่มข้อมูลที่นำมาศึกษา จะเห็นได้ว่างานที่กล่าวมาส่วนใหญ่ศึกษาเชิงปริวรรตและศึกษาข้อเท็จจริง จากตำนาน แต่ขาดมิติของการวิเคราะห์ที่ทำให้เห็นที่มาของการดำรงอยู่ของความเชื่อเกี่ยวกับ ตำนานพระนางจามเทวีในปัจจุบันอย่างรอบด้านทั้งในด้านปัจจัยบริบททางสังคมและกลุ่มผู้นำตำนาน พระนางจามเทวีมาผลิตซ้ำเพื่อวัตถุประสงค์บางประการ ด้วยเหตุนี้งานวิจัยชิ้นนี้จึงได้พยายามศึกษา บริบททางสังคมและวัฒนธรรม การใช้ระเบียบวิธีและทฤษฎีทางคติชนวิทยามาประยุกต์ใช้ในการ วิเคราะห์ข้อมูล

ในด้านกลุ่มข้อมูลที่นำมาศึกษา ลักษณะเด่นของงานวิจัยนี้คือ การเก็บข้อมูล ภาคสนามจากพื้นที่ศึกษาหลายพื้นที่ อีกทั้งยังได้ศึกษาพิธีบวงสรวงพระนางจามเทวีในแต่ละพื้นที่ อย่างละเอียดซึ่งยังไม่มีงานวิจัยใดศึกษามาก่อน นอกจากนี้ผู้วิจัยยังวิเคราะห์การนำตำนานพระนาง จามเทวีประกอบการสร้างพิธีบวงสรวงในแต่ละจังหวัด พร้อมทั้งวิเคราะห์วิถีคิดในการนำตำนาน พระนางจามเทวีมาปรับใช้ในสังคมไทยร่วมสมัยซึ่งจะทำให้เห็นวิถีคิดของคนไทยในการนำคติชน ประเภทนิทานพื้นบ้าน ตำนานพื้นบ้านมาปรับใช้ด้วยวัตถุประสงค์ใหม่ในบริบทสังคมปัจจุบัน ผลจาก การศึกษาทำให้เห็นลักษณะพลวัตของตำนานพระนางจามเทวีอย่างชัดเจน อีกทั้งยังทำให้เห็นสถานะ ของพระนางจามเทวีที่แปรเปลี่ยนไปตามสภาพสังคมที่ในอดีตพระนางจามเทวีอาจเป็นเรื่องเล่า เป็นบุคคลในตำนาน หรือเป็นบุคคลศักดิ์สิทธิ์ของชาวบ้าน แต่ในปัจจุบันพระนางจามเทวีได้กลายเป็น สินค้าทางวัฒนธรรมในยุควัฒนธรรมประชานิยม

การศึกษา “จามเทวีบูชา” ด้วยข้อมูลทางภาคสนาม ทำให้เข้าใจวิถีคิดของคนใน สังคมและมองเห็นปรากฏการณ์ทางสังคม โดยเฉพาะสังคมปัจจุบันที่อยู่ในบริบทของกระบวนการ ส่งเสริมการท่องเที่ยวก่อให้เกิดประเพณี พิธีกรรมใหม่ๆที่ยังคงอ้างอิงประเพณีเก่า พร้อมทั้งสร้าง ความหมายใหม่ แสดงให้เห็นพลวัตของคติชนที่เปลี่ยนแปลงไปตามยุคสมัย อีกทั้งยังสะท้อนให้เห็น การใช้คติชนผสมผสานกับพื้นที่ทางกายภาพและจิตวิญญาณของคนในชุมชนโดยใช้ทุนทางวัฒนธรรมมา เป็นเครื่องมือในการต่อสู้และต่อรองความสัมพันธ์เชิงอำนาจของกลุ่มต่าง ๆ ได้แก่ ภาครัฐ วัดและ

ชุมชน ผู้วิจัยสังเกตว่า หากประเพณีใดจัดโดยภาครัฐ มักจะวัตถุประสงค์แฝงคือการแสดงอัตลักษณ์ในบริบทของการท่องเที่ยว หากเป็นวัดและชุมชน จะสร้างประเพณีขึ้นให้เป็นพื้นที่ทางประวัติศาสตร์ร่วมกันของชุมชน เพื่อยืนยันถึงควมมีตัวตนของชุมชน และเพื่อแสดงอัตลักษณ์ของชุมชน

งานวิจัยนี้ยังศึกษาผู้สร้างหรือกลุ่มคนที่ประกอบพิธีบวงสรวง ทำให้พบว่าประเพณีและพิธีกรรมในปัจจุบัน เป็นสนามการต่อสู้ทางวัฒนธรรม ระหว่างรัฐ พระสงฆ์ และชุมชน ผู้วิจัยพบว่า มีทั้งลักษณะการต่อรองกับภาครัฐและยอมรับอำนาจของภาครัฐ หลายประเพณีภาครัฐจะพยายามเข้ามามีส่วนร่วมกับประเพณีที่วัดและชุมชนสร้างขึ้น ปฏิกริยาของพระสงฆ์และชุมชนมีทั้งยอมรับแบบภาวะจำยอม ในขณะที่บางพื้นที่ยินยอมให้ภาครัฐเข้ามามีส่วนร่วมด้วยความเต็มใจ เพราะต้องการอาศัยต้นทุนทางสังคมและเงินทุนจากภาครัฐ ทั้งนี้เนื่องจากประเพณีที่สร้างขึ้นใช้เงินจำนวนมาก บางประเพณีต้องล้มเลิกไปหรือขาดหายไปเพราะไม่มีเงินทุน ในแง่นี้จึงมองได้ว่า รัฐมีส่วนอย่างมากที่ทำให้ประเพณีใหม่ ๆ ในสังคมไทยยังคงมีชีวิตอยู่ได้ ดังนั้นการที่ชุมชนยินยอมให้ภาครัฐเข้ามามีส่วนร่วมเพื่อเป็นเครื่องยืนยันได้ว่า พิธีบวงสรวงพระนางจามเทวีของชุมชนจะไม่สูญหายไปและจะได้รับการสืบทอดอย่างต่อเนื่อง อีกทั้งยังส่งเสริมให้ประเพณีมีความยิ่งใหญ่มากขึ้น และดูน่าเชื่อถือ ในปัจจุบันจึงพบว่ามีชุมชนที่สร้างประเพณีหรือพิธีกรรมขึ้นมาโดยไม่อาศัยรัฐมีจำนวนน้อยมาก เช่นกรณี พิธีบวงสรวงพระนางจามเทวีพบว่ามีพื้นที่เดียวเท่านั้น

อย่างไรก็ตาม ถึงแม้ว่าในปัจจุบันการสร้างประเพณีหรือการประกอบพิธีกรรมต่างๆ จะแฝงไปด้วยวัตถุประสงค์บางประการทางสังคมที่มีนัยยะของการช่วงชิง ต่อรอง การสร้างพื้นที่ทางสังคม และการใช้คติชนเป็นเครื่องมือในการแข่งขันทางธุรกิจในบริบทการท่องเที่ยวก็ตาม แต่เบื้องหลังของประเพณีและพิธีกรรมในปัจจุบันยังคงบรรจุความเชื่อความศรัทธาของกลุ่มคนที่มีต่อศาสนาได้ ทั้งศาสนาแบบชาวบ้านและพุทธศาสนา จึงเป็นเครื่องพิสูจน์ได้ว่า โลกศักดิ์สิทธิ์และโลกสามัญ ไม่ได้เป็นสิ่งที่คู่ตรงกันข้ามกันเสมอไป แต่ทั้งสองโลกสามารถอยู่ในกาละและเทศะเดียวกันได้ และต่างก็ช่วยเสริมบทบาทซึ่งกันและกัน

งานวิจัยเรื่อง *จามเทวีบูชา : การผลิตซ้ำตำนานและการสร้างพิธีบวงสรวงในสังคมไทยร่วมสมัย* ทำให้มองเห็นว่า คติชนได้ทำหน้าที่ตอบสนองความต้องการของคนในสังคมผู้มีอำนาจทางสังคมและวัฒนธรรมได้เลือกสรรและปรับประยุกต์คติชนให้สอดคล้องกับสภาพสังคมที่เต็มไปด้วยการพลวัต ถึงแม้ว่าบริบทและปัจจัยทางสังคมจะทำให้คติชนแบบดั้งเดิมถูกตัดแปลงและเติมแต่งแต่ก็มีส่วนที่ทำให้คติชนยังคงดำรงอยู่ได้อย่างมีความหมายในฐานะทุนทางวัฒนธรรม

6.3 ข้อเสนอแนะ

ผู้วิจัยเห็นว่า ควรมีการศึกษาพิธีเกี่ยวกับพระนางจามเทวีในลักษณะของการทรงเจ้าของชาวบ้านโดยเฉพาะอย่างยิ่งในภาคเหนือของไทยซึ่งอาจทำให้เข้าใจความคิดและความเชื่อของคนในสังคมล้านนา และอาจทำให้เห็นพลวัตของการนับถือผีของคนล้านนาได้ อีกทั้งยังทำให้การศึกษาเกี่ยวกับความเชื่อพระนางจามเทวีสมบูรณ์ยิ่งขึ้น หรือการศึกษาปรากฏการณ์ความเชื่อเกี่ยวกับการนับถือวีรบุรุษท้องถิ่นอื่น ๆ ในปัจจุบัน โดยการใช้ตำนานและพิธีกรรมที่สัมพันธ์กับชุมชนอาจทำให้เห็นวิถีชีวิตที่มีลักษณะคล้ายกันหรือแตกต่างกันของคนในสังคมไทยได้

รายการอ้างอิง

เอกสารภาษาไทย

- กรมส่งเสริมวัฒนธรรม กระทรวงวัฒนธรรม. (2556). **วรรณกรรมพื้นบ้านไทย มรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของชาติ ที่ขึ้นทะเบียน พ.ศ. 2553 - 2556**. กรุงเทพฯ: กรมส่งเสริมวัฒนธรรม กระทรวงวัฒนธรรม.
- กฤษณา กฤษณะเศรษฐี. (2558). **ปาฏิหาริย์พระเจ้าทันใจแห่งวัดพระธาตุคอกยาค้า**. กรุงเทพฯ: ย้อนรอย.
- กฤษณา อโศกสิน. (2548). **นางพญาหลวง**. กรุงเทพฯ: เพื่อนดี.
- กลุ่มจิตอาสาวัดเชียงมั่น 57. (2557). **พระเสด็จคمني (พระแก้วขาว)**. ใน เชียงมั่น วัดแห่งแรกของภาคเหนือ. (หน้า 38 - 42). เชียงใหม่: ดี วัน ดีไซน์แอนด์พริ้นท์.
- กิตติ วัฒนสมมหาตม์. (2550). **จอมนางทริภุญไชย**. (พิมพ์ครั้งที่ 4). กรุงเทพฯ: สร้างสรรค์บุ๊คส์.
- เกรียงไกร เกิดศิริ. (2553). **ล้านนากับการเป็นมรดกโลก**. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์อุษาคเนย์.
- แก้ว อมรินทร์. (2554). **เกร็ดพระราชประวัติพระนางจามเทวี**. กรุงเทพฯ: โอเชียนบุคคาร์ท.
- แก้ว อมรินทร์. (2554). **พระแก้วขาวเสด็จคمني วัดศรีบุญเรือง จังหวัดลำพูน**. ใน **เกร็ดพระราชประวัติพระนางจามเทวี** (หน้า 59 - 86). กรุงเทพฯ: โอเชียนบุคคาร์ท.
- แก้ว อมรินทร์. (2556). **กำเนิดแห่งพุทธนครธรรมพระนางเจ้าจามเทวี**. ใน **เกร็ดพระราชประวัติพระนางจามเทวี เล่ม 2**. (หน้า 25 - 30). กรุงเทพฯ: คอมม่า ดีไซน์แอนด์พริ้นท์ จำกัด.
- แก้ว อมรินทร์. (2556). **ปู่กำงาเขียว ช่างพลายอัศจรรย์ คู่พระบารมีของพระนางจามเทวี**. ใน **เกร็ดพระราชประวัติพระนางจามเทวี เล่ม 2**. (หน้า 77 - 84). กรุงเทพฯ: คอมม่า ดีไซน์แอนด์พริ้นท์ จำกัด.
- แก้ว อมรินทร์. (2554). **เกร็ดพระราชประวัติพระนางจามเทวี**. กรุงเทพฯ: โอเชียนบุคคาร์ท.
- ไกรศรี นิมมานเหมินท์. (2530). **ภาพย์เจ็ยจามเทวีและวิรังคะ**. เชียงใหม่ : ศูนย์หนังสือเชียงใหม่.
- ไข่มุก อุทยานลี. (2542). **วัดพระนอนป่าเก็ดลี**. ใน **สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคเหนือ เล่ม 9**, หน้า 4449-4450. กรุงเทพฯ : มูลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรมไทย ธนาคารไทยพาณิชย์.
- คณะกรรมการอำนวยการจัดงานเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว. (2542). **วัฒนธรรม พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์และภูมิปัญญาจังหวัดลพบุรี**. กรุงเทพฯ : คณะกรรมการฝ่ายประมวลเอกสารและจดหมายเหตุ ใน คณะกรรมการอำนวยการจัดงานเฉลิมพระเกียรติ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว.

- คณะกรรมการอำนวยการจัดงานเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว. (2542). **วัฒนธรรม พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์และภูมิปัญญา จังหวัดลำพูน**. กรุงเทพฯ : คณะกรรมการฝ่ายประมวลเอกสารและจดหมายเหตุ ใน คณะกรรมการอำนวยการจัดงานเฉลิมพระเกียรติ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว.
- คณะกรรมการอำนวยการจัดงานเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว. (2544). **วัฒนธรรม พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์และภูมิปัญญาจังหวัดน่าน**. กรุงเทพฯ : คณะกรรมการฝ่ายประมวลเอกสารและจดหมายเหตุ ในคณะกรรมการอำนวยการจัดงานเฉลิมพระเกียรติ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว.
- คณะกรรมการอำนวยการจัดงานเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว. (2544). **วัฒนธรรม พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์และภูมิปัญญาจังหวัดแพร่**. กรุงเทพฯ : คณะกรรมการฝ่ายประมวลเอกสารและจดหมายเหตุ ใน คณะกรรมการอำนวยการจัดงานเฉลิมพระเกียรติ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว.
- คุณหญิงคณิตา เลชะกุล. (2535). **บัว: ราชนิแห่งแม่น้ำ**. กรุงเทพฯ: มุลินธิสวณหลวง ร. 9.
- ฉัสนรา ขมวารณ. (2537). **แนวความคิดของเรย์มอนด์ วิลเลียมส์ ในวัฒนธรรมศึกษาและการวิเคราะห์วัฒนธรรมปรีโกล**. (วิทยานิพนธ์หลักสูตรสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยมหิดล), คณะสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- จงสวัสดิ์ ชุ่มอินทรจักร อิมสมุท. (2550). **ตามรอยพระนางจามเทวีสู่เขลางค์นคร**. ลำปาง : มปป.
- จารวี มั่นสินธร. (2547). **การศึกษาวิเคราะห์เรื่อง “ดอกบัว” ในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท**. (ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต), สาขาวิชาพระพุทธศาสนา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- จำนงค์ อยู่สว่าง. 2557. **เอกสารพระราชประวัติพระแม่จามเทวีที่เกี่ยวข้องกับเมืองรามบุรี อาณาจักรละโว้ธานี**. ที่ระลึกในงานบวงสรวงพระนางจามเทวีที่วัดบางพิง จ.ลพบุรี.
- เจริญ ตันมหาพราน. (2550). **หนึ่งเดียวในประเทศไทย**. กรุงเทพฯ: อนิเมทกรุ๊ป.
- ฉลาดชาย รมิตานนท์. (2527). **ผีเจ้านาย**. เชียงใหม่: โครงการตำรามหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- ชมรมผู้สูงอายุตำบลปงยางคก. (2547). **ตำนานวิหารพระแม่เจ้าจามเทวี วัดปงยางคก อำเภอห้างฉัตร จังหวัดลำปาง**. ลำปาง: ชมรมผู้สูงอายุตำบลปงยางคก อำเภอห้างฉัตร จังหวัดลำปาง.
- ดวงแก้ว สนิ่นัด. (2548). **ประวัติชุมชนหลวงพะลังค์กับพระนางเจ้าจามเทวี**. เชียงใหม่: มปป.
- ถ้วน ลี เชิง. (2521). **พลิกต้นตระกูลไทย**. กรุงเทพฯ: พินาป.
- ตำนานมูลศาสนา. (2519). กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์พระจันทร์.
- ตำนานมูลศาสนา. (2557). กรุงเทพฯ: ศรีปัญญา.

- ตำนานวัดพระธาตุห้าดวง (2554). ใน 11 ปี บารมีครูบาวงค์. (หน้า 46). กรุงเทพฯ: บริษัท สยาม แอนดส จำกัด.
- ทรัพย์ ประกอบสุข. (2527). **วรรณคดีชาตก**. กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร์.
- ทองทวี ยศพิมสาร. (2555). **พื้นตำนานหนองบัว-ดอยติ**. ใน **ฮิตคนเมือง ฉบับตำนานเล่าขานพระนางจามเทวี**. (หน้า 28-30). ลำพูน: ภัฏพการพิมพ์.
- ทองทวี ยศพิมสาร. (2555). **ฮิตคนเมืองฉบับตำนานเล่าขานพระนางจามเทวี**. ลำพูน: ภัฏพการพิมพ์.
- เทศบาลเมืองลำพูน. (2546). **เล่าขานเมืองลำพูน**. (พิมพ์ครั้งที่ 2). ลำพูน: ลภัสการพิมพ์.
- ชนะรัชต์ สุภาแสน. (2554). **วิวาทะการเป็นผู้นำของพระนางจามเทวี ปฐมกษัตริย์แห่งอาณาจักรหริภุญชัย**. (วิทยานิพนธ์รัฐศาสตรมหาบัณฑิต), สาขาวิชาการเมืองการปกครอง คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- ธเนศ วงศ์ยานนาวา. (2556). **เขียนหญิง: อำนาจ โยนี และการเขียนของลิ่งค์**. กรุงเทพฯ: ภาพพิมพ์.
- ธรรมทาส พานิช. (2533). **พระนางจามเทวี : สารคดีเกี่ยวกับขรรษาสำนักปฏิบัติธรรม ในประวัติศาสตร์**. กรุงเทพฯ: งานดี.
- ธิดา สาระยา. (2539). **ท้องถิ่น ประวัติศาสตร์ที่สัมพันธ์กับมนุษย์**. (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพฯ: เมืองโบราณ.
- เธียรชาย อักษรดิษฐ์. (2545). **ซุฮาดู**. ใน **ทรงยศ แวหงษ์ (บรรณาธิการ), ล้านนา : จักรवाल ด้วตออำนาจ**, หน้า 20-93. กรุงเทพฯ: ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร(องค์การมหาชน).
- นฤพนธ์ ด้ววิเศษ และปีเตอร์ เอ. แจ็คสัน (บรรณาธิการ). (2556). **เพศ หลากเฉดสี : พหุวัฒนธรรมทางเพศในสังคมไทย**. กรุงเทพฯ : ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน).
- นายิกา เมฆจรัส. (2548). **จามะเทวี กษัตริยาแห่งหริภุญชัย**. ขอนแก่น: ขอนแก่นการพิมพ์.
- นิชธิมา บุญเฉลียว. (2552). **ความทรงจำร่วมของคนลื้อพลัดถิ่นในประเพณีประดิษฐ์กรรม** (วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต), สาขาพัฒนาสังคม บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- นินิ เอียวศรีวงศ์. (2537). **ลัทธิพิธีเจ้าแม่กวนอิม. ศิลปวัฒนธรรม, 15 (สิงหาคม)(10), 78-106.**
- บารเมศ วรรณสัย. (2546). **เล่าขานเมืองลำพูน**. (พิมพ์ครั้งที่ 2). ลำพูน: ลภัสการพิมพ์.
- บำเพ็ญ ะวิน. (2538). **มูลศาสนา ล้านนาล้านนา**. เชียงใหม่: คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- บุญวรรณณี. (2558). **ซากฎิโก**. เชียงใหม่: หจก. ภพระพีเพรส จำกัด.
- ปฐม หงษ์สุวรรณ. (2550). **กาลครั้งหนึ่งว่าด้วยตำนานกัวัฒนธรรม**. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์จุฬา.

- ปฐม หงษ์สุวรรณ. (2554). **ตำนานพระพุทธรูปล้านนา : พลังปัญญาทางความเชื่อและความสัมพันธ์กับท้องถิ่น**. กรุงเทพฯ : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- ประมินท์ จารุวร. (2549). **ความขัดแย้งและการประนีประนอมในตำนานปรัมปราไทย**. กรุงเทพฯ : โครงการเผยแพร่ผลงานวิชาการ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ประสิทธิ์ เพชรรักษ์. (2538). **รวมเรื่อง เจ้าแม่หมอนเล่า ย้อนอดีตวัดสันป่าายางหลวง ครุบาบุญทา ผู้โด่งดัง พระสิงห์ฝนแสนห่า พระรอดปลอดภัย พระรอดอัญมณี**. (พิมพ์ครั้งที่ 2). ลำพูน: ฌัฐพลการพิมพ์ลำพูน.
- ประสิทธิ์ เพชรรักษ์. (2543). **ตำนานเจ้าพ่อเตโค ขุนพลแก้ว ของพระแม่เจ้าจามเทวี**. เชียงใหม่: ล้านนาการพิมพ์.
- ประสิทธิ์ เพชรรักษ์. (2556). **เพลงอำเมืองหละปูน (ทำนองซอพม่า) ใน ตำนานลือเมืองหริภุญชัย พ่อเจ้าเตโค ขุนพลแก้วของพระแม่เจ้าจามเทวี**. (หน้า 23) เชียงใหม่: ล้านนาการพิมพ์
- ปราณี วงษ์เทศ. (2544). **พิธีกรรมเกี่ยวกับการมีระดูทั้งศักดิ์สิทธิ์และน่ารังเกียจ**. ใน ปราณี วงษ์เทศ (บรรณาธิการ), **เพศและวัฒนธรรม**, หน้า 247-255: (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพฯ: ศิลปวัฒนธรรม.
- ปราณี วงษ์เทศ. (2549). **เพศสภาวะในสุวรรณภูมิ (อุษาคเนย์)**. กรุงเทพฯ: มติชน.
- ปราณี วงษ์เทศ. (2558). **ผู้หญิงชาวบ้านในพุทธศาสนาเถรวาท**. ใน สุชีลา ตันชัยนันท์ (บรรณาธิการ), **จิตร ภูมิศักดิ์ และวิวาทะเรื่องเพศสภาวะในสังคมไทย**, หน้า 68-79. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ 6 ตุลารำลึก.
- ปรารธนา จันทร์พันธุ์. (2542). **ความเชื่อเกี่ยวกับเจ้าแม่ในชุมชนประมง: กรณีศึกษาเจ้าแม่เกาะจิก จังหวัด จันทบุรี**. (วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต), สาขามานุษยวิทยา คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- ปรีดา เฉลิมเผ่า กอนันตกุล. (2542). **บทบรรณาธิการ โลกศักดิ์สิทธิ์ กับ โลกสามัญในชีวิตทางสังคม**. ใน ปรีดา เฉลิมเผ่า กอนันตกุล (บรรณาธิการ), **เจ้าแม่ คุณปู่ ข่างขอ ข่างพ็อน และเรื่องอื่น ๆ ว่าด้วยพิธีกรรมและนาฏกรรม**, หน้า 2-17. กรุงเทพฯ: ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร(องค์การมหาชน).
- ปรียาร์ตน์ เชาวลิขประพันธ์. (2549). **การสมปาสที่ผิดธรรมชาติในนิทานไทย การศึกษาอนุภาคทางคติชนวิทยา**. โครงการเผยแพร่ผลงานวิชาการ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ปุกแก้ว. (2554). **ก้าว่าเจ้าแม่จามเทวี**. ใน อัจฉนา. **ตำนานพระราชประวัติพระนางจามเทวี กษัตริย์ศรีหริภุญชัย**. (หน้า 12). ม.ป.ท: ม.ป.พ.
- พ.ณ. ประมวลญาติ. (2532). **กวีแปลกวีและบทกวีนิทานเรื่อง นางจามเทวี**. กรุงเทพฯ: จารึก

- พงศ์ประพันธ์. (2528). **จามเทวี**. กรุงเทพฯ : อักษรไทย.
- พระคองศักดิ์ สุภโท. (2555). **ตำนานเมืองพิศดารนคร**. ใน **พระเจ้าไต่กับตำนานเมืองฮอด** (หน้า 4 - 19). ม.ป.ท: ม.ป.พ.
- พระคองศักดิ์ สุภโท. (2555). **พระเจ้าไต่กับตำนานเมืองฮอด**. ม.ป.ท: ม.ป.พ.
- พระครูพิธานนพกิจ. (2554). **ตำนานพระบรมธาตุลำปางหลวง**. ลำพูน: อนุรักษ์การพิมพ์.
- พระครูวิฑิตปัญญาคุณ. (2551). **ตามรอยพระแม่เจ้าจามเทวี พระธาตุจามเทวีศรีเวียงละโว้**. ลำพูน: อนุรักษ์การพิมพ์.
- พระครูสาธุกิจานันท์. (ม.ป.ป). **ประวัติและตำนานวัดพระธาตุดอยน้อย**. เชียงใหม่: ธาราทองการพิมพ์.
- พระเจ้าสุริยพงษ์ผริตเดช. (2461). **ประชุมพงษาวดาร ภาค 10**. พระนคร: ไสภณพิพรรฒธนากร.
- พระเทพมงคลมณี. (2553). **ประวัติ-ตำนานลำปางในชื่อเขลางค์นคร ลัมภกับปะนคร กุกกุนคร นครลำปางฯ**. ลำปาง: ลำปางบรรณกิจพริ้นติ้ง.
- พระพงษ์ศักดิ์ คัมภีร์ธมโม. (2549). **จามเทวี ขัตติยนารีศรีหริภุญชัย**. ม.ป.ท: ม.ป.พ.
- พระพรหมเมธี (จ่านงค์ ธรรมจารี). (ม.ป.ป). **ตำนานวัดถ้ำขุมทรัพย์จามเทวี**. ม.ป.ท: ม.ป.พ.
- พระพุทฺธพุกามและพระพุทฺธญาณ. (2519). **ตำนานมูลศาสนา**. กรุงเทพฯ : เสริมวิทย์บรรณาการ.
- พระโพธิรังสี. (2516). **คำแปล จามเทวีวงศ์ พงศาวดารเมืองหริภุญไชย**. กรุงเทพฯ : บรรณกิจเทรตติ้ง.
- พระโพธิรังสี. (2554). **จามเทวีวงศ์ : พงศาวดารเมืองหริภุญไชย**. นนทบุรี : ศรีปัญญา
- พระโพธิรังสี. (2554). **จามเทวีวงศ์พงศาวดารเมืองหริภุญไชย**. กรุงเทพฯ: ศรีปัญญา.
- พระมหาหมื่นนุชตมิญาโณ วัดหอธรรม จังหวัดเชียงใหม่. (2556). **ตำนานนางจามเทวี**. ใน **สงวนโชติสูขรัตน์. (รวบรวม).** **ประชุมตำนานล้านนาไทย**. (หน้า 15 - 29). (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพฯ: ศรีปัญญา.
- พระยาประชาภิจักรจักร (แช่มบุญนาค). (2516). **พงศาวดารโยนก (ฉบับหอสมุดแห่งชาติ)**. (พิมพ์ครั้งที่ 7). กรุงเทพฯ: คลังวิทยา.
- พระราชรัตนมงคล. (2552). **ย้อนรอยตักศิลาแห่งลวปุระ วัดถ้ำตะโกพุทธโสภณ ตำนานที่สาบสูญ**. กรุงเทพฯ: พริ้นติ้ง แอนด์ แพ็คเกจจิ้งตีไซน์ จำกัด.
- พระอธิการอินตา เตชวโร. (2556). **ดอยอุปแก้ว**. ใน **ประวัติพระพุทฺธบาทแก้วข้าว**. (หน้า 13). กรุงเทพฯ: นพรัตน์.
- พระอธิการอินตา เตชวโร. (2556). **พระแก้วมณีโชค (กรูฮอด) วัดพระพุทฺธบาทแก้วข้าว**. กรุงเทพฯ : นพรัตน์.

- พัฒนา กิตติอาษา. (2546). **คนพันธุ์ป๊อป : ตัวตนคนไทยในวัฒนธรรมสมัยนิยม**. กรุงเทพฯ: ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน).
- พิเชษฐ สายพันธ์. (2539). **นาคาคติ อีสานลุ่มน้ำโขง : ชีวิตทางวัฒนธรรมจากพิธีกรรมร่วมสมัย**. (วิทยานิพนธ์สังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยมหาบัณฑิต), สาขามานุษยวิทยา คณะสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- พิภก เมืองหลวง. (2554). **มโนทัศน์และสัญลักษณ์ในงานบุญแปดหมื่นสี่พันขันธุ์ ที่บ้านท่าม่วง อำเภอสลภูมิ จังหวัดร้อยเอ็ด: การศึกษาในฐานะพิธีกรรมประดิษฐ์**. (อักษรศาสตรมหาบัณฑิต), สาขาวิชาภาษาไทย ภาควิชาภาษาไทย คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- พุทธตำนานพระเจ้าเลียบโลก**. (2553). เชียงใหม่ : โครงการหนังสือธรรมะ ธรรมทาน คณะบริหารธุรกิจ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- ภาณุพงศ์ อุดมศิลป์. (2554). **ลัทธิพิธีการนับถือเจ้าแม่สองนางกับชุมชนชายฝั่งลุ่มน้ำโขง**. (วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรดุษฎีบัณฑิต), สาขาวิชาภาษาไทย ภาควิชาภาษาไทย คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ภูเดช แสนสา. (2554). **ประวัติศาสตร์เมืองล่อง หัวเมืองบริวารในล้านนาประเทศ**. เชียงใหม่: นพบุรีการพิมพ์.
- มณี พยอมยงค์. (2530). **วัฒนธรรมล้านนาไทย**. กรุงเทพฯ: ไทยวัฒนาพานิช.
- มณี พยอมยงค์. (2541). **ประเพณีสิบสองเดือนล้านนาไทย**. (พิมพ์ครั้งที่ 3). เชียงใหม่: ส.ทรัพย์การพิมพ์.
- มนตรี มีแก้วน้อย. (2555). **พระราชชีวประวัติของพระแม่เจ้าจามเทวีบรมราชินารี ศรีสุริยวงศ์ องค์บดินทร์ ปันธานีศรีบุญชัย**. ใน ทองทวี ยศพิมสาร. (รวบรวม). **ฮีตคนเมือง**. (หน้า 18-22). ลำพูน: อนุรักษ์การพิมพ์.
- มนตรี สิริโรจนานันท์. (2557). **สตรีในพระพุทธศาสนา**. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- มาลัย ชูพินิจ. (2536). **ล่องไพร ตอน จามเทวี**. กรุงเทพฯ: เคล็ดไทย.
- แม่ชีอัญชิ แม่บุญเรือนและคณะ. (2555). **พระราชประวัติองค์พระแม่เจ้าจามเทวี ศรีสุริยวงศ์ องค์บดินทร์ ปันธานีศรีบุญไชย**. เชียงใหม่: สถานปฏิบัติธรรมจามเทวี.
- ยศ สันตสมบัติ. (2537). **มนุษย์กับวัฒนธรรม**. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- ยุทธ เดชคำธณ. (2510). **จามเทวี**. ใน **ล่องแก่งแม่ปิง**. (หน้า 679-694). พระนคร: คลังวิทยา.
- ยุทธ เดชคำธณ. (2510). **นิทานพื้นเมืองเรื่องจามเทวี**. ใน **ล่องแก่งแม่ปิง**. (หน้า 694-696). พระนคร: คลังวิทยา.

- ยุทธ เดชคำรน. (2510). **ล่องแก่งแม่ปิง**. พระนคร: คลังวิทยา.
- ยุทธกาน ดิสกุล. (2553). **ประเพณีประติษฐ์และอัตลักษณ์ชุมชนคลองแห**. (วิทยานิพนธ์
สังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยมหิดล), สาขาวิชามานุษยวิทยา คณะสังคมวิทยา
และมานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- ยุพิน เข็มมุกต์. (2554). **ความเชื่อ พิธีกรรม สายใยในวิถีล้านนา**. กรุงเทพฯ : สถาบันภาษา
ศิลปและวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่.
- รัตน์ปัญญาเถระ. (2510). **ชินกาลมาลีปกรณ์**. แปลโดย แสง มนวิฑูร. พระนคร: มิตนราการพิมพ์.
- ราชบัณฑิตยสถาน. (2539). **พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2522**. กรุงเทพฯ: อักษร
เจริญทัศน์.
- ราชบัณฑิตยสถาน. สำนักศิลปกรรม. (2530). **วิหารจามเทวี วัดปงยางคก**. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์การ
ศาสนา.
- ฤดีมน ปรีดีสนิท. (2544). **มองตำนานอ่านอดีต พิธีกรรมและความเชื่อของชุมชนสองฝั่งโขง**.
กรุงเทพฯ: สุวีริยาสาส์น.
- วรเทวี (ณ ลำพูน) ชลวณิช. (2555). **ตำนานพระรอดวัดมหาวัน**. ใน **วัดมหาวัน ลำพูน**.
(หน้า 34 - 40). กรุงเทพฯ: สายธุรกิจอมรินทร์ พรีเมียมดีส์ แอนพับลิชชิ่ง จำกัด (มหาชน).
- วรเทวี (ณ ลำพูน) ชลวณิช. (2555). **วัดมหาวัน ลำพูน**. กรุงเทพฯ: สายธุรกิจอมรินทร์ พรีเมียมดีส์ แอน
พับลิชชิ่ง จำกัด (มหาชน).
- วรางคณา สิทธิกัน. (2542). **การศึกษาวิเคราะห์ภาพยี่จามเทวีและวิรังคะ**. (วิทยานิพนธ์
ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต), สาขาภาษาและวรรณกรรมล้านนา คณะมนุษยศาสตร์
มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- วรรัตน์. (2548). **ขุนหลวงวิรังคะ**. ใน **ตำนานพื้นบ้านภาคเหนือ**. (หน้า 46 - 50). กรุงเทพฯ:
สำนักพิมพ์บ้านหนังสือ.
- วรรัตน์. (2548). **ตำนานจามเทวีและผาสามเงา**. ใน **ตำนานพื้นบ้านภาคเหนือ**. (หน้า 72 - 73).
กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์บ้านหนังสือ.
- วัลลภา รุ่งศิริแสงรัตน์. (2537). **ลพบุรี: อดีต - ปัจจุบัน**. กรุงเทพฯ: ไทยวัฒนาพานิช.
- วิจิตร ว่องวาริทรัพย์. (2549). **การจารึกความทรงจำของท้องถิ่น : สิ่งปรากฏในพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์**.
วารสารไทยคดีศึกษา, 4(1), 84-131.
- วิรัตน์ พร้อมเพียงบุญ. (2533). **ศุภนิมิตพระเจ้าตาเขียว**. ลำพูน: วัดบ้านเหล่า.
- ศรี แนวณรงค์. (2533). **การศึกษาวิเคราะห์จามเทวีวงศ์ฉบับจังหวัดแพร่**. (วิทยานิพนธ์
ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต), สาขาจารึกภาษาไทย ภาควิชาภาษาตะวันออก คณะโบราณคดี
มหาวิทยาลัยศิลปากร.

- ศรีลานนา. (2552). **ยอดกษัตริยาจามเทวี**. กรุงเทพฯ: ไทยควอลิตี้บุ๊คส์.
- ศรีศักร วัลลิโภดม. (2545). **ล้านนาประเทศ**. กรุงเทพฯ: มติชน.
- ศิราพร ฐิตะฐาน. (2543). **แนวคิดเกี่ยวกับความเชื่อและศาสนาในสังคมไทย**. ใน *วรรณทิพย์ ทองสา และอังคณา นันท์ธิพาวรรณ (บรรณาธิการ), ความเชื่อและศาสนาในสังคมไทย*, หน้า 1-40. (พิมพ์ครั้งที่ 4). กรุงเทพฯ: สาขาวิชาศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.
- ศิราพร ณ ถลาง. (2548). **ทฤษฎีคติชนวิทยา: วิธีวิทยาในการวิเคราะห์ตำนาน – นิทานพื้นบ้าน**. กรุงเทพฯ: โครงการเผยแพร่ผลงานวิชาการ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ศิราพร ณ ถลาง. (2552). **ทฤษฎีคติชนวิทยา วิธีวิทยาในการวิเคราะห์ตำนาน-นิทานพื้นบ้าน**. (พิมพ์ครั้งที่ 2). โครงการเผยแพร่ผลงานวิชาการ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ศิราพร ณ ถลาง. (2556). **คติชนสร้างสรรค์: บทปริทัศน์บริบททางสังคมและแนวคิดที่เกี่ยวข้องวารสารอักษรศาสตร์ (ฉบับพิเศษ คติชนสร้างสรรค์)**. 42 (2), 1-74.
- ศิราพร ณ ถลาง. (2559). **คติชนสร้างสรรค์ : บทสังเคราะห์และทฤษฎี**. กรุงเทพฯ: ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร(องค์การมหาชน).
- ศิราพร ณ ถลาง และ สุพิน ฤทธิพิชญ์. (2558). **คติชนในบริบทข้ามพรมแดน : งานปอยไทใหญ่ในจังหวัดเชียงใหม่**. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ศิราพร ณ ถลาง และ สุพิน ฤทธิพิชญ์. (2558). **งานปอยไทใหญ่: เวทีแห่งการนำเสนออัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ของชาวไทยใหญ่ในจังหวัดเชียงใหม่**. ใน ศิราพร ณ ถลาง, (บรรณาธิการ), **มองคติชนเห็นตัวตนชาติพันธุ์**, หน้า 21-70. กรุงเทพฯ: ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร(องค์การมหาชน).
- ศิริพจน์ เหล่ามานะเจริญ. (2559). **ผีผู้หญิง : รั้วกับการจัดการความเชื่อร่องรอยของศาสนาผี ร่องรอยอำนาจของผู้หญิง**. ใน พิพัฒน์ กระแจะจันทร์ (บรรณาธิการ), **พลังผู้หญิง แม่เมีย และเทพสตรี : ความจริง และภาพแทน**, หน้า 23-38. กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน กระทรวงศึกษาธิการ.
- ศิริลักษณ์ สุภากุล. (2533). **พิธีกรรมพืชนฝักกับการจัดระเบียบสังคม ศึกษาเฉพาะกรณีจังหวัดลำปาง**. (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต), สาขาวิชามานุษยวิทยา ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ศุภชัย สิงห์ยะบุศย์. (2553). **หลวงพระบางเมืองมรดกโลก : ราชธานีแห่งความทรงจำและพื้นที่พิธีกรรมในกระแสโลกาภิวัตน์**. กรุงเทพฯ: สายธาร.
- สงวน โชติสุขรัตน์. (2552). **ตำนานเมืองเหนือ**. (พิมพ์ครั้งที่ 4). กรุงเทพฯ: ศรีปัญญา.
- สงวน โชติสุขรัตน์. (2552). **นางจามเทวี ฉบับโบราณ**. ใน **ตำนานเมืองเหนือ**. (หน้า 95 - 97). (พิมพ์ครั้งที่ 4). กรุงเทพฯ : ศรีปัญญา.

- สงวน โชติสุขรัตน์. (2552). *พระธาตุศรีดอนคำ (ห้วยอ้อ)*. ใน *ตำนานเมืองเหนือ*. (หน้า 641-643). (พิมพ์ครั้งที่ 4). กรุงเทพฯ: ศรีปัญญา.
- สงวน โชติสุขรัตน์. (2552). *เมืองเชียงขึ้นหรือเมืองลอง*. ใน *ตำนานเมืองเหนือ*. (หน้า 147- 151). (พิมพ์ครั้งที่ 4). กรุงเทพฯ: ศรีปัญญา.
- สงวน โชติสุขรัตน์. (2552). *วัดจามเทวี (กุ๊กต)*. ใน *ตำนานเมืองเหนือ*. (หน้า 575-578). (พิมพ์ครั้งที่ 4). กรุงเทพฯ: ศรีปัญญา.
- สงวน โชติสุขรัตน์. (2552). *วัดประตูลี้*. ใน *ตำนานเมืองเหนือ*. (หน้า 589 - 590). (พิมพ์ครั้งที่ 4). กรุงเทพฯ: ศรีปัญญา
- สงวน โชติสุขรัตน์. (2552). *วัดพระคงฤๅษี*. ใน *ตำนานเมืองเหนือ*. (หน้า 587). (พิมพ์ครั้งที่ 4). กรุงเทพฯ: ศรีปัญญา
- สงวน โชติสุขรัตน์. (2552). *วัดพระธาตุเสด็จ*. ใน *ตำนานเมืองเหนือ*. (หน้า597 - 602). (พิมพ์ครั้งที่ 4). กรุงเทพฯ: ศรีปัญญา
- สงวน โชติสุขรัตน์. (2552). *วัดพระพุทธรูปบาทตากผ้า*. ใน *ตำนานเมืองเหนือ*. (หน้า 567-574). กรุงเทพฯ: ศรีปัญญา.
- สงวน โชติสุขรัตน์. (2552). *วัดมหาวัน*. ใน *ตำนานเมืองเหนือ*. (หน้า 575-578). (พิมพ์ครั้งที่ 4). กรุงเทพฯ: ศรีปัญญา.
- สงวน โชติสุขรัตน์. (2552). *วัดกู่ละม็ก*. ใน *ตำนานเมืองเหนือ*. (หน้า591 - 591). (พิมพ์ครั้งที่ 4). กรุงเทพฯ: ศรีปัญญา
- สงวน โชติสุขรัตน์. (2553). **ประเพณีไทยภาคเหนือ**. (พิมพ์ครั้งที่3). กรุงเทพฯ: เคล็ดไทย.
- สนั่น หมิ่นแก้ว. (2555). *ประวัติย่อพระนางจามเทวี*. ใน ทองทวี ยศพิมสาร. (รวบรวม). **ฮีตคนเมือง**. (หน้า 10-15). ลำพูน: อนุรักษ์การพิมพ์.
- สร้อยสวัสดิ์ อ่องสกุล. (2543). **ชุมชนโบราณในแอ่งเชียงใหม่-ลำพูน**. กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้ง แอนด์บลิซซิ่ง.
- สร้อยสวัสดิ์ อ่องสกุล. (2557). **ประวัติศาสตร์ล้านนา**. (พิมพ์ครั้งที่ 10). กรุงเทพฯ: อัมรินทร์พริ้นติ้ง แอนด์บลิซซิ่ง.
- สายปาน ปุริวรรณชนะ. (2552). **ตำนานประจักษ์ถิ่นแม่น้ำและชายฝั่งทะเลภาคกลาง : ความสมานฉันท์ในความหลากหลาย**. กรุงเทพฯ : โครงการเผยแพร่ผลงานวิชาการ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สายพิน แก้วงามประเสริฐ. (2538). *ท้าวสุรนารี อนุสาวรีย์สามัญชนคนแรกในระบอบประชาธิปไตย*. **ศิลปวัฒนธรรม**, 17 (สิงหาคม), 200-203.
- สำราญ กาจนคูหา. (2557). **เจ้าพ่อกู่ช้าง**. ลำพูน: อนุรักษ์การพิมพ์.

- สิงฆะ วรรณสัย. (2524). **ประวัติพระนางจามเทวีและความเป็นมาจังหวัดลำพูน**. ลำพูน: เนียะพันธ์
การพิมพ์.
- สุกัญญา สุจฉายา. (2556). **ทุนวัฒนธรรมกับวัดมุงคลในปัจจุบัน**. วารสารอักษรศาสตร์
(ฉบับพิเศษ คติชนสร้างสรรค์). 42(2), 75-102.
- สุกัญญา สุจฉายา. (2558). **การประยุกต์ใช้คติชนในการสร้างสรรค์วัดมุงคลในสังคมไทยปัจจุบัน**. ใน
ศิราพร ณ ถลาง (บรรณาธิการ), 2558. **เรื่องเล่าพื้นบ้านไทยในโลกที่เปลี่ยนแปลง**, หน้า
70-155. กรุงเทพฯ: ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน).
- สุจิตต์ วงษ์เทศ. (2559). **นางนาค**. ใน พิพัฒน์ กระจ่างจันทร์ (บรรณาธิการ), **พลังผู้หญิง แม่เมีย
และเทพสตรี : ความจริง และภาพแทน**, หน้า 23-38. กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการ
การศึกษาขั้นพื้นฐาน กระทรวงศึกษาธิการ.
- สุทวารีย์ สุวรรณภาชน์. (2508). **ตำนานพระธาตุดอยคำและประวัติดอยคำ**. เชียงใหม่: เสียง
เชียงใหม่.
- สุทวารีย์ สุวรรณภาชน์. (2521). **พระราชชีวิตประวัติพระแม่เจ้าจามะเทวี บรมราชนารีศรี
สุริยะวงศ์ องค์ดินทร์ ปันธานีทริภุชชัย**. เชียงใหม่ : สีนอักษรการพิมพ์.
- สุทวารีย์ สุวรรณภาชน์. (2525). **พระราชชีวิตประวัติพระแม่เจ้าจามะเทวี บรมราชนารีศรีสุริยวงศ์
องค์ดินทร์ ปันธานีทริภุชชัย, เล่มพิเศษ รวมภาค 1-2 และตำนานและประวัติพระธาตุ
ดอยคำ**. เชียงใหม่ : ทิพย์เนตรการพิมพ์.
- สุทธิลักษณ์ อัมพันวงศ์. (2537). **ช่างไทย**. กรุงเทพฯ: มติชน.
- สุธีร์-ภัทรธนี. (2556). **ตำนานประวัติพระพุทธรูปบาทแก้วข้าว**. ใน พระอธิการอินตา เตชวโร. **พระแก้ว
มณีโชด (กรูฮอด) วัดพระพุทธรูปบาทแก้วข้าว**. (หน้า17 -22). กรุงเทพฯ : นพรัตน์.
- สุพร อิศรเสนา. ม.ล. (2543). **พระนางจามเทวีวงศ์**. กรุงเทพฯ : นิติบรรณการ.
- สุรัชย์ ชินบุตร. (2553). **การสืบทอดอำนาจศักดิ์สิทธิ์ของหมอเหยาและอัตลักษณ์ของผู้ไทในพิธี
เหยาเลี้ยงผี: กรณีศึกษาตำบลโนนยาง อำเภอหนองสูง จังหวัดมุกดาหาร (วิทยานิพนธ์
อักษรศาสตรดุษฎีบัณฑิต)**, สาขาวิชาภาษาไทย ภาควิชาภาษาไทย คณะอักษรศาสตร์
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สุรพล ดำริห์กุล. (2549). **ข่วงเมืองและวัดหัวข่วง : องค์ประกอบสำคัญของเมืองในดินแดน
ล้านนา**. กรุงเทพฯ: ศูนย์หนังสือจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สุระ อินตามูล. (2556). **พิธีกรรมทรงผีเจ้านาย:พื้นที่เปิดทางเพศภาวะในสังคมล้านนา**. ใน นฤพนธ์
ด้วงวิเศษ และปีเตอร์ เอ.แจ๊คสัน (บรรณาธิการ), **เพศ หลากเฉดสี : พหุวัฒนธรรมทางเพศ
ในสังคมไทย**, หน้า 94-95. กรุงเทพฯ : ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน).

- สุวรรณมา สถาอานันท์และเนื่องน้อย บุญเนตร. (2535). **ความคิดและภูมิปัญญาไทย คำ: ร่องรอยความคิด ความเชื่อไทย**. กรุงเทพฯ: โครงการเผยแพร่ผลงานวิจัย ฝ่ายวิจัยจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- อนันต์ เหล่าเลิศวรกุล. (2557). **ชินกาลมาลินีและจามเทวีวงศ์: ตำนานบ้านเมืองล้านนา ตำนานพระศาสนาห้าพัน**. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- อภิญา เพ็องฟูสกุล. (2541). **ศาสนทัศน์ของชุมชนเมืองสมัยใหม่ : ศึกษากรณีวัดพระธรรมกาย**. เชียงใหม่: ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- อัจฉนา. (2554). **ตำนานพระราชประวัติพระนางจามเทวี กษัตริย์ศรีหริภุญชัย**. ม.ป.ท: ม.ป.พ.
- อานันท์ กาญจนพันธุ์. (2555). **เจ้าที่และผีปู่ย่า พลวัตของความรู้ชาวบ้าน อำนาจและตัวตนของคนท้องถิ่น**. เชียงใหม่: ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- อานันท์ กาญจนพันธุ์. (2527). **พัฒนาการชีวิตและวัฒนธรรมล้านนา**. กรุงเทพฯ: ศูนย์หนังสือเชียงใหม่.
- อารี วิชาชัย. (2543). **ปรัชญาธรรมของศาสนาพราหมณ์-ฮินดู**. กรุงเทพฯ: ภาควิชาปรัชญาและศาสนา คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒประสานมิตร.
- อุจฉริต อาจารย์ศรีกุล. (2544). **พัฒนาการทางวัฒนธรรมของชุมชนโบราณตามลำแม่น้ำบางขาม ต.บางพั้ง อ.บ้านหมี่ จ.ลพบุรี**. (ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต), สาขาวิชาโบราณคดีสมัยประวัติศาสตร์ ภาควิชาโบราณคดี บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- เอกรินทร์ พึ่งประชา. (2545). **พระราชู: ประเพณีประดิษฐ์แห่งวัดศิระทอง**. (วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต), สาขามานุษยวิทยา คณะสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
- โอฬาร รัตนภักดีและวิมลศิริ กลิ่นบุบผา. (2551). **ภูมินามของหมู่บ้านในจังหวัดลำปาง**. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- ฮันส์ เพนซ์. (2527). **ความเป็นมาของล้านนาไทย ใน คณะกรรมการจัดทำหนังสืออนุสรณ์สามกษัตริย์ (บรรณาธิการ), ล้านนาไทย, หน้า 1-31**. เชียงใหม่ : ศูนย์หนังสือเชียงใหม่.

เอกสารภาษาอังกฤษ

- Hobsbawm, E. J. a. R., T.O., (1983). **The Invention of Tradition**. Cambridge University press: UnitedKongdom.
- Thompson, S. (1955 - 1958). **Motif-Index of Folk – Literature**. Bloomington: Indiana University.
- Turner, V. (1970). **The Ritual Process: Structure and Anti-Structure**. Chicago: Aldine Publishing Company.
- Vogler, C. (1998). **The Writers Journey: Mythic Structure for Writers**. Studio City, CA: Michael Wiese Productions.
- Voytilla, S. (1999). **Myth and the movies : discovering the mythic structure of 50 unforgettable films**. Studio City, California : Michael Wiese Productions.
- Williams, R. (1981). **Culture**. Cambridge: Fontana Paperbacks.

เว็บไซต์

- Asproduction29 (Producer). (14 เมษายน 2557). เพลงพระแม่เจ้าจามเทวี ของ อาชิณญา ระพีพงศ์ (น้อง อาชิณญา). คำเมืองอมตะล้านนา ชุดพิเศษ " แอ่วเมืองเหนือ". Retrieved from <https://www.youtube.com/watch?v=UL3tSoQwKfw>
- krusafety safety (Producer). (6 พฤศจิกายน 2559). เพลงเล่าขานเมืองหริภุญชัย. ของ อ. เซฟปลุกคำ. Retrieved from https://www.youtube.com/watch?v=UzyL1b2_jrE
- Kulangkun Putanamatada. (ม.ป.ป). **ตำนานวัดพระมหาบรมธาตุเจ้าดอยเก็ง**. Retrieved from www.ดอยเต่า.com
- Lanataya Studio (Producer). (3 ตุลาคม 2556). เพลงเจ้าแม่จามเทวี - พาเมล่า เบาว์เด็น และ เค โนเนม. Retrieved from <https://www.youtube.com/watch?v=RaMcJva60O4>
- Me Mon Record (Producer). (11 กรกฎาคม 2558). เพลงวอนพระแม่จามเทวี ของ เหมามีมนต์ Retrieved from <https://www.youtube.com/watch?v=ysTuPFumeFE>
- Music-D-entertainment Official (Producer). (7 มี.ค. 2559). เพลงบนเจ้าแม่ ของ หลิวอาจารย์ยา. หัวใจมีล้านเข้า. Retrieved from <https://www.youtube.com/watch?v=8GpG-71xkHA>
- pimnuttapa. (2 พฤศจิกายน 2553). **ตำนานวัดโขงขาว**. Retrieved from <http://www.danniparn.com/thread-122-1-1.html>

sawseeyou (Producer). (8 พฤศจิกายน 2553). เพลงเทิดไท้องค์เจ้าแม่ ของ อ้อยใจ จามเทวี.

และ อ.เชฟ หละปูน. Retrieved from

https://www.youtube.com/watch?v=F8FWu5_I1y8

TheJeeKung lanna (Producer). (9 มีนาคม 2555). เพลงวอนพระแม่จามเทวี ของ ภู สับนงา.

Retrieved from <https://www.youtube.com/watch?v=P0Eq0B7fO6w>

TheJeeKunG Lanna (Producer). (2555). เพลงวอนพระแม่จามเทวี ของ ภู สับนงา. Retrieved

from <https://www.youtube.com/watch?v=P0Eq0B7fO6w>

wutkungtaphao (Producer). (6 สิงหาคม 2554). เพลงพระนางจามเทวีศรีหริภุญชัย. Retrieved

from <https://www.youtube.com/watch?v=lEqNkDhGXEI>

กฤษ พรมชาติ. (ม.ป.ป). **ตำนานเมืองเถิน**. Retrieved from

<http://www.thoenpost.com/ab.thoen/history%20vcd.html>

แก้วทิพย์ บารมีธรรม. (25 กรกฎาคม 2554). **ประวัติวัดศรีบุญเรือง**. Retrieved from

<http://queenjamadhevi.com/ตามรอยพระนางจามเทวี/วัดศรีบุญเรือง>

แก้วทิพย์ บารมีธรรม. (25 กรกฎาคม 2554). **ตำนานวัดสันกู่**. Retrieved from

<http://queenjamadhevi.com/ตามรอยพระนางจามเทวี/วัดสันกู่>

โกปิโก๊ โกยารักษ์ (Producer). (2558). **เพลงเชิญเสด็จพระแม่จามเทวี**. Retrieved from

<https://www.youtube.com/watch?v=7Lul2>

ครูบาบุญศรี อภิญโญ และ พระชัชวัสส์ ชวนบุญโญ. (10 พฤศจิกายน 2555). **ตำนานวัดพระธาตุ**

ศรีศิริกัศสปะ(สำนักสงฆ์ปฏิบัติธรรมดอยต้อก). Retrieved from

<http://watdoitok.multiply.com/journal>.

จักรพงษ์ คำบุญเรือง. (27 พฤศจิกายน 2554). **ตำนานประตูช้างสี. ใน แกะรอย กำแพงเก่าเมือง**

ลำพูน. Retrieved from <http://www.chiangmainews.co.th/page/?p=57094>

จักรพงษ์ คำบุญเรือง. (29 พฤศจิกายน 2559). **ตำนานวัดช้างร้อง**. Retrieved from

<http://www.chiangmainews.co.th/page/archives/542559>

จิราธิวัฒน์ ลังกาพินธุ์ (Producer). (26 กรกฎาคม 2555). **เพลงเจ้าแม่จามเทวีศรีหริภุญชัย ของ**

อ.ขวัญชัย พิพัฒน์พงษ์ หน่อรัก. Retrieved from

<https://www.youtube.com/watch?v=hYjY3aH9dq8>

ตำนานบ่อน้ำเลี้ยงพระนางจามเทวี จังหวัดลำปาง. (ม.ป.ป). Retrieved from

<http://www.lampangluang.go.th/web%20tour/tour3.html>

ตำนานวัดอุโบสถ (แสนตอ). (2558). Retrieved from

<https://sites.google.com/site/watubosotsantho/lanna-amulet>

- เทศบาลแม่เหิยะ. (2559). **ประวัติเทศบาล**. Retrieved from http://www.maehia.go.th/index.php?_mod=ZGF0YWRLdGFpbA&type=Mg
- เทศบาลแม่เหิยะ. (2559). **สถานที่ท่องเที่ยวตำบลแม่เหิยะ - วัดพระธาตุดอยคำ**. Retrieved from http://www.maehia.go.th/index.php?_mod=dHJhdmVs&no=Mg
- เทศบาลยางน่อง จังหวัดเชียงใหม่. (2560). **วัดพระนอนป่าเก็ดถี้**. Retrieved from <http://www.theyang.go.th/tour.php?id=69>
- ชนกร สุริยนต์. (2556). **หลวงปู่สอนเขียนภาพพระนางจามเทวี**. Retrieved from http://www.dharma-gateway.com/monk/monk_biography/kb-chaiya-wongsa/kb-chaiya-wongsa-hist-06.htm
- ธัญวดี สุขประเสริฐ. (2559). **ประเพณีในท้องถิ่นประเทศไทย: ประเพณีแห่หงส์ หนองขาบ**. Retrieved from <http://www.sac.or.th/databases/rituals/detail.php?id=84>
- ธัญวดี สุขประเสริฐ. (1 สิงหาคม 2559). **ประเพณีแห่หงส์ หนองขาบ. ใน. ประเพณีท้องถิ่นในประเทศไทย**. Retrieved from <http://www.sac.or.th/databases/rituals/detail.php?id=84>
- นภาพร ขาวสะอาด. (2552). **เพลงมอญดำ**. Retrieved from www.sahavicha.com/?name=article&file=readarticle
- ประเพณีไทยดอทคอม. (ม.ป.ป). **ประเพณีแห่หงส์ - หนองขาบ**. Retrieved from <http://www.prapayneethai.com/ประเพณีแห่หงส์-หนองขาบ>
- พระชัยวัฒน์ อชิโรโต. **ประวัติวัดธรรมนิยาราม (กู่ละมั่ง)**. (หน้า 336) ใน **ตามรอยพระพุทธรูป ฉบับรวมเล่ม**. กรุงเทพฯ: เอลโล่การพิมพ์. อ้างถึงใน Mr_Romeo (6 กุมภาพันธ์ 2552). **ประวัติวัดธรรมนิยาราม (กู่ละมั่ง)**. Retrieved from <http://www.danniparn.com/thread-105-1-1.html>
- พระอธิการปิยวัฒน์ ฐิตสีโล (บุญยืน). (15 กันยายน 2558). **ตำนานวัดพระธาตุดวงเดี่ยว (กลางเวียง)**. อ้างถึงใน *pimnuttapa*. **วัดพระธาตุดวงเดี่ยว**. Retrieved from <http://www.danniparn.com/thread-1472-1-1.html>
- พุดฉัตร ใจอินผล (Producer). (30 มีนาคม 2558). **เพลงเทิดไท้พระนางเจ้าจามเทวี**. คณะบารมีธรรม (เนื่อร้อง). Retrieved from <https://www.facebook.com/KhunPutPuttipat?fref=ts>
- พุดฉัตร ใจอินผล (Producer). (30 มีนาคม 2559). **เพลงเชิญเสด็จพระแม่สุทันปฐวี**. Retrieved from <https://www.facebook.com/KhunPutPuttipat?fref=ts>

มหาวิทยาลัยเชียงใหม่. สำนักบริการเทคโนโลยีสารสนเทศ. (ม.ป.ป). **ตำนานผาอาบนาง.**

Retrieved from

http://library.cmu.ac.th/ntic/picturelanna/detail_picturelanna.php?picture_id=1160

มีมนต์ เรคคอร์ด (Producer). (2558). **เพลงวอนพระแม่จามเทวี ของ เหมามีมนต์.** Retrieved from www.youtube.com/watch?v=ysTuPFumeFE.

ระบบฐานข้อมูลวัด มหาวิทยาลัยพาร์อีสเทิร์น. (7 มีนาคม 2555). **วัดป่าลาน อำเภอดอยหล่อ จังหวัดเชียงใหม่.** Retrieved from <http://www.templethailand.org/ID50240203-%E0%B8%A7%E0%B8%B1%E0%B8%94%E0%B8%9B%E0%B9%88%E0%B8%B2%E0%B8%A5%E0%B8%B2%E0%B8%99.html>

ระบบฐานข้อมูลวัด มหาวิทยาลัยพาร์อีสเทิร์น. (8 มีนาคม 2555). **วัดปัญญาอุธาราม (วัดสันกุ).** Retrieved from <http://www.templethailand.org/ID50160104-วัดปัญญาอุธาราม.html>

ระบบฐานข้อมูลวัด มหาวิทยาลัยพาร์อีสเทิร์น. (10 มกราคม 2552). **วัดมงคลเกษม (วัดยั้งปวน).** Retrieved from <http://www.templethailand.org/ID50150202-.html>

ระบบฐานข้อมูลวัด มหาวิทยาลัยพาร์อีสเทิร์น. (14 ธันวาคม 2555). **วัดพระพุทธรบาทตากผ้า.** Retrieved from <http://www.templethailand.org/ID51060605-วัดพระพุทธรบาทตากผ้า.html>

รุ่งวิทย์ สุวรรณอภิชน. (2539). **ตำนานวิรัังคะ และเอื้องแซะ. มติชนรายลับดาร์, 830 - 834** อ้างถึงใน **เจษฎา มาภิวงศ์. (20 ตุลาคม 2539).** Retrieved from <http://muslimchiangmai.net/index.php?topic=6525.0>

โรงเรียนวัดเสด็จ จังหวัดลำปาง. (ม.ป.ป). **ตำนานวัดพระธาตุเสด็จ.** Retrieved from http://www.watsadet.ac.th/index.php?option=com_content&view=article&id=61&Itemid=77

วัดน้อยวังสะแกง. (29 กันยายน 2559). **ประวัติวัดน้อยวังสะแกง.** Retrieved from <http://www.lamphun.go.th/officialwebsite/2013/wp-content/uploads/2016/10/%E0%B8%81%E0%B8%90%E0%B8%B4%E0%B8%99.pdf>

วัดพระธาตุศรีจอมแจ้ง - วัดชะแมดเก่า. (23 พฤษภาคม 2556). **ประวัติวัดพระธาตุศรีจอมแจ้ง.** Retrieved from <https://www.facebook.com/srichomchaeng/posts/489498614454568>

- วัดสะแล่ง จังหวัดแพร่. (ม.ป.ป). **ตำนานวัดสะแล่ง จ.แพร่**. Retrieved from <http://watsalaeng.net/01%201.htm>
- วุฒิกาน เมธานันท์. (12 พฤศจิกายน 2548). **บ่อน้ำเลี้ยงพระนางจามเทวี**. ใน ประวัติเมืองลำปาง. Retrieved from http://sps.lpru.ac.th/script/show_article.pl?mag_id=12&group_id=53&article_id=928
- ศูนย์ข้อมูลกลางกระทรวงวัฒนธรรม. รัชฎญา พรหมเทศ. (ม.ป.ป). **หนองน้ำจามเทวี**. Retrieved from [www. mculture.in.th/album/129045](http://www.mculture.in.th/album/129045)
- ศูนย์เทคโนโลยีบ้านวังสะแกง. (ม.ป.ป). **ประวัติหมู่บ้านวังสะแกง**. Retrieved from <http://www.oocities.org/wangsagang/village.html>
- ศูนย์บริการข้อมูลอำเภอ. (22 มิถุนายน 2558). **ประวัติอำเภอฮอด (พิศดารนคร)**. Retrieved from <http://www.amphoe.com/menu.php?mid=1&am=161&pv=13>
- ศูนย์บริการข้อมูลอำเภอฮอด. (22 มิถุนายน 2557). **ประวัติอำเภอฮอด จังหวัดเชียงใหม่**. Retrieved from <http://www.amphoe.com/menu.php?mid=1&am=161&pv=13>
- สำนักงานจังหวัดลำปาง ศาลากลางจังหวัด กลุ่มงานข้อมูลสารสนเทศและการสื่อสาร. (ม.ป.ป). **ประวัติอำเภอห้างฉัตร**. Retrieved from <http://www.lampang.go.th/lamp1.html>
- สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดตาก. (3 กุมภาพันธ์ 2557). **ผาสามเงา**. Retrieved from http://www.m-culture.go.th/tak/ewt_news.php?nid=535&filename=index
- สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดตาก. (3 กุมภาพันธ์ 2557). **พระธาตุแก่งสร้อย**. Retrieved from <http://www.m-culture.go.th/tak/index.php /2013-06-07-06-17-27/แหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม/item/พระธาตุแก่งสร้อย>
- สำนักบรรณสารสนเทศ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช. (ม.ป.ป). **มอญรำ**. Retrieved from <http://www.stou.ac.th/study/projects/training/culture/Monrum.htm>
- สุจิต ญาณะเฟือก. (ม.ป.ป). **ตำนานหมู่บ้านหนองตู่-บ้านบ่อควา**. Retrieved from http://monlamphun.blogspot.com/2014/05/blog-post_1.html
- สุรพันธ์ ชาญวิชฌนันต์ (Producer). (26 สิงหาคม 2556). **เพลงพระนางจามเทวี**. Retrieved from <https://www.youtube.com/watch?v=uTXIW9hNOaE>
- องค์การบริหารส่วนตำบลบ้านเรือน. (ม.ป.ป). **ตำนานโบราณสถานเวียงเกาะกลาง**. Retrieved from <http://www.banruan.org/>

ศูนย์ข้อมูลกลางกระทรวงวัฒนธรรม. (30 พฤศจิกายน 2555). รูปหล่อพระนางจามเทวีที่วัดเชิงท่า
จังหวัดลพบุรี. Retrieved from [www.m-culture.in.th/album/16939/รูปหล่อพระนาง
จามเทวี](http://www.m-culture.in.th/album/16939/รูปหล่อพระนางจามเทวี)

สัมภาษณ์

เกษรา ลังกาพินธุ์. กรรมการจัดงานพระแม่ย่าเมือง ชุมชนศรีบุญเรือง. สัมภาษณ์.

(29 พฤศจิกายน 2557).

โกมล พานิชพันธ์. ประธานสภาวัฒนธรรมเมืองลอง จังหวัดแพร่. สัมภาษณ์. (4 พฤศจิกายน 2557).

จำนงค์ อยู่สว่าง. กรรมการจัดพิธีบวงสรวงพระนางจามเทวีที่วัดบางพั้ง จังหวัดลพบุรี. สัมภาษณ์.

(20 กุมภาพันธ์ 2557).

ธวัช ดวงสมบัติ. กรรมการจัดงานพิธีบวงสรวงพระนางจามเทวี ชุมชนมอญหนองคู. สัมภาษณ์.

(20 กุมภาพันธ์, 2559).

พรพิมล คำธิตา. ประธานชมรมลูกหลานจามเทวี. สัมภาษณ์. (11 ตุลาคม 2559).

พระครูวิทิตปัญญาคุณ. เจ้าอาวาสวัดละโว้. สัมภาษณ์. (7 ธันวาคม 2559).

พระครูวิทิตปัญญาคุณ. เจ้าอาวาสวัดละโว้. สัมภาษณ์. (10 มิถุนายน 2558).

พระครูสุนทรเจติยารักษ์. เจ้าอาวาสวัดพระธาตุดอยคำ. สัมภาษณ์. (8 พฤศจิกายน 2559).

พระครูสุนทรเจติยารักษ์. เจ้าอาวาสวัดพระธาตุดอยคำ. สัมภาษณ์. (2 ธันวาคม 2559).

พระครูอุปถัมภ์ สังฆะกิจ. ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดพระพุทธรูปท้าวชัยดี. สัมภาษณ์. (22 มกราคม 2560).

พระมหาณรงค์ศักดิ์ สุวัฒน์กิตติ. เจ้าอาวาสวัดพญาวัต. สัมภาษณ์. (2 มกราคม 2557).

พระอธิการณานนท์. เจ้าอาวาสวัดบางพั้ง. สัมภาษณ์. (12 พฤษภาคม 2559).

พัชรา พรหมนา. เจ้าหน้าที่องค์การบริหารส่วนจังหวัดลำพูน. สัมภาษณ์. (24 พฤศจิกายน 2559).

พุดทิภัทร ใจอินผล. คณะกรรมการการบริจาครูปเคารพพระนางจามเทวี. สัมภาษณ์. (17 มกราคม
2559).

อวยชัย ประทีปทอง. อดีตเจ้าอาวาสวัดเกาะกลาง. สัมภาษณ์. (15 กุมภาพันธ์, 2557).

อำนาจ สุขประเสริฐ. สายธรรมวัดป่าคะยอมใต้. เรื่องเล่าวัดป่าคะยอมใต้ จังหวัดลำพูน. สัมภาษณ์.

(5 พฤศจิกายน 2558).

อุบล สุกัมภีร์. เจ้าพนักงานปกครองชำนาญการจังหวัดลำพูน. สัมภาษณ์. (19 กันยายน 2559).

ซีดีรอม

- ดาวใจ ไพจิตร. (ม.ป.ป). เพลงพระนางจามเทวี พระนางจามเทวี. [CD-ROM]
- ป๊อป จีราพันธ์ และเจ้าอาวาสวัดช้างร้อง. (ม.ป.ป). เพลงกำเนิดพระแม่จามเทวี. บทเพลงสร้างสรรค์
พระพุทธรักษา วัดช้างร้อง. [CD-ROM]
- ป๊อป จีราพันธ์ และเจ้าอาวาสวัดช้างร้อง. (ม.ป.ป). เพลงเจ้าแม่จามเทวี (ตอนที่ 1). บทเพลง
สร้างสรรค์พระพุทธรักษา วัดช้างร้อง. [CD-ROM]
- ป๊อป จีราพันธ์ และเจ้าอาวาสวัดช้างร้อง. (ม.ป.ป). เพลงเจ้าแม่จามเทวี (ตอนที่ 2). บทเพลง
สร้างสรรค์พระพุทธรักษา วัดช้างร้อง. [CD-ROM]
- เพลงจตุคาม-จามเทวี. (ม.ป.ป). พระนางจามเทวี. [CD-ROM]
- เพลงตำนานเมืองลอง. (ม.ป.ป). [CD-ROM]
- เพลงมาร์ชพระนางจามเทวี. (ม.ป.ป). พระนางจามเทวี. [CD-ROM]
- เพลงรำเปิงเมืองลอง. (ม.ป.ป). [CD-ROM]
- อ้อยใจ จามเทวี. (ม.ป.ป). เพลงจามเทวี ของ อ.บัณฑิต สุขโชค. [CD-ROM]
- อ้อยใจ จามเทวี. (ม.ป.ป). เพลงลำพูนเมืองบุญ ของ อ.บัณฑิต สุขโชค. [CD-ROM]

แผ่นป้าย

- ตำนานบ่อน้ำเลี้ยงวัดธรรมนิยาราม (กู่ละมັก). (มปป). [แผ่นป้าย]. ลำพูน: วัดธรรมนิยาราม.
- ตำนานพระมูจรี. (มปป). [แผ่นป้าย]. เชียงใหม่: วัดอุโบสถ (แสนตอ).
- ตำนานวัดจามเทวี. (มปป). [แผ่นป้าย]. ลำพูน: วัดจามเทวี.
- ตำนานวัดเชิงท่า. (มปป.) [แผ่นป้าย]. ลพบุรี: วัดเชิงท่า.
- ตำนานวัดพระคงฤๅษี. (มปป). [แผ่นป้าย]. ลำพูน: วัดพระคงฤๅษี.
- ตำนานวัดพระธาตุดอยมปิง. (มปป). [แผ่นป้าย]. ลำปาง: วัดพระธาตุดอยมปิง.
- ตำนานวัดธรรมนิยาราม (กู่ละมັก). (มปป.). [แผ่นป้าย]. ลำพูน: วัดธรรมนิยาราม (กู่ละมັก).
- ตำนานวัดสังฆาราม (ประตูลี้). (มปป.). [แผ่นป้าย]. ลำพูน: วัดสังฆาราม.
- ตำนานวัดสันป่ายางหลวง. (มปป). [แผ่นป้าย]. ลำพูน: วัดสันป่ายางหลวง.
- ตำนานวัดหนองปู่ฮ้อ จังหวัดลำปาง. (2559). [แผ่นป้าย]. ลำปาง: วัดหนองปู่ฮ้อ.
- ตำนานหนองน้ำจามเทวี จังหวัดลำพูน. (มปป). [แผ่นป้าย]. ลำพูน: ศาลากลางจังหวัดลำพูน.

ภาคผนวก

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
CHULALONGKORN UNIVERSITY

ประวัติผู้เขียนวิทยานิพนธ์

นางสาววิศรดา อนันต์โท เกิดเมื่อวันที่ 5 สิงหาคม 2522 สำเร็จการศึกษาศิลปศาสตรบัณฑิตสาขาภาษาไทยเพื่อการสื่อสาร (เกียรตินิยมอันดับ 2) มหาวิทยาลัยหอการค้าไทย ในปีการศึกษา 2544 และสำเร็จการศึกษามหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย ภาควิชาภาษาไทย คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ในปีการศึกษา 2547 ต่อมาปีการศึกษา 2556 ได้เข้าศึกษาต่อในหลักสูตรอักษรศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาภาษาไทย (คติชนวิทยา) ภาควิชาภาษาไทย คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ระหว่างการศึกษาคืออาจารย์ประจำภาควิชาภาษาไทย คณะมนุษยศาสตร์และประยุกต์ศิลปมหาวิทาลัยหอการค้าไทย และได้รับทุนการวิจัยจากโครงการเมธีวิจัยอาวุโส (สกว.) “คติชนสร้างสรรค์: พลวัตและการนำคติชนไปใช้ในสังคมไทยร่วมสมัย, สถาบันไทยศึกษาแห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย (ENITS Scholarships 2016) และได้รับทุนวิจัยวิบูลย์สวัสดิ์-แอนเดอร์สัน

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
CHULALONGKORN UNIVERSITY